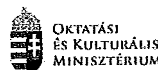
IZSÁK LAJOS

Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994

Megjelent az

OKM
Oktatási és Kulturális Minisztérium

a
Nemzeti Kulturális Alap
és a

Politikatörténeti Alapítvány
támogatásával

MTA ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport

ISBN 978 963 9697 67 6

Kiadja a Napvilág Kiadó
1054 Budapest, Alkotmány u. 2.
e-mail: kiado@napvilagkiado.hu
www.napvilagkiado.hu

Első kiadás: 2010

Printed in Hungary

Tartalomjegyzék

II. RÉSZ. POLITIKUSPORTRÉK

Bevezető

Magyarországon 1945 tavaszán véget értek a hadműveletek, befejeződött a második világháború. A katonai megszállással, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) létrehozásával és más, a szuverenitást súlyosan korlátozó intézkedésekkel párhuzamosan azonban a szövetséges nagyhatalmak azt is lehetővé tették, sőt elősegítették, hogy olyan belpolitikai és társadalmi-gazdasági változások menjenek végbe az országban, amelyek együttesen a demokratikus rend kialakulását mozdították elő. Ennek köszönhetően a létrejött új hatalom politikai intézményrendszere a parlamentáris és részben a közvetlen demokráciára épült. A SZEB ugyanakkor Moszkva magyarországi politikájával összhangban igyekezett érvényt szerezni a Szovjetunió érdekeinek, s fontos eszközévé vált magyarországi térnyerésének.

A társadalom újjászerveződésével nagyjából egyidejűleg létrejöttek az országban azok a politikai és társadalmi szervezetek is, amelyek a lakosságnak, pontosabban egyik vagy másik részének a politikai, illetőleg a gazdasági érdekeit kívánták képviselni. A szövetséges nagyhatalmak lényegében kezdettől fogva az 1944. december 2-án megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, vagyis a koalícióba tömörült öt párt – Magyar Kommunista Párt (MKP), Szociáldemokrata Párt (SZDP), Nemzeti Parasztpárt (NPP), Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) és a Polgári Demokrata Párt (PDP) – működését fogadták el.

A pártok 1945 tavaszára-nyarára az egész országban kiépítették szervezeteiket. Ezzel együtt lazultak egymás közötti kapcsolataik, sőt fokozódtak ellentéteik. Az MKP szervezeti fejlődésének ütemét mutatja, hogy 1945 tavaszán 150 000, őszén pedig már félmillió tagja volt. Az MKP Moszkvából jött vezetői – Rákosi Mátyás (főtitkár), Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József, Nagy Imre, Vas Zoltán – és az itthoniak – Rajk László, Kádár János, Horváth Márton, Apró Antal, Kállai Gyula – nemcsak a megszálló szovjet hatóságok bizalmát élvezték, hanem többségük fenntartás nélkül szolgálta a Szovjetunió érdekeit is. Ez nemcsak a koalíciós évekre (1944–1949), hanem különösen a Rákosi-rendszer időszakára (1949–1956) és a Kádár-korszakra (1956–1989) is elmondható. Ugyanakkor az MKP kezdettől fogva, vagyis 1944 végétől kezdve számított, s számíthatott is a „titkos kommunistákra", vagyis azokra a más pártokban tevékenykedő baloldali politikusokra, akiket, úgymond, az MKP vezetői „lebeszéltek" a csatlakozásról azzal, hogy egy másik pártban többet segíthetnek az MKP-nek. Ilyen „beépített" személyek tevékenykedtek a koalíciós partnerek mindegyikében, az ellenzéki

pártokban, de ez az informátorhálózat kiterjedt a különböző minisztériumokra, állami és társadalmi szervezetekre, sőt még az egyházi személyek között is voltak a kommunista pártnak emberei. A kommunista vezetés informáltsága így meglehetősen teljesnek volt mondható. Az Államvédelmi Hatóság néhány ügyosztálya is látott el ilyen feladatot; később, az 1956-os forradalom leverése után pedig a Belügyminisztérium illetékes osztályai (III/III. és mások) végezték ezt a tevékenységet.

A Szociáldemokrata Párt több évtizedes múltra tekintett vissza. A Horthy-rendszerben legálisan, parlamenti ellenzéki pártként működött. Tagságának 30-40 százaléka az ipari munkásság soraiból került ki, a parasztok körében azonban meglehetősen csekély volt a befolyása. Az értelmiség, a városi és a falusi kispolgárság, a hivatalnokréteg részesedése 15% körül mozgott. Az SZDP taglétszáma 1945 nyarán 350 000–400 000 körülire tehető. 1945. augusztusi kongresszusán a szocializmus megteremtését fogalmazta meg stratégiai célként. Jelszava: „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért!" Az SZDP korántsem volt olyan egységes, mint az MKP. Vezetői különféle áramlatokat és irányzatokat képviseltek: a konzervatív Peyer Károlytól kezdve az európai szociáldemokrata centrumhoz számító Kéthly Annán, Bán Antalon, Szeder Ferencen, Szélig Imrén át a határozottan baloldali, erősen kommunistabarát Marosán Györgyig, Szakasits Árpádig (főtitkár), Rónai Sándorig.

A baloldali radikális Nemzeti Parasztpárt mindenekelőtt a szegény- és kisparasztság politikai érdekképviseletére vállalkozott, de számosan csatlakoztak hozzá a vidéki értelmiségiek (pedagógusok, orvosok, protestáns lelkészek) közül is. 1945 augusztusában az NPP-nek 1400 alapszervezete működött az országban, és tagjainak létszáma meghaladta a 170 000-et. A párt vezetői – Veres Péter, Kovács Imre, Erdei Ferenc, Darvas József, Illyés Gyula, Farkas Ferenc és mások – a népi írók mozgalmának legjelesebbjei voltak, s ebben a pártban tevékenykedett Bibó István is. Az NPP-nek nem sikerült egyértelműen megfogalmaznia hosszú távú célját. A párt Erdei–Darvas-féle balszárnyától a szocializmus gondolata sem volt idegen, a Kovács Imrét vezérének tekintő másik oldal egyfajta paraszti demokráciát szeretett volna kiépíteni, míg a két irányzat között elhelyezkedőket, akik Veres Péter körül tömörültek, a szocializmus és a paraszti érdekek összeegyeztethetősége foglalkoztatta. A pártelnök Veres Péter ezt a helyzetet később így jellemezte: „Az egyik árnyalat a proletárabb Erdei Ferencet, a másik a »narodnyikabb« Kovács Imrét érezte titkos vezetőjének – én pedig, haj! Én mindegyiket értettem, hisz népben, nemzetben gondolkoztam, de bár Erdeiét éreztem a jövő útjának, mégis megpróbálkoztam az ügy érdekében, majd később is mindig egyensúlyozni ezt a két nem nagy, de egymást erősen akadályozó erőt – és kétarcúságának az ódiumát nekem is viselnem kellett."

A Független Kisgazdapárt 1930-ban bontott zászlót. Az ellenforradalmi rendszer ellenzéki pártjaként mérsékelt politikát folytatott, s alapjában a kisbirtokos parasztság érdekeit képviselte. A front átvonulását követően viharos gyorsasággal épült ki, 1945 nyarára szervezeteivel – s mintegy 900 000 fős tagságával – lényegében átfogta az egész országot. A párthoz nemcsak az újgazdák, a szegényparasztok, a módosabb gazdálkodók döntő többsége csatlakozott, hanem zászlaja alá állt a nagyburzsoázia, az állami bürokrácia, a polgári értelmiség és a városi és falusi kispolgárság jelentős része is. A párton belüli balszárnyhoz – amely vállalta a koalíció programját – tartozott a Polgári Tagozatban helyet foglaló baloldali értelmiségiek (Barcs Sándor, Gulácsy György, Bognár József, Mihályfi Ernő, Ortutay Gyula stb.) számottevő csoportja. De a balszárnyhoz számítható Gyöngyösi János, Filó Sámuel, Szabó Árpád mellett Dinnyés Lajos, Oltványi Imre és mások. Itt helyezkedtek el Dobi István és szegényparaszti hívei is. Ez a szárny meglehetősen szoros kapcsolatban állt a kommunistákkal, közülük többen „titkos kommunisták" voltak. A párton belül a legerősebb és legszervezettebb csoportot a Nagy Ferenc, Kovács Béla, Varga Béla vezetése alatt álló „közép", más szóval a centrum alkotta. Az idetartozók – elsősorban külpolitikai okokból – a békeszerződés aláírásáig nem kívánták felmondani a baloldali pártokkal (MKP, SZDP, NPP) kötött megállapodást. Az FKGP-ben mindezeken túl igen nagy számban foglaltak helyet a nagytőke és a vele korábban összefonódott volt nagybirtokosok képviselői, Auer Pál, Pfeiffer Zoltán, Szolnoki István vagy például Sulyok Dezső, aki mind a nagytőke, mind a katolikus egyházi körök szempontjából „posszibilis" személyiség volt. Létezett még a Vásáry István és B. Szabó István-féle módos paraszti irányzat is. A Kisgazdapárt 1945 nyarán tehát olyan képet mutatott, hogy a történeti irodalom joggal nevezi „gyűjtőpárt"-nak.

A politikai mező jobboldalára helyezhető a Polgári Demokrata Párt is, amely 1945 májusára az MKP nyomására kikerült a koalícióból. Létszámát, tömegbefolyását és politikai súlyát tekintve a koalíciós években mindvégig kis párt maradt. Taglétszáma 1945 nyarán 50 000–60 000 fő körül mozgott, elsősorban a fővárosban és a vidéki nagyvárosokban voltak hívei, illetve követői. Elnöke 1945 tavaszán rövid ideig gróf Teleki Géza volt, akit a párt élén Szent-Iványi Sándor teológiai tanár követett. A „szűkebb" pártvezetőséghez tartozott még Supka Géza, a nagy tudású polihisztor, a magyar szabadkőműves-mozgalom vezető személyisége, Bródy Ernő volt képviselő és Rupert Rezső volt polgári liberális városatya. A PDP a klasszikus liberalizmus elvei alapján működő polgári demokráciát tekintette eszményképének.

1944 végén alakította meg Csécsy Imre a Magyar Radikális Pártot, amely a későbbiek során néhány ezer taggal rendelkezett, főleg a fővárosi liberális értelmiség köréből. A párt elnöke Csécsy Imre lett, vezetői közül Zsolt Béla, Kende Zsigmond és Halász Aladár érdemel említést. Ez a párt programját, politikai eszméit tekintve a munkáspártokhoz állt közelebb. Politikai szerepét azonban korlátozta, hogy a kormánykoalícióba nem vették be, a nemzetgyűlési választásokon pedig még mandátumhoz sem jutott. 1944/45 fordulóján különböző elnevezéssel (Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, Liberális Demokrata és Radikális Párt, Magyar Földműves Párt, Független Szocialista Néppárt, Magyar Köztársasági Párt, Kossuth Párt stb.) más kisebb-nagyobb csoportok is megpróbáltak pártot szervezni. Ezek többsége a „megalakulással", esetleg néhány pontos program megfogalmazásával be is fejezte tevékenységét, vagy – mint a Magyar Köztársasági Párt és a Kossuth Párt – még 1945 tavaszán csatlakozott az FKGP-hez. A felsoroltak kivétel nélkül olyan próbálkozások voltak, amelyek egyáltalán nem változtattak a már kialakult magyarországi pártviszonyokon, és nem is hoztak újabb pártot tartósan a politikai közélet felszínére.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások közeledtével újra napirendre került a kérdés: a működő pártok mellett indulnak-e, és ha igen, mely pártok a választásokon? Ez azért lett időszerű, mert az új választójogi törvény (1945: VIII. tc.) elvileg

lehetővé tette más, újabb pártok indulását is. Az indulás engedélyezését azonban a törvény az Országos Nemzeti Bizottság (ONB) hatáskörébe utalta. Az ONB 1945. szeptember 17-én bírálta el a választásokon részt venni kívánó pártok kérelmét. Elutasította az Értelmiségi Osztály Ősi Demokrata Pártja, a Nemzeti Demokrata Párt, a Slachta Margit vezette Keresztény Női Tábor és a Pálffy József-féle Demokrata Néppárt jelentkezését. Ugyanakkor támogatta a Magyar Radikális Párt és a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt (DNP) indulását. De Barankovics István és hívei mégsem indultak önálló pártként a nemzetgyűlési választásokon, hiszen aligha volt idejük a felkészülésre, és a katolikus egyház sem támogatta őket, ezért jelöltjeiket az FKGP listáján szerepeltették.

A nemzetgyűlési választások utáni időszak, a belpolitikai küzdelmek egyik fontos állomása, illetve eseménye volt, hogy 1946. március 5-én az MKP, az SZDP, az NPP és a szakszervezetek részvételével megalakult a Baloldali Blokk. A Baloldali Blokk megalakítása jelezte, hogy az MKP politikája új szakaszhoz érkezett: megkezdődött az FKGP fokozatos felmorzsolása, az ún. szalámitaktika gyakorlati alkalmazása. Az FKGP-re a SZEB részéről is erős nyomás nehezedett, így meghátrálásra kényszerült. Teljesítette a Baloldali Blokk legfontosabb követelését: az FKGP Országos Elnöksége 1946. március 12-én bejelentette, hogy 20 nemzetgyűlési képviselőjét kizárja a pártból. Közülük 16-an Sulyok Dezső vezetésével megalakították a Magyar Szabadság Pártot, s ezzel a polgári ellenzék ténylegesen megjelent a hazai politikai életben. A párt legfontosabb vezetői Sulyok Dezső, Nagy Vince, Vásáry István, Pálffy József és Némethy Jenő voltak. Majd 1947 tavaszán-nyarán az FKGP szétverésével újabb, a korábbinál jóval nagyobb polarizációs folyamat zajlott le a politikai életben és a polgári ellenzék táborában. Ehhez kétségtelenül az is hozzájárult, hogy a Magyar Szabadság Párt 1947. július 21-én feloszlott, miután nyilvánvalóvá vált, hogy több vezetője - a választójogi törvény módosításával (1947: XXII. tc.) - elveszti passzív választójogát.

Az Országos Nemzeti Bizottság 1947. július 30-án döntött arról, hogy mely pártok vehetnek részt az augusztus 31-i országgyűlési választásokon. Az ONB 11 párt indulását engedélyezte: az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon is részt vevők mellett a Független Magyar Demokrata Párt, a Demokrata Néppárt, a Magyar Függetlenségi Párt, a Keresztény Női Tábor és a Katolikus Néppárt. Az ONB ugyanakkor elutasította a Szegények Pártja, a Nemzeti Szövetkezeti Párt és a Nemzeti Munkáspárt kérelmét. A Katolikus Néppárt később visszalépett az országgyűlési választásokon való részvételtől, pontosabban a Keresztény Női Táborhoz csatlakozott, s így lett 10 az indulók száma.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások után a koalíciós pártok (MKP, SZDP, NPP, FKGP) és a Magyar Radikális Párt vezetői október 3-án választási visszaélésekre hivatkozva petícióval támadták meg a Magyar Függetlenségi Párt mandátumát. A választási bíróság 1947. november 20-i határozatával megsemmisítette a Pfeiffer-párt választási eredményeit, benne 49 képviselőjének a megbízatását. Ez az akció tulajdonképpen része volt annak a politikának, amellyel az MKP a polgári irányzatoknak és erőknek a hatalomból, majd a politikai életből való kiszorítására törekedett. Sőt, valójában a Magyar Kommunista Párt vezetői - nem utolsósorban a nemzetközi helyzet megváltozása folytán - ennél is messzebb menő célokat tűztek maguk elé: a hatalom kizárólagos és teljes kisajátítását.

1947 szeptemberében Bulgária, Csehszlovákia, Franciaország, Jugoszlávia, Magyarország, Lengyelország, Olaszország, Románia s a Szovjetunió kommunista és munkáspártjai létrehozták a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját (Kominform), amely a kelet-közép-európai térségben kizárólag a szovjet hatalmi érdekeket szolgálta. Az alapítók magukévá tették A. Zsdanovnak, J. V. Sztálin személyes képviselőjének azt az álláspontját, hogy a világon „két tábor" van, s valamelyikhez tartozni kell. A „demokrácia és a béke" biztosításában „a Szovjetuniót és külpolitikáját illeti a vezető szerep". Egyébként a háború után Magyarországon már addig is a SZEB „tartotta kézben" a külpolitikát.

A megszállt országban a koalíciós kormányok külpolitikai mozgástere meglehetősen csekély volt. Így történt, hogy a potsdami határozatok értelmében - a SZEB felügyelete alatt - 1946 és 1948 között mintegy 200 000-220 000 német anyanyelvű magyar állampolgárt telepítettek ki Magyarországról Németország szövetségesek által megszállt övezeteibe. Az 1945 után kiadott beneši dekrétumok - amelyek kimerítették az emberiség elleni bűntett tényállását - végrehajtásával pedig 89 000 magyart telepítettek át Csehszlovákiából „hivatalosan" Magyarországra, ezenkívül közel 30 000-et üldöztek el, és 45 000-et deportáltak Csehországba, döntően a korábban németlakta vidékekre. Magyarországról ugyanakkor 73 000 szlovák hagyta el önként az országot. A csehszlovák hatóságok mindezt a győztes szövetséges nagyhatalmak jóváhagyásával és beleegyezésével tették, a magyar kormányzat és a hazai politikai pártok tiltakozásának, sőt véleményének figyelembevétele nélkül.

A Kominform megalakulása után megkezdődött az ország szovjetizálása. A polgári ellenzék szétzúzásával egy időben, 1947 őszén - miután Peyer Károlyt külföldre kényszerítették - az MKP vezetői elhatározták, hogy változtatásokat hajtanak végre a Szociáldemokrata Pártban is. A sajtóban, később az SZDP-ben beépített személyeken keresztül támadást indítottak a párt „jobbszárnya" ellen, s 1948 tavaszára felszámolták azt. Majd 1948. június 12-én a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt kongresszusai határozatban mondták ki a két párt egyesülését. Ez az egyesülés ténylegesen a szociáldemokrata mozgalom felszámolását jelentette Magyarországon.

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) programnyilatkozatában már szerepelt az egypártrendszer bevezetése, közelebbről egy népfront jellegű szervezet létrehozásával, amelyben a többi párt mindössze tömegszervezetként vett volna részt. 1948/1949 fordulóján azonban az MDP vezetői ismét módosították az álláspontjukat, s most már az egypártrendszer Szovjetunióban történelmileg kialakult formáját tekintették a követendő példának, ezt akarták bevezetni.

A Demokrata Néppárt vezetői 1949. február 4-én, a Mindszenty-per hatására úgy döntöttek, hogy feloszlatják a pártot. A Keresztény Női Tábor országgyűlési képviselői ellen a belügyi hatóságok különböző vélt, illetve kitalált vádak alapján eljárást indítottak. A párt vezetője, Slachta Margit így arra kényszerült, hogy visszavonuljon a politikai élettől, majd az Egyesült Államokba távozott.

Az 1949. május 15-i országgyűlési választások után szinte egyik napról a másikra megindult az FKGP és az NPP „önfelszámolási" folyamata, s 1949 őszére lényegében be is fejeződött. Jobboldaliság vádjával ezreket és tízezreket zártak ki a két pártból. Az MDP vezetőinek útmutatásai és tanácsai alapján hasonló folyamat ment végbe a párt-

szövetségbe tömörült, illetőleg egyesült pártok - Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt -, valamint a Független Magyar Demokrata Párt soraiban. A választások után ezek a pártok is befejezték önálló politikai tevékenységüket. Ezen semmit sem változtatott az, hogy egyik vagy másik párt „emlékét" egy ideig még tábla őrizte a forgalomtól távol eső budai ház vagy villa falán, és sajtójuk is csak fokozatosan szűnt meg. Nem született sem törvény, sem rendelet a pártok megszüntetéséről. Az olyan intézkedések viszont, mint az egységes szövetkezeti központ megteremtése, az 1948-1949. évi államosítások végrehajtása, amelyek jelentősen átalakították a gazdasági-társadalmi viszonyokat is, lényegében megszüntették anyagi forrásaikat. A különböző - gyakran erős nyomással párosuló - politikai és adminisztratív lépések pedig odahatottak, hogy a szóban forgó pártok teljes passzivitásba vonuljanak. Az MDP így ténylegesen is egyeduralkodóvá, valójában állampárttá vált.

Az MDP vezetőinek politikája 1953 tavaszára politikai, gazdasági-társadalmi válságba sodorta az országot. Erre az időre az ország lakosságának többsége teljesen elnyomorodott, utolsó tartalékait is felélte. A terror általánossá vált, senki sem tudhatta, nem kerül-e rá sor, hiszen elegendő volt egy haragosának névtelen feljelentése ahhoz, hogy valaki az ÁVH-ra kerüljön, ahol hamarosan „beismerő vallomást" csikartak ki belőle. Mivel a börtönök megteltek, a szovjet Gulag mintájára munkatáborokat állítottak fel, ahol a foglyokat embertelen körülmények között tartották, illetve dolgoztatták. Közel 100 ilyen tábor működött az országban, ahol 45 000 személyt tartottak fogva. Az ÁVH munkáját 1950-től hivatalosan 40 000 „informátor", azaz besúgó segítette. 1951-ben az egyházak ellenőrzésére létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt. Szovjet tanácsadók közreműködésével koncepciós perek sorozata zajlott, ahol több tucat jogtalan halálos ítélet született. Több százezer személy ellen indult törvénytelen eljárás, és született elmarasztaló ítélet. Tízezreket telepítettek ki a fővárosból és a vidéki városokból, akiknek az volt a bűne, hogy korábban a régi „uralkodó osztályok tagjai" voltak.

Szovjet mintára megkezdődött és nagy lendületet vett ezekben az években az ipar és a mezőgazdaság „szocialista" fejlesztése. Az első ötéves terv (1950-1954) a szovjet típusú ötéves tervek hazai változata volt, amely teljes mértékben magáévá tette a gazdaságot hadigazdasággá tevő sztálini iparosítási gyakorlatot. Végrehajtásában részt vettek a szovjet gazdasági tanácsadók. Közreműködésük nélkül egyetlen fontos intézkedés sem születhetett meg, legyen az hosszú távú vagy rövid távú fejlesztési terv. A mezőgazdaság „szocialista" átszervezése következtében a parasztság gazdasági ellehetetlenítése 1953-ig katasztrofális méreteket öltött. 1948-ban, a Rákosi-diktatúra kezdetén a parasztságnak már minden egyes rétege több „közterhet" viselt, mint 1938-ban, s ez 1953-ig megháromszorozódott. Rákosi Mátyás 1950 novemberében kiadta az utasítást: „kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért". A megszorító intézkedések következtében 1953-ra az élelemtermelő parasztság kétharmadának (1,2 millió család közül 800 000-nek) nem maradt kenyere, vetőmagja, amire történelmünk során addig még nem volt példa. Az országban családok sokasága éhezett. A félelemnél csak a kiábrándultság és a rendszer iránti utálat, illetve gyűlölet volt erősebb.

A válságból való kilábalás programját Moszkvában fogalmazták meg, három hónappal Sztálin halála után. 1953. június 13-16-án az SZKP elnöksége egy - általa meghatározott személyi összetételű - magyar küldöttséggel tárgyalt Moszkvában, és a megbeszélés eredményeként írásba foglalták a „júniusi határozatot". Az MDP új politikai irányvétele így szovjet kezdeményezésre és szovjet érdekek alapján a Kremlből indult ki. Ez a határozat nem korlátozódott a gazdaságra és a kultúrára, hanem kiterjedt a társadalmi-politikai élet egészére. Nemzetközi jelentőségű is volt, mivel kiindulópont lehetett a „szocialista építés" egész sztálini felfogásának és az ezzel összefüggésben kiépített politikai intézményrendszernek a kritikájához. A határozat által kijelölt tennivalókra épült Nagy Imre első kormányának programja, az „új szakasz" politikája. A nagy reményeket keltő programot azonban nem hajtották végre következetesen. 1956 nyarára az ország újabb politikai és gazdasági válságba került. A válságból való kijutás programját azonban az MDP régi-új vezetői (Rákosi helyett Gerő lett az első titkár, az MDP Politikai Bizottságát kiegészítették Kádár Jánossal, Kiss Károllyal, Marosán Györggyel és Révai Józseffel) a párt júliusi határozatában nem tudták megfogalmazni, így az eleve alkalmatlan volt az elkerülhetetlen változások megindítására.

1956. október 30-án hivatalosan bejelentették, hogy Magyarországon megszűnt az egypártrendszer, és újjáalakultak az 1944-1949 között működő koalíciós pártok és a polgári ellenzéki pártok - az FMDP és a Keresztény Női Tábor kivételével. Számos új párt is alakult. Jelenlegi ismereteink és a hozzáférhető levéltári források szerint az MDP-t és a Magyar Szocialista Munkáspártot (MSZMP) is beleszámítva ezek száma 32-re tehető. Közülük a rendelkezésre állt rövid idő alatt mindössze 8-10 próbált meg pártszerű tevékenységet folytatni. Érdemes megemlíteni, hogy a korábban, a koalíciós években jelentősebb szerepet játszó és nagy tömegtámogatást élvező pártok közül az FKGP-t Adorján József, Csorba János, Kővágó József, Pártay Tivadar és B. Szabó István szervezte újjá, a párt elnökévé november 3-án Kovács Bélát választották. A Nemzeti Parasztpárt Petőfi Párt néven bontott zászlót, főtitkára Farkas Ferenc lett, a népi írók (Féja Géza, Illyés Gyula, Kodolányi János, Keresztury Dezső, Németh László, Remenyik Zsigmond, Sinka István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron és Veres Péter) pedig, irányító testületet alkotva, a pártelnök funkcióját töltötték be. A „titkos kommunistákat", Erdei Ferencet és Darvas Józsefet kihagyták a testületből. A Szociáldemokrata Párt elnöke Kéthly Anna, főtitkára Kelemen Gyula, a főtitkárhelyettes Révész András lett. Itt is kihagyták azokat a korábbi vezetőket, akik a kommunistákkal 1945 után szorosan együttműködtek, és fontos szerepet játszottak a két munkáspárt „egyesítésében" (Szakasits Árpád, Marosán György, Rónai Sándor és mások). Az MSZMP Intéző Bizottságában Donáth Ferenc, Kádár János, Kopácsi Sándor, Losonczy Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán kapott helyet, vagyis a régi sztálinistákat itt is kihagyták a vezetésből. A Demokrata Néppártot Barankovics István régi hívei és a párt volt országgyűlési képviselői, Keresztes Sándor, Farkas Dénes, Mihelics Vid és Székely Imre Kálmán szervezte újjá.

A forradalom pártjainak fellobbanásszerű tevékenysége 1956. november 4-e, a forradalom leverése után hamar megszűnt. Ezúttal sem született azonban olyan jogszabály, amely az 1956-os forradalom idején alakult vagy újjászerveződött pártok feloszlatásáról, illetőleg működésének megszüntetéséről intézkedett volna. Az MSZMP hosszú távú célokat tűzött maga elé: a szocializmus felépítését és a fejlett szocialista társadalom megteremtését, végül a kommunizmus elérését. Ezen az úton haladva 1957-ben kidolgozták és gyorsan végrehajtották az agrárpolitikai téziseket, minek kö-

vetkeztében a magyar parasztság mint társadalmi osztály megszűnt. 1958-ban új művelődéspolitikai irányelveket fogalmaztak meg; 1962-ben deklarálták a szocializmus alapjainak lerakását; 1969-ben új tudománypolitikai irányelveket tettek közzé; 1972-ben az alkotmány módosításával deklarálták az egypártrendszert, három évvel később pedig elfogadták a párt új programnyilatkozatát. Az MSZMP vezetői akkor még azt gondolták, hogy a „szocializmus útján" végig lehet menni.

1985-ben Monoron a legális ellenzék először tartott közös találkozót. Itt elemezték az ország társadalmi és gazdasági válságának okait, keresték a kiút lehetőségeit. Ez a tanácskozás volt egyben az ellenzék egyetlen közös megnyilatkozása. A népiek tradícióit követők és az egykori „urbánus" értékeket továbbvivők elváltak, majd szembekerültek egymással.

1987 végétől-1988 elejétől a párton kívüli ellenzék egyre nyíltabban tevékenykedett. 1987 szeptemberében Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum (MDF), majd 1988. március végén önálló ifjúsági szervezetként létrejött a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz), május 1-jén pedig a Szabad Kezdeményezések Hálózata, amelyből később a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) lett. November közepén a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt bontott zászlót, felújította tevékenységét a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, s a Nemzeti Parasztpárt utódaként a Magyar Néppárt.

A demokratikus átalakulás jegyében az Országgyűlés 1989. január 11-én két alapvető törvényt is elfogadott: az 1989. évi II. törvényt az egyesülési jogról, valamint az 1989. évi III. törvényt a gyülekezési jogról. Az MSZMP KB 1989. februári ülésén már tudomásul vette a többpártrendszert; az 1956-os eseményeket az addig érvényben lévő hivatalos felfogással szemben népfelkelésnek értékelte. Májusban leváltották Kádár Jánost pártelnöki tisztségéről. Kádár távozása a demokratikus átalakulás szempontjából fontos esemény volt, de a párton belüli erőviszonyokon nem változtatott. 1989. június 16-án került sor Nagy Imre és mártírtársai újratemetésére. Pár héttel később, július 6-án elhunyt Kádár János; július 14-én tőle is nagy tömeg búcsúzott, vele együtt temetve azt a korszakot is, amelyet 32 évig az ő neve fémjelzett.

1989. március 15-e után új politikai helyzet állt elő Magyarországon: egyértelműbbé vált a régi és az új rend frontvonala. Az ellenzéki politikai erők - az MSZMP megosztó taktikáját felismerve - március 22-én a Független Jogász Fórum felhívására létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt a Bajcsy-Zsilinszky Társaság, a Fidesz, az FKGP, az MDF, a Magyar Néppárt, az SZDSZ, az SZDP és a Szabad Szakszervezetek Demokratikus Ligájának részvételével. Később ehhez csatlakozott a KDNP is, amely április 12-én alakult meg. Majd részletes előkészítés és tárgyalássorozat után létrejött a Nemzeti Kerekasztal: az Ellenzéki Kerekasztal, az MSZMP és a harmadik oldalon elhelyezkedő társadalmi szervezetek és mozgalmak részvételével. 1989. június közepén a három egyenrangú fél részvételével megkezdődtek a nemzeti egyeztető tárgyalások, amelyek szeptember 18-án zárultak. Noha a megállapodást az SZDSZ és a Fidesz képviselői nem írták alá, a békés átmenet legfontosabb kérdéseiben kialakult a politikai egyetértés.

Az MSZMP 1989. október 6-9-én tartott XIV. kongresszusán viharos hozzászólások és jelenetek után reformerői elérték, hogy kimondták az MSZMP megszűnését, és

megalakították a Magyar Szocialista Pártot (MSZP). Az új párt taglétszáma alig tizede volt elődjének. A párt elnöke Nyers Rezső lett, és 25 tagú Országos Elnökséget is választottak. 1989 őszén az Országgyűlés elfogadta a rendszerváltást és a jogállamiságot biztosító törvényeket. 1989. október 23-án kikiáltották a Magyar Köztársaságot, s ekkor lépett életbe a módosított alkotmány. A szabad választásokról az 1989. évi XXXIV. tc. rendelkezett, amely vegyes - többségi és országos - választási rendszert vezetett be. Az Országgyűlés 1989. december 21-én - az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának 45. évfordulóján - kimondta feloszlatását.

Az előzetes megállapodásoknak megfelelően az országgyűlési választások első fordulóját 1990. március 25-re, a másodikat április 8-ra írták ki. Az addig bejegyzett 88 pártból csak 12 pártnak sikerült országos listát állítania. Végeredményben a Magyar Demokrata Fórum 165, a Szabad Demokraták Szövetsége 92, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt pedig 44 helyhez jutott, míg az MSZP-nek 33, a Fidesznek 22, a KDNP-nek pedig 21 képviselővel kellett megelégednie. Nyolcan független képviselőként kerültek be a parlamentbe. A mandátumok megoszlása egyben azt is jelezte, hogy a keresztény nemzeti erők az új törvényhozásban abszolút többséghez jutottak; a kétfordulós választási szisztéma erősen torzító hatása következtében a leadott szavazatok 42,95%-ával a képviselői helyek több mint 59%-át nyerték el.

Az MDF mint a választások győztese az FKGP-vel és a KDNP-vel lépett koalícióra. Az ország kormányozhatósága érdekében azonban 1990. április 29-én megállapodást kötött a legerősebb ellenzéki párttal, az SZDSZ-szel, hogy a „kétharmados" kérdéskörök kivételével 60%-os parlamenti többségét kihasználva irányítsa az ország életét. Az 1990. május 2-án összeült új Országgyűlés május 23-án elfogadta Antall József (MDF) jobbközép irányzatú kormányzati programját. A két liberális párt (SZDSZ és Fidesz), valamint az MSZP ellenzéki pozícióba került. Szeptember 30-án, illetve október 14-én megtartották az önkormányzati választásokat. A megválasztott polgármesterek 83 százaléka független jelölt volt, az önkormányzatokban az ellenzéki pártok kerültek többségbe. A szabad választások után ténylegesen is megkezdődött a magyar parlamentarizmus történetének újabb korszaka.

A fél évszázad magyar történelmét átfogó kötet tanulmányai több évtizedes kutató- és egyetemi oktatómunka eredményeit összegzik. A kutatómunka nagyobb része az 1944 utáni koalíciós évek, közelebbről a polgári pártok történetének feltárására irányult. Majd miután a források hozzáférhetővé váltak - az 1956-os forradalomra vonatkozó sajtó, plakátok és röplapok közzétételével magam is tettem az ügy érdekében -, a munka fokozatosan bővült, és kiterjedt a Rákosi-rendszer, az 1956-os forradalom és a korai Kádár-korszak feltárására is. A politikuspályák elemzése, a portrék elkészítése adódott a pártok történetének kutatásából, valamint abból, hogy mind az egyetemi oktatásban, mind a közvéleményben nagy igény mutatkozott elkészítésükre, megírásukra. Ezek a politikusok ugyanis vagy valamelyik párt vezető személyiségei voltak, vagy fontos állami, közjogi funkciót töltöttek be. Így valamilyen módon formálói voltak 1944 utáni történelmünknek.

Az 1944 utáni ötven esztendő miniszterelnökeit illetően érdemes külön is megemlíteni, hogy míg a polgári korban többségükben jogász végzettségűek voltak, addig az átmenetet jelentő Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke, Miklós Béla tábor-

nok; őt egy pap-politikus (Tildy Zoltán) követte, majd Nagy Ferenc személyében hivatalba lépett a magyar parlamentarizmus történetének első paraszti származású miniszterelnöke. Ezután a miniszterelnökök szociális háttere a rendszerváltásig lényegében nem változott. A paraszti világból érkezett a miniszterelnöki székbe Dinnyés Lajos, Dobi István, Nagy Imre, Hegedüs András és Németh Miklós, de utóbbi kettő már egyetemet végzett. Munkás származású volt Kádár János, Fock Jenő, Lázár György, Kállai Gyula és Grósz Károly, az utóbbi kettő szintén egyetemet végzett. Rákosi Mátyás szülei kiskereskedők voltak, de ő felsőbb iskolát végzett. Értelmiségi származású csupán Münnich Ferenc és Antall József volt. Kádár és Nagy Imre kétszer is betöltötte a miniszterelnöki tisztséget. A hivatalt viselt miniszterelnökök iskolázottsága és műveltsége meglehetősen eltérő, a hat elemitől az egyetemi diplomáig terjedt. Kiválasztásuk kezdetben koalíciós egyezkedés alapján történt - figyelemmel az ország megszállására és a Szovjetunió érdekeire -, később, az 1990-es szabad választásokig a mindenkori állampárt (MDP, majd MSZMP) javaslatára töltötték be e magas állami tisztséget.

A dolog természetéből következik, hogy a politikai pártok a koalíció éveiben, s néhány napig 1956-ban, a szóban forgó politikusok pedig egy ideig valamennyien kortársai voltak egymásnak, ugyanazon folyamatokban és történésekben vettek részt. Ebből következően kikerülhetetlenek bizonyos átfedések, nagyon ritka esetben ismétlések, amelyek azonban csak azt igazolják, hogy a dolgok összefüggenek, adott esetben pártokon és személyeken, politikusokon keresztül is. Az egyes személyek fontos életrajzi adatainak szerepeltetésén túl minden esetben arra törekedtem, hogy az illető politikus tevékenységének lényegi mozzanatait mutassam be, elemezzem és értékeljem a rendelkezésre álló terjedelmi keretekben: pártbeli vezető szerepét, miniszterelnöki éveiben a Minisztertanácsban, a parlamentben, a jogalkotásban, a bel- és külpolitikában végzett munkáját. Az eredeti szövegeken érdemben nem változtattam, véleményem szerint ezek ma is vállalhatók, s ez számomra nem kis elégtétel változó korszakunkban. Az anyag összegyűjtésében nyújtott támogatásért köszönetemet fejezem ki a Nemzeti Kulturális Alap szakmai kollégiumának, a kiadásért a Politikatörténeti Alapítvány Kuratóriumának, a szerkesztésben és a szöveg gondozásában nyújtott segítségért pedig Gellériné Lázár Mártának és Moharos Évának.

Budapest, 2009. november

Izsák Lajos

I. rész
PÁRTOK ÉS KORMÁNYOK

A polgári ellenzéki pártok Magyarország nemzetközi helyzetéről, külpolitikai lehetőségéről, 1944–1947

Magyarországon a második világháború után olyan helyzet alakult ki, hogy a politikai küzdelmek döntően a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) nevű koalíción belül, mindenekelőtt a Magyar Kommunista Párt és a Független Kisgazdapárt között zajlottak le. A politikai élet alakulásában azonban szerepet játszottak azok a közbülső erők, illetve az őket képviselő politikai csoportosulások, polgári ellenzéki pártok is, amelyek nem kerültek, vagy különböző okoknál fogva nem is kerülhettek be a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba, tevékenységük és állásfoglalásuk azonban bizonyos mértékig és módon szintén befolyásolta az események menetét.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronton kívüli polgári ellenzéki pártok a következők voltak: Kereszténydemokrata Néppárt, Demokrata Néppárt, Magyar Radikális Párt, Magyar Szabadság Párt, Független Magyar Demokrata Párt, Magyar Függetlenségi Párt, Keresztény Női Tábor, illetve az MNFF-ből már 1945 nyarára kiszorított Polgári Demokrata Párt. Létrejöttük és politikai pályájuk szempontjából is irányadó tényezőként kell megemlíteni az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti szerződés döntését, amelynek értelmében Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) működött az országban. Ahhoz, hogy egy párt bekapcsolódhasson a politikai életbe 1947 szeptemberéig, a békeszerződés életbelépéséig, illetve a szervezet feloszlatásáig, a SZEB jóváhagyására volt szükség. A SZEB már a kezdetben sem helyeselte, hogy túlságosan sok politikai csoportosulás, pontosabban szólva polgári ellenzéki párt vegyen részt a demokratikus közéletben. A Magyar Szabadság Párt zászlóbontását illetően pedig 1946 nyarán néhány hónapig a halasztás álláspontjára helyezkedett. A polgári ellenzéki pártok tevékenysége rövid életűnek bizonyult Magyarországon, s ebben a belpolitikai okokon túl a nemzetközi helyzet megváltozásának, mindenekelőtt a Tájékoztató Iroda létrejöttének is döntő szerepe volt.

A polgári ellenzéki pártok tevékenységére, programalkotó munkálataira külföldi polgári pártok alig gyakoroltak közvetlen befolyást, külföldi kapcsolataik nem is igen voltak. Jelentősebb szervezeti tevékenységet is – a Magyar Szabadság Párt 1947-es tavaszi próbálkozásaitól, illetve 1947 augusztusától eltekintve – csak a Polgári Demokrata Párt és főleg Budapesten a Magyar Radikális Párt próbált kifejteni. Más volt a helyzet e pártok parlamenti működésével. 1946-ban a Magyar Szabadság Párt, az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások után pedig tulajdonképpen valamennyi polgári ellenzéki párt döntően a parlamenti vitákra korlátozta politikai tevékenységét.

Programjaikon túl elsősorban itt, valamint sajtójuk hasábjain fejtették ki véleményüket és állásfoglalásaikat az ország nemzetközi helyzetéről, külpolitikai orientációjáról és lehetőségeiről.

I.

1944 végének történelmi sorsfordulóján, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front bölcsőjénél, a „szegedi kézfogón" a polgárság egyik szószólójaként a Polgári Demokrata Párt jelentkezett. A PDP az MNFF programjának jegyében azonban kezdettől fogva nem általában a polgárságot, hanem annak a „haladó" részét akarta maga mögé felsorakoztatni. „A haladó szellemű polgárságot kérjük – olvasható a párt országos elnökségének egyik felhívásában –, jöjjenek, és valljanak színt. Akarnak-e új Magyarországot? Akarnak-e ebben helyet biztosítani az értelmiségnek? Akarnak-e részt venni az építési munkában tudásuknak, szorgalmuknak és jelentőségüknek megfelelő súllyal?"[1] Örley Zoltán, a párt alelnöke ezzel csaknem egy időben a PDP hivatását úgy jelölte meg: „a Polgári Demokrata Párt az a talpalatnyi hely, ahol a polgárság, a haladó értelmiség a lábát az életben megvetheti".[2]

A PDP programját 1945 nyarán hozták nyilvánosságra azzal az indoklással és szándékkal, hogy a párt „a nagy francia forradalom vívmányában, az Emberi Jogok Deklarációjában" véli felismerni azt az alapgondolatot, amelyre politikáját, a „demokratikus magyar pártok együttműködését" építi.[3] Emellett külön is hangsúlyozta a nemzetiségi jog érvényesítésének jelentőségét Közép- és Délkelet-Európában, annak a történelmi tapasztalatnak alapján, hogy e soknyelvűségét a német politika mindig arra használta fel, hogy a *divide et impera* elv alapján a népeket egymás ellen kijátszhassa. A Duna menti államoknak ezért a jövőben nem szabad hozzájárulniuk ehhez. A PDP a nemzetiségi politika helyes gyakorlata érdekében a nemzetiségi önkormányzatok kantonális, esetleg községenkénti megvalósítását javasolta, államközi viszonylatban pedig a „határok lehető spiritualizálását" ajánlotta.[4]

A Polgári Demokrata Párt külpolitikai célkitűzéseinek megfogalmazásában fontos szerepe volt a vezetőség azon álláspontjának, amely szerint Magyarország kis ország, ezért csak a nyitott kapuk elvét követheti. Egyformán jó viszonyban kell lennie valamennyi nagyhatalommal, és szorosan együtt kell működnie a szomszédos államokkal, különösen a Szovjetunióval. Még a pártprogram megjelenése előtt, Gyöngyösi János külügyminisztert idézve, szögezte le a párt lapja, a *Világ* a következőket: „Mi barátságban akarunk élni mindenkivel, tehát fontosnak tartjuk a tőlünk földrajzilag távolabb élő szövetséges nagyhatalmakkal való szívélyes viszony kiépítését is. Azonban soha ne felejtsük el: a nagy külpolitika nem a mi dolgunk. A magyar közönség élje bele magát a reális feladatokba, [...] ne adja át magát se illúzióknak, se világpolitikai problémáknak, amelyek messzi horizontjukkal csak elhomályosítanák tisztánlátását a

[1] *Világ*, 1945. május 14.
[2] *Világ*, 1945. július 5.
[3] *A Polgári Demokrata Párt programja*. Budapest, 1945. 3.
[4] Uo. 14.

közvetlen előtte fekvő kérdésekben. Nyerjük meg a Szovjetunió bizalmát, építsünk hidat szomszédaink felé, és akkor megcsináltuk a magunk igazi külpolitikáját."[5] A PDP is azt a szerepet szánta Magyarországnak, hogy „híd" legyen Nyugat és Kelet között. „Követeljük a hazánkat környező államokkal a szoros együttműködést, különösen pedig a Szovjetunióval. Most ismét megnyílik számunkra a *Porta orientalis* közvetítő szerepe, hogy hidat alkossunk Eurázsia gazdasági és eszmei kiegyenlítődésében." Végül a világ demokratikus nagyhatalmaival való őszinte és szolidáris együttműködésre, a „hátsó gondolat nélküli békebarátság" szellemének érvényesítésére, a háború utáni béke megszervezésében való részvételre és arra hívta fel a figyelmet, hogy Magyarországnak ott kell lennie a nemzetközi szervezetekben, mindenekelőtt az ENSZ-ben, és „elöl kell járnunk annak lelkes és cselekvő támogatásában".[6]

Az ország helyének, külpolitikai lehetőségeinek reális megítélése mellett a PDP a többi politikai párttól részben eltérően – s erre már korábban is utaltam – a nemzetiségi jog teljes érvényesítését követelte nemcsak határainkon belül, hanem az egész Duna-medencében. Ezt a gyakorlatban úgy látta megvalósíthatónak, ha a nemzetiségi önkormányzatokat építenek ki, illetve lehetőleg spiritualizálják, azaz lényegében megszüntetik a határokat. Egy ilyen kantonális rendszernek a kiépítése az ismét trianoni határok között élő Magyarországon gyakorlati példát mutathatott volna Romániának, Jugoszláviának és a nemzetiségeitől szabadulni vágyó Csehszlovákiának a nemzetiségi kérdés helyes megoldására. A határok spiritualizálása azonban nehezebb probléma volt a valóságban, mint elméletben. „Ehhez igazán az lenne szükséges – állapította meg a PDP egyik külpolitikai szakértője 1945 nyarán –, hogy nemcsak az egymás mellett élő népek lelkületét hassa át teljesen a demokratikus gondolkodás, hanem mindenekelőtt a politikai vezetőkét, akik nem kavarhatják fel, és nem uszíthatják egymásra semmilyen sovinizmussal és semmilyen hazug, önző érdekkel a közös sorsban élő népeket. Ennek a lehetőségnek a kiküszöbölése pedig sok tekintetben attól függ, hogy az egymásra utalt közép-európai népek – az Ady megénekelte »...magyar, oláh, szláv bánat mindigre egy bánat marad« örökösei – a kölcsönös megismerés és megbecsülés alapján nyújtanak-e egymás felé segítő kezet, vagy megint a szomszéd népek fejei fölött barátkoznak a szomszédok szomszédaival."[7]

Magyarország nemzetközi helyzetét és a nemzeti kisebbségek kölcsönös védelmét tekintve a PDP-hez hasonló álláspontra helyezkedtek a Magyar Radikális Párt vezetői is. Ezt a pártot még 1944 novemberében alakította meg illegálisan Csécsy Imre Budapesten. A párt kezdetben csak Csécsy szűkebb baráti köréből állt, majd 1945 márciusában megjelent a pártalakulásról szóló közlemény, amely a radikálisok jövőbeni elképzeléseit is tartalmazta. Ez nemcsak elfogadta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programját, hanem a gyakorlatban is „szorosan együtt kívánt működni" a koalícióba tömörült demokratikus pártokkal.[8] A párt szervezése és hivatalos elismertetése azonban igen lassan haladt. Csécsyék 1945 tavaszán és nyarán is több kísérletet tettek arra, hogy a Magyar Radikális Párt is hivatalosan elismert, „bevett" párt legyen. Így

[5] *Világ*, 1945. május 31.
[6] *A Polgári Demokrata Párt programja*. 15.
[7] *Világ*, 1945. augusztus 2.
[8] *Népszava*, 1945. március 7.

1945 áprilisában felkeresték Rákosi Mátyást, az MKP főtitkárát is, akinek - Csécsy Imre feljegyzése szerint - „egyik aggálya az, hogy előkelő, zártkörű társaság leszünk, ahol a tagok nagyon jól fogják érezni magukat magukhoz hasonló intellektuelek között, de tömegeik nem lesznek, és így akcióképtelenek leszünk."[9] Nem kaptak támogatást a koalíció többi tagjától sem, így indulási kísérletük sikertelen maradt.

A Magyar Radikális Párt „hivatalos" elismerésére csak 1945 szeptemberében került sor, de már a koalíción kívüliek, a polgári ellenzék táborában. Kívülállásukat azzal indokolták, hogy nem a hatalomban, hanem a felelősségben kívánnak osztozni a többi párttal. Zsolt Béla, aki - Csécsy mellett - az MRP másik vezető egyénisége lett, arra a kérdésre, hogy mi választja el pártját a koalíció többi pártjától, a következő választ adta: „A demokráciában nem lehetnek kiváltságos osztályok, és ezért szerintünk egyetlen osztály sem értelmezheti és alkalmazhatja olyan módon, hogy neki jusson belőle több, mert ez a többlet mások rovására megy. Ez választ el bennünket a polgári pártoktól, és ezért nem csatlakozunk a munkáspártokhoz sem."[10] Csécsy és Zsolt mellett Fenyő Miksa is kísérletet tett arra, hogy kijelölje az MRP helyét a politikai életben. Ő a rideg, dogmatizmus nélküli elveknek tulajdonított „predomináns" szerepet az MRP életében és tevékenységében. Azt ugyan magától értetődőnek tekintette, hogy a párt keményen antifasiszta legyen, de anélkül, hogy „az üldözés politikáját e párt sarkalatos programjává avatná". Fenyő hangsúlyozta, hogy „a szellem függetlenségét kell vallania, és a függetlenségi gondolatnak kell elvinnie ezt a pártot az egyén jogainak megvédéséhez. A szociális igazságtevést, mely a gondolat szabadságának, az egyén jogai megvédésének eszméi mellett a Radikális Párt kategorikus parancsai közé tartozik, senki erélyesebben nem követeli, mint ez a párt."[11]

Az MRP 1945 őszén nyilvánosságra hozott programjában a Jászi Oszkár alapította Országos Polgári Radikális Párt egyenes utódjának vallotta magát, s a párt történelmi múltját - Ady Endre, Jászi Oszkár és Vámbéry Rusztem szellemi útmutatásait - továbbra is megtartva azt vallotta, hogy ma már nem a polgári demokráciáért, hanem a „radikális demokrácia" megvalósításáért kell harcolni. Ebben a harcban az MRP elsősorban a „dolgozó értelmiségre" kíván támaszkodni, de számít „minden értelmes kisiparosra, kereskedőre, gyárosra, vállalkozóra, aki a valóságot helyesen felismerve, jogos érdekét össze akarja egyeztetni az új idők követelményeivel. Aki belátta, hogy a haladás feltartóztathatatlan, s útja a mind nagyobb szociális igazságosság, a jövedelmek aránytalanságának fokozatos kiegyenlítődése, a dolgozók jólétének növelése felé vezet."[12]

A párt külpolitikai céljairól szólva a program abból indult ki, hogy a Szovjetunió és az angolszász nagyhatalmak fasizmus feletti győzelme egy új történelmi korszak kezdetét jelenti. Magyarországnak ebben a helyzetben az az érdeke, hogy a szövetségesek további együttműködése tartós és szilárd legyen. Rövidlátó az, aki a győztes nagyhatalmak közötti ellentétek kiéleződésére számít. Társadalmi és gazdasági érdekellentéteiknek ugyanis nem újabb háborúban, hanem a tárgyalóasztalnál kell kiegyenlítődniük, illetve megoldódniuk. Ezt kell akarni, és ezt kell támogatni az emberiség vezetőinek országra, pártállásra való tekintet nélkül. Az MRP ezzel együtt - hasonlóan az SZDP és a PDP korabeli álláspontjához - azt vallotta, hogy hazánk nem lehet nagyhatalmi érdekek „csatatere", Magyarország ezután „ne ütközőpont, hanem híd legyen Nyugat és Kelet között". Békét akar a világ valamennyi nemzetének, és szellemi közeledést a szövetséges nagyhatalmak népeihez, valamint lojális gazdasági együttműködést. A párt a szomszédos országokkal is őszinte megegyezést és „végleges békét" hirdetett, amelynek megvalósítása a nemzeti kisebbségek kölcsönös védelme alapján lehetséges. „Mi, akik már évtizedekkel ezelőtt egyenjogúságot követeltünk a régi Magyarország valamennyi nemzetisége számára - szögezte le az MRP programja -, megszereztük az erkölcsi jogosultságot arra, hogy ugyanezt követeljük szomszédainktól is a területükön élő magyarsággal szemben. Az emberiség és a demokrácia nevében követeljük az ellenük irányuló reakciós soviniszta üldözés megszüntetését."[13]

1945 elején különböző elnevezésekkel (Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, Liberális Demokrata és Radikális Párt, Magyar Földműves Párt, Független Szocialista Néppárt, Magyar Köztársasági Párt stb.) más kisebb-nagyobb csoportok is megpróbálták polgári ellenzéki pártot szervezni. Ezek többsége a megalakulással, esetleg rövidebb, néhány pontos program megfogalmazásával be is fejezte tevékenységét. Közülük témánk szempontjából csupán a Független Szocialista Néppárt egyik programpontja érdemel említést. Ezt a „pártot" Lukáts Elemér - Peidl Gyula volt miniszterelnök veje - 1945 februárjában „alapította", s 21 pontos programjában a külpolitikában „tökéletes és teljes szakítást" kívánt a német orientációval, együttműködést a nagyhatalmakkal, gazdasági uniót „Ausztriával, Csehszlovákiával, Jugoszláviával és Romániával a kossuthi elgondolások alapján". Ugyanakkor fontosnak tartotta kiemelni azt is, hogy az ország külpolitikai irányvonalának „alkalmazkodni" kell a nyugati demokráciák politikájához és „kulturális törekvéseihez a humanizmus alapján".[14] Ez a párt azonban nem kapott „működési engedélyt". Voltak viszont olyanok is, mint a Magyar Köztársasági Párt és a Kossuth Párt, amelyek még 1945 tavaszán csatlakoztak a Független Kisgazdapárthoz.[15] Más volt a helyzet a Keresztény Demokrata Néppárt, illetve a Demokrata Néppárt esetében.

A Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) 1944. október közepén alakult meg Budapesten. Nem vett tehát részt az MNFF megalakításában Szegeden, de szervezői még 1945 januárjában ott hozták nyilvánosságra programját. Ez már bevezetőjében leszögezte, hogy a KDNP a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front többi pártjával együtt „részt akar venni az összeomlott magyar haza romjainak eltakarításában és az új ország felépítésének művében". A KDNP az örök kereszténységet, „a Magyarok Nagyasszonya előtt az országot felajánló Szent István király halhatatlan alakját ragyogtatja", hangsúlyozva, hogy a párt „megdönthetetlen világnézeti alapra épít: Isten, Krisztus hódoló elismerésére, az Egyház megbecsülésére; ebből következik az ember méltóságának tisztelete, a munka és a munkás értékelése, a magántulajdon védelme, a családi élet szentsége, az otthon szeretete és a haza szolgálata".

[9] Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Csécsy-hagyaték.
[10] *Haladás*, 1945. október 1.
[11] *Haladás*, 1945. október 6.
[12] *A Magyar Radikális Párt programja*. Budapest, 1945. 4.

[13] Uo. 6.
[14] Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, a továbbiakban: PIL 274. f. 7/236. ő. e.
[15] Nagy Vince: *Októbertől októberig*. Emlékiratok. New York, 1962. 260-268.; Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947*. Akadémiai Kiadó, 1976. 35-37.

A párt olyan demokratikus politikát kívánt folytatni, amelyben a nép minden fia fokozottan bekapcsolódhat saját sorsának és a közügyeknek az intézésébe.[16] Ez a párt 1945 elején szinte monopolhelyzetbe jutott a tekintetben, hogy zászlóbontása után esetleg az egész hazai ellenzék képviselőjévé válhasson. A koalíció pártjainak baloldali politikusai megakadályozták ebben, elutasították jelentkezését és részvételét az MNFF-ben, sőt azon kívül is. Hasonló álláspontra helyezkedett az Ideiglenes Nemzeti Kormány és az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága.[17]

1945 tavaszán azonban - az említett negatív állásfoglalások ellenére is - ez a párt (most már Demokrata Néppárt elnevezéssel) tovább folytatta szervezőmunkáját. A párt vezetőinek május végén sikerült megszerezniük a katolikus püspöki kar támogatását. Néhány héttel később azonban konfliktus támadt a párt Barankovics István, illetve Pálffy József vezette szárnya között, személyi és elvi-politikai okokból. Azon túl, hogy mindegyikük szerette volna megszerezni magának a párt elnöki posztját, Pálffy nyíltan is szembehelyezkedett a demokratikus erőkkel, nem akart velük semmilyen kapcsolatot, a külpolitikában pedig az angolszász nagyhatalmakkal való együttműködést tartotta a legfontosabbnak. Barankovics viszont a belpolitikában hajlandó volt együttműködni, a demokratikus erőkkel, a külpolitikában pedig - felismerve a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változásokat - a Szovjetunió támogatása, illetve a vele való együttműködés mellett foglalt állást. „A független Magyarország fönnállásának leghatásosabb külső biztosítékát - írta Barankovics egyik levelében Szakasits Árpádnak 1945 májusában - a Szovjetunióval való őszinte külpolitikai barátságban kell felismernünk, akarnunk és ápolnunk."[18]

A két csoport között elkezdődött a vetélkedés Mindszenty József esztergomi érsek kegyének elnyeréséért. A vitát végül nem Mindszenty, hanem az Országos Nemzeti Bizottság zárta le: ugyanis Barankovics Istvánnak adott engedélyt, hogy induljon a választásokon. A döntés után néhány nappal, a Demokrata Néppárt 1945. szeptember 25-i értekezletén, Barankovics meghirdette pártja programját.[19] Ennek fő célja a természetjog érvényesítése volt, mivel Barankovics szerint XI. és XII. Pius pápa is úgy látta, hogy ennek jegyében lehet helyesen szabályozni a nemzetközi és a belső állami életet. Ilyen elvek érvényesülnek az Atlanti Chartában és a San Franciscó-i határozatokban is - tette hozzá -, amelyek a korabeli nemzetközi helyzet legfontosabb meghatározói. „A természetjog tiszteli és védi a nemzeti eszmét - mondotta Barankovics -, de elveti azt a mások leigázására törekvő vagy más népek jogait nem tisztelő pogány sovinizmust, amely világszerte a nemzeti öncélúság ürügyén önző módon függetlenítette a nemzeti célokat az emberiség egyetemes érdekeitől, és ekként a békének és a népek jó egyetértésének egyik legfőbb akadálya, sőt, megbontója lett."[20] Ehelyett a DNP

[16] A Keresztény Demokrata Néppárt programja 1945. In: *Indul a KALOT.* Eligazítás az új helyzetben. Kiadja Ugrin József, Szeged, 1945. 6.

[17] Izsák Lajos: *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944-1949.* Kossuth Könyvkiadó, 1985. 5-35.

[18] PIL 283. f. 10/198. ő. e.

[19] Dr. Barankovics István: *Programbeszéd a Demokrata Néppárt 1945. évi szeptember hó 25-iki értekezletén.* Budapest, 1945. 32.

[20] Uo. 10.

az „isteni útmutatások" alapján azt hirdeti, hogy minden nemzetnek részt kell vállalnia az emberiség egyetemes céljainak megvalósításából, illetve az egyes országok kül- és belpolitikáját nem szabad kivonni az erkölcsi törvények uralma alól.

Barankovicsék a párt legfőbb célját a kifelé független, befelé szabad, demokratikus magyar állam megteremtésében jelölték meg. Tisztában voltak azzal, hogy jóllehet a fegyverszüneti kérelem teljesítésének következtében a magyar államiság nem veszett el teljesen, de teljes állami függetlenségről még nem lehetett beszélni. „A fegyverszüneti kérelem fölötti döntést közvetlenül a Szovjetunió tartotta kezében - írta Barankovics. - A Szovjetunió pedig nem azonosította a magyar nemzetet a háborúra elszánt hazaárulók társaságával, hanem a fegyverszüneti kérelmet az osztatlan magyar nemzet kérelmeként fogadta és teljesítette, a nagy szövetségesekkel, a Brit Birodalommal és az Amerikai Egyesült Államokkal együtt."[21]

A második világháború és következményei azonban a Szovjetunió viszonylatában gyökeresen megváltoztatták a helyzetünket. A szovjet-magyar viszony alapjait meghatározó tényezőként a következőkre utalt Barankovics: „Egy bűnös klikk jogos indítóok nélkül Magyarország nevében hadat üzent a Szovjetuniónak, ennek ellenére közvetlenül a Szovjetunió elhatározásaképpen kaptunk fegyverszünetet, a szovjet seregek verték le országunkról a hitleri bilincseket, a Szovjetunió csapatai tartják megszállva az országunkat; a közel kétszázmilliós, győztes Szovjetunió a legyőzött, kis Magyarországnak szomszédja lett; a békekonferencián most a Szovjetunió, mint győztes világhatalom, hallatja szavát sorsunk meghatározásában." E tényekből is következően „minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy a szovjet-magyar viszonyt a kölcsönös egyetértés és a kölcsönös bizalom szilárd alapjára helyezzük. A szovjet-magyar viszonyt olyan reálpolitikai szükségesség határozza meg, amelyet a magyar belpolitika világnézeti és párthullámzásainak érinteniök egyáltalán nem szabad."[22]

A többi polgári párthoz hasonlóan a Demokrata Néppárt vezetői is jól tudták, hogy Magyarország vajmi kevéssé befolyásolhatja a világpolitika viszonylatait. Ezért arra kell törekedni, hogy az ország létfontosságú érdekeit a nagyhatalmak közös érdekeivel egyeztessük. Minthogy a Duna-völgy népei egymásra vannak utalva, a DNP a szomszédos országokkal folytatott külpolitikában ezért arra törekszik, hogy a viszonosság elve alapján, az Atlanti Charta és a szövetségesek határozatai, valamint a San Franciscó-i egyezmény szellemében keresse velük az együttműködést. Csehszlovákiával szintén e szellem jegyében kell rendezni közös dolgainkat, de azt külön is hangsúlyozta a program, hogy „sajnos, az a brutális és demokratikus erkölcsöt megcsúfoló bánásmód, amelyet a szlovákok a magyar kisebbséggel szemben alkalmaznak, nemcsak minket, hanem bizonyára a világ közvéleményét is arra emlékezteti, hogy Szlovákiában még ma is - a hitlerizmus leverése után is - tettekkel tényező az a szellem, amelynek üldözöttjei hazánknak a németek által történt megszállása előtt Magyarországon kerestek és találtak menedéket."[23]

[21] Uo. 26.

[22] Uo. 28.

[23] Uo. 29-30.

Mindszenty József hercegprímás a nemzetgyűlési választások előtt nem vállalta a párt hivatalos támogatását[24], így a DNP nem indult önálló pártként. Barankovics hívei 1945 őszén a Kisgazdapártot támogatták, és egyelőre annak révén próbáltak a politikai életben is érvényesülni. A PDP-nek sem sikerült elérnie, hogy a párt „igazi képviselői", a ténylegesen polgári demokraták (Bródy Ernő, Supka Géza és mások) jussanak be a Nemzetgyűlésbe. Az MRP választásokon megbukott jelöltjei még mandátumhoz sem jutottak.

II.

Már a második világháború befejező szakaszában meglehetősen nagy népmozgás indult meg Magyarországon. A bécsi döntések után ugyanis jelentős magyar lakosság vándorolt át a Felvidékre, Kárpátaljára és Erdélybe. Idesorolhatjuk azt a közel 4000 családot is, a háború idején Bácskába telepített bukovinai, illetve moldvai székelyeket, akik a velük egy időben oda költöző „vitézi telepesekkel - további 8000-9000 családdal együtt - elhagyni kényszerültek a háború végén Jugoszláviához visszakerülő Bácskát.[25] Sok hányattatás, egyéni tragédia, anyagi veszteség és más sorscsapások után 1945 tavaszán érkeztek Magyarországra. Többségük a Dunántúlon próbált „szállást találni".

1945 március-áprilisában, a földosztásról szóló kormányrendelet megjelenése után, a bukovinai és a moldvai székelyek nagy részét Tolna és Baranya megyében, az internált német nemzetiségű lakosok, a svábok házaiba és birtokaira telepítették. A végrehajtás során nem egy helyen hibák és visszaélések történtek e németek sérelmére; az is igaz viszont, hogy a volt volksbundisták kifejezetten ellenségesen, sőt a tettlegességtől sem visszariadva fogadták a telepeseket.[26]

A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. április 11-i ülésén vitatta meg ezt a kérdést, a földosztás végrehajtásával keletkezett problémákkal összefüggésben. Supka Géza a Polgári Demokrata Párt nevében helytelenítette a „sváb község" megjelölést, és olyan elvi döntést javasolt, amely élesen elválasztja egymástól a politikai felelősséget és a nemzeti hovatartozást. Véleménye szerint csak a Volksbundhoz csatlakozókat kell „sújtani", de nem azért, mert svábok. Gerő Ernő ezt azzal utasította vissza, hogy „nem egyedül Hitler bűnös a most történtekben, hanem a németségnek is osztozni kell sorsában... nem véletlen az, hogy éppen Németország termelte ki Hitlert".[27] A többi politikai párt képviselőjének meghallgatása után végül is a vita eredménytelenül zárult, a BNB nem foglalt állást.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a Népgondozó Hivatal felállításáról szóló 1945. május 4-i rendelete utalt a német nemzetiségű lakosság kitelepítésére,[28] de csu-

[24] Az 1945. őszi választásokat részletesen elemzi és bemutatja Balogh Sándor: *Választások Magyarországon 1945.* Kossuth Könyvkiadó, 1984.

[25] Korom Mihály: A magyar népi demokratikus átalakulás néhány sajátossága (1944-1948). In: *Történelmi ismeret - történelmi tudat.* Szerk.: Balogh Sándor. Kossuth Könyvkiadó, 1984. 71.

[26] *Világ,* 1945. augusztus 2.

[27] *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1946.* Szerk.: Gáspár Ferenc és Halasi László. Budapest, 1975. 84.

[28] *Magyar Közlöny,* 1945. 26.

pán annyit állapított meg, hogy „a fasiszta németek kitelepítésének" végrehajtása a Népgondozó Hivatal feladata. A rendelet megjelenése után a PDP lapja már - Supka idézett állásfoglalásával szemben - azt állította, hogy az eljárás nemcsak a volksbundista svábok ellen indul meg, hanem minden német nemzetiségű lakos ellen, aki nem volt hűséges Magyarországhoz. „A svábkérdés megoldásának egyik következménye lesz - írta a *Világ* -, hogy Budapest környéke végre magyar lesz."[29]

A magyarországi németek kitelepítéséről a szövetséges nagyhatalmak potsdami konferenciája (1945. július 17.–augusztus 2.) hozott határozatot. A hitleri Németországnak az emberiség ellen elkövetett súlyos bűnei miatt úgy döntöttek, hogy „a német nép bűnhődik szörnyű bűneiért, amelyeket azoknak a vezetése alatt követett el, akiknek a sikerek idején helyeselt, és vakon engedelmeskedett".[30] Ennek alapján az USA, Nagy-Britannia és a Szovjetunió kormánya megegyezett abban, hogy intézkedni kell a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságnak vagy egy részének Németországba áttelepítéséről. A potsdami értekezlet a német lakosság kitelepítését a csehszlovák és lengyel kormányra, Magyarországon pedig a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra bízta. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány és a következő kormányok feladatait tehát ebben a kérdésben a békekötésig a SZEB intézte.[31]

1945. december végén jelent meg a rendelet a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről. Eszerint „Németországba köteles áttelepülni az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki a Volksbundnak vagy valamilyen fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt".[32] E rendeletben azonban a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács szigorú előírása miatt a magyar kormány nem érvényesíthette maradéktalanul a kollektív felelősségre vonást elutasító elvét. A kitelepítésre kijelölt személyek vagyonát a rendelet alapján leltárba kellett venni és zárolni. Azt, hogy a kitelepülésre kötelezettek milyen ingóságokat vihetnek magukkal, a végrehajtással megbízott belügyminiszter szabta meg.

A koalíciós pártok véleménye erősen megoszlott minderről.[33] A Polgári Demokrata Párt vezetői nem nyilatkoztak. Lényegében megelégedtek azzal, hogy a párt sajtóorgánuma egy-egy helyszíni tudósításban számolt be a kitelepítésről. A német nemzetiségű lakosság első csoportjait 1946. január elején indították el Budaörsről, majd ezeket további csoportok követték az ország más vidékéről is. A PDP tudósítója a budaörsi tapasztalataiból ezt tartotta a legfontosabbnak: „A magyar kormány a legnagyobb súlyt helyezi arra, hogy a hazaszállítás a legemberségesebb módon történjék. A Németországba visszatelepülők padokkal ellátott fűthető szerelvényekben utaznak, egészségügyi kocsi kíséri őket, és egy vagonban 30 személyt helyeznek el. Az őseik földjére visszatérő svábok magukkal vihetik értéktárgyaikat, ékszereiket, készpénzüket (az idegen valuták kivételével), továbbá személyenként 20 kilogrammos élelmiszercsoma-

[29] *Világ,* 1945. június 2.

[30] Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, 1983. 649.

[31] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950.* Kossuth Könyvkiadó, 1988. 77-103.

[32] *Magyar Közlöny,* 1945/211.

[33] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950.* 94-97.

gokat is... A hazatelepülők a határozatot teljesen nyugodtan, egykedvűen veszik tudomásul. Sehol semmiféle ellenszegülés vagy tiltakozás nincs."[34]

Zsolt Béla a Magyar Radikális Párt nevében kijelentette, hogy sem őt, sem pártját nem lelkesíti a potsdami határozat, amelynek nyomán a magyar kormány a hazai német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről intézkedő rendeletét kibocsátotta. Az erőszakos népvándorlás szerinte a fasizmus brutalitására emlékeztet, mégis hangsúlyozta, hogy „a németek bűneit örök időkre példamutatóan meg kell torolni", de csak „egyéni megtorlás" formájában. Csak azért, mert valaki megőrizte nyelvét, s nem „hasonult magyarrá", nem járhat büntetés. „Amiért büntetés jár neki: hogy ötödik hadoszlopa volt egy hatalomnak, s hogy beszivárogván a magyar politika, igazgatás és hadsereg s az egyházi és szellemi élet fontos pozícióiba, segítette megrohasztani, mindenfajta tájékozódásra, ellenállásra képtelenné tenni a magyar közvéleményt." Ezzel együtt határozottan kijelentette, hogy aki idegen hatalom (értsd: a német fasizmus – *I. L.*) kiszolgálója, ágense volt, annak bűnhődnie kell, s „bűnhődnie kell akkor is, ha nem német".[35]

1946 tavaszától a német nemzetiségű lakosság kitelepítésével kapcsolatosan felmerült nemzetközi és belpolitikai problémák megnehezítették a kormányrendelet végrehajtását. Így elég hamar nyilvánvalóvá vált, hogy 1946. augusztus 1-jéig – a SZEB által megjelölt időpontig – a hazai németek kitelepítését nem lehet lebonyolítani. Sőt, 1946. június végétől novemberig gyakorlatilag szünetelt is a kitelepítés. A Magyar Külügyminisztérium és az Amerikai Egyesült Államok németországi katonai kormányzatának megbízottai 1946 szeptemberében külön rögzítették a kitelepítések további végrehajtásának feltételeit, majd több hónapos előkészület után 1947 tavaszán ismét folytatódott az akció, amiben viszont már kétségtelenül szerepet játszott az is, hogy a Csehszlovákiából menekült, elüldözött, majd kitelepített magyar családok elhelyezése a magyar kormánynak egyre súlyosabb gondot jelentett.

A csehszlovákiai magyarok helyzetét s a velük való bánásmódot az 1945 áprilisában Kassán nyilvánosságra hozott kormányprogram határozta meg. Ez a program nem a kollektív felelősség elvére épült, a valóságban mégis annak szelleme hatotta át, hiszen a magyar nemzetiségű lakosság döntő többségét hontalanságra ítélte. Ez mutatkozott meg a konkrét hivatalos intézkedésekben, döntésekben.

A kassai kormányprogram intézkedéseinek sorában az egyik legfontosabb az ún. 33-as köztársasági elnöki dekrétum volt, amely 1945. augusztus 2-án, a potsdami konferencia folyományaként, a csehszlovákiai magyarok döntő többségét megfosztotta csehszlovák állampolgárságától.[36] Ez a dekrétum egyrészt igazolta a már korábban hozott diszkriminációs intézkedéseket, amelyeknek következtében a csehszlovákiai magyarság gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális téren a teljes jogfosztottság állapotába került. „A magyar közvélemény az elmúlt napokban fokozódó nyugtalansággal fogadta azokat a híreket és bizonyítékokat, amelyek arról számoltak be, hogy a szlovákiai hatóságok, szembehelyezkedve a szövetséges hatalmaknak a potsdami határozatokban leszögezett döntéseivel, arra törekszenek, hogy a szlovákiai magyarságot ezeresztendős lakhelyének elhagyására kényszerítsék – írta a *Világ* már 1945 augusztusában. – ... A trianoni határokon túl zárt tömegekben élő magyarság életérdekeit alapjában megrendítő tömeges kiutasítások, amelyek már a csehszlovák államhatalom helyreállításával megkezdődtek, ma is folytatódnak, jóllehet a potsdami értekezlet a németek kitelepítésével is leszögezte azt az óhaját, hogy a további döntésig a kiutasításokat függesszék fel. Ez az óhaj a szlovákiai magyarokra vonatkozólag annál inkább érvényes, mert hiszen a potsdami határozatok a magyarok kitelepítését meg sem említik."[37]

Mégis, újabb és újabb diszkriminációs intézkedések láttak napvilágot. Magyarok által lakott területeken nem lehetett nemzeti bizottságot alakítani, ha netán megalakult, fel kellett oszlatni; magyarok nem lehettek sem politikai pártnak, sem tömegszervezetnek tagjai; a magyar nemzetiségűek tulajdonában lévő kis- és középüzemek „nemzeti gondnokság" alá kerültek. Magyar nyelvű iskolák nem nyithatták ki kapuikat, a vegyes lakosságú településeken és városokban a magyar nemzetiségű lakosság – családi otthonán kívül – sehol nem beszélhetett anyanyelvén stb.

„Kitelepítésem és a magyar társaim kiutasítása előtt három nappal négy szlovák legény, a hírhedt Hlinka-gárda tagjai elhurcoltak a lakásomról – számolt be 1945 szeptemberében távozásának körülményeiről egy losonci születésű, őslakos volt magyar kereskedő. – A járásbíróság fogházába vittek. Ott összetalálkoztam azokkal a magyarokkal, akik az előző napokban tűntek el váratlanul a lakásukról, és akiknek otthonát, akkor már tudtuk, elhurcolásuk után azonnal lepecsételték. Tudtam, rám is ez vár. Nem is csalódtam. Tíznapi fogság után elővezettek, s egy rendőrtisztviselő azt kérdezte: »Kezdhetjük a kihallgatást?...« A rendőrtiszt asztalán hangulatkeltésül gumibotok hevertek előkészítve. Hátam mögött ott állt két Hlinka-gárdista. Mielőtt válaszolhattam volna, ez volt a következő kérdés: »Választhat a kihallgatás vagy a sürgős távozás között.«"[38] Az ehhez hasonló kihallgatásokon és távozásokon túl vagyonelkobzásra, birtokelkobzásra, sőt internálótáborokba hurcolásra is sor került, minek következtében az említett losonci polgárokhoz hasonlóan már 1945-ben több ezren elhagyták Csehszlovákiát. Sokan közülük ténylegesen őslakói voltak annak a földnek, amelyről távozniuk kellett.

A magyar kormány a koalíciós pártokkal egyetértésben több ízben is a szövetséges nagyhatalmakhoz fordult, hogy védelmet kérjen a csehszlovákiai magyaroknak, de nem talált megértésre, kitérő vagy elutasító választ kapott. Zsolt Béla, az MRP egyik vezetője, akinek hivatalos kormány-, illetve pártkapcsolatai nem voltak, a *Haladás* vezércikkében intézett levelet Edvard Beneshez, a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez. „Ellenségei voltunk a revizionizmusnak, amely a történelmi határok helyreállításának programjával a feudalizmus tízezer holdjait, a bürokraták basastallumait s az ipar és mezőgazdaság olcsóbb munkaerejét akarta visszahódítani – állapítja meg a múltra nézve Zsolt Béla. – ... Ám azzal, hogy felszámoltuk a történelmi határok ábrándját és

[34] *Világ*, 1946. január 17.
[35] *Haladás*, 1946. január 5.
[36] Arató Endre: *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975.* Magvető Könyvkiadó, 1977. 346–354.
[37] *Világ*, 1945. augusztus 25.
[38] *Világ*, 1945. szeptember 26.

imperialista programját, egyetlen pillanatra sem fogadtuk el azt az álláspontot, hogy a türelmetlen és igazságtalan kisebbségi politika bűnei kisebb bűnök, ha nem magyar szolgabírák és csendőrök, hanem csehszlovák hatóságok követik el. Még kevésbé akartuk azt dokumentálni, hogy nem ragaszkodunk minden joghoz és biztosítékhoz, ami a magyarságnak jár, s elsősorban jár a demokrácia és a humanitás szellemében." A Trianon utáni időszakot, a Csehszlovák Köztársaságban élő magyarokkal való példamutató bánásmódot kiemelve rámutatott arra, hogy most már Magyarország is a demokratáké, és nem hiszi, hogy Beneš, aki „Masaryk Tamás munkatársaként az egész csehszlovák népet akarta egyesíteni a demokráciában, ne tartaná természetesnek, hogy mi is ki akarjuk terjeszteni demokráciánk akciórádiuszát a magyar szféra legszélsőbb jogos határáig... S éppen nekünk, régi csehbarátoknak - szögezte le Zsolt Béla - mindenkinél fájdalmasabb, hogy a második világháború után a csehszlovák politika nemcsak hogy nem egyengeti ezt a Délkelet-Európa végleges megnyugvásához és demokratizálásához vezető folyamatot, de olyan módszereket alkalmaz a magyarsággal szemben, melyek a fasizmus előtt Európa újkorában ismeretlenek voltak. Sehogy sem tudunk beletörődni, hogy azokat, akik évtizedek óta egy etnikailag majdnem zárt magyar sávban éltek, elűznek otthonukból, fasiszta típusú kényszermunkára fognak, fasiszta emlékeket ébresztő járványos és éhséges táborokba gyűjtenek, s asszonyostól, öregestől, gyerekestől egy szál gúnyában áttesznek a határon!" Majd összegezve a csehszlovák kisebbségi politikáról alkotott véleményét, arra a következtetésre jutott, hogy az „nemcsak eszközeiben fasisztikus, hanem végcéljában is az: a törekvés, amely egy állam határain belül csak az uralkodó többséget alkotó nemzeteket vagy fajtákat tűri meg, nem demokratikus törekvés, hanem »völkisch« program".[39] Természetesen Zsolt Béla 1945. december 15-i nyílt levele is válasz nélkül maradt.

Mivel a kormány és a koalíciós pártok törekvései, kérései nem vezettek eredményre, nem maradt más hátra, a magyar kormánynak kétoldalú tárgyalásokon kellett megkísérelnie a vitás kérdések tisztázását a csehszlovák kormánnyal. A prágai tárgyalások után, 1946. február 27-én Budapesten aláírták a magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezményt. Ám ez sem oldotta meg a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság problémáit. Az egyezmény lényege ugyanis az volt, hogy ahány magyarországi szlovák jelentkezik kitelepülésre, a csehszlovák hatóságok ugyanannyi magyart telepíthetnek át Magyarországra.[40] „Fájdalmas operáció első vágása volt a magyar-csehszlovák népességcseréről szóló megegyezés - állapította meg az MRP sajtója közvetlenül az egyezmény aláírása után -, melyet egyedül az aktuális politikai szükségszerűség indokolhat, de következményei egy okos politikai fejlődés világánál még beláthatatlanok. A csehszlovák politikai realizmus jól tudja, hogy minden nép szereti saját maga kormányozni önmagát - mennyit küszködtek maguk a csehek is ezért az igazságos elvért! A szlovák politika, melynek nacionalista lobogását sokszor szívesen azonosítják a csehekkel, s a közép-európai helyzetükre sokat adó csehek nem is tiltakoznak mindig ez ellen, most úgy segít a kisebbségi helyzeten, hogy egyszerűen kiküszöböli a magyar népelemet a köztársaság határai közül."[41]

[39] *Haladás,* 1945. december 15.
[40] *Szabad Nép,* 1946. február 28.
[41] *Haladás,* 1946. március 3.

A magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény törvénybe iktatásakor a nemzetgyűlési vitában a polgári ellenzék nem csupán a ratifikálás elutasítását követelte, hanem ennek kapcsán élesen bírálta a kormány addigi külpolitikai tevékenységét is, különös tekintettel a sok jóval valójában nem kecsegtető békére. A Nemzetgyűlés 1946. május 11-i ülésén az akkor már pártonkívüli Sulyok Dezső hangsúlyozta: nem fogadhatja el ezt a javaslatot, „mert ha az a szellem, amely ebben az egyezményben testet ölt, megvalósul, és átterjed a magyar-csehszlovák viszony még hátralévő nagyobb részének rendezésére, akkor Magyarország az egész vonalon egyoldalú hátrányba kerül partnerével szemben." Majd beszédét így fejezte be: „Míg a velünk szembenálló országokban a külpolitika nagymesterei vívják remekbe szabott asszóikat, addig nálunk hiányzott ez a nagyvonalúság... nem akarok zavart kelteni, de miután nem tartozom ma már a koalíciós pártok kötelékébe, és lelkiismeretem szerint szabadon beszélhetek, a javaslatot nem fogadom el."[42] Emigrációjában megjelent visszaemlékezésében viszont már egyenesen megírta: „Ez az egyezmény arculcsapása volt a magyar nemzet önérzetének, teljesen alárendelte annak nemzeti érdekeit a kommunista-csehszlovák imperializmusnak, törvényes formában másodrendű néppé a magyart tette a szlávokkal szemben: történelmünk egyik legnagyobb vétke volt népünk megmaradása ellen."[43]

Tény, hogy az egyezményt csak a második szavazás alkalmával, 1946. május 14-én sikerült szótöbbséggel elfogadtatni, akkor is „éppen csak" hogy szavazatképes volt a Nemzetgyűlés.[44] E szavazással azonban csak a törvényhozási folyamat zárult le, a csehszlovákiai magyarság helyzete nem javult, sőt az 1946 júliusában kibocsátott ún. reszlovakizációs (visszaszlovákosítási - *I. L.*) rendelet következtében még tovább romlott. A csehszlovákiai magyarság reménytelen helyzetét illetően nem sok jót ígértek a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi értekezletének (1946. április 25.-június 12.) állásfoglalásai, illetve döntései.

A Külügyminiszterek Tanácsának intézményét a potsdami egyezmény létesítette azzal a céllal, hogy végezze el a békerendezéshez szükséges előkészítő munkálatokat, és foglalkozzék olyan egyéb kérdésekkel, amelyeket a Tanácsban részt vevő kormányok (Nagy-Britannia, Szovjetunió, Kína, Franciaország, Amerikai Egyesült Államok) időről időre a Külügyminiszterek Tanácsa elé utalhatnak. Így többek között feladatául tűzte ki, hogy „az Egyesült Nemzetek elé terjesztés végett megszövegezze az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő békeszerződéseket, és javaslatokat dolgozzon ki az európai háború befejezése kapcsán felmerült megoldatlan területi kérdések rendezésére".[45]

A Külügyminiszterek Tanácsának 1945. szeptember 11.-október 2. között tartott londoni értekezlete foglalkozott elsősorban a békeszerződések ügyével, de még abban sem született megegyezés, hogy mely hatalmak vegyenek részt a békeszerződések előkészítésében. E kudarc ellenére az MRP külpolitikai szakértője mégis annak a véleményének adott hangot, hogy nem szükségtelen, ha a tények alapos megvizsgálása

[42] *Nemzetgyűlés Naplója.* II. k. Athenaeum, 1946. 57-72.
[43] Sulyok Dezső: *A magyar tragédia.* I. rész. A szerző kiadása, 1954. 171.
[44] *Nemzetgyűlés Naplója.* 11. k. 119.
[45] Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945.* 648.

után „megkíséreljük összefoglalni azokat a célokat, amelyeket Magyarország a londoni konferencia és a végleges békeértekezlet következményeként elérni remél és óhajt".

Ezzel összefüggésben az MRP a politikai pártok közül az elsők között hívta fel a figyelmet arra: Magyarország a második világháborúból vesztesként került ki, s ennek következményeit a jövőben majd viselnie kell. A magyar külpolitikának szembe kell néznie a tényekkel, és végre reálpolitikát kell folytatnia. Melyek ezek a tények? Magyarországnak elsőrendű érdeke, hogy a szomszédos győztes nagyhatalom, a Szovjetunió bizalmát kiérdemelje, s vele a jövőben szoros baráti viszonyra törekedjen. Le kell mondani a revíziós politikáról, és ki kell küszöbölni azokat az okokat, amelyek a szomszédainkkal való együttműködést megnehezítik. Velük szemben történelmi indokok helyett az egyedüli érvelés az etnikai, a nemzetiségi elv lehet, s „ez az a pont, ahol a magyar békecélok párhuzamosan haladhatnak egy részleges és igazságos revízió gondolatával. Mert a revízióról való lemondás természetesen nem jelenti azt, hogy igazságosnak ismerjünk el olyan határmegvonást északi és délkeleti szomszédunk irányában, amely esetleg túlnyomóan magyar többségű területeket csatolna el tőlünk"; adott esetben majd „ezeken a területeken népszavazás dönti el a hovatartozás kérdését".

Az MRP a békekonferenciától azt remélte, hogy Magyarország véglegesen és végérvényesen visszatérhet a demokratikus nemzetek közösségébe, és helyzetének megfelelően ismét tényezője lehet a nemzetközi életnek, és a „béke megszilárdításához minél előbb teljes erejével hozzájárulhat".[46]

A Polgári Demokrata Párt néhány hónappal később, 1946 első napjaiban foglalkozott a békekötésre való felkészülés problémájával, s arra hívta fel a figyelmet, hogy „a béke és annak feltételei nem lesznek mások, mint ítélet arról, hogy mit tettünk a német őrület ellen, mennyire tudtunk a fasizmus mákonyának ellenállni, és mily mértékig nyújtottunk az üldözötteknek segítséget".[47] Ezért fel kell tárni és a nemzetközi közvélemény tudomására kell hozni mindent, amit az ország, illetve a lakosság, elsősorban természetesen a polgárság a negyedszázados ellenforradalmi rendszerben „a németellenes vonalon tett". Az elvárásokon, illetve a múlt feltárásán túl azonban a konkrét békecélokat illetően a polgári ellenzék pártjai is lényegében csak a koalíciós pártokkal egy időben, 1946 tavaszán körvonalazták és fogalmazták meg elképzeléseiket és követeléseiket.

A Polgári Demokrata Párt béke-előkészítő programja inkább a Kisgazdapárt „vonalán" haladt, a MRP-é viszont a baloldali pártokéhoz állt közelebb. Kemény István, a PDP külpolitikai szakértője már 1946 januárjában felvetette és egyúttal sürgette is, hogy a kormány minél hamarabb alakítsa ki béke-előkészítő programját, és a koalíció pártjai egyeztessék elképzeléseiket. Kemény egyúttal körvonalazta a PDP álláspontját is. Véleménye szerint Magyarországnak „nagy illúziói" nem lehetnek a békekötést illetően, de ez még nem jelenti azt, hogy le kell mondani a magyar nép jogos igényeiről. Sőt, ezeket az igényeket mind a béke-előkészítés kapcsán, mind pedig a békekonferencián kifejezésre kell juttatni. „Az a törekvés, hogy egy ország, egy nép elemi

[46] *Haladás*, 1945. október 1.
[47] *Világ*, 1946. január 3.

életfeltételeit biztosítsuk, még nem sovinizmus - mondotta Kemény István. - Hiába akarjuk a háború utáni új világot a határok spiritualizálásával, Európai Egyesült Államokkal vagy más hasonló, szép és ideális elgondolásokkal megteremteni. Amíg a többi országban, főként azokban a környező államokban, amelyekkel elsősorban kell majd kívánságainkat összeegyeztetnünk, továbbra is változatlanul napirenden tartják a határok kérdését és az egyéb területi problémákat, addig mi nem helyezkedhetünk arra az álláspontra, hogy mindezek a kérdések »másodrendű fontosságúak«. A jövőre nézve pedig nem lehet vállalni, hogy a magyar nép kívánságai iránt ennek a rendszernek (értsd: a magyar demokráciának - *I. L.*) nincs megfelelő érzése"; éppen a magyar demokrácia jut a legsúlyosabb válságba, „ha a békefeltételek ezen a területen a normális élet lehetőségeit, az erőgyűjtés módját és feltételeit meg nem teremtik."[48] E koncepciónak megfelelően a PDP egy ideig nem zárkózott el - Csehszlovákia és Románia tekintetében - a határkiigazítás lehetőségétől sem.

A Magyar Radikális Párt most már jobban számolt a realitásokkal, mint korábban, s ezért az „igazságos revízió gondolatát" feladva a béke-előkészítés időszakában a szomszédos országokban élő magyar kisebbség védelmét helyezte előtérbe, ezt tűzte ki békecélként, erre építette béke-előkészítő programját, s ezt ajánlotta a kormány figyelmébe is. Az MRP Elnöki Tanácsa a fővárosi pártszervezetek tagjaival, pontosabban azok bevonásával 1946. április 7-én és 14-én tárgyalta meg a párt béke-előkészítő programját, és fogadott el határozatokat a békecélokat illetően.[49] A fő téma a nemzeti kisebbségek sorsa volt. A vita résztvevői egybehangzóan úgy vélekedtek, hogy a magyar kormánynak legfőbb érdeke a békecélok megfogalmazásakor az lehet, hogy területi és etnikai rendezéstől függetlenül felveti a szomszédos országokban élő magyar kisebbség sorsát, és az ENSZ alapokmányában lefektetett jogokat megpróbálja biztosítani számukra. „A Magyar Radikális Párt Jászi Oszkár és Károlyi Mihály tiszta, sovinizmustól mentes nemzetiségi megbékélési politikájának letéteményese - olvasható a tanácskozásról kiadott közleményben -, s hivatott ezt a munkát megkezdeni és a kérdést ébren tartani."[50] Az értekezlet határozatát megküldték Nagy Ferenc miniszterelnöknek is; itt már az MRP konkrét békecéljait is megfogalmazták. Javasolták, hogy a kormány lépjen kész tervezettel a békekonferencia elé a nemzeti kisebbségek védelme érdekében. Dolgozza ki az ENSZ alapokmányának szellemében az új rendszerű nemzetközi kisebbségvédelem anyagi és alaki jogszabályait mindazoknak a tanulságoknak a figyelembevételével, amelyek annak idején csődbe juttatták a Népszövetség kisebbségvédelmi gyakorlatát. „Kívánatosnak tartja a Magyar Radikális Párt - szögezte le az értekezlet határozata -, hogy a hárommilliós kisebbségi magyarság számára megteremtessék az önkormányzati jog, amelynek keretében a politikai, gazdasági és kulturális jogegyenlőséget biztosítottnak lehet tekinteni." A határozat a továbbiakban hangsúlyozta, hogy a hazai nemzeti kisebbségeknek is ugyanolyan jogokat kell biztosítani, mint amilyen jogokat a magyar kisebbségnek a kormányzat a békekonferenciától és más kormányoktól követel. Az MRP határozata kifejezésre juttatta a pártnak azt

[48] *Világ*, 1946. január 18.
[49] *Haladás*, 1946. április 11.
[50] *Haladás*, 1946. április 17.

az igényét is, hogy a kormány, illetve a miniszterelnök tájékoztassa a széles közvéleményt a kormány béke-előkészítő munkájáról és programjáról. Végül a béke gazdasági előkészítése ügyében az MRP határozata kiemelte: „Magyarország gazdasági tekintetben a békekonferenciára nem vihet mást, mint annak hangoztatását, hogy nincsenek elzárkózási törekvései... Külön kiemelendőnek tartjuk azt, hogy Magyarország semmi olyan gazdasági blokkban, amelynek éle van akár Kelet, akár Nyugat felé, s amelynek az a tendenciája, hogy imperialista természetű nagy gazdasági egységet hozzon létre, nem hajlandó részt venni."[51]

A négy nagyhatalom külügyminisztereinek párizsi értekezlete 1946. május 7-én foglalkozott a magyar békeszerződés tervezetével. Az 1937-es határok visszaállításáról érkező hírek arra késztették a koalíciós pártokat, hogy még a korábbinál is jóval körültekintőbben elemezzék és vizsgálják felül álláspontjukat a magyar békekilátások szempontjából. A baloldali pártok, közülük is elsősorban a Magyar Kommunista Párt, ezután a kisebbségi jogok elérésére összpontosították figyelmüket és erejüket. A Kisgazdapárt viszont továbbra sem mondott le a területi kérdés felvetéséről, sőt inkább ennek megoldásáért szállt síkra. A pártonkívüli Sulyok Dezső, az ellenzék „szóvivője" odáig ment, hogy követelte a kormány lemondását a párizsi döntés elleni tiltakozásul.[52]

A Magyar Radikális Párt, korábbi álláspontjához hasonlóan, a Külügyminiszterek Tanácsának május 7-i állásfoglalása után is annak a véleményének adott hangot, hogy továbbra sem szabad lemondani a magyar kisebbségek jogairól. „S ha most területi ábrándjaink össze is zsugorodnak – szögezte le Zsolt Béla május végén az MRP nevében –, mégis nem kételkedünk benne, hogy a határainkon kívül élő magyarság ügye előbb-utóbb a világ demokráciájának kontrollja alá kerül, mert nem lehet addig nemzetközi demokratikus rendről beszélni, amíg akármelyik országban a közszabadságokhoz, a munkához és műveltséghez való jog akár az uralkodó osztályok, akár az uralkodó fajták kiváltsága marad, még ha azok a többségi elv alapján uralkodnak is." Zsolt Béla reményét fejezte ki a tekintetben, hogy Magyarország most már valószínű tagja lesz az ENSZ-nek, ahol formailag egyenrangú partnere lesz a világ kis és nagy nemzeteinek. „Kapunk egy esélyt, hogy elfeledtessük a győztes és a legyőzött, a bűnös és a tisztán maradt nemzetek közötti különbséget." A párizsi döntéseket továbbá úgy értékelte, hogy elkövetkezett Magyarország számára is a „csatlós-korszak" vége, mert már megnyílik az út a szabad nemzetek társaságába. „Meg kell tanulnunk végre beletörődni abba, hogy egyszer és mindenkorra kis nemzet vagyunk – összegezte álláspontját –, amely azért nagy részt vállalhat a szabad és békés világrend megszilárdításának munkájából."[53]

A PDP közvetlenül a párizsi határozatok után a béke-előkészítéssel kapcsolatban kijelentette, hogy legfontosabb a belső egység megteremtése. Szent-Iványi Sándor pártelnök csongrádi beszédében ugyanakkor utalt arra is, hogy figyelemmel kell lenni a határokon túl élő magyarság helyzetére, sőt nem lehet tétlenül nézni, hogy „két ország azt a módszert vezette be, hogy a kisebbségi magyarságot állította oda háborús

[51] *Haladás,* 1946. április 26. és május 2.
[52] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* 192–187.
[53] *Haladás,* 1946. május 23.

bűnösnek".[54] Csehszlovákiára és Romániára célozva azt követelte, hogy ezekben az országokban is biztosítsák a magyarság jogait. Újabb konkrét javaslatokkal a PDP csak a béketervezetek nyilvánosságra hozatala után lépett fel. Most is először Kemény István nyilvánított véleményt, mégpedig a békeszerződés-tervezet fontosabb pontjainak elemzése közben. „Ennek a béketervezetnek a nyilvánosságra hozatala után mondjuk meg őszintén: a magyar nép aligha fogja érezni, hogy a mai politikusok okultak a tegnapiak hibáin, és hogy a negyedszázaddal ezelőtt diadalmaskodott végzetes elfogultság helyett most a méltányosság szellemének akarnak teret engedni. Pedig erre a méltányosságra másképp igényt tarthattunk volna." Majd a trianoni békeszerződés ellentmondásait elemezte, és rámutatott, hogy a párizsi határozatok megalkotói nem vették figyelembe azt sem, hogy Magyarország – az ellenállásban való részvételével, fegyverszüneti akciók szervezésével, a háborús bűnösök szigorú felelősségre vonásával stb. – a külföld előtt is demonstrálta, hogy nem vállal közösséget a reakcióval. „Lehet, hogy ilyen vagy olyan okok ezt a szerződést Magyarországgal elfogadtatják – foglalta össze álláspontját Kemény István –, de a magyar nép sohasem fogja ezt békének elismerni. Küzdeni fog ellene minden törvényes eszközzel, nem a sovinizmus szellemében, hanem éppen az őszinte, demokratikus nemzetközi együttműködés gondolatának érvényre juttatása érdekében."[55] A PDP vezetőségének hivatalos álláspontjáról és konkrét javaslatairól a párt deklarációt tett közzé. Ennek hangvétele még élesebb volt, mint Kemény fentebbi szövege. Határozottan tiltakozott az ellen, hogy „tömör magyar lakosságú területek idegen fennhatóság alá kerüljenek", és egyúttal követelte azt is, hogy a magyar kormány a békeszerződések életbe lépése után is tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a nagyhatalmakat és szomszédainkat „jobb, emberségesebb belátásra bírja".[56]

Még mielőtt a békekonferenciát hivatalosan megnyitották volna Párizsban, a hazai politikai életben Sulyok Dezső vezetésével új ellenzéki párt jelentkezett. Sulyok a Nemzetgyűlés 1946. május 2-i ülésén bejelentette, hogy az FKGP-ből kizárt 16 társával együtt új párt alakítását határozta el: „Miután azonban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság részéről hivatalosan közöltetett velünk az, hogy a párt működésének megkezdéséhez a fegyverszüneti egyezményhez fűzött gyakorlat értelmében a Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélye szükséges, a múlt hó 29-én kérvényt nyújtottam be a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, és abban kértem, hogy a párt működését engedélyezni szíveskedjék."[57]

A koalíciós pártok, illetve vezetőik a kisgazdapárti képviselők kizárásakor számoltak egy új politikai párt megalakulásának lehetőségével, s amikor ez a kérdés valóban napirendre került, nem kifogásolták. Lényegében ennek volt köszönhető, hogy V. Szviridov altábornagy a SZEB nevében 1946. július 4-én az alábbi szövegű levelet intézte Nagy Ferenc miniszterelnökhöz: „Tekintettel a kormány határozatára, valamint a kormányzati koalícióban tömörült összes magyar demokratikus kívánságára, hogy Su-

[54] *Világ,* 1946. június 2.
[55] *Világ,* 1946. augusztus 1.
[56] *Világ,* 1946. augusztus 29.
[57] *Nemzetgyűlés Naplója.* I. k. 764.

lyok Dezső nemzetgyűlési képviselő úrnak új párt alapítása engedélyeztessék, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság az Ön levelében foglalt kérelmet tudomásul vette."[58] A SZEB tehát egyelőre csak tudomásul vette a párt megalakulását, működési engedélyt csak később adott. Nagy Ferenc a SZEB állásfoglalásáról azonnal értesítette Sulyokot, aki 1946. július 24-én - napirend előtti felszólalás formájában - ismertette a Magyar Szabadság Párt programját, benne természetesen a párt külpolitikai célkitűzéseit is.[59]

„Nemzetközi politikánkat a legteljesebb értelemben vett és az emberileg legtökéletesebbé fejleszthető békepolitikának szánjuk" - kezdte beszédét Sulyok Dezső; a Magyar Szabadság Párt legfőbb külpolitikai célkitűzését pedig abban jelölte meg, hogy „Magyarországot a jövőben minden eszközzel távol tartsuk bármely háborúban való tényleges részvételtől, és ezzel egyszer s mindenkorra lehetetlenné tegyük, hogy országunk és annak népe egy újabb háború szenvedéseit legyen kénytelen elszenvedni. A világ minden népe iránt a lojális együttműködést, testvéri egyetértést és az emberiség haladását szolgáló kapcsolatok kiépítését tartjuk elsőrendű kötelességünknek."

Ezt a fenntartás nélküli békepolitikát annak reményében fogalmazta meg, hogy a nagyhatalmak viszonya majd úgy alakul, hogy a jövőben a vitás kérdéseket békés eszközökkel intézik el. A békés külpolitikai alapelvek vállalása mellett Sulyok azt is hangsúlyozta, hogy „Magyarország külpolitikájának ma és a belátható jövőben különösképpen a Szovjetunióra kell tekintettel lennie, de soha egyetlen lépést sem szabad kockáztatnia, amely sértené vagy veszélyeztetné az angolszász hatalmak érdekeit."

A közvetlen szomszédainkkal kapcsolatos külpolitikát illetően Sulyok kiemelte: a „trianoni békével felosztott Magyarország területi, gazdasági és minden egyéb kérdését az elkövetkező békeszerződés akként kell hogy szabályozza, hogy a Duna-völgy népei a kölcsönös megértés, engedékenység és egymásra utaltság szellemében végre egymásra találjanak. Ne maradjon egyetlen dunai nép szívében sem tövis, amely később a mindnyájunk közös érdekét szolgáló békés együttélés zavartalanságát veszélyeztetné, és újból ellenségként állíthatná szembe azokat a népeket, amelyeket minden érdekük elválaszthatatlanul összekapcsol." Véleménye szerint: „Ezt a célt csak olyan béke valósíthatja meg, amely a néprajzi, történelmi és gazdasági szempontokat méltányosan összeegyeztetve, egy államban egyesíti a földrajzilag egy tömbben lakó és népiség szerint, nyelvileg és történelmi múltjuk alapján egy testet alkotó népeket, azoknak a néptöredékeknek pedig, amelyek így is idegen impérium alatt maradnak, megadja a teljes egyenjogúságot, nemzeti sajátságaik szabad érvényesítési lehetőségét, és ezzel közelebb hozza a határok spiritualizálásának idejét." Az a béke, amely nem ilyen alapelveken épül fel, csak kényszerbéke lehet, amit tudomásul lehet venni, ideig-óráig rá is lehet egy népre erőltetni, de „sohasem hozza meg Európának ezen a legtöbbet vitatott részén a nyugalomnak és kiengesztelődésnek a szellemét".

Sulyok parlamenti zászlóbontását a polgári ellenzék megelégedéssel fogadta. Zsolt Béla azonban a Magyar Radikális Párt nevében nyílt levelet intézett Sulyokhoz,[60] s felhívta a figyelmét arra: „Mi is ellenzékiek vagyunk, ha elvek és gyakran módszerek kérdésében is közelebb állunk a Baloldali Blokkhoz, mint Hozzád." Majd figyelmeztette Sulyokot, hogy az ő szerepétől azt várja: „az eddig ellenforradalmi jellegű és polgárháborús célú ellenzékiség azzá a valóban demokratikus ellenzékiséggé higgadjon, amelynek legvakmerőbb törekvése legfeljebb a törvényes eszközökkel kiharcolt politikai váltógazdaság - természetesen csak a demokrácián belül".

[58] *Sulyok Dezső négy beszéde.* Magyar Szabadság Párt kiadása. Budapest, 1947. 2.; Nagy Ferenc: *The Struggle Behind the Iron Curtain.* New York, 1948. 267–268.
[59] *Nemzetgyűlés Naplója.* II. k. 333–340.
[60] *Haladás,* 1946. július 25.

*

A magyar kormányküldöttség 1946 júniusában látogatást tett Washingtonban, Londonban és Párizsban - tulajdonképpen azzal a céllal, hogy megismertesse és elfogadtassa a magyar békecélokat. Nagy Ferenc miniszterelnök csak a hazaérkezése után egy hónappal tartotta meg a Nemzetgyűlésben külpolitikai beszámolóját.

A beszámolót követő felszólalások többsége bírálta a kormányt többek között azért is, mert képtelen volt a nagyhatalmak körében olyan pártfogót találni, amely megfelelő súllyal képviselhette volna Magyarország érdekeit a párizsi tárgyalásokon. Eckhardt Sándor saját maga és a Demokrata Néppárt nevében kiemelte: túl nagy örömmel nem tölti el mindaz, amit Nagy Ferenc beszámolójából a békekötési kilátásokra nézve megtudott. „Tudomásul kellett vennünk belőle - mondotta a DNP képviselője -, hogy a legyőzött államok között azt a kiváltságos helyzetet foglaljuk el, hogy bár a legjobb indulattal foglalkoznak velünk - talán Németországot leszámítva -, a legrosszabb békét készítik elő számunkra." Eckhardt azt ajánlotta, hogy mint nagyhatalomhoz Franciaországhoz is kellene fordulni, mert „ha Magyarország külpolitikai helyzetét úgy fogjuk fel, mint egy olyan országét, amelyen a világ hatalmas nemzeteinek politikája harmonikusan találkozhatik, akkor mi a mi kis bárkánkat nyugodtan hozzáköthetjük a nagy francia hajóhoz, mert menetirányunk ezzel nem változik, hiszen Franciaország, mint nagyhatalom, mindenkor a nemzetek és népek megbékélésének politikáját szolgálja."[61]

A magyar külpolitika felülvizsgálásának szükségességét a felszólaló képviselők közül egyedül Sulyok Dezső, a Magyar Szabadság Párt elnöke vetette fel. Július 26-i felszólalásában azt is megmondta, hogy szerinte az országnak milyen külpolitikai orientációt kellene követnie. A Nemzetgyűlés deklarálja „Magyarország semlegességét... Mi tehát a jövő politikánkból egyszer s mindenkorra ki akarjuk zárni a háborút, mint az ügyek elintézésének eszközét - mondotta Sulyok. - Semlegesek és békések akarunk maradni mindenkivel szemben. Nem vagyunk tehát háborús uszítók, ellenkezőleg: a fenntartás nélküli békepolitikát hirdetjük. Ennek további folyománya az, hogy nem akarunk többé soha senkinek a csatlósa lenni. Nem akarunk uszályhordozója lenni egyetlen nagyhatalomnak sem." Ugyanakkor síkraszállt az egységes Európa megteremtésének gondolata mellett is, amelynek célja szerinte az lenne, hogy a „három nagy" mellett - és nem ellenük - olyan „negyedik" világpolitikai tényezővé váljon, amely a világpolitika szekerében a hiányzó „negyedik kereket" jelentené.[62]

A békeszerződés-tervezet nyilvánosságra hozatala után is a Magyar Szabadság Párt volt az, amely a nagyfokú tömegelégedetlenséget felhasználva a legélesebben bírálta a

[61] *Nemzetgyűlés Naplója.* II. k. 633–634.
[62] Uo. 515–519.

várható intézkedéseket. 1946. augusztus 8-án Sulyok Dezső, a párt elnöke nemzetgyűlési felszólalásában javasolta a békeszerződés-tervezet megvitatását abból a célból, hogy a törvényhozás tiltakozzék ellene, és a világ népeitől kérjen Magyarországnak igazságos és méltányos békét. Sulyok alapjában három olyan problémát látott, amely Magyarországot különösen hátrányosan érinti a békekötésnél: 1. az ország területének további csökkentése, másképp szólva a határkérdés; 2. hiányzik a magyar nemzetiségű lakosság jogainak intézményes biztosítása, vagyis megoldatlan a kisebbségvédelem; 3. az anyagi vonatkozású kötelezettségek, közelebbről a jóvátétel problémája. Mindezekkel összefüggésben azt indítványozta, hogy a Nemzetgyűlés most emelkedjen fel olyan magaslatra, „amilyen magaslatra egy nép fiainak a történelmi pillanatokban mindig fel kell emelkedniök, ha az a nép élni akar, és ha megvan benne az erő, a becsület és a tisztesség arra, hogy az élet jogát követelje magának. Feledjük el a pártkülönbségeket, feledjük el azt, hogy szenvedélyek választanak el egymástól bennünket, korlátozzuk ezt a belpolitikára, de fogjuk meg egymás kezét, és egyöntetűen foglaljunk állást nem agresszívan, hanem méltóságteljesen és ennek a népnek a múltjához és jelenéhez méltóan az ellen az igazságtalanság ellen, amely velünk szemben Párizsban készül." Végül pedig hangsúlyozta: „Azért állottam fel, hogy kiáltó szó legyek, a Nemzetgyűlés lelkiismerete legyek, és megindítsam azt az akciót, amit végre kell hajtanunk, ha nem akarjuk a történelem gyalázatát saját fejünkre kihívni."[63] A képviselők nagy többsége tetszéssel és egyetértéssel fogadta az elhangzottakat, ám a Nemzetgyűlés, arra hivatkozva, hogy egy későbbi alkalmas időpontban vitatják meg, elnapolta ezt a javaslatot.

A párizsi békekonferencia plénuma 1946. október 12-én szavazott a magyar békeszerződés-tervezetről. Ezzel azonban nem zárta le a békeszerződéssel kapcsolatos összes kérdést, így például a békeszerződések „szövegezési" munkálatai is a Külügyminiszterek Tanácsának novemberi ülésszakára maradtak.[64] A párizsi békeszerződés egyik legnagyobb hiányossága volt, hogy a békekonferencia nem döntött véglegesen a nemzeti kisebbségek jogairól, további sorsáról, s így a szerződésekbe sem kerültek be olyan pontok, illetve határozatok, amelyek a nemzeti kisebbségek alapvető emberi jogainak tiszteletben tartására, polgári jogaik tekintetében pedig az egyenjogúság biztosítására kötelezték volna az érdekelt államokat. Magyarország szempontjából ez - a határokon kívül maradt több mint hárommillió magyar miatt is - életbevágóan fontos lett volna.

Gyöngyösi János külügyminiszter beszámolóját a párizsi békekonferenciáról a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága, a koalíció és a polgári ellenzék pártjai is „hallgatólagosan" tudomásul vették. Ez a magatartás nyilvánvalóan abból fakadt, hogy 1946 őszén még túl közel voltak a békekonferencia eseményei, de jelentős szerepet játszott az is, hogy a pártok figyelmét újból, s egyre inkább a belpolitikai események kötötték le. Ezen események sorában külön is figyelemre méltó volt Sulyok Dezső pártjának hivatalos zászlóbontása 1946 novemberében.

Sulyok - Nagy Ferenc visszaemlékezése szerint - Kovács Béla és Nagy Ferenc közbenjárására 1946. október 11-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól megkapta a Magyar Szabadság Párt működéséhez a hivatalos engedélyt.[65] A SZEB levele egyúttal Nagy Ferenc tudomására hozta azt is, hogy az engedély megadásánál mindenekelőtt a miniszterelnök ama ígéretét vették figyelembe, hogy a „Magyar Szabadság Párt tevékenysége a magyar demokrácia megerősítésére fog irányulni, és ezzel erősíti a koalíciós magyar kormány tekintélyét és a magyar köztársaság presztízsét".[66]

A Magyar Szabadság Párt 1946. november 24-én tartotta zászlóbontó nagygyűlését a budapesti Sportcsarnokban. Sulyok Dezső pártelnök programadó beszédében újra összefoglalta, illetve megismételte a Szabadságpárt programjának azokat a legfontosabb követeléseit és célkitűzéseit, amelyekről már korábban is szólt. Volt azonban a beszédnek, majd utána a felszólalásoknak is egy feltűnő hiányossága. A kormányzati politika, illetve a baloldal belpolitikájának bírálatán túl a Magyar Szabadság Párt képviselői az ország külpolitikai orientációját ezúttal - szemben korábbi megnyilatkozásaikkal - nem érintették, nem bírálták. A párizsi békekonferencia befejezése, illetve a négy nagyhatalom külügyminisztereinek New York-i tanácskozása idején - ahol a párizsi békekonferencia ajánlásait végleges formába öntötték - Sulyokék nem vállalkoztak új külpolitikai orientáció meghirdetésére. E tervüket továbbra is a békeszerződés aláírása utáni helyzetre tartották fenn, arra számítva, hogy egy esetleges belpolitikai fordulat végrehajtásával együtt új külpolitikai orientációt hirdettek meg. Erre csak néhány hónappal később, 1947 márciusában kínálkozott alkalom, de már egészen más bel- és külpolitikai helyzetben.

III.

A koalíción belül felhalmozódott ellentétek és válság megoldása szempontjából 1947 eleje és tavasza döntő fordulatot jelentett a hazai politikai életben. A Magyar Közösség „vezérkarának" büntetőjogi felelősségre vonása és ennek következményei - a Magyar Kommunista Párt és a Független Kisgazdapárt között, valamint a Kisgazdapárton belül lezajlott drámai összeütközések - a jobboldalnak az FKGP-ből való eltávolítását, a centrum felbomlását, végső soron a párt széthullását eredményezték.[67] Ez a folyamat szorosan összefüggött, kölcsönhatásban volt a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változással. 1947 márciusában ugyanis a Truman-elv meghirdetésével a szövetséges nagyhatalmak korábbi együttműködése is véget ért, és a nemzetközi életben megkezdődött a hidegháborús politika.

Az MKP vezetése ebben a helyzetben a következő álláspontra helyezkedett: előkészületeket kell tenni abból a célból, hogy Magyarország - a békeszerződés érvénybe lépése után rögtön - részévé váljon a Szovjetunió, Lengyelország, Jugoszlávia és Csehszlovákia által alkotott szövetségi tömörülésnek, amelynek lényegében akkor már Bulgária és Románia is tagja volt. „Ha ezt elmulasztjuk, elszigetelődünk a valóban demokratikus országoktól. Megnehezítjük az ország további demokratizálódását, és

[63] Uo. 922-925.
[64] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950.* 234-246.
[65] Nagy Ferenc: *The Struggle Behind the Iron Curtain.* 300.
[66] *Világ*, 1946. október 23.
[67] Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947.* Akadémiai Kiadó, 1976. 241-300.

megkönnyítjük, hogy Magyarország az angol–amerikai imperialista körök pozíciójává váljék – állapította meg az MKP Politikai Bizottsága 1947. március 20-i ülésén."[68]

Az ülés napján, vagyis 1947. március 20-án Sulyok Dezső a Magyar Szabadság Párt nevében a Nemzetgyűlésben határozati javaslatot terjesztett elő Magyarország örökös semlegességének törvénybe iktatásáról. Az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés tényéből kiindulva – Magyarország jövőbeni magatartása szempontjából – mind az irredentizmus felélesztését, mind az „önmarcangoló mazochizmust" helytelenítette. Kijelentette: a parlament legfontosabb feladata a jövőben, hogy reálpolitikára nevelje a magyar közvéleményt. Ugyanakkor a párizsi békeszerződést ebből a szempontból nem tartotta kielégítő megoldásnak. Ezért javasolta saját maga és pártja nevében az örökös semlegesség törvénybe iktatását. Magyarország minden néppel kizárólag békés úton rendezze vitáit, „idegen hatalmak" vitái kapcsán nyilvánítsa magát eleve érdektelennek, s ezen elhatározás alapján „szövetségi, együttműködési, vagy éppen katonai szerződést egyetlen hatalommal vagy hatalmi csoportosulással sem hajlandó kötni". Az előterjesztés kiegészítő rendszabályként a magyar hadsereg feloszlatását is tartalmazta, a belső rend fenntartására szolgáló és szigorúan pártatlan jellegű csekély milícia megtartásával.[69]

Sulyok, illetve a Magyar Szabadság Párt követelései tulajdonképpen nem voltak újak. Sulyokék már 1946 nyarán is kísérleteztek hasonló javaslat előterjesztésével, s törekvéseik megegyeztek a Kisgazdapárt egy részének véleményével is. Így például Gordon Ferenc kisgazdapárti berni követ már 1946 szeptemberében javasolta Tildy Zoltánnak, hogy az FKGP nyíltan vesse fel Magyarország semlegességének kérdését. 1947. február 12-én e javaslatát megismételte Gyöngyösi János külügyminiszter előtt is. A külügyminiszter – Gordon szerint – ígéretet tett arra, hogy az ország semlegességének kérdését a köztársasági elnök elé terjeszti, sőt azt is megígérte, hogy a javaslatot ő maga is támogatja.[70] Így talán nem tekinthető véletlennek, hogy a külügyi tárca költségvetésének vitája során, ahol Sulyok javaslata is elhangzott, a kisgazdapárti képviselők sem nyilatkoztak a Szabadságpárt elnökének indítványáról. Hallgatásuk egyetértést jelzett. A baloldali pártok, ahogy ezt már korábban is tették, ismét elutasították Sulyok határozati javaslatát.

A Magyar Szabadság Párt javaslatának bírálatával a legrészletesebben Kádár János, az MKP szónoka foglalkozott. A kommunista képviselő nem rejtette véka alá az MKP ama törekvését, illetve elhatározását, hogy a párt fokozni kívánja a polgári ellenzék elleni harcot, amelynek során egyúttal a Szabadságpártnak a politikai életből való kiszorítására, illetve szétzúzására törekszik. Kádár János a Nemzetgyűlés 1947. március 27-i ülésén, vagyis egy héttel a korábban idézett politikai bizottsági állásfoglalás után, az MKP nevében a következőképpen összegezte véleményét a Magyar Szabadság Pártról: „Sulyokék szeretik időnként ellenzéknek nevezni magukat. Sulyokék politikájának azonban a tisztességes ellenzék szerepéhez és magatartásához semmi köze nincs. Az »ellenzék« nevet épp úgy bitorolják, mint ahogyan bitorolják pártjuk elnevezésében a

[68] PIL 274. f. 3/80. ő. e. Idézi: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* 259.
[69] *Nemzetgyűlés Naplója.* VI. k. 1051.
[70] Gordon Ferenc: Adalékok 1945–1947 történetéhez. *Látóhatár,* 1955/1. 40.

»szabadság« szót. Sulyokék nem ellenzékei a koalíciónak, hanem tudatos ellenségei a magyar népnek és a magyar demokráciának... Meg kell azonban mondanom – hangsúlyozta Kádár János – azt is, hogy a magyar munkásság mindenesetre el van szánva, hogy a fasizmust még a Sulyok-párt formájában sem fogja eltűrni Magyarországon." Kádár János felszólalásából az is kiderült, hogy ha az eltávolítás esetleg komoly akadályokba ütközne, akkor az MKP újabb választások útján igyekszik majd tisztázni a politikai erőviszonyokat.[71]

A polgári ellenzéki pártok (Polgári Demokrata Párt, Demokrata Néppárt) nemzetgyűlési képviselői sem Sulyok javaslatával, sem Kádár János álláspontjával kapcsolatban nem nyilvánítottak véleményt. A parlamenti képviselettel nem rendelkező Magyar Radikális Párt viszont H. S. Truman amerikai elnök személyét és politikáját elemezve – közvetlenül Truman nevezetes, 1947. március 12-i kongresszusi üzenetének elhangzása után – arra figyelmeztette támogatóit és tagjait, hogy „a nemzetközi arénában két elsőrangú nagyhatalom maradt egyedül: a Szovjetunió és az Egyesült Államok. A Szovjetunió politikai és lélektani fegyverei megsokasodtak, s a szocializmus felé haladó világ tekintete és reménye a szocialista nagyhatalomban látja a fejlődés jövő irányítóját és képviselőjét. Az Egyesült Államok gazdasági ereje megsokszorozódott a világháború alatt. A fegyverek, amelyekkel a két óriás mérkőzik, tartalomban és összetételükben is különböznek, de hatásfokuk viszonylagos ereje a most folyó mérkőzésben derül ki."[72]

Magyarország nemzetközi helyzetének és jövőbeni külpolitikai orientációjának megítélésében a koalíció baloldala és a polgári ellenzék között meglévő különbségek a későbbi hetekben-hónapokban tovább mélyültek – összefüggésben a nemzetközi helyzet alakulásával. A Truman-elv meghirdetése, majd törvénybe iktatása 1947 májusában; a görög–török „segélyprogram" megszavazása; a belga, a francia, majd az olasz kommunisták kiszorítása a koalíciós kormányokból – mindezek után a hazai baloldali erők az MKP-vel az élen magukhoz ragadták a politikai kezdeményezést, s Nagy Ferenc lemondatása, illetve külföldre kényszerítése és a Kisgazdapárt teljes szétverése után új választásokat követeltek. Ezzel egy időben a baloldal felvetette a választójogi törvény módosítását is.

A választójog szűkítésére vonatkozó javaslatok koalíciós pártközi tanácskozásokon születtek meg. Így nem tekinthető véletlennek, hogy a törvényjavaslat vitájában – a Nemzetgyűlés 1947. július 22–23-i ülésén – csak a pártonkívüli, illetve polgári ellenzéki képviselők tettek bíráló megjegyzéseket az új javaslatra. Véleményük Vándor Ferenc megállapításával összegezhető: „Nekünk ellent kell mondanunk ennek a törvényjavaslatnak, mert mi ellene vagyunk minden korlátozásnak... Tiltakozunk a tömeg, magyar néptömegek kizárása ellen, mert nem lehet többé pótolni, ha egyszer elfordulnak a demokráciától és a demokratikus törekvésektől."[73]

Az új törvény, az 1947: XXII. tc.[74] erősen szűkítette a választók és a választhatók körét. A korlátozások elsősorban a polgári ellenzék képviselőit és várható szavazóit súj-

[71] *Nemzetgyűlés Naplója.* VI. k. 1300–1311.
[72] *Haladás,* 1947. március 20.
[73] *Nemzetgyűlés Naplója.* VIII. k. 504.
[74] *1947. év hatályos jogszabályai.* Grill Károly Kiadóvállalata. Budapest, 1948. 84–89.

tották. További akadályt jelentett számukra az is, hogy új pártok indulását a törvény előzetes ajánlásokhoz kötötte, s egyúttal az országos lajstromon szétosztandó mandátumok tekintetében is előnyt biztosított a koalíciós pártoknak.[75]

A Nemzetgyűlés feloszlatása után minden párt és politikai csoport figyelme az országgyűlési választásokra összpontosult. Az MKP vezetői nyíltan hangoztatták, hogy a Kisgazdapártra mért csapással, a párt széthullásával a „reakció még nem szűnt meg Magyarországon", de a baloldal helyzete, illetve választási kilátásai kedvezőbbé váltak. „Nekünk semmi kifogásunk nem lenne, ha még több párt indulna a választásokon - állapította meg Révai József a Nagy-budapesti Pártbizottság 1947. július 23-i értekezletén -, ha sikerülne elérni azt, hogy a Kisgazdapárt ne csak háromfelé bomoljon, hanem még egy újabb csoport válna le a Kisgazdapártról."[76] Az MKP ugyanis arra törekedett, hogy a polgári ellenzék erőit minél jobban szétforgácsolja. Az új ellenzéki pártok fellépése ebből a szempontból valóban kedvező helyzetet teremtett számukra.

Közülük elsőként a Független Magyar Demokrata Párt (FMDP, Balogh-párt) alakult meg július második felében. „Hangsúlyozni kell - mondotta Balogh István, a Kisgazdapárt korábbi főtitkára, a párt alapítója első nyilatkozatában -, hogy az új párt nem tagja a koalíciónak, de ez nem jelenti, hogy harcot hirdet a koalíció ellen. Ellenkezőleg, az új párt a koalíciónak konstruktív ellenzéke kíván lenni, kritikát gyakorol, de nem az ellenségeskedés kedvéért, hanem az építés szolgálatában."[77] Az FMDP olyan „középpárt" kívánt lenni, amely, bár elutasította a szocializmust, de ellenezte a régi rend visszaállítását is; a polgárság számára pedig az egyetlen és elfogadható alternatívát kívánta a korabeli viszonyok között. Külpolitikai céljai voltak: a magyar állam függetlensége, a Szovjetunióval való őszinte bizalom és barátság alapján; a Duna-völgyi népekkel a jószomszédság viszony; valamint gazdasági és kulturális kapcsolatok kiépítése a nyugati nagyhatalmakkal. „Azoknak az elveknek az elismerése és szolgálata - szögezte le továbbá azt is az FMDP programja -, amelyek alapján az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenben a demokrácia külpolitikáját elindította."[78]

A Demokrata Néppárt 1947. augusztus 10-én Győrben nyilvánosságra hozott programjában[79] a legközelebbi külpolitikai célként a magyar függetlenség teljes helyreállítását jelölte meg. „Soha nem szabad kiejteni tudatunkból azt a tényt, hogy háborút vesztett ország és kis nép vagyunk, amelynek önálló léte és állami függetlensége a fegyverszünet megkötésekor a győztes nagyhatalmak igazságérzetétől függött - hangzott a külpolitikai célok indoklása. - A kis népek nagy problémája, amelyet még egynek sem sikerült figyelmen kívül hagynia, általában az, hogy nincs erejük a céljaik szempontjából kedvező külpolitikai körülmények megteremtésére, hanem meg kell elégedniök azzal a szerényebb és ritkább alkalommal, amikor a befolyásukon kívül álló tényezők viszonya éppen nekik kedvez. Más lehetőségünk általában nincs, mint az adott külpolitikai viszonyok között megkeresni és megtalálni függetlenlétünk lehetőségeit. A kis népek legfőbb és leggyümölcsözőbb külpolitikai erénye a körültekintő okosság, és legfőbb érdekük a béke." Ezért a DNP a nemzetközileg „szervezett" békére, pontosabban békeállapotra kívánta a magyar külpolitikát építeni. Óvott a nagyhatalmak vitáiba való beavatkozástól, és arra figyelmeztetett, hogy legfőbb céljainkkal „a népek egyetemes békeerőfeszítéseibe és a nagyhatalmak harmonikus érdekeibe kapcsolódjunk be."

Különösen fontosnak tartotta, hogy Magyarország minden nagyhatalommal egyaránt és egyformán jó viszonyban legyen: „Földrajzi helyzetünk parancsolóan arra utasít, hogy állami és nemzeti függetlenségünk érdekében minden tőlünk telhetőt megtegyünk, hogy leghatalmasabb szomszédunkkal, a Szovjetunióval való viszonyunkat a kölcsönös bizalom és a kölcsönös érdekek szilárd alapjára helyezzük." Hasonlóan nyilatkozott az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország esetében is. Ugyanakkor elutasította a Kelet és a Nyugat közötti „híd" szerepével kapcsolatos elképzeléseket. „Ha ezt a szerepet keresnők meggondolatlanul - mondotta Barankovics programbeszédében -, azt a veszélyt idéznők a fejünkre, hogy nem híd lennénk, amely összeköt, hanem ütközőponttá válnánk, amelyet kerülnünk kell. Nekünk mindegyik világhatalom és nagyhatalom megértésére és támogatására szükségünk van."

A szomszédos országokkal a „viszonosság elve alapján" a jószomszédi viszony kiépítését és fenntartását javasolta. Egyúttal leszögezte: nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy „magyarok a határon túl is élnek, akiknek emberi jogai felett - a nemzetiség joga is ezek közé tartozik - őrködni nemcsak erkölcsi, hanem népi és nemzeti kötelességünk is, amelynek teljesítéséről soha le nem mondhatunk."

Barankovics István, illetve a DNP programja azt is kimondta: „Mi nem akarunk uralkodni senkin, és nem akarunk beleszólni abba, hogy melyik nép milyen kormányformában keresi boldogulását, s nincs más igényünk, mint hogy rajtunk se uralkodjék senki. Mindig világpolitikai méretekben kell gondolkodnunk, de csak erőnk arányában és a lehetőségek szigorú szem előtt tartásával szabad cselekednünk."[80] A Demokrata Néppárt nem egyszerűen az egyik ellenzéki párt akart lenni, hanem a koalíció ellenzéke. Programja a népi demokrácia helyett egy másik alternatívát kínált, a kereszténydemokráciát.[81]

A Magyar Függetlenségi Párt, amelynek tagjai a hajdani Kisgazdapárt polgári szárnyából verbuválódtak, 1947. augusztus végén nyilvánosságra hozott programjában a koalíciós kormányzat addigi külpolitikáját teljesen elhibázottnak minősítette, mégpedig elsősorban azért, mert - az MFP szerint - egyetlen nagyhatalom bizalmát sem élvezi. „A magyar külpolitika útja csak a nagyhatalmak megbékélésének elvére épülhet fel, mert tudatában vagyunk annak, hogy minden más irányzat csak a nemzet végső katasztrófáját eredményezi" - mondja a program. A szomszéd népeket pedig minden különösebb magyarázat vagy indoklás nélkül a „kossuthi" konföderáció alapján akarta jobb együttműködésre bírni: „Hisszük és reméljük, hogy a békeszerződés ratifiká-

[75] Az új választójogi törvény Sulyok Dezsőt és néhány társát is kizárta a választhatók köréből, ami nyilvánvalóvá tette, hogy a Magyar Szabadság Párt a jövőben már sem a Nemzetgyűlésben, sem azon kívül nem töltheti be a koalíció polgári ellenzékének szerepét. Ezért a Magyar Szabadság Párt Politikai Tanácsa 1947. július 21-én kimondta a párt feloszlatását.

[76] PIL 274. f. 16/132. ő. e.

[77] *Magyar Nemzet*, 1947. július 20.

[78] *Szegedi Napló*, 1947. augusztus 1.

[79] Dr. Barankovics István: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?* Budapest, 1947. 31.

[80] Uo. 9-11.

[81] Uo. 8.

ciója mielőbb bekövetkezik, s ennek eredményeképpen minden vonatkozásban megvalósul népünk minden hű fiának könyörgő és sürgető kívánsága, a pártunkat életre hívó nagy gondolat: a magyar nemzet függetlensége." A hangzatosan megfogalmazott kifejezésekből és kijelentésekből is kiviláglott, hogy a Magyar Függetlenségi Párt külpolitikai elképzeléseiben is a polgári Magyarország gondolata lebegett. Az MFP törekvéseit azonban e téren nem annyira a program külpolitikai fejezete tartalmazta, hanem bevezető sorai: „Valljuk a nagy európai kultúrközösségekkel való elszakíthatatlan közösségünket, s a jövendő életünket is e megmásíthatatlan törvények alapján kívánjuk felépíteni."[82]

A Magyar Függetlenségi Párt programjának eklektikus színezete nem feledtette a tényt, hogy ez a párt konzervatív-liberális politikai és társadalmi berendezkedést szeretne megvalósítani Magyarországon, nyíltan tömörítve soraiban a koalícióból időközben eltávolított, vagy oda be sem került polgári konzervatív csoportokat és irányzatokat. Az MFP megalakulása után lényegében mind politikailag, mind szervezetileg a Sulyok-féle Magyar Szabadság Párt örökébe lépett.

A liberális polgári ellenzék pártjai – a Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt – 1947 nyarán a választási küzdelmekben nem léptek fel új külpolitikai elképzelésekkel, illetve törekvésekkel, továbbra is az 1945-ben meghirdetett programjuk céljait vallották mind a bel-, mind a külpolitikában. Hazánknak a világban elfoglalt helyéről kialakult korábbi elképzeléseik sem változtak.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon a koalíció a szavazatok több mint 60%-át kapta; a pártok közül a legtöbb szavazat a Magyar Kommunista Pártra esett. A pártok rangsorában a második helyre az ellenzéki Demokrata Néppárt került.[83] Ez az MKP-nak a korábbiaknál sokkal kedvezőbb lehetőségeket teremtett mind külpolitikai céljai, mind a polgári ellenzékkel kapcsolatos elképzelései szempontjából. Az előbbit tekintve a két munkáspárt közös kormányprogram-javaslata szerint már 1947. szeptember elején legfontosabb feladat: „külpolitikai téren barátsági szerződés előkészítése demokratikus szomszédainkkal".[84]

Ezt a politikát a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1947. szeptember végén-október elején tartott alakuló ülése is megerősítette. A tanácskozáson részt vevő kommunista pártok, köztük az MKP képviselői ugyanis A. A. Zsdanovnak a nemzetközi helyzetről adott tájékoztatója alapján magukévá tették azt az álláspontot, amely szerint a világon „két tábor" alakult ki: „az imperialista és antidemokratikus tábor", amelynek célja az amerikai világuralom megteremtése, a demokrácia megsemmisítése és új imperialista háború előkészítése; a másik pedig „az antiimperialista és demokratikus tábor", amely az imperialista rend aláásását, az új háborús veszély elleni harcot és a demokrácia megszilárdítását tekinti fő feladatának. Ez a végletesen leegyszerűsített világkép egyúttal azt is jelentette, hogy végső soron minden országnak a két csoportosulás valamelyikéhez kell tartoznia. „A második világháború befejezése

[82] *Ellenzék,* 1947. augusztus 30.
[83] Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944-1949.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 198-202.
[84] *Szabad Nép,* 1947. szeptember 7.

minden szabadságszerető népre azt a nagyfontosságú feladatot rótta – szögezte le A. A. Zsdanov –, hogy biztosítsa az általános, demokratikus békét, amely megerősíti a fasizmus felett aratott győzelmet. A háború utáni kor e fő feladatának megoldásában a Szovjetuniót és külpolitikáját illeti a vezető szerep."[85] A „vezető szerep" felelevenítése elméletileg és gyakorlatilag is téves következtetésekhez vezetett. Kizárta, illetve kevés teret engedett annak, hogy az egyes demokráciák, így Magyarország is önálló külpolitikát kövessen. A Tájékoztató Iroda létrejötte és állásfoglalása az MKP politikájára is igen nagy hatást gyakorolt.

Az MKP vezetői a legelső és legfontosabb következtetésként azt vonták le, hogy az országon belül meg kell gyorsítani a társadalmi-politikai átalakulás folyamatát, ezzel együtt a konzervatív liberális polgári ellenzék kiszorítását a politikai életből, és a külpolitikát szorosan össze kell hangolni a többi népi demokráciával.

A békeszerződés életbelépése (1947. szeptember 15.) után létrejött új kormány miniszterelnöke, Dinnyés Lajos október 7-én ismertette az Országgyűlésben kormányának programját. A kormány legfontosabb külpolitikai feladatának a Szovjetunióval való őszinte baráti kapcsolatok további ápolását és a többi nagyhatalommal való jó viszony kialakítását jelölte meg. Ezután a legnagyobb elismerés hangján szólt a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság nemzetiségi politikájáról, ahol szerinte nagyon megnyugtató módon rendezték a nemzetiségek – köztük a magyar nemzetiségű lakosság – ügyét. Romániát illetően úgy nyilatkozott, hogy Groza Péter miniszterelnökben és kormányában megvannak a „jó viszony feltételeit" biztosító törekvések, és elérkezett az ideje annak, hogy a két kormány most már reálisan együttműködve kiküszöbölje „azokat a tényezőket, amelyek akadályozzák a zavartalan jó viszony kialakulását". A magyar-csehszlovák kapcsolatok megjavításával összefüggésben viszont további tárgyalások kezdeményezését helyezte kilátásba, hogy véglegesen rendezzék a szlovákiai magyarság sorsát. Végül megütközésének adott hangot kormánya nevében, mivel a Biztonsági Tanács néhány tagja „hamis értesülések és állítások" alapján megakadályozta Magyarországnak az ENSZ-be való felvételét.[86]

Külpolitikai kérdésekről, illetve célkitűzésekről a kormányprogram feletti vitában utoljára nyilvánított véleményt a polgári ellenzék. Elsőként Barankovics István, a Demokrata Néppárt főtitkára szólalt fel. Mint mondta, az ország szuverenitását elsősorban azok a kötelezettségek korlátozzák, amelyek teljesítésével a „leghatalmasabb világhatalmi rangú szomszédunknak, a Szovjetuniónak tartozunk". Majd a párt korábbi programjának megfelelően a külpolitika elsődleges céljaként a független államiságot jelölte meg. Ezután rámutatott arra is, hogy a világ fenyegető kettészakadásán senki sem veszíthet többet, mint a kis népek, amelyeknek fő érdeke a világ összhangja, és amelyek máris szenvedői a világfeszültségnek, jóllehet annak a legkevésbé sem voltak előidézői.[87]

[85] *A tartós békéért, a népi demokráciáért. Kilenc kommunista párt lengyelországi értekezletének beszámolói.* (1947. szeptember.) Szikra, Budapest, É. n. [1947.] 17-18.
[86] *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója.* Hiteles kiadás. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1948. I. k. 44-46.
[87] Uo. 57.

Moór Gyula jogászprofesszornak, a Magyar Függetlenségi Párt képviselőjének szintén az volt a véleménye, hogy nem lehet reálpolitikát folytatni az orosz–magyar barátság szempontjának figyelembevétele nélkül. Ezt a szempontot úgy vélte érvényesíthetőnek, hogy hazánk ne váljék a Szovjetunióval szemben ellenséges vagy barátságtalan politika támaszpontjává, és mind a két fél számára előnyös gazdasági kapcsolatok alakuljanak ki. Ezzel együtt Moór Gyula élesen bírálta a hazai kommunista sajtó angolszászellenes hangvételét, mivel szerinte az oroszbarátság nem jelentheti azt, hogy fasisztának kellene nevezni az Egyesült Államokat és reakciósnak Nagy-Britanniát. Végül „tökéletes és teljes bizalmatlanságot" jelentett be a kormány iránt.[88]

A liberális polgári ellenzéki pártok részéről Parragi György, a Független Magyar Demokrata Párt tagja felszólalásában elítélte a bármely oldalról jelentkező háborús propagandát, majd arról beszélt, hogy nincs háborús veszély, és a kis nép a háborúban csak veszíthet, különösen ha olyan földrajzi és történelmi helyzetben van, mint Magyarország. A Polgári Demokrata Párt véleményét Supka Géza fejtette ki, amelynek lényege: mi, kicsik, „ne avatkozzunk bele a nagyok háborújába". Ezzel szemben a polgári radikális Zsolt Béla azt fejtegette, hogy a háborús fenyegetés, még ha Nyugatról jön is, még ha demokratikus álarcban fordul is felénk, akkor is minden eddiginél szörnyűbb bűncselekményre való felkészülés és bujtogatás. De egyúttal kijelentette azt is, hogy bár a kormányprogram egészével, tehát külpolitikai céljaival is egyetért, mégsem fogadja el, mivel „részleteiből" hiányzik azoknak a rétegeknek a védelme, amelyek a radikálisokat a parlamentbe küldték.[89]

A kormányprogram feletti vitában a magyar külpolitika jövőbeni várható irányáról, konkrét lépéseiről az MKP képviselője, Révai József nyilatkozott. Ő utasította el az ellenzéki pártok képviselőinek azt a felfogását is, hogy a nagyhatalmak vitáitól távol kell maradni. „A mögött a jelszó mögött, hogy ne avatkozzunk a nagyok dolgába, az rejlik - mondotta Révai -, hogy a világpolitikai ellentéteket elsősorban képviselő nagyhatalmak közé egyenlőségjelet teszünk... Mi, kommunisták, erre az egyenlősítésre nem vagyunk kaphatók. Mi azt mondjuk, hogy az egyik oldalon a szocializmus országa és demokratikus szövetségesei állnak, a másik oldalon pedig a monopoltőke országa áll szövetségeseivel."[90] A világ két táborra osztását, vagyis a Tájékoztató Iroda álláspontját nemcsak ilyen formában érzékeltette a lengyelországi tanácskozásokról hazatért Révai, hanem e fórumon elsőként szólt részletesebben magának a Tájékoztató Iroda megalakulásának a jelentőségéről is. Ezt a következőkben összegezte: „Ez az értekezlet nem kommunista ügy volt csak, ez az értekezlet ügye volt minden demokratikus erőnek, mindenkinek, aki a békét és a nemzeti függetlenség ügyét a szívén viseli. Ez az értekezlet felhívást jelent a béke, a nemzeti függetlenség és a demokrácia erői számára, hogy tömörüljenek, és ez, tisztelt Országgyűlés, nem a Magyar Kommunista Párt magánügye, ez egyben a magyar nemzet ügye is... Ez az értekezlet erőgyarapodása a magyar munkásságnak, és erőgyarapodása a mi pártunknak is, erőgyarapodása a kommunista pártnak, mint a magyar függetlenség és a magyar demokrácia leghűbb harcosának. Ez az értekezlet nemcsak bennünket erősít, hanem azt az egész tábort, mely kész a békének, a demokráciának és a nemzeti függetlenségnek az ügyét megvédeni minden erővel a belső ügyeinkbe avatkozó, a függetlenségünkre törő és a belső reakciót támogató imperialistákkal szemben."[91]

[88] Uo. 146.
[89] Uo. 251.
[90] Uo. 109.

1947 október elején a polgári ellenzéki pártok közül csupán a Magyar Radikális Párt üdvözölte örömmel az európai kommunista és munkáspártok lengyelországi tanácskozását. Az MKP-val rokon álláspontot képviselt ez a párt a Szovjetunióval és a népi demokratikus államokkal való szorosabb politikai együttműködés kétoldalú szerződésekben való rögzítésének időszerűségéről is. Sőt, a Tájékoztató Iroda megalakulását bejelentő hivatalos közlemény után Kende Zsigmond pártja nevében azt is kijelentette: „Látjuk és vállaljuk a magunk feladatát: a Nyugaton meg nem értett kelet-európai népi demokráciák védelmét és megértését azokkal a nyugat-európai és amerikai polgári értelmiségi rétegekkel, amelyeket semmiféle valódi érdek nem fűz az imperialista politikához."[92]

1947 őszén a nemzetközi helyzetben bekövetkezett döntő változások - a két világrendszer éles elkülönülése és a Tájékoztató Iroda megalakulása - hatására Magyarországon is felgyorsultak az események. A Dinnyés-kormány megalakulásával (1947. szeptember 24.) a polgári erők végleg kiszorultak a kormányzati hatalomból. Az ezután következő csaknem egy esztendő viszont nemcsak a belső hatalmi harc eldőlésének - közte a polgári ellenzék felszámolásának, illetve pártjai „felszívódásának" - az éve volt, hanem döntő fordulatot hozott az ország nemzetközi kapcsolatainak alakulásában, így külpolitikailag is a fordulat évének tekinthető. A népi demokratikus országokkal kötött kétoldalú szerződések után pedig Magyarország bel- és külpolitikájában új időszak kezdődött.

Eredeti megjelenés: *Századok,* 1990/5-6. 753-786.

[91] Uo. 115.
[92] *Haladás,* 1947. október 9.

A Polgári Demokrata Párt 1944–1945-ben

A burzsoázia, a középrétegek és az értelmiségiek 1944–1945 után sajátos helyzetbe kerültek Magyarországon. A földosztás eredményeként megnövekedett a kistulajdonos falusi burzsoázia szerepe. Ez a réteg a mezőgazdaságban lényegében vetélytárs nélkül maradt. A múltért legfeljebb egyes képviselői lehettek felelősek, maga a társadalmi csoport nemcsak közvetlen részesévé, hanem egyik fontos tényezőjévé is vált a politikai hatalomnak. A városi burzsoázia legerősebb, leghatalmasabb csoportjának egy része a második világháború idején elhagyta az országot, s a háború után sem tért vissza. Számos tőkést a hitleristák koncentrációs táborba hurcoltak, s közülük is sokan kerestek új hazát, egzisztenciát maguknak. A polgárságon belül az angol-amerikai orientáció hívei kerültek előtérbe; ők foglalták el a tőkés érdekvédelmi szervezetekben a pozíciókat, és elsősorban ők hallatták hangjukat a politikai életben is. A középrétegek közül a csendőr-, rendőr- és katonatiszti csoport - amely igen nagy szerepet játszott a két világháború között - csaknem teljesen elvesztette korábbi jelentőségét, szerepét. A közigazgatási tisztviselők viszont azzal, hogy a közigazgatási szervezet lényegében változatlanul fennmaradt, elkerülték az előbbiek sorsát, de tevékenységüket nem folytathatták a régi módon, mert az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései között szerepelt az igazolási eljárások megindítása. Ugyanakkor ennél lényegesen fontosabb volt a nemzeti bizottságoknak a közigazgatásra gyakorolt hatása, államigazgatási és államhatalmi funkcióinak gyakorlása.

A magyar társadalom egyik legnagyobb létszámú középrétegét a kisiparosok és kiskereskedők alkották, s ezek is sajátos helyzetbe kerültek. A háború előtt és alatt hozott zsidótörvények jelentős részüket, főleg a kiskereskedőket igen nagy mértékben sújtották; később sokukat a hitleri Németországba hurcolták, s nagy részük a náci haláltáborokban pusztult el. A kisebb vérveszteséget szenvedett kisiparosok beszerzési lehetőségeit a háborús pusztítás korlátozta.

Az értelmiség többsége, utat és történelmi távlatot veszítve, tanácstalan volt, és kezdetben inkább csak passzívan szemlélte az eseményeket. Erősen hatott még rájuk a negyedszázados nacionalista propaganda, ragaszkodtak a régi életmódhoz, életszemlélethez, és idegenkedtek az új életformától. Az ország romokban hevert, a háborús infláció elhatalmasodott. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az értelmiség nagy része a tartózkodás, a kivárás álláspontjára helyezkedett.[1]

[1] A különböző társadalmi osztályok, rétegek korabeli helyzetének elemzésére lásd bővebben Balogh Sándor: Osztályok és pártok a felszabadult Magyarországon. *Elméleti és Módszertani Közlemények,* 1970/4.

*

A polgárság kisebb része, úgyszólván a töredéke, már a második világháború idején felismerte, hogy a háború katasztrófához vezethet, és emiatt különböző elnevezésekkel illegális szervezeteket, csoportokat hozott létre.[2] Ezek közé tartozott a Supka Géza vezetésével 1943 nyarán megindult „SZEM-mozgalom". Az elnevezés a mozgalom jelszavának - „Szabadság, Emberség, Magyarság" - kezdőbetűiből adódott. Supka ebbe a szervezetbe igyekezett összegyűjteni a csekély számú felvilágosult, haladó szellemű polgári értelmiségiek legjobbjait, akik később a megalakuló Polgári Demokrata Párt budapesti magvát alkották.[3] A mozgalom gyűjtő-„centrumát" akkoriban Nemzeti Demokrata Pártnak nevezték, s a résztvevőket pártállásra való tekintet nélkül szervezték. Összejöveteleiket Szent-Iványi Sándor unitárius lelkész lakásán tartották. A nyilasok hatalomra jutása után a csoport tagjai propagandaanyagot készítettek és terjesztettek, a fasizmus üldözöttjeit rejtegették, katonaszökevényeket és baloldali személyeket hamis iratokkal láttak el. Központjuk a Pajor-szanatórium (Vas utca. - *I. L.*) volt, ahol 1945 elején megalakult a PDP budapesti szervezete is.

A vidéki polgárságnak azok az elemei, csoportjai, amelyek már korábban is részt vettek valamelyik liberális ellenzéki párt munkájában, a felszabadulás után különböző elnevezésű szervezeteket alakítottak. A legtöbb helyen a volt Rassay-féle Polgári Szabadságpárt, illetve a Vázsonyi-féle Nemzeti Demokrata Párt tagjai kezdték meg a polgárság szervezését. Nem annyira e régi pártok továbbélésére, hanem inkább arra törekedtek, hogy szabad szellemű egyéneket, kispolgárakat, polgári életformában élő vagy ezzel szimpatizáló személyeket tömörítsenek a pártba. Maga az elnevezés is vitákat, félreértéseket szült. Azok a csoportok, amelyek később csatlakoztak a PDP-hez, leginkább a Demokratikus Polgári Párt, a Magyar Nemzeti Radikális Demokrata Párt, a Radikális Demokrata Párt, a Nemzeti Demokrata Párt és a Szabadelvű Demokrata Párt elnevezést használták megalakulásukkor.[4]

A „haladó" polgárság, értelmiség toborzását már kezdetben nehezítette a párt személyi összetétele és világnézeti tarkasága, főleg pedig az, hogy a párt zászlaja alatt különböző érdekeltségű csoportok gyülekeztek. „Volt a pártban egy mágnáscsoport, egy bankérdekeltségű, egy papi, egy legitimista, egy szocialista polgári. Volt, aki a Kisgaz-

[2] Pintér István: *A Magyar Front és az ellenállás.* Kossuth Könyvkiadó, 1970. 116–128.

[3] A mozgalomban 80-90 fő vett részt. Soraikban megtalálhatók oktobristák, nemzeti demokraták, kisgazdák és pártonkívüliek egyaránt. A résztvevők névsorát lásd *A SZEM-től a PDP-ig.* Fejezet az ellenállási mozgalom történetéből. *Világ Naptár,* Budapest, 1946. 46–51.

[4] Szegeden például Demokratikus Polgári Pártot alakítottak. (*Délmagyarország,* 1944. december 15.) Ugyanezt a nevet vette fel a kaposvári pártszervezet 1945. január 14-én. (Kanyar József: *Somogy a felszabadulás hónapjaiban, 1944–1945.* Kaposvár, 1970. 67.) Debrecenben Radikális Demokrata Párt alakult 1944 novemberében. (Paál Jób–Radó Antal: *A debreceni feltámadás.* Debrecen, 1947. 86.) Nyíregyházán Magyar Nemzeti Radikális Demokrata Párt néven alakult meg a szervezet 1944 végén (Uo. 353–354.), Kalocsán a német csapatok kiverése után a Kisgazdapárttal együtt a Nemzeti Demokrata Párt irányította a politikai munkát (Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947.* 60.). Szombathelyen kezdetben szintén Nemzeti Demokrata Párt működött. (Dr. Bankits István: *Az osztályharc néhány kérdése Vas megyében, 1945–1948.* Kiadja az MSZMP Vas megyei Bizottsága. 55.) Szentesen 1945 januárjában Szabadelvű Demokrata Párt tevékenykedett. (Kanyó Ferenc: *Népfrontpolitika és pártharcok Csongrád megyében 1944–1945-ben.* Kiadja az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága. Szeged, 1970. 70.)

dapárttal, aki a keresztény társadalommal, aki a munkáspártokkal kívánt együttműködni" - írta a párt egyik későbbi vezetője, Gorzó Nándor az indulás nehézségeiről.[5] Ugyanakkor a PDP mögött részben felsorakozott az ún. középosztálynak az a része is, amely a Független Kisgazdapárt polgári tagozatában nem talált képviseletre. Ezzel együtt a Független Kisgazdapárt kettős szerepet játszott a PDP lehetőségei, szervezeti kiépülése szempontjából. Egyrészt nehezítette a PDP dolgát azzal, hogy a városi burzsoázia nagy részét magához vonzotta, és így a PDP bázisát szűkítette, másrészt viszont sok helyen a Kisgazdapárt helyi vezetői bábáskodtak a PDP megalakításánál azért, hogy a népi szervekben és a törvényhatóságokban erősíthessék pozícióikat a baloldali pártokkal szemben.

Azt, hogy indulásakor tulajdonképpen kiket szeretett volna képviselni a PDP, Leitner Jenő így fogalmazta meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány programvitájában: „Képviselem és védelmembe veszem a ... megbántott középosztályt mint amelyik most a vajúdás korszakát éli. Éspedig mind a régit: kisiparos, kiskereskedő, kis- és középbirtokos réteget, mindpedig az újat: a közép- és magántisztviselők, orvosok, ügyvédek, és írók, művészek rétegét."[6] A PDP igyekezett is mindent megtenni, hogy ezeket a rétegeket, csoportokat maga mögé állítsa. Erre utalnak azok a beszédek, írások, memorandumok, amelyeket a párt vezetői a polgársághoz intéztek. Szent-Iványi Sándor például a következőkre hívta fel a polgárság figyelmét egyik korabeli cikkében: „Gonoszok pártján is könnyebb szót emelni, mint a közönyösek mellett ... azt kérdezzük tőlük (tudniillik a polgárságtól - *I. L.*), mikor fogják végre belátni, hogy kimaradni a most folyó előkészületekből, kimaradni a felelősségvállalásból, az ország közvéleményének irányításából annyit jelent, mint kimaradni a jövendőből. Ha a polgárság nagy többsége nem változtat állásfoglalásán, s hozzá nem csatlakozik az új Magyarországot építő politikai erőkhöz, jelentőségét elveszti."[7]

A passzivitás valóban nehezítette a párt szervezését. A polgárság többsége az ország felszabadítása után tétlenül szemlélte az eseményeket, aki pedig tenni akart valamit, az nem a PDP-hez fordult. Helytállóak Szekfű Gyula megállapításai: „Anélkül, hogy e keserű dolgokat tovább firtatnók, a lényeget kell kiemelnünk, azt, hogy a középosztály ebben a politikai légkörben képtelen volt egyesülni a munkássággal, ennek a középosztály-ellenes éleit letompítani, és egyesült erővel törekedni az országnak jóformán a semmiből helyreállítására ... a kézfogás nem történt meg, a középosztály az adott pillanatban tovább kereste nagyon is leszállított megélhetési lehetőségeinek javítását, s az újjáépítés gondját átengedte a munkásosztálynak és azok vezetőinek."[8]

A PDP szervezését az említetteken kívül, már az induláskor is nehezítette az, hogy több helyen nem ismerték el a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tagjának, s ennek következtében nem akarták bevenni a nemzeti bizottságba sem. Az utóbbi ténynek például a fővárosban volt nagyobb szerepe 1945 február-márciusában, mivel átmenetileg akadályozta a párt budapesti szervezeteinek a kiépítését. A fenti tényezőkön túlmenően az is gátolta a szervezőmunkát, hogy két központ körül gyülekezett a párttagság, és indították meg a párt szervezését. Az egyik központ a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulásakor és az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásakor Szeged, illetve Debrecen volt, a másik pedig Budapest.

[5] Magyar Országos Levéltár (MOL) P. 1494. 60. cs.
[6] *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* Budapest, 1946. 31.
[7] *Reggeli Újság,* 1945. május 27.
[8] Szekfű Gyula: *Forradalom után.* Cserépfalvi, é. n. 174–175.

*

Szegeden 1944. november végén Örley Zoltán nyugalmazott alezredes és dr. Pap Róbert ügyvéd kezdte meg a demokrata érzelmű polgárság, pontosabban a polgári demokrácia híveinek a szervezését.[9] December közepén a szervezők - miután azt kellett tapasztalniuk, hogy a polgárság tétovázik, hallgat, nem akar a nyilvánosság elé lépni - sürgetően kezdték követelni elhatározásukat. „Te, aki éles kritikával kísérsz minden elhangzott szót vagy írást, magad nem állasz ki a fórum elé, és nevedet nem szereted látni a pártlistán, de rettegsz a nyilvánosságtól - olvasható a PDP szervezőbizottságának felhívásában. - Vársz és várod a jövőt, állasz közönnyel, de mégis félve. Nézd pártod erőfeszítését. Segítsél hát a harcban. Vállalj részt a nagy munkában ... részvételed a közös munkában erkölcsi parancs, mert ezzel élsz, vagy örökre elbukol."[10] De a felhívás megjelenése után is vontatottan haladt a munka Szegeden és környékén, a polgárság nem sietett a PDP soraiba.

Debrecenben ugyancsak ebben az időben kezdtek a különböző polgári csoportok szervezkedni. Itt két különböző irányú szervezkedés is folyt. Az egyik csoportosulás elsősorban kereskedőket, kisiparosokat és értelmiségi pályákon tevékenykedő személyeket próbált soraiba tömöríteni. Így alakult meg november 28-án a Radikális Demokrata Párt, amelyben Papp Antal, Leitner Jenő, Fürst László, Lénárt Lőrinc, Radó Antal, Vizsolyi Zoltán, Dusicza Ferenc és Csillag József játszott fontos szerepet.[11] A másik csoport - többségükben a nyilasokkal szembeforduló horthysta tisztek, az ellenforradalmi rendszer konzervatív polgári vezető tisztviselőinek, kevésbé kompromittálódott politikusainak, diplomatáinak egy része -, amely gróf Teleki Géza köréhez tartozott, alakította meg a Polgári Demokrata Pártot. A pártalakítási tárgyalásokon többek között Zsedényi Béla (aki Miskolcról még mint a helyi PDP képviselője indult Debrecenbe az Ideiglenes Nemzetgyűlésre), gróf Zichy Ladomér, Szent-Iványi Domokos, Faragho Gábor és Béres József vett részt.[12] Debrecenben a Radikális Demokrata Párt december 15-én egyesült a Polgári Demokrata Párttal.[13]

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz csatlakozás idején a Polgári Demokrata Párt lényegében csak a szegedi és a debreceni szervezetére támaszkodhatott. A Ti-

[9] Az említetteken kívül a PDP szervezésében Szegeden még részt vett dr. Purjesz Béla, dr. Mester János, Wagner Ferenc, dr. Lázár István, Fleisig Dezső és Oltvay Károly.
[10] *Délmagyarország,* 1944. december 15. - A kisgazdapárti Balogh István a lap egy későbbi, december 22-i számában „A polgári társadalom felelőssége" címmel írt cikket, amelyben szintén azt emelte ki: „Az egyelőre szervezetlen, tehát ellenállásra szinte képtelen polgárságnak tessék állást foglalni, tessék színt vallani, tessék politikai pártokba szervezkedni és annak idején megjelenni az urnák előtt."
[11] *Magyar Újjászületés.* Debrecen, 1970. 16.; Paál Jób-Radó Antal: i. m. 86., 128.
[12] Hadtörténelmi Intézet Levéltára (HIL) Tan. gy. sz. 2576., 2577.; MOL P. 1494. 75. cs.
[13] *Magyar Újjászületés.* 18. - A Radikális Demokrata Párt Debrecenben 1945. január 4-én újra önálló életet kezdett, de csak rövid ideig működött. (Lásd még Mikecz Ferenc: Népi demokratikus forradalmi átalakulás. 1944–1948. In: *Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története.* Debrecen, 1970. 374.)

szántúlon és az ország más felszabadított területein a PDP szervezeteinek kiépítésében is fontos szerepe volt az ideiglenes nemzetgyűlési választásoknak (1944. december 14–20.), amikor is számos helyen megalakították a PDP-t mint az MNFF egyik tagjának helyi szervezetét. Általában a választások simán és nagyobb összeütközések nélkül zajlottak le. Természetesen viták, nézeteltérések több helyen voltak, esetenként a polgárság helyének, képviseletének értelmezéséről. A debreceni Nemzeti Bizottság például több ülést is tartott, míg a helyi nemzetgyűlési képviselők személyében meg tudott egyezni. Juhász Nagy Sándor a december 15-én tartott értekezleten, miután kifogásolta a képviseleti arányszámot, azt javasolta, hogy Debrecennek is 25 helyet adjanak az Ideiglenes Nemzetgyűlésben, akárcsak Szegednek. Ezt elfogadták, így sikerült a PDP-nek is helyet kapnia a küldöttek sorában, és ennek következtében kapott Leitner Jenő mandátumot.[14] Miskolcon Zsedényi Béla követelte, hogy mivel a PDP az értelmiséget, az iparosokat és a kereskedőket is magában foglalja, ezért „nagyobb arányszámmal illessék meg".[15] Másutt viszont, főleg a Dunántúlon, nemhogy arányszámról nem lehet beszélni a PDP-t illetően, hanem még olyan eset is előfordult Szekszárdon, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot ebben az időben úgy értelmezték, hogy az összes működő pártot egy szervezetté kell összevonni a Polgári Demokrata Párt kihagyásával.[16]

A Polgári Demokrata Párt az Ideiglenes Nemzetgyűlés 230 helyéből tizenkettőt kapott.[17] Ez a szám az 1945. április 2-i budapesti és az 1945. június 24-i dunántúli kiegészítés következtében további kilenc fővel gyarapodott, ami azt jelentette, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőinek 4,2%-át adta a PDP.[18]

Amíg Debrecenben grófok és említett társaik irányították a munkát, addig a fővárosban Supka Géza, Bródy Ernő, Kabakovits József, Rupert Rezső és a polgári demokrácia más ismertebb „régi harcosai" kezdték szervezni a PDP-t. A két központ csak Budapest felszabadulása után egyesült, és alakította meg a párt országos vezetőségét. Ezután indult meg intenzívebben a tagtoborzás is.

A debreceni és a budapesti központ aránylag kései egyesítésének elsősorban objektív akadályai voltak. A párt debreceni zászlóbontásakor a főváros még a németek kezén volt. A kapcsolatok felvételét a debreceniek kezdeményezték. 1945. január 28-án, amikor Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke Budapestre látogatott, elkísérte őt útjára Verő Ubul rendőr őrnagy is, aki a PDP egyik debreceni vezetőségi tagja

[14] Paál Jób–Radó Antal: i. m. 163.

[15] *Az élet megindulása Miskolcon és Borsodban a felszabadulás után.* Források Miskolc város és Borsod megye történetéhez. Miskolc, 1970. 55.

[16] „Szekszárdon találtam a Függetlenségi Front legfurcsább értelmezését. Egy kapubejáraton láttam meg a táblát: Egyesült Kommunista, Szociáldemokrata, Kisgazda és Nemzeti Parasztpárt. Nem maradt így! Megmagyaráztam, mit értünk Függetlenségi Front alatt" – írta Vas Zoltán *Hazatérés, 1944* című memoárjában (Szépirodalmi Kiadó, 1970. 149.).

[17] Balassa Miklós (Pécs), Béres József (Hosszúpály), Bodnár János (Debrecen), Daróczi Pál (Berettyóújfalu), Ivanovics Ferenc (Csongrád), Leitner Jenő (Debrecen), Molnár Kálmán (Pécs), Négyessy Árpád (Eger), Örley Zoltán (Szeged), Pap Róbert (Szeged), Purjesz Béla (Szeged) és Záhorszky Gyula (Diósgyőr). (*Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* 173–180.)

[18] A budapesti delegátusok: Bródy Ernő, Füzesséry István, Horváth Barna, Kabakovits József, Supka Géza és Szent-Iványi Sándor voltak. A Dunántúl képviseletében: Gorzó Nándor, Haypál Béla és Rupert Rezső lett tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek a PDP soraiból.

volt. „Január 30-án korán reggel a Pajor-szanatóriumba mentünk – emlékezett vissza Verő az első találkozásra –, ahol a pincében találtuk meg Kornis Gyula egyetemi tanárt, Szent-Iványi Sándor unitárius püspököt és Supka Gézát, a kitűnő publicistát. Zsedényi őket is informálta mindenről, és ezzel az utazás hivatalos része véget is ért."[19] A budapesti szervezet vezetői először valószínűleg ekkor értesültek arról, hogy a PDP mint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tagja részt vesz a politikai életben, és arról is, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormányban nincs képviselője. Zsedényi a találkozás alkalmával hivatalos igazolást is adott a budapesti vezetőknek, amely szerint ‚A Polgári Demokrata Párt, mint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt parlamenti párt egyike, az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek bejelentette országos pártvezetőségének megalakulását. Az országos pártvezetőséget megilletik mindazon jogok, amelyekkel a másik négy (Magyar Kommunista Párt, Független Kisgazda és Polgári Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt) a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban tömörült párt rendelkezik."[20] Ennek az igazolásnak a birtokában jelentették be a budapesti csoport tagjai 1945. február 2-án a Budapesti Nemzeti Bizottságban a PDP fővárosi szervezetének megalakulását.[21]

A Budapesti Nemzeti Bizottságnál azonban nehézségekbe ütközött a párt elismertetése. Amikor ugyanis a BNB 1945. január 21-én megalakult, a PDP, illetve képviselői nem vettek részt a munkájában.[22] Ugyanakkor a BNB egy későbbi, 1945. január 28-án kelt határozatában leszögezte: „A BNB munkájába egyelőre más pártot bevonni nem kíván, azonban tekintettel közéleti múltjára, Bródy Ernő volt demokrata országgyűlési képviselőt személyében a bizottság tagjául meghívja."[23] A PDP mint önálló szervezet csak február 2-án kérte felvételét a BNB-be. A BNB február 10-én levélben válaszolt a PDP budapesti vezetőségének, amelyben közölte, hogy a pártot elismeri, de „a bizottságba nem kívánja bevonni, azonban a megalakítandó törvényhatósági közgyűlésen számukra mandátumot fog biztosítani."[24] Miután az értesítést megkapták, a PDP budapesti vezetői memorandumot intéztek az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökéhez, amelyben arra kérték Zsedényi Bélát, hasson oda a BNB-nél, hogy „A Polgári Demokrata Párt budapesti tagozatát mint a többi párttal egyenjogú testületet elismerje, nemzetépítő munkássága elé mesterséges gátat ne emeljen."[25] A PDP és a BNB közötti né-

[19] HIL Tan. gy. sz. 2577.

[20] MOL P. 1494. 75. cs.

[21] Uo.

[22] Budapest Főváros Levéltára (BFL) Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) iratai. – 1945. január 21-én többek között a következő határozatot hozta a bizottság: „A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban tömörült pártok – Független Kisgazdapárt, Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt és a szakszervezetek – megbízottai kimondják a Budapesti Nemzeti Bizottság megalakulását. Ezen pártok 8-8 megbízottja vesz részt a munkában." (A BNB munkájával kapcsolatban lásd még Dr. Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége, 1944–1949.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968.)

[23] BFL BNB határozatai. 1945.

[24] MOL P. 1494. 75. cs. – A törvényhatósági bizottságban a 130 hely közül egyébként a BNB a Polgári Demokrata Pártnak 10 helyet biztosított. Az MKP és az SZDP 30-30, az FKP és a szakszervezetek 25-25, az NPP 10 helyet kapott, 5 hely jutott pártközi megegyezéssel a kulturális és tudományos élet kiemelkedő képviselőinek. (BFL A BNB. 1945. február 21-i határozata.)

[25] A memorandumot 1945. február 11-én küldték el Zsedényi Bélának. A PDP budapesti vezetősége nevében Kornis Gyula, Alpári Imre, Láng Lajos, Szent-Iványi Sándor, Bródy Ernő, Makay Miklós és Supka Gé-

zeteltérés ügyében Bródy Ernő március 1-jén felkereste Miklós Béla miniszterelnököt, aki megígérte neki, hogy segít a problémák megoldásában.

A PDP budapesti vezetőségének panaszával március elején a Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága is foglalkozott. Gerő Ernő itt kijelentette, hogy bár a párt ellen nincs különösebb kifogása, de van „a reakciós vezetése ellen". Révai József viszont ama óhajának adott hangot, hogy a párt nyilatkozzék arról, nem vállal kötelezettséget és közösséget a korábbi Rassay-párttal. Örley Zoltán, aki jelen volt az ülésen, ilyen értelemben nyilatkozott is, és kijelentette: „A Polgári Demokrata Párt megtagad minden közösséget Rassayval. A párt célja a polgári demokrata elemek egyesítése ... Lehet, hogy nem megfelelő elemek vannak a budapesti szervezetben, majd ezt kivizsgáljuk."[26] Örley állásfoglalása nemcsak azért érdemel figyelmet, mert utal a PDP belső helyzetére, a két központ egymáshoz való viszonyára, hanem azért is, mert érzékelteti, hogy az MKP vezetői közül többen már 1945 márciusában sem tekintették teljes jogú koalíciós partnernek a PDP-t. A kommunista pártnak a PDP-vel kapcsolatos fenntartására utal egyébként Rákosi Mátyás Budapesten elmondott első beszéde is. „Itt is fennáll az a veszély – állapította meg 1945. február 22-én a fővárosi pártvezetők értekezletén a PDP-vel kapcsolatban –, hogy ide fog betódulni a városnak minden reakciós eleme és megpróbálja ezt is, mint a Kisgazdapártot, fedőpártnak átalakítani."[27]

Ezt követően a BNB az igazolóbizottságok felállítása ügyében került újból összeütközésbe a PDP-vel. Annak a jogos igénynek az érvényre juttatása mellett, hogy ezekbe a bizottságokba bevonták a szakszervezeteket, a PDP-t a fővárosban kirekesztették ebből a munkából. Az 1945. március 19-i ülésen elfogadott határozat többek között a következőket mondta ki: „Az igazoló bizottságokban a Polgári Demokrata Párt kiküldöttje helyett a Magyar Függetlenségi Frontban annak idején is részt vett szabad szakszervezeteket hívja meg ötödiknek." Miután március végén Bródy, Supka és Szent-Iványi is tagja lett a PDP képviseletében a BNB-nek, újra napirendre került ez a kérdés. A BNB újra megerősítette korábbi álláspontját, de figyelembe véve a PDP képviselőinek tiltakozását, határozatában leszögezte: a „PDP részvételének eldöntését a rendelet kiadásának idejére kell bízni".[28]

A debreceni és a budapesti vezetők a fenti eseményekkel egyidejűleg tárgyaltak az országos pártvezetőség megalakításáról. Az első ilyen jellegű megbeszélés 1945. február 13-án zajlott le. Zichy Ladomér debreceni ügyvezető alelnök Béres József és Gábor Áron kíséretében felkereste a budapesti vezetőséget, és itt azzal a kéréssel fordult a fővárosiakhoz, hogy a párt elnöki tanácsába delegáljanak öt tagot. Zichy javaslatára megegyeztek abban, hogy a budapestiek közül Kornis Gyula, Supka Géza, Láng Lajos, Szent-Iványi Sándor és Makay Miklós fogja képviselni a pártot az elnöki tanácsban.[29] A tárgyalásokat február 15-én folytatták, amikor a személyi kérdéseken kívül

za írta alá. Ugyanakkor felhatalmazták a Budapesten tartózkodó Gábor Áront és Verő Ubult, hogy a BNB és a PDP fővárosi szervezetének vezetősége közötti huzavona ügyében tárgyaljanak Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökségével és az Ideiglenes Nemzeti Kormánnyal. (MOL P. 1494. 75. cs.)

[26] Az Országgyűlés Irattára. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1945. március 12-i ülésének jegyzőkönyve. Lásd még MOL P. 1494. 75. cs.

[27] Rákosi Mátyás: *A magyar demokráciáért.* Szikra, 1948. 32.

[28] BFL BNB határozatai. 1945. Lásd még az 1945. március 28-i ülés határozatait.

[29] MOL P. 1494. 75. cs.

már néhány napi probléma is szóba került. Zichy felhívta a figyelmet arra, hogy a debreceni vezetők szeretnék, ha a kormány Budapestre költözése után a PDP kapna egy tárca nélküli miniszterséget, s a miniszter Makay Miklós lenne. A pártkapcsolatokat illetően Gábor Áron beszámolt arról, hogy tárgyalt Slachta Margittal, aki kijelentette: „...a Keresztény Demokrata Néppárttal kíván együttműködni, és a Polgári Demokrata Párttal csak pártszövetségre volna hajlandó".[30] Gábor Áron, aki egyébként Teleki Géza miniszteri titkára volt, főnöke útmutatásait és koncepcióját igyekezett érvényesíteni, és a budapesti vezetőséget ilyen irányba befolyásolni. Ismert tény egyébként, hogy maga Teleki erősen támogatta az 1945 tavaszán zászlót bontó Keresztény Demokrata Néppártot.[31] Nem tekinthető véletlennek Gábor elgondolása sem, hogy a polgári pártok igyekezzenek „közös politikai alapot" találni, s azután mint egységes szervezet kérjék elismerésüket a Budapesti Nemzeti Bizottságtól.[32]

Az első közös tanácskozásokat követően több lényeges kérdés megoldatlan maradt a két csoport között. Nem tudtak megállapodni a pártelnök személyében, a pártlap megjelentetésének módjában, a pártprogramban. A budapesti vezetőkben már ekkor, 1945 elején visszatetszést keltett Zichy, Béres és Gábor agresszív magatartása. Úgy érezték, hogy a debreceni csoport igyekszik visszaszorítani szerepüket a pártvezetésben. Különösen megmutatkozott ez a pártlap kérdésében. A kormány a debreceni vezetőségnek adott lapengedélyt, de a SZEB engedélye késett. Gábor Áron (aki korábban, miniszteri titkári beosztása előtt maga is újságíró volt) azt szerette volna, hogy „a régi demokratikus lapok" szerkesztőségi gárdájából állítsanak össze szerkesztőbizottságot, és ez a bizottság irányítsa a PDP lapját. A debreceni csoport nem akarta elfogadni Supka Géza irányító szerepét a pártsajtónál, ami egy hónapos huzavonára vezetett a két csoport között. Amikor végül is a PDP Supka főszerkesztésében megindíthatta a *Világ*ot (az első szám 1945. május 14-én jelent meg), Zichy, Béres és Gábor már elhagyta a pártot.[33]

Az első találkozásokon a két csoport között leginkább a pártszervezésben mutatkozott egyetértés. Ebben a munkában a budapestiek voltak a kezdeményezők; tevékenységük eredményeként 1945. március közepére a párt fővárosi tagjainak száma elérte a 2500 főt, és további 500 személy felvétele volt folyamatban.[34]

Az említetteken kívül még kétszer tárgyalt egymással a debreceni és a budapesti vezetőség a fővárosban. 1945. február 22-én a pártprogram ügyében, március 19-én a pártelnökség kérdésében. A program végleges kidolgozására Kornis Gyula kapott

[30] Uo.

[31] Lásd bővebben Orbán Sándor: A Demokrata (Barankovics) Néppárt történetéhez, 1945–1949. *Századok*, 1958/1-4. 174–202. – „Teleki az április 18-i Budapesten tartott minisztertanácsi ülésben szintén egyedül áll ki fenntartás nélkül a keresztény demokrata párt megalakulásának engedélyezése mellett" – írja Révész Imre „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány megalakulása Debrecenben (1944. december 21–22.)" című tanulmányában. In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből.* Akadémiai Kiadó, 1955. 151.

[32] MOL P. 1494. 75. cs.

[33] Gábor Áron 1945. április 9-én jelentette be, hogy nem kíván részt venni a pártvezetőség és a párt munkájában. Bérest a budapestiek március végén buktatták ki főtitkári funkciójából, ő azután Zichyvel együtt a pártból is kilépett. (MOL P. 1494. 75. cs.)

[34] MOL 1494. 75. cs.

megbízást, a pártelnökség kérdésében viszont ezúttal sem tudtak megállapodni. Bródy Ernőt megerősítették társelnöki tisztében, Szent-Iványi Sándort pedig ügyvezető társelnökké választották. A párt elnöki tisztségére végül is a két csoport megegyezése értelmében gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi minisztert kérték fel, aki a megbízatást 1945. április 9-én el is fogadta.[35] Megválasztották a párt tisztikarát is. Ügyvezető elnök Szent-Iványi Sándor, alelnök Bródy Ernő és Örley Zoltán, pártügyész Kabakovits József, központi titkár Kelemen Sándor lett.[36]

Az országos tisztikart szemügyre véve megállapítható, hogy Szent-Iványi és Kelemen kivételével egyikük sem volt ismeretlen a politikai élet küzdőterén már a két világháború közötti időszakban sem. Közülük is a legismertebb Bródy Ernő, aki a század elején részt vett a Vázsonyi Vilmos vezette Demokrata Párt munkájában. 1906-ban volt először képviselő. Az 1922–1925-ös országgyűlési ciklust kivéve aktív tagja volt a Nemzetgyűlésnek, s Vázsonyi halála után évekig a Nemzeti Demokrata Párt elnöke volt. Előkelő helyet foglalt el a főváros politikai életében, működése és neve egybeforrott a polgári ellenzéki politikával. Supka Géza a polgári radikalizmus gondolatának ismert harcosa volt már az első világháború idején is. 1918 végén a Nemzeti Tanács prágai követté nevezte ki, akkor került szoros kapcsolatba Károlyi Mihállyal. A két világháború között régészettel, művészettörténettel és irodalommal, valamint újságírással foglalkozott. Nagy tudású polihisztor, a magyar értelmiség egyik markáns egyénisége volt. Kabakovits József törvényszéki bíró, majd neves pesti ügyvéd. Láng Lajos – ügyvéd, volt felsőházi tag – feltűnést keltő beszédeket tartott a Nemzeti Demokrata Párt nevében a felsőházi vita során a zsidótörvények ellen. Kabakovitscsal, Rupert Rezsővel, Bródy Ernővel együtt fontos szerepet töltött be a fővárosi liberális ellenzék életében mint „polgári liberális városatya". Makay Miklóst, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara volt titkárát, 1939-ben a Rassay-féle Polgári Szabadságpárt listáján elfogadott jelöltség miatt a Vitézi Szék megfosztotta vitézi címétől. A német megszállás után több hónapig internálótáborban volt. A párt ügyvezető elnöke, Szent-Iványi Sándor teológiai tanár, az unitárius egyház püspöke, aki tanulmányait az amerikai Harvard Egyetemen végezte. Jelentős nyugati kapcsolatai voltak. A Szálasi-rémuralom idején a svájci követség kérésére az amerikai és az angol kolónia lakóit, valamint bujkáló angol katonákat rejtegetett a Pajor-szanatóriumban.[37]

Nem véletlen, hogy ez a csoport nem nagy lelkesedéssel fogadta az elnöki székben Teleki Gézát. Mellette szólt, hogy gróf Teleki Pál fia volt, ő maga pedig részt vett a fegyverszüneti tárgyalásokon, s ezzel politikai „hírnevet" szerzett; budapesti vezetők azonban nem tartották alkalmasnak a pártelnöki tisztségre. A demokrata beállítottságú Örley Zoltán mellett olyan ügyvédeket, papokat és más értelmiségi pályán dolgozó személyeket próbáltak beszervezni a pártba, akik a „demokratikus polgári vonal" to-

[35] MOL P. 1494. 75. cs.; *A Reggel*, 1945. április 16.; *Szabadság*, 1945. április 16.; *Szabad Nép*, 1945. április 17.

[36] MOL P. 1494. 75. cs. – Kilenc szakbizottságot állítottak fel a pártban: pártszervezési, gazdasági és pénzügyi, propaganda, tagfelvételi, közjóléti, jogügyi, ifjúsági, városépítési és munkaügyi, közlekedési bizottságot. (*Reggeli Újság*, 1945. május 6.)

[37] MOL P. 1494. 75. és 76. cs. Lásd továbbá L. Nagy Zsuzsa: *A budapesti liberális ellenzék, 1919–1944.* Akadémiai Kiadó, 1972; *Magyar Életrajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó, 1969. L, II. k.

vábbvitelét támogatnák, és az ellenforradalmi korszakban tanúsított ellenzéki magatartásuk folytán posszibilisek lehetnének. Közülük a párt vezetőségében is nagyobb szerepet vállalt pl. Balassa Miklós, Vészy Mátyás, Gorzó Nándor és Haypál Béla.

A pártelnökség betöltése elég sokáig húzódott. Teleki, akit a szegediek és a debreceniek felkértek, vonakodott elvállalni, a budapestieknek pedig eleinte még nem volt jelöltjük. A fővárosi csoport elgondolásaiban elsősorban olyan személyek neve szerepelt, mint Kornis Gyula, Szent-Iványi Sándor, Bródy Ernő, és fel akarták venni a kapcsolatot Supka Géza révén a Nobel-díjas Szent-Györgyi Alberttal is, hogy közreműködésével (ha nem is pártelnökként) nagyobb vonzerőt gyakorolhassanak az értelmiség egy részére.[38] Kornis 1945. március 1-jén bejelentette, hogy kilép a pártból. Szent-Györgyivel nem sikerült felvenni a kapcsolatot, és amikor a tárgyalások a debreceni és a budapesti csoport között megkezdődtek, döntő érvként maradt a kormányképviselet és így Teleki Géza. A pártelnök és a vezetőség megválasztásával egy időben készítették el a PDP szervezeti szabályzatát.[39] Ennek alapján próbálták kiépíteni fővárosi és vidéki alapszervezeteiket. A pártvezetőség a legnagyobb figyelmet a budapestiekre fordította. A fővárosban a PDP első kerületi szervezete 1945. március 25-én alakult meg Kőbányán, 150 taggal. Ezt követte a IV., V., VI., IX. és II. kerületi alapszervezet megalakulása. Májusban alakult meg a VIII., júliusban pedig a XI. kerületi pártszervezet. Legkésőbb az I. kerületi szervezet alakult meg, 1945. augusztus 19-én. A PDP a területi szervezéssel egyidejűleg, elsősorban Budapesten, szakmai csoportok alakításával is próbálkozott, s ez az iparosok, kereskedők, ügyvédek és orvosok körében némi sikerrel is járt.

A párt szervezetei tehát elsősorban a nagyobb városokban és a megyeszékhelyeken alakultak meg. A szegedi és a debreceni szervezeten kívül jelentősebb városi szervezetek működtek Miskolcon, Egerben, Nyíregyházán, Kecskeméten, Kiskunfélegyházán, Baján, Pécsett, Szekszárdon, Kaposvárott, Keszthelyen, Hatvanban, Szombathelyen és közvetlenül a főváros környékén. A vármegyei szervezetek közül – az alapszervezetek létszáma alapján – a legjelentősebb a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei volt. A megye 50 helységében működött PDP-szervezet.[40]

A nagyobb vidéki szervezetek közül a nyíregyházi már 1944. december 20-án munkához látott dr. Spányi Géza főorvos vezetésével.[41] Egerben Négyessy Árpád játszott fontos szerepet a PDP megalakításában 1945. január 18-án.[42] Békéscsabán is 1945 januárjában alakult meg a pártszervezet, amelynek működéséről a kommunista párt he-

[38] A PDP 1945. március 6-án tartott intézőbizottsági ülésén Supka Gézát bízták meg, hogy tárgyaljon Szent-Györgyivel, és „őt a régi Vázsonyi-Szent-Györgyi-Supka-megállapodás alapján a pártba való közreműködésre felkérje". (MOL P. 1494. 75. cs.)

[39] MOL P. 1494. 75. cs. – Ez a dokumentum tartalmazza a helyi, járási, megyei szervezetek kiépítésével kapcsolatos tennivalókat, az Országos Elnökség, Országos Tisztikar és Elnöki Tanács felépítésének rendjét, valamint az Országos Intézőbizottság, a különböző korábban már említett szakbizottságok, ifjúsági és női csoportok megalakítására vonatkozó elképzeléseket és a fegyelmi eljárás szabályozását. A párt anyagi ügyeinek kérdéseivel külön nem foglalkozik a szabályzat.

[40] MOL P. 1494. 75. cs.; *Reggeli Újság*, 1945. május 20.; *Világ Naptár*, 1946. 121.

[41] Paál Jób-Radó Antal: i. m. 354–355.

[42] Nagy József: *A szocializmus építése Heves megyében, 1945–1969.* Heves megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, Eger, 1970. 24.

lyi titkárának egy márciusi jelentése a következőket állapította meg: „A PDP középső helyzete és polgári összetétele ellenére is egyike a legharcosabb és legradikálisabb pártnak, és igen keményen síkraszáll a társadalom-purifikáló munka erélyének és ütemének fokozása érdekében. Ebbeli tevékenysége különösen a munkáspártoknak a rokonszenvével találkozik."[43] Ez nem mondható el a szervezetek többségéről. Debrecenben pl. már 1945 tavaszán azzal foglalkozott a PDP, hogy jobboldali blokkot hozzon létre a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front keretében.[44] A párt vidéki szervezeteit nagyon sok helyen a burzsoázia és a konzervatív felfogású értelmiségiek töltötték meg. Természetesen ebben közrejátszott az a körülmény, hogy még nem dőlt el a polgári út vagy a népi demokrácia útjának kérdése, és ez a párt legális lehetőséget nyújtott rá, hogy a polgári demokrácia „védelme" alatt ezek a rétegek megpróbálják érvényesíteni elképzeléseiket. A párt vezetősége hiába hangoztatta, hogy a polgári önérzetért, a „szabadságjogokért" harcol, ezekbe a jelszavakba sok minden belefért. „Az új életet nem úgy kell kezdeni - mondotta Szent-Iványi Sándor az V. kerületi szervezet 1945. április 15-i alakuló ülésén -, hogy elfelejtjük a múltat, hanem úgy, hogy ami abban rossz volt, azt elvetjük, ami jó, azt továbbfejlesztjük."[45] Hogy mit kell elvetni, arra nem adott konkrét választ.

Vidéken, sőt a fővárosban is nyitott kérdés maradt, hogy a párt milyen irányban akarja növelni befolyását. Június elején Horváth Barna a párt VIII. kerületi szervezetében tartott előadásában a polgári demokráciának a szociális demokráciával való feltétlen „kooperációját" igényelte.[46] Az V. kerületi szervezet ülésén pedig Bródy Ernő szinte megfenyegette a polgárságnak azt a rétegét, amely még mindig a múltat sírja vissza: „Azt mindenki vallja, hogy a régi világ elmúlt, újnak kell elkövetkeznie, de sokan azt csak mondják, közben a régi világot szeretnék élni." Bródy úgy gondolta, hogy a polgárságnak feltétlenül részt kell vennie az ország újjáépítésében, és az újjáépítés sikeréért - a munkásosztályhoz hasonlóan - áldozatot is kell vállalnia. „A polgárságnak az őt megillető helyre kell állnia - hangsúlyozta -, hogy kötelességét teljesíthesse, mert ha ezt nem teszi, megérett arra, hogy elpusztuljon."[47] Vámbéry Rusztem a szocializmus problémáját elemezte az értelmiség szempontjából, és felhívta a figyelmet arra, az „...értelmiségnek fel kell végre ismernie, hogy tevékeny részese legyen a társadalom szükségszerű fejlődésének ... meg kell végre értenie, hogy a szocializmus nem csupán gazdasági, hanem etikai mozgalom is, amely a gazdasági automatizmust társadalmi, tehát emberi igazsággal igyekszik helyettesíteni. Ebben az igyekezetben a szocializmus éppoly kevéssé nélkülözheti az értelmiséget, ... mint ahogy az értelmiség nem nélkülözheti a szocializmust."[48] Kassák Lajos, bár nem volt tagja a pártnak, a már 1945 nyarán jelentkező veszélyre is felhívta a PDP figyelmét, amikor kijelentette: „Ha nem leszünk elővigyázatosak, és ha tárt kapukkal fogadjuk a neofitákat, sok olyan bárány

[43] G. Vass István: *Békéscsaba a felszabadulástól a fordulat évéig. Tanulmányok Békéscsaba történetéből.* Békéscsaba, 1970. 351.
[44] A blokk tagjai a Független Kossuth Párt, a Hazafias Ellenállás Frontja és a Magyar Szabadságpárt lettek volna. (*Magyar Újjászületés.* 50.)
[45] *A Reggel,* 1945. április 16.
[46] *Világ,* 1945. június 10.
[47] Uo. 1945. június 12.
[48] *Világ,* 1945. június 2.

csődül be velük az akolba, akik a múlt bacilus hordozói s az újabb megrázkódtatások tudatos előkészítői. Az eléggé nyugodtnak látszó felületek alatt gyanús, rosszindulatú tüzek izzanak."[49] Szekfű Gyula „Keserű tanulság" című cikkében pedig arra intette a polgárságot: „A tegnapi útvesztés katasztrófába vitt, s abból isteni ajándék, hogy lassan kigázolhattunk - még egy útvesztés katasztrófájából nincs többé menekülés."[50]

Kísérletet tettek arra is, bár nem sok sikerrel, hogy tisztázzák a polgárság és az értelmiség, továbbá a polgárságon belül elhelyezkedő rétegek viszonyát egymáshoz és a PDP-hez. Gorzó Nándor véleménye szerint a PDP-nek elsősorban a dolgozó parasztság és részben a városi értelmiség felé kellene orientálódnia. Súlyos hibának tartotta, hogy a „polgárság" fogalmát a szélesebb közvélemény azonosítja „a burzsoáziának azzal a rétegével, amely nem a dolgos, hanem a kizsákmányoló réteget jelenti". Álláspontja szerint „a polgárság haladó, tehát demokratikus tömegének a PDP-ben van a helye, mert vagy demokratikus valamely polgár és akkor azt a keretet tölti ki, vagy nem demokrata, és akkor egyik pártban sincsen helye".[51] A PDP különféle szemináriumain egyébként elég nagy számban tartottak előadást kommunisták és a demokratikus haladás más képviselői, többek között Balázs Béla, Bolgár Elek, Háy Gyula, Hont Ferenc, Fodor József, Kárpáti Aurél, Kassák Lajos, Ortutay Gyula, Pátzay Pál, Waldapfel Imre.

A pártszervezetek kiépítését egyéb tényezők is nehezítették: mint láttuk, hiányzott a pártprogram, és kezdetben a sajtó is. A „Szabadság, Emberség, Magyarság" jelszó, amely részben a francia forradalom hagyományaiból merítette tartalmát, nem vonzotta a „pesti polgárt". A „magyarság" a jelszó hirdetőinek értelmezésében egy sovinizmus nélküli, egyik szomszéd ellen sem irányuló elszántságot jelentett, azt, hogy „fenntartsuk az idők forgatagában azt a színfoltot, amelyet nemzetünk a népek tengerében képvisel".[52] Egyébként a belpolitika sorsdöntő kérdéseire 1945 tavaszán még párttagjaik számára sem tudtak kielégítő felvilágosítást, választ adni. Nagy általánosságban hangoztatták, hogy a koalíciós kormányzást - ha minden párt osztozik a felelősségben - az adott körülmények között helyeslik, de amikor konkrét állásfoglalásra került sor, már nem tudták átlépni „szűk érdekeiket".

A nagybirtokrendszer megszüntetése a gazdasági és társadalmi haladás kulcskérdése volt 1945 tavaszán: lényegesen befolyásolta a pártok együttműködését és a tömegek kapcsolatát a pártokkal. A PDP a földreform szükségességében egyetértett a többi párttal, de ha valami kifogást lehetett tenni, azt nem mulasztotta el. Ismeretes, hogy Teleki Géza volt az egyetlen miniszter (még nem pártelnökként), aki elutasító magatartást tanúsított a földreformrendelettel kapcsolatban.[53] Az MNFF pártjai közül a PDP a legutolsóként foglalt állást a földreform kérdésében, és akkor is ilyeténképpen: „Miután az elaprózódás nem felel meg a racionális követelményeknek, a mezőgazdasági termelési szövetkezetek létesítése mellett foglal állást."[54] Külön felhívta a párt a figyel-

[49] Uo. 1945. június 17.
[50] Uo. 1945. május 14.
[51] Uo. 1945. július 1.
[52] MOL P. 1494. 75. cs.
[53] M. Somlyai Magda: *Szabadulás és magvetés. Az 1945-ös földreform történetéből.* Budapest, 1961. 16.
[54] MOL P. 1494. 75. cs.

met arra is, hogy a földosztásnál fokozottan tekintettel kell lenni azokra, akik valamilyen gazdasági iskolát végeztek.[55] Így nem tekinthető az sem véletlennek, hogy a földreformtörvény parlamenti vitája során Füzesséry István a párt nevében kénytelen volt beismerni: „ezt a rendeletet nélkülünk csinálták meg".[56]

A Polgári Demokrata Párt első, nyilvános vidéki nagygyűlését május közepén Csongrádon rendezte meg, majd ezt követően Szegeden és még több alföldi városban is tartott nagygyűlést. A szónokok Teleki Géza és Bródy Ernő, az elsődleges cél a tagtoborzás volt. Teleki csongrádi beszédében a PDP hivatását abban jelölte meg, hogy „a polgárság érdekeit mindenhol és mindenkor megvédje".[57] Majd a párt további célkitűzéseiről szólva a vagyonbiztonságot, az iparforradalom szabadságát, illetőleg jogát hangsúlyozta. Korábbi véleményével ellentétben a „jó földreform"-ot nemcsak szükségesnek, hanem egyenesen követelménynek tartotta. Bródy pedig a termelő és a fogyasztó közé „befurakodottak" eltűnését követelte, és ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy „a párt minden erejével fellép a kereskedelem és a kisipar érdekében".[58]

Teleki Géza – akinek pártelnökké választásával nem egyszerűen csak az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyik minisztere került a PDP élére, hanem ez a választás egyúttal a kapuk szélesre nyitását is jelentette a legitimista, a kereszténypárti és az úri, konzervatív, valamint nagytőkés körök, illetve képviselőik előtt – hívei számára sajátos módon fogalmazta meg a demokráciával kapcsolatos véleményét. „Mi a magyar demokrácia, amelyet itt életbe léptetni kívánunk? – tette fel a kérdést a hallgatóságnak. – Nem szégyellem azt mondani, hogy magam sem tudom... Tehát keret a demokrácia, amelyet meg kell tölteni ... Hogy mi ez a keret, amely a demokráciát magában foglalja, abban tudnám megfogalmazni: ...Mi az az alkotmányforma, amelyet mi a demokratikus Magyarországon kívánunk? ...Egy alkotmányos, a nép és vezetők egyensúlyában gyökerező keret megadja a demokrácia igazi értelmét is."[59] Ilyen elképzelésekkel nehéz volt a párt „tömegeit" megnyerni, de még a koalícióban politizálni is.

Teleki szereplését és tevékenységét a baloldali erők, az MKP-val az élen, élesen bírálták. Az ellene megindított támadás, amely csaknem egybeesett pártelnökké történt megválasztásával, szintén nem segítette elő sem a párttagok létszámának gyarapodását, sem a PDP hatalmi súlyának növekedését, sőt a koalíciós partnerek szempontjából nehezítette a vezetőség munkáját. Teleki személyének tehát lényeges szerepe volt abban, hogy a PDP nem válhatott országosan kiépített párttá.

A párt szervezeti kiépítettségének esetlegessége miatt jóformán lehetetlen megállapítani a taglétszámot. A párt országos központjának 1945. őszi kimutatása szerint az országban 165 helységben működött a PDP szervezete, ehhez csatlakozott még a főváros 14 kerületi szervezete. Valószínű, hogy a párttagság létszáma még az 50 000 főt sem érte el.[60]

[55] A PDP állásfoglalása a földreform ügyében. *Délmagyarország,* 1945. március 4.
[56] *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* 88.
[57] *Világ,* 1945. május 22.
[58] Uo.
[59] Teleki Géza: *A kultúra fejlődése és a demokrácia.* Demokrácia [kiadás], Budapest, 1945. 179–187.
[60] MOL P. 1494. 74—75. és 76. cs.; *Világ Naptár,* 1946. 121. – Az alapszervezetek taglétszámáról adatok találhatók az országos központ statisztikai kimutatásaiban. Lásd még Balogh Sándor: *A koalíción belüli ellentétek kiéleződése Magyarországon 1945-ben. A népi Magyarország negyedszázada.* Akadémiai Kiadó

Megbízhatóbb képet lehet alkotni a PDP szociális bázisáról. A pártot támogatta a nagyburzsoáziának az a csoportja, amelyet Baranyai Lipót és Makay Miklós neve fémjelzett. Az utóbbi részvétele a párt munkájában a kereskedők jelenlétére is utal. Emellett Budapesten és vidéken a kisiparosok egy része szintén a PDP felé orientálódott. Elég nagy számmal szerepeltek a párt soraiban és különböző szintű vezető testületeiben az ügyvédek, bírók, tanárok, tisztviselők, orvosok és egyetemi tanárok. Ez utóbbiak részvétele és közreműködése pedig elsősorban az „úri középosztály" egyes csoportjait közelítette a PDP-hez. Munkások és parasztok nemigen voltak a pártban, vagy ha mégis, számuk a szociális bázisnál gyakorlatilag figyelmen kívül hagyható.

E tényekből is következik, hogy lényegében egyetlen társadalmi osztály vagy réteg sem tekintette kifejezetten a magáénak a PDP-t. 1945 márciusában például a közel 3000 fős budapesti tagság a következőképpen oszlott meg: tisztviselő 750, kereskedő 660, ügyvéd 120, újságíró 80, orvos 88, mérnök 110, tanár 50, iparos 590, egyéb 440 fő.[61] Supka Géza 1945 nyarán, amikor számvetést próbált készíteni a párttagság szociális és politikai összetételéről, a következő megállapításra jutott: „A párt személyi összetétele már eleve is a legkülönbözőbb táborokból és világnézeti égtájak alól jött nézetek és törekvések egybehangolását kívánta meg... Tagjai az ún. középosztály, az értelmiség, a középső termelői és fogyasztói, valamint közvetítői rétegekből verbuválódtak és verbuválódnak... Balszélen állnak azok az erők, akik egy emberöltő előtt az ún. polgári radikalizmus és az oktobrizmus célkitűzéseit követték. Mellettük következnek a régi Nemzeti (majd később Radikális) Demokrata Párt hívei, akik Vázsonyi Vilmos régi, nemes patinájú demokráciáját tűzték a maguk lobogójára. Sorban... a Rassay-féle Szabadságpártnak követői sorolnak. A Polgári Demokrata Pártnak tagadhatatlanul erős szárnyát jelentik a letűnt negyedszázad antigermán és antifasiszta, liberális beállítottságú azon elemei, amelyek annak idején felismerték a Horthy-rezsim veszedelmes kétértelműségét... Végül a párt jobbszárnyát jelentik a katolikus tömegek, amelyek nem csatlakoztak a Pálffy-féle Néppártnak egyelőre a Függetlenségi Fronton kívülálló... rétegeihez."[62] Az a körülmény, hogy a párt politikai összetétele még heterogénebb volt, mint szociális bázisa, azt mutatta, hogy a PDP nemcsak a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tud nehezen beilleszkedni, hanem előbb-utóbb a párton belül is megütköznek egymással a különböző nézetek és csoportok.

*

1945 áprilisában Teleki Géza, miután elvállalta a PDP elnöki tisztségét, megígérte a párt vezetőségének, hogy a kormány fővárosba költözése után megkezdi a kapcsolatok felvételét és kiépítését az MNFF többi pártjával. A pártügyeket, mint ügyvezető elnök, továbbra is Szent-Iványi Sándor intézte. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első ülését 1945. április 12-én tartotta Budapesten. Teleki az ezt követő napokban látott hozzá

1972. 95. – A szervezetileg gyenge pártnak feltehetően kevesebb tagja volt, mint ahány olvasója lapjának, az 1945 nyarán 80 000 példányban megjelenő *Világ*nak, hiszen ez a sajtótermék nem csak a párttagok fóruma volt.
[61] MOL P. 1494. 75. cs.
[62] *Világ,* 1945. június 19.

az MNFF pártjaival való együttműködés előkészítéséhez. Meglátogatta a Nemzeti Parasztpárt főtitkárát, Kovács Imrét, és tárgyalt vele a két párt együttműködésének kérdéseiről.[63] A többi párttal azonban nem folytatott ilyen jellegű megbeszélést. Elsősorban miniszteri tárcájának problémái foglalták le, és így a Polgári Demokrata Párt ügyeit csak másod- vagy harmadrangú kérdésként kezelte. Amikor a többi párt (elsősorban az MKP) bírálta minisztériumának munkáját, természetesen nem hagyta figyelmen kívül Teleki személyét sem. Jól tükrözi ezt a *Szabad Nép* 1945. április 17-én megjelent „A zsák megtalálja a foltját" című cikke, amelyében a következő olvasható: „Teleki Géza grófról köztudomású, hogy a kormányban azok közé tartozik, akik nem élnek-halnak a demokráciáért. Sőt az is köztudomású róla, hogy nemcsak fékezi a harcot a reakció ellen, hanem fedezi és szervezi a reakciót. Ha tehát a Polgári Demokrata Párt éppen őt tartotta alkalmasnak arra, hogy elnökké válassza, akkor ez nem elsősorban Teleki Gézára vet fényt, hanem a Polgári Demokrata Pártra... A PDP-t az MNFF-be szövetkezett pártok eddig is csak kétkedve és viszolyogva fogadták be maguk közé... A Polgári Demokrata Párt legyen boldog Teleki Gézával mint pártvezérrel, de arra ne tartson igényt, hogy szövetkeznek vele azok a pártok, amelyeknek együttműködését a közös harc és a közös áldozatok pecsételték meg." A támadások már ezt megelőzően is elkezdődtek Teleki ellen. A BNB április 11-i ülésén az MKP képviselője felelőssé tette őt azért, hogy nem kezdődtek meg az igazoltatások a minisztériumban. „...Semmiféle utasítást nem adott, milyen szellemben folyjék a tanítás ... nem indította meg a tanárok átképzését, nem gondoskodott a tankönyvek demokratikus szellemben való átdolgozásáról ... stb."[64] Ebben a helyzetben Teleki azzal, hogy elvállalta a PDP elnökségét, jelentősen növelte a párt elleni támadási felületet.

A párt vezetősége nem ismerte fel, hogy szerencsétlenül választott elnököt. A Telekit ért támadások bénították a párt további tevékenységét is. A vezetőség elképzelései ebben az időszakban még messze voltak attól, hogy a párt a koalíción kívül folytassa munkáját. Nem ismerték fel, hogy az MNFF-ből való eltávolításuk csak idő kérdése. Erre utal egyik első budapesti felhívásuk is, amelyet már az elnökválasztás után tettek közzé. Ebben felszólították a polgárságot arra, hogy támogassa az MNFF programját és munkáját, mert csak úgy lehet a jövő részese.[65]

A BNB Telekivel kapcsolatos kritikáját néhány nap múlva követte az MKP egyik vezetőjének, Gerő Ernőnek a kispesti beszéde. Gerő világosan megmondta: „A jelenségekből kitűnik..., hogy gróf Teleki Géza ma a leghatalmasabb védnöke az országrontó szellemnek."[66] A Teleki elleni fellépéssel egy időben folyt a PDP háttérbe szorítása. 1945. április végén szóba került, hogy meg kellene alakítani az MNFF ún. vezérlőbizottságát, és ebbe a PDP képviselőjét már nem akarták bevenni. A bizottság életre hí-

[63] *Szabad Szó,* 1945. április 18.

[64] BFL BNB jegyzőkönyvei 1945. Az 1945. április 11-én tartott ülés jegyzőkönyve. - A *Szabad Nép* 1945. április 13-án megjelent „Teleki Géza közoktatásügyi miniszter súlyos mulasztásai a Budapesti Nemzeti Bizottság előtt" című cikkében ugyanennek a követelésnek ad hangot: „Teleki azonnal kezdje meg a fasiszta métely kiirtását a magyar közoktatásból, és tegye meg azokat az intézkedéseket, amelyekkel a demokratikus szellemű magyar közoktatás alapjait lerakjuk."

[65] *Világ,* 1945. május 14.

[66] Gerő Ernő: *Harcban a szocialista népgazdaságért.* Szikra, 1950. 28. (A beszéd 1945. április 17-én hangzott el.)

vásával a demokratikus pártok szövetségét kívánták megerősíteni. A *Szabad Nép* megállapítása szerint „...mind a négy demokratikus párt megegyezett abban, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Vezérlő Bizottságában ne foglaljon helyet a Polgári Demokrata Párt. Ez a párt, amelyről Teleki Géza gróf pártvezérré választása óta kétségkívül kiderült, hogy egyik legfőbb gyülekező helye a reakciónak, nem fogja zavarni a nagy demokratikus pártok őszinte és baráti együttműködésének légkörét. A Függetlenségi Front megtisztul az oda nem való elemektől, és ezzel megerősödik."[67] Bár a vezérlőbizottság nem alakult meg, a PDP elleni támadások továbbra is napirenden voltak. Alkalmat szolgáltatott erre a pártvezetőség kibővítése is 1945. május elején.

A PDP Országos Elnöksége 1945. május 3-i ülésén határozta el, hogy új tagokkal egészíti ki a vezetőséget. A döntés értelmében a párt elnöki tanácsába az addig megválasztott 18 nemzetgyűlési képviselő mellé meghívták a szakbizottságok elnökeit.[68] Az eseményt a *Délmagyarország* a következőképpen kommentálta: „A vezetők névsorában »Ubulok« és »Taszilók« között szomorúan látjuk Örley Zoltán és dr. Pap Róbert (a párt szegedi alapítói - *I. L.*) nevét ... Őszinteségüknek és becsületességüknek fogják új, fényes bizonyítékát adni azzal, hogy nyíltan megtagadnak minden közösséget azzal a szellemmel, amely, úgy látszik, dominál most már a Polgári Demokrata Pártban ... a Polgári Demokrata Párt az, amely elárulta a demokráciát."[69] Ez a megfogalmazás ebben a formában túlzó volt. A PDP nyíltan hirdette, hogy a polgári demokrácia talaján áll, és tevékenysége egészében nem volt ezzel ellentétes jellegű, a pártban valóban megfigyelhető többféle politikai törekvés ellenére sem.

A PDP elleni erőteljesebb támadásokra az MKP 1945. május 20–21-i ún. pünkösdi konferenciája után került sor. A konferencián elfogadott határozat kimondta: „Az országos pártértekezlet utasítja tehát a párt vezetőségét, hogy politikájának tengelyévé a jövőben is a demokratikus erők szoros együttműködését tegye. Mélyítse el és szilárdítsa meg a munkás-egységfrontot, a Szociáldemokrata Párttal való szoros együttműködést... Működjön szorosan együtt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front többi pártjaival is, a Független Kisgazdapárttal és a Nemzeti Parasztpárttal."[70] Ebben az állásfoglalásban már konkrétan megfogalmazták az MKP korábbi irányvonalát, amely szerint a kommunista párt nem tekinti a PDP-t az MNFF tagjának. Az MKP-nak ezt az állásfoglalását lényegében az SZDP és az NPP is magáévá tette. A jobboldali erők egy kis részét így sikerült ugyan kiszorítani az MNFF-ből, de nagy többségük korábban sem a PDP-be tömörült. Ezután a jobboldal még erőteljesebben igyekezett a Kisgazdapárt mögé felsorakozni, mivel az erőtlen és elszigetelt PDP már nem vonzotta.[71]

Az MKP-nak a PDP-vel kapcsolatos további politikáját jól tükrözi az, ahogyan a *Szabad Nép* a *Világ* egyik vezércikkére reagált. Ebben Supka Géza az MKP pünkösdi konferenciáját értékelve kifejtette, hogy „a polgári demokrácia" továbbra is megérde-

[67] *Szabad Nép,* 1945. április 20.

[68] MOL P. 1494. 75. cs.; *Reggeli Újság,* 1945. május 6.

[69] *Délmagyarország,* 1945. május 15.

[70] *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai. 1944–1948.* Szerk.: Rákosi Sándor és Szabó Bálint. Kossuth Könyvkiadó, 1967. 82.

[71] Balogh Sándor: Az ellenzéki pártok megjelenése és programjuk 1947 nyarán. *Párttörténeti Közlemények,* 1973/3. 81.

melné az együttműködést. Supka mintegy önkritikát gyakorolva beismerte, hogy a Polgári Demokrata Pártban különböző politikai törekvések érvényesültek, de kéri „...a velük kissé mostohán viselkedő testvérpártokat, ... tudatosítsák önmagukban, hogy végzetes bel- és külpolitikai következményei lennének annak, ha a polgári demokrácia a számtalan és teljesen fölösleges bántást megunva, egyszerűen kilépne a játszmából, s a dolgokért való felelősség terhét más, bevalljuk, pillanatnyilag teherbíróbb pártokra hárítaná át." Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a „polgári demokrácia" képviselőinek radikális szárnya együtt kíván dolgozni a többi párttal, és ott akar lenni, ahol az új Magyarország alapjait lerakják.[72] Révai válasza nem késett sokáig; a *Szabad Nép* május 25-én megjelent számában kijelentette: „Az őszinte polgári demokraták pártba szerveződése ellen nincs kifogásunk. Ellenkezőleg! Ha mi a polgársággal való gazdasági együttműködést hirdetjük, akkor természetes, hogy nem utasítjuk el a polgári demokráciával való politikai együttműködést sem. De előbb legyen polgári demokrácia. Előbb gondoskodjék Supka Géza arról, hogy a Polgári Demokrata Párt ne legyen heterogén párt, amelyben a reakció paralizálja a demokráciát." PDP vezetősége azonban még ekkor sem ismerte föl, hogy meg kell szabadulnia a Teleki-féle vezetéstől, és rendeznie kell a sorait.

A párt vezetőségét a programkészítésen kívül az foglalkoztatta, hogy dunántúli képviselői hány mandátumot kapnak az Ideiglenes Nemzetgyűlésben. A PDP Elnöki Tanácsának június 21-i ülésén éles szóváltásokra került sor, mivel csak három mandátumra számíthattak. Többen sérelmezték és a pártra nézve megalázónak tartották, hogy 160-ból hármat, azaz a mandátumoknak mindössze 2%-át kapják. Így arra az elhatározásra jutottak, hogy egy deklarációban visszautasítják a három helyet. Hiába mondta Bródy és Supka, hogy a passzivitás nem jó fegyver. A nyilvánosságra nem hozott, de a párttagok között terjesztett határozatban a következőket olvashatjuk: „A népi átalakulás első percétől a PDP-t sorozatos mellőzések érték ... ezt némán tűrte. Ezt a megalázó, odavetett, igazságtalan és még a múltbeli sérelmes aránynál (ez az utalás a párt addigi 18 nemzetgyűlési képviselőjére vonatkozik - *I. L.*) is lekicsinylőbb arányt a PDP nem fogadhatja el. A mellőzést szó nélkül tovább nem nézheti. Nem tovább!... Pártunk a méltatlan 3 mandátumról lemond. De a mai sorsdöntő órákban hazánk minden egymásra utalt rétege iránt érzett és soha meg nem szűnő együttérzésével nem mond le az elvhűségről ... a tiszta demokrácia érdekében."[73] Az összehívott pártközi értekezleten végül is sikerült meggyőzni a PDP vezetőségét arról, hogy a lemondás az egység megbontásának a látszatát keltené, és így elfogadták a felajánlott három mandátumot.[74] A választásokkal kapcsolatos nyilatkozatában azonban a PDP vezetősége érdemesnek tartotta megemlíteni: „Ha feltűnő a kis szám, és szemrehányás érhet bennünket ezért, hagy ezt mégis elfogadtuk, magyarázatul szolgál az, hogy sérelmeink ellenére zavart kelteni nem akartunk ... ma nem engedhetjük meg magunknak a pártviszály felidézésének kockázatát és veszedelmét. A közéleti munka lendülete és

[72] *Világ*, 1945. május 23.
[73] MOL P. 1494. 75. cs.
[74] Az Országgyűlés Irattára. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnökségének 1945. június 22-én tartott üléséről készült jegyzőkönyv. Lásd még *Reggeli Újság*, 1945. június 24.

eredménye nem függhet arányszámtól. Maradjunk inkább kevesebben, majd dolgozunk többet a Dunántúl, az ország és a demokrácia érdekében."[75] Ez utóbbi állásfoglalás már lényegesen más, mint az előbbi. Már nemcsak a lehetőségek figyelembevételére mutat, hanem a vezetőségen belüli józanabb, reálisabb elképzelések érvényesülését is jelzi. Supka Géza és a körülötte csoportosuló vezetőségi tagok nagyobb része (Bródy, Gorzó, Kabakovits és a *Világ* szerkesztőségének tagjai) már ekkor egyértelműen elhatárolták magukat Telekitől. Az elnököt ez arra késztette, hogy június 20-án egy Szent-Iványihoz írt levelében bejelentse lemondását, amit ekkor még a vezetőség többsége nem fogadott el.

1945 június–júliusában újabb támadások érték a PDP-t. A *Magyar Nemzet*ben a kisgazdapárti Parragi György intézett kirohanást Bródy, Supka és az egész párt ellen. „A haladó értelmiség több harciasságot, több bátor kiállást, kockázatokat vállaló veszedelmes helyzetekkel is szembetekintő heroizmust vár vezéreitől, és így nem csoda, hogy nem eszménye a derék nyárspolgár Bródy Ernő és Supka Géza... A haladó értelmiség olyan politikai életformát kíván, amely teljes egyenjogúságot biztosít a parasztsággal, munkássággal", erre pedig a PDP nem alkalmas.[76] Ezt követte nem sokkal később Révai Józsefnek a *Szabad Nép*ben megjelent „A szegedi kézfogás és ami utána következik" című vezércikke, amelyben a PDP-ről így összegezte véleményét: „A szegedi kézfogás nem kettős, hanem ötös kézfogó volt... Az öt párt egyikéről, a PDP-ről gyorsan kiderült, hogy nem illeszkedik bele az együttesbe. Nem a polgári demokrácia, hanem a polgári reakció pártjává fejlődött, és így azt a bizalmi előleget, amit a Függetlenségi Front négy pártja a nemzeti összefogásba való befogadásával megadott a PDP-nek, vissza kell tőle kérni... Olyan »jobboldali demokratákkal«, akik vissza akarják rántani a magyar demokrácia csapásra lendülő öklét, nem ápolhatjuk a szövetséget. Ellenkezőleg: fel kell lépnünk ellenük - nem magunk, hanem a magyar demokrácia érdekében."[77] A cikkekre a pártvezetőség részéről Bródy, Supka és Gorzó reagált. Tagadták, hogy az egész PDP reakciós lenne. Gorzó válaszában azt is hangsúlyozta, hogy „szoros kapcsolatban és kapoccsal együttműködünk a munkáspártokkal, és mindenben, ami tőlünk telik, támogatjuk azokat."[78] Jellemző azonban, hogy a párt Teleki vezette csoportja néma maradt. A szimpatizánsok közül Fenyő Miksa, a GYOSZ volt igazgatója emelte fel szavát a Supka-csoport mellett. Kijelentette: „Nem vagyok a PDP tagja, de élénk figyelemmel kisérem politikáját... Ha kritikával jogosan is illethető ez a párt, mint minden más párt, a reakció vádja vele szemben meg nem állhat."[79]

A pártvezetőség eközben Teleki lemondásával foglalkozott. Június 20-i bejelentését a PDP Elnöki Tanácsa csak július 10-én tárgyalta. Ezen az ülésen Örley Zoltán javaslatára elhatározták, hogy nem vonják meg a bizalmat Teleki Gézától. Ugyanakkor megrótták a *Világ*ot, mert nem képviseli a párt politikáját (értsd: Teleki véleményét -

[75] *Világ*, 1945. június 24.
[76] *Magyar Nemzet*, 1945. június 24.
[77] *Szabad Nép*, 1945. július 8.
[78] *Világ*, 1945. július 12. - Supka Géza a *Világ* 1945. július 10-i számának vezércikkében azt írja, hogy „a párt felelős tényezői (értsd: a nemzetgyűlési képviselők és a *Világ* munkatársai - *I. L.*) nem érdemlik a Függetlenségi Frontból való kiközösítést". Bródy válaszát lásd *Világ*, 1945. július 3. Óvás című vezércikk.
[79] *Reggeli Újság*, 1945. július 15.

I. L.), és elhatározták, hogy Supkát, a lap főszerkesztőjét, aki leginkább támadta a Teleki-csoportot, kéthetenként beszámoltatják arról, hogy „... mit írt meg, miért írta meg, mert enélkül nincs kontaktus a Párt és a lap között". A *Világ* és Supka, valamint csoportja elleni támadásban Baranyai Lipót és Verő Ubul volt a leghangosabb.[80]

Supkáék viszont jól tudták: ha bármiféle együttműködést akarnak a Függetlenségi Front pártjaival, el kell fogadni Teleki lemondását. Teleki július 24-én felkereste Szent-Iványit, és szóban közölte vele: „...elfáradt a harcban, ezért lemond mind miniszteri, mind egyetemi tanári állásáról, és Erdélybe költözik".[81] A beszélgetés után, július 25-én Szent-Iványinak küldött egy levelet, amelynek tartalma – Szent-Iványi állítása szerint – nem volt teljesen összhangban előző napi személyes megbeszélésükkel. A levélben nemcsak az elnökségről mondott le, hanem bejelentette kilépését is a Polgári Demokrata Pártból. Indoklásul pedig farizeus módon azt említette, hogy az országos vezetőséget „a polgárságra nézve végzetesnek tartja", mivel nem hangsúlyozza a „munkás-paraszt vonalat és a munkáspártokkal való együttműködést".[82] Teleki július 24-i lemondásával a PDP Elnöki Tanácsa július 27-én tartott ülésén foglalkozott.[83] Az ülésen felszólalók egyöntetűen visszautasították Teleki levelének idézett kitételeit. Többen rámutattak (Gorzó, Kabakovits, Székely), hogy az elnökválasztás április 9-én a párt jelentős részének tudta nélkül történt, ők mégis lojálisak voltak Telekivel. Sokszor támadták a pártot az elnök személye miatt, de ők azt is „eltűrték". A többség álláspontja szerint Teleki távozását tisztulási folyamatként kell kezelni és tekinteni. Teleki lemondásával a pártvezetőségen belüli válság átmenetileg megoldódott. Egyébként az elnököt számos polgári konzervatív híve is követte, ami abba az irányba mutatott, hogy esetleg rendezni lehet a párt sorait és a Függetlenségi Fronttal való viszonyt.

Teleki Gézát a pártelnöki székben Szent-Iványi Sándor követte. Megválasztásakor a PDP elnöksége ismételten leszögezte: „Öntudatos polgári sorsvállalással változatlanul és rendíthetetlenül a szegedi kézfogó elvi alapján áll, elengedhetetlenül szükségesnek vallja a Függetlenségi Front többi négy pártjával a harmonikus együttműködést, s még szorosabbra fűzi kapcsolatait velük mint a munkás és az agrártömegek képviseletével. A Polgári Demokrata Párt az ország újjáépítését, felemelkedését és haladását elképzelhetetlennek és megvalósíthatatlannak tartja az értelmiség, munkás- és agrár-

[80] A Telekit követők nevében Baranyai kijelentette: „Kooperálni csak adminisztratív alapon lehet, elvi síkon kompromisszumnak nincs helye. 12-13 éve olyan politikát folytatunk, hogy a Nyugat (értsd: az angolszász hatalmak – *I. L.*) joggal eltávolodik tőlünk, és magunknak kell megnyerni a harcot." (MOL P. 1494. 75. cs.)

[81] Uo.

[82] Teleki lemondó levelét nem sikerült megtalálni, viszont megvan a PDP Elnöki Tanácsa 1945. július 27-i ülésének a jegyzőkönyve, amelyben Szent-Iványi beszámolt a lemondás körülményeiről. (MOL P. 1494. 75. cs.) Szent-Iványi Sándor egyébként 1945. július 25-én felkereste Schoenfeld követet, a budapesti amerikai politikai misszió vezetőjét, és neki is beszámolt arról: „... tegnap Teleki lemondott a párt elnökségéről, és a párt tevékenységét egyelőre a három alelnök irányítja az új elnök megválasztásáig, amit esetleg egy időre elhalasztanak". (*Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers.* The Conference of Berlin. 1945. 11. k. Washington, 1960. 718. Idézi Dr. Várkonyi Péter: *Magyar-amerikai kapcsolatok, 1945–1948.* Kossuth Könyvkiadó, 1971. 66.)

[83] MOL P. 1494. 75. cs. – A *Világ* már aznap, július 26-án közölte Teleki lemondását. A *Szabad Nép* 1945. július 27-i számában pedig a következő olvasható: „Teleki Géza kilépett a Polgári Demokrata Pártból."

rétegek közös, vállvetett munkája, ellentétektől, félreértésektől be nem árnyékolt testvéri összhangja nélkül ...meggyőződése, hogy a gyökeres, időszerű reformok segítségével, a Függetlenségi Front öt pártjának fegyvertársi közössége megteremti a tisztultabb, biztonságosabb jövő alapjait."[84] A vezetőség ezután azt tartotta a legfontosabbnak, hogy egyre több hívet szerezzen a pártnak. E törekvésében már a pártprogramra is támaszkodhatott.

A program elkészítését Bródy Ernő javaslatára még a PDP budapesti intézőbizottsága határozta el 1945. február 22-i ülésén.[85] Akkor már kezükben volt a debreceni pártszervezet 1944. végi *Mit követel a Polgári Demokrata Párt?* című kiadványa, amely a debreceni csoport elképzeléseit tartalmazta. A debreceniek már akkor felkérték a sárospataki jogakadémia tanárait, hogy dolgozzanak ki egy olyan programot, amely „különösen külpolitikai téren mélyül el", ez azonban nem készült el. Gorzó Nándor is összeállított egy tervezetet 1944 végén,[86] de nem tudta elküldeni a vezetőségnek. Rendelkezésre állt viszont az említett kiadványon kívül a Supka elgondolásait összegező ún. világnézeti program. A budapesti intézőbizottság a meglevő két javaslat egybevetésére és a program végleges formába öntésére Kornis Gyulát kérte fel, ő viszont március 1-jén kilépett a pártból, így a végleges megszövegezés rövid időre lekerült a napirendről.

A debreceni „minta" alapján áprilisban a pártvezetőség készített egy rövid programvázlatot, ez lett azután a végleges program alapja is. A programvázlat szerint a PDP az ún. tíz alapvető szabadságjog – létjog, személyes szabadság joga, a vélemény- és sajtószabadság, a vallás- és lelkiismereti szabadság, a levéltitok joga, a becsület joga, a házjog, a vagyonbiztonság joga, az iparforradalom szabadsága és a nemzetiségi jog – megvalósításáért küzd, és e célból kíván a demokratikus pártokkal együttműködni.[87] A vezetőségnek az volt az álláspontja, hogy e jogokkal mindenki egyetért a párton belül, és így a konkrét programot is ki lehet dolgozni. Gyűléseiken, ha utaltak a programra, az említett általános alapelveket emlegették. Például a párt első budapesti pártnapján (1945. április 10.) Supka a következőket mondotta: „A legelső eszmény, amely a pártban tömörült haladó polgárokat egyesíti, és amely ugyanakkor a legszilárdabb világnézeti alapot nyújtja, a szabadság, közelebbről az emberi szabadságjogok érvényesülésének kiharcolása."[88] Teleki pártelnök ezen túlmenően megállapította: „...a szellemi és lelki értékeket kell az anyagi értékek fölé helyezni. A PDP az emberi szabadságjogokat minden áron meg fogja védeni. A párt ezért dolgozik."[89] A párt többi vezetője pedig a program legkülönbözőbb követeléseit és pontjait a *Világ*ban propagálta.[90] A nézetek összehangolása május végéig húzódott. A PDP Elnöki Tanácsa, a

[84] *Világ,* 1945. július 29.

[85] MOL P. 1494. 75. cs.

[86] Uo. 1494. 62. cs.

[87] Uo. 75. cs.

[88] *Szabad Szó,* 1945. április 12.; A *Szabadság* 1945. április 12-i számában a következőket írja: „A PDP most megtartott pártnapján Supka Géza dr. nemzetgyűlési képviselő ismertette a párt programját, majd az emberi szabadságjogok alapján beszélt azokról az alapvető fontosságú célokról, amelyeket a párt megvalósítani kíván."

[89] *Kossuth Népe,* 1945. május 18.

[90] *Világ,* 1945. május 14., 19., 25. és június 9.

tisztikar, a párt nemzetgyűlési képviselői és a szakbizottságok elnökei több ülésen megtárgyalták, és május 30-án, Horváth Barna egyetemi tanár végleges megszövegezésében elfogadták a programot.[91] Ezután került nyomdába, és a *Világ* 1945. június 21-i számának mellékleteként külön brosúra formájában megjelentették.

„Nincs mit tagadnunk, ennek a programnak megalkotása némi haladékot szenvedett s nem abban az ütemben következett be, amely úgy a párt belső életének, mint külső érvényesülésének szempontjából ajánlatos lett volna – állapítja meg Supka Géza. – ...Ez a késedelem nem pusztán »adminisztrációs« okokon múlott: részletes kidolgozása hosszas mérlegelések és kiegyensúlyozások műve volt ... ez a munka gyakorta még azon az alapelven is meg-megrekedt, hogy a Polgári Demokrata Párt elvileg az individualizmus szellemi alapján áll, s így sok olyan szempontot kellett a programalkotás műve közben tekintetbe venni, amelyek más magyar pártok életében – egységes pártdoktrínájuk, eleve elhatározottságuk folytán – szóba sem jöhettek."[92] A program kései megjelenésének, mint láttuk, más okai is voltak; a különböző nézetek egybehangolását nehezítette, hogy a vezetőségen belüli csoportosulások között korán megindult a vetélkedés. Maguk a programalkotók írták: „A párt egyetlen összetevőjének vágyait sem fedik százszázalékosan a program egyes részletmegoldásai. A nagy körvonalakban azonban kidomborodik ... a szabad gondolat, szabad ember, szabad föld ... szolgálata."[93]

A párt a polgári demokrácia osztályok felett álló pártjának vallotta magát, és ezt tükrözte a programja is.[94] A párt a „nagy francia forradalom vívmányában, az Emberi Jogok Deklarációjában" vélte felismerni azt az alapgondolatot, amelyre programját és politikáját, a „demokratikus magyar pártok együttműködését" építheti.[95] Az előbbiekkel összhangban követelte a tíz alapvető szabadságjog érvényesítését, amely a politizálás kiindulópontja lehet. Megfogalmazásában a szabadság „mindazt jelenti, ami lehetővé teszi, hogy teljes életet élhessünk, azaz kibontakoztathassuk a bennünk szunnyadó összes energiákat és képességeket. A politikai kérdések helyes megoldása attól függ, vajon az adott esetben a *beavatkozás, vagy a be nem avatkozás* mozdítja-e elő inkább az így értelmezett szabadságot."[96]

A program fő részei az alkotmány, a bíráskodás, a közigazgatás, a közegészségügy és a népjólét, a vallás- és nevelésügy, a pénzügy, a gazdasági (termelési) politika és a külpolitika kérdéseit tárgyalja részletesen.

[91] *Világ,* 1945. május 31.
[92] Uo. 1945. június 19.
[93] Uo.
[94] A PDP „nem osztálypárt, nem burzsoá és nem kapitalista párt. Ellenkezőleg. Az állampolgári gondolat osztályfelettiségét hangsúlyozza. A szabadság modern értelmezésével igyekszik közös nevezőre hozni a munkás-paraszt és az értelmiségi demokráciát. A demokráciának nincsenek határai. A demokrácia általános és egyetemes, egységes és oszthatatlan fogalom, amely minden embert magába foglal" – írták a párt vezetői a *Világ* 1945. július 12-i számában.
[95] *A Polgári Demokrata Párt programja.* 3.
[96] Uo. – Kabakovits József, amikor megválasztották a XI. kerületi PDP-szervezet elnökének, beszédében úgy értelmezte a szabadság fogalmát, hogy „mindenki bátran és nyugodtan elmondhatja véleményét és a maga véleménye mellett igyekszik híveket toborozni, és majd a választás fogja eldönteni, hogy helyes volt-e a felfogása". (*Világ,* 1945. július 17.)

Állást foglalt a parlamentarizmus, a pártrendszer és a népképviseleti kormányzat felállítása mellett. A választójognál követelte „A korhatár leszállítását, a nők teljes egyenjogúsítását, a titkosság biztosítását... a községi önkormányzat legszélesebb körű kiépítését." E követelések teljes egészében megegyeztek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjával. Hasonlóképpen a közigazgatás demokratizálása, a társadalombiztosítás korszerű kiépítése. Szót emelt a program a referendum intézményének meghonosításáért, vagyis azért, hogy a nagy fontosságú kérdéseket népszavazásra lehessen bocsátani. Polgári demokratikus követelés volt a nők teljes egyenjogúsítása „mind a közoktatás, mind a közhivatalviselés, mind a családjog, mind pedig a munka- és vagyonjog területén". Állást foglalt a párt amellett, hogy „Az állampolgár csakis illetékes bírája elé állítható és ügye nyilvánosság előtt tárgyalandó le." Sürgette a közigazgatás határozott demokratizálását, valamint a törvényhozó, a bírói és a végrehajtó hatalom teljes különválasztását. Felvetette „a jogi oktatás gyökeres reformját" és a „halálbüntetés eltörlését, az öröklési jog korlátozását és általában valamennyi jogintézményben az emberiesség gondolatának fokozottabb érvényesítését". Ugyanakkor elítélte a program a nem bírói ítélet alapján foganatosított internálást és a nyílt vagy rejtett cenzúrát.

A PDP a „szabad egyház a szabad államban" elvét hirdette. Eszerint a vallás magánügy, és szabadon gyakorolható minden olyan vallás, amely nem áll ellentétben az állam alapintézményeivel. Javasolta az állam és az egyházak viszonyának rendezését „a kölcsönös bizalom és jóindulat szellemében". Az oktatásügyben pedig követelte a nyolcosztályos alsófokú iskolarendszer kiépítését, a tankönyvek demokratikus és humanista szellemű revízióját.

A pénzügyek terén a program többek között az adórendszer gyökeres, szociális reformját igényelte. Elsősorban annak a helyzetnek a megszüntetését, hogy az adórendszer a vagyon- és a jövedelemelosztás egyenlőtlenségét fokozhassa, és a „munkajövedelmet" erősebben sújtsa, mint a „vagyonjövedelmet". „A gazdasági (termelési) politikánk van hivatva arra – olvasható a programban –, hogy az alapvető emberjogok közül a vagyonbiztonság jogát és az iparforradalom szabadságát konkrét, eleven tartalommal töltse ki. A Roosevelt-féle négy szabadság közül pedig a nélkülözéstől való szabadságot *(freedom from want)* van hivatva biztosítani." A továbbiakban a program a kartellek és a trösztök törvényes szabályozását, bírói ellenőrzését követelte, valamint a bankok kezében összpontosuló gazdasági hatalom mérséklését és a társadalmi jólét szolgálatába állítását. Részletesen foglalkozott a közép- és kisipar, valamint a kereskedelem fejlesztésével, szabadságának helyreállításával, és fellépett az ellen, hogy a „szövetkezetek monopolhelyzetbe jussanak". „Szabadelvű külkereskedelmi vámpolitikát" követelt. A közegészségügy megjavítását „esetleg külföldi érdekeltségek bekapcsolásával" vélte elérni. Az újjáépítést – a Kisgazdapárthoz hasonlóan – külföldi hitelek igénybevételével kívánta megvalósítani. A program síkraszállt azért is, hogy azokat, akik a zsidótörvények következtében kárt szenvedtek, a háborús és nyilas bűnösöknek a „jogerős ítélet alapján elkobzás alá kerülő vagyonából" kártalanítsák.[97]

[97] A PDP programjában külön fejezet foglalkozik a külpolitikával, lásd az előző fejezetben.

A programban az a legfontosabb gondolatkör, hogy az emberi szabadságjogokat be kell építeni a jövendő magyar alkotmányba, kiépíteni a közvetlen demokráciát, s a „nyitott kapu" politikájával előmozdítani a polgárság felemelkedését. Ez *a polgári demokrácia tükrét mutatja.* A párt célkitűzései alapjában véve a „polgárságnak" szóltak; de olyan polgár, amilyent a párt elképzelt, csak kis számban volt a magyar társadalomban. A polgárságnak az adott viszonyok között és a kialakult helyzetben jobban megfeleltek a „másik" polgári párt - a Kisgazdapárt - törekvései és céljai. Döntő többsége így nem is építette politikáját a PDP-re. A PDP programja, bármennyire sokat ígérőnek is tűnt, végső fokon konkrétan mégis keveset mondott. Supka Géza a *Világ* 1945. augusztus 18-i számában „A polgárság seregszemléje" című vezércikkében, az ország várható „szociális" átalakításáról szólva a párt programjánál erőteljesebb, főleg radikálisabb hangot ütött meg. „A magyar polgárság pedig igen botorul cselekedném - írta -, ha valami osztály-előítélettől, vagy a múltbeli emlékek ressentimentjának hatása alatt nem számolna előre ennek az átalakulásnak a polgári rétegekre való elkerülhetetlen kihatásával." Gondolatmenetében azonban a gazdasági élet szocializálása nem jelentette a modern értelemben vett polgári eszmény elejtését, még kevésbé az értelmiség szerepének az elsorvadását. Tehát végső fokon nem a burzsoázia, hanem az értelmiség szempontjából vizsgálta az átalakulás kilátásait. Ezzel magyarázható egyébként Supkának az a tanácsa is, amely szerint a PDP-nek célkitűzései „élvonalába" kellene állítania a „szociális Magyarországért" folytatandó küzdelmet. Szent-Iványi Sándor, a PDP elnöke nem értett egyet Supka felfogásával, és ő is igyekezett „továbbfejleszteni" a pártról vallott korábbi nézeteit. Ezek szerint a PDP „nem a polgárok demokrata pártja, hanem pártja a polgári demokráciának".[98]

Supka Géza egyébként még augusztus elején azt is felvetette, hogy egyáltalán szükség van-e a polgárság önálló politikai képviseletére, vagyis magára a PDP-re. Ezzel egyidejűleg sajátos módon - és tegyük hozzá: eltorzítva - világította meg a különböző osztályok, társadalmi rétegek háború utáni politikai képviseletét. „Ma úgy az ipari munkásságnak, mint az agrárrétegeknek megvan a lehetőségük - írta -, hogy a politikai jobb- vagy baloldal felé dönthessék el a maguk hovatartozandóságát... Csupán a polgárságot szorították bele egyetlen Prokrusztész-ágyba, amely ilyenformán pl. a kiskereskedői vagy a kisiparos réteget ugyanabba a pártba tömöríti, amelybe a nehézipar vagy a banktőke kénytelen elhelyezkedni. Ugyanez vonatkozik a világszemléleti ellentétekre is, amikor a debreceni elgondolás szerint egyazon pártkeretbe kényszerül a világnézeti radikalizmus és az egyházpolitikai konzervativizmus." Supka szerint módot kell nyújtani a nagytőkéseknek, a volt nagybirtokosoknak és az egyházakat képviselőknek arra, hogy önálló pártot alakítsanak, a PDP-t pedig hagyják meg „a középipar, a kisipar és az értelmiség pártpolitikai képviselete számára".[99] Supkával azonban nemcsak a többi párt nem értett egyet, hanem maga a PDP vezetősége sem.

A PDP vezetői a pártprogram megalkotásával szerették volna bebizonyítani, hogy az adott helyzetben szükség van egy olyan polgári pártra, amely haladó szellemű és radikális eszmevilágával képviseli a polgárság érdekeit. Arra számítottak, hogy a krízis után ezzel a programmal eredményesen harcolhatnak a demokratikus polgárság jogainak érvényesítéséért. Irreálisan értékelve a helyzetet, azt gondolták, hogy a magyar társadalom politikai életében a PDP az egyetlen erő, „amely a gazdasági viszonyok következtében végsőkig elnyomorodott középső társadalmi rétegek igazságáért küzd".[100] Vagyis hogy sikerül megnyerniük azokat a rétegeket, amelyek szerintük nem tömörültek a munkás- vagy az agrárpártokba.

[98] *Világ,* 1945. augusztus 22.
[99] *Világ,* 1945. augusztus 5.

A Polgári Demokrata Párt sorainak rendezésére és politikájának világosabb meghatározására az 1945. augusztus 19-re összehívott Országos Választmány ülése kínálkozott a legmegfelelőbb alkalomnak.[101] Ezen az ülésen a fővárosi és a vidéki szervezetek küldötteinek részvételével megvitatták a programot és a PDP politikai irányvonalát. „A mai ülésünk egyben zászlóbontásunk is - mondotta Szent-Iványi Sándor megnyitóbeszédében -, részt akarunk venni az ország újjáépítésének munkájában... mert polgári demokrácia igenis van, amelynek alapja a szabadság, a tulajdon és az önkénnyel való szembeállás joga, amelyekre programját a PDP építette."[102]

A választmányi ülés lényeges szakaszt zárt le a párt életében: a megalakulás, a szervezeti kiépülés, a programkészítés, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban való részvétel időszakát. A PDP ekkorra már kívül került a koalíció keretein, bár *de jure* kizárására nem került sor. A PDP Országos Választmánya a vezetésen belüli korábbi tarkaságot lényegesen nem változtatta meg. Bizonyos változás mégis történt a PDP életében: bár a radikálisabbak továbbra is hallatták hangjukat, a párt vezetősége kísérletet tett a Kisgazdapárt felé áramló városi tömegeknek vagy egy részüknek a PDP-hez csalogatására. A PDP részéről a kezdeményezés megtörtént, azt azonban csak a jövő dönthette el, hogy milyen sikerrel és következményekkel. Az „eredményeket" az 1945-ös választások mutatták meg. A „zászlóbontás" egyben a választási harcra való felkészülést jelentette, amelynek lezajlása és értékelése a PDP történetében már egy új fejezetet nyitott.

Eredeti megjelenés: *Párttörténeti Közlemények,* 1974/3. 118–150.

[100] *Világ,* 1945. augusztus 24.
[101] MOL P. 1494. 75. cs. - „Ez a találkozás korszakot jelenthet a párt életében s akkor a polgárság ismét hallatja majd szavát, amely nélkül - hisszük - nem volna teljes az új országot építők teremtő kórusa" - írta Szent-Iványi Sándor az országos választmányi ülést beharangozó vezércikkében. (*Világ,* 1945. augusztus 19.)
[102] *Világ,* 1945. augusztus 22.

A polgári liberális és konzervatív irányzatok pártalakítási kísérletei 1944–1945-ben

1944 decemberében, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulásával és programjának elfogadásával Magyarországon a polgári konzervatív és liberális csoportok, valamint a kereszténydemokrata és keresztényszociális irányzatok, vagyis a várható polgári ellenzék elveszítette az önálló politizálás lehetőségét. Két út maradt számukra a politikai életbe való visszatérésre: Az egyik, hogy csatlakoznak valamelyik már működő párthoz, és ott belülről próbálják érvényesíteni céljaikat; a másik út pedig az volt, hogy a kínálkozó lehetőséget megragadva megpróbálnak új, önálló pártot vagy pártokat létrehozni. Ez utóbbit választotta 1945 januárjában a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége és a Szabadságpárt nevű, meglehetősen bizonytalan összetételű és politikai arculatú csoportosulás, amikor politikai pártként való működésének engedélyezését kérte a Budapesti Nemzeti Bizottságtól. A BNB azonban elutasította e jelentkezést.[1] 1945 januárjában jelentkezett a Magyar Párt és a Magyar Földműves és Munkáspárt is. Az előbbi már február 2-án beolvadt a Kisgazdapártba.[2] Az utóbbi pedig május 22-én csatlakozott a Kisgazdapárthoz, mivel ott látták lehetségesnek „a magyar nép politikai és emberi emancipációjának ügyét szolgálni".[3] Lukáts Elemér – Peidl Gyula volt miniszterelnök veje – 1945. február 20-án tizenhat társával együtt megalakította a Független Szocialista Néppártot, és egyúttal 21 pontban meghatározta a párt legfontosabb politikai célkitűzéseit és követeléseit is.[4] De ezzel lényegében be is fejeződött a „párt" tevékenysége. Más volt azonban a helyzet a Magyar Köztársasági Párt és a Kossuth Párt esetében.

A Magyar Köztársasági Párt újjászervezését Veér Imre kezdte meg 1945 februárjában Debrecenben.[5] A főváros felszabadulása után megkezdődött a szervezés Budapest néhány kerületében is. Ezzel egy időben a párt vezetői – Veér Imre elnök és Bálint László pártigazgató – beadványt intéztek Zsedényi Bélához, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökéhez, és ebben kérték, hogy a megalakult szervezetek megbízottait pótlólag vegyék fel a nemzeti bizottságokba, és engedélyezzék, hogy a párt képviseltesse magát az Ideiglenes Nemzetgyűlésben is. Kérésüket azzal indokolták, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a nemzeti bizottságok is mint a forradalmi átalakulásból létrejött közjogi testületek a demokratikus pártok összefogásából alakultak meg, ezért a Magyar Köztársasági Pártot is megilleti az említett szervezetekben való részvétel.[6] Erdei Ferenc, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere 1945. február 26-án tudomásul vette a pártszervezés megindítását és csatlakozását az MNFF-hez, Miklós Béla miniszterelnök pedig engedélyezte *Köztársaság* című napilapjukat.[7] Hasonlóan járt el a Budapesti Nemzeti Bizottság is, amely március 12-i ülésén szintén tudomásul vette a párt megalakítását, és „engedélyt adott" működéséhez.[8] Veér Imre és társai hozzáfogtak a pártprogram kidolgozásához is. Még mielőtt azonban a pártprogram elkészült volna, 1945 márciusában, a Magyar Köztársasági Párt vezetői tárgyalásokat kezdeményeztek Tildy Zoltánnal a fúzióról, és április első napjaiban „beolvadtak" a Független Kisgazdapártba.[9] Néhány nappal később követte példájukat a Nagy Vince vezette Kossuth Párt.[10]

A Kossuth Pártnak az FKGP-be való belépését a kommunista párt is üdvözölte. A *Szabad Nép* 1945. április 18-i száma ezzel kapcsolatban a következőket írta: „A Kossuth Párt gyengesége elszigeteltségében volt: a munkássághoz nem talált kapcsolatot, a polgári oldalról pedig ellenforradalmi világ vette körül. Éppen ezért örömmel üdvözöljük, és a demokratikus front megerősödésének tekintjük a Kossuth Párt összekapcsolódását a Kisgazdapárttal. Nagy Vince azok közé a ritka polgári politikusok közé tartozik, aki őszinte és kipróbált híve a demokráciának." Nagy Vince viszont a két párt fúziójáról később megjegyezte, hogy „az én indoklásom az volt: mi a legnagyobb polgári pártot akarjuk erősíteni beolvadásunkkal a marxista fronttal szemben".[11]

1945 őszén, a nemzetgyűlési választások időpontjának közeledtével újra napirendre került a pártok, pontosabban a pártalakítások ügye. Az új választójogi törvény ugyanis lehetővé tette, hogy az MNFF pártjain kívül más pártok is indulhassanak a választásokon. Az indulást azonban a törvény az Országos Nemzeti Bizottság döntésétől tette függővé. Az ONB 1945. szeptember 17-én bírálta el a választásokon részt venni kívánó pártok kérelmét. Elutasította az Értelmiségi Osztály Ősi Demokrata Pártja, a Nemzeti Demokrata Párt és a Keresztény Női Tábor jelentkezését. Az ONB szóban forgó ülése az MNFF pártjain kívül csak a Magyar Radikális Párt indulását engedélyezte különösebb vita nélkül.[12]

A Magyar Radikális Párt (MRP) újjászervezését még 1944 novemberében kezdte meg Csécsy Imre Budapesten.[13] Csécsy felvette a kapcsolatot Szakasits Árpáddal, a Szociáldemokrata Párt egyik vezetőjével, és megállapodott vele abban, hogy a két párt a háború befejezése után együtt fog működni. A háború után azonban ebből nem lett semmi, noha a radikálisok többször is sürgették az együttműködést, és kérték a szo-

[1] PIL 283. f. 10/201. ő. e.; *Szabadság*, 1945. január 24.
[2] *Szabadság*, 1945. február 2.
[3] *Kis Újság*, 1945. június 29.
[4] PIL 274. f. 7/236. ő. e.
[5] PIL 274. f. 7/239. ő. e.; Nagy Vince: *Októbertől októberig*. Emlékiratok, önéletrajz. New York, 1962. 299.

[6] PIL 283. f. 10/199. ő. e.
[7] PIL 274. f. 7/235. ő. e.
[8] Budapest Főváros Levéltára (BFL) A Budapesti Nemzeti Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei. XVIII. 2. a. 1.
[9] *Szabadság*, 1945. április 4.
[10] *Kis Újság*, 1945. április 14.
[11] Nagy Vince: *Októbertől októberig*. 268.
[12] *Szabadság*, 1945. szeptember 19.; *Szabad Nép*, 1945. szeptember 19.
[13] A Magyar Radikális Párt újjászervezésének körülményeit és a politikai életbe való bekapcsolódását részletesen elemzi Varga F. János: A Magyar Radikális Párt újjáalakítása 1945-ben. *Történelmi Szemle*, 1975/1. 96–106.

ciáldemokraták segítségét a párt hivatalos működésének elismertetéséhez. Csécsy Imre még februárban felvette a kapcsolatot Kende Zsigmonddal, aki 1945. márciusra összehívta a párt „alakuló ülését". Ezen az ülésen választották meg a Magyar Radikális Párt ideiglenes intéző bizottságát és elnöki tanácsát. A párt ideiglenes intézőbizottságának Csécsy Imre (elnök), Dabis László és Kende Zsigmond, az elnöki tanácsnak pedig Benedek Marcell, Bernáth Aurél, Flamm Sándor, Geleji Dezső, Márffy Ödön, Máthé Elek, Noszlopi László, Pátzay Pál, Petényi Géza, Rusznyák István, Székely Arthur és Szekeres János lettek a tagjai. Az elnöki tanácsba beválasztott tagok egy része azonban nem is volt jelen az értekezleten. A megalakulásról kiadott közlemény azt is tudomásra hozta az ország közvéleményének, hogy a párt baloldali, független gondolkodású írók, művészek, tudósok vezetése alatt az addig pártkereteken kívül álló szakembereket s általában a magyar szellemi élet képviselőit akarja soraiba tömöríteni és a demokratikus újjáépítés szolgálatába állítani. Egyúttal leszögezte azt is, hogy az MRP elfogadja az MNFF programját, pártjaival pedig „szorosan együtt kíván működni".[14]

Az alakuló ülés után azonban a párt szervezése és hivatalos elismertetése igen lassan haladt előre. Csécsy Imre és Kende Zsigmond 1945 tavaszán és nyarán egyre azon munkálkodott, hogy az MRP is „bevett" párt legyen. E célból tárgyalásokat folytattak az MNFF pártjainak vezetőivel, és beadványt intéztek a Nemzetgyűlés Politikai Bizottságához is. A Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága az MRP felvételének ügyét pártközi értekezlet elé utalta,[15] amelynek döntése viszont nem került nyilvánosságra. Ugyanakkor az a tény, hogy az ONB engedélyezte a párt indulását a választásokon, egyúttal azt is jelentette, hogy az MNFF pártjai nem gördítettek további akadályokat az MRP útjába, vagyis a párt belekapcsolódhatott a politikai életbe.

Az ONB döntése után tehát a Magyar Radikális Párt is kibontotta a zászlót. A párt vezetőinek több hónapos kérelmét teljesítve 1945. október 1-jén megjelenhetett a párt lapja, a *Haladás* is. A pártprogram ügye már 1945 márciusa, vagyis a párt elnöki tanácsának „megválasztása" óta foglalkoztatta az MRP vezetőit. Tulajdonképpen e téren is az volt a helyzet, mint a párt hivatalos elismertetésénél. A különbség csak annyi volt, hogy a programkészítést maguk a vezetők sem szorgalmazták. Csécsy – miután azt kellett tapasztalnia, hogy a párton belül a program megszövegezése körüli viták egyre elhúzódnak – maga készített egy programvázlatot, amelyet 1945 júniusában megvitattak a párt vezetői. A programkészítés során az MRP – megelőzve ebben a többi pártot – már 1945 augusztusában javaslatot dolgozott ki a valutaforgalom szabályozására és az infláció megállítására, s a dokumentumot megküldte a koalíció valamennyi pártjának.[16] A Szociáldemokrata Párt gazdasági szakértője, miután elolvasta a tervezetet, csak annyit tudott hozzáfűzni, hogy a javaslat „nagyjából ugyanazon a sínen mozog", mint az SZDP.[17]

A nagy részben Csécsy Imre által megfogalmazott és véglegesített pártprogram 1945 szeptemberében, néhány héttel a választások előtt jelent meg.[18] Tizenkét pontban foglalta össze a radikálisok követeléseit, illetve a jövőről alkotott elképzeléseit, azt a politikát, amelyet a Magyar Radikális Párt képviselni kívánt. Egyértelműen és világosan kiderült belőle Csécsy azon álláspontja, hogy a társadalmi fejlődés útja a szocializmushoz vezet, s ezzel a polgárságnak is számolnia kell. A történelmi változás eszközének azonban nem a forradalmat, hanem a „gyökeres, azaz radikális reformokat" jelölte meg. Az ország anyagi újjáépítése mellett különösen nagy figyelmet fordított a szellemi újjáépítésre. Síkraszállt a szabad gazdálkodás, a magánkezdeményezés és az egyéni felelősség mellett, és követelte a monopóliumok uralmának a felszámolását. A külpolitikában – az SZDP és PDP korabeli álláspontjához hasonlóan – azt vallotta, hogy hazánk nem lehet nagyhatalmi érdekek „csatatere", Magyarország ezután „ne ütközőpont, hanem híd legyen Nyugat és Kelet között". A szomszédos országokkal őszinte megegyezést és „végleges békét" akart, amelynek megvalósítása a nemzeti kisebbségek kölcsönös védelmével lehetséges. Ezek a programpontok, illetve politikai célkitűzések azonban baloldali jellegük és követeléseik ellenére is csak szűk körben hatottak. Az MRP ezzel a programmal nem tudta magához vonzani a Kisgazdapárt felé orientálódó és áramló városi kispolgárság és értelmiség tömegeit. 1945 őszén az MRP a tagtoborzásban csak a Polgári Demokrata Pártnak lehetett és volt is „versenytársa".

*

Magyarországon már 1944 tavaszán, közvetlenül a német megszállás után felmerült a katolikus politikai párt újjászervezése is. Pálffy József gróf, a Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) későbbi vezetője, részt vett a Magyar Front megalakításában és a nemzeti ellenállás szervezésében is 1944 nyarától. Maga a pártszervezés azonban (Serédi Jusztinián hercegprímás beleegyezésével és a KALOT[19] – Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Tanácsa – vezetőinek közreműködésével csak később, 1944 őszén kezdődött meg, illegális körülmények között. A Keresztény Demokrata Néppárt 1944. október végén alakult meg, a pártszervezés azonban 1944. december végéig–1945. január elejéig elhúzódott.[20] A Keresztény Demokrata Néppárt nem vett részt az MNFF megalakításában Szegeden, mivel vezetője, Pálffy József a német meg-

[14] *Népszava*, 1945. március 7.
[15] PIL 283. f. 10/197. ő. e.
[16] PIL 283. f. 10/202. ő. e.
[17] Uo.
[18] *A Magyar Radikális Párt programja*. Hungária Nyomda, Budapest, 1945. 4.

[19] A KALOT-mozgalom vezetőiben 1943–1944-ben fokozatosan érlelődött az elhatározás, hogy egy új politikai pártot kell szervezni, amelynek programja megegyezik a KALOT céljaival. Nagy Töhötöm és Tóth Imre 1944 szeptemberében végigjárta a német megszállás alatt levő dunántúli egyházmegyéket, ahol ismertették elképzeléseiket. Serédi hercegprímással pedig Kovrig Béla és Pálffy József tárgyalt a párt megalakításáról. (A KDNP szervezésének és indulásának körülményeit nagyrészt dr. Nagy Töhötöm korabeli feljegyzései és naplója alapján lehet rekonstruálni. E dokumentumok rendelkezésemre bocsátásáért ez úton is köszönetemet fejezem ki.)

[20] A KDNP 1944. októberi megalakulását az alábbiak hitelesítik. Tildy Zoltán a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. április 18-i ülésén többek között a következőket mondotta: „A Magyar Függetlenségi Frontban Pálffy József gróf teljes jogú tagként vett részt, s bár eleinte a katolikus egyházi társadalmat képviselte, az utolsó ülésen kijelentette, hogy a Demokratikus Néppárt nevében fog részt venni." (BFL A Budapesti Nemzeti Bizottság ülésének jegyzőkönyvei. XVII. 2. a.) Nagy Töhötöm naplójában 1944. október 22-i dátummal a következő bejegyzés olvasható: „Keresztény Demokrata Néppárt", majd október 30-án: „Utolsó nagy megbeszélésünk az én szobámban. Feljött gróf Pálffy József is, a Keresztény Demokrata Néppárt jelenlegi vezetője, aki majd az én szobámban fog lakni, s ha kell, még a talárisomat is felhúzza, mert megszökött a nyilasok fogságából." (A KDNP korabeli helyzetéről lásd még gróf Pálffy József 1945. február 21-i levelét az MNFF pártjainak vezetőihez. Lásd PIL 274. f. 7/234. ő. e.)

szállás alatt levő fővárosban tartózkodott. A KALOT vezetői közül Kerkai Jenő páternek december végén sikerült eljutnia Debrecenbe, ahol tárgyalásokat folytatott Miklós Béla miniszterelnökkel, Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszterrel és Vörös János honvédelmi miniszterrel. Ők támogatásukról biztosították Kerkai pátert, sőt Miklós Béla miniszterelnök „írásban" is elismerte a párt működését.[21] Kerkai Jenő ezután Szegedre utazott, ahol Meggyesi Sándorral, Bálint Sándorral és másokkal együtt megtartották a zászlóbontó gyűlést, és elkezdték az intenzívebb szervezőmunkát is. Szeged után Egerben, majd Debrecenben is megindult a párt szervezése.

A párt vezetője gróf Pálffy József lett, akire nyilván az ellenállásban való részvétele és jó egyházi összeköttetései folytán esett a választás. A párt szervezésében és később vezetésében jobbára a konzervatív katolikus tömegszervezetek volt vezetői, mint pl. Varga László, Közi-Horváth József, Slachta Margit és mások játszottak fontos szerepet. Mellettük a párt létrehozásában Kerkai Jenő, Nagy Töhötöm, Ugrin József, Saád Béla, Vida István, Birkás Géza, Kovrig Béla, Mihalovics Zsigmond végzett nagy munkát.[22]

Velük szemben a demokratikusabb érzelmű katolikusok már a párt indulásakor sem rokonszenveztek a Pálffy-féle vezetéssel; helyébe Barankovics Istvánt és társait szerették volna állítani. Barankovics ugyanis - bár cisztercita tanárai ajánlására Szmrecsányi Lajos egri érsek taníttatta -, mint újságíró, már a második világháború előtt és alatt is antifasiszta és demokratikus állásfoglalásairól volt ismert. Nézetei és az új demokratikus rendszer iránti lojális magatartása miatt az ellentét így viszonylag hamarabb kiéleződött közte és a katolikus hierarchiához hűbb Pálffy József között. Ez az ellentét azonban a KDNP megalakulása után közvetlenül még nem volt észlelhető a párton belül. A közös cél: a politikában való együttes részvétel összetartó kapocs volt a két személy, illetve a mögöttük felsorakozott csoportok között.

A KDNP vezetői és szervezői 1945. január és február folyamán mind a Budapesti Nemzeti Bizottságnál, mind pedig Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjainál többször is közbenjártak, hogy engedélyezzék a pártot. Miután azonban azt tapasztalták, hogy ez ügyben nagy a bizonytalanság, különböző alternatívákat dolgoztak ki a párt tevékenységének jövőbeni megszervezésére. Számoltak azzal is: ha a hivatalos elismertetés nem sikerül, fúzióra lépnek valamelyik működő politikai párttal, esetleg a PDP-vel vagy az FKGP-vel. Nem mulasztották el azt sem, hogy kikérjék a Vatikán véleményét. A Szentszék budapesti képviselőivel folytatott megbeszéléseken meggyőződhettek arról, hogy a Vatikán nemcsak támogatja, hanem egyenesen sürgeti a párt mielőbbi bekapcsolódását a politikai életbe. „Szégyen volna - mondotta a fentiekkel kapcsolatban a nunciatúra megbízottja -, hogy minden európai országban van a katolicizmusnak politikai közéleti hatalmi szervezete, csak éppen Szent István országában ne lenne."[23] Vagyis a Vatikán azt szerette volna, ha Magyarországon is lenne egy olyan politikai párt, amely a katolicizmus képviseletére vállalkozik.

[21] BFL A Budapesti Nemzeti Bizottság iratai. XVII. 2. a. 1.; *Nagy Töhötöm naplója*, 1945. február 27-i bejegyzések.

[22] *Nagy Töhötöm naplója*. 1944. december 3-i és 1945. január 28-i bejegyzések. Lásd még Varga László: Az „ismeretlen" ellenzék. *Új Látóhatár*, 1967. július–augusztus. 359–360.

[23] *Nagy Töhötöm naplója*. 1945. március 4-i bejegyzés a tárgyalásokról.

A Keresztény Demokrata Néppárt zászlóbontásával egy időben nyilvánosságra hozta programját, amelyet a KALOT vezetői, Kerkai Jenő és Ugrin József fogalmaztak meg.[24] E program, bár általánosan leszögezte, hogy a párt az MNFF többi pártjával együtt részt akar venni az ország újjáépítésében, részköveteléseit viszont annak az elvnek az alapján fogalmazta meg, hogy a párt „megdönthetetlen világnézeti alapokra épít: Isten, Krisztus haladó elismerésére, az Egyház megbecsülésére; ebből következik az ember méltóságának tisztelete, a munka és munkás értékelése, a magántulajdon védelme, a családi élet szentsége, az otthon szeretete és a haza szolgálata". A KDNP zászlóbontása jelezte, hogy Magyarországon a politikai katolicizmusnak több évtizedes múlt következményeként a háború után is megvolt a maga bázisa. Ráadásul az ellenforradalmi rendszer kompromittálódott kormányzópártjainak a fegyverszüneti egyezmény előírásai következtében nem volt lehetőségük a politikai életbe való visszakerülésre, illetve bekapcsolódásra. Így a Keresztény Demokrata Néppárt szinte monopolhelyzetbe jutott a polgári oldal képviseletében. Az MNFF pártjai, pontosabban a koalíció baloldala azonban útját állták ennek a törekvésnek.

A KDNP-vel kapcsolatos első kifogások a Magyar Kommunista Párt részéről merültek fel. Rákosi Mátyás 1945. február 25-én az MKP budapesti nagygyűlésén elmondott beszédében nyíltan elutasította a párt jelentkezését.[25] A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945 áprilisában szintén negatív álláspontra helyezkedett. Lényegében hasonló módon döntött az Ideiglenes Nemzeti Kormány is, kivéve gróf Teleki Gézát, aki a minisztertanács ülésén támogatta Pálffyék zászlóbontását.[26] A párt 1945. április 27-i vezetőségi ülésén a szervezők ezért úgy döntöttek, hogy amíg „a nyílt és teljes jogú demonstratív szervezkedést törvényes keretek között" nem folytathatják, addig ideológiai előkészítő munkát végeznek. Barankovics külön is felhívta a figyelmet arra: feltétlenül közölni kell a jövendő párttagokkal, hogy a pártnak (most már Demokrata Néppárt elnevezéssel) semmiféle kapcsolata nincs a korábbi Egyesült Keresztény Párttal, sőt, éppen ellenkezőleg, a Demokrata Néppárt (DNP) a „fiatal katolikus értelmiség azon szellemi, társadalompolitikai és gyakorlati magatartásából nőtt ki, ahogy ez az értelmiség a 25 évig helytelen, hibás és értelmetlen keresztény politikával szembefordult".[27] Ez utóbbi közlés azért is figyelemre méltó, mivel Pálffy a szervezkedés megindításakor nem a kontinuitás megtagadását tartotta elsődlegesnek – e fordulat nála csak 1945 nyarán következett be –, hanem azt, hogy megszervezzék a katolikus egy-

[24] Lásd A Keresztény Demokrata Néppárt programja, 1945. In: *Indul a KALOT. Eligazítás az új helyzetben*. 6.

[25] Rákosi a szóban forgó nagygyűlésen a párttal kapcsolatban a következő kijelentést tette: „Debrecenben van egy magát Demokrata Keresztény Néppártnak nevező szervezet. Ez a párt azt állítja magáról, hogy régi harcosa a demokráciának, és mint ilyen, jobbra-balra igazságot osztogat ... azt állítja magáról szerényen, hogy a nemzet 70 százaléka áll mögötte. Ez a párt lényegében a régi reakciós Keresztény Párt. Ez a párt előbb átalakult Néppárttá, és most, hogy nagy a demokrácia keletje, odabiggyeszti neve elé a »demokrata« jelzőt ... a demokrácia erőit össze kell fogni, nem pedig újabb és újabb pártokkal elaprózni." (Rákosi Mátyás: *A magyar jövőért*. Szikra, 1950. 520–521.)

[26] Révész Imre: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása Debrecenben (1944. december 21–22.). In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből*. Akadémiai Kiadó, 1955. 155.; *Szabadság*, 1945. április 19.

[27] PIL 283. f. 10/198. ő. e.

ház vezetőinek nyílt és hivatalos támogatását. A május 24-i püspökkari konferencia Pálffyék mellett foglalt állást.[28]

A pártszervezés azonban a katolikus püspöki kar támogatásának megszerzése után is csak nehezen haladt előre. Ebben az MNFF pártjainak elutasító magatartásán kívül most már egyre inkább a DNP-ben kirobbant személyi és elvi ellentétek játszották a fontosabb szerepet. Pálffy és Barankovics, valamint a mögéjük felsorakozott különböző csoportok nézeteltérései elsősorban a két vezetőnek a fejlődés további menetéről, a demokrácia korabeli értelmezéséről és a szövetségi orientációról vallott ellentétes felfogásából fakadtak. Pálffy politikai ideáljának a nyugati polgári demokráciákat tekintette. Ennek hazai megvalósítását úgy képzelte el, hogy a belpolitikában a konzervatív erőkre - mindenekelőtt a katolikus egyház vezetőire -, a külpolitikában pedig az angolszász nagyhatalmakra kell támaszkodni, illetve a velük való szoros együttműködést kell szorgalmazni.[29] Barankovics István is a polgári demokrácia megteremtésének a híve volt, de azt közel sem olyan úton kívánta elérni, mint Pálffy. Ő egyrészt sokkal megértőbb volt a demokratikus erők iránt, igényelte a velük való együttműködést, másrészt pedig - felismerve a nemzetközi helyzet realitásait - külpolitikai téren a Szovjetunióval való együttműködés mellett foglalt állást.[30]

A Demokrata Néppártban már kezdetben meglevő és csak burkoltan jelentkező politikai véleménykülönbségek 1945 augusztusában a párt belső válságához, majd kettészakadásához vezettek. Mindszenty József hercegprímás 1945 szeptemberében megpróbálta útját állni a párt kettészakadásának. E célból ugyanis tárgyalásokat kezdeményezett és folytatott is Sulyok Dezsővel - szerette volna megnyerni, hogy vállalja el a DNP elnöki tisztségét. A kisgazdapárti politikus nem vállalta el ezt a megbízatást, mondván, hogy nem tartja időszerűnek a DNP szervezkedését, amely megbontja a polgári arcvonal egységét.[31] Ezt követően Mindszenty Beresztóczy Miklóst próbálta rábeszélni, hogy járjon el Miklós Béla miniszterelnöknél Pálffy pártjának engedélyezése ügyében. Ha ez nem vezetne sikerre, a választásokra való tekintettel azt ajánlotta, hogy Barankoviccsal egyezzenek meg 60-40%-os arányban Pálffy javára.[32] A vitát, illetve a problémát végül is az Országos Nemzeti Bizottság döntése zárta le. Nyilván azzal a meggondolással, hogy a Barankovics-féle Demokrata Néppárt várhatóan baloldalibb színezetű, és valamelyest lazábbak a kapcsolatai a katolikus egyház vezetőivel, mint Pálffy pártjának, Barankovics kérelmét fogadta el, és engedélyezte indulását a választásokon.

[28] Esztergomi Prímási Levéltár (EPL) M. 1. Jegyzőkönyv a Budapesten 1945. május 24-én megtartott püspökkari értekezletről.

[29] A nyugati hatalmak budapesti képviseleteihez intézett levelében ezzel kapcsolatban arra hivatkozott, hogy szerinte a magyar nemzet nem tud és nem is akar szakítani azzal a kultúrkerettel, mely őt a Nyugathoz köti... „A nyugati értelemben vett demokratikus politikai elveknek megvalósítására - szól a továbbiakban a segélykérő levél - kérjük a nekünk mintaképül szolgáló angolszász demokrácia támogatását." (PIL 283. f. 10/198. ő. e.)

[30] PIL 283. f. 10/203. ő. e.

[31] *Kis Újság,* 1945. szeptember 15.

[32] *Nagy Töhötöm naplója.* 1945. szeptember 25-i bejegyzés a DNP-vel kapcsolatos tárgyalásokról.

Barankovics István az ONB döntése után néhány nappal a Demokrata Néppárt 1945. szeptember 25-i értekezletén meghirdette pártja programját.[33] E program főbb pontjai általában a kistulajdonosi, kispolgári és a középrétegek kívánságait fogalmazták meg. A munkásosztálynak jóformán semmilyen követelését nem találjuk meg benne; a falusi népességnek pedig „szimpatikusabbak" voltak a koalíciós pártok, elsősorban a Kisgazdapárt követelései. A katolikus egyház felső vezetése viszont - annak ellenére, hogy a program egészében megfelelt igényeinek - lemondott az önálló párt szervezéséről. Az 1945. október 17-18-i püspökkari konferencián Mindszenty József ezt a lépést azzal indokolta, hogy „a Demokrata Néppártban a személyi torzsalkodások a legcsúnyább taktikát csinálták", amit a püspöki kar „sajnálattal tudomásul" vett.[34] Így a Barankovics-féle Demokrata Néppártot sem működésében, sem a választásokra való felkészülésben a hercegprímás nem támogatta. Ezért, és mert tömegekre sem támaszkodhatott, Barankovics István Demokrata Néppártja nem indult önálló pártként a választásokon. Képviselői és hívei 1945 őszén a Kisgazdapártot támogatták a választási küzdelemben, és annak révén próbáltak egyelőre a politikai életben is érvényesülni.

Szeptember végén Pálffy Demokrata Néppártja csatlakozott a Polgári Demokrata Párthoz. A pártelnök Mindszenty hercegprímáshoz írt levelében ezt a lépést azzal indokolta, hogy az ONB döntése után „saját lobogó" alatt nem indulhatnak, ezért kénytelenek voltak megállapodni „az egyedüli olyan polgári párttal, amely az ellenzékiség szerepét vállalni hajlandó, hogy a választási küzdelem után a parlamentbe bejutva ott saját lobogó alatt a keresztény és nemzeti eszme érdekében és fennmaradásáért" küzdhessenek.[35] A PDP-hez való csatlakozást tehát Pálffy csak *ad hoc* politikai kompromisszumnak tekintette, és azt szerette volna elérni, hogy Mindszenty ezt jóindulatúlag vegye tudomásul.

Az 1945. október 7-i budapesti törvényhatósági, illetve az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a polgári ellenzék pártjai (PDP és MRP) nem játszottak különösebb szerepet. A mandátumokért döntően a négy kormányzó párt küzdött meg egymással.[36] A PDP és az MRP küzdelme így lényegében csak „érdekes színfoltja" maradt a többhetes csatározásoknak. Az „igazi" polgári ellenzéket tulajdonképpen a Kisgazdapárt, pontosabban annak jobbszárnya jelentette, ugyanakkor a polgári ellenzék magatartása és megítélése szempontjából nem hagyható figyelmen kívül a katolikus egyház sem, amelynek papjai erőteljesen kivették részüket a választási hadjáratból. Az 1945. október 17-18-án ülésező püspökkari konferencia - Mindszenty szavaival - „jobb hiányában" a Kisgazdapárt támogatása mellett foglalt állást.[37] A konferencián el-

[33] Dr. Barankovics István: *Programbeszéd a Demokrata Néppárt 1945. évi szeptember hó 25-iki értekezletén.* 32.

[34] EPL M. 1.

[35] EPL 3391/1945.

[36] Az 1945. őszi választási küzdelmeket részletesen elemzi Ságvári Ágnes: *Népfront és koalíció Magyarországon. 1936-1948.* 1967. 130-137.; Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története. 1944-1948.* Kossuth Könyvkiadó, 1972. 91-117.; Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947.* Kossuth Könyvkiadó, 1975. 51-105.; Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája. 1944-1947.* 77-120.

[37] Mindszenty József: *Emlékirataim.* Torontó, 1974. 92.

fogadott ún. választási körlevél nagymértékben befolyásolta a választásokat, s a koalíciós pártok ezt nem is hagyták szó nélkül. Tiltakozásukhoz csatlakozott a Magyar Radikális Párt is.[38] A „hivatalos" polgári ellenzék nevében ugyanakkor Pálffy József „mély hódolatát" és őszinte köszönetét fejezte ki Mindszentynek a „bátor, gerinces" kiállásért.[39] A PDP – Pálffy csatlakozása miatt – természetesen hallgatólagosan, de osztotta ezt a véleményt. Sőt, vezetői 1945. október 21-én beleegyeztek abba is, hogy Slachta Margit a Keresztény Női Tábor nevében választási szövetségre lépjen a PDP-vel.[40] Egyúttal megállapodtak abban is, hogy a jelölőlistán 50-50%-ban osztoznak, vagyis a lista első helyén Szent-Iványi Sándor (PDP), a másodikon Slachta Margit, a harmadikon Bródy Ernő (PDP), a negyediken Pálffy József szerepel, és így váltakozva következnek majd egymás után a jelöltjeik. A megegyezés és a választási szövetség megkötése után Pálffy és Slachta elsősorban a fővárosi papokat szerette volna megnyerni – bár tudták, hogy azok elkötelezték magukat a Kisgazdapárt mellett.[41]

Miután Pálffy, Slachta és követőik megjelentek a PDP választási gyűlésein, s ott beszédeket is tartottak, tovább erősödött a pártban a jobboldaliak hangja. Sajátos módon azonban ez nem növelte meg az érdeklődést a párt iránt. Sőt, az említett személyek és híveik csatlakozása, a „zsidó nagytőke" – és a „zsidó értelmiség" – elleni uszításaik miatt a tagság egy részénél a PDP-n belül inkább ellenszenvet, mint rokonszenvet váltott ki. A klérus támogatóival választási szövetségre lépő PDP nem érte el a célját, nem sikerült megszereznie a „demokrata érzelmű" polgárság szavazatait – még annyi szavazatot sem kapott, hogy a párt „igazi képviselői" (Bródy Ernő, Supka Géza, Kabakovits József és társaik) bejussanak a Nemzetgyűlésbe. A párt listáján mandátumhoz jutott Szent-Iványi Sándor és a Keresztény Női Tábort képviselő Slachta Margit viszont nem volt alkalmas arra, hogy érdemben képviselje a pártot és növelje tömegbázisát. A PDP radikális, baloldali szárnyának így csak a „szilárd elvhűség és meggyőződés" további vállalása maradt, amelyet a *Világ* hasábjain próbált népszerűsíteni és megvalósítani.

A Magyar Radikális Párt a nemzetgyűlési választásokon megbukott, választási eredménye (5762 szavazat) nem volt elég a mandátumszerzéshez. A bukás tanulságait a párt vezetői közül ketten – Csécsy Imre és Zsolt Béla – is megpróbálták levonni. Csécsy azzal magyarázta a kudarcot, hogy párt a választások előtt mindössze hat héttel bontott zászlót, s e rövid idő alatt se szervezetet kiépíteni, se kampányt kibontakoztatni nem tudtak. Zsolt viszont döntően a jól működő „pártmasinéria" hiányának tudta be a vereséget.[42] Mindez kétségtelenül szerepet játszott az MRP bukásában, de meg kell jegyezni azt is, hogy az MRP, amely programjában és választási propagandájában is megpróbálta összhangba hozni a polgári demokratikus és a szocialista fejlődés perspektíváját, nem talált és nem is találhatott szélesebb érdeklődésre, különösen a polgárság körében. Nem is szólva arról, hogy még a munkáspártok sem támogatták ilyen irányú törekvéseiket, bármennyire is szimpatikusak voltak e törekvések számukra.

[38] *Szabad Nép,* 1945. november 3.
[39] EPL 3482/1945.
[40] *Világ,* 1945. október 24.
[41] EPL 3451/1945.
[42] *Haladás,* 1945. november 10.

1945. november 17-én összeült a Magyar Radikális Párt közgyűlése, hogy az új kormány megalakulása után döntsön a párt további sorsáról, és kijelölje a közvetlen feladatokat. A közgyűlés megtárgyalta és elfogadta a pártalkotmány tervezetét, majd megválasztotta a párt új tisztikarát. Az elnök Csécsy Imre, társelnök Zsolt Béla és Kende Zsigmond, ügyvezető alelnök Vámos Jenő, főtitkár Varannai Aurél lett. A 30 tagú elnöki tanácsba egyelőre 25 tagot választottak, s egyúttal döntöttek a budapesti pártválasztmány 40 tagjáról is.[43] A közvetlen teendőket illetően elhatározták, hogy intenzívebb szervezőmunkát fognak végezni, tehát a párt tovább él. Ámde hiába létezett „hivatalosan", tevékenysége csaknem másfél évig lényegében egy politizáló asztaltársaság keretei között maradt. A radikális demokrácia védelmére ebben az időszakban már csupán a *Haladás* nevű lap vállalkozott.

Az 1945-ös őszi választásokon tehát a polgári-kispolgári ellenzék pártjai vereséget szenvedtek.[44] A PDP és az MRP nem tudott az MNFF pártjainak vetélytársává válni. Ebben a koalíciós pártok politikája mellett kétségtelenül szerepe volt annak, hogy a második világháború után Magyarországon a polgári demokrácia megvalósításának már sem külső, sem belső feltételei nem voltak meg. A saját maguk által leszűkített társadalmi bázis eleve lehetetlenné tette, hogy nagyobb sikereket érhessenek el. A kivárás álláspontjára helyezkedő értelmiségnek és az „apolitikus" polgárságnak pedig jobban megfeleltek a koalíciós pártok által nyújtott lehetőségek. Ez utóbbi rétegek döntően a Kisgazdapárt mögé sorakoztak fel, mivel benne látták a polgári érdekek védelmezőjét s a polgári demokrácia megteremtőjét. A több irányzatot magában foglaló Kisgazdapárt így válhatott a polgári ellenzék tulajdonképpeni képviselőjévé.

Eredeti megjelenés: *A Politikai Főiskola Közleményei,* 1982/1-2. 109-129.

[43] L. *Haladás,* 1945. november 24.
[44] A szavazatok aránya a következő volt: FKGP 57,03%, SZDP 17,41%, MKP 16,95%, NPP 6,87%, PDP 1,62%, MRP 0,12%.

A Magyarország államformájáról szóló törvényjavaslat (1946. évi 1. tc.) nemzetgyűlési vitája

Az 1920. évi I. törvénycikk - megsemmisítve az 1918. november 16. és 1919. augusztus 7. között született jogszabályokat - visszaállította a királyságot Magyarországon. Az antant ellenkezése miatt azonban a király, IV. Károly nem térhetett vissza a magyar trónra, így a törvény intézkedett a tekintetben is, hogy az államfői teendők ellátására kormányzót kell választani. 1920. március 1-jén a Nemzetgyűlés Horthy Miklóst választotta meg kormányzónak. IV. Károly 1922-ben bekövetkezett halála után viszont megüresedettnek kell tekinteni a magyar trónt: az 1918 előtti trónöröklési rend megszűnt, így Károly leszármazottja trónörökösként már nem formálhatott jogot a magyar koronára. A kormányzó hatalmi súlya fokozatosan növekedett, de a királyi hatalmon való túllépés sohasem vetődött fel, sőt a parlamentáris kormányzás is - Kelet-Európában szinte egyedülálló módon - egészen 1944 őszéig fennmaradt.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésén, 1944. december 21-én kinyilvánította: mint a „magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselője" egyedül hivatott a nemzet akaratának kifejezésére.[1] Első törvényében leszögezte, hogy a Nemzetgyűlés megalakulásával „új fejezete kezdődött a magyar történelemnek",[2] ami egyúttal azt is jelentette, hogy a „király nélküli királyság" hivatalosan is megszűnt létezni.

1945. január végén az államfői jogkör ideiglenes rendezésére létrehozták a háromtagú Nemzeti Főtanácsot (Zsedényi Béla nemzetgyűlési elnök, Miklós Béla miniszterelnök és a kommunista Gerő Ernő, majd miután ő közlekedési miniszter lett, Révai József). Szeptemberben Révai megbízása lejárt, a Nemzeti Főtanács Rákosi Mátyást választotta harmadik tagjának. A Nemzeti Főtanács jogköre széles volt: kinevezte és felmentette a közhivatali és más tisztségviselőket, a kormány tagjait, kegyelemben részesített elítélteket, címeket, rendjeleket, kitüntetéseket adományozott stb.

Történelmi-politikai okok és előzmények folytán a Szociáldemokrata Párt vetette fel elsőként, hogy időszerű lenne kialakítani a köztársasági államformát. Az SZDP augusztusban megtartott XXXIV. kongresszusán kimondták: „Magyarország államformája: népköztársaság legyen."[3] A köztársaság gondolata kedvező visszhangra talált az ellenzéki Polgári Demokrata Párt (PDP) és a Magyar Radikális Párt (MRP) köreiben is.

[1] *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója* (INN). Budapest, 1946. 9.
[2] *INN* 11.
[3] *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai, 1944-1948.* 177.

A vezetők közül többen - Supka Géza, Csécsy Imre, Horváth Barna és mások - ugyanis már 1918-ban is Károlyi Mihály környezetéhez tartoztak, illetve Jászi Oszkár eszméinek követőiként kezdték politikai pályafutásukat, s így hagyományosan köztársaságpártiak voltak.

A Magyar Radikális Párt lapja, a *Haladás* 1945. november 17-én azt írta: „Már a felszabadulás tényével lényegében kezdetét vette a Magyar Köztársaság újabb története." A párt egyik vezetője, Kende Zsigmond „A demokrácia mint államszervezési elv és mint világnézet" című cikkében pedig a közvélemény előtt igyekezett népszerűsíteni a köztársasági állami berendezkedést, és egyben azt is leszögezte, hogy a „polgári radikalizmus képviselői támogatják a köztársasági államforma megteremtésével kapcsolatos terveket".[4] A Polgári Demokrata Párt részéről pedig Supka Géza a *Világ* hasábjain még a Tildy-kormány parlamenti bemutatkozása előtt követelte az állam „stabilizálásának" megteremtését. „A huszonöt esztendőnyi kétértelműségek korszakát kell ezzel a munkával végérvényesen felszámolnunk. Fokozná ez a munka - állapította meg Supka - a belső biztonság érzését, megkönnyítve igen sok tekergős politikai és adminisztratív munka és eljárás leegyszerűsítését, s általában a külföld felé a végérvényesség bélyegét nyomná rá állami életünkre."[5] Vagyis Supka Géza mind bel-, mind pedig külpolitikai szempontból kívánatosnak tartotta az államforma kérdésének rendezését. A nagy tekintélyű jogtudós, Horváth Barna professzor is nyilatkozott: „Nézetem szerint alig titkolható, hogy a modern demokráciának a köztársasági államforma felel meg. A királyság megférhet ugyan a demokráciával, de abban csak a történeti ornamentum szerepét játszhatja."[6] 1945 végén a Nemzeti Parasztpárt is hivatalos támogató nyilatkozatot tett, majd 1946 elején a kisgazda vezetők közül Dobi István és Tildy Zoltán is állást foglalt a köztársasági államforma mellett. Hosszas aggályoskodások és párton belüli viták után a kisgazdapárti képviselők többsége és tagjaik egy része tudomásul vette, hogy napirendre került a köztársaság megteremtése.

Mindszenty József hercegprímás nyomására viszont 1945. december 20-án úgy foglalt állást a katolikus püspöki kar, hogy el kell halasztani a döntést az államformáról. Mindszenty levelet írt Tildy Zoltán miniszterelnöknek és a legitimizmust támogató tekintélyes kisgazda vezetőnek, Varga Bélának; emlékeztette őket korábbi megbeszélésükre, s a „magyar prímások több mint 900 éven át állandóan gyakorolt közjogi tisztéből folyóan óvást emelt" a köztársaság megteremtésének terve ellen.[7] Próbálkozása hiábavaló volt - még a választások után, 1945 végén újjáalakuló s a katolikus egyházhoz közel álló Demokrata Néppártot sem tudta megnyerni a tervéhez. Nem is szólva arról, hogy ekkor a budapesti amerikai és angol misszió vezetői sem kifogásolták, ha Magyarország köztársaságnak deklarálja magát.

Ries István szociáldemokrata igazságügy-miniszter vezetésével kidolgozták a köztársasági törvényjavaslatot, s ezzel együtt megkezdődött az elnökjelöltek „kiválasztása". A Szociáldemokrata Párt tagjai közül többen és a Magyar Radikális Párt vezetői is

[4] *Haladás,* 1945. december 8.
[5] *Világ,* 1945. november 20.
[6] *Világ,* 1946. január 1.
[7] Mindszenty József: *Emlékirataim.* Budapest, 1989. 106.

támogatták Károlyi Mihály jelölését. 1946 januárjában az MRP vezetősége levéllel fordult a Nemzetgyűlésben képviselt pártokhoz, és felhívta figyelmüket Károlyi jelölésének jelentőségére: „Károlyi jelölése és megválasztása – írta – nemzeti érdek, és egyben egy nagy tartozás lerovása is a magyar demokrácia legnagyobb és legáldozatosabb harcosával szemben. A döntés ebben a kérdésben a nemzetgyűlési pártok kezében van."[8] A felhívás azonban hatástalan maradt. Ugyanakkor Károlyi Mihály maga is bizonytalan volt, vállalja-e a megtisztelő címet és feladatot, s egyúttal kételkedett abban is, hogy egyáltalán megválasztják-e. Visszaemlékezéseiben a következőket írta: „Februárban Tildy Zoltán református lelkészt, a Kisgazdapárt vezetőjét a köztársaság elnökévé választották. Megkönnyebbült sóhajjal fogadtam ezt a hírt."[9] A kommunisták Károlyiról nem nyilvánítottak véleményt, a választásokon abszolút többséget (57,03%) szerző Kisgazdapárt pedig mindenképpen a saját jelöltjét kívánta köztársasági elnökké választani. A párton belül Nagy Ferencnek és Tildynek volt erre a legnagyobb esélye. A kommunisták Tildy mellett nyilatkoztak, s ezek után Nagy Ferenc is őt támogatta. Emlékirataiban ezt így örökítette meg: „Úgy éreztem azonban, hogy a történelmi igazság szerint Tildy Zoltán szolgált rá legjobban az államfői tisztségre. Idősebb ember is volt nálam, ő volt a párt politikai vezére, majd ő viselte legutóbb a miniszterelnöki tisztséget; azt tartottam igazságos dolognak, ha Tildyt választják meg a köztársaság elnökévé... szeretnék példát mutatni a demokrácia egész jövendőjére a tekintetben, hogyan kell tudni gyakorolni a lemondást, amikor a nemzet érdekei azt megkívánják... Beszédem befejezése után a képviselői értekezlet sok tagja sírt, és egyhangúan kimondták, hogy Tildy Zoltánt jelölik köztársasági elnöknek."[10]

A köztársasági törvényjavaslatot a kisgazdapárti Sulyok Dezső adta elő, aki a január 30-31-i vita során, hosszú történelmi visszapillantásában, azt igyekezett bizonyítani, hogy a nagy és kis népek a királyságban éppen úgy megtalálják boldogulásukat, mint a köztársaságban. „Legjobb példa erre éppen az egymás mellett, fej-fej mellett harcoló két angolszász világhatalom – mondotta –, az Amerikai Egyesült Államok és a Brit Királyság példája. Amerika köztársaság, Anglia történelmi alapon nyugvó királyság. Egyik állam fejlődését sem akadályozta meg állami formája: Amerika nagy tudott lenni a köztársasági államforma mellett, s a brit társadalom naggyá tudott fejlődni és fenn tudott maradni a királyság intézménye mellett." Ami a kisebb államokat illeti: „Svájc óriási fejlődést ért el, és szinte az emberi kultúra élén áll hosszú idő óta; mellette a kis Dánia, mint királyság, szintén valóságos paradicsomot valósított meg állampolgárai számára". Magyarország esetében a köztársasági államforma mellett szól, hogy „meg kell szüntetnünk és le kell vezetnünk ezt a bizalmi válságot, amely a fiatal magyar köztársaság életét ma megnehezíti", a köztársasági államforma elfogadása a szövetséges hatalmak és az egész világ felé „tettekkel bizonyítja" az ország demokratikus fejlődését. A belső feszültség okát Sulyok a munkáspártok és a Kisgazdapárt egymással szembeni „természetes bizalmatlanságában" látta. Majd arról beszélt, hogy ha egy olyan többség alakul ki, amely a viszonyok „megjavítására irányuló törekvéseket

[8] *Haladás*, 1946. január 23.
[9] Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Magvető Kiadó-Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1977. 374-375.
[10] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. I-II. k. Európa-História, Budapest, 1990. 231-233.

magáévá teszi", akkor a kisebbség erőszakos fellépéseit, a forradalmat el lehet kerülni, és az „evolucionizmus útjára" lehet lépni. Ezután ismertette a törvényjavaslat egyes pontjait, majd annak a történelmi útnak a főbb állomásait, amely a javaslat előterjesztését megelőzte. A Habsburgok négyszáz éves uralmát jellemezve megállapította, hogy abban a korban is volt olyan időszak, amikor a király sokkal több „szociális érzéket árult el", mint maga a nemzet. Az 1918–1919-es forradalmak eseményei kapcsán viszont kemény kommunistaellenes támadásba kezdett. A polgári demokratikus forradalom „kudarcát" azzal magyarázta, hogy egy kisebbség vette át a hatalmat, amely „nem fejezte ki az ország többségének akaratát."[11]

Sulyok előadói beszédéből kiderült, hogy ő és támogatói a köztársasági államforma megteremtése után olyan koalíciós együttműködést szeretnének megvalósítani, amely a többségi párt irányításával a polgári demokrácia keretei között mozog. A Kisgazdapárt másik szónoka, Erőss János is csupán csak arra vállalkozott, hogy Sulyok Habsburg-párti megnyilatkozásával szemben a nemzeti királyság intézményét méltassa. Ő a Szent István uralkodásától 1526-ig terjedő időszakot emelte ki történelmünkből, mint olyan korszakot, amikor „törődtek az ország sorsával is".[12] Sulyoknak a Tanácsköztársasággal kapcsolatos nézeteit az MKP szónoka, Rajk László utasította vissza: „...mi, kommunisták, sok szempontból nézzük és bíráljuk az 1919-es eseményeket – mondotta –, de tény és minden vitán felül áll az, hogy az 1919-es háború nem irredentizmus, hanem a magyar nemzet jogos önvédelmi harca volt". A törvényjavaslat jelentőségét méltatva pedig azt emelte ki, hogy a demokratikus állampolgári jogok nem illetik meg a nemzet belső ellenségeit: „Mi rajta leszünk, hogy a köztársaság ne a nagytőke, a nagybirtok, a magas klérus köztársasága legyen, hanem a nép védelmezője, a munkásság, a parasztság és a haladó értelmiség köztársasága."[13]

A szociáldemokrata Kéthly Anna a törvényjavaslat vitájában elsősorban „a legutolsó hónapokban támadásba lendült reakció" azon vádjait cáfolta, amelyek megpróbálták a Nemzetgyűlés illetékességét kétségbe vonni a köztársasági államforma megteremtése ügyében, és a köztársaságot úgy beállítani, mint amely ellentétben áll a királyságnak a magyar nép „lelkében élő" ideáljával. Kéthly kitért továbbá az SZDP-nek az 1918-as forradalomban játszott szerepére, illetve azzal kapcsolatos álláspontjára, és azt a magyar nép történelmi felszabadítására irányuló első komoly kísérletként értékelte. A parasztpárti Darvas József egyfelől azokkal vitázott, akik a köztársaság kikiáltását a békekötésig akarták elodázni, másfelől pedig azokkal, akik a parlamentben és azon kívül a magyar nép hagyományainak védelme címén a királyságot a jövő számára szerették volna megmenteni. A köztársaságot a demokratikus erők harcában ő sem befejezésnek, hanem „egy újabb alapnak" tekintette.

Az ellenzéki pártok képviselői közül elsőnek Eckhardt Sándor, a Demokrata Néppárt képviselője fejtette ki véleményét a törvényjavaslattal kapcsolatban. Eckhardt, miután bemutatta „új" pártja programját (röviden összefoglalta Barankovics szeptemberi programbeszédének főbb megállapításait), azt a kijelentést tette, hogy pártja az

[11] *Nemzetgyűlés Naplója*, 1946. I. k. 250-265.
[12] Uo. 266.
[13] Uo. 271-274.

államforma milyenségéből „nem óhajt pártkérdést csinálni". Ezután azonban lényegében megismételte a Kisgazdapárt konzervatív nézeteket valló képviselőinek véleményeit. A Nemzetgyűlésnek szerinte is inkább más, „fontos kérdésekkel" kellett volna foglalkoznia: így a gazdasági válság és az infláció megszüntetésével, a földreform lezárásával, a hadsereg demokratikus szellemű átszervezésével stb. Amit Sulyokék a vita során nem fogalmaztak meg konkrétan, hogy elutasítják - a törvényjavaslatot -, azt Eckhardt a népszavazás fontosságára utalva megtette: „...Kívánatosnak tartanám - szögezte le végső konklúzióként -, ha a t. Nemzetgyűlés nem zárkóznék el egy ilyen, a demokratikus életben rendkívül fontos formai aktus végrehajtásától, és egyelőre félretéve az előttünk fekvő tervezetet, amelyet különben teljes szívemből helyeslek, előbb közvetlen, de országos jelentőségű népszavazással szerezne tapasztalatot afelől, vajon a nép nagy többsége egyetért-e a javaslattal".[14] Szent-Iványi Sándor, a PDP elnöke viszont - szemben Eckhardttal - pártja nevében kijelentette, hogy nem ellenzi, hanem „határozottan mellette van" a köztársasági törvényjavaslat megtárgyalásának és elfogadásának is. Sőt hangsúlyozta, hogy a királysággal szemben a köztársasági államformát már csak azért is jobbnak tartja, mert ebben a három-négy évenkénti szavazással az ország népe politikai tájékozottságra tehet szert, és egyúttal számot is vethet magával, hogy kiket küld a Nemzetgyűlésbe, és azok milyen nézeteket képviselnek majd. Végül örömmel üdvözölte azt a tényt, hogy a törvényjavaslat „kodifikálja" az emberi jogokat, amit pártja programjában már korábban is követelt.[15]

A nemzetgyűlési vitában egyetlen képviselő, a PDP listáján mandátumhoz jutott „pártonkívüli" Slachta Margit vállalkozott arra, hogy nyíltan is védelmezze a királyságot. Sőt nemcsak a királyság intézményét, hanem a Habsburg uralkodóházat is. Sulyokra hivatkozva külön is felhívta a figyelmet Mária Terézia és II. József „érdemére", majd követelte, hogy a törvényjavaslatban foglalkozzanak a Szent Koronával is. Sajátos módon foglalt állást ezután a királyság - köztársaság tekintetében: „Mindig csak azt beszéljük és azt halljuk, hogy mi rossz a királyságban - mondotta. - Úgy állítjuk be, mintha a köztársasági formában nem történhetnék semmi visszaélés. Csodálatos logikátlanság ez, hiszen most Európának nagy szerencsétlenségét a legmodernebb vonalvezetés okozta, ami nem a királyságok idején történt, hanem köztársasági keretek között." Majd a kisgazdák álláspontjához és Eckhardthoz hasonlóan arra hivatkozott, és egyúttal indítványozta is, hogy halasszák el a törvényjavaslat tárgyalását, mivel az élelmezési problémák, a gazdasági újjáépítés és a közbiztonság megteremtése sokkal fontosabb kérdés. Végül leszögezte, hogy a törvényjavaslatot a maga részéről nem fogadja el.[16] 1946. január 31-én a Nemzetgyűlés elnöke az 1946. évi 1. törvénycikket „kihirdetettnek" nyilvánította, és ennek alapján másnap, február 1-jén a Nemzetgyűlés közfelkiáltással megválasztotta Tildy Zoltánt a Magyar Köztársaság elnökének.

Magyarország államformája köztársaság lett. A köztársasági elnököt a parlament választotta meg, négy évre. Megválasztásával egyidejűleg a Nemzeti Főtanács megszűnt. Az elnöki jogkör - s ebben a kommunisták korábbi törekvései jutottak kifejezésre,

[14] Uo. 291.
[15] Uo. 292.
[16] Uo. 297-314.

illetve érvényesültek - azonban valódi hatalom nélküli tisztség lett, jobbára csak reprezentatív funkciókat jelentett, semmint tényleges főhatalmat. Az elnök képviselte a magyar államot, de a kormányzásban közvetlenül nem vehetett részt. A miniszterelnököt csak a Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának - ebben a pártok „erős" emberei vettek részt - meghallgatása után nevezhette ki és menthette fel. A köztársasági elnök minden rendelkezéséhez és intézkedéséhez a miniszterelnök vagy az illetékes felelős miniszter ellenjegyzésére van szükség. Követeket küld és fogad. Hadat üzenni és a hadiállapot beálltát megállapítani, békét kötni, továbbá a hadsereget az ország határain kívül bevetni csak akkor van joga, ha ahhoz a Nemzetgyűlés hozzájárul. Kitüntetéseket, érdemrendeket és hivatali címeket adományozhat. Nem élhet sem a törvény szentesítésének, sem az abszolút vétónak a jogával. A Nemzetgyűlést csak akkor oszlathatja fel, ha a kormány előterjesztést tesz rá, és a képviselők 40%-a ezt kéri. A Nemzetgyűlést egy ülésszakban egyszer elnapolhatja, 30 napnál nem hosszabb időre.

Eredeti megjelenés: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére.* Szerk.: Erdei Gyöngyi–Nagy Balázs. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2004. 424–430.

A Magyar Szabadság Párt története

1946. március 12-én a Magyar Kommunista Pártot, a Szociáldemokrata Pártot, a Nemzeti Parasztpártot és a szakszervezeteket tömörítő Baloldali Blokk követelésére a Független Kisgazdapártból kizártak 20 reakciósnak minősített képviselőt. Közvetlenül a kizárási levelek kézhezvétele után a 20 ember közül 16 Vásáry István háznagyi szobájában értekezletet tartott, ahol már szóba került, hogy új pártot kellene alakítani.[1]

Korabeli sajtójelentések szerint azonban a kizárt képviselők közül többen is azon a véleményen voltak, hogy lépjenek be együtt valamelyik pártba, amely nem tagja az MNFF-nek. Sulyok Dezső pedig az érdeklődő újságíróknak kijelentette, hogy ő egyelőre nem lép egyik működő politikai pártba sem, hanem pártonkívüli marad.[2] A kizárt képviselők arról is vitatkoztak, hogyan nevezzék az új pártot. Nagy Vince szerint többen a Kossuth Párt elnevezést ajánlották, amit ő mint e párt volt elnöke ellenzett, mondván, hogy ezzel „néhány királypárti érzelmű képviselőt" elriasztanának a beléréstől.[3] A sorozatos pártalakítási tárgyalásokba aztán bekapcsolódott Sulyok Dezső is, akit a képviselők március 15-én az új párt, a Magyar Szabadság Párt (MSZP) elnökévé választottak meg. A Kisgazdapártból eltávolított képviselők közül az új párt megalakításában és munkájában Dénes István, Fillér László, Ledniczky Lajos, Veér Imre és Veress Anna nem vett részt – ők mint pártonkívüli képviselők folytatták tovább parlamenti tevékenységüket, illetve politikai munkájukat.[4]

A kizártak megállapodása természetesen még nem jelentette egyúttal a párt hivatalos elismerését is. Sulyokék ezért legfontosabb feladatuknak azt tartották, hogy megszerezzék a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóváhagyását. Sulyok 1946. március végén, majd áprilisban is felkereste Nagy Ferenc miniszterelnököt, és támogatását kérte, majd a SZEB vezetőivel folytatott tárgyalásokat a párt engedélyezéséről; írásban is kérte annak hivatalos elismerését.

Sulyok Dezső a Nemzetgyűlés 1946. május 2-i ülésén bejelentette, hogy az FKGP-ből kizárt 16 társával együtt új pártot szeretne alakítani. „Miután azonban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság részéről hivatalosan közöltetett velünk az, hogy a párt működésének megkezdéséhez a fegyverszüneti egyezményhez fűzött gyakorlat értelmében a Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélye szükséges, a múlt hó 29-én kérvényt nyújtottam be a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz és abban kértem, hogy a párt működését engedélyezni szíveskedjék." A kérvényre azonban még nem érkezett meg a jóváhagyó válasz, így Sulyok azt is közölte, hogy mindaddig, amíg ezt nem kapják meg, addig a 16 képviselő mint „párton kívüli ellenzéki képviselő kíván a Nemzetgyűlés munkájában részt venni."[5]

A koalíciós pártok, illetve vezetőik a kisgazdapárti képviselők kizárásakor számoltak egy új politikai párt megalakításával, s amikor ez a kérdés napirendre került, nem emeltek kifogást ellene. Szviridov altábornagy ugyanis a SZEB nevében 1946. július 4-én az alábbi levelet intézte Nagy Ferenc miniszterelnökhöz: „Tekintettel a kormány határozatára, valamint a kormányzati koalícióba tömörült összes magyar demokratikus pártok egyhangú kívánságára, hogy Sulyok Dezső nemzetgyűlési képviselő úrnak új párt alapítása engedélyeztessék, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság az Ön levelében foglalt kérelmet tudomásul vette."[6] A SZEB tehát egyelőre csak tudomásul vette a párt megalakulását, működési engedélyt csak később adott. Nagy Ferenc a SZEB állásfoglalásáról azonnal értesítette Sulyokot, aki ezt követően – a program megszövegezése után – ismertette a Nemzetgyűlésben a Magyar Szabadság Párt programját.[7]

Bevezetőjében közölte az egybegyűltekkel, hogy ők elítélik azt az eljárást, ahogy az FKGP vezetősége „kívülálló tényezők nyomására", a pártalkotmány megsértésével, kizárta csoportjukat a pártból. Elhárította maguktól a „reakció" és a „jobboldaliság" vádjait, és leszögezte, hogy ők nem ellenségei a demokráciának, nem működtek együtt az ellenforradalmi rendszer vezetőivel, sőt későbbi magatartásukkal sem adtak okot a méltatlan és „a politikai szabadság gondolatát súlyosan sértő elbánásra".

A pártelnök szerint a Magyar Szabadság Párt legfőbb célja, hogy „Magyarországot a jövőben minden eszközzel távol tartsuk bármely háborúban való tényleges részvételtől, és ezzel egyszer és mindenkorra lehetetlenné tegyük, hogy országunk és annak népe egy újabb háború szenvedéseit legyen kénytelen elszenvedni", vagyis a legfőbb cél az ország semlegességének a biztosítása. S ezt úgy vélte elérhetőnek, hogy Magyarország külpolitikája „ma és a belátható jövőben különösképpen tekintettel lesz a Szovjetunióra anélkül, hogy egy ellenlépést is kockáztatna, amely sértené vagy veszélyeztetné az angolszász hatalmak érdekeit". Magyarország területi, gazdasági és egyéb problémáit a békeszerződésnek úgy kell szabályoznia, hogy a „Duna-völgy népei a kölcsönös megértés, engedékenység és egymásra utaltság szellemében végre egymásra találjanak". Külön is hangsúlyozta, hogy „ezt a célt csak olyan béke valósíthatja meg, mely a néprajzi, történelmi és gazdasági szempontokat méltányosan összeegyeztetve, egy államban egyesíti a földrajzilag egy tömbben lakó és népiség szerint egy testet alkotó népeket, azoknak a néptöredékeknek pedig, amelyek így is idegen impérium alatt maradnak, megadja a teljes egyenjogúságot, nemzeti sajátságaik szabad érvényesítési lehetőségét, és ezzel közelebb hozza a határok spiritualizálásának ide-

[1] Dr. Némethy Jenő: *A Kisgazdapárt útja. A Függetlenségi Frontban. 1945–1948.* (Kézirat.) 1968. Nemzeti Múzeum Újkori Dok. Gyűjt. 120.

[2] *Népszava*, 1946. március 14.

[3] Nagy Vince: *Októbertől októberig.* Emlékiratok. New York, 1962. 209.

[4] Dr. Némethy Jenő: *A Kisgazdapárt útja.* 123.; Sulyok Dezső: *Zwei Nächte ohne Tag.* Zürich, 1948. 359.; *Világ.* 1946. március 17.

[5] *Nemzetgyűlés Naplója*, Atheneum, 1946. 1. k. 764.

[6] *Sulyok Dezső négy beszéde.* 2.

[7] *Nemzetgyűlés Naplója*, II. k. 333–340.

jét". Egyúttal követelte azt is, hogy amint lehetőség nyílik rá, Magyarország legyen tagja az Egyesült Nemzetek Szervezetének, mivel hazánk is magáévá teszi azokat az alapelveket, amelyekre a szervezet felépült.

A Magyar Szabadság Párt belpolitikájával összefüggésben Sulyok Dezső megtagadott minden közösséget a fasizmussal és reakcióval. Ugyanakkor mindenfajta egypártrendszert a fasizmus megjelenési formájának minősített, sőt még az olyan politikai rendszert is, amelyben a pártok együttműködése olyan szoros, hogy az a szövetkezett pártokon kívül álló „más demokratikus törekvések" érvényesülési jogosultságát lehetetlenné teszi.

„Mi tagadjuk a totalitás tanát, az állami mindenhatóságot, és a közösségi élet értelmét az ember vele született szabadságának lehető legtökéletesebb és legrendezettebb megvalósításában látjuk. A fasizmus megjelenési formájának tartjuk az úgynevezett egy-pártrendszert", meg azt is, ha több párt blokkszerűen lép fel. Ez utóbbi nyilván a Baloldali Blokk ellen irányult. „Politikánk érvényesítésének egyetlen klasszikus tisztasági eszköze - hangoztatta a pártelnök - a szabadon megnyilvánuló népi akaraton felépült, többségre támaszkodó felelős parlamenti kormányzat és az autonóm önkormányzaton nyugvó demokratikus népi közigazgatás, mely együtt dolgozik a kisebbséggel és amely a kisebbség jogait tiszteletben tartja." A program elítélte a választójog korlátozását, az internálás intézményét, és minden olyan törekvést, amely akadályokat gördít a fentebbi módon értelmezett demokrácia érvényesülésének útjába. A gazdaságpolitikában a magántulajdonon felépülő és az egyéni kezdeményezés szabadságát biztosító gazdasági rend megteremtéséért szállt síkra. Emellett, ha gazdasági szükség diktálja, elfogadhatónak ítélte (megfelelő kártalanítással) a föld ásványi kincseinek köztulajdonba vételét, az „országos érdekkel bíró" energiaforrások államosítását. Helyesnek tartotta és támogatta az értékálló pénz megteremtésére irányuló törekvéseket, de egyúttal hangsúlyozta azt is, hogy „gazdasági életünk egyensúlyát és állandóságát természeti kincseinkkel és a magyar nép egyetemének munkájában rejlő értékkel fedezett külföldi kölcsön segítségével és jóvátételi terheink elviselhető évi szolgáltatásokra beosztott új szabályozásával kívánjuk helyreállítani."

Sulyok megmásíthatatlan történelmi tényként vette tudomásul pártja nevében „a feudalizmus végső felszámolását és az eddigi föld nélküli parasztságnak, a nemzet legfőbb fenntartó elemének a földhöz juttatását", és síkraszállt „a belterjes agrár kisgazdaságokon alapuló termelési rend" kiépítéséért és a mezőgazdasági szövetkezeti rendszer kialakításáért. A földreform tudomásulvétele mellett Sulyok a pártja nevében azt is leszögezte, hogy „a nemzet anyagi erejéhez mért lehető méltányos kártalanításban kell részesíteni a volt földtulajdonosokat, és meg kell teremteni a biztonságot a földtulajdonnal, mind az új, mind a régi tulajdonosok irányában."

A Magyar Szabadság Párt az ország újjáépítésében vitathatatlanul nagy szerepet szánt a keresztény erkölcsi elveknek, a valláserkölcsi nevelésnek, és nyíltan rokonságot vállalt a hasonló szellemű pártokkal Európa valamennyi országában. Sulyok kijelentette azt is, hogy pártja elítél mindenféle korrupciót, mindenekelőtt az „intézményesített pártkorrupciót" és a pártok közjogi uralmát, amit gyökeresen fel kell számolni. Védelmébe vette a múlt rendszer szakembereit, és tőlük várta - a „tudatlanság nehézségeivel küzdő műkedvelőkkel" szemben - az ország újjáépítésének megindítását. Egyúttal elítélte a régi tisztviselői kart megrostáló B-listázásokat, mivel szerinte így állhattak elő a „közigazgatás puszta lehetőségét is veszélyeztető oktalan túlkapások". Mindezek után azt is kijelentette, hogy pártja ellenzéki párt, s nem ellenzékieskedő: az ország és népe jövőjének legalább olyan meggyőződéses és „önzetlen harcosa", mint a többi, politikai párt.

A Magyar Szabadság Párt már indulásakor számolt a kisgazdapárti „jobbszárny" támogatásával, illetőleg esetleges csatlakozásával. Erre utal egyébként a szabadságpárti Hegymegi Kiss Pál által kezdeményezett akció, amelynek során 60 nemzetgyűlési képviselő aláírását sikerült megszereznie a parlament rendkívüli összehívása céljából.[8] Valóban sok kisgazdapárti politikus rokonszenvezett és igyekezett együttműködni a Magyar Szabadság Párttal, maga az FKGP azonban nem közeledett a baloldali pártokhoz. Így, legalábbis pillanatnyilag, nem igazolódott a baloldali pártoknak, mindenekelőtt a kommunista pártnak az az elképzelése, hogy a Szabadság Párt fellépésével a koalíció megszabadul legfőbb tehertételétől, és ezzel megszilárdulnak a koalíciós pártok kapcsolatai.

Sulyok parlamenti zászlóbontását a polgári ellenzék megelégedéssel fogadta. Zsolt Béla a Magyar Radikális Párt nevében levelet intézett Sulyokhoz[9], amelyben felhívta a figyelmét arra, hogy az ellenzéki politikus mindig veszélyes helyzetben van, ha a párthívek elsősorban nem azért csatlakoznak hozzá, mert programját helyeslik, hanem mert szemben állnak a kormányzat célkitűzéseivel. Figyelmeztette Sulyokot arra is, hogy a nagybirtokosok, bankárok, tőkések, sőt még a katolikus egyház is elsősorban tőle várják a hatalmi befolyásuk növeléséhez szükséges támogatást. „Mi is ellenzékiek vagyunk, ha elvek és gyakran a módszerek kérdésében is közelebb is állunk a Baloldali Blokkhoz, mint Hozzád" - szögezte le Zsolt, majd kifejtette: Sulyokéktól azt várják, hogy „az eddig ellenforradalmi jellegű és polgárháborús célú ellenzékiség azzá a valóban demokratikus ellenzékiséggé higgadjon, amelynek legvakmerőbb törekvése legfeljebb a törvényes eszközökkel kiharcolt politikai váltógazdaság - természetesen csak a demokrácián belül".

Az 1946 nyarára létrejött Magyar Szabadság Párt azonban - „működési engedély" hiányában - hosszabb ideig kizárólag csak a Nemzetgyűlésben tevékenykedett. A magyar kormányküldöttség 1946. júniusi washingtoni, londoni és párizsi látogatása után - az utazás célja az volt, hogy megismertessék és elfogadtassák a magyar békecélokat - Nagy Ferenc miniszterelnök csak egy hónappal később tartotta meg külpolitikai beszámolóját a Nemzetgyűlésben. A vita során a képviselők közül egyedül Sulyok Dezső, a Magyar Szabadság Párt elnöke vetette fel, hogy felül kellene vizsgálni a magyar külpolitikát. Sulyok július 26-i felszólalásában azt is megmondta, milyen külpolitikai orientációt kellene követnie az országnak. Első cél, hogy „a nemzetgyűlés deklarálja Magyarország semlegességét". Egyúttal síkraszállt az egységes Európa megteremtésének gondolata mellett is: ez a „három nagy" mellett (és nem ellenük) egyfajta „negyedik" világpolitikai tényező lenne, a hiányzó „negyedik kerék".[10] A békeszerződés ter-

[8] Uo. 324.
[9] *Haladás,* 1946. július 25.
[10] *Nemzetgyűlés Naplója,* II. k. 508-520.

vezet nyilvánosságra hozása után leginkább a Magyar Szabadság Párt igyekezett kihasználni és a maga javára fordítani a tervezet által kiváltott jogos tömegelégedetlenséget. Erre utalt Sulyok augusztus 8-i nemzetgyűlési újabb felszólalásában is, mondván a Nemzetgyűlés tiltakozzék ellene, és „kérjen a világ népeitől Magyarország számára igazságos és méltányos békét".[11] Ám a Nemzetgyűlés elnapolta a javaslatot.[12]

Nagy Ferenc és Kovács Béla közbenjárására a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1946. október 11-én engedélyezte a Magyar Szabadság Párt működését.[13] A SZEB levele egyúttal Nagy Ferenc tudomására hozta azt is, hogy az engedély megadásánál mindenekelőtt a miniszterelnöknek azt az ígéretét vették figyelembe, hogy a „Magyar Szabadság Párt tevékenysége a magyar demokrácia megerősítésére fog irányulni, és ezzel erősíti a koalíciós magyar kormány tekintélyét és a Magyar Köztársaság presztízsét".[14]

Sulyok Dezső a működési engedély megérkezése után felkereste Nagy Ferenc miniszterelnököt, és saját maga, valamint pártja nevében megköszönte neki a közbenjárást. A koalíciós pártok vezetői közül rajta kívül csak Veres Pétert, a Nemzeti Parasztpárt elnökét látogatta meg. E látogatások azonban inkább csak protokoll jellegűek voltak, politikai együttműködésről nem esett szó.[15] 1946 novemberében, a működési engedély birtokában, Sulyokék elérkezettnek látták az időt arra, hogy országos méretű akcióba kezdjenek, és önállóan szervezzék meg a polgári ellenzéket. Az országos méretű szervezkedést a Magyar Szabadság Párt november 24-i sportcsarnokbeli zászlóbontó nagygyűlésén kezdték el.

A nagygyűlésen több ezren szorongtak, a kívül rekedtek hangszórókból hallhatták a beszédeket – Hegymegi Kiss Pál, a párt képviselőcsoportjának legidősebb tagja nyitotta meg a gyűlést.[16] Megpróbálta röviden összefoglalni a párt törekvéseit; szerinte a legfontosabb cél olyan nemzeti demokrácia megteremtése, amely a szabadságszeretet, a rend, az igazság és a tiszta erkölcs alapelveire épül, s így teremti meg a jogbiztonságot, a magyarság összefogását, a „háborítatlan magyar életet". Hegymegi után Sulyok Dezső pártelnök mondta el „programadó" beszédét. Újra összefoglalta, illetve megismételte a párt programjának azokat a legfontosabb követeléseit és célkitűzéseit, amelyekről már korábban, júliusi nemzetgyűlési felszólalásában, a pártprogram ismertetésekor szólt. Ezután sajátos módon „értékelte" az 1946 novemberéig eltelt időszak legfontosabb bel- és külpolitikai eseményeit, illetve legfontosabb kérdéseit. A Kisgazdapártnak felróttta, hogy több ízben is „elárulta és minősíthetetlen módon cserbenhagyta a mezőgazdasági termelői osztályt." Sulyok ugyanakkor nem adott új agrárprogramot korábban meghirdetett agrárpolitikai törekvéseihez képest. Véleményét – a földreformnak mint történelmi ténynek a tudomásulvételét – megismételve arra hívta fel hallgatósága figyelmét, hogy ma már „nem lehet mást csinálni, mint a megromlott termelőerő visszaállítására mindent el kell követni".

[11] Uo. 922–925.
[12] A Magyar Szabadság Párt parlamenti tevékenységéről lásd részletesebben Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949.* 121–129.
[13] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* 1. k. 300.
[14] *Világ,* 1946. október 23.
[15] Sulyok Dezső: *Zwei Nächte ohne Tag.* 366.
[16] A nagygyűlés szónokaitól származó idézeteket lásd a *Sulyok Dezső négy beszéde* c. pártkiadványban.

Sulyok pártja nevében az „egyenlő érvényesülés elvét" hirdette, de csakis az „élet kapuján belépő fiatalság" számára. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy „kinn az életben már nem lehet szó egyenlőségről".

„Ma, az adott kül- és belpolitikai helyzetünkben az egyetlen elképzelhető helyes kormányzás az – szögezte le végül Sulyok –, hogy a kommunista párttal együtt, de nem annak járszalagján és nem annak szuggesztiója alatt egy polgári demokratikus kormányzat együtt-kormányzás formájában vigye az ország ügyeit... új világnézetet, új elszántságot, új akaratot hozunk. Mi húsz évszázad kommunizmusát szociális tartalommal akarjuk megtölteni... Mi azt hisszük, hogy mi vagyunk az egyetlen, utolsó alkalom és ebben a tudatban és azzal a mélységes meggyőződéssel, hogy Isten nem hiába teremtett minket, és hivatás vár ránk nemzetünk életének jobbá tételében, kérünk benneteket: az Istenért, nyújtsátok ide kezeteket!" A Magyar Szabadság Párt tehát, amely nyomatékosan a keresztény erkölcs elveihez tartozónak vallotta magát, arra akarta politikáját is építeni.

A sportcsarnoki nagygyűlésen gróf Pálffy József, a Keresztény Demokrata Néppárt korábbi szervezője és vezetője volt pártja, illetve a keresztény erők nevében bejelentette, hogy csatlakozik a Magyar Szabadság Párthoz. Pálffy és csoportja úgy gondolta, hogy miután saját pártját 1945 őszén nem sikerült „hivatalosan" is elismertetni, a PDP-vel való „házassága" pedig rosszul sikerült, most talán az MSZP lesz az a politikai szervezet, amely az ő és környezete elképzeléseit és politikai célkitűzéseiket majd megvalósítja, illetve győzelemre viszi. Pálffy – Sulyokhoz hasonlóan – a krisztusi demokrácia megteremtéséért hirdetett harcot. Nyíltan megmondta, hogy a demokrácia korabeli formáját nem tartja jónak, sőt a rendszert elítélte: ők nem osztálypártként, hanem az egyetemes magyarság pártjaként kívánnak politizálni. Kommunista-, illetve munkáspártellenes beszéde végén leszögezte: „...tudjuk, hogy a mi politikai felfogásunk éppen a magyar munkásság becsületes részénél igen nagy visszhangra talál. És nem fogjuk megengedni, hogy vörös lepellel vonják be a nemzetiesen gondolkodó magyar munkásságot."

A Magyar Szabadság Párt zászlóbontó nagygyűlésén Oberschall Ilona a női társadalom, Nagyiván János képviselő pedig a földműves-, illetve gazdatársadalom nevében szólt a hallgatósághoz, és egyúttal bejelentik, hogy ők is csatlakoznak. A nagygyűlés szónokai közül a konkrét napi politikai kérdéseket Nagy Vince és Vásáry József elemezte. Ők már nemcsak a pártok (elsősorban a Kisgazdapárt) politikai tevékenységét tartották rossznak, hanem a Nemzetgyűlés, illetve az egész kormány addigi munkáját is. Nagy Vince a kormány bírálatán túl éles támadást indított a Gazdasági Főtanács ellen. „Ez a Gazdasági Főtanács oly romboló munkát végzett a magyar nemzeti vagyonban – állapította meg Nagy Vince –, a magántulajdon alapján álló gazdasági rend minden kategóriáját úgy aláásta, hogy csak egy kis fúvó szélnek kell jönnie, és ahelyett, hogy proletárjainkat nyugat-európai polgári színvonalra emelnénk fel, az egész ország proletarizálódik, lesüllyed egy általános nyomorba." Nagy Vince egyúttal határozottan elítélte az internálási módszereket, és követelte, hogy a népbírósági intézményt is reformálják meg. Végül Vásáry József azzal fejezte be beszédét: „Mi igazi demokráciát, igazi szabadságot akarunk, és nem tűrjük, hogy amikor mi a szabadság és az igazság mellett kiállunk, azért a harcunkat reakciónak minősítsék!"

A Kisgazdapárt hivatalos lapja, a *Kis Újság* a szabadságpárti nagygyűlésen elhangzott politikai vádaskodásokra megpróbált válaszolni; de a párt vezetői joggal számíthattak arra is, hogy az MSZP megpróbál majd behatolni soraikba, és toborzó-szervező munkát fejt ki a kisgazda pártvezetéssel elégedetlen tisztviselői és egyéb kispolgári, polgári rétegekben.[17]

A Polgári Demokrata Párt is állást foglalt Sulyokék hivatalos zászlóbontásával kapcsolatban. Supka Géza, a PDP egyik vezető személyisége a *Világ* hasábjain elemezte a szabadságpárti nagygyűlés tapasztalatait. Legfőképp Sulyok nagygyűlési beszédét: találóan hasonlította egy „ekvilibrista mutatvány"-hoz, megjegyezve, hogy „a legkevesebb salto mortale sikerült a politika arénájában".[18]

A budapesti zászlóbontás után 1946 decemberétől vidéken is megjelentek a sulyokista pártszervezők. Az MSZP vidéki szervezése két nagyobb hullámban – 1946. decemberben, 1947. januárban és 1947 tavaszán – zajlott le.[19] A vidéki tagtoborzás sikere érdekében dolgozták ki és tették közzé a párt szervezeti szabályzatát.[20]

A *Magyar Szabadság Párt szervezeti szabályai,* vagy más néven a pártalkotmány szerint a párt célja „alkotmányos úton demokratikus politikai szervezetbe tömöríteni mindazon magyar állampolgárokat, akik a független magyar államban az ember természete és elidegeníthetetlen joga alapján félelemtől és nélkülözéstől mentesen, a keresztény hitelvek és erkölcsi törvények követelményei szerint kívánnak élni." A párt szervező soraiba várja a magyarság valamennyi rétegét, foglalkozásra való tekintet nélkül. A szervezeti szabályzat szerint a párt tagja lehetett minden olyan 18 éven felüli magyar állampolgár, aki „politikai jogainak gyakorlatától jogerős bírói ítélettel megfosztva nincs, és erkölcsi szempontból kifogás alá nem esik", vagyis lényegében mindenki előtt kitárták a kapukat. Ezt mutatta egyébként a pártalkotmány azon megállapítása is, hogy a tagság megszűnik „a tag elhalálozásával, a tag kilépésével és a tag kizárásával. A tag a pártból minden indoklás nélkül bármikor kiléphet." A párttag joga, hogy részt vesz a taggyűléseken, ott a tárgyalási rend megtartásával felszólalhat, indítványokat tehet, és szavazati jogát a szavazási eljárás rendelkezései szerint gyakorolja. A kötelességeket illetően pedig a szervezeti szabályzat szerint elég volt „az alkotmányos úton megnyilvánuló többségi akaratnak engedelmeskedni, magatartásával a párt céljainak elérést előmozdítani és az országos elnöki tanács által megállapított tagdíjat havonként megfizetni."

A pártalkotmány szerint a párt helyi (községi, városi, budapesti kerületi), járási és megyei, illetve nagy-budapesti szervezetekre és az országos pártközpontra tagozódott. A párt legfelsőbb szerve az Országos Küldöttség, amelyet a megyék, a törvényhatósági jogú városok, illetve Nagy-Budapest delegáltjaiból és a párt nemzetgyűlési képviselőiből akartak létrehozni. Ennek a fórumnak a szükséghez képest, „de évenként legalább egyszer" ülést kellett tartania, ahol a pártot érintő legfontosabb kérdésekben (a párt feloszlatásának kimondása, szövetségre lépés más pártokkal, koalícióban való részvétel és kiválás, a pártprogram és a pártalkotmány megváltoztatása; az Országos Elnöki Tanács, Politikai Tanács és Fegyelmi Tanács tagjainak megválasztása és azok elmozdítása) kellett dönteni. A szervezeti szabályzat „kizárólagos és egyedüli hatalmat" ruházott a párt Országos Elnöki Tanácsára, vagyis arra a néhány politikusra, akik lényegében a pártot megalakították. Az Elnöki Tanács – Sulyok Dezső, Nagy Vince, Vásáry István, Pálffy József, Halter Béla, Némethy Jenő, Vásáry József, Kuchinka Gyula és a Politikai Tanács négy kiküldötte – döntött ugyanis a nemzetgyűlési képviselők és a székesfővárosi törvényhatósági tagok jelöléséről. Irányította „a párt aktuális politikáját"; megállapította, hogy az egyes megyei és nagy-budapesti szervezetek az Országos Küldöttségbe hány küldöttet delegálhatnak; összehívta „elnöke útján" az Országos Küldöttséget, és megállapította ülésének tárgysorozatát. Hatáskörébe tartozott a párt háznagyának, központi pénztárosának és két pénztári ellenőrének a megválasztása is. Mindezeken túl az Országos Elnöki Tanács állapította meg azt is, hogy „a nagyobb helyi szervezetek keretein belül, így különösen a székesfővárosban, foglalkozás vagy élethivatás szerint milyen tagozatok alakítandók", és ellenőrizte, illetve irányt szabott azok működésének is. Sulyok „egyszemélyi hatalmát" pedig a szervezeti szabályzat azon paragrafusa biztosította, amely szerint: „Az országos pártelnök a pártot hatóságokkal és harmadik személyekkel szemben képviseli, összehívja és vezeti az Elnöki Tanács és a Politikai Tanács üléseit, ellenőrzi és irányítja a tisztviselők működését."

A szervezeti szabályzat elfogadása után – különösen 1947 február végétől, március elejétől kezdve – már legtöbb megyében megjelentek a párt képviselői és szervezői. A Magyar Szabadság Párt 1947 tavaszán kibontakozó nagyobb szervezkedési hullámának nyilvánvaló és közvetlen célja a Kisgazdapártból kiábrándult tömegek megnyerése, majd ezzel egy időben az egész polgári oldal erőinek tömörítése, országos méretű megszervezése volt. A párt e téren – főleg a vidéki városokban – sikereket ért el, de sok helyütt a paraszti lakosság körében is visszhangra talált hangos, ellenzéki propagandája. Nem tekinthető véletlennek az sem, hogy az MSZP tevékenysége az ország azon helyein volt a legsikeresebb, ahol az FKGP 1945 utáni új tömegeivel került kapcsolatba. Ez utóbbit egyébként kétségtelenül elősegítette az a körülmény is, hogy nemritkán az FKGP-nek hátat fordító vagy onnan eltávolított nemzetgyűlési képviselők vették kezükbe a párt szervezésének ügyét. 1947 márciusában-áprilisában az FKGP-ből korábban kizárt képviselők közül már az MSZP-ben tevékenykedett Lábady Nusser Antal, Felvinczy László, Jármay Gyula, Milassin Kornél és Palinay Ferenc is.

A Magyar Szabadság Párt régi és új képviselői a szervezési munka mellett természetesen igen aktívak voltak a Nemzetgyűlésben is. Erre különösen jó alkalmat jelentett az 1946–1947. évi költségvetés, valamint a felhatalmazási törvényjavaslat 1947. február 6-tól április 22-ig elhúzódó parlamenti vitája. A közel két és fél hónapos költségvetési és felhatalmazási vita során a legnagyobb feltűnést Sulyok Dezső március 20-án benyújtott határozati javaslata jelentette. Az MSZP elnöke alig egy héttel H. S. Truman amerikai elnök nevezetes, 1947. március 12-i kongresszusi üzenetének elhangzása után a párt nevében határozati javaslatot terjesztett elő Magyarország örökös semlegességének törvénybe iktatásáról. A javaslatban Sulyok, illetve az MSZP szerint kifejezésre kell jutnia annak, hogy Magyarország minden néppel kizárólag békés

[17] PIA 285. f. 1/5. ő. e., jelenleg a Kisgazda Örökség és Levéltár Alapítvány Kisgazda Levéltárában.
[18] *Világ,* 1946. november 10.
[19] Lásd részletesebben: Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon* 126. és köv. oldalak.
[20] *Tájékoztató. Amit minden párttagnak tudnia kell.* A Magyar Szabadság Párt kiadásában. Budapest, 1947. 3–16.

úton kívánja rendezni vitáit, „idegen hatalmak" vitáival szemben eleve érdektelennek nyilvánítja magát, s ezen elhatározás alapján „szövetségi, együttműködési, vagy éppen katonai szerződést egyetlen hatalommal vagy hatalmi csoportosulással sem hajlandó kötni". Az előterjesztés kiegészítő rendszabályként a magyar hadsereg feloszlatását is tartalmazta, s a belső rend fenntartására egy csekély létszámú, szigorúan pártatlan milíciát hagyott volna meg.[21]

A Magyar Szabadság Párt, megélénkülő parlamenti működése s részben vidéki térhódítása ellenére, 1947 tavaszán-nyarán sem tudott országos, átütő sikert elérni. S ebben a baloldal, főleg a Magyar Kommunista Párt tiltakozó fellépései mellett jelentős szerepet játszott az a tény, hogy a kisgazdapárti tömegek jelentős része tartózkodott a nyíltan ellenzéki MSZP-hez való csatlakozástól. Ugyanakkor még maga a polgárság sem döntött véglegesen afelől, hogy a jövőben az MSZP-t vagy a Kisgazdapártot tekinti-e politikai képviselőjének, sőt egyelőre a katolikus egyház vezetői sem foglaltak állást véglegesen. Nagy Vince felkereste ugyan Mindszenty József hercegprímást, és segítséget kért tőle a pártnak, de a hercegprímás „elhárította" ezt a kérését. „Szerintem – mondotta Mindszenty Nagy Vincének – a kormánnyal szemben álló pártoknak együttműködésre van szükségük. Ezt legjobban úgy tudják megvalósítani, ha elismernek maguk fölött egy, a parlamenten kívül álló tekintélyt, akitől egységes vezetést, irányítást fogadnak el."[22]

1947 tavaszán nem javultak a Magyar Szabadság Párt kilátásai a tekintetben sem, hogy a parlamentben vagy azon kívül működő valamelyik polgári ellenzéki párttal, illetve csoportosulással szövetségre léphet. A Demokrata Néppárt néhány parlamenti képviselője, bár szimpatizált Sulyokékkal, mégsem mutatott hajlandóságot a szövetkezésre. Az egyébként is erőtlen Polgári Demokrata Párt, illetve a parlamenti képviselettel sem rendelkező Magyar Radikális Párt pedig ekkor már egyenesen elutasította a Sulyokékkal való együttműködés gondolatát.[23] Sőt Zsolt Béla a *Haladás* hasábjain nyílt támadást indított a Magyar Szabadság Párt képviselői és támogatói ellen. Zsolt, aki korábban még a demokratikus ellenzék vezérének aposztrofálta Sulyokot, áprilisban már azt írta, hogy elképesztő „zabolátlan demagógiájának az a módja, amelyet a parlamentben, de főként vidéki beszédeiben szabadjára eresztett, s amely arra vall, hogy Sulyok nem kormányt akar buktatni a demokrácián belül, hanem magát a demokráciát akarja aláaknázni és lejáratni... Aki az amerikai jegyzék és a Truman-jegyzék óta a parlament ülésein látta és hallotta a Szabadság Párt fenegyerekeit – folytatta Zsolt Béla –, önkénytelenül arra a jelenetre emlékezhet, amikor a náci képviselők először jelentek meg a weimari Németország parlamentjében." Végül pedig annak a véleményének adott hangot, hogy „bármint is van, a baloldali pártok, amelyek féltik a demokráciát, most úgy érzik, joguk van a demokrácia ellenségével szemben más eszközökkel is védekezni, mint amilyenekkel a Baloldali Blokk jóhiszemű ellenzéke ellen küzdenek."[24]

[21] *Nemzetgyűlés Naplója*, VI. k. 705.
[22] Nagy Vince: *Októbertől októberig*. 338.
[23] *Világ*, 1947. április 3., április 11.
[24] *Haladás*, 1947. április 3.

A Magyar Szabadság Párt kilátásai a nyári hónapokban sem javultak, inkább romlottak. Az MKP, korábbi célkitűzéseinek megfelelően, a párt teljes felszámolására, szétzúzására törekedett. A politikai agitáció mellett most már igénybe vette a „felvilágosító munka" egyéb eszközeit is. Ugyanakkor továbbra sem vált valóra Sulyoknak az az elképzelése, hogy a Kisgazdapártból eltávolított vagy onnan kivált valamennyi polgári ellenzéki politikust, illetve követőiket összefogja, velük szövetségre lépjen. Ezek ugyanis Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása után már jórészt önállóan próbáltak szervezkedni.

Nagy Ferenc lemondása után Sulyok még a parlamentben tett egy utolsó kísérletet arra, hogy összefogja az ellenzéket. A Dinnyés-kormány programja feletti vitában azért „új programot" hirdetett meg. Kijelentette, hogy ők a demokráciának „nem azért a válfajáért" harcoltak és harcolnak, amelyet a kommunisták és a baloldal helyesnek tartanak. Véleményét abban összegezte, hogy az ország „valóságos rendőrállammá" alakult át. Sulyok azonban mindezek ellenére úgy vélekedett, hogy Magyarországon a polgári rendnek és a polgári politikának még van létjogosultsága. Szerinte ennek az lehet a biztosítéka, ha az ország a külpolitikában a semlegesség deklarálásával kifejezésre juttatja, hogy a nagyhatalmak „imperialista vagy világnézeti harcához" semmi köze nincs, a belpolitikában pedig a polgári társadalom felsorakozik a Kisgazdapárt mögé.[25]

A Magyar Szabadság Párt összeomlásában jelentős szerepet játszott, hogy a módosított választójogi törvény – amely Sulyok Dezsőt és néhány társát kizárta a választhatók köréből – teljesen nyilvánvalóvá tette: az MSZP a jövőben már sem a Nemzetgyűlésben, sem azon kívül nem töltheti be a koalíció polgári ellenzékének szerepét. A párt Politikai Tanácsa 1947. július 21-i ülésén kimondta a párt feloszlatását.[26] Másnap a Nemzetgyűlés üléstermében napirend előtti felszólalásában Nagy Vince nyilatkozatban hozta a képviselők tudomására, hogy a Magyar Szabadság Párt „a választójogi törvény vitájában nem vett részt, éppúgy nem vesz részt az ennek a törvénynek alapján elrendelhető választásokban sem"[27] A nyilatkozat elhangzása után a szabadságpárti képviselők elhagyták az üléstermet. Közülük Sulyok Dezső, Nagy Vince, Halter Béla, Pálffy József és Oberschall Ilona augusztusban az országot is kénytelen volt elhagyni.

Eredeti megjelenés: *Tudományos konferencia Sulyok Dezső születése 100. évfordulóján.* Pápa, 1998. 43–55.

[25] *Nemzetgyűlés Naplója*, VII. k. 850–858.
[26] Sulyok Dezső: *Zwei Nächte ohne Tag*. 373.; Nagy Vince: *Októbertől októberig*. 316–317.
[27] *Nemzetgyűlés Naplója*, VIII. k. 446.

A koalíciós és az ellenzéki pártok agrárpolitikai elképzelései, 1944–1947

A Szegeden megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) programja lényegét tekintve az MKP 1944. november 30-án nyilvánosságra hozott akcióprogramján alapult; számos más létfontosságú kérdéssel együtt szerepelt benne a földreform végrehajtása, mely sok százezer földnélkülit és szegényparasztot tesz majd tulajdonossá. A program kimondta: a „földreform céljaira igénybe kell venni a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait, és teljes egészében minden felszereléssel együtt el kell kobozni. El kell törölni a parasztságot kiszipolyozó Jurcsek-tervet, és fokozatosan szabaddá kell tenni a mezőgazdasági termékek piaci forgalmát. Olyan állat- és terményárakat kell biztosítani, melyek jövedelmezővé teszik a mezőgazdasági termelést és előmozdítják a kisbirtokok gazdasági megerősödését."[1]

E célok elérését fontos feladatnak tekintette az 1944. december 21–22-én megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés kormányprogrammá emelt szózata hangsúlyozta: „Földreformot akarunk! Földhöz juttattunk sok százezer föld nélküli és szegényparasztot, hogy gyarapítsuk a magyar nemzeti erőt és évszázadokra megszilárdítsuk a demokratikus magyar államrendet."[2]

Az első részletes földreformtervezettel (a Kommunista Párttal egyetértésben) a Nemzeti Parasztpárt jelentkezett 1945. január 14-én. Főbb pontjai: a 100 holdon felüli úri birtok, a 200 holdon felüli parasztbirtok kisajátítása, a háborús bűnösök birtokainak elkobzása. Egy héttel később az MKP kijelentette, hogy nézete szerint „a Nemzeti Parasztpárt földreformjavaslata alkalmas arra, hogy így az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány ünnepélyes ígéretét a földreformról a gyakorlati megvalósulás útjára vigye."[3] A részleteket illetően kiegészítő javaslatot is tett, például, hogy 300 holdig meghagyhatják azoknak a birtokait, akik részt vettek a nemzeti ellenállásban, és ott érdemeket szereztek, valamint hogy az úri nagybirtokokat különböztessék meg a parasztbirtokoktól.

[1] A programot legújabban közli: *Magyarországi pártprogramok 1944–1988.* Összeállította, szerkesztette, a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette: Balogh Sándor–Izsák Lajos. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004. 9–13.

[2] *Az 1944. évi december hó 21-én Debrecenben összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* Athenaeum, Budapest, 1946. 10.

[3] *Néplap,* 1945. január 21.; Lásd még Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948.*

Az SZDP-nek és az FKGP-nek már a második világháború előtt is volt kidolgozott földreformtervezete. A Szociáldemokrata Párt képviselője az Ideiglenes Nagygyűlés első ülésén ezzel kapcsolatban azt mondotta: „...pártunk a földkérdésben 1930-ban részletes, alapos programot dolgozott ki. Ma is ennek a programnak az alapján állunk. Sem elvenni, sem hozzátenni ehhez nem akarunk."[4] Ez a program két lényeges kérdésben közelítette meg az 1945. évi reformot. Egyrészt a nagybirtok 200 holdon felüli részét akarta (kártérítés ellenében) kisajátítani, másrészt a hitbizományi és az egyházi birtokok teljes kisajátítását követelte szintén kártérítés nélkül. E programra hivatkozva a szociáldemokraták 1945-ben elfogadták a földreformrendelet főbb intézkedéseit.

Az FKGP 1939-ben összeállított programja azt javasolta, hogy hárommillió hold földet osszanak szét 650 000 „szegénysorsú" parasztcsalád között. 1945 áprilisában közzétett pártprogramjában a földreformot a szükséges nagy reformok első állomásának tekintve a párt hangsúlyozta: a végrehajtás során össze kell egyeztetni a radikális megoldást az „ésszerű megoldással". „Fel kell használni a földreform céljaira minden 100 holdon felüli úri birtokot és minden 200 holdon felüli parasztbirtokot, valamint a vállalatok és közületek összes birtokát éppen úgy, mint az egyházaknak a 100 hold javadalmi föld feletti részét. El kell kobozni és a földreform céljaira kell fordítani a háborús bűnösök, nyilasvezérek, volksbundisták és egyéb hazaárulók összes birtokát kártalanítás nélkül... Az igénybe vett földekből ki kell elégíteni a törpebirtokosokat, a mezőgazdasági munkásokat, a gazdasági cselédeket és a kisbérlőket. A volt tulajdonosok számára olyan kártérítést kell adni, hogy a kisebb birtokosok többet kapjanak holdanként, mint a nagybirtokosok." Miután a földreformrendelet munkájában az FKGP részt vett, állapította meg végül, „részt vesz annak végrehajtásában és részt fog venni - igen erőteljesen - a mezőgazdasági termelés megszervezésében is."[5]

1945. február végén, március elején a föld nélküli és kevés földű parasztok a Tiszántúlon saját soraikból községi földigénylő bizottságokat alakítottak, és megkezdték az elhagyott nagybirtokok felosztását. Ez a körülmény arra késztette a koalíció vezetőit és a kormányt, hogy mielőbb szabályozzák a földosztással kapcsolatos kérdéseket. Ehhez járult nem kis mértékben az is, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke szintén a földosztás azonnali végrehajtását sürgette. K. J. Vorosilov marsall a hozzá berendelt pártvezetők figyelmét felhívta arra, hogy a szovjet katonai vezetés a földosztástól azt is várja, hogy a parasztok - a leendő tulajdonosok - mielőbb átálljanak a vesztesek oldaláról a győztesekére.

A rendelettervezetet 1945. február utolsó napjaiban szövegezték meg véglegesen Debrecenben. Ennek körülményeiről érdemes idézni az egyik résztvevőt, dr. Récei Lászlót: „... Három éjszakán keresztül készült el a hatszázas rendelet. Hárman voltunk a szobában, Nagy Imre miniszter, dr. Donáth Ferenc, a kommunista párt szakértője és én, a törvény-előkészítő és gépíró egy személyben. Előttünk feküdt a rendelkezésre álló kevés anyag, köztük az SZDP-nek még a 30-as években kiadott rendelettervezete és az a négyoldalas nyomtatott kis röpirat, amelyet emlékezetem

[4] *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója,* 17.

[5] *Magyarországi pártprogramok 1944–1988.* 18–19. Lásd még Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947.*

szerint a kommunista párt és a parasztpárt közösen adtak ki, és amely a földreform kérdésében e két párt követelését tartalmazta. Technikailag úgy végeztük el a munkát, hogy minden paragrafust, a rendeletnek mind az öt szakaszát egyenként letárgyaltuk a már előzőleg elkészített tervezet alapján, és amikor hárman megállapodtunk a szövegben, én azt legépeltem."[6] A földosztásról szóló rendelettervezetet március 15-én pártközi értekezlet vitatta meg és zárta le egyhangú határozattal.[7] Általánosságban és részleteiben is jóváhagyták, hogy majd két nappal később, március 17-én a minisztertanács is elfogadja.

Érdemes megjegyezni, hogy Teleki Géza kultuszminiszter, aki ezen a napon Budapesten tartózkodott, később a következő megjegyzést írta a jegyzőkönyvre: „A földreform szükségességét és feltétlen érdekét nagyon is szükségesnek tartom. De nem alkotmányellenes formában, mint ahogy keresztül lett víve. Törvényjavaslatnak készült és törvénybe iktatással kellett volna keresztülvinni, a nemzetgyűlés elé vinni, mert a kormánynyilatkozat nem jogforrás. (Csak az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. szeptember 5-13-i Budapesten tartott ülésszakán iktatták törvénybe a földreformról alkotott miniszterelnöki rendeletet. - *I. L.*) Balogh államtitkár úrnak semmiféle felhatalmazást vagy megbízást nem adtam (a jegyzőkönyv szerint Balogh István miniszterelnökségi államtitkár képviselte, illetve helyettesítette az ülésen Telekit - *I. L.*) erre a hozzájárulásra. A rendeletet és a keresztülvitelét törvényellenesnek tartom. Teleki."[8] A törvényességről hasonlóan vélekedett Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke is. A rendelet minisztertanácsi jóváhagyása után néhány nappal, március 21-én ezt írta Miklós Béla miniszterelnöknek: „Úgy érzem, hogy valamennyien, akik a magyar politikai élet vezetésében részt veszünk, felelősek vagyunk a jövendő és a történelem előtt, hogy amikor egy ilyen nagy jelentőségű reformot megvalósítunk, amely évtizedek hibáit van hivatva helyrehozni és a magyarság életét szebb és jobb jövő felé terelni, erre a pecsétet a nemzeti közakarat erre hivatott tényezője, a Magyar Nemzetgyűlés adja meg. Elengedhetetlen ez azért is, mert a kormány részére adott felhatalmazást csak egy csonka Nemzetgyűlés adta meg, amely azóta ... ha nem is az ország teljességének képviseletére, de mégis az ország képviselőinek, Budapestnek a bekapcsolódásával éppen kiegészítés alatt áll."[9]

Teleki Géza és Zsedényi Béla 1944. december közepén alapító atyja volt Debrecenben a Polgári Demokrata Pártnak, s rögtön bekapcsolódtak annak munkájába. Igaz, hogy Zsedényi, miután megválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének, formálisan mindig pártonkívülinek tüntette fel magát, és a „hiteles" jegyzőkönyvekben is így szerepelt, valójában még nem szakított a PDP-vel, sőt 1945 tavaszán részt vett a párt országos szervezésében, s támogatta hivatalos elismerését a Budapesti Nemzeti

[6] Paál Jób-Radó Antal: *A debreceni feltámadás.* 325.
[7] *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948.* A dokumentumokat válogatta, szerkesztette, a jegyzetekkel ellátta: Horváth Julianna-Szabó Éva-Szűcs László-Zalai Katalin. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 21-22.
[8] *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23.-1945. november 15.* Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997. 284-285.
[9] Uo. 286.

Bizottságnál.[10] Teleki Géza 1945. április elején a PDP elnöke lett; a program megjelenésekor 1945. június 21-én távozott e tisztségből. A PDP lényegében kimaradt a földreform végrehajtásából. Programja is csupán annyit állapított meg: „Szükség van a földreform következtében keletkező földmunkás-szövetkezetek és mezőgazdasági ipar üzemeinek termeléspolitikai irányítására, megfelelő számú szakember alkalmazására, a mezőgazdasági kísérletügy intézményes kifejlesztésére, s a földreformmal kapcsolatos hitelproblémák, valamint a felszerelés kérdésének megoldására."[11] Füzesséry István, a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában a PDP képviselője őszintén jelentette ki: „Ezt a rendeletet nélkülünk csinálták meg." S az sem tekinthető véletlennek, hogy a vita során a rendelet ellen egyedül Füzessáry emelt kifogást, módosító javaslatait azonban a Nemzetgyűlés nem fogadta el, s végül pártja és Füzessáry is megszavazta a javaslatot.[12]

1945 januárjában bontott zászlót a Keresztény Demokrata Néppárt, s egyúttal nyilvánosságra hozta programját is. A program bevezetőjében leszögezte: a párt az MNFF pártjaival együtt „részt akar venni az összeomlott magyar haza romjainak eltakarításában és az új ország felépítésének művében". A párt demokratikus politikát és gazdasági reformot hirdetett. Agrárpolitikai célkitűzéseiben kiemelte, hogy mindenekelőtt gyors ütemű földreformot kíván, amelynél „főcél legyen, hogy minél több magyar ember váljék a nemzet önálló, életképes birtokos tagjává, főként telepítés által". Szorgalmazta a régi és az új gazdáknak az olcsó hitelt és gépek beszerzésének megkönnyítését, valamint a külföldi és a belső piaci lehetőség megteremtését. De hangsúlyozta azt is, hogy „elítéli az olyan földbirtokreformot, amely a nép igazi érdeke helyett a politikai szemfényvesztést szolgálja". A katolikus egyház érdekeinek figyelembevételét célozta a program, amikor kimondta: az egyházi birtok kisajátításánál az állam adjon „komoly kártalanítást" a katolikus „népi" intézmények, kórházak, tanítóképzők, szemináriumok stb. javára.[13] Az MNFF pártjai, különösen a baloldali pártok ellenezték a KDNP fellépését, és akadályozták szervezeteinek kiépülését is. Ezzel együtt már kezdetben súlyos nézeteltérések keletkeztek a párton belüli irányzatok képviselői között. 1945 tavaszán-nyarán a Barankovics István, illetve a Pálffy József vezette „szárny" ellentétei végül is pártszakadáshoz vezettek. Ezután Barankovics külön szervezte híveit, majd 1945. szeptember 25-én - előadás formájában - meghirdette pártja választási programját, amely egyben a Demokrata Néppárt (DNP) általános programja is volt.

A program a földreformot - szemben a Keresztény Demokrata Néppárttal - úgy értékelte, hogy az első politikai jellegű lépés amelyet a demokrácia a gazdasági demokrácia felé tett. Kinyilvánította: „Minden olyan törekvéssel, amely a dolgok visszacsinálása által a nagybirtokrendszer visszacsempészésére törekszik, nyíltan és határozottan szembeszállunk."[14] Ez egyben azt is jelentette, hogy a párt „hivatalosan" elhatárolta magát a földreform felülvizsgálására irányuló törekvésektől. Ugyanakkor a Demokrata Néppárt követelte az egyházak kártalanítását, de úgy, hogy az nem történhet az új-

[10] Izsák Lajos: Zsedényi Béla a magyar parlamentben 1944-1947. *Debreceni Szemle,* 1994/4. 514-515.
[11] *Magyarországi pártprogramok 1944-1988.* 14-16.
[12] *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* 88-151.
[13] *Magyarországi pártprogramok 1944-1988.* 14-16.
[14] Uo. 85-87.

gazdák rovására. A DNP a zászlóbontással azonban egy időre be is fejezte tevékenységét, mivel a katolikus egyház legfelsőbb vezetői 1945 őszén lemondtak az önálló párt szervezéséről. Barankovics és hívei - Mindszenty hercegprímás javaslatára - a Kisgazdapártot támogatták, s annak révén próbáltak a politikai életben érvényesülni.

A Magyar Radikális Párt, bár megalakulásától kezdve szolidaritást vállalt az MNFF-fel, mégsem haladt a többi párttal. Csécsy Imre pártelnök a koalíció nem kielégítő működésének legfontosabb okát éppen abban látta, hogy: „Ezeknek a pártoknak nincsen egyenrangú, demokratikus, őszinte és tárgyilagos ellenzékük. S ezért a jószándékú független kritika mindeddig nem jutott szóhoz."[15]

Az MRP tehát 1945 őszén vállalta az ellenzék szerepét. Bár programja a földosztás után jelent meg, próbálta magának kisajátítani a történelmi elsőséget: „A szociális földreformot mi követeltük először, és Károlyi Mihály pártjával együtt mi kezdtük és ésszerű módon gyakorlatilag is megvalósítani az októberi forradalomban."[16] 1945 novemberében azonban már Csécsy Imre is nyíltan a földreform bírálóinak oldalára állt. „A földreform - írja Jászi Oszkárnak küldött levelében - nem sikerült. Az élelmezési zavaroknak nagyrészt ez az oka. Mi tizennyolcban valóban reformot készítettünk elő, ez meghiúsult, és ezért negyvenötben már csak forradalmi megoldás jöhetett. Mint minden forradalmi megoldás, természetesen ez is rossz."[17]

A belpolitikai küzdelmek fontos eseménye volt, hogy 1946. március 5-én az MKP, az SZDP, az NPP és a szakszervezetek részvételével megalakult a Baloldali Blokk. Ezután az MKP hozzálátott az FKGP fokozatos felszámolásához. A Kisgazdapártra a SZEB részéről is erős nyomás nehezedett, így meghátrálásra kényszerült. Teljesítette a Baloldali Blokk legfontosabb követeléseit, így azt, hogy kizárják a pártból 20 nemzetgyűlési képviselőjét.

Sulyok Dezső a Nemzetgyűlés 1946. május 2-i ülésén bejelentette, hogy az FKGP-ből kizárt 16 társával együtt új pártot fog alakítani. „Bejelentem a tisztelt Nemzetgyűlésnek, hogy mindaddig, amíg kérvényünk elintézést nem nyer, ez a 16 képviselő mint párton kívüli ellenzéki képviselő kíván a Nemzetgyűlés munkájában részt venni."[18] Ezek a „párton kívüli" képviselők már május 3-án hallatták szavukat a Nemzetgyűlésben. A testület ugyanis - többhetes huzavona után - 1946. május 3-án tárgyalta a telepítésről és a földreform befejezésnek előmozdításáról szóló törvényjavaslatot. A törvényjavaslat vitájában az ellenzék szerepét nem elsősorban az egy-két képviselővel rendelkező Polgári Demokrata Párt és a Demokrata Néppárt töltötte be, hanem Sulyok Dezső csoportja.

Némethy Jenő a „párton kívüli" képviselők részéről azzal kezdte felszólalását, hogy ő „nem ilyen" földreformot akart. Sőt egyenesen az ország tragédiájának minősítette, hogy a földosztás a kommunisták irányításával, illetve közreműködésével való-

[15] *Haladás*, 1945. október 6.

[16] *Magyarországi pártprogramok 1944-1988.* 66.

[17] Országos Széchényi Könyvtár. Csécsy-hagyaték. Csécsy Imre 1945. november 27-i levele Jászi Oszkárnak. Lásd még Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956.* Pannónia Könyvek, Pécs, 1994. 53-59.

[18] *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója.* II. k. Athenaeum, Budapest, 1946. 764.

sult meg. Magát végrehajtást a törvénytelenségek sorozatának tartotta, a vitára bocsátott törvényjavaslatot pedig úgy értékelte, hogy ez a javaslat az eddigi törvénytelenségeket kívánja legalizálni: „ezt én nem fogadhatom el".[19] Ugyanezt tette egyébként a másik „párton kívüli" képviselő, Vásáry József is, aki főleg a 200 kat. holdon aluli bérlők érdekében emelte fel szavát. A törvényjavaslatot egyébként - a szövegén eszközölt néhány módosítás után - a „párton kívüliek" tiltakozása ellenére is elfogadta a Nemzetgyűlés.

Sulyok Dezső 1946. július 24-én, a napirend előtti felszólalásában bejelentette, hogy pártja megalakult, és ismertette programját. Célja a gazdaságpolitikában „a magántulajdonon felépülő és az egyéni kezdeményezés szabadságát biztosító gazdasági rend megteremtése". Ugyanakkor, kifejezetten a gazdasági szükség okából, elfogadhatónak tartotta (megfelelő kártérítés mellett) a föld ásványi kincseinek köztulajdonba vételét, az „országos érdekekkel bíró energiaforrások" államosításával bezárólag. Ami a program szűkebben vett agrárpolitikai céljait illeti, Sulyok megmásíthatatlan történelmi tényként vette tudomásul pártja nevében „a feudalizmus végső felszámolását és az eddig föld nélküli parasztságnak, a nemzet legfőbb fenntartó elemének a földhöz juttatását".[20] A program a továbbiakban síkraszállt a belterjes agrár-kisgazdaságokon alapuló termelési rend kiépítése mellett. A földreform tudomásulvételének hangoztatásával egy időben azonban Sulyok a pártja nevében azt is leszögezte, hogy „a nemzet anyagi erejéhez mért lehető méltányos kártalanításban kell részesíteni a volt földtulajdonosokat", és meg kell teremteni a földtulajdon biztonságát.[21]

Az 1946 nyarán megalakult Magyar Szabadság Párt hosszabb ideig jóformán csak a parlamentben tevékenykedett. 1946 novemberében azonban már „kibontotta a zászlót", s elérkezettnek látta az időt arra, hogy országos méretű szervezkedésbe kezdjen, vagyis megszervezze a polgári ellenzék táborát. Az országos méretű szervezkedést a párt 1946. november 25-én a Sportcsarnokban tartott nagygyűlése nyitotta meg. Sulyok Dezső pártelnök programadó beszédében újra összefoglalta a párt programját, és „értékelte" az addig eltelt időszak legfontosabb bel- és külpolitikai eseményeit. A Kisgazdapártot - pontosabban vezetőinek megalkuvó politikáját - tette felelőssé azért, hogy több ízben is „elárulta és minősíthetetlen módon cserbenhagyta a mezőgazdasági termelői osztályt". Így többek között megrótta a Kisgazdapártot azért, hogy a földreform kezdeményezését átengedte a baloldali pártoknak, nem vitte keresztül a mezőgazdasági érdek-képviseleti törvényjavaslatot a Nemzetgyűlésben, és végül azért is, hogy a stabilizáció után az agrárollót olyan tágra „engedte kinyitni", hogy az veszélyezteti a mezőgazdasági termelést, és „előbb-utóbb feltétlenül tönkreteszi és koldusbotra juttatja azokat a paraszti tömegeket, amelyek bizalmukat a Kisgazdapártba helyezték."[22] Sulyok ugyanakkor, a korábban meghirdetett agrárpolitikai törekvéseihez képest maga sem adott új agrárprogramot.

[19] Uo. 339.

[20] Uo. 339.

[21] Uo.

[22] PIL 283. f. 10/206. ő. e.; Lásd még Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956.* 69-83.

Az FKGP szétverése után az új ellenzéki pártok közül elsőként, 1947. július közepén a Független Magyar Demokrata Párt alakult meg. „Hangsúlyoznom kell - állapította meg Balogh István, az FKGP egykori főtitkára, a párt alapítója első nyilatkozatában -, hogy ez az új párt nem tagja a koalíciónak. De ez nem jelenti azt, hogy harcot hirdet a koalíció ellen. Ellenkezőleg, az új párt a koalíciónak konstruktív ellenzéke kíván lenni, kritikát gyakorol, de nem az ellenségeskedés kedvéért, hanem az építés szolgálatában."[23] A párt 1947. augusztus 1-jén hozta nyilvánosságra programját: olyan polgári liberális berendezkedésű állam megvalósításáért szállt síkra, amely korlátozza a nagytőkét azért, hogy a városi és falusi közép-, illetve kistőkések, a kisiparosok és kiskereskedők nagyobb szerephez juthassanak a társadalomban. A program gazdasági támogatást ígért a földreform során földhöz jutott újgazdáknak. Agrárpolitikai céljait illetően külön kiemelte: „Mezőgazdaságunk minőségi termelésének emelését minden eszközzel, főleg mezőgazdasági iskoláink kifejlesztésével, agrártudományos és kísérleti intézetek támogatásával, mintabirtokok létesítésével elő kell mozdítani."[24]

A Barankovics István vezette Demokrata Néppárt 1947. augusztus 10-én Győrben hirdette meg a programját. Ennek középpontjában a „keresztény állameszme" 20. századi, „modernizált" változata állt. A DNP nyíltan hirdette, hogy a koalíció ellenzéke; nem a katolikusok, hanem a keresztények pártjaként lépett fel, s célja ennek megfelelően a keresztény egység volt. Agrárpolitikai követeléseiben állást foglalt a földreform mellett, de fontosnak tartotta azt is, hogy a „régi" birtokosok közül az egyházakat kártalanítsák. „Aki a nagybirtokrendszer visszaállítására vagy a földműveseknek a kiosztott föld tulajdonából való kimozdítására törekednék - emelte ki a program -, azzal mint a nép első számú közellenségével nyíltan és határozottan szembeszállnánk! Az a kívánságunk, hogy a kiosztott földet azonnal telekkönyvezzék az új birtokosok nevére, s az új birtokosok kimozdíthatatlanul földjük magántulajdonában maradnak. Az állam könnyen megtalálhatja a módját, hogy az egyházakat a kiosztott földnek a parasztság tulajdonában való meghagyása mellett kártalanítsa."[25] A program - a Kisgazdapárt 1946-os javaslatait megismételve - síkraszállt azért is, hogy a parasztság számára „a mezőgazdasági érdekképviseletek minél előbb megalakíttassanak, mégpedig a szabadság és a többi szakszervezetekkel való teljes egyenjogúság alapján". Követelte azt is, hogy a kisipari és kiskereskedői munkaeszközök, berendezések, a családi ház mellett a mezőgazdasági kisbirtokot se lehessen elárverezni.[26]

Az új ellenzéki pártok közül legkésőbb a Magyar Függetlenségi Párt bontott zászlót. Alapítói döntően a Kisgazdapárt konzervatív szárnyától eltávolított, illetve a Függetlenségi Frontból kiszorult, vagy oda be sem került csoportokból, személyekből verbuválódtak. Pfeiffer Zoltán, a párt elnöke a kisgazdaszervezetek tagjaihoz intézett felhívásában az MFP-t úgy mutatta be, mint a hajdani Kisgazdapárt „igazi" örökösét. „Mi képviseljük a polgári ellenzék gondolatát, amely igazi elszánt ellenzék kíván lenni, szemben a hatalom roppant nyomásával és műellenzéki pártokkal - szólt a felhívás. - Úgy érezzük, hogy ezzel az elhatározással mi keltjük életre a Kisgazdapárt igazi szellemét."[27] Az MFP - a Demokrata Néppárthoz hasonlóan - követelte „a munkavállalás szabadságát, a mezőgazdasági érdekképviseleti törvény megalkotását és a politikamentes szakszervezetek kiépítését."[28]

[23] *Magyar Nemzet*, 1947. július 20.

[24] *Szegedi Napló*, 1947. augusztus 1.; Lásd még *Magyarországi pártprogramok 1944-1988*. 145-146.

[25] Uo. 158-159.

[26] Uo.

A Polgári Demokrata Párt 1947-es programja, „a" polgári érdekek védelmének hirdetése ellenére, valójában a városi kispolgárságnak, a köz- és magánalkalmazottaknak szólt, azok igényeit igyekezett kielégíteni. A PDP jellemző módon kísérletet sem tett arra, hogy programjában agrárpolitikai célokat körvonalazzon. Lényegében ugyanez mondható el a Magyar Radikális Párt 1947-es választási programjáról és tevékenységéről is.

Az 1947-es országgyűlési választásokon „hivatalosan" egyik ellenzéki párt sem került a Magyar Kommunista Párt elé. Ugyanakkor Nyugat-Dunántúlon a Demokrata Néppárt, Északkelet-Magyarországon pedig a Magyar Függetlenségi Párt a koalíciós pártok együttesét is megelőzte. Ezek az eredmények viszont azt mutatták, hogy az említett két ellenzéki pártnak a parasztság nagy tömegeit sikerült befolyásolnia és szembeállítania a koalícióval. A választási eredmények tehát arra is rávilágítottak, hogy az ellenzéknek még mindig számottevő a befolyása, hiszen a szavazatok mintegy 40%-át a hat ellenzéki párt szerezte meg. Mindennek azonban már nem lehetett igazán jelentősége, mert 1947-től a parasztság és az egész társadalom sorsát más tényezők alakították.[29]

Eredeti megjelenés: *Agrártörténet - agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós tiszteletére.* Szerk.: Búza János-Estók János-Szávai Ferenc-Varga Zsuzsanna. Budapest, 2006. 351-371.

[27] PIL 274. f. 7/237. ő. e.; Lásd még Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956*. 117-125.

[28] *Ellenzék*, 1947. augusztus 30.

[29] *Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon 1944-1962*. Szerk.: Balogh Sándor és Pölöskei Ferenc. Budapest, 1979; *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Szerk.: Gunst Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998; Estók János-Fehér György-Gunst Péter-Varga Zsuzsanna: *Agrárvilág Magyarországon 1848-2002*. Budapest, 2003.

A Párizsban 1947. február 10-én aláírt békeszerződés becikkelyezése

A Párizsban 1947. február 10-én aláírt békeszerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot a Minisztertanács még május 16-án elfogadta, de az időközben lezajlott súlyos belpolitikai események, politikai válság miatt csak június 24-én kerülhetett a Nemzetgyűlés elé. 1947 májusában ugyanis a fakultatív vallásoktatás bevezetésének szorgalmazása, valamint a bankok államosításának felvetése következtében újabb koalíciós ellentétek keletkeztek, ami tovább súlyosbította az ún. köztársaságellenes összeesküvés „felgöngyölítése" nyomán már korábban kialakult belpolitikai válságot. A fakultatív vallásoktatás ügye június elején lekerült a napirendről, mert az egyházak tiltakozása miatt nem dönthettek róla. A bankok államosítását sem Nagy Ferenc miniszterelnök, sem a Független Kisgazdapárt nem támogatta, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt viszont szorgalmazta. A Gazdasági Főtanács a munkáspártok nyomására május 28-án elfogadta a bankok állami ellenőrzéséről szóló rendeletet, de az államosítást egyelőre sikerült elodázni.

Nagy Ferenc május közepén Svájcba utazott szabadságra. Előtte még jegyzékben kérte a szovjet kormányt, hogy Kovács Bélát adja ki a magyar hatóságoknak. A miniszterelnök már Svájcban volt, amikor helyettesétől, Rákosi Mátyástól megkapta a szovjet választ, amely szerint „terhelő adatok" vannak őrá, Nagy Ferencre is. Természetesen ahogy Kovács Béla sem, úgy Nagy Ferenc miniszterelnök sem volt összeesküvő, az MKP vezetői ennek ellenére 1947. május végén lemondásra és külföldön maradásra kényszerítették Nagyot. Rákosiék sietségére jellemző volt, hogy május 31-én, amikor még le sem mondott, Tildy Zoltán köztársasági elnökkel kineveztették az új kormányt. Az történt tehát, hogy a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc csak június 1-jén írta meg lemondólevelét, amelyet június 2-án – amikor a svájci–osztrák határon cserébe „megkapta" kisfiát – nyújtott át az illetékeseknek. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy három napig két miniszterelnöke is volt Magyarországnak. Nagy Ferencet számos kisgazda és ellenzéki politikus követte az emigrációba, az FKGP pedig a teljes széthullás állapotába került. Az MKP támogatásával a miniszterelnöki posztra a kisgazdapárti Dinnyés Lajost állították.

Dinnyés Lajos miniszterelnök 1947. június 10-én bemutatkozott a Nemzetgyűlésben, és ismertette programját. Hangoztatta, hogy kormánya elismeri a magántulajdont, az egyén szabadságát és jogait. Ezután részletesen előadta a kormány kül- és belpolitikai célkitűzéseit. Az előbbieket illetően a szomszéd népekkel való barátság és együttműködés megszilárdítását jelölte meg feladatul, a belpolitikában pedig a hároméves terv megvalósítását tekintette a legfontosabbnak. Állást foglalt a vagyondézsma, a vagyonszaporulati adó erősen progresszív jellegű kivetése mellett, és ismételten szükségesnek ítélte a bankok államosítását. Megígérte, hogy az adógabona kivételével eltörlik a beszolgáltatást, és lényegesen szűkítik az agrárollót. Kilátásba helyezte, hogy megreformálják a közigazgatást, a parasztifjakat beiskolázzák a jegyzőtanfolyamokra, a rendőr- és honvédtisztképző intézményekbe, egyébként pedig kifejlesztik a nyolcosztályos általános iskolát az addigi hatosztályos helyett.

A koalíciós pártok képviselői a kormányprogram vitájában kivétel nélkül mindanynyian támogatásukról biztosították az új kormányt. Az ellenzék véleménye Sulyok Dezső álláspontjával összegezhető: „Rendőrállammá alakultunk át, valóságos rendőrállammá, ahol a rendőrség befolyása nemcsak a közéletre, hanem az egyes emberek magánéletére is elviselhetetlenül ránehezedik és szigorodik... Dinnyés miniszterelnök úr... beszéljen arról a szintkülönbségről, amely az 1945. novemberi demokrácia és az 1947. júniusi demokrácia között Magyarországon van! Azt számítsa ki és azt mondja meg, hogy e között a kettő között hány méter a szintkülönbség. Ha ezt meg tudja mondani és ki tudja itt fejteni, akkor mély tisztelettel fogok meghajolni politikai és matematikai képességei előtt... A valóság tehát az, amit elmondtam: ma már egy látszatdemokráciában élünk."[1] Ebben a belpolitikai helyzetben került sor a ratifikációs vitára.

A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága által jóváhagyott törvényjavaslatot Padányi Gulyás Béla kisgazdapárti előadó 1947. június 24-én terjesztette a Nemzetgyűlés elé.[2] „Bármennyire hozzáedződtem ahhoz, a nemzetgyűlésben a népszerűtlen és nehéz témákat hozzam elő, őszintén megmondom, teljes belső megrendüléssel állok itt, amikor a nemzetgyűlés elé kell terjesztenem a párizsi békeszerződésről szóló javaslatot – kezdte beszédét. – Amikor szavaim így akadozva kezdődnek meg a javaslat ismertetésénél, azt is meg kell gondolnom, hogy e javaslat előadásánál még az sem lehet vigasztalás számomra, hogy a parlamentnek valamennyi szónoka ennek a javaslatnak a támogatására iratkozott fel; és amikor ezt a javaslatot elfogadásra ajánlom, egy percig sem ringatom magam, de a nemzetgyűlés egyetlen egy tagja sem ringatja magát abban az érzésben, mintha ezt a javaslatot azért fogadná el, mert szíve meggyőzte volna ennek helyességéről, mintha azért fogadná el, mert ezzel a nemzetgyűlés elé olyan javaslat kerül, amely a magyar nemzet önálló akaratából született meg." Padányi Gulyás Béla ezután ismertette a békeszerződés fejezeteinek és a ratifikációs törvénytervezetnek egyes pontjait, kifejtette véleményét a békeszerződés jellegéről. Végül is, noha nem értett egyet vele, mégis elfogadásra ajánlotta a törvényjavaslatot. „Amikor ezt a törvényjavaslatot a legkeserűbb szívvel, azzal a belső érzéssel, hogy az nem egyezik meg a magyar nemzet arculatával és semmiképpen sem egyezik meg a demokrácia arculatával, mégis elfogadásra ajánlom, teszem ezt azzal a bizalommal, hogy ez a békeszerződés talán nem záróköve egy korszaknak. Bízom benne, hogy nem e békeszerződés alapján akarunk egy új világot felépíteni. Látjuk, hogy a világ hatalmai a világ újjáépítésének munkáját végzik, és látjuk, hogy a nemzetközi élet állandó fejlődésnek

[1] *1945–1947-es Nemzetgyűlés Nyomtatványai.* 120–148.; *Képviselőházi Napló,* 7. k. 851–855.

[2] Uo. 3–10.

van alávetve. Talán ez ad nekünk erőt arra, hogy ebben a nagy emberi, demokratikus fejlődésben bízva a mai ünnepélyes alkalommal ezt a békeszerződést ratifikáljuk, és ezt a szomorú ünnepélyes alkalmat ne tekintsük záróaktusnak."

Pesta László, a Kisgazdapárt vezérszónoka felszólalásában[3] sok tekintetben másként ítélte meg a békeszerződést. Fájlalta, hogy a békekonferencia nem mérlegelte az 1944. március 19-i német megszállás tényét, amelynek következtében Magyarország elvesztette szuverenitását, s ettől kezdve „árulók és német zsoldosok tartották kezükben a hatalmat", terrorizálták a lakosságot, és az országot a végső pusztulás felé hajszolták. A békeszerződés legsúlyosabb rendelkezésének az ország határairól szóló döntést tartotta, mivel így „sok millió magyar marad a határainkon kívül, akikkel egy pillanatra sem szűnünk meg együtt érezni". A békeszerződés utáni kibontakozást csakis úgy látta lehetségesnek, ha a szomszédos államokkal jó viszonyt alakítunk ki, ennek viszont alapfeltétele a nemzetiségek szabadságjogainak biztosítása. A Szociáldemokrata Párt részéről Kéthly Anna azt hangsúlyozta, hogy a „Magyar Köztársaság fizet ebben a békeszerződésben azért, amit elődeink csináltak... de amikor ezt a békeszerződést becikkelyezzük, ennek a békeszerződésnek a szövegét tudomásul veszszük, akkor egyúttal azt is megmondjuk, hogy ezzel a békeszerződéssel nemcsak a megbántott és megsértett népeket fizetjük ki, de kifizetjük saját uralkodó osztályunkat is. Nincs többé egymással számolásunk."[4] Kéthly úgy vélekedett, hogy e békeszerződés életbelépése után az országnak, a magyar demokráciának új életet kell kezdenie. A békeszerződés jelentőségét úgy összegezte, hogy Magyarország történelmében első ízben most nyerte el nemzeti és népi függetlenségét, szabadságát.

Nagy Imre, a kommunista párt kijelölt vezérszónoka betegségére hivatkozva lemondta felszólalását,[5] helyette Horváth Márton fejtette ki az MKP véleményét a békeszerződéssel kapcsolatban.[6] Horváth Márton megpróbált elvi különbséget tenni a trianoni és a párizsi békeszerződés között, de szavainak hitelét és súlyát csökkentette, hogy Horthynak és rendszerének katasztrófapolitikáját összemosta az 1945–1946. évi magyar politikai fejlődéssel, a korabeli viszonyok egyoldalú értékelésével. „Ez a kétkulacsos politika, amelynek immár talán nem Kállay Miklós, hanem Nagy Ferenc a klasszikus képviselője a magyar politikai történelemben – szögezte le –, akármilyen művészettel és ravaszsággal titkolta is ezt a magatartást az államvezetésben, Magyarország döntő politikai kérdéseiben kétségtelenül éreztette hatását annyiban, hogy a nagyhatalmaknak és szomszédaiknak bizalmatlanságát kivívta Magyarország ellen." Egyoldalúan ítélte meg Románia második világháború utáni fejlődését is, amikor kijelentette, hogy 1946-ban Románia messzebb tartott a demokratikus fejlődés útján, mint Magyarország. Majd hosszan taglalta és bírálta a korabeli politikai ellenzék tevékenységét, ami számos közbeszólásra, zajos ellentmondásra késztette elsősorban a Szabadság Párt tagjait. Végül azzal zárta beszédét, hogy ő és pártja reméli, a magyar nemzet tanul abból a súlyos leckéből, amelyet a békeszerződés kényszerű aláírása jelent. „Tanul abból, hogy még a demokratikus éra alatt is, 1945-ben, 1946-ban azért maradtunk le, azért kellett súlyos szerződést kapnunk, mert nem mentünk messze a demokratizálódás útján". A törvényjavaslatot elfogadásra ajánlotta.

[3] Uo. 10–16.
[4] Uo. 20–21.
[5] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.*
[6] *Képviselőházi Napló,* 7. k. 43–59.

Farkas Ferenc a Nemzeti Parasztpárt nevében fejtette ki véleményét[7] a békeszerződés ratifikálásával kapcsolatban. Ő nem tett elvi különbséget a párizsi és a trianoni békeszerződés között, hanem határozottan leszögezte: „Pártunk véleménye szerint igazságtalanul éri a magyar népet ez a béke, mint ahogyan igazságtalanul érte a trianoni békeszerződés is." Az ítélet igazságtalansága mellett nem tagadta azt sem, hogy vannak nemzeti sérelmeink, de ezzel együtt tisztában kell lenniük azzal is, hogy ezeket a nemzeti sérelmeket a jövőben is csak „demokratikus eszközökkel, szomszédainkkal való őszinte együttműködés után hozhatjuk napirendre".

A békeszerződéssel és a ratifikációs törvényjavaslattal kapcsolatos legkeményebb ellenzéki álláspontot elsőként – mint már annyiszor a korabeli parlamentben – Sulyok Dezső, a Magyar Szabadság Párt vezére fejtette ki.[8] Sulyok elsősorban a győztes nagyhatalmakat tette felelőssé azért, hogy „igazságos béke helyett olyan békét adtak nekünk, amelyről részleteiben vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen lehet elvonatkoztatni a büntetés és megtorlás gondolatát". Egyetlen hatalom ügye sem a mi ügyünk, ezért Magyarország, illetve a magyarság, „ha meg akar maradni a számára meghagyott kis földdarabon, sohasem vehet többé egyoldalú külpolitikai tájékozódást, és sohasem válhatik bármely hatalom vagy hatalmi csoport vazallusává vagy akarat nélküli bábjává".

Hasonlóan vélekedett a békeszerződésről a párton kívüli Dénes István.[9] „Az előttünk fekvő párizsi békeszerződés nem egyéb, mint a trianoni döntés jóváhagyása és súlyosbítása." Ő azonban nemcsak a nagyhatalmakat tette ezért felelőssé, hanem a háború utáni magyar kormányokat, mindenekelőtt Nagy Ferenc kormányát és a külpolitikai, diplomáciai vezetést is – Gyöngyösi János külügyminisztert és másokat. „Tapasztalatlanságukhoz és járatlanságukhoz járult még az a tény is – szögezte le Dénes –, hogy részint ideológiai szempontok, részint megalkuvások miatt nem merték a magyar népmilliók, Magyarország óhaját és érdekeit bátran képviselni." Reicher Endre viszont még a Horthy-rendszernek is talált mentségeket, és elsősorban Romániát s főleg Szlovákiát, pontosabban második világháborús szerepüket ostorozta: ugyanúgy felelősek, de a „maguk teljes tárgyilagosságának hangoztatása mellett el akarják hárítani a felelősség kérdését".[10]

Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés egykori elnöke a békeszerződés ratifikálásának jelentőségét ugyanúgy ítélte meg, mint Sulyok Dezső. Beszéde végén utalt arra, hogy Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságakor, 1941 áprilisában ígéret született arra, hogy a béketárgyalások asztalánál egy üres szék fog állni, Teleki széke, s ez majd mentőtanú lesz Magyarország mellett. „Hát ezt a széket elfelejtették a béketárgyalások asztalához odaállítani, de ha már elfelejtették, akkor legyen ez a tárgyalás, amelyet mi most a békeszerződés felett folytatunk, és annak elfogadása kiáltás az

[7] Uo. 193–198.
[8] Uo. 25–36.
[9] Uo. 59–64.
[10] Uo. 78.

Egyesült Nemzetek felé, hogy tegyék ezt a széket legalább mielőbb oda az Egyesült Nemzetek asztalához, hogy a magyar nép küldöttje ennél a széknél megjelenhessék, és a szuverén magyar nemzetet a többi szabadságszerető népekkel egyetemben és egyenlő jogon mielőbb képviselhesse."[11]

A Demokrata Néppárt nevében felszólaló Eckhardt Sándor elítélte a korábbi sovén „fajnacionalizmust", amelynek döntő szerepe volt Magyarország katasztrófájában, s azt követelte, hogy Magyarország külpolitikája a jövőben járuljon hozzá az Atlanti Chartában lefektetett elvek gyakorlati megvalósításához. Pártja részéről a békeszerződést „a nemzeti lét magasabb érdekeire való tekintettel" elfogadta, de leszögezte: „Megrendüléssel veszi tudomásul, hogy a szerződő hatalmak olyan békeszerződés elfogadására kényszerítik, amelynek feltételei az Atlanti Chartában kifejezett elvekkel nincsenek összhangban és az ország teljesítőképességeivel nincsenek arányban, és amely az első világháború utáni területrendezés összes igazságtalanságait fenntartja, sőt kárunkra módosítja."[12] Parragi György mértéktartóbb hangot ütött meg, és a békeszerződést elsősorban belpolitikai szempontból vizsgálta. Figyelmeztette a kommunista pártot: a békeszerződés ratifikálásának tényét ne használja fel arra, hogy politikai életből „kizárja" az ellenzéket. A külügyi kormányzat figyelmét pedig arra hívta fel, hogy „politikájának tengelyébe az ENSZ-be való felvételünk mielőbbi keresztülvitelét állítsa", mert ha ezt elérjük, bármikor a világ népeinek fóruma elé vihetjük a békeszerződés hibáinak, erkölcsi fogyatékosságainak „kiküszöbölésére irányuló javaslatainkat, feltárhatjuk a világ színe előtt sebeinket, bajainkat, és az Egyesült Nemzetek szervezetén keresztül kérhetjük és megkaphatják orvoslásukat".[13] Pfeiffer Zoltán, figyelemmel a soron következő választásokra, felszólalásában lényegében már polgári ellenzéki választási agitációt folytatott a Nemzetgyűlésben. Slachta Margit pedig azt fejtegette, hogy a kormánynak és a parlamenti pártoknak erkölcsi tartozása van a nemzettel szemben, mivel egy előnyösebb békekötés reményére hivatkozva lemondtak a „Szent István-i magyar tradíciókról". Így lett – a pozsonyi hídfő kiszélesítésével – kisebb az ország területe, és maradt el a kisebbségek védelme.

A nemzetgyűlési vitában Mihályfi Ernő, a külügyminiszteri teendők ellátásával ideiglenesen megbízott tájékoztatásügyi miniszter képviselte a kormány álláspontját.[14] Higgadt és mértéktartó beszédében nem titkolta el a békeszerződés ellentmondásait, mindenekelőtt a nemzetiségi kérdés rendezetlenségével kapcsolatos aggodalmait. Röviden kitért a háború okozta pusztításokra, emberveszteségre és anyagi károkra. A pártok szónokaihoz hasonlóan Mihályfi is hangsúlyozta: „Nem mi vagyunk a felelősek, nem a demokrácia és nem ez a nemzetgyűlés felelős azért, ami ebben a békeszerződésben a nemzetet sújtja. Mi csak elfogadjuk a békét, ismétlem, azzal a szándékkal, hogy elviseljük terheit, és e terhekkel építjük fel új életünket." Felszólalásában a kormányprogramban megfogalmazottaknál világosabban és egyértelműbben fejtette ki Magyarországnak a békeszerződés ratifikálása után követendő külpolitikáját: „Új kormányunk külpolitikájának alapja az őszinte és fenntartás nélküli barátság szomszédainkkal, a dunai államokkal és elsősorban a szomszéd nagyhatalommal, a Szovjetunióval." Végül kérte a törvényjavaslat elfogadását.

[11] Uo. 143.
[12] Uo. 148.
[13] Uo. 154.
[14] *Képviselőházi Napló,* 117–128.

A Dinnyés-kormány azzal, hogy sikerült megszavaztatnia a párizsi békeszerződést, egyik legnehezebb feladatát oldotta meg. A magyar békeszerződés[15] szigorú és súlyos volt. Megerősítette: a fegyverszüneti egyezményben (1945. január 20.) kiszabott jóvátételi kötelezettségeket ki kell fizetni (a Szovjetuniónak 200, Jugoszláviának 70 és Csehszlovákiának 30 millió USA-dollárt, hat év alatt természetben, világpiaci áron), az 1937. december 31-i magyar–csehszlovák államhatárt Csehszlovákia javára módosította azzal, hogy a Duna jobb partján fekvő három magyarországi község (Dunacsún, Horvátjárfalu és Oroszvár) 43 négyzetkilométer területtel Csehszlovákiához került. Magyarország szárazföldi hadseregének létszáma 60 000, légierejének személyzete pedig 5000 fő lehetett, és 90 repülőgépet tarthatott meg. Jóváhagyta, illetve megerősítette a fegyverszüneti diktátum valamennyi vállalását, így a magyar kormányoknak a „fasiszta maradványok" felszámolására tett ígéretét, sőt kimondta, hogy a jövőben sem engedik meg olyan „effajta szervezeteknek fennállását és működését, amelyeknek célja az, hogy megfossza a népet demokratikus jogaitól". A békeszerződés a nemzetiségek s ezen belül természetesen a magyar nemzetiség kérdését is azoknak a kormányoknak a belügyei közé utalta, amely államok keretében a nemzetiség élt, vagyis elmulasztotta a nemzetiségi kérdés szabályozását. A mulasztást nem pótolhatta az emberi szabadságjogok deklaratív elismerése és az ENSZ alapokmányának az elfogadása.

A békeszerződés 1947. szeptember 15-én lépett hatályba, miután már korábban a szövetséges nagyhatalmak valamennyien ratifikálták. Ezzel elévültek a fegyverszüneti megállapodásnak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működésére vonatkozó előírásai, és érvénybe lépett a békeszerződés 22. cikkelye, amely a következőket tartalmazta: „A jelen szerződés életbe lépését követően minden szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországból vissza kell vonni, mindazonáltal a Szovjetuniónak fennmarad a joga magyar területen oly fegyveres erő tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa." Ez a jelenlét pedig akkor egyértelműen a Magyar Kommunista Pártnak kedvezett.

Eredeti megjelenés: *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára.* Szerk.: Szvák Gyula–Krausz Tamás. Pannonica Kiadó, Budapest, 2003. 99–104.

[15] Szövegét lásd Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945–1982.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Kiadó, 1985. 75–105.

A parlamentarizmus vesztett csatája.
Az 1947. évi országgyűlési választások

1947 nyarán – a Független Kisgazdapárt szétzúzása, Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása után – a Dinnyés-kormány programja feletti vitában Sulyok Dezső, a Magyar Szabadság Párt vezetője találóan jellemezte a helyzetet, amikor a következőket mondta: „Dinnyés miniszterelnök úr... beszéljen arról a szintkülönbségről, amely az 1945. novemberi demokrácia és az 1947. júniusi demokrácia között Magyarországon van! Azt számítsa ki, és azt mondja meg, hogy e között hány méter a szintkülönbség. Ha ezt meg tudja mondani és ki tudja itt fejteni, akkor mély tisztelettel fogok meghajolni politikai és matematikai képességei előtt... A valóság az, amit elmondtam: ma már egy látszatdemokráciában élünk." Erre az időre az FKGP elvesztette abszolút többségét a parlamentben, 1945-ben szerzett 245 mandátumával szemben már csak 187 képviselője volt, sőt korábbi szavazótábora is meglehetősen elbizonytalanodott. Ez kedvező helyzetet teremtett a baloldalnak, mindenekelőtt a Magyar Kommunista Pártnak a kiírandó új választások előtt.

A választójogi törvény módosítása

Az MKP vezetőiben az újabb választások kiírásának gondolatával szinte egyidejűleg fogalmazódott meg a választójogi törvény módosításának igénye is. Ugyanis a „széles-re tárt" választójogi törvénnyel magyarázták az FKGP győzelmét és saját, várakozáson aluli eredményeiket az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon. A törvény (1945: VIII. tc.) is lehetőséget adott a módosításra, mivel csak egy alkalomra, az 1945-ös választások lebonyolítására szólt. Ezt kihasználva az MKP jogi szakértői – Rajk László belügyminiszter vezetésével – már 1947 májusában hozzákezdtek a választójog szűkítésére vonatkozó javaslatok kidolgozásához.

Az MKP először a Szociáldemokrata Párt képviselőivel egyeztette – az 1947. július 7-i összekötő bizottsági ülésen – választójogi törvénytervezetét. Megállapodtak: a kitelepítésre ítéltek, a politikai okokból B-listázottak és a Magyar Közösség tisztségviselői elvesztik aktív választójogukat. Megfosztják passzív választójoguktól mindazokat, akik a régebbi törvényben felsorolt szervezetek, valamint a Magyar Közösség tagjai voltak. Egyetértettek abban is, hogy azoknak a pártoknak, amelyek 1945-ben „választásra jogosultak nem voltak", ajánlásokat kell gyűjteniük a részvételhez. Ezután került a javaslat pártközi értekezlet elé, ahol két ülésben hosszasan tárgyaltak róla. Tudomásul vették a szavazókörök 600-as létszámára vonatkozó kisgazdapárti javaslatot. Beleegyeztek abba, hogy a választási bizottságok elnökei kizárólag az egyes képviselőjelöltekkel és nem az érintett párt jelöltlistájával szemben emelhetnek kifogást. Elfogadták azt is, hogy a Minisztertanács – az érdekelt párt kérésére – a Magyar Élet Pártjának (MÉP) választmányi és törvényhatósági bizottsági tagjai közül néhányat mentesíthet a választójogi korlátozások alól, ugyanakkor e párt és a Nemzeti Egység Pártjának (NEP) volt képviselőit és képviselőjelöltjeit kizárják a választásokból.[1] Ez utóbbi miatt nevezték a kortársak az új választójogi javaslatot „Lex Sulyok"-nak, a Szabadság Párt vezére ugyanis az 1935-ös választásokon a NEP listáján került a parlamentbe, bár hamarosan átlépett a Kisgazdapártba (és 1946 tavaszáig ott küzdött a baloldal törekvéseivel szemben), mégsem volt választható.

A mandátumokhoz szükséges szavazatok számát 12 000-ről 14 000-re emelték. Lehetővé tették a választási szövetségbe tömörülést, valamint a névjegyzékkivonattal – „kék cédulával" – történő szavazást. A választási bizottságokba pedig „laikus" tagok kerültek. A javaslat az országos lajstromon eltért mandátumok szétosztásánál is előnyt biztosított a koalíciós pártoknak.

A Nemzetgyűlés 1947. július 22–23-i ülésén vitatta meg és fogadta el az országgyűlési választásokról szóló törvényjavaslatot, amely kihirdetése után 1947: XXII. tc.-ként került a magyar törvénytárba.[2] A beterjesztett javaslat – az 1945: VIII. tc.-hez képest – szűkítette a választók és részben a választhatók körét is. Az intézkedések természetesen elsősorban az ellenzék képviselőit és várható szavazóit sújtotta. Az előzetes pártközi megállapodások következtében így csak a pártonkívüli képviselők – Reicher Endre, Futó Dezső, Pfeiffer Zoltán, Vándor Ferenc, Buzás Márton, Moór Gyula, Slachta Margit és Acsay László – tettek bíráló megjegyzéseket a javaslatra.

A kisebbségi vélemény előadója Reicher Endre volt, aki elemezte az előző választásokat, s rámutatott, hogy az eredmény óriási csalódást hozott a munkáspártoknak. „A választások tisztasága – mondotta – sok tekintetben abban a koalíciós készségben nyeri magyarázatát, amely akkor még megvolt a pártokban, és amely fokról fokra romlott. Romlott azért, mert a munkáspártok, amelyek a választási urnák előtt nem tudták elérni azt az eredményt, amelyet elérni kívántak, később a választási eredményektől függetlenítve próbálták megszerezni a maguk hatalmi túlsúlyát." Majd utalt a Kisgazdapárt, illetve a polgári erők szétforgácsolásának körülményeire. A javaslatot pedig nem találta alkalmasnak arra, hogy a választások „demokratikus feltételeit" biztosítsa.[3] Az ellenzők, illetve az ellenzék véleménye leginkább talán Vándor Ferenc egyik megállapításával összegezhető: „Nekünk ellent kell mondanunk ennek a törvényjavaslatnak, mert mi ellene vagyunk minden korlátozásnak... tiltakozunk tömegek, magyar néptömegek kizárása ellen, mert ezeket nem lehet többé pótolni, ha egyszer elfordulnak a demokráciától és a demokratikus törekvésektől."[4]

[1] Lásd *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció, 1944–1948.* 534–634.
[2] *Nemzetgyűlés Naplója*, 1948. VIII. k. 852–853.
[3] Uo. 455. és köv. oldalak.
[4] Uo. 504.

A pártok választási programja

Az Országos Nemzeti Bizottság 1947. július 30-i ülésén döntött arról, hogy mely pártok indulhatnak az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon. Végül is a következő pártok indulását engedélyezte: Magyar Kommunista Párt, Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, Keresztény Női Tábor, Magyar Radikális Párt, Demokrata Néppárt, Magyar Függetlenségi Párt, Független Magyar Demokrata Párt, Polgári Demokrata Párt és Katolikus Néppárt. Egyúttal tudomásul vette, hogy a koalíció tagjai - MKP, SZDP, NPP, FKGP - választási szövetségre léptek. Ugyanakkor elutasította a Szegények Pártja, a Nemzeti Szövetkezeti Párt és a Nemzeti Munkáspárt jelentkezését. Varga Endre, a Katolikus Néppárt vezetője 1947. augusztus 1-jén jelentette be, hogy a választásokon nem indul külön, hanem híveivel együtt a Keresztény Női Tábort erősíti.

Tildy Zoltán köztársasági elnök 1947. július 25-én feloszlatta a Nemzetgyűlést; ezután minden párt figyelme az országgyűlési választásokra összpontosult. A koalíciós pártok a választások szervezeti előkészítésében és a programok kidolgozásában is megelőzték az ellenzéki pártokat. Ennek döntően az volt az oka, hogy amíg a koalíciós pártok felkészülését elvileg semmi sem akadályozta, addig a többiek, s főleg az új pártok fellépése az ONB kedvező döntésétől függött. Így fordulhatott elő az a helyzet, hogy az ONB még el sem döntötte, hogy pártok részvételét engedélyezi, a koalíciós pártok már szinte valamennyien nyilvánosságra hozták programjukat.

Az SZDP vezetősége már 1947. július 18-án megtárgyalta és „alapjaiban" jóváhagyta a párt választási programját. Ez azzal indokolta az új választások kiírását, hogy a Nemzetgyűlés alkalmatlanná vált az „új és mélyreható feladatok" megoldására. A program állást foglalt a hároméves terv, a tervgazdálkodás, valamint a szövetkezeti mozgalom erősítése mellett. Ezzel egyidejűleg követelte a közigazgatás reformját, a törvényes rendet biztosító független bíróságot, a korrupció letörését, a közélet tisztaságát, az egységes, alsófokú oktatás kiterjesztését, valamint a felsőoktatásban való részvétel „megkönnyítését" mindenkinek. Ezen túl külön is kiemelte a lelkiismereti szabadság biztosítását. Külpolitikai téren szorgalmazta a Szovjetunióhoz való jó viszony és az őszinte barátság elmélyítését; a szomszédos, új kelet-európai demokráciákkal a jó kapcsolatok kiépítését, valamint a nyugat-európai munkáspártokkal a szoros kapcsolatok fenntartását.

Az SZDP a demokratikus szocializmus megteremtésének programjával kívánta megnyerni a tömegeket, s ugyanakkor polgárháborúval, anarchiával riogatta a választókat, amennyiben más utat, illetve programot választanának.

Az MKP választási programja 1947. augusztus 3-án került nyilvánosságra. „Ne bántsd a magyart" - idézte Zrínyi Miklóstól a szöveg, és ennek megfelelően független hazát, félelemmentes életet, jólétet, békét hirdetett és magyar felemelkedést ígért. „Igazságos, feddhetetlen, erős demokráciát akarunk" - emelte ki továbbá -, valamint a nagybankok sürgős államosítását. Ezen túl azt is hangsúlyozta, hogy a hároméves terv első évében a béreket és a fizetéseket 35 százalékkal emelni kell; letörik a drágaságot, és megadóztatják a gazdagokat. „Jómódú, művelt parasztságot, virágzó mezőgazdaságot!" Követelte továbbá „a törvény szigorú alkalmazását a gazdasági kártevők és az ország békéjét megrontó reakciósok ellen". A köztársaság törvényeit hajthatatlanul és pártatlanul érvényesíteni kell. Szükségesnek tartotta a program az állam és egyház együttműködését, a függő kérdések mielőbbi rendezését. Külpolitikai téren „...magyar függetlenséget!" követelt, és azt hangsúlyozta, hogy „az ezeréves, független Magyarország nem eladó! Belügyeinket magunk intézzük, senki más!"[5]

A Nemzeti Parasztpárt nem dolgozott ki külön választási programot, hanem az 1947. május 11-én a mezőtúri Dózsa-napon meghirdetett „programjavaslatot" népszerűsítette választási propagandájában. A lényegében „minden parasztot" magában foglaló érdekvédelem megteremtésével, a magántulajdon védelmével, a mezőgazdaságra épülő iparfejlesztéssel stb. kapcsolatos követelések mellett a párt nagy figyelmet szentelt az újbirtokosoknak és a nincstelen falusi lakosságnak is. Így például az utóbbiaknak „legális" házat és kertet, valamint erdő- és legelőhasználatot követelt. „Előjogoktól, kiváltságoktól mentes népi Magyarországot" hirdetett nemcsak törvény és jog szerint, hanem a volt uralkodó osztályok társadalmi tekintélyének lerombolásával is. „A nép ellenségeit" ki kell rekeszteni a közigazgatásból. Gazdasági téren sürgette a paraszti munka egyenjogúsítását, az agrárolló megszüntetését, a nagytőke hatalmának megtörését, a bányák és a kulcsiparok államosítását, a kartellek és trösztök feloszlatását és a bankok állami ellenőrzését. Kiállt a magántulajdon mellett, és öntudatos, hazaszerető, hitvalló, népi műveltséggel felvértezett, szaktudást szerzett magyarságot akart. Mindehhez természetesen elengedhetetlen az ország politikai, gazdasági és szellemi függetlensége.

Az FKGP, hasonlóan 1945-höz, most sem dolgozott ki külön választási programot, de lényegében annak tekintette azt a 14 „részes" programtervezetet, amelyet 1947 tavaszán hozott nyilvánosságra. Ez a program hitet tett a demokrácia, a köztársaság és annak 1946-ban rögzített intézményei, alaptörvényei, az emberi és polgári alapjogok biztosítása mellett. A párt továbbra is részt kívánt venni a koalícióban. Szorgalmazta a rendeleti úton való kormányzás megszüntetését, a szabad önkormányzati választások mielőbbi megtartását, a magántulajdon sérthetetlenségét és az államosítások végrehajtását az MNFF programja szerint. Javasolta a hároméves terv elfogadását, szorgalmazta az államháztartás egyensúlyának megőrzését. Hangsúlyozta az igazságos közteherviselést, a progresszív adóztatást, a létminimum adómentességét és a takarékosságot is.

Külpolitikai téren az FKGP választási programja fontosnak tartotta, hogy az ország a Szovjetunió mellett az Amerikai Egyesült Államokkal, Angliával és Franciaországgal is baráti viszonyban legyen. Hangsúlyozta emellett, hogy az FKGP „a maga közéleti súlyával szolgálni kívánja a Duna-völgyi békét, és arra törekszik, hogy a politikai határok itt valóban mielőbb légiessé váljanak, s az egymás szomszédságában, egymással keveredve letelepedett Duna-völgyi népek érintkezését sem államigazgatási, sem érzelmi akadályok ne korlátozzák feleslegesen. A megbékélés érdekében reményét fejezi ki a párt, hogy a határon kívül rekedt magyarok sorsát kétoldali megegyezések segítségével sikerül megnyugtatóan rendezni."[6]

[5] *Szabad Nép*, 1947. augusztus 3.
[6] *A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt programtervezete.* Budapest, 1947. 5.

A Polgári Demokrata Párt már 1947. március 23-25-én megtartott háromnapos nagyválasztmányi ülésén - vagy ahogyan akkor ők nevezték, „az öntudatos polgárság seregszemléjén" - elfogadta új programját. Csakhogy nem ezzel a programmal lépett fel a választásokon. Július első heteiben ugyanis a párt életében bekövetkezett változások miatt - pl. Szent-Iványi Sándor pártelnök Nyugaton maradt -, az újjászervezett pártvezetőség módosított „program-összefoglalót" adott ki. Ennek általános elvi követelései, összhangban a PDP demokráciafelfogásával, az alábbiakat tartalmazták: harc az emberi és polgári szabadságjogok érvényesítéséért, tehát elsősorban az egyén jogaiért; harc a fasizmus minden maradványa és új próbálkozásai ellen; a kisember, a polgár védelme a mindjobban túltengő állami hatalommal szemben. A hét fejezetből álló program azonban, „a" polgár érdekeit általánosságban hangoztatva, valójában a városi kispolgársághoz, a köz- és magánalkalmazottakhoz kívánt szólni, azok igényeit próbálta képviselni. Harcot hirdetett a „kereskedelemellenes irányzatok", főleg „bizonyos" hatóságilag támogatott, egészségtelen szövetkezeti rendszer ellen. Követelte a kereskedők bevonását az adókivetésbe és a kereskedelmi bíráskodásba. Nem általában az ipari, hanem csupán a kisipari vállalkozások támogatását sürgette, mégpedig „törvényesen szabályozott" hitelekkel. Síkraszállt továbbá a közalkalmazottak szolgálati pragmatikájának megalkotásáért, valamint jogi, erkölcsi, anyagi és politikai védelmet követelt a magánalkalmazottaknak. A PDP egyúttal ismételten „lojális fegyvertársnak" ajánlkozott a Függetlenségi Front eszméiért, s elsősorban a hároméves terv sikeréért folyó küzdelemben. Másfelől pedig ellenzéki mivoltát hangsúlyozta, és a jövőre vonatkozóan is azt ígérte, hogy „ténykedéseit (mármint a koalíció pártjaiét) tárgyilagos, de komoly kritikával kíséri". Ezt a sajátos magatartást a program a következőkkel indokolta: „A PDP úgy, ahogy az sok évtizedes hagyományaihoz és elvi programjához tartozik: készséggel együtt dolgozik a munkáspártokkal minden, a nemzet jövőjét és az állam újjáépítését célzó feladatban, de polgári hivatását nem adja fel semmiféle paktum vagy koalíció előnyeiért."[7]

A Magyar Radikális Párt életében 1947 augusztus elején fontos változás történt. A párt lapja, a *Haladás* 1947. augusztus 6-i rendkívüli különkiadásában ugyanis a szélesebb közvélemény tudomására hozta, hogy Peyer Károly és néhány szociáldemokrata elvbarátja csatlakozott az MRP-hez. Egyúttal közölte Peyer indokait és csatlakozását bejelentő levelét, valamint Zsolt Béla aláírásával az MRP állásfoglalását is. Ez utóbbi dokumentum hét pontban rögzítette azokat a közös aktuális politikai célokat, más szóval választási programpontokat is, amelyekért a két fél ezután együtt kíván harcolni. Ez a választási program a magyar külpolitika alapjául a Szovjetunióval és a szomszéd államokkal való szoros együttműködést jelölte meg. Ugyanekkor szükségesnek ítélte az együttműködést a nyugati szövetségesekkel és az ENSZ minden tagállamával is.

A program leszögezte: az új Magyarország „egyik megingathatatlan pillére" a földreform. Szükség van az államosításokra és a nagytőke antiszociális túlkapásainak korlátozására, de fontos az is, hogy a gazdasági reformokat ne az ötletszerűség, és ne egyes pártok programjai diktálják, hanem az ésszerűség, a szükségszerűség és a társadalom közérdeke. Az MRP, programja szerint, mindennél fontosabbnak tekintette a demokratikus kultúrpolitika megteremtését. Ezen túlmenően azt is követelte, hogy „október" közéleti tisztességének törvényei uralkodjanak a politikában és az egész társadalomban. Ennek megfelelően kíméletlen harcot hirdetett a panama, a korrupció, a nepotizmus, valamint az állam és a pártok égisze alatt kötött gátlástalan üzletek rendszere ellen. Végül a választási program utolsó pontja így hangzott: „A Radikális Párt antifasiszta párt, amelyben polgárok, értelmiségiek és munkások együtt küzdenek a fasizmus ellen, bármilyen álruhában jelentkezik, és bárhol húzódik is meg - akár a demokratikus pártok soraiban, akár a közhivatalokban, vagy az egyházak palástja alatt."

1947 nyarán az MKP vezetői nyíltan hangoztatták, hogy a Kisgazdapárt széthullásával a „reakció még nem szűnt meg Magyarországon", de a baloldal helyzete és választási kilátásai kétségtelenül kedvezőbbé váltak. „Nekünk semmi kifogásunk nem lenne, ha még több párt indulna a választásokon - mondotta Révai József, a párt főideológusa a nagy-budapesti pártbizottság 1947. július 23-i értekezletén -, ha sikerülne elérni azt, hogy a kisgazdapárt ne csak háromfelé bomoljon, hanem még egy újabb csoport válna le a kisgazdapártról."[8] E koncepció jegyében született tulajdonképpen a Balogh István vezette Független Magyar Demokrata Párt (FMDP). Balogh ugyanis, még mielőtt lemondott volna kisgazdapárti főtitkári tisztségéről, és kilépett volna a pártból, tájékoztatta Rákosi Mátyást pártalakítási céljairól. Az MKP főtitkára nem emelt kifogást Balogh pártalakítási akciója ellen, sőt támogatta azt.

„Hangsúlyoznom kell - állapította meg Balogh István első nyilatkozatában -, hogy az új párt nem tagja a koalíciónak, de ez nem jelenti azt, hogy harcot hirdet a koalíció ellen. Ellenkezőleg, az új párt a koalíciónak konstruktív ellenzéke kíván lenni, kritikát gyakorol. De nem az ellenségeskedés kedvéért, hanem az építés szolgálatában."[9] Az FMDP általános program, amely egyúttal választási is volt, 1947 augusztus elején került nyilvánosságra. Ennek a programnak a legfontosabb pontja kimondta, hogy maradéktalanul érvényesíteni kell a polgári szabadságjogokat. Harcot hirdetett a bürokrácia túlkapásai ellen, s a helyi önkormányzatok kiépítését szorgalmazta. Hangsúlyozta, hogy rendezni kell az állam és az egyház viszonyát. Ebből a szempontból - érthető módon - nagy jelentőséget tulajdonított diplomáciai kapcsolatok felvételének a Vatikánnal, a konkordátumnak. Utólag is helytelenítette, hogy 1947 tavaszán felvetődött a fakultatív vallásoktatás bevezetése, mivel nem értett egyet a vallásszabadság bárminemű korlátozásával, ami az egyházi iskolák és más intézmények „kialakult státusát" érinti.

Az FMDP választási programja hangsúlyozottan követelte a magántulajdon védelmét. Elismerte ugyan az addig végrehajtott államosításokat, de a további tervek feladását kérte. A program gazdasági támogatást ígért a parasztságnak, s ezenfelül is a földreform során földhöz jutott új gazdáknak, továbbá jólétet és társadalmi felemelkedést az értelmiségnek. Agrárpolitikai céljait illetően külön kiemelte azt is: „Mezőgazdaságunk minőségi termelésének emelését minden eszközzel, főleg mezőgazdasági iskoláink fejlesztésével, agrártudományos és kísérleti intézetek támogatásával, mintabirto-

[7] *Világ*, 1947. július 6.

[8] PIL 274. f. 16/132. ő. e.

[9] *Magyar Nemzet*, 1947. július 20.

kok létesítésével elő kell mozdítani."[10] Végül külpolitikai téren a program síkraszállt az ország függetlenségéért mind a nyugati nagyhatalmak, mind a Szovjetunió viszonylatában.

Pfeiffer Zoltán 1947. augusztus 4-én tartott sajtókonferenciát külföldi és hazai tudósítóknak, ahol hivatalosan is bejelentette a Magyar Függetlenségi Párt megalakulását. „Az ellenzék, amely a kormányzatot bírálja, nem a demokráciát bírálja, hanem azt inkább fejleszteni akarja" - hangsúlyozta Pfeiffer, s leszögezte azt is, hogy „... a nehézségek ellenére nem tekintjük a választásokat valami hazárdírozásnak, hanem komoly missziónak. Talán meg tudjuk magyarázni, hogy a demokráciának mindenben egyenlőséget kell teremtenie. Akárminő lesz az új parlament összetétele, első feladata bizonyára az lesz, hogy valóban demokratikus választójogot létesítsen... A polgári ellenzék eszméje továbbra is fennmarad, és a mi feladatunk az, hogy a polgári gondolat terén az 1945-ben kinyilvánított népakarat ne változzék. Ez a polgári többség bizonyára most is érvényesülni fog, akár a kormány, akár az ellenzéki pártok révén."[11] A pártelnök egyúttal a jelenlévők kezébe adta az MFP „kormányképes" programtervezetét. A választási program teljes terjedelmében csak augusztus végén jelent meg.

„Pártunknak csak a neve és kerete új - hangzottak a program bevezető sorai -, szelleme és eszményei ezerévesek... Végső célunk a tiszta demokrácia! A Magyar Függetlenségi Párt nemzeti és polgári alapon áll, az evangéliumon alapuló szocializmus, s az egyéni szabadság elvét hirdeti."[12] A párt nyíltan elutasította a marxi materializmust és a társadalom osztályokra tagolását. „Az osztályok szembeállításával" ellentétben „az önálló és független egzisztenciák gyarapodását" tartotta kívánatosnak, szembeszegült az államosításokkal, az „álszövetkezetekkel", az adóterhek növelésével. Vallotta a magyar nép elszakíthatatlan közösségét a nagy európai kultúrközösséggel, sőt felvetette a dunai államok konföderációjának kossuthi eszméjét is. Ígérte a proletárdiktatúra letörését.

Ez utóbbit a „proletariátus" fogalmának megszüntetésével próbálta elérni, úgy, hogy az ország minden lakosa polgár lehessen. Sürgette a mielőbbi önkormányzati választásokat, a népszavazás (referendum) intézményének bevezetését, a választójogi törvény igazságos módosítását. Követelte a rendeleti kormányzás megszüntetését. Támogatta a hároméves tervet, de csak addig, amíg lehetővé teszi a jólét emelkedését és az önálló egzisztenciák szaporodását. Követelte a mezőgazdasági törvény megalkotását, a mezőgazdaság újjáépítésének meggyorsítását, a „kollektivista" megnyilvánulások kiküszöbölését, az agrárolló megszüntetését, a mezőgazdasági hitel megteremtését, a kisbirtokok gépesítését és a mezőgazdaságban is a „hazai adottságokkal" számoló árpolitikát. Követelte továbbá azt is, hogy az állam az anyagi alap biztosításával adja meg a lehetőséget az egyházak „politikamentes működésére". Végül a program a koalíciós kormányzat addigi külpolitikáját teljesen elhibázottnak minősítette, mégpedig azért, mert - az MFP szerint - „egyetlen nagyhatalom részéről sem élvez bizalmat... A magyar külpolitika útja csak a nagyhatalmak megbékélésének elvére épülhet fel, mert tudatában vagyunk annak, hogy minden más irányzat csak a nemzet végső katasztrófáját eredményezi. A magyar külpolitikát csak nyílt és határozott eszközökkel és teljes őszinteséggel szabad irányítani. A Szovjetunió felé őszinte kívánságunk, hogy nagy szomszédunk bizalmát a magyar nép polgári elveket valló óriási többsége is kiérdemelje."[13]

[10] *Szegedi Napló,* 1947. augusztus 1.
[11] Esztergomi Prímási Levéltár (EPL) M 15.
[12] *Ellenzék,* 1947. augusztus 30.

A Demokrata Néppárt 1947. augusztus 10-én Győrben hozta nyilvánosságra programját. Eszerint a DNP célja a keresztény állameszme 20. századi követelményeinek képviselete és érvényesítése a magyar politikai életben. Ahogy Barankovics István, a párt vezetője mondta, kormányképes ellenzéki programmal indulnak a választási küzdelemben. A program egyébként a DNP-t nyíltan is világnézeti pártnak minősítette, ugyanakkor tagadta a párt egyházi vagy felekezeti jellegét, és „minden hívő" politikai képviseletére vállalkozott.

A DNP programja a klasszikus szabadságjogok mellett az embert természeténél fogva megillető természetjogként említi az anyanyelv használatához, a munka gyümölcséhez való jogot, a nemzetiség szabad nyelvhasználatához, a hazához való jogot. A program ezen túl valóságos önkormányzatokat, a végrehajtó hatalom korlátozását, a személyi szabadságjogok törvénybe iktatását, alkotmánybíróság felállítását, vallásszabadságot, a szakszervezetekkel egyenlő jogú paraszti érdekképviseletet, az evangélium szellemében tökéletesített szocializmust hirdetett. „Elvileg nem ellenzői, hanem támogatói, sőt követelői vagyunk a tervszerű gazdálkodásnak" - szögezte le a továbbiakban a program, de ehhez a hároméves tervvel kapcsolatban azt is hozzátette, hogy annak csak „annyi lesz a sikere, amennyi realitás, szakszerűség és pártatlan igazságosság érvényesül a megtervezésben és a végrehajtásban. Mi minden erőnkkel rajta leszünk, hogy a nemzetben a sikerhez szükséges munkakedvet fokozzuk."[14]

A program legközelebbi külpolitikai célként a magyar függetlenség teljes helyreállítását jelölte meg. Ezzel párhuzamosan a nemzetközileg „szervezett" békére, pontosabban békeállapotra szándékozott a magyar külpolitikát építeni. Különösen fontosnak tartotta, hogy Magyarország minden nagyhatalommal egyaránt és egyformán jó viszonyban legyen. „Földrajzi helyzetünk parancsolóan arra utasít - állapítja meg ezzel kapcsolatban -, hogy állami és nemzeti függetlenségünk érdekében minden tőlünk telhetőt megtegyünk, hogy leghatalmasabb szomszédunkkal, a Szovjetunióval való viszonyunkat a kölcsönös bizalom és a kölcsönös érdekek szilárd alapjára helyezzük." Hasonlóan nyilatkozott a többi nagyhatalommal kapcsolatban is, viszont elutasította a Kelet és Nyugat közötti „híd" szerepével kapcsolatos elképzeléseket. A legerőteljesebben óvott a nagyhatalmak vitáiba való beavatkozástól. A szomszédos országokkal a „viszonosság elve alapján" a jószomszédi viszony kiépítését és fenntartását javasolta. Egyúttal leszögezte és a jövőre nézve is fontosnak tartotta: nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy „magyarok a határon túl is élnek, akiknek emberi jogai felett - a nemzetiség joga is ezek közé tartozik - őrködni nemcsak erkölcsi, hanem népi és nemzeti kötelességünk is, amelynek teljesítéséről soha le nem mondhatunk."[15]

[13] Uo.
[14] Dr. Barankovics István: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?* 31.
[15] Uo.

Slachta Margit 1947. július 22-én kérvényezte Rajk László belügyminiszternél, hogy engedélyezzék pártjának megalakítását, majd ezt másnap közölte a Nemzetgyűlés elnökségével. Az ONB kedvező döntése után a Keresztény Női Tábor (KNT) igen rövid idő alatt megszerezte a szükséges ajánlásokat, s így megindíthatta választási propagandáját. A KNT a választásokra nem dolgozott ki külön programot, hanem a katolikus hívők, elsősorban a nők megnyerését és pártba beszervezését szorgalmazta. A párt feladatait és céljait a szervezeti szabályzat a következőkben összegezte: 1. A községi és megyei önkormányzatban és a parlamentben a nők számára biztosítsanak megfelelő képviseletet. 2. A tízparancsolatnak és a Szent István-i tradícióknak érvényt kell szerezni a törvényhozásban és a politikai életben. 3. A párt képviselője a valóban keresztény politikus típusát testesítse meg. 4. A nőket szervezzék meg és képezzék ki keresztény, nemzeti és szociális alapon országos, megyei és községpolitikai tevékenységre. 5. Lehetővé kell tenni a nő gazdasági és állampolgári érvényesülését – a gyermek és a család érdekeinek biztosításával – a köz javára, igazságos és méltányos alapon. 6. A párt szilárdan megalapozott politikai szerveivel létesítsen az Országgyűléssel organikus kapcsolatot, és alakítson ki olyan közmeggyőződést, amely képessé teszi az igazán keresztény politika folytatására. 7. Nemzetközi kapcsolatokat kell kiépítenie külföldi politikai szervezetekkel.

A KNT céljai, illetve programkövetelései választási röplapokon jelentek meg. „Üzen a Keresztény Női Tábor: 70 százalék hazánkban a katolikusok számaránya! 60 százalékban vannak a női választók! – olvasható az egyik röplapjukon. – A Keresztény Női Tábor programja: A gyermek, a nő és a család védelme a keresztény világnézet értelmében... Szavazzatok mindannyian a Keresztény Női Tábor listájára, melyet Slachta Margit vezet, aki meg nem alkuvó, bátor kiállásával és töretlen elvhűségével férfinak és nőnek egyaránt példát mutat!"[16] A sajtóban pedig a következő felhívást intézték várható szavazóikhoz: „Üzen a Keresztény Női Tábor: A Magyar Püspöki Kar a hívek lelkére köti, hogy választójogukat, amennyiben ezt a módosított törvény meghagyta, lelkiismereti felelősségük átérzésével gyakorolják. Bírálják meg a személyeket, mennyi biztosítékot nyújtanak, hogy megbízásukat hűen, befolyástól mentesen gyakorolják. Alkotmányos gondolkodásukat áthatja-e az emberi kötelességek legelemibbje: kötelességük az Istennel, Egyházzal, Hazával, hitükkel és az emberi szabadság jogaival szemben."[17] Augusztus második felében, a választási kampány kiéleződésekor azonban a KNT is alkalmazta az agitáció egyéb formáit is, mindenekelőtt az apácák közreműködésével szervezett házi agitációt.

A választási kampány: mindenki mindenki ellen

A kommunista párt javaslatára 1947. július 29-én az MKP, az SZDP, a NPP és a KFGP részvételével megalakult a választási szövetség, amely nyilatkozatában harcot hirdetett a reakció mindenféle megnyilvánulása ellen, és ígéretet tett arra, hogy megvédi a

[16] EPL M.15.
[17] EPL 5240/1947.

földreformot és az üzemi bizottságok intézményét. Ezen túl követelte a nagybankok államosítását, a hároméves terv közös végrehajtását, a közigazgatás reformját, a „demokrácia elveinek és szellemének" megfelelő önkormányzatot és a mezőgazdasági, paraszti érdekképviseletet. Ígéretet tett arra, hogy lesz szabad vallásgyakorlás, védik a magántulajdont, biztosítják és megőrzik az ország függetlenségét és önállóságát. A „külön pártálláspont" kifejtése közben egymást nem támadják, őrködnek a választások tisztasága felett, s végül kijelentették, hogy a koalíció pártjai a választások után is fenntartják a kormányzati koalíciót, együtt vállalják a „kormányzati felelősséget".

A választási kampány azonban nem ezeknek a céloknak megfelelően alakult. A baloldali pártok ugyanis valójában az FKGP választási kilátásait igyekeztek gyengíteni, ugyanakkor a baloldal táborában is éles ellentétek keletkeztek. Az MKP és az SZDP főleg a választási bizottságok összetételével és a választási névjegyzékből való kihagyásokkal kapcsolatosan nem tudott közös nevezőre jutni. Miután Rákosi felvetette a két munkáspárt egyesülésének gondolatát, jóvátehetetlenül elmérgesedett a viszonyuk. Ezzel egyidejűleg az SZDP-nek és az NPP-nek a paraszti szavazatok megszerzéséért folytatott versengésében súlyos összetűzések voltak.

Nem voltak egyenlőek a pártok anyagi lehetőségei sem. A koalíciós pártok mögött ott voltak az úgynevezett pártvállalatok – kereskedelmi cégek, nyomdák, mozik stb. –, valamint a több százezres tagdíjat fizető párttagság. A koalíció tagjai – szinte kivétel nélkül – gyűjtést is rendeztek a választási alapra. Így például az MKP csak ebből a forrásból 6 781 645 forintot gyűjtött össze.[18] A kampányban a párt 86-féle plakátot terjesztett több mint négymillió példányban, és csaknem 10 millió röplapot, brosúrát adott ki. Július–augusztusban az MKP 4718 nagygyűlést tartott szerte az országban. Az SZDP például csak a plakátok és a röplapok nyomtatására 40 000 kilogramm papírt igényelt az Ár- és Anyaghivataltól. Az NPP minden megyében autót, minden járásban kerékpárt, futárszolgálatra tíz motorost rendszeresített a kampány idején. A pártprogramot százezer, Veres Péter pártelnök életrajzát félmillió, a képével ellátott levelezőlapot pedig négymillió példányban terjesztették. Az NPP összesen másfél millió forintot költött a kampányra. Az FKGP 700 000 darab szöveges-képes plakátot nyomtatott és terjesztett, és igen sok népes gyűlést tartott. Ez a párt a választásokra 1947-ben 1 756 500 forintot költött.

A koalíciós pártok rivalizálása megnyilvánult a Választási Összeíró Bizottságok, illetve ezek automatikus átalakulása után a Választási Bizottságok megalakításánál is. Itt arra törekedtek, hogy ki-ki minél több elnöki helyet szerezzen meg. E testületeket a helyi nemzeti bizottságok jelölték ki. S mivel Nagy-Budapest kivételével az országban nem tartottak helyhatósági választásokat, így gyakorlatilag fennmaradtak az 1945-ös viszonyok. Ezért a baloldal, s főként az MKP kedvező helyzetbe került. A választások „laikus" lebonyolításához több mint 200 000 pártaktivistára volt szükség, s ezek képzésében az MKP szervezettsége és anyagi lehetőségei szintén előnyt jelentettek. A 150 000 házmegbízott és összeíróbiztos, az 50 000 körzeti bizottsági tag, az 1350 központi választási bizottsági tag és a 22 000 segéderő kiállítása már mutatta, s egyben biztosította az MKP nagy befolyását.

[18] *Szabad Nép*, 1947. augusztus 31.

Egy jó és eredményes választási kampányban - ha az anyagi lehetőségekkel messzemenően nem egyenértékűen is, de - kétségtelenül jelentősége van a jól megválasztott, találó és célratörő választási jelszavaknak. Az MKP ezen a területen bizonyos fokig lemaradt a koalíciós partnerekhez, illetve polgári ellenfeleihez képest; sőt augusztus közepéig sajtójában meg sem jelentek a jelszavai. A *Szabad Nép* csak 1947. augusztus 19-én kezdte népszerűsíteni az „1-es lista, első párt: Magyar Kommunista Párt", majd a választási kampány utolsó hetében a „Szavazz az 1-es listára: a Magyar Kommunista Pártra!", illetve a „Magyar vagy? 1 a sorsunk, 1 a jövőnk, 1 a listánk!" és a „Biztosítsd jövődet! Szavazz a Magyar Kommunista Pártra!" jelmondatokat.[19]

Az SZDP már a Nemzetgyűlés feloszlatásának másnapján kiadta a jelszót: „Ne engedd, hogy rólad, nélküled döntsenek! Biztosítsd választójogodat!", majd július végétől-augusztus elejétől azt sulykolta választói tudatába, hogy „Elvtárs! Ügyelj választójogodra, jövődről van szó!"; „Ha bármilyen panaszod van, fordulj a szociáldemokrata pártszervezethez!"[20] Augusztus közepétől szakadatlanul népszerűsítette a következő jelmondatokat: „3-as lista: szocialista!"; „3-as lista, 3-as program: béke, jólét, biztonság!"; „3 éves terv sikere: 3-as lista!"; „Sorsa felett dönt a dolgozó nép, 3-as listát követi a jólét!"; „3-as lista a Nép szava"! és a „Légy hű önmagadhoz: a 3-as listához".[21]

Az NPP jelszavai elsősorban a vidéki, falusi lakossághoz szóltak, és a nemzeti érzést igyekeztek táplálni, elmélyíteni, s ha lehet, fokozni. Augusztus elején még a „Parasztdemokráciáért, magyarságért, emberségért dolgozik a Nemzeti Parasztpárt!"; „Békét a parasztok között, békét a magyarok között, békét a népek között!" és az „Egy mázsa búzáért egy pár csizmát!" követelés volt a legfontosabb, majd a hónap közepétől ezeket felváltotta a „Szabad hazát, szabad és boldog életet akar a Nemzeti Parasztpárt!"; „A nemzeti érzés nem reakció! Parasztok, ha összefogunk, az lesz, amit mi akarunk!" mondatsor. A hónap végén a „Parasztgyőzelmet akarunk, 4-es listára szavazunk! Veres Péter a mi vezérünk: 4-es listán győz most a népünk!", „Magyarország a magyaroké, 4-es kocka a parasztoké!", „Magyarok, ha összefogunk, az lesz, amit mi akarunk!", „Négyes a mi kockánk, ha magyar vagy szavazz ránk!" és hasonló jelszavak népszerűsítése.[22]

Az FKGP július végétől - az SZDP-hez hasonlóan - a választójog biztosítását és gyakorlását helyezte előtérbe, amikor kiadta jelszavait: „Ne hagyd a választójogodat!", „A szavazati jog - jog az élethez!", „Amelyik nép nem él a választójogával, az életről marad le" stb. Népszerű volt a „2-esben szép az élet"! jelszó is. Vidéken, mintegy az NPP-vel versenyezve azt hangsúlyozták, illetve népszerűsítették, hogy „Ahány kereszt a 2-es kockába, Annyi áldás szálljon a hazára"!, „Azt akarjuk, hogy a magyar paraszt ne szolgája, hanem gazdája legyen a magyar földnek!", „Leveszed válladról a keresztet, ha a 2-es kockába teszed!", „Hallgass lelkiismereted szavára, szavazz a Független Kisgazdapártra!" stb. Az ellenzékkel szemben kijelentette: „Amit a Kisgazdapárt a koalícióban el tud és el akar érni, azt semmiféle ellenzéki párt el nem végezheti!" Ezen túl számos röplapon üzen a párt a magyar asszonyoknak is.[23]

[19] *Szabad Nép*, 1947. augusztus 24., 29., 31.
[20] *Népszava*, 1947. július 27., augusztus 2.
[21] *Népszava*, 1947. augusztus 17., 19., 23., 26., 29., 31.
[22] PIL 882. f. az NPP 1947-es röplapjai. *Szabad Szó*, 1947. augusztus 3., 9., 14., 19., 29.
[23] PIL 882. f. az FKGP 1947-es röplapjai. *Kis Újság*, 1947. július 31., augusztus 10., 20., 28.

A Polgári Demokrata Párt választási jelszavai: „A Polgári Demokrata Párt a becsületes, higgadt, józan ellenzék gerinces pártja", „Törvény, erkölcs, szabadság a PDP programjának három pillére", „A PDP a polgárság haladó, bírálattal építő, tiszta múltú, gerinces meggyőződésű ellenzéki pártja", „Hogy javuljon életed, most fordul a kocka, reménységed álma, vágyaidnak kulcsa - PDP", „Öntudatos polgár pártja a Polgári Demokrata Párt. Öntudatos polgár a PDP-re szavaz!"[24] A párt szűkös anyagi helyzete, csekély számú hírközlési eszköze miatt, a többi párthoz viszonyítva, kevés gyűlést tartott. Budapest mellett főleg a megyeszékhelyekre korlátozta választási tevékenységét. A választási küzdelem során a pártok közül a PDP elsősorban az FMDP-vel és a DNP-vel került ellentétbe. Az utóbbival a nyugat-dunántúli gyűléseken, Balogh István pártjával pedig a fővárosi agitáció közben ütközött, jobbára a polgári szavazatokért küzdve. „Százszor lett volna alkalmunk felszólalni a polgárság érdekében, de nem tettük - veti szemünkre Balogh István újdonsült ellenzékiségének és polgárvédelmének hevében" - olvasható a *Világ* vezércikkében az FMDP budapesti zászlóavatása után.[25] - Rögtön hozzáteszi azt is, hogy „Balogh Istvánnak akkor kellett volna felfedeznie a polgári érdekek védelmének szükségességét (még államtitkár korában), amikor lehetett és tudott volna segíteni. Amikor jelentős szerepe, kormányban és többségi pártban erre módot adott volna."

A Magyar Radikális Párt meglehetősen nagy és aktív választási propagandát fejtett ki. Budapesten a régi radikálisok - Csécsy Imre, Zsolt Béla, Kende Zsigmond és mások -, vidéken pedig döntően Peyer Károly és társai irányították az MRP propagandáját. Peyer választási beszédeiben sohasem tagadta, hogy a radikálisokkal való kapcsolatot csak átmenetinek tekinti. „A választás után meg fogjuk találni a módját annak - szögezte le Devecseren -, hogy olyan pártot alakítsunk, ami a nép érdekeit képviseli... Én szociáldemokrata maradtam én nem hagyom el az elvemet."[26] Az SZDP igyekezett jelentéktelennek feltüntetni Peyerék tevékenységét, a választási harc során mégis többször előfordult az a helyzet (mint például Debrecenben is), hogy a választási gyűlésre érkező Peyert és Györkit a jelen lévő szociáldemokrata párttagok paradicsommal, tojással és kővel dobálták meg.

Az MRP választási jelszavainak a kialakítására természetesen nagymértékben hatott a Peyerékkel való választási fúzió. A „Szabadság, egyenlőség, testvériség!" jelszót gyorsan felváltotta a „Te listád 8, Peyer Zsolt!", majd a „Nyolcas lista Peyer-lista, ide szavazz peyerista!" és a „Peyer, Györki, Pozsgay, igazunkat vívja ki!" Az SZDP tagjaihoz pedig külön röpcédulákkal fordultak, amelyek közül például az egyiken a következő volt olvasható: „Polgár, a Szociáldemokrata Pártban, most már ismered a két munkáspárt szerződését: a fúzió csak idő kérdése! A Te pártod a Radikális Párt! Peyer Zsolt!"[27]

Augusztus elején a Független Magyar Demokrata Párt vezetősége „szigorúan bizalmas" levélben fordult a vidéki kisgazdapárti és volt szabadságpárti szervezetek vezetőihez, amelyben „irányelveket" adott az FMDP-hez való csatlakozáshoz. Egyben leszögezte: „Mi tiszta frontot akarunk a választás után is. Csak tiszta karakterű

[24] PIL 882. f. V/5/1947/8663.; *Világ*, 1947. augusztus 3., 9., 30.
[25] *Világ*, 1947. augusztus 9.
[26] *Haladás*, 1947. augusztus 20.
[27] PIL 882. f. V/4/1947/8629.; PIL 274. f. 7/232. ő. e.; *Haladás*, 1947. augusztus 20., 23.

emberekre akarjuk felépíteni pártunkat és mozgalmunkat..., amely új, becsületesebb Magyarország felépítését tűzte ki célul", arra törekszik, hogy „a magyar tömegek lelkében begyökereztesse: Magyarnak akarjuk nevezni hazánkat, függetlennek és szabadnak".[28] A többi párthoz hasonlóan a Független Magyar Demokrata Párt számos választási felhívást, röpcédulát adott ki. Lapja, a *Magyar Nemzet* is egy hónapig csaknem kizárólag a választási kortéziát szolgálta. Különösen az SZDP-t támadta, a párt egyéb anyagai, röpcédulái pedig inkább az FKGP, illetve az NPP ellen fordultak. A Balogh-párt és a Parasztpárt ellentétei tulajdonképpen az után keletkeztek, hogy Kovács Imre és társai az FMDP-hez csatlakoztak. A Balogh-párt megpróbálta csatlakoztatni a parasztpárt szervezeteit is, különösen Szabolcs, Csongrád és Békés megyében. A *Magyar Nemzet* 1947. augusztus 17-i száma például arról adott hírt, hogy Sz. Szabó Pál népjóléti államtitkár, Molnár József, az NPP budapesti főtitkára, Bartha László, a Parasztpárt Szabolcs megyei szervezetének elnöke és a párt számos tagja belépett az FMDP-be; majd a lap augusztus 20-i számában, nevezettek aláírásával megjelent egy *Nyílt levél*, amely felszólította a Parasztpárt tagságát: „Akik helyeslik paraszttestvéreink közül eljárásunkat, jöjjenek velünk, teremtsük meg a boldog Magyarországot." A *Szabad Szó* határozott hangnemben utasította el a pártbontó kísérletet és az FMDP törekvéseit. „A parasztság nem eladó!" című cikkében egyúttal azt is leszögezte: „Igaz, ahol Balogh István és alvezérei ma még a népvezér szerepében tetszeleghetnek, megfér még néhány jelentéktelen eszközemberke is. Méltók gazdáikhoz."[29]

Az FMDP és az SZDP között döntően a polgárság, pontosabban a középrétegek és a városi kispolgárság szavazataiért folyó versengés okozott ellentéteket. Az FMDP már a választási kampány kezdetén „polgárfogással" vádolta a szociáldemokratákat. Az SZDP szónokai viszont – s talán nem is alaptalanul – választási beszédükben sokat emlegették Balogh István különböző zavaros pénzügyeit. A *Népszava* pedig egyebek mellett a következőket írta az FMDP elnökéről: „Balogh az élni vágyó tisztelendő ... a politikában már nem vetette meg a hamiskártyás előnyeit sem. Kétségtelenül szereti a képeket, de nem annyira a műértő, mint inkább a képkereskedő szenvedélyével."[30] A Pfeiffer-párt viszont azzal igyekezett az FMDP-t a közvélemény előtt lejáratni, hogy Balogh pártja nem valóságos, hanem csupán „műellenzéki" párt. Az FMDP és a DNP között viszont elsősorban a katolikus hívők szavazatainak megszerzése végett robbant ki ellentét. Balogh István, Parragi György, Balla Antal és az FMDP többi képviselőjelöltje – különösen az ország azon vidékein, például a Nyugat-Dunántúlon, ahol a DNP propagandája is erős volt – állandóan arra hivatkozott, hogy az „összes kulisszatitkok" ismeretében ők határozottan kijelentik: „... nem igaz, hogy a Demokrata Néppárt a hercegprímás pártja. Ezt a harcot mindenki a maga programjával vívja meg, ne kortesfogásokkal."[31]

A választások előtt, ahogy már 1945-ben is tették, a katolikus egyház vezetői újból mérlegelték egy világnézeti párt indulásának a lehetőségeit. A Magyar Szabadság Párt önfeloszlatása után a Demokrata Néppárt programja mutatkozott számukra olyannak, hogy hivatalos támogatásával biztosítani tudják a katolikus hívők szavazatait.

[28] PIL 274. f. 21/113. ő. e.
[29] *Szabad Szó*, 1947. augusztus 22.
[30] *Népszava*, 1947. augusztus 24.
[31] *Magyar Nemzet*, 1947. augusztus 17., augusztus 20., augusztus 27.

Barankovics István, a DNP vezetője tárgyalt is Mindszenty megbízottjával, és állítólag meg is egyeztek, de később ezt egyik fél sem tartotta be. Barankovics azzal küldte szét az országban embereit, hogy a DNP-t a hercegprímás támogatja; az 1947. július 25-i püspökkari konferencia viszont Mindszenty javaslatára olyan hivatalos nyilatkozatot adott ki, hogy „bármiféle pártnak kifejezett támogatásától" tartózkodik.[32] A katolikus egyház felső vezetése mégsem maradt „semleges" a választási harcban, hiszen a fentebbi állásfoglalással együtt bizalmas körlevélben arra utasította a vidéki papságot, hogy a hívek „a polgári pártok jelöltjei közül ... arra adják szavazatukat, akiknek az adott helyen a legtöbb gyökere van. Ilyen pártnak látszanak eddig 1. Keresztény Női Tábor, 2. Pfeifferék, esetleg a Polgári Demokrata Párt keretében, 3. Barankovics Néppárt, 4. Kisgazdapárt."[33] A DNP tényleges és konkrét támogatására augusztus elején, pontosabban a DNP programjának meghirdetésével egy időben, az *Új Ember* hívta fel a választópolgárokat, amikor a püspökkari konferencia nyilatkozatát elemezve tulajdonképpen Barankovics programját népszerűsítette.

A Demokrata Néppárt augusztus 10-i zászlóbontó nagygyűlését követően sorra alakította meg szervezeteit, elsősorban a Dunántúlon. A választási kampány során a párt nem tartott különösebben sok gyűlést, ám ezek igen népesek voltak. Azt is lehetne mondani, hogy ahol Barankovicséknak többezres vagy tízezres hallgatósága volt, ott a többi párt megelégedhetett azzal, ha rendezvényén néhány száz ember megjelent. Vidéken többnyire azt lehetett tapasztalni, hogy ahol az „Istennel a hazáért és szabadságért!", a „Lendülj kereszt magasba – keresztet a hatosba!" és más néppárti jelszavak elhangzottak, az addig várakozók nagy tömegei megindultak a DNP felé. A valóságban egy jól szervezett és irányított választási agitációról volt szó; a DNP meglehetősen sok írásos propagandaanyagot adott ki. A párt vallásos és nemzeti jelszavai nemcsak a röplapokon és a plakátokon szerepeltek, hanem a választási gyűléseken is. „Parasztok! Magyar Véreim! – üzente szóban és írásban Pécsi József a választóinak. – Ti tudjátok: nem én hagytam el a lobogót, hanem elvesztette színeit maga a zászló... Lelketek rajta: ha élni akartok, minden erőtökkel támogassátok a Néppártot! Isten engem úgy segéljen, és Titeket is!"[34]

A választási kampány idején a DNP joggal tekintette tényleges ellenfelének az MKP-t, és elsősorban „elvi síkon" harcolt ellene. „Senkinek sem lehet kifogása azellen, hogy mi világnézeti párt vagyunk és hogy világnézetünknek a kereszténységet valljuk" – mondotta a DNP egyik szónoka, de ehhez nyomban hozzátette azt is: „Néppárt vagyunk, nem osztálypárt."[35] Belső Gyula is azt hangsúlyozta választási körútján: „A Demokrata Néppárt nyíltan meri hirdetni a keresztény világnézeten alapuló teljes szocialista tartalommal telített keresztény világnézetet... az egyik miniszter (a kommunista Gerő – *I. L.*) állandóan azt hangoztatja: arccal a vasút felé. Mi azt mondjuk: arccal az oltár felé!"[36] A párt lapja, a *Hazánk* viszont elsősorban az FKGP és az FMDP esélyeit igyekezett gyengíteni.

A Keresztény Női Tábor a 16 közül csak négy választókerületben állított képviselőjelölteket, de listáját mindenütt Slachta Margit vezette. A KNT a választási kampány

[32] EPL 5060/1947.
[33] Uo.
[34] PIL 274. f. 7/229. ő. e.
[35] PIL 274. f. 16/96. ő. e.
[36] *Új Vasvármegye*, 1947. augusztus 17.

idején különösen Esztergomban és környékén volt nagyon aktív. Jellemző, hogy szervezői például a Duna-Tisza közén csak augusztus második felében jelentek meg, Jász-Nagykun-Szolnok megyében viszont - ahol a DNP nem indult - a katolikus papok agitáltak érdekükben. A KNT is sok röplapot adott ki és terjesztett kortesei útján. Külön röplapban szóltak például a Katolikus Néppárt tagjaihoz, azzal indokolva együttes szereplésüket, hogy ők nem kívánják s nem is akarják a keresztény egységet megbontani. A kereskedőkhöz és a vállalkozókhoz is külön felhívással fordult a Slachta-párt. Törvényben biztosított áruellátást, hitelt, érdekvédelmet és „félelemmentes munkalehetőséget" ígért minden téren; egyúttal elítélte az „álszövetkezeteket", és új szövetkezeti törvény megalkotását követelte. Ezzel együtt is a KNT választási propagandáját döntően a vallásos érzelmek ébren tartása és a kereszténység védelmének hangsúlyozása uralta. A párt vezetői így akarták biztosítani a katolikus érzelmű választók szavazatait. „Nem mindenki keresztény, aki most annak hirdeti magát - mondotta Gróh József a választóinak. - A Keresztény Női Tábor mindig Krisztus tanítását vallotta! Most sem ígér mást, mint a Krisztus akaratának megvalósítását a magyar törvényhozásban!"[37] A KNT propagandája azonban sem a koalíció, sem az ellenzék pártjaiban nem váltott ki nagyobb visszhangot, választási gyűléseiken nem foglalkoztak Slachtáék tevékenységével, nem látták benne versenyképes ellenfelet.

A DNP mellett a Magyar Függetlenségi Párt is kemény ellenzékként lépett fel: propagandája kezdettől fogva a kommunista párt ellen összpontosult. „Bátor és meg nem alkuvó ellenzéki és polgári politikát kell ma folytatni mindazoknak, akik a demokrácia nemesveretű értelmezésének a hívei, és eszméik érdekében vállalják a nehézségeket és az ellenzéki állásfoglalás minden hátrányát" - jelentette ki Pásztor Tamás budai választói előtt, de rögtön hozzátette azt is, hogy az MFP „egyedül veszi fel a küzdelmet a választási szövetségbe tömörült pártokkal, s a műellenzéki pártokkal szemben... támogatást és bizalmat, s ha kell, gerinces helytállást kérünk pártunk nevében, de a nemzet és mindnyájunk érdekében Buda polgáraitól."[38] A választási kampányban az MFP viszonylag kevés gyűlést tartott, inkább a „suttogó propagandát" részesítette előnyben. Képviselőjelöltjei Budapesten kívül Abaúj, Borsod, Zemplén, Bihar, Bács-Bodrog, Pest, Szolnok, Hajdú, Somogy, Tolna, Baranya és Csanád megyében fejtettek ki nagyobb agitációt és propagandát, s elsősorban a városokra összpontosították figyelmüket. Jelszavuk - „Falu, város összefog - 7-es kocka győzni fog!" - sikeresnek bizonyult, ennek ellenére a koalíció tagjai kevés figyelmet fordítottak az MFP bírálatára. Augusztus végén aztán az MKP nagy erővel fordult a párt ellen. Az MFP augusztus 27-re meghirdetett Kossuth téri nagygyűlését Münnich Ferenc budapesti rendőrfőkapitány betiltotta. Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Csongrádon, Kiskunfélegyházán, Jánoshalmán és másutt pedig az MKP jól szervezett „hallgatóságának", pontosabban vehemens aktivistáinak közreműködésével verekedés tört ki a gyűléseken, ahonnan rendszerint a Pfeiffer-párt szónokai és választói voltak kénytelenek távozni.

Már javában folyt a választási kampány, amikorra elkészültek a választói névjegyzékek. A több mint 460 000 személy kihagyása megdöbbenést váltott ki a koalíció, de

[37] EPL M.1.
[38] PIL 274. f. 7/237. ő. e.

főleg az ellenzék táborában. A koalíció pártjai az MKP-t hibáztatták, jogosan. A Magyar Kommunista Párt mindenekelőtt az SZDP-vel és részben az NPP-vel folytatott kétoldalú tárgyalásokat, hogy a súrlódásokat, nézeteltéréseket kiküszöbölje, de ezt nem sikerült maradéktalanul. Az augusztus 14-i püspökkari konferencia óvást emelt a választójogból való kizárások ellen, és követelte a kormánytól, hogy találjon módot a nagyszámú visszaélés orvoslására, s ne tegye ki az országot a veszélynek, hogy a választás tisztaságát és eredményét akár külföldön, akár belföldön esetleg kétségbe lehessen vonni. „Különösen kirívó a helyzet - mondotta Mindszenty -, mert demokratikus egyenlőség alapján kijáró jog csorbításáról van szó, és az új magyar alkotmányban lefektetett állampolgári jogok szabadságáról."[39]

Tiltakoztak az új ellenzéki pártok is. Eszterhás György a DNP, Vajda Endre az FMDP, Slachta Margit a KNT és Pfeiffer Zoltán az MFP nevében augusztus 30-án a „választások tisztasága felett érzett súlyos aggodalmaik alapján" közös beadványt intéztek Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz. Ebben tiltakozásukat fejezték ki a névjegyzékből történt tömeges kihagyások miatt. Sőt mint közölték, a jövőre nézve is fenntartják maguknak a jogot, hogy tiltakozásuk „gyakorlati érvényesítése érdekében a továbbiakban is felléphessenek".[40] Ezzel az egy hónapja tartó választási küzdelem, a „mindenki mindenki ellen" időszaka lezárult, másnap, augusztus 31-én pedig a választások is lezajlottak.

Választási eredmények

A választások napján nagy vihart kavart az MKP által kezdeményezett és aktivistái által lebonyolított ún. kékcédulás, azaz névjegyzékkivonattal történő szavazás. Alkalmazását a törvény tette lehetővé, amikor úgy rendelkezett, hogy a választási ellenőrök, a választások napján nem a lakóhelyükön tartózkodók stb. máshol is leadhatják szavazatukat. A névjegyzékkivonatokkal szavazók pontos számát ma már nem lehet megállapítani. Péter Gábornak, a BM Államvédelmi Osztálya vezetőjének korabeli jelentése szerint 62 981 szavazatot adtak le ilyen módon.[41] Mások, visszaemlékezők és egyes kutatók 100 000-200 000-re becsülik ezt a számot, de tegyük hozzá, közöttük is lehetett olyan, amelyik „szabályos" volt. Ami viszont tény és való: ez a „művelet", illetve akció az MKP-nak és a korabeli magyar demokráciának felmérhetetlen károkat okozott.

A központi választási bizottság 1947. szeptember 5-én hirdette ki az országgyűlési választások hivatalos eredményét.[42] E szerint az országban 5 031 025 választó voksolt, ebből 4 998 338 érvényes, 32 687 érvénytelen szavazat volt.

A pártok választókerületenkénti eredményeit a következő táblázat mutatja.[43]

A mandátumot a szavazatok számának megfelelően osztották el, azzal a különbséggel, hogy a választási szövetség tagjai (a választási törvény értelmében) az országos lajstrom 60 mandátumának 80 százalékát (48 mandátumot) kapták meg a rájuk

[39] Mindszenty József: *Emlékirataim*. 183.
[40] PIA 285. f. 2/17. ő. e., jelenleg a Kisgazda Örökség és Levéltár Alapítvány Kisgazda Levéltárában.
[41] PIL 274. f. 9/43. ő. e.
[42] *Népszava*, 1947. szeptember 6.
[43] *Hírlap*, 1947. szeptember 1.

1. táblázat

Választókerület	MKP		FKGP		SZDP		NPP		KNT	
	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%
1. Baranya-Tolna	58 495	20,4	55 346	19,3	41 970	14,5	26 492	9,1	-	-
2. Somogy	29 221	13,4	36 638	16,1	21 721	10,0	18 994	8,6	-	-
3. Zala	25 373	13,5	16 655	8,5	19 323	10,2	10 978	5,9	-	-
4. Vas	20 148	13,8	11 811	7,6	15 132	9,9	7 630	4,9	-	-
5. Győr-Moson-Sopron	43 433	20,8	10 793	5,2	36 859	17,7	15 739	7,6	-	-
6. Veszprém	27 498	19,3	19 295	13,5	19 662	13,8	14 667	10,1	-	-
7. Fejér-Komárom-Esztergom	60 699	24,6	56 539	22,8	45 273	18,3	20 880	8,5	39 627	16,1
8. Nagy-Budapest	261 018	27,5	70 440	7,4	225 460	24,7	12 313	1,3	14 185	1,5
9. Pest-Pilis-Solt-Kiskun	123 992	18,9	135 369	20,6	89 329	13,6	44 745	6,8	7 480	1,1
10. Csongrád-Csanád	68 822	23,3	37 781	12.8	35 204	12,0	24 533	8,4	-	-
11. Békés	56 256	28,6	42 016	21,4	30 821	15,6	32 348	16,4	-	-
12. Jász-Nagykun-Szolnok	54 196	22,3	67 524	27,0	21 286	8,8	33 224	13,6	8 294	3,5
13. Hajdú-Bihar	65 358	23,1	62 358	22,1	26 621	9,0	53 662	18,9	-	-
14. Szabolcs-Szatmár-Bereg	44 544	15,3	59 592	20,1	18 588	6,3	50 470	17,3	-	-
15. Borsod-Abaúj-Zemplén	83 113	25,9	24 102	7,6	49 146	15,3	19 363	6,1	-	-
16. Heves-Nógrád-Hont	90,824	29,3	63 321	20,5	38 276	14,2	29 427	9,5	-	-
Összesen:	**1 112 990**	**22,3**	**769 580**	**15,4**	**744 671**	**14,9**	**415 465**	**8,3**	**69 586**	**1,4**

Választókerület	DNP		MFP		MRP		FMDP		PDP	
	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%
1. Baranya-Tolna	85 077	29,8	13 736	4,7	2 248	0,9	2 757	0,9	1 713	0,6
2. Somogy	74 728	33,9	20 390	9,3	3 035	1,5	10 936	5,0	3 633	1,7
3. Zala	106 731	5,9	-	-	6 729	3,5	1 944	1,1	824	0,4
4. Vas	86 418	56,3	8 824	5,7	1 173	0,7	956	0,6	790	0,5
5. Győr-Moson-Sopron	88 238	42,6	-	-	8 798	4,2	3 114	1,5	913	0,4
6. Veszprém	50 823	35,7	-	-	4 950	3,5	3 729	5,7	1 991	1,4
7. Fejér-Komárom-Esztergom	-	-	-	-	2 437	1,0	17 815	7,2	3 773	1,5
8. Nagy-Budapest	47 255	5,0	219 060	23,2	22 229	2,3	49 844	5,3	16 860	1,8
9. Pest-Pilis-Solt-Kiskun	62 196	9,5	120 925	18,4	3 323	0,5	67 727	10,1	3 548	0,5
10. Csongrád-Csanád	20 588	7,0	93 719	31,8	7 219	2,4	4 595	1,6	2 561	0,7
11. Békés	6 665	3,3	17 379	8,8	1 148	0,6	9 578	4,8	1 077	0,5
12. Jász-Nagykun-Szolnok	-	-	32 568	13,4	3 335	1,4	21 101	8,7	3 089	1,3
13. Hajdú-Bihar	14 264	5,0	27 342	9,6	4 187	1,5	28 378	10,0	2 406	0,8
14. Szabolcs-Szatmár-Bereg	64 939	22,1	23 816	8,2	7 785	0,9	25 860	8,8	2 854	1,0
15. Borsod-Abaúj-Zemplén	38 886	12,1	92 788	28,9	5 339	1,7	6 090	1,9	1 389	0,5
16. Heves-Nógrád-Hont	73 645	23,8	-	-	5 244	1,7	5 987	1,9	2 953	0,9
Összesen:	**820 453**	**16,4**	**670 547**	**13,4**	**89 179**	**1,7**	**260 411**	**5,2**	**50 374**	**1,0**

eső szavazatok alapján. Így a mandátumok megoszlása a következő volt: MKP 100, FKGP 68, SZDP 67, NPP 36, KNT 4, DNP 60, MFP 49, MRP 6, FMDP 18 és PDP 3. Az új Országgyűlésbe tehát a koalíció 271, az ellenzék pedig 140 képviselőt küldhetett.

A választási szövetség négy pártja (MKP, SZDP, NPP, FKGP) megkapta a szavazatok 60,9%-át, így a 6 ellenzéki pártnak 39,1% jutott. Annak ellenére, hogy a kommunista párt kapta a legtöbb szavazatot (22,3%), az eredmények azt is megmutatták, hogy 1947. augusztus végén az urnákhoz járulók többsége továbbra is a „polgári életforma" mellett voksolt, illetve állt ki. Hiszen az ellenzéki pártok és a Kisgazdapárt szavazóinak száma együttesen csaknem 55%-ra rúgott. Az ellenzéki pártok közül a DNP 820 453 „tiszta" szavazatával valamennyi párt közül a második helyet szerezte meg, az MFP pedig közvetlenül az FKGP és az SZDP után következett. A két legnagyobb ellenzéki párt közül a DNP Zalában és Vasban (56,9% és 56,3%) szerezte meg az abszolút többséget. Ezenkívül Baranya-Tolna, Somogy, Győr-Moson-Sopron, Veszprém és Szabolcs-Szatmár-Bereg választókerületben került az első helyre. A Pfeiffer-párt Csongrád-Csanád (31,8%), Borsod-Gömör-Abaúj-Zemplén (28,9%), Nagy-Budapest (23,2%) és Pest-Pilis-Solt-Kiskun (18,4%) területeken érte el legnagyobb sikerét.

Az MKP több mint 300 000 szavazattal kapott többet, mint 1945-ben, és az ország legnagyobb pártja lett. A párt legjobb eredményét Heves-Nógrád-Hont választókerületben érte el (29,3%), s első helyre került még Békésben (28,6%), Nagy-Budapesten (27,5%), Fejér-Komárom-Esztergomban (24,6%) és Hajdú-Biharban (23,1%); abszolút többséget viszont sehol sem szerzett. Az MKP a városok közül a legtöbb szavazatot Salgótarjánban kapta (74,9%), ezt Kisújszállás (36,8%), Szolnok (34,2%), Pesterzsébet (30,9%), Szentes (28,9%), Miskolc (27,7%) követte. A városok közül Székesfehérvárott, Jászberényben, Kecskeméten és Szekszárdon viszont a szavazóknak csak a 9-11 százaléka támogatta a pártot.

Az SZDP csaknem 80 000 szavazattal maradt el az 1945. évi nemzetgyűlési választásokon elért eredményétől. Hagyományos és szilárd szavazóbázisát nem tudta bővíteni, sem a Kisgazdapárttól, sem másik két szövetségesétől nem nyert szavazatokat. Az SZDP Nagy-Budapesten kívül (29,7%), Békésben (25,6%), Győr-Moson-Sopronban (17,7%) és Fejér-Komárom-Esztergomban (18,3%) szerepelt eredményesen. Vesztesége csaknem pontosan megegyezik az MRP szavazatnyereségével, ami egyértelműen Peyerék távozásával magyarázható.

Az NPP számottevően előretört korábbi eredményéhez képest, és jó 90 000 szavazattal kapott többet, mint 1945-ben. A legtöbb szavazatot Hajdú-Biharban (18,9%), Békésben (16,4%), Szabolcs-Szatmár-Beregben (17,3%) és Jász-Nagykun-Szolnokban (13,6%) kapta. Feltűnően gyenge volt nagy-budapesti eredménye (1,3%).

Az FKGP korábbi eredményéhez képest csaknem kétmillió szavazatot veszített, s ezzel a választási szövetségen belül is csak a második helyre került. Jász-Nagykun-Szolnokban (27%), Hajdú-Bihar (22,1%) és Pest-Pilis-Solt-Kiskunban (20,6%) előzte meg a választásokon induló többi pártot, amellett Szabolcs-Szatmár-Beregben (20,1%) és Fejér-Komárom-Esztergomban (22,8%) mutatkozott „állóképesnek" a pártok versenyében. Volt néhány város is, amelynek szavazópolgárai kitartottak a Kisgazdapárt mellett, például Jászberény (51,1%), Hajdúböszörmény (37,3%), Kecskemét (38,2%), de a városi lakosság, a polgárság többsége elfordult az FKGP-től.

A régebbi ellenzéki pártok közül a Polgári Demokrata Párt korábbi eredményéhez képest 25 000 szavazatot veszített, és annak ellenére, hogy minden választókerületben indult, egyetlen helyen sem tudta megszerezni a szavazatoknak még a 2%-át sem. A legjobb eredményt Nagy-Budapesten érte el, s ezen belül is figyelemre méltó, hogy a három belvárosi kerületben (IV., VI. és VII.) csaknem annyi szavazatot (8219) szerzett, mint a választókerület többi helységében (8611) összesen.

A Magyar Radikális Párt eredményeiben – ahogy ezt fentebb jeleztem – jól kimutatható Peyerék közreműködése. Jól szemléltetik ezt például a párt Győr-Moson-Sopron (4,2%), Zala és Veszprém (3,5-3,5%) választókerületben elért eredményei, ahol Peyeréknek már korábban is sok híve volt. Ugyanakkor figyelemre méltó az is, hogy az MRP olyan választókerületben is kapott néhány ezer szavazatot (Csongrád-Csanád, Hajdú-Bihar, Heves-Nógrád-Hont), ahol képviselőjelöltjei a választási kampány idején kevés gyűlést tartottak; sőt Szabolcs-Szatmár-Beregben, ahol meg sem jelentek, 7785 szavazatot nyertek.

A Keresztény Női Tábor csak négy választókerületben indult, viszont legjobb eredményével (16,1%) Fejér-Komárom-Esztergomban a pártok rangsorában a negyedik helyre került. Igaz, ebben a választókerületben a két „igazi" ellenzéki párt, a DNP és az MFP, nem állított jelöltet.

A választási harc során a Független Magyar Demokrata Párt sem tudott komoly vetélytársává válni sem a koalíciós, sem a kemény ellenzéki pártoknak; eredményeit tekintve sem közéjük, hanem csak a „kis" pártok közé került. Az FMDP valamivel több mint negyedmillió szavazatot kapott. Legjobb eredményeit Pest-Pilis-Solt-Kiskun (67 727), Hajdú-Bihar (28 378) és Szabolcs-Szatmár-Bereg (25 860) választókerületekben könyvelhette el. Fejér-Komárom-Esztergomban elért eredményének (17 815) alakulásában pedig kétségtelenül közrejátszott az is, hogy az ellenzék táborán belül itt csak a KNT-vel kellett megküzdeniük.

A két legnagyobb ellenzéki párt választási eredményeit tekintve az elmondottakon túl az is nyilvánvalóvá vált, hogy a DNP Nyugat-Dunántúlon, az MFP pedig Északkelet-Magyarországon lépett a Kisgazdapárt örökébe. A DNP elsősorban „falusi", az MFP pedig „városi" pártként érte el legnagyobb sikereit. Vas és Zala megyében voltak például olyan községek, ahol a DNP 75-80%-ot ért el, az MFP viszont Baján 60%-kal, Szegeden 52,1%-kal, Budapesten 25,9%-kal, Miskolcon 32,6%-kal részesedett a szavazatokból.

A DNP vezetői nagy örömmel vették tudomásul az eredményeket. Barankovics István, a párt vezetője úgy értékelte a dolgot, hogy nem betetőzése volt egy munkának, hanem „nyitánya egy sok gonddal, áldozattal és szorgalommal munkálkodó jövőnek, melynek nagynak kell lennie".[44] Pfeiffer Zoltán szeptember első napjaiban azt üzente a választóinak: „A Magyar Függetlenségi Párt fegyelmezetten rendezi sorait a győzelem után, hidegvérrel szemléljük a politikai fordulatokat, megyünk a magunk útján, ellenzékiek maradunk."[45] Pedig már ismerték Rákosi Mátyás szeptember 2-i nyilatkozatát, aki pártja nevében ezt mondta: az MFP „demokráciaellenes aknamunkáját meg kell és meg fogjuk hiúsítani". Rákosi a DNP-ről azt mondta, hogy csak e párt „jövőbe-

[44] *Hazánk,* 1947. szeptember 5.
[45] *Ellenzék,* 1947. szeptember 6.

ni magatartása alapján lehet majd véglegesen eldönteni, vajon a demokratikus építőmunka útján akar-e járni, vagy a reakcióval akar-e együtt haladni?"[46]

Rákosi kijelentései kétségtelenül hatást gyakoroltak a két párt további politikájára és sorsára, de legalább ilyen döntő volt az a tény, hogy a választások után néhány héttel (1947. szeptember végén) megalakult a Tájékoztató Iroda, amelynek az MKP is tagja lett. Az alakuló ülésen az MKP részéről jelen lévő Révai József még azt hangsúlyozta: „Az a kérdés, hogy a magyar demokrácia népi demokrácia, vagy polgári demokrácia lesz-e, még véglegesen nincs megoldva."[47] A választások és a Kominform megalakulása - nem is szólva a magyar békeszerződés életbelépéséről, amely a szovjet csapatok további ittmaradását is engedélyezte, újabb kedvező feltételeket teremtett az MKP-nak. 1947 szeptemberében Magyarországon tovább folytatódott a polgári ellenzék képviselőinek eltávolítása a politikai életből, s ezzel együtt a demokrácia, a parlamentarizmus és a többpártrendszer felszámolása.

A Magyar Függetlenségi Párt ellen közvetlenül a választások után politikai, adminisztratív, majd október elejétől jogi síkon is megindította a harcot az MKP. A Választási Bíróság 1947 november 20-án határozatban mondta ki a párt listáján megválasztott 49 képviselő mandátumának megsemmisítését, Rajk László belügyminiszter pedig feloszlatta a pártot. Az MFP feloszlatása után a *Népszava* vezércikke találóan jellemezte a helyzetet: „...a Pfeiffer-párt feloszlatásával szintén lezárult egy periódus, és megkezdődött egy új, amit joggal nevezhetnénk Barankovicsék nehéz órájának.[48]

A választások után az ellenzék legnagyobb pártja, a Demokrata Néppárt valóban nehéz helyzetbe került. Mindszenty továbbra sem támogatta a pártot, sőt a pártban levő híveit is megpróbálta Barankovicsék ellen hangolni. A kommunisták nyomására 1947 végétől-1948 tavaszától adminisztratív intézkedéseket is foganatosítottak a párt képviselői ellen. A Budapesti Főügyészség több képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte, amit az illetékes fórumok természetesen jóváhagytak, majd hamis vádak és rágalmak alapján az Országgyűlés megfosztotta képviselői mandátumától többek közt Ugrin Józsefet, Berkes Jánost, Keresztes Sándort és Szabados Pált. Ezt az időszakot és a módszereket jellemezve találóan írta Rákosi Mátyás szovjet felettesének: „Most már vannak bizonyos tapasztalataink a parlamenti demokrácia lehetőségeinek kezelésében, s reméljük, hogy mint céltudatos és egységes párt, megálljuk helyünket ebben a helyzetben, amikor a többiek zavarodottak vagy bizonytalanok. Természetesen látjuk azt is, hogy adódhatnak helyzetek, amelyekben nem ragaszkodhatunk túlságosan a formális demokrácia szabályaihoz. Bízzunk benne, hogy a választások után kialakult helyzetben tömegbázisunkat - a magyar demokrácia fejlődésének egyetlen garanciáját - tovább erősíthetjük és mélyíthetjük."[49]

A Pfeiffer-párt likvidálása, valamint az 1947 őszén bekövetkezett egyéb események a Polgári Demokrata Párt vezetőiben azt az elhatározást érlelték meg, hogy tárgyalásokat kezdeményezzenek a Magyar Radikális Párt vezetőivel a két párt szorosabb együttműködéséről. A Radikális Demokrata Pártszövetség megalakulását 1948. május

[46] *Szabad Nép*, 1947. szeptember 2.

[47] *A tartós békéért, a népi demokráciáért.* 185.

[48] *Népszava*, 1947. november 23.

[49] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948.* Szerk. és az utószót írta: Izsák Lajos és Kun Miklós. Századvég Kiadó, 1994. 233.

13-án hozták nyilvánosságra. A kormány az RDP-t jóindulatúlag fogadta; hasonló módon vélekedtek róla az „egyesülés" befejezése előtt álló munkáspártok.

A kemény polgári ellenzéki pártokra (MFP, DNP) mért súlyos csapások következtében 1947-1948 fordulójára a koalíció lényegében látszatkoalícióvá vált. Rákosi 1948 márciusában felvetette, hogy a koalíciót fokozatosan fel kell számolni. Már e koncepció jegyében jöttek létre 1948 tavaszán az egységes ifjúsági és nőszervezetek. 1948 nyarán, a két munkáspárt „egyesülése" után - amely valójában az SZDP baloldalának beolvasztását jelentette a kommunista pártba - az MDP vezetői már konkrét célként jelölték meg a többpártrendszer felszámolását. A pártok temetőjéül az újjáalakuló Függetlenségi Frontot jelölték ki.

1948 őszén az MDP vezetőinek elképzelésével összhangban Dobiék a Független Kisgazdapárt, Erdeiék pedig a Nemzeti Parasztpárt feloszlatási folyamatát gyorsították meg. 1948 végén-1949 elején, az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén elfogadták azt a koncepciót, amely szerint „Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni..." Ezzel „önfeloszlatásra" kényszerítették a Demokrata Néppártot, a Keresztény Női Tábor képviselői ellen pedig különböző vélt, illetve kitalált vádak alapján a belügyi szervek eljárást indítottak, így 1949 tavaszára ez a párt is eltűnt a politikai életből.

1949. február 1-jén megalakult a Magyar Függetlenségi Népfront. Elnöke Rákosi Mátyás, alelnökei Dobi István és Erdei Ferenc, főtitkára Rajk László volt. Az új alakulat, illetőleg helyi szervei csak a választások lebonyolításában játszottak szerepet, ugyanis a népfront vezetői jelölték ki a választásokon indulókat. Rákosi és a szűkebb „vezérkar" azt is elhatározta, hogy a népfront listáján szereplő volt „ellenzéki" pártok (az MRP és az FMDP) jelöltjei feleannyi esélyes helyet kapnak, mint ahány képviselőjük az 1947. évi választások után volt. Így a Balogh-párt a korábbi 18 helyett kilenc, a Radikális Párt pedig hat helyett csak három esélyes helyet kapott. Sőt még arról is döntés született, hogy sem Balogh páter, sem a radikális vezetők nem lehetnek listavezetők. Természetesen a volt szövetségesek jelöltjeinek formális szerep jutott a választási agitációban is. Jelenlétük tulajdonképpen csak az együttműködést, a látszatdemokrácia létezését volt hivatva demonstrálni.

A köztársasági elnök 1949. április 12-én feloszlatta az erősen megcsonkult Országgyűlést. 1947 nyarához képest jelentősen megváltoztak a viszonyok; tíz párt helyett csak hat párt foglalt helyet a parlamentben. Az 1947 augusztus végén megválasztott képviselők közül csak 249 (60,58 százalék) maradt tagja az induláskor 411 fős Országgyűlésnek. Az 1949. évi választások május 15-én voltak, s az MDP „átütő" sikerét hozták: a megválasztott képviselők 71 százaléka a párt tagja volt. A választások után megszűnt a népfrontbizottságok működése, s ezzel együtt a volt koalíciós és liberális polgári ellenzéki pártok már egyébként is formális tevékenysége, noha sem törvény, sem rendelet nem intézkedett a megszüntetésükről. A Magyar Dolgozók Pártja így ténylegesen is egyeduralkodóvá, valójában állampárttá vált. A demokrácia, a parlamentarizmus és a többpártrendszer hosszú időre eltűnt a hazai politikai életből.

Eredeti megjelenés: *Parlamenti képviselőválasztások 1920-1990.* Szerk.: Földes György-Hubai László. Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1994. 243-267.

Egy rövid életű ellenzéki párt és vezetője Magyarországon 1947-ben

Pfeiffer Zoltán 1947. augusztus 4-én bejelentette, hogy Magyar Függetlenségi Párt (MFP) néven új pártot alapított, és indul az országgyűlési választásokon. A választójogi törvényben előírt ajánlások megszerzése után ismertette pártja „kormányképes" programját: vállalta pártja nyílt ellenzéki szerepét, s nem tagadta, hogy polgári liberális jellegű politikai és társadalmi berendezkedést kíván megvalósítani Magyarországon. Az MFP külpolitikai törekvéseit illetően pedig leszögezte: „Valljuk a nagy európai kultúrközösségekkel való elszakíthatatlan közösségünket, s a jövendő életünket is e megmásíthatatlan törvények alapján kívánjuk felépíteni." A párt rövid két hét alatt nagy sikereket ért el, 23 budapesti és több 100 vidéki szervezete alakult. Vezetőségét - vagy ahogyan ők maguk nevezték, a „hetes fogatot" - Miklós Béla, az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke, Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, Moór Gyula európai hírű jogtudós professzor és a Kisgazdapárt korábbi vezető politikusai, Pfeiffer Zoltán, Futó Dezső, Hegymegi Kiss Pál és Vásáry István alkották.

Pfeiffer Zoltán 1900. augusztus 15-én született Budapesten értelmiségi családban. Ügyvéd édesapja kisebb papíráru-feldolgozó üzemet is működtetett. A család egyetlen gyermekét jogi pályára szánták. Pfeiffer Zoltán 1923-ban szerzett jogi diplomát a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd 1928-ban egységes bírói és ügyvédi vizsgát tett. 1931-ben belépett a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártba, 1936-tól a párt ügyésze, majd főügyésze lett, s ő irányította a párt 1939-es választási kampányát.

A második világháború idején német- és nyilasellenes beállítottsága folytán bekapcsolódott a függetlenségi és ellenállási mozgalomba. A német megszállás után közreműködött a Magyar Front létrehozásában, s a nemzeti ellenállás e központi szervezetében Dessewffy Gyulával együtt képviselte a Független Kisgazdapártot. 1944 szeptemberétől tagja a Magyar Front intézőbizottságának, a nyilas puccs után pedig bekapcsolódott a katonai ellenállásba, s részt vett a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának a munkájában. Ez a szervezet megalakulásakor, 1944. november közepén vállalta a „szabad, független, demokratikus Magyarország" megteremtését és az „alapvető szociális változások" végrehajtását.

Pfeiffer Zoltánt 1945 augusztusában beválasztották az FKGP országos intézőbizottságába, 1946. szeptember 7-től pedig a párt politikai bizottságának lett a tagja. 1945 novemberétől 1946 végéig volt az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára. A Magyar Kommunista Párt kezdettől fogva erős kritikával illette tevékenységét, s nyomására - a kisgazdapárti vezetőség hallgatólagos beleegyezésével, illetve néhányuk erős támogatásával - Pfeiffer 1947. február 28-án lemondott politikai bizottsági tagságáról, és március 12-én kilépett a Kisgazdapártból. Ezt megelőzően mint védőügyvéd a koncepciós vádakkal illetett Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát kísérte el az ÁVO-n lezajlott kihallgatásra. Kovács Bélát ezután a szovjet megszállók tartóztatták le, amit Pfeiffer sem tudott megakadályozni.[1]

A választási küzdelem során a párt képviselőjelöltjei bátran hirdették: „Meg nem alkuvó ellenzéki és polgári politikát kell ma folytatni mindazoknak, akik a demokrácia nemes veretű értelmezésének a hívei, és eszméik érdekében vállalják a nehézségeket és az ellenzéki állásfoglalás minden hátrányát." Sőt, azt is hangoztatták, hogy az MFP egyedül veszi fel a küzdelmet a koalícióval, s a „műellenzéki pártokkal szemben... támogatást és bizalmat, s ha kell, gerinces helyállást kérünk pártunk nevében, de a nemzet és mindannyiunk érdekében".

A Magyar Függetlenségi Párt a kisgazdapárti szervezetek tagjaihoz intézett felhívásaiban a magyar nép olyan egyetemes pártjának tüntette fel magát, amely a régi, „hagyományos" eszmék védelmére alakult meg. „Mi képviseljük a polgári ellenzék gondolatát, amely igazi, elszánt ellenzék kíván lenni, szemben a hatalom roppant nyomásával és a műellenzéki pártokkal. Úgy érezzük - szólt az egyik felhívás -, hogy ezzel az elhatározással mi keltjük életre a Kisgazdapárt igazi szellemét." Ennek a célkitűzésnek az időszerűségét a felhívás azzal indokolta, hogy a Kisgazdapárt megszűnt a polgári gondolat „védőbástyája" lenni, s ehelyett egyenesen kiszolgálta azokat, akik a szabadság gondolata és a magántulajdon ellen törnek. De a felhívás nem elégedett meg azzal, hogy csak elvileg indokolja meg a baloldali törekvésekkel szemben felállítandó „védővonal" szükségességét, hanem megpróbálta a konkrét indokokat és követeléseket is felsorakoztatni. „Miért kellett a Kisgazdapártból távoznunk? Mert nem akarunk fakultatív hitoktatást, a szakszervezetek politikai hatalmának túltengését, ugyanakkor a mezőgazdasági érdekképviseletek elhanyagolását, az antidemokratikus választójogot, igazi törvényhozás helyett a rendeleti kormányzást, a nyakló nélküli államosítást, az egyéni szabadság és a magántulajdon mind szűkebbre korlátozását, mindennek hatósági engedélyhez kötését - viszont követeltük a sajtószabadságot, a községi választások megtartását, a vállalkozási és munkavállalási szabadságot, az önálló és életképes egzisztenciák (gazdák, iparosok, kereskedők) megvédését és szaporítását, az államosított szövetkezetek helyett önálló, igazi szövetkezeti rendszert, a szakképzettség és szellemi értékek megbecsülését, a pártdiktatúra letörését és a pártélet belső alkotmányosságának megteremtését, a korrupció kiirtását, a közigazgatás politikamentességét, a pártbíráskodás helyére az esküdtszék visszaállítását."[2] A további felhívásokban szintén gyakran hivatkoztak arra, hogy az MFP a Kisgazdapárt által az 1945-ös választásokon képviselt eszmék egyedüli letéteményese.

„Pártunknak csak a neve és kerete új, szelleme és eszményei ezerévesek - olvashatjuk a program bevezető soraiban. - Végső célkitűzésünk a tiszta demokrácia!

[1] Lásd Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947.*

[2] Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon. 1945-1947.* 504-505.

A Magyar Függetlenség Párt nemzeti és polgári alapon áll, az evangéliumon alapuló szocializmus s az egyéni szabadság elvét hirdeti... Politikai és társadalmi célkitűzéseink egyik legfontosabb törekvése a társadalmi béke megteremtése... Világnézetünk a nemzet függetlenségének elvén, az egyéni szabadságon, a polgári gondolaton, a krisztusi szocializmuson, a természetjog örök erkölcsi elvein alapul."[3]

A Magyar Függetlenségi Párt programjában a „magyar föld tulajdonosaihoz" fordult, követelései azonban jórészt csak a gazdagabb parasztság érdekeit fejezték ki – például a mezőgazdasági törvény megalkotása, a mezőgazdaság újjáépítésének meggyorsítása, a „kollektivista" megnyilvánulások kiküszöbölése. Igaz, az MFP is látta az agrárolló megszüntetésének, a mezőgazdasági hitel megteremtésének, a kisbirtokok gépesítésének, a „hazai adottságokkal" számoló árpolitikának, az állatállomány szakszerű felújításának fontosságát (elsősorban az újbirtokosok érdekében), ugyanakkor programjában nyíltan felvetette a földreform felülvizsgálatát is: „A nagy gyorsasággal megvalósított földreform egyes szakaszait abban a szellemben kívánjuk módosítani, hogy a föld valóban annak a tulajdonában maradjon, aki azt meg is műveli". A birtok alsó határa olyan legyen, hogy a tulajdonos számára „valóban biztos megélhetést" nyújtson.[4] Az MFP – a Demokrata Néppárthoz hasonlóan – programjába iktatta „a munkavállalás teljes szabadságát, a mezőgazdasági érdekképviseleti törvény megalkotásá"-t. De a gazdasági követeléseket igyekezett politikailag is alátámasztani; ezt szolgálta többek között a községi választások mielőbbi kiírásának sürgetése.

A program a koalíciós kormányzat addigi külpolitikáját teljesen elhibázottnak minősítette, mégpedig elsősorban azért, mert egyetlen nagyhatalom bizalmát sem sikerült elnyernie. Nem vonta kétségbe jó viszony szükségességét a Szovjetunióval, de ezt ahhoz a feltételhez kötötte, hogy „nagy szomszédunk bizalmát a magyar nép polgári elveket valló óriási többsége is kiérdemelje". A szomszéd népeket pedig „Kossuth dunai konföderációja" alapján akarta jobb együttműködésre bírni.[5]

Az MFP a választásokon 670 547 szavazatot kapott, a szavazatok 13,4%-át, vagyis komoly sikert aratott. A választókerületek közül különösen kiemelkedett Csongrád-Csanád 30,8%-os, Borsod-Gömör-Abaúj-Zemplén 28,9%-os, Nagy-Budapest 23,2%-os, Pest-Pilis-Solt-Kiskun 18,4%-os eredménye; a nagyobb városok közül Baján megkapta a szavazatok 60%-át, Szegeden 52,1%-át, Miskolcon 32,6%-át, Budapesten 25,9%-át.[6] Pfeiffer Zoltán szeptember első napjaiban joggal üzenhette választóiknak: „A Magyar Függetlenségi Párt fegyelmezetten rendezi sorait a győzelem után, hidegvérrel szemléljük a politikai fordulatokat, megyünk a magunk útján, ellenzékiek maradunk." Moór Gyula, a párt vezérszónoka a Dinnyés-kormány programja feletti vitában magabiztosan „tökéletes és teljes bizalmatlanságot" jelentett be a kormány iránt.[7] A párt sajtóorgánuma, az *Ellenzék* pedig szeptember 20-án azt hozta a többi párt tudomására: „Mi – ha úgy fordul, egyedül is – őrzői leszünk a magyar nép ezeréves vágyainak, ragaszkodunk a polgári életforma gondolatához és gyakorlatához, az egy és örök jelző nélküli demokrácia tisztes elveihez, a jogegyenlőséghez, a többségi elvhez, a kisebbségi jogok tiszteletben tartásához... A legélesebben visszautasítjuk azt a pártsovinizmustól fűtött, felháborító elméletet, hogy aki a hatalom pártjaira szavazott, az demokrata, aki pedig ránk, az ellenzékre adta voksát, az fasiszta." Ez őszinte és határozott reagálás volt Rákosi Mátyás néhány nappal korábbi kijelentésére, amely a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének ülésén hangzott el szeptember 11-én. Rákosi a következőket mondotta: „A mi véleményünk az, hogy Pfeifferékkel szemben nemcsak ideológiai harcot kell indítani, hanem ki kell harcolni azt is, hogy kikerüljenek a parlamentből. A mi demokráciánk fiatal és vékony, porcogós csontozata nem bírja még el, hogy egy fasiszta csoport a nehéz gazdasági viszonyok kihasználásával aknamunkát végezzen. Mi azonkívül Pfeifferék eltávolítását az erőviszonyok további megváltoztatása céljából is forszírozzuk." Rákosiék ugyanis elszánták magukat, hogy bármily módon, de az MFP-t eltávolítják a parlamentből, s ezzel együtt a politikai életből is.

Szeptember elejétől az MKP politikai kampányt indított, felhívására és ösztönzésére országszerte tiltakozó gyűlések zajlottak le a Pfeiffer-párt betiltása érdekében. A miniszterelnökségre táviratok százai „érkeztek", követelve az MFP felszámolását. Az akciók fokozódtak az után, hogy szeptember 15-én hatályba lépett a magyar békeszerződés, amelynek 22. cikkelye lehetővé tette a szovjet fegyveres erők további magyarországi tartózkodását. Szeptember végén Lengyelországban megalakult a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, a Kominform, s ez ugyancsak az MKP pozícióit erősítette.

Szeptember 26-án – két nappal az új kormány megalakulása után – Pfeiffer Zoltán küldöttség élén felkereste hivatalában Dinnyés Lajos miniszterelnököt, és beadványt nyújtott át neki pártja nevében. Ebben kifogásolták, hogy az MFP-vel szemben még „ma is olyan uszítás folyik, amire nem volt példa a magyar politikai életben", és ezért, pontosabban „ezeknek következményeiért elsősorban a magyar kormány a felelős". Szóvá tették a kormánysajtó hangját is. Tudomására hozták a miniszterelnöknek, hogy a Magyar Függetlenségi Párt eleve elhárítja magától a felelősséget, „ha ezeknek a jelenségeknek a nyomán esetleg olyan sajnálatos események következnek be, amelyeknek belföldi és nemzetközi hatása ki sem számítható". Majd arra kérték Dinnyést, illetve a kormányt, „hasson oda", hogy az ellenzékkel szemben az „indokolatlan és oktalan" provokáció megszűnjön. Kívánságaik teljesítése fejében azt ígérték, hogy a koalíció pártjaival együtt részt vesznek az ország újjáépítésében.

Az MFP vezetői közben megfelelő politikai biztosítékok fejében, közvetítők útján, felajánlották az MKP-nak, hogy lemondatják és eltávolítják soraikból azokat a képviselőket, akiknek parlamenti működése alkalmas lehet a „zavarkeltésre". E próbálkozások már nem vezettek eredményre; az MKP vezetői október első napjaiban eldöntötték, hogy jogi úton is megindítják a harcot Pfeifferék ellen. Rákosiék szerették volna elérni, hogy petíciójukat a koalíció négy pártja közösen nyújtsa be. A Kisgazdapárt vezetőinek ingadozása miatt nem sikerült azonnal kialakítani a közös álláspontot, majd a Szociáldemokrata Pártban alakult ki nagyobb vita. A pártvezetőség egy része – Kéthly Anna, Kelemen Gyula, Buchinger Manó és mások – távol szerette volna tartani

[3] Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956.* 274.
[4] Uo. 275-276.
[5] Uo. 276-277.
[6] *Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998.* Szerk.: Földes György-Hubai László. 2. kiad. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 253-255.
[7] Izsák Lajos: *A koalíció évei Magyarországon 1944-1948.* Kozmosz Könyvek, 1986. 173.

magát az akciótól, nem akarta, hogy az MFP-t kizárják a politikai életből. Végül a pártvezetőség 8:5 arányban a petícióhoz való csatlakozás mellett döntött. Közben az ÁVH nyomozói háromezer jegyzőkönyvet vettek fel arról, hogy a Pfeiffer-párt ajánlásgyűjtői részéről „hamisítások történtek". Ezek a „jegyzőkönyvek" adtak alapot arra, hogy 1947. október 3-án a koalíciós pártok (MKP, SZDP, NPP, FKGP) és az ellenzéki Magyar Radikális Párt (MRP) együttesen benyújtsák a petíciót. Ebben az MFP valamennyi sikeres, mandátumot eredményező lajstromát és az országos listán megszerzett képviselői helyét megtámadták. Kérték a mandátumok megsemmisítését és a választási eredmények helyesbítését.[8]

A petíció benyújtásának napjaiban sor került néhány, az MFP-t sújtó intézkedésre is. Őrizetbe vették Sólyom Fekete Vilmost, a párt adminisztratív titkárát. Október 13-án a Sportcsarnokban a nagy-budapesti pártaktíva előtt Farkas Mihály nyíltan megmondta: „Nem titkoljuk, hogy a petíciónak, amelyet a négy koalíciós párt és a radikálisok adtak be Pfeifferék ellen, az a célja, hogy a választási bíróság megsemmisítse Pfeifferék mandátumát."

1947. október 20-án megkezdődött a „petíciós per". A tárgyaláson az MFP-t a pártvezér, Pfeiffer Zoltán képviselte, aki kitűnő jogász is volt. A Választási Bíróság eljövendő döntése azonban nem lehetett kétséges. Elnöke a Népbíróságok Országos Tanácsának elnöke, Major Ákos volt, aki a fontosabb perek - így a „petíciós per" - előtt konzultált Rákosi Mátyással, sőt visszaemlékezésében azt is megírta, hogy „a Választási Bíróság tanácsán belüli szavazatok aránya a Baloldali Blokk javára 6:4 arányban biztosítva volt". Pfeiffer Zoltán négyórás beszédében kifejtette, hogy a történelem során még nem fordult elő olyan választás, amely után a kormánykoalíció azt kívánta volna, hogy az ellenzéket egyszerűen iktassák ki a parlamenti életből. Az MFP mandátumainak esetleges megsemmisítése „a demokrácia súlyos megsértése lenne, mert az nem megengedhető, hogy 700 000 főnyi tömeg a parlamentben képviselet nélkül maradjon." A tárgyalásokon Pfeiffer állításait nem tudták meggyőző hitelességgel visszautasítani, illetve megcáfolni.[9]

A petíciós tárgyalások alatt az MKP szervezte baloldal megpróbált szembeszállni Pfeifferrel. Zsolt Béla Pfeiffernek a tárgyalásokon tanúsított magatartását elemezve például azt fejtegette, hogy a pártvezér a múltban azok közé tartozott, „akiket a reménytelen időkben a reménykedő demokraták a jövő számára számon tartottak. De forduljon csak hátra az ülésteremben, s vegye szemügyre 1944 előtti tiszta szemeivel pártja tagjait, akikről azt hallottam, hogy csak most, utólag akarja revideálni politikai és személyi priuszukat", s egyúttal az MRP nevében is követelte az MFP mandátumainak megsemmisítését. A Nemzeti Parasztpárt 1947. november 1-2-án ülésező nagyválasztmánya előtt pedig Veres Péter pártelnök az MFP-vel kapcsolatban leszögezte: „Ez a párt mint politikai képződmény ellensége a demokráciának, egyben a magyar népnek is, és aszerint kell kezelni." Ezután a budapesti népfőügyészségtől kiadatási kérelem érkezett az Országgyűlés elnökéhez, hogy függesszék fel Pfeiffer Zoltán mentelmi

[8] Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon. 1944-1949.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 263-265.

[9] A Magyar Függetlenségi Párt utolsó heteiről lásd *Fordulat a világban és Magyarországon. 1947-1949.* Szerk.: Feitl István-Izsák Lajos-Székely Gábor. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 232-233.

jogát, miáltal előzetes letartóztatása is lehetővé válik. Ezt Pfeiffer nem várta meg, mert tisztában volt vele, mi vár rá. November 4-én elhagyta az országot, s családjával együtt, Ausztrián át, az Egyesült Államokba távozott.[10]

A pártvezetőség az elnök távozása után - az MKP fokozódó nyomása alatt - még egyszer megpróbálta rendezni az MFP sorait. November elején Miklós Béla, Zsedényi Béla és Pardi Ferenc háromtagú „direktóriumot" alkotva átvette a párt vezetését, sőt új politikai bizottságot is választottak, amelyben Hódy György, Keresztes Tamás, Vásáry József, Szenner József, Moór Gyula, Vándor Ferenc és Ráth András kapott helyet. Miklós Béláék az agonizálás utolsó óráiban kísérletet tettek arra, hogy felvegyék a kapcsolatot az MKP-val. 1947. november 13-án Miklós Béla és Pardi Ferenc az MFP országos elnöksége nevében levélben fordult Farkas Mihályhoz, az MKP helyettes főtitkárához, és „az ország nehéz gazdasági helyzetére és a nemzeti összefogás szükségességére" hivatkozva „tárgyalásokat" kezdeményezett az „elmérgesedett" politikai légkör enyhítése céljából. Farkas válasza - „Önökkel nincs mit tárgyalni, s valószínűleg valami tévedésről van szó" - egyértelműen Miklósék tudomására hozta, hogy pártjuknak a sorsa végleg megpecsételődött. Révai József pedig a *Szabad Nép* 1947. november 16-i számában megjelent, „Amiben nem ismerünk tréfát" című vezércikkében tudatta az ország közvéleményével: „Aki a Pfeiffer-párt programjával kapott mandátumot, az egyetlen módon határolhatja el magát hazaáruló vezérétől: ha lemond a mandátumról, visszavonul a magánéletbe és megvárja, amíg a magyar demokrácia elfelejti a hazaáruló Pfeifferrel való kapcsolatait. Aki erre nem hajlandó, azt meg kell fosztani mandátumától."

A Választási Bíróság 1947. november 20-án határozatban mondta ki a párt listáján megválasztott 49 képviselő mandátumának megsemmisítését, Rajk László belügyminiszter pedig feloszlatta a pártot. Így a választójogból már korábban - 1947 augusztusában - kizártakkal együtt több mint egymillió választópolgár maradt képviselet nélkül az új Magyar Országgyűlésben.[11]

Pfeiffer Zoltán és családja New Yorkban lelt új otthonra, s 1949-től tevékenyen bekapcsolódott a magyar politikai emigráció munkájába. Megalakulásától kezdve a Magyar Nemzeti Bizottság, 1950-től a végrehajtó bizottság tagja, egyúttal az igazságügyi és sajtóosztály vezetője lett. Az Európai Rab Nemzetek Közgyűlésén ő képviselte a magyar emigrációt, s megválasztották a szövetség tájékoztatási bizottságának az alelnökévé is. Rendszeresen írt a nyugati magyar lapokba, így az *Amerikai Magyar Népszavába*. E lap hasábjain üdvözölte az 1956-os forradalmat, egyben pártja újjáalakulását is, de egyúttal figyelmeztette a Nyugatot: „Szomorú arra gondolni, hogy mennyivel több áldozat, segítség és figyelem mutatkozik Moszkva részéről, ha a nyugati féltekén elkukorékolja magát egy kis vörös kakas... Mire vár a Nyugat? Ha csodára, hát az is bekövetkezett. Napjainkban Varsóban és Budapesten." Majd a forradalom leverése után, mintegy igazolva látván álláspontját, ismét a nyugati nagyhatalmakhoz fordult: „Ha a huszadik században ilyen brutálisan lehet letaglózni egy népet, csupán azért, mert útjába állt a szovjet világuralmi terveinek, akkor a Nyugat mire vár? Talán a szovjet jóin-

[10] Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944-1949.* 214-215.

[11] Uo. 216-217.

dulatában bízik? Kinek van már a történtek után ennyi optimizmusa?" Majd leszögezte: „Ha a történelem legcsodálatosabb nemzeti forradalmát - amelyben a magára hagyott magyar nép minden férfija, magyarja, ifja és leánya hősiesen részt vett - el hagyják veszni, úgy a Nyugat utolsó bástyája pusztul el, bizonyságul annak, hogy megszűnt a nyugati szolidaritás, és újabb, még nagyobb csodákra van szükség, hogy Moszkva világuralmi előretörése megszakadjon." Pfeiffer jövőbe látása igazolódott: több mint három évtized elteltével megtörtént a „csoda".

1958-ban Pfeiffer Zoltán alapító tagja lett a tizenhat tagú Magyar Bizottságnak (elnöke Varga Béla, alelnöke pedig Kővágó József), amely nemcsak elkötelezte magát a forradalom törekvései és eszméi mellett, hanem nemzetközi konferenciákon, a világ számos országában tájékoztatta a magyar problémákról a vezető személyiségeket, intézményeket, pártokat és az érdeklődő közönséget. Pfeiffer ilyen célból többször járt Európában, s nem véletlen, hogy a magyar hírszerzés is figyelemmel kísérte tevékenységét. Illetékes szervek csak 1962-ben döntöttek úgy, hogy Pfeiffer „ellen a jövőben nincs szándékunk akciót végrehajtani". A Pfeiffer-dosszié irattárba került. Az MFP egykori vezetője 1981. augusztus 16-án hunyt el New Yorkban.[12]

Eredeti megjelenés: *Kenyeres Zoltán Emlékkönyv.* Szerk.: Szabó B. István. Anonymus, Budapest, 2004. 125–133.

[12] Földesi Margit–Szerencsés Károly: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán (1900–1981).* Kairosz, Budapest, 2003; Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* I–II. k.; Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza. 1945–1985.* Európa Kiadó, Budapest, 1989.

A Demokrata Néppárt a parlamentben, 1945–1949

Magyarországon a politikai katolicizmus több évtizedes múltra tekinthetett vissza, s 1944/45 történelmi sorsfordulóján is megvolt a maga bázisa. Ezt jelezte a Keresztény Demokrata Néppárt (DNP) jelentkezése és zászlóbontása. A „hivatalos szervek" - a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a Budapesti Nemzeti Bizottság, nem is szólva a katolikus egyház vezetőiről - azonban nem jutottak „közös nevezőre" a párt elismerését illetően. Közben a zászlóbontó és szervezkedő Demokrata Néppártban is személyi és elvi ellentétek alakultak ki a vezetéséről - Pálffy József vagy Barankovics István - és a programról, a politikai célkitűzésekről. A vitát végül az Országos Nemzeti Bizottság döntése zárta le azzal, hogy Barankovics Istvánnak adott engedélyt a nemzetgyűlési választásokban való indulásra.[1]

Az Országos Nemzeti Bizottság döntése után Barankovics a Keresztény Demokrata Néppárt 1945. szeptember 25-i értekezletén meghirdette pártja programját. A program alapjában a kistulajdonosok, a kispolgárok, a középrétegek, a városi és főleg a falusi birtokos parasztok igényeit fogalmazta meg. A katolikus egyház felső vezetése - noha a program egészében megfelelt igényeinek - egyelőre lemondott az önálló párt szervezéséről. Az 1945. október 17–18-án tartott püspökkari konferencián Mindszenty József hercegprímás e lépést azzal magyarázta, hogy a „Demokrata Néppártban a személyi torzsalkodások a legcsúnyább taktikát csinálták", amit a püspöki kar sajnálattal vett tudomásul.[2]

Barankovics zászlóbontása után, szeptember végén Pálffy József és csoportja választási szövetségre lépett a Polgári Demokrata Párttal. Pálffy Mindszenty hercegprímáshoz írt levelében ezt azzal indokolta, hogy az ONB döntése után „saját lobogó alatt nem indulhat, ezért kénytelen volt megállapodni az egyedüli párttal, mely az ellenzékiség szerepét vállalni hajlandó, hogy a választási küzdelem után a parlamentbe bejutva, ott saját lobogó alatt a keresztény és nemzeti eszme érdekében és fennmaradásáért küzdhessen."[3]

[1] A Demokrata Néppárt indulásának körülményeiről, a párton belüli kezdeti vitákról és nézeteltérésekről részletesebben lásd: Izsák Lajos *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt, 1944–1949.* 14–47.

[2] Esztergomi Prímási Levéltár (EPL) M. 1. Az 1945. október 17–18-án tartott püspökkari konferencia jegyzőkönyve.

[3] EPL 3391/1945.

Miután Pálffy és követői a PDP-hez csatlakoztak, és sem a katolikus egyház, sem a tömegek támogatására nem számíthatott, Barankovics István Demokrata Néppártja nem indult önálló pártként a választásokon. Képviselői és hívei 1945 őszén a Kisgazdapártot támogatták a választási küzdelemben, és egyelőre annak révén próbáltak a politikai életben is érvényesülni.

Az 1945. november 4-i választások után, a Nemzetgyűlés 1945. december 6-i ülésen Eckhardt Sándor professzor bejelentette, hogy ő és Bálint Sándor a jövőben „törvényhozói munkájukat" a Demokrata Néppárt tagjaként kívánják folytatni. A két képviselő egyidejűleg azt is közölte: a párt képviselői „csoportjának" nevében Eckhardt jogosult arra, hogy a csoport nevében tárgyalásokat folytasson és intézkedéseket foganatosítson.[4] A Demokrata Néppárt tehát - bár egyelőre csak a Nemzetgyűlésben - 1945 végén hivatalosan is megjelent a politikai életben.

A Kisgazdapárt vezetői nem kifogásolták Eckhardték kilépését, hiszen megvolt az előzetes „megállapodás" Barankoviccsal. Varga Béla mégis a következőket mondotta a kilépéssel kapcsolatban: „A listánkra felvettünk több demokrata néppártit, és tudjuk, hogy ki fognak lépni, a Kisgazdapárt ezt nem akadályozza meg. A Házban majd valahol az egyik sarokban elhelyezik a két kilépőt, s melléje teszik Slachta Margitot."[5]

Ha a többiek is betartják a korábbi megállapodásokat, akkor a Nemzetgyűlésben a DNP-nek nem kettő, hanem öt képviselője lett volna. Korábban ugyanis szó volt róla, hogy Czupi Bálint, Hajdu Németh Lajos és Horányi Tibor, akik szintén az FKGP listáján kerültek a Nemzetgyűlésbe, követik a két egyetemi tanárt, és bejelentik: a továbbiakban a DNP-t képviselik. Így Eckhardt és Bálint az értelmiséget, Czupi és Hajdu Németh a parasztságot, Horányi pedig a kispolgárságot és a tisztviselőket képviselte volna a parlamentben.[6]

1946. január 30-31-én zajlott le a köztársasági törvényjavaslat parlamenti vitája. A Demokrata Néppárt nevében Eckhardt Sándor fejtette ki véleményét.[7] Kijelentette: „Magától az államforma milyenségéből pártunk nem óhajt pártkérdést csinálni. A keresztény demokrácia otthon lehet egy alkotmányos monarchiában csakúgy, mint a köztársasági államban, mint ahogy voltak arisztokratikus berendezkedésű monarchiák és köztársaságok is." Ezután azonban lényegében megismételte a Kisgazdapárt jobboldalán elhelyezkedő képviselők nézeteit. A törvényjavaslat elfogadása előtt a Nemzetgyűlésnek szerinte is „égetően sürgősebb kérdésekkel kellett volna foglalkoznia: így a gazdasági válság, az infláció, a földreform lezárásával, a hadsereg demokratikus szellemű átszervezésével" stb. Amit Sulyokék konkrétan nem fogalmaztak meg a vita során - a törvényjavaslata elutasítása, illetve napirendről való levétele -, azt Eckhardt lényegében megtette. „Aki a köztáraság őszinte híve, nem elégedhetik meg azzal, hogy az államformát csak a Nemzetgyűlésbe megválasztott képviselők szavazatával erősítsük meg... Úgy gondolom, hogy ilyen ünnepélyes pillanatokban vissza kell térnünk magához a néphez, hogy a népnek meglegyen az az érzése, hogy ő dönt az ő életébe vágó

[4] *Nemzetgyűlési Napló,* 1945-1947. 1. k. 177.
[5] EPL 2551/1945.
[6] Varga László: *Kérem a vádlott felmentését.* Ohio, 1979. 68-69.
[7] *Nemzetgyűlési Napló,* 1945-1947. 1. k. 286-291.

legfontosabb dolgokban - mondotta Eckhardt, majd a népszavazás fontosságára utalva végső konklúzióként leszögezte: - Csak önmagunknak tennénk szolgálatot, ha az államformát népszavazással erősítenénk meg, hiszen a demokratikus életnek egy ilyen megnyilatkozása sokkal erősebb, ünnepélyesebb, történetibb jelentőségű fundamentuma a közéletnek, mint egy csupán pártközi megbeszélésen előkészített és a Nemzetgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat bármilyen formájú megszavazása. A belpolitikai konszolidáció, de a köztársasági államforma, sőt a megválasztandó államfő érdekében is kívánatosnak tartanám, ha a t. Nemzetgyűlés nem zárkóznék el egy ilyen, a demokratikus életben rendkívül fontos formaaktus végrehajtásától, és egyelőre félretéve az előttük fekvő tervezetet, amelyet különben teljes szívemből helyeslek, előbb közvetlen, de országos jelentőségű népszavazással szerezne tapasztalatot afelől, vajon a nép nagy többsége egyetért-e a javaslattal. Az eredmény szerintem úgysem kétséges, és akkor a demokrácia ellenségei sem mondhatják, hogy ez nem volt a nemzet akarata."

Ezután egy esztendeig lényegében „hallgatott a párt" a parlamenti vitákban. 1947 tavaszán azonban súlyos nézeteltérésekre, összeütközésekre került sor az állam és az egyházak között a vallásoktatás fakultatívvá tétele körül. Mindszenty hercegprímás kezdeményezésére megmozdult szinte az egész ország. A kisgazdapárti képviselők egy része és az ellenzéki pártok a parlamentben is kifejtették álláspontjukat.

A Demokrata Néppárt nevében Bálint Sándor a március 13-i ülésén tett közzé elvi deklarációt. „Mint keresztény emberek, kiknek a hit feláldozhatatlan és legdrágább javunk, mélyen fájlalhatjuk, hogy pártközi alku tárgya lett a hitoktatás kérdése, amelyet egy több évszázados, a nemzet túlnyomó nagy többsége által helyeselt állapot a szokásjog erejével is szabályozott - hangzottak a deklaráció bevezető sorai. Ez az állapot a magyar állam és a keresztény hitvallások hagyományos jó viszonyának megbolygatásával fenyeget: amit bizonyára minden párt, amely a társadalmi és lelki békességet szívén viseli, kerülni óhajt." Bálint Sándor hangsúlyozta, hogy az eddigi állapot egyoldalú megváltoztatását korábban a munkáspártok sem kezdeményezték, tartózkodtak az olyan cselekedetektől, amelyek a nemzet nagy többségének vallásos meggyőződését sértenék, s a kultúrharc veszélyét idéznék fel. A vallásos tömegek azt kívánják, hogy a szabályozásra ne egyoldalúan, hanem az egyházakkal megállapodva kerüljön sor. Más országokban is találtak olyan modus vivendit, amely a hitoktatást kétoldalú tárgyalás eredményeként, „pozitív jogilag is szabályozta, sőt a katolikus egyház esetében konkordátumba is foglalta". Magyarországon is ez lenne a követendő példa, a járható út, mert a katolikus tömegek sérelme nélkül másképp nem lehet megnyugtató módon rendezni a kérdést. „Ezt követeli a hitvallások joga és a demokrácia szelleme - fejeződött be a DNP deklarációja -, az elemi igazságosság, a lelki és társadalmi békesség és az állam érdeke, de ezt kell követelni mindenkinek, aki a kérdést őszintén nyugvópontra kívánja juttatni."[8]

A fakultatív vallásoktatás ügye a tiltakozó mozgalom, a parlamenti felszólalások és deklarációk hatására május végén, június elején, még mielőtt döntés született volna a kérdésben, lekerült a napirendről, vagyis győztek az ellenzők.

[8] Uo. VI. k. 504.

A Demokrata Néppárt 1947. augusztus 10-én, a giessweini hagyományokra utalva,[9] Győrben hozta nyilvánosságra újabb programját. Ez a program a keresztény állameszme 20. századi követelményeinek képviseletét és érvényesítését jelölte meg a DNP céljául a magyar politikai életben.[10] Ahogy Barankovics István, a párt vezetője mondta, kormányképes ellenzéki programmal indulnak a választási küzdelemben. A program egyébként a DNP-t nyíltan is világnézeti pártnak minősítette, ugyanakkor tagadta a párt egyházi vagy felekezeti jellegét: „minden hívő" politikai képviseletére vállalkozott.

A DNP programja a klasszikus szabadságjogok mellett az embert természeténél fogva megillető jogként említi az anyanyelv használatához, a munka gyümölcséhez való jogot, a nemzetiség szabad nyelvhasználatához, a házához való jogot. A program ezen túl valóságos önkormányzatokat, a végrehajtó hatalom korlátozását, a személyi szabadságjogok törvénybe iktatását, alkotmánybíróság felállítását, a vallásszabadságot, szakszervezetekkel egyenlő jogú paraszti érdekképviseletet, az evangélium szellemében tökéletesített szocializmust hirdette. „Elvileg nem ellenzői, hanem támogatói, sőt követelői vagyunk a tervszerű gazdálkodásnak" - szögezte le a továbbiakban a program, de ehhez a hároméves tervvel kapcsolatban azt is hozzátette, hogy annak csak „annyi lesz a sikere, amennyi realitás, szakszerűség és pártatlan igazságosság érvényesül a megtervezésben és végrehajtásban. Mi minden erőnkkel rajta leszünk, hogy a nemzetben a sikerhez szükséges munkakedvet fokozzuk."

A program legközelebbi külpolitikai célként a magyar függetlenség teljes helyreállítását jelölte meg, s a magyar külpolitikát a nemzetközileg „szervezett" békére, pontosabban békeállapotra kívánta építeni. Különösen fontosnak tartotta, hogy Magyarország minden nagyhatalommal egyaránt és egyformán jó viszonyban legyen, viszont elutasította a Kelet és Nyugat közötti „híd" szerepével kapcsolatos elképzeléseket. A legerőteljesebben azonban a nagyhatalmak vitáiba való beavatkozástól óvott. A szomszédos országokat illetően a „viszonosság elve alapján" a jószomszédi viszony kiépítését és fenntartását javasolta.

A Központi Választási Bizottság 1947. szeptember 5-én hirdette ki az országgyűlési választások hivatalos eredményét. Eszerint az országban leadott 5 031 025 szavazatból 4 998 338 érvényes, 32 687 érvénytelen volt.[11] A választási szövetség négy pártja (MKP, SZDP, NPP, FKGP) megkapta a szavazatok 60,9%-át, így a hat ellenzéki pártnak 39,1% jutott. Annak ellenére, hogy a kommunista párt kapta a legtöbb szavazatot (22,3%), az eredmények azt is megmutatták, hogy hazánkban 1947 augusztusában a szavazók többsége továbbra is a „polgári életforma" mellett voksolt, másképp szólva a polgári demokráciára szavazott. Hiszen az ellenzéki pártok és a Kisgazdapárt szavazóinak száma együttesen csaknem 55%-ot tett ki. Az ellenzéki pártok közül a DNP, 820 453 „tiszta" szavazatával, az összes párt közül a második helyet szerezte meg. Zalában és Vasban 56,9 és 56,3%-kal abszolút többséget kapott. Ezenkívül Baranya-Tolna, Somogy, Győr-Moson-Sopron, Veszprém és Szabolcs-Szatmár-Bereg válasz-

[9] Giesswein Sándorról l. Gergely Jenő: *Főpapok, főpásztorok, főrabbik.* Pannonica Kiadó, Budapest, 2004. 57–83.

[10] Dr. Barankovics István: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?*

[11] *Szabad Nép,* 1947. szeptember 6.

tókerületben került az első helyre. Mandátumainak száma 60 lett. Tildy Zoltán 1947. szeptember 3-án fogadta a Barankovics-párt vezetőit - írta naplójába a köztársasági elnök titkárnője. A *Szabad Nép* vezércikkében azt írja Barankovicsról: „olyan, mint az egyszeri ember, aki oroszlánt nyert, és nem meri hazavinni". Tény, hogy Barankovics nem lépett be a koalícióba, ellenzékben maradt.[12]

A parlament megnyitása napján, 1947. szeptember 16-án a DNP képviselői vallásuk szerint misét hallgattak vagy istentiszteleten vettek részt, majd a Bazilika előtt gyülekezve együtt mentek az Országházba. Ez az egység azonban csak látszólagos volt. Barankovics István bemutatkozó beszédét a Dinnyés-kormány programja feletti vitában mondta el. Ez a beszéd - Varga László néppárti képviselői visszaemlékezése szerint - higgadt, mérsékelt volt, megfelelt az adott politikai viszonyoknak. Az ellenzék és a DNP több képviselője azonban erélyesebb felszólalást várt.[13]

Barankovics István a kormányprogram vitájában[14] mindenekelőtt arra hívta fel a figyelmet, hogy az ország szuverenitását elsősorban azok a kötelezettségek korlátozzák, amelyek teljesítésével a „leghatalmasabb világhatalmi rangú szomszédunknak, a Szovjetuniónak tartozunk". Majd a külpolitika elsődleges céljaként a független államiság megteremtését jelölte meg. Ugyanakkor a kormány gazdaságpolitikájában bírálta azokat az intézkedéseket, amelyeknek célja az államháztartás egyensúlyának helyreállítását biztosító adókulcs emelése volt. Barankovics az államosítást mint az új „gazdasági életforma" egyik tényezőjét csak abban az esetben tartotta helyesnek, ha az állam- és pártérdekek, illetve az osztályérdekek helyére „az Isten által szabadnak és egyenjogúnak teremtett emberi személyiséget állítják". Szerinte ez utóbbit kell az „evangéliumi szocializmus" alapjának is tekinteni, amelynek megvalósításáért szállt, illetőleg száll síkra a DNP. Ezután lényegében megismételte pártja választási programjának főbb tételeit, így például helyeselte a kormánynak a mezőgazdasági érdekképviselet megteremtésére irányuló szándékát, de egyúttal éles és jogos kirohanást intézett a rendeleti úton való kormányzás ellen. Ezután az országgyűlési választások során elkövetett „választójogi igazságtalanságok" felsorolásával a kormányzó pártokat, illetve az MKP-t tette jogosan felelőssé azért, hogy az ország második legerősebbnek bizonyult pártjából, vagyis a DNP-ből a prémiumrendszer folytán „negyedik pártot lehetett csinálni". Szavakban támogatta ugyan az egyház és az állam viszonyának rendezését, de ezt az alkalmat is csak arra használta fel, hogy pártja nevében kérje: a feloszlatott egyházi egyesületek helyett engedélyezzék új, katolikus és protestáns szervezetek működését. Majd a DNP és a maga nevében is „nemmel" szavazott az új kormányprogramra.

Hasonlóan foglalt állást a DNP az államháztartás vitelére adott felhatalmazásról, az uzsorabírósági külön tanácsokról és a kormány részére adott felhatalmazás újabb meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatok országgyűlési vitájában. Ez utóbbit illetően ismét Barankovics István fejtette ki a DNP álláspontját. Nagy beszédben mutatott rá a rendeleti kormányzás visszásságaira és veszélyeire, s főleg a rendeleti kormányzásnak azokra a kísérőjelenségeire, amelyek ellenkeznek a parlamentáris demokrácia

[12] Rácz Erzsébet: *Feljegyzések a vihar kapujában. Emlékezés Tildy Zoltánra.* Budapest, 1995. 145.

[13] Varga László: *Kérem a vádlott felmentését.* 93.

[14] *Országgyűlési Napló,* 1947–1949. I. k. 54–80.

szellemével. Mindenekelőtt azt kifogásolta, hogy „a felhatalmazás alapján való kormányzás mindig magában rejti azt a nagy veszélyt, hogy az állami közakarat kialakításában ténylegesen csak a kormány és részben még a kormány mögött ülő pártok vehetnek részt, míg az ellenzék az államélet alakításába való beleszólási jogát gyakorlatilag elveszti".[15] Szerinte nem a rendeleti kormányzás fenntartására, hanem éppen e jogkör szűkítésére volna szükség; s ezért a törvényjavaslatot nem szavazta meg. Vagyis ha a kormány iránti bizalom kérdése volt napirenden, a DNP általában „nemmel" szavazott.

Más kérdésekben vagy szabad kezet kaptak a DNP képviselői, vagy a kormánykoalíció pártjaival együtt mentek. Jellemző volt, hogy például Eckhardt Sándor és Mihelics Vid megszavazta Slachta Margit 60 napos kizárását, a többi néppárti képviselő viszont a nyílt szavazás elrendelésekor kivonult a parlamentből. Varga László november 12-i felszólalásában a fiatalkorúak budapesti törvényszékéről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor azt fejtegette, hogy a fiatalkorúak bűnözésének megszüntetése terén csak akkor lehet eredményt elérni, ha az ifjúság - elsősorban a munkás- és parasztifjúság - szociális felemelkedését és gondozását az állam intézményesen biztosítja. Követelte új tanulóotthonok felállítását s ezzel összefüggésben az egyházak vezetése alatt álló otthonok működésének engedélyezését. „Ha az állam ezen a téren önkényes eljárással megnehezítené a keresztény egyházak, általában az egyházak vezetése alatt álló otthonok működését, vagy újak létrehozását meggátolná, fejlődésüket megakadályozná - emelte ki Varga László -, akkor a kormányzat nem a fejlődés, hanem a visszafejlődés útjára lépne, és munkája nem a kívánt jó eredményhez, hanem az előre megfontolt csődhöz vezetne. Újjáépítés alatt pedig nem a meglevő értékek eltakarítását, hanem a hiányzó értékek felépítését értjük." Egyébként a törvényjavaslatot maga és pártja nevében elfogadta.[16]

December elején a Demokrata Néppárt elfogadta a vallásszabadságról szóló törvényjavaslatot, amely megszüntette a bevett felekezetek előjogait, köztük a hatóságilag behajtható egyházi adót. 1947. december 5-én került az Országgyűlés elé a magyar-jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat, amelynek vitájában Bálint Sándor professzor személyében külön szónokkal is képviseltette magát a párt. Bálint már felszólalása elején megmondta, hogy pártja a törvényjavaslatot elfogadja, de újólag hangot adott annak a korábbi követelésnek is, hogy a magyar külpolitika legfőbb célja a magyar népi és nemzeti lét biztosítása, az ország állami függetlenségének megóvása és a határokon túl élő magyar nemzeti kisebbség emberi, nemzeti és állampolgári jogainak biztosítása, illetőleg az ezek felett való őrködés s általában az emberiség javát szolgáló világbéke előmozdítása. Ezzel együtt kijelentette, hogy a Demokrata Néppárt minden olyan utat, módot és eszközt helyesel s támogat, „amely a viszonosság elve alapján, a határokon túl élő magyarság jogainak biztosítását is szolgálva, alkalmas a szomszéd népekkel az összhang megteremtésére, a bizalom megerősítésére és az együttműködés előmozdítására".[17]

[15] Uo. 703-721.
[16] Uo. 916-927.
[17] Uo. II. k. 93.

Felemás magatartást tanúsított a DNP a nagybankok államosítása ügyében, ami már a párton belül is csaknem szakadást idézett elő. A párt képviselői ugyanis a törvényjavaslat tárgyalását megelőző napon elhatározták, hogy a DNP nem szavazza meg a javaslatot. Megegyeztek abban is, hogy elutasításuk indoka az lesz: a törvényjavaslat nem intézkedik megfelelő módon a kisrészvényesek kártalanításáról. Másnap a parlamentben Mihelics Vid elő is adta a DNP említett kifogásait, de egyúttal kijelentette: „Ha a tisztelt kormány és a koalíciós pártok ezt a részletesen megindokolt kívánságunkat teljesítik, a törvényjavaslatot a magunk részéről is helyeselni tudjuk." Mihelics javaslatait az Országgyűlés elutasította, Barankovics és tizenegy társa mégis „igennel" szavazott a törvényjavaslatra.[18]

Hallgatott a párt a magyar-jugoszláv barátsági szerződés és a román kulturális egyezmény országgyűlési vitájában. Viszont a magyar-szovjet barátsági együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat megtárgyalásakor, 1948. március 3-án Farkas György a DNP nevében hangsúlyozta: „Forró óhajunk, hogy ez a szerződés legyen a világbéke, a szovjet-magyar jó viszony és a dunai táj békéjének megerősítője",[19] s maga és pártja nevében elfogadásra ajánlotta. Hasonlóan foglalt állást a DNP, illetve képviselője a magyar-lengyel kulturális egyezmény elfogadásánál.

Mihelics Vid, noha a bauxitbányászat és az alumíniumtermelés államosításáról szóló törvényjavaslat „megszavazását vagy meg nem szavazását nem tették pártkérdéssé", a maga részéről mégis elfogadni ajánlotta.[20]

Nyárádi Miklós pénzügyminiszter az Országgyűlés 1948. január 14-i ülésén beterjesztette a kormány 1947-1948. évi költségvetését. A közel két hónapig tartó költségvetési vitában a DNP képviselői sűrűn felszólaltak, de a költségvetést sem általánosságban, sem részleteiben nem fogadták el. Amikor a száznál több munkást foglalkoztató ipari üzemek államosításáról tárgyaltak, Barankovics arra hivatkozva, hogy „a törvényjavaslat tartalmaz ugyan helyes részleteket, de változatlan egészében a közérdeknek nem felel meg", pártja nevében „nemmel" szavazott.[21]

Mindeközben nem javult sem a DNP belső helyzete, sem a katolikus egyházhoz fűződő viszonya. Mindszenty hercegprímás továbbra sem támogatta a pártot, sőt a pártban lévő híveit is megpróbálta Barankovicsék ellen hangolni. Tette ezt akkor, amikor a kommunisták nyomására 1947 végétől-1948 tavaszától adminisztratív intézkedéseket is foganatosítottak a párt képviselői ellen. A Budapesti Főügyészség több képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte, amit az illetékes fórumok természetesen jóváhagytak, majd hamis vádak és rágalmak alapján az Országgyűlés megfosztotta képviselői mandátumától többek között Ugrin Józsefet, Berkes Jánost, Keresztes Sándort és Szabados Pált. Ezt az időszakot és ezeket a módszereket jellemezve találóan írta Rákosi Mátyás szovjet felettesének: „Most már vannak bizonyos tapasztalataink a parlamenti demokrácia lehetőségeinek kezelésében, s reméljük, hogy mint céltudatos és egységes párt, megálljuk helyünket ebben a helyzetben, amikor a többiek zavaro-

[18] EPL 4910/1948.
[19] *Országgyűlési Napló*, 1947-1949. III. k. 1158.
[20] Uo. II. k. 679-684.
[21] Uo. IV. k. 124.

dottnak vagy bizonytalanok. Természetesen látjuk azt is, hogy adódhatnak helyzetek, amelyekben nem ragaszkodhatunk túlságosan a formális demokrácia szabályaihoz. Bízzunk benne, hogy a választások után kialakult helyzetben tömegbázisunkat - a magyar demokrácia fejlődésének egyetlen garanciáját - tovább erősíthetjük és mélyíthetjük."[22]

A Minisztertanács 1948. május közepén határozta el, hogy az Országgyűlés elé terjeszti az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatát. Egyúttal nagy erőfeszítéseket tettek az egyházak vezetőivel való megegyezésre. Május végén sikerült is a református egyházzal előzetes megállapodást kötni. Mindszenty bíboros azonban változatlanul elutasította az államosítást. A DNP vezetősége május 21-én foglalt állást az egyház és az állam képviselői között megindult tárgyalásokkal kapcsolatban, s nyilatkozatban szögezte le, hogy az egyház és az állam viszonyának rendezésénél a következőket tartja fontosnak: 1. A szülők elvitathatatlan természetjoga gyermekeik vallásos szellemben való iskoláztatásáról gondoskodni. 2. Az államnak jogában áll megkövetelni az egyházi iskolákban a demokratikus szellemű nevelést és tanítást. 3. A DNP ragaszkodik az egyházak általános iskolajogához.

1948 május-júniusától kezdve a DNP képviselői gyűléseiken és sajtójuk hasábjain is határozottan szembeszegültek az iskolák államosításával. „A szomorú események a napnál világosabbá teszik - írta a *Hazánk* a pócspetri tragikus események kapcsán -, az egyház és az állam viszonyának problémáját ki kell emelni a tömegszenvedélyek hullámai közül, helyesebben sohase lett volna szabad oda bedobni."[23] 1948. június 16-án, az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényjavaslat parlamenti vitájában Barankovics István - történelmi súlyú kisebbségi véleményt kifejező beszédében - nyomatékosan hangsúlyozta: a DNP-nek politikai és lelkiismereti kötelessége a törvényjavaslat elutasítása. „A politikai ok abban áll - mondotta -, hogy a mi pártunk a választásokon alapvetően a természetjogi politikai szemlélet mellett kötötte le magát. Számunkra tehát főbenjáró egzisztenciális, politikai kérdés e törvényjavaslattal kapcsolatos magatartásunk kifejtése... A lelkiismereti ok pedig abban áll, hogy minket lelkiismereti hitbeli parancs is kötelez szólni ama lényeges jogunkról és igazunkról, amelyet ez a törvényjavaslat kétségbe von." Másfél órás beszédében rámutatott arra, hogy a törvényjavaslat célja többek között a keresztény nevelés lehetőségének megakadályozása, továbbá bizonyította azt is, hogy az államnak kötelessége támogatni a hitvallásos iskolákat. „A legcsekélyebb ingadozás nélkül merem állítani - szögezte le beszéde végén a DNP főtitkára -, hogy az a törvényjavaslat, ha az országgyűlés többségének helyeslését el is nyeri, a magyar nép igen nagy többségének értelmi, akarati és érzelmi egyetértését soha sem fogja elnyerni. És akik ezt a törvényt megszavazzák, ezeknek is tudniuk kell, hogy ennek a javaslatnak a törvényerőre emelésével politikai győzelmet már nem arathatnak... A javaslatot nem fogadom el."[24]

A Demokrata Néppárt élt a házszabályok adta lehetőséggel, és indítványával név szerinti szavazásra kényszerítette az Országgyűlés tagjait - 1945 óta első alkalommal.

[22] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948.* 215.
[23] *Hazánk,* 1948. június 11.
[24] *Országgyűlési Napló,* 1947-1949. IV. k. 464-480.

A parlament 362 képviselője közül 293 jelent meg a szavazáson, ebből 230-an „igen"-nel voksolt; a DNP, a Keresztény Női Tábor és az FMDP néhány képviselője, összesen 63-an „nem"-mel szavaztak. Mindszenty az egyházi iskolák államosítása után - annak ellenére, hogy a DNP a szavazáson az ő álláspontját is képviselte - nem támogatta a pártot. Ismételten leszögezte: „A Demokrata Néppárt nem lehet a magyar kibontakozás alapja, inkább az elvi alapok megrontója, és nem lehet a szükséges és várva várt világnézeti párt."[25]

1948 nyarán, az egyházi iskolák államosítása után a DNP megpróbálkozott azzal is, hogy ideológiai síkon vegye fel a küzdelmet az egyesült munkáspártokkal. A DNP vezetősége július elején Mindszentynek is és az MDP-nek is értésére adta: „A Demokrata Néppárt világnézeti párt... Vannak, akik a Demokrata Néppárt keresztény világnézetét egyszerűen és sommásan azonosítják a világnézet korábbi eltorzításával és az állandó lényegtől elszakadt, hamis formáival; és vannak másfelől olyanok, akik a keresztény világnézet alapján álló Demokrata Néppárttól olyan vágyak szolgálatát és igények képviseletét várnák, amelyek a tiszta lényegében érvényesülő keresztény világnézettel össze semmiképpen nem férnek, s az evangéliumi szocializmusból nemhogy következnének, hanem egyenesen azzal ellenkeznek. Ki kell jelentenünk, hogy súlyos tévedésben vannak."[26] A hatékonyabb ideológiai harc érdekében hozta léte a DNP 1948 őszén a Világnézeti Akadémiát. A párt itt megindította „A kereszténység helyzete a társadalomban" című előadás-sorozatot, amelyben Barankovics István, Mihelics Vid, Rónay György és a párt más vezető politikusai és értelmiségi tagjai tartottak előadásokat. Barankovics a sorozatot nyitó előadásában kijelentette: a DNP az evangéliumi szocializmus szellemében továbbra is az „ember reformjára", és nem az intézmények reformjára helyezi majd a hangsúlyt.[27]

Elhatározták egyúttal azt is, hogy a parlamentben nagyobb aktivitást fejtenek ki. Így került sor a DNP képviselőcsoportjának november 3-i tisztújító közgyűlésére. A képviselőcsoport elnöke Székely Imre Kálmán, alelnöke Pécsi József és Csépe Jenő, titkára Kovács K. Zoltán, fő vitarendezője Babóthy Ferenc, vitarendezői pedig Nagy Lajos és Mézes Miklós lettek. Az Országgyűlés novemberi ülésein így mind a benyújtott törvényjavaslatokkal kapcsolatban, mind az interpellációkat illetően élénk érdeklődés mutatkozott a DNP képviselői körében.

Nagy László az Országgyűlés 1948. november 18-i ülésén - a Nagy-Budapest területén megválasztott, törvényhatósági bizottsági és képviselő-testületi tagok megbízatásának meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat vitájában - azt tette szóvá, hogy a főváros kivételével, ahol még 1945. október 7-én megtartották a törvényhatósági választásokat, az egész ország területén olyan törvényhatósági bizottságok és képviselőtestületek működnek, amelyek nem választás útján keletkeztek. Így van ez annak ellenére, hogy a törvényhozás már kétszer is alkotott választójogot (1945: VIII. tc. és 1947: XXII. tc.), új pártok is alakultak, s a régiek közötti arány alaposan megváltozott. A kormány ezért három év alatt megtarthatta volna a törvényhatósági és képviselő-tes-

[25] EPL 4910/1948.
[26] *Hazánk,* 1948. július 9.
[27] *Hazánk,* 1948. november 12.

tületi választásokat, amire - tegyük hozzá - a baloldal részéről többször is elhangzott ígéret, de ennek beváltása elmaradt. „Mivel pedig a kormány ezeket a választásokat nem kívánja megtartani, sőt a Nagy-Budapest területén megválasztott törvényhatósági bizottsági és képviselő-testületi tagok lejárt megbízatásának meghosszabbítását óhajtja... - szögezte le Nagy László -, amivel minden kormány csak nagyon rendkívüli időkben, különösen háború esetén él, ezt a Demokrata Néppárt nem támogathatja, nem pecsételheti meg szavazatával, annál kevésbé, mert a Demokrata Néppárt egyik célja az önkormányzatoknak nem szűkítése, hanem inkább bővítése." Ezért nem fogadta el a törvényjavaslatot.[28]

Keleti Péter István a közjegyzők, valamint a bírósági végrehajtók elmozdítására vonatkozó törvényjavaslat tárgyalása során szót emelt a közjegyzők és a bírói függetlenség mellett, s mivel ezt nem látta a törvényben biztosítottnak, szintén elutasította a javaslatot. Székely Imre Kálmán viszont kijelentette: „Mivel a javaslatot az emberiesség, a megbocsátás szelleme lengi át, s mivel intézkedései mind büntetőjogi, mind pedig szociális szempontból kifogástalanok és helyesek, ezért pártom nevében elfogadom."[29] Hasonlóan foglalt állást a DNP nevében Horváth Ferenc a kiváltságos haszonvételi jogok megszüntetéséről szóló törvényjavaslat november 24-i, Pete Ferenc pedig a nőknek a közszolgálatban és más életpályákon tapasztalható hátrányos helyzetének megszüntetéséről alkotott törvényjavaslat november 26-i országgyűlési vitájában.[30] A DNP azonban már nem lehetett hosszú életű.

December elején lemondott Dinnyés Lajos miniszterelnök. A helyére lépő új kormányfő, Dobi István miniszterelnök bemutatkozó beszédében kormánya nevében is kijelentette: „Amikor népi demokráciánk minden vonalon erősödik, amikor népünk egyre inkább összeforr rendszerünkkel, vajon normális jelenségnek tarthatjuk-e egy olyan párt működését, mint a Demokrata Néppárt?... A Barankovics-párt teljesen elszakadt a demokrácia felé forduló népünktől és ellenséges értetlenséggel viseltetik országunk fejlődése iránt. Idejétmúlt jelenséggé vált, olyan párttá, amelyről egyre inkább kiderül, hogy túlhaladt rajta a demokrácia fejlődése... egyre inkább felesleges tehertétellé válik a magyar nép nyakán."[31] Dobi nem hagyott kétséget afelől sem, hogy a rendszer el fog járni Mindszentyvel szemben. A kormányprogram feletti vitában ezután elhangzott Barankovics utolsó parlamenti felszólalása.

A DNP főtitkára Kiss Károlynak, az MDP képviselőjének felszólalása után kapott szót. Tudomásul vette, hogy a miniszterelnök valósággal kitessékelte a pártját a politikai életből, álláspontját tehát nem politikai lehetőségként, hanem elvi deklarációként fogalmazta meg. Hosszú beszédét így kezdte: „A kormányprogram feletti vita alkalmat ad arra, hogy a kormány általános elvi és gyakorlati politikáját bírálat alá vegyük és a magunk programjának elvi és gyakorlati követelményeihez hozzámérjük. Ez kötelességünk választóinkkal szemben is, akiknek szavazatát mi egy keresztény világnézeti alapon álló elvi és gyakorlati program helyesléséhez és támogatásához kértük és kaptuk meg. Programunknak és a kormány általános elvi és gyakorlati politikájának összevetése fel fogja fedni a párhuzamos törekvéseket, amennyiben ilyenek vannak, és kellő megvilágításba helyezi majd azokat a különbségeket, amelyek minket a kormány politikájával szembeállítanak."[32]

[28] *Országgyűlési Napló*, 1947-1949. IV. k. 829-831.
[29] Uo. 903.
[30] Uo. 917-994.
[31] Uo. V. k. 9-10.

Barankovics három olyan lényeges elvi és gyakorlati programpont köré csoportosította a mondanivalóját, amelyekben „erkölcsi integritásuk" sérelme nélkül nem engedhetnek. Ilyen az egyház és az állam viszonya; az új gazdasági rend és benne a kis- és közép-magántulajdonnak a kérdése, tekintettel az újabb agrárpolitikai kezdeményezésekre; végül az állam szerepe és az emberi szabadságjogok ügye. Ami az egyház, pontosabban a katolikus egyház és az állam viszonyának rendezetlenségét illeti, Barankovics kijelentette, hogy ezt a problémát „személyi vonatkozások ugyan súlyosbíthatják, de magát a kérdést egyetlen ismerője sem zsugoríthatja pusztán személyi üggyé". Az állam és az egyház viszonyát ugyanis nem lehet függővé tenni személyi vonatkozásoktól. A tárgyalásos rendezést - ahogy Rákosi pártfőtitkár és Dobi miniszterelnök is javasolta - ő is támogatta, de egyúttal felhívta a figyelmet arra is, hogy ezt a kérdést már csak a római Szentszék közreműködésével lehet elmozdítani a holtpontról. „Amennyiben én a helyzetet ismerem, jó lelkiismerettel azt állíthatom, hogy a sérelmek reparációjának a legjobb, sőt talán egyetlen útja a tárgyalásokon kialakuló megállapodás - mondotta Barankovics. - A katolikus egyház és az állam viszonyának problémája ugyanis most olyan állomáshoz érkezett, amikor a fennálló sérelmek nyilvános megtárgyalásától való tartózkodásra csak az nem fog nyomós okot látni, aki a kérdés egész hátterét és erkölcsi folyamatát nem ismeri és így azt hiszi, hogy a részleges reparációkat a probléma általános megoldása nélkül is ellehet érni. Az okosság ma mindkét oldalon önfegyelmet kíván, kivételes önuralmat, amely a kérdés általános rendezésére igyekszik összpontosítani minden erőt." Véleménye szerint egy olyan vegyes világnézetű államban, mint Magyarország, az államnak és az állami szerveknek teljesen pártatlanoknak kell lenniük az állampolgári jogok és lehetőségek szempontjából, az állampolgárokat világnézet szerint sem előnyben, sem hátrányban nem szabad részesíteni.

Gazdasági szempontból a DNP főtitkára olyan rend mellett foglalt újból állást, amelyben egymás mellett megtalálható az állami, a szövetkezeti és a magánszektor is, vagyis fennmarad a kis- és közép-magántulajdon, ennek a határait azonban nem jelölte meg. Azt viszont ismét hangsúlyozta, hogy „amennyire idegen tőlünk az állami bérmunkások társadalma, annyira távol állunk egy olyan állami rendtől, amelyben a törvényhozó és a végrehajtó, sőt részben és közvetve a bírói hatalmat is, valamint a szakszervezkedéssel adott hatalmat ugyanaz a legfőbb politikai tényező, egy párt vagy a pártok koalíciója gyakorolja. Ezen a vonalon alapvető különbség választ el minket a kormánytól." Ezután a szövetkezésről szólva kijelentette, hogy magát az eszmét helyesli, de a „teljes kollektivizálásnak" nem híve. Olyan gazdaságpolitikát javasolt, „amely a szövetkezésen keresztül is a független egzisztenciákat és az önálló gazdákat szaporítja és erősíti". Barankovics pártja nevében síkraszállt a mezőgazdasági érdekképviselet megteremtése mellett, de nem hagyta figyelmen kívül az agrárpolitikában már akkor tapasztalható hibákat sem. Különösen azt helytelenítette, hogy „a kisgaz-

[32] Uo. 23-37.

dák egy részét kuláknak minősítve, őket a parasztság zömével igyekeznek szembeállítani". Ezzel együtt bizalmatlanságot keltő dolognak tartotta azt is, hogy a szövetkezeti politikába pártpolitikai, illetve ideológiai szempontokat kevernek. „Az a paraszt, aki azt hallja, hogy ideológiailag a végső cél a teljes kollektivizálás, félni fog a szövetkezettől - mondotta Barankovics. - Nem egy, már működő szövetkezet egyoldalú pártpolitikai beavatkozásnak lett a színhelye, sőt az állam által kedvezményezett fölényes helyzetét is nemegyszer pártszolgálatba igyekezett állítani."

Az állam és a szabadságjogok körét illetően Barankovics István arra utalt, hogy köztük és a kormány között az ellentét nem a szavakban van, hanem a szabadságjogok elvi és gyakorlati tartalmának értelmezésében. Itt az emberi és állampolgári szabadságjogok intézményes biztosítékairól, gyakorlatilag védelmi rendszeréről van szó: a DNP arra törekszik, hogy az államélet súlypontját helyezzék át a törvényhozásra, szüntessék meg a rendeleti kormányzást, a népi önkormányzatok legyenek függetlenebbek a központi hatalomtól, tevékenykedjenek önállóan, a népvármegye épüljön a szabad községek intézményére, a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat válasszák szét, a közigazgatásból és bíráskodásból küszöböljék ki a pártpolitikai befolyást, biztosítsák a köztisztviselői függetlenséget, decentralizálják a közigazgatási bíráskodást, és állítsák vissza az alkotmánybíróságot.

Végül, ami a Demokrata Néppárt további sorsát illette, Barankovics meglehetősen pesszimistán ítélte meg a jövőt: kilátásba helyezte a konzekvenciák levonását, lényegében a párt önfeloszlatását. Az 1947 őszétől bekövetkezett változások folytán már más volt helyzet, mint a választási küzdelem idején. „A körülmények megváltozása okán fel kell merüljön bennünk a kérdés: vajon rendelkezésünkre állanak-e még azok a lehetőségek, amelyeknek felhasználásával a programunkban kifejtett közjót valóban meg is tudjuk közelíteni? A népi demokrácia belső kibontakozásának olyan szakaszában járunk, amikor minduntalan hallanunk kell azt a vádat, hogy mi nem a kormánynak, hanem egy demokratikus jellegű állam eszméjének vagyunk az ellenzéke és így működésünkkel a Demokráciát veszélyeztetjük... Mi nem változtunk, de megváltoztak körülöttünk - a kormány politikája következtében - a körülmények. A körülményeknek ezt a változását tudomásul venni és belőle a következtetéseket levonni lehet a politikai okosság követelménye az adott pillanatban. Mi inkább e következmények levonására, mint programunknak a változott körülményekhez való idomítására vagyunk hajlandók, egyszerűen azért, mert nem kevésbé tiszta és nem kevésbé önzetlen a mi meggyőződésünk, mint legjobb ellenfeleinké." Majd nemmel szavazott a kormány programjára.

A Mindszenty letartóztatását bejelentő hivatalos közleményt „megdöbbentő hír"-ként közölte a *Hazánk* 1948. december 31-i száma, s egyelőre nem fűzött kommentárt az eseményekhez. A Demokrata Néppárt 1949. január 4-i képviselői értekezlete elhatárolta magát Mindszentytől. „Az ügy politikai vonatkozásai egyáltalán nem érintik pártunk alapvető szociális és demokratikus programját, amellyel a választók elé léptünk és nem változtattunk e programunkhoz való hűségünkön - állapította meg az értekezletről kiadott közlemény. - Mint a múltban, ma is a köztársaság hű polgárai vagyunk, a földreformmal kapcsolatos állásfoglalásunk, amely a nagybirtokrendszer megszüntetését és a földbirtoknak a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság magántulajdonába való juttatását kívánta és helyeselte, ma is változatlanul fennáll; politikai eszményképünk pedig a szabadság és egyenlőség elvű demokrácia."[33] A képviselői értekezlet egyúttal állást foglalt az egyház és az állam viszonyát illetően is, és lényegében megismételte a DNP korábbi véleményét a két fél tárgyalásaival kapcsolatban.[34]

Mindszenty letartóztatása után, december végén-január elején a Demokrata Néppártból több képviselő kilépett, mások pedig - köztük Bálint Sándor, a párt egyik alapítója és vezetője - lemondtak képviselői megbízatásukról. Barankovics főtitkár 1949 januárjában már nem vett részt a parlamenti életben. A megmaradt képviselők közül Székely Imre Kálmán az Országgyűlés január 13-i ülésén, a közigazgatási bíróság megszüntetéséről szóló törvényjavaslat vitájában - amikor a polgári ellenzék képviselői megelégedtek azzal, hogy néhány elismerő mondattal eltemessék a felszámolásra ítélt intézményt - egyedül mondott „nemet" a javaslatra.

Az Országgyűlés január 17-én kezdte meg az 1949. évi állami költségvetés tárgyalását. Az általános vitában a DNP nem jelölt szónokot. Az egyes tárcák költségvetésének tárgyalásakor azonban Horváth Ferenc a kereskedelem- és a szövetkezetügyi, Bodnár János az építés- és közmunkaügyi, Gábriel János az iparügyi, Kovács K. Zoltán pedig a földművelésügyi tárca vitájában kifejtette a véleményét. A vallás- és közoktatásügyi tárca vitájában január 25-én Mihelics Vid is szólásra jelentkezett, de aztán töröltette magát a kijelölt szónokok közül. Az említett megnyilatkozások a DNP képviselőinek utolsó nyilvános parlamenti szereplései voltak. Közülük csupán egy felszólalásra, Kovács K. Zoltánéra utalok,[35] mivel a földművelésügyi tárca nemcsak nemzetgazdasági szempontból volt jelentős, hanem lényegében az élet minden területét befolyásolta, sőt a szövetkezeti kérdés kapcsán politikailag is előtérbe került. Ez utóbbi lényegét maga Kovács úgy fogalmazta meg: „reálisan tudomásul kell vennünk, hogy ennek a földművelésügyi költségvetésnek célja azoknak a megnyilatkozásoknak anyagi alátámasztása, amelyek senki számára nem teszik kétségessé a mezőgazdaság kollektivizálását". A kollektív gazdálkodás előnyeit taglalva a DNP képviselője is egyetértett azzal, hogy ez a változás magasabb rendű termelési formát jelent, a parasztság életnívója emelkedik, a megfelelő gépesítés pedig a termelés ésszerűsítését szolgálja majd. Mégis azt tartotta döntő jelentőségűnek a termelés leghatékonyabb tényezőjében, hogy maguk az emberek mit akarnak. Véleménye szerint ugyanis a parasztság többsége a föld magántulajdonához ragaszkodik, azt nem kívánja feladni, ezért a szövetkezeti gazdálkodási formák közül csupán a táblás típus (e formában a 14 000/1948. sz. kormányrendelet szerint a föld továbbra is magántulajdonban marad) megteremtését tartotta jónak, de ehhez is rögtön hozzáfűzte, hogy „ez a megoldás a kormányzat szándékai szerint is csak kísérleti és átmeneti formát jelent a mezőgazdaság teljes kollektivizálása felé vezető úton. Ezt az utat mi nem járjuk." Egyúttal nem tartotta helyesnek a szövetkezetesítés nyomán kibontakozott „társadalmi harcot", amely erősen korlátozta egyes paraszti rétegek életlehetőségeit.

[33] *Hazánk*, 1949. január 7.
[34] Uo.
[35] *Országgyűlési Napló*, 1947-1949. V. k. 602-608.

A párt főtitkára, Barankovics István a Mindszenty-per tárgyalásának megkezdésekor az amerikai követség kocsiján elhagyta az országot felesége, továbbá Jánosi József jezsuita páter és Blaskó Mária írónő társaságában. Barankovicsot ebben megelőzte Varga László, Pócza Lajos, Zoltán Pál és Belső Gyula, követte Babóthy Ferenc, Eszterhás György, Kovács K. Zoltán, Mézes Miklós, Pete Ferenc és Villányi Miklós képviselő. A DNP 11 országgyűlési képviselője vállalta az emigrációt.

Barankovics István Bécsbe érkezve nyilatkozatot adott a külföldi sajtónak és rádióknak. Bejelentette a DNP feloszlatását, s többek között a következőket mondta: „A múlt év decemberében a legutolsó parlamenti beszédemben kifejtettem, hogy a kormánynak a szabadságjogokat megsemmisítő politikája következtében a Néppárt még az eddigi legszerényebb keretek között sem tudja folytatni a működését annak a programnak a szellemében, amelyet a választók helyeseltek. E helyzetből azt a konzekvenciát vontam le, hogy mi a párt léte helyett inkább elveinket fogjuk választani. A pártot már karácsony előtt, majd január közepén fel akartam oszlatni. A kormány azonban a feloszlatást a Mindszenty-pör idején súlyos retorziók nélkül nem vette volna tudomásul, jóllehet állandóan kitessékeltek minket a közéletből. Arra is számítani lehetett, hogy a Mindszenty-pör után olyan nyilatkozatot követelnek tőlem, amelyet keresztény lelkiismeretemmel nem tudtam volna összeegyeztetni. Közben képviselőim ellen is megindult a nyomás, így a kormány csak a lét és a becsület között hagyott választást."[36] Az országban maradt képviselők egy kis csoportját a rendszer arra kényszerítette, hogy a párt „politikai bizottsága" nevében mondja ki a DNP megszűnését.

E február 4-én hozott „határozatot" az Országgyűlés 1949. március 10-i ülésén vette tudomásul. Ezzel egyidejűleg megszűnt a párt lapja, a *Hazánk* is.

A Demokrata Néppárt „önfeloszlatása" az MDP politikájának a következménye volt, hiszen immár lehetetlenné vált a polgári pártok működése. 1948/49 fordulóján Rákosiék már a koalíciós parasztpártokra is csak névlegesen, „szimbolikusan" tartottak igényt. Barankovics István, Bálint Sándor, Eckhardt Sándor, Farkas György, Kovács K. Zoltán, Keresztes Sándor, Rónay György, Varga László, Ugrin József és a többi DNP-képviselő nem ellenségei, hanem jogos bírálói voltak a korabeli rendszernek. A hatalom teljes kisajátítására törekvő MDP még ezt sem tűrte, ezért kellett - sajnálatos módon és körülmények között - távozniuk a politikai életből, sokuknak az országból is. Úgy tűnt, hogy a DNP önfeloszlatásával - legalábbis az MDP vezetői azt várták - a polgári pártok „véglegesen" elveszítették képviseletüket a hazai politikában.

Eredeti megjelenés: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére.* Szerk.: Gergely Jenő. ELTE BTK, Budapest, 2000. 215-231.

[36] Idézi Kovács K. Zoltán: *A Demokrata Néppárt küzdelme az országgyűlésben és a közéletben 1947-1949. Félbemaradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Róma, 1990. 238.

A magyar parasztságnak és pártjainak 1947-1949-es sorsfordulója

1944/1945 történelmi sorsfordulóján a magyar parasztság politikai képviseletére két párt is vállalkozott. Az egyik a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, amelyhez nemcsak a birtokos parasztság, hanem a többi paraszti rétegek is csatlakoztak. Így kezdetben ez a párt a parasztság körében szinte kizárólagos befolyással rendelkezett. A másik, a baloldali radikális Nemzeti Parasztpárt döntően a szegény- és kisparasztság politikai képviseletét vállalta, de csatlakoztak hozzá vidéki értelmiségiek (orvosok, pedagógusok, protestáns lelkészek stb.) is. A két párt elfogadta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programját, s 1945 tavaszán-nyarán támogatta a földreform végrehajtását, amely a jobbágyfelszabadítás után a magyar paraszti társadalom legnagyobb sorsfordulóját, átalakulását hozta.

A földreform során 75 505 gazdaságot vettek igénybe, összesen 6,6 millió kat. hold földterülettel. A gazdaságok 57,3%-a elkobzott birtok volt, az üres földterületnek azonban csak 9,6%-át tették ki, átlagterületük 12,5 kat. hold. A megváltás kilátásba helyezésével igénybe vett gazdaságok száma 32 260, területük 5 060 000 kat. hold. A kiosztott földek 58%-át a több mint 640 000 igényjogosult kapta, 28%-a (erdők, mintagazdaságok stb.) állami, 14%-át (közlegelők, házhelyek stb.) pedig kommunális kezelésbe vették.

Az egyéneknek juttatható terület csaknem egészében a falusi szegénység tulajdonába került. Ugyancsak döntően a volt uradalmi cselédek, napszámosok közvetlen tulajdonába és használatába kerültek a nagybirtokok kisebb talajművelő gépei, megmaradt állatállománya és a cselédlakások. Nagyrészt ők kapták meg a helyenként fellelhető s az induláskor kiosztott terménykészletet is.

A földreform felszámolta a nagybirtokrendszert Magyarországon. A földosztás előtt az ország egész földterületének közel 30%-a az 1000 kat. holdon felüli birtokosok kezén volt. Csupán a római katolikus egyház 825 000, Esterházy Pál herceg 223 000, Festetich György herceg 69 000 és Pallavicini őrgróf 51 000 kat. hold földdel rendelkezett. Mivel a nagybirtokokon tőkés termelés folyt, és a földosztás alkalmával kisajátították a bankok és más tőkésvállalatok földbirtokait is, ezzel egyúttal korlátozták a tőkések lehetőségeit is falun. A gazdagparasztság ereje túlnyomórészt érintetlen maradt, ugyanakkor jelentősen megnőtt a kis- és a középparaszti gazdaságok száma, illetőleg területe. Falun az egyéni munkán alapuló kisbirtok vált uralkodóvá, noha elegendő föld hiányában a mezőgazdasági lakosságból több mint 300 000-en változatlanul földnélküliek maradtak.

A földreform végrehajtásának eredményeként nagy változások következtek be a falusi társadalomban. Az agrárproletariátushoz sorolt falusi népesség több mint 63%-kal, a gazdagparaszti, 25 kat. holdon felüli (benne „úri" és „egyéb" maradványbirtokos) kategória hasonló arányban, kb. 60%-kal csökkent, miközben a kistermelők (25 kat. hold alattiak) osztálya a korábbihoz, a földreform előttihez képest 67-68%-kal nőtt. A nincstelennek tekintettek számaránya az 1941. évi 45,8%-ról 17%-ra, a birtokos kategóriáé 7%-ról 1,8%-ra csökkent, míg az önálló kistermelő népesség számaránya 47,2%-ról 80,2%-ra emelkedett.[1]

1946 tavaszán törvény erősítette meg az új birtokosokat tulajdonukban. Ugyanis az 1946. évi IX. tc. megtiltotta az 1946. január elseje előtt kiosztott földek visszavételét. Kivételt tett viszont az 50 kat. hold alatt igénybe vett parasztbirtokokkal. Törvénybe foglalták: az 50–100 kat. holdnál nagyobb birtokok tulajdonosai is, ha jogszabályi rendelkezés ellenére vették el földjüket, csereingatlanra vagy teljes értékű kártalanításra tarthatnak igényt. Erre az időre, bár hihetetlen nehézségek közepette, a parasztság megművelte földjét. A nagy igaerőhiány, vetőmaghiány, a száraz esztendők és más gátló tényezők ellenére a szántóföldek megművelése már 1947-ben megközelítette a harmincas években elért mértéket, 1948-ban pedig túl is haladta azt. A földhöz juttatott parasztság jobban élt, mint korábban. Ennivaló is volt - igaz, a szegényebb parasztok kamráiban szűkösebben, a többieknél általában kielégítő mértékben.

A hazai politikai és társadalmi viszonyok második világháború utáni, történelmi léptékű átalakításában meghatározó szerepe volt a nemzetközi viszonyok alakulásának. A győztes szövetséges nagyhatalmak kezdeti együttműködése helyébe meglehetősen rövid időn belül az ellenségeskedés, az érdekegyeztetés helyébe pedig a nyílt ütköztetés lépett mind a nemzetközi, mind a hazai politikai színtéren. 1946 végétől a konfrontáció erői erősödtek fel.

1947 tavaszától a hidegháború kibontakozásával gyökeresen megváltozott a világpolitikai helyzet. „A Truman-doktrína vízválasztó volt - állapította meg Henry Kissinger *Diplomácia* című munkájában -, mert amikor Amerika morális értelemben párbajra hívta ki ellenfelét, egyszer és mindenkorra véget ért az a fajta reálpolitika, melyben Sztálin a legjáratosabb volt, s a kölcsönös engedményekről szóló alkudozás többé már szóba sem jöhetett."[2] A Truman-elv meghirdetése után a koalíciós kormányok mind Nyugat-, mind Közép-Kelet-Európában felbomlottak, térségünkben nemcsak a keresztény-konzervatív polgári erőket, hanem más nem kommunista erőket is brutális módon és eszközökkel kiszorították a koalícióból. A kommunisták a Szovjetunió segítségére, támogatására és nyomására támaszkodva alig két esztendő alatt kisajátították a hatalmat.

1947. február 25-én Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták. (Nyolc évet töltött fogságban.) 1947 tavaszán közel ötven képviselőt zárattak ki a Kisgazdapártból, majd május végén Nagy Ferenc miniszterelnököt kényszerítették lemondásra és ezzel együtt emigrációba. Nagyot számos kisgazda és ellenzéki politikus követte Nyugatra, az FKGP pedig a teljes széthullás állapotába került.

[1] *Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon 1944–1962.*
[2] Henry Kissinger: *Diplomácia.* Panem-Grafo, Budapest, 1998. 438.

Nagy Ferenc távozása után a Magyar Kommunista Párt támogatásával a miniszterelnöki posztra a kommunistákhoz közel álló kisgazdapárti Dinnyés Lajos került. A kormányprogram feletti vitában az ellenzék egyik vezére, Sulyok Dezső így összegezte álláspontját: „Rendőrállammá alakultunk át, valóságos rendőrállammá, ahol a rendőrség befolyása nemcsak a közéletre, hanem az egyes emberek magánéletére is elviselhetetlenül ránehezedik, és szigorodik... Dinnyés miniszterelnök úr... beszéljen arról a szintkülönbségről, amely az 1945. novemberi demokrácia és az 1947. júniusi demokrácia között Magyarországon van! Azt számítsa ki és azt mondja meg, hogy e között a kettő között hány méter a szintkülönbség. Ha ezt meg tudja mondani és ki tudja itt fejteni, akkor mély tisztelettel fogok meghajolni politikai és matematikai képességei előtt... A valóság tehát az, amit elmondtam: ma már egy látszatdemokráciában élünk."[3]

1947. augusztusi, ún. kékcédulás választások után, ahol az MKP kapta a legtöbb szavazatot (22,3%), Rákosi ezt írta Sztálinnak: „Most már vannak bizonyos tapasztalataink a parlamenti demokrácia lehetőségeinek kezelésében, s reméljük, hogy mint nagy, céltudatos és egységes párt, megálljuk helyünket ebben a helyzetben, mikor a többiek zavarodottak vagy bizonytalanok. Természetesen látjuk azt is, hogy adódhatnak helyzetek, amelyekben nem ragaszkodhatunk túlságosan a formális demokrácia szokásaihoz. Bízunk benne, hogy a választás után kialakult helyzetben tömegbázisunkat - a magyar demokrácia fejlődésnek egyetlen garanciáját - tovább erősíthetjük és mélyíthetjük."[4]

1947. szeptember végén az MKP is részt vett a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának megalakításában; a meghirdetett új politika jegyében célul tűzte ki az „új koalíció" létrehozását, másképpen szólva az egypártrendszer megteremtését. Az MKP ez irányú törekvését megkönnyítette az is, hogy az 1947. szeptember 15-én hatályba lépett békeszerződés 22. cikkelye lehetővé tette és biztosította a szovjet csapatok további magyarországi tartózkodását „amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa" . Hamarosan hozzáláttak, hogy a polgári pártokat és képviselőiket eltávolítsák a politikai életből, felszámolják a demokráciát, a parlamentarizmust és a többpártrendszert.

A Nemzeti Parasztpárt országos nagyválasztmányának 1947. november 1–2-i ülésen igyekezett tisztázni álláspontját a magyar belpolitika jövőjéről. Veres Péter és Erdei Ferenc az ülésen világosan feltárta, hogy szerintük a Parasztpárt csak két alternatíva között választhat: vagy a kapitalizmust és a polgári berendezkedést megőrizni szándékozók mellé áll, vagy azok mellé, akik a fennálló viszonyokat szocialista irányba kívánják fejleszteni. Az országos nagyválasztmány a belpolitikai fejlődés ez utóbbi irányzata mellett foglalt állást. Ezután rövid időn belül hozzáfogtak a párt szövetkezeti programjának kidolgozásához, mintegy megerősítve azt az állásfoglalásukat, amelyet Erdei Ferenc 1948. február 11-én terjesztett a nyilvánosság elé a Fórum-klubban rendezett vitán.

[3] *Nemzetgyűlés Naplója,* VIII. k. 852–853.
[4] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 233.

A Független Kisgazdapárt 1947. november 12-i nyilatkozatában a polgári demokráciával szemben - amelyet az országgyűlési választásokon még politikája alapelveként hirdetett meg - odaállt a népi demokrácia mellé. A párt vezetősége 1948. március 6-7-i balatonkenesei értekezletén alakította ki új politikai irányvonalát; e szerint az MKP 1948 februárjában nyilvánosságra hozott szövetkezetpolitikai irányelveivel összhangban hangsúlyozta, hogy a mezőgazdasági termelés korszerűsítésének legalkalmasabb módja „az önkéntes társuláson alapuló, államilag hathatósan támogatott szövetkezés, amivel nemcsak a termelési nehézségeket lehet áthidalni, hanem a későbbre várható, mezőgazdasági értékesítési válságokkal szemben is ellenállóvá teszi a parasztságunkat és biztosítja gazdasági megerősödését."[5]

1948. augusztus 20-án - néhány héttel a két munkáspárt „egyesülése", az MDP megalakulása után - Kecskeméten elhangzott Rákosi Mátyásnak a fordulatot jelző beszéde. „A magyar demokrácia természetesen minden erejével azon van, hogy támogassa a dolgozó parasztságot a szövetkezésben, hogy kezükre járjon minden téren gazdasági megerősödésükben" - mondta Rákosi, s egyúttal a következőket is hangsúlyozta: „A demokrácia nemcsak a dolgozó parasztság szövetkezését támogatja, de gondoskodik róla, hogy a kulák nagygazda fája ne nőjön az égig, hogy korlátok közé szorítsák a kulák terjeszkedését... A népi demokráciának, amely a városban annyi sikerrel építi a szocializmust, a falun is meg kell kezdeni ezt a munkát, a dolgozó parasztság megerősítésére és felvirágoztatására. A kérdés, hogy merre menjen a dolgozó parasztság, fel van vetve, és a válasz is világos. A dolgozó parasztság a szövetkezés, a kölcsönös segítés és a közös munka útját választja. És ebben teljes erővel támogatja őt a város dolgozó népe, az egész demokrácia."[6] Ez pedig azt jelentette, hogy az MDP módosította az MKP néhány hónappal korábban meghirdetett szövetkezeti irányvonalát és parasztpolitikáját, másképpen szólva: a mezőgazdaságban is rátér a szocializmus útjára. Ebben a beszédében Rákosi nem véletlenül dicsérte meg a Kisgazdapártot, amely szerinte egy év alatt megtisztult, s mostani vezetői világosan látják a munkássággal való szövetség, a „kulák gazdák" elleni harc szükségességét, és teljes erővel támogatják a parasztság szövetkezését, a falusi tervgazdálkodást.

Rákosi Mátyás szavait mintegy megerősítette az FKGP második balatonkenesei értekezlete, amelyet 1948. október 28-29-én tartottak. Az itt elfogadott határozatok rögzítették, hogy a Kisgazdapárt életében „végbement elvi tisztulás, szervezeti és személyi változások" azt jelentik, hogy a jövőben a párt a kis- és középparasztságra kíván támaszkodni. Már azt is hangsúlyozták, hogy „az állam és a pártszervezetek álljanak a bátor kezdeményezők, az újítók, a kis- és középparasztok termelő, bérlő és értékesítő szövetkezetei mellé. A megalakuló érdekvédelmi szervezeten, a politikai és népi szerveken keresztül óvják a parasztságot az ellenforradalmi szellem, a passzivitás és a népi romantika kísértésével szemben. Legyenek segítségére abban a nehéz munkában, amelynek célja a falu népének teljes felszabadulása, a gazdasági boldogulása, kulturális felemelkedése és a magyar dolgozó parasztemberhez méltó életformájának kialakítása." A határozat helyeselte, hogy a kormány elsősorban a nehézipar fejlesztésére összpontosít. Beváltak az államosításhoz fűzött várakozások nemcsak politikai, hanem szociális vonalon és gazdasági téren is egyaránt, s a kormány a jövőben „fordítson figyelmet arra, hogy a szövetkezetek mellett erős és egészséges mezőgazdasági ipar épüljön ki". A határozat a továbbiakban „a népi demokrácia továbbfejlesztése" és a Függetlenségi Front, vagyis a koalíció újjászervezése szempontjából elsődlegesnek „a munkásság és a dolgozó parasztság szövetségét" tartotta. Foglalkozott az értelmiség és a dolgozó kispolgárság helyzetével, amellyel kapcsolatban hangsúlyozta: „A kisiparos és a kiskereskedő szorgalmára és szakértelmére épp úgy szükség van a minőségi termelésben, a tervgazdaságban és az átalakult termelési és értékesítési hálózatban, mint azokra az értelmiségi elemekre, akiknek magasabb szellemi felkészültségét, tanultságát és tudását sem az államigazgatás, sem a termelés, sem a gazdasági vagy tudományos élet nem nélkülözheti, és éppen nélkülözhetetlenségük biztosítja számukra a nagyobb megbecsülést". Ezzel együtt azt is megállapította, hogy az említett rétegekkel szemben jogos kívánalom a „népi demokrácia őszinte szolgálatának" a megkövetelése.[7]

Dobi István pártelnök a következő ajánlósorok kíséretében juttatta el a határozatot a párt tagjaihoz: „Erősítsék álláspontjukban a népi demokrácia híveit és győzzék meg a bizalmatlanokat arról, hogy a mi utunk helyes, és hogy ez az út az egész magyar dolgozó nép felemelkedésének az útja. Ehhez a meggyőzéshez akarunk eszközt, de azt is mondhatom, hogy fegyvert adni azoknak a kezébe, akik velünk vannak... Azt akarjuk, hogy a balatonkenesei óhaj és szellem eljusson minden pártszervezetbe, minden városba és faluba, de jusson el a legtávolabbi tanyára is, ahol parasztok élnek, dolgoznak és várják gazdasági helyzetük további egészséges megerősödését, nehézségeik könnyítését, életformájuk jobbrafordulását."[8] A pártvezetőség ilyen állásfoglalásai, határozatai azonban nem hatottak a kívánt irányban, inkább tovább növelték az FKGP-ből kiábrándultak és ezért kilépők számát.

Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén kijelentette: az új Függetlenségi Népfront nem lesz tömegszervezet, főleg a célok azonossága tartja majd össze, azoké a céloké természetesen, amelyeket az MDP szab meg. Rákosi egyúttal nyíltan megmondta azt is: „Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni. Ez persze nem könnyű. Az ember csinál valamit, és annak az ellenkezőjét is csinálja." A Központi Vezetőség ülésén azonban Szakasits Árpád, a párt elnöke hangsúlyozta a legerőteljesebben „a régi formák és intézmények" megszüntetésének és „a szovjet példa követésének" fontosságát. „A mi pártunknak hűségesen követnie kell a Szovjetunió példáját és útmutatásait - emelte ki Szakasits -, mert igaza van Rákosi elvtársnak: nincs külön magyar út, amiként nincs külön szabadalmazott jugoszláv út sem, és semmiféle más külön út. Csak egy út van: a Szovjetunió vérrel megszentelt és dicsőséges útja, a marxizmus-leninizmus útja! Minden más út a gyalázatba, a szolgaságba vezet." Rákosi itt foglalt állást a tekintetben is, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítását igen rövid időn belül meg kell ol-

[5] *Magyarországi pártprogramok 1944-1988.* 187.
[6] Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* Szikra, Budapest, 1950. 332-333.

[7] *Magyarországi pártprogramok 1944-1988.* 213-216.
[8] *A második balatonkenesei értekezlet.* Kiadja a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt. Budapest, 1948. 9.

dani, „a kérdést 3-4 éven belül oda kell vinni, hogy a magyar parasztság 90 százaléka rendes szocialista közös társasművelésben művelje földjét."[9]

1948 őszén, a Függetlenségi Népfront „egyetlen, osztatlan tömegszervezetté" átalakítása jegyében, felgyorsították az NPP és az FKGP „belső tisztulási folyamatát": az MDP nyomására a jobboldaliság vádjával ezreket és tízezreket zárak ki a két pártból. A többpártrendszer felszámolásával párhuzamosan, 1948 őszén és 1949 tavaszán a MDP vezetői erőfeszítéseket tettek az agrárpártok tagságának megnyerésére, egységes falusi tömegszervezetbe tömörítésükre. A létrehozott új, falusi tömegszervezetnek, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségének (DÉFOSZ) tagságát azonban leszűkítették a mezőgazdasági munkásokra és szegényparasztokra. Így a DÉFOSZ 1949 tavaszától lényegében csak a munkaközvetítéssel foglalkozott, vagyis szakszervezeti tevékenységet folytatott. A tulajdonos parasztság gazdasági érdekképviselet nélkül maradt. A parasztember ezután senkihez sem fordulhatott panaszával, legfeljebb csak ahhoz, aki vele szemben szankciókat alkalmazott: a hatalomhoz.

Az 1949. májusi országgyűlési választások után a kormány elnöke ismét Dobi István lett. Rajta kívül még két „kisgazdapárti" (Bognár József és Ortutay Gyula) és két „parasztpárti" (Erdei Ferenc és Darvas József) minisztere volt a kormánynak. A fennmaradó 11 tárcát az MDP képviselői kapták. Dobi István miniszterelnöki programbeszédében, 1949. június 4-én kijelentette: „Népünk a Magyar Dolgozók Pártjának és bölcs vezetőjének, Rákosi Mátyásnak útmutatásával akar dolgozni és előrehaladni." A kormány legfontosabb gazdasági feladatának az ötéves terv előkészítését és sikeres végrehajtását tartotta, a legközelebbi időszak megoldandó feladatai közül pedig külön is kiemelte a „népköztársasági alkotmány" megalkotását, az állam és egyház viszonyának rendezését, valamint a honvédség fejlesztését, amelynek „ereje, korszerű felszerelése és kiképzése a dolgozó nép hatalmát erősíti, országunk függetlenségét és békéjét védi".[10]

Az Országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el a Magyar Népköztársaság Alkotmányát, amely lényegében az 1936-os szovjet alkotmány „másolata" volt. Az alkotmány rögzítette, hogy „a népköztársaság a munkások és a dolgozó parasztok állama", és annak megfelelően „minden hatalom a dolgozó népé".

1948 decemberében megjelent a termelőszövetkezetek működési szabályzata, amely – a munkaszervezetek fejlettsége, a közösen végzett munka fokozatai szerint – a termelési társulások három típusát határozta meg. Az I. és a II. típus még inkább az egyéni gazdasághoz állt közelebb, a III. típusban viszont már a közös gazdálkodás vonásai uralkodtak. 1949-től meggyorsították a tömeges szervezést, amely aztán a parasztság „felszámolásához" vezetett.

A parasztság gazdasági ellehetetlenítése csakhamar katasztrofális méreteket öltött. 1948-ban a parasztságnak már minden egyes rétege több „közterhet" viselt, mint 1938-ban. S ez a következő esztendőben megháromszorozódott.

A legsúlyosabb teher a beszolgáltatás volt. Ezt már 1945-ben bevezették, a kivetés alapja az évek során változott, s 1948–49-től a földadóhoz igazított mindegyik művelési ágban tekintetbe vették. A dolgozó parasztnak a szántó, a kert, a gyümölcsös, a rét, a szőlő és a legelő együttes területének nagysága alapján kellett teljesítenie a beszolgáltatást. 1945-ben kenyérgabonát, szemestakarmányt és olajos magvakat kellett beszolgáltatni, 1946-ban már burgonyát és élő állatot is. Az 1948–49-es gazdasági évben mindez kiegészült a szálastakarmány, az 1950–51. gazdasági év során pedig a széna és a tej beadásának kötelezettségével is. Az 1948–49-es begyűjtési rendelet szerint egy 25 holdon gazdálkodónak háromszor, az 50 holdasnak négyszer annyi volt a terménybeadási kötelezettsége, mint egy ötholdas gazdának. Ezen túlmenően 1948-tól zsírbeadási kötelezettség, 1949-től sertéshizlalási és -beadási kötelezettség, majd szénabeadás, baromfi-, a tojás- és tejbeadás mellett külön sertés- és borbeadás is terhelte a parasztságot. A terheket minden kategóriában szinte állandóan és minden lehetséges módon fokozták és emelték. Így ezek végül is teljesíthetetlenné váltak. Az emberek 1948 után tömegesen menekülnek a földtől.

Az MDP vezetői úgy állították be a jómódú parasztságot, mint a hatalom esküdt ellenségét, a termelőszövetkezeti mozgalom kerékkötőjét, amelyet ezért „ki kell iktatni" a magyar társadalomból. 1948/49 fordulóján összeírták az országban az ún. kulákgazdaságokat. Ennek meghatározásával a gazdasági terület nagyságán (max. 25 kat. hold föld) kívül számba kellett venni az idegen munkaerő foglalkoztatását, a föld minőségére utaló kataszteri tiszta jövedelmet (minimum 350 aranykorona) és a más gazdasági ágakból származó jövedelmet.

A kuláklistát a párttitkár, a rendőrparancsnok és az elöljáróság vezetője – később a tanácselnök – állította össze és írta alá. A kulákok fajtái: „földkulák" (földműves, nagybérlő), „ipari kulák" (kocsmáros, gép- vagy kisüzem-tulajdonos), „kupeckulák" (kereskedő), „politikai kulák" (pap, volt csendőr, bankigazgató és más „osztályellenség"). Kuláknak tekintették azokat is, akik hosszabb vagy rövidebb ideig állandó alkalmazottakat tartottak, s ezért „kizsákmányoló"-nak számítottak.

Kormányrendelet szabályozta 1948–49-től a mezőgazdasági fejlesztési járulékot, amelyet azoknak kellett fizetniük, akiknek a földterülete a 15 kat. holdat, a birtok tiszta jövedelme pedig a 151 aranykoronát meghaladta. A kert- és szőlőterületet háromszoros súllyal kellett figyelembe venni. A közös háztartásban élők földjét és tiszta jövedelmét az adókivetésnél összegezték. A kuláklisták összeállításánál a kertet, a gyümölcsöst négyszeres, a szőlőt ötszörös szorzószámmal vették figyelembe.

A „kulákság elleni harc", a „falusi osztályellenség elleni küzdelem" s a csoportok megfélemlítésének" sztálini politikája nyomán kombinált gazdasági, rendőri és egyéb eszközökkel a félelem légkörét és a rendszeres jogtiprás gyakorlatát honosították meg falun. 1949-től kezdve nem jelent meg olyan, mezőgazdasággal kapcsolatos kormányrendelet, határozat vagy utasítás, amelynek záradéka ne tartalmazott volna szigorú fenyegetéseket. „Az osztályharc állandó éleződésének" jegyében célul tűzték ki a kulákság teljes likvidálását. Gerő Ernő szerint „ugyanúgy, ahogy a Szovjetunióban történt, két szakaszban". A befejezés időpontját 1952-ben határozták meg.

Az 1947–1949-es fordulat után egyedül az MDP maradt a politikai színpadon, a tényleges hatalmat pedig Rákosi Mátyás és szűkebb köre (Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József, korábbi és egyben akkori „szövetségeseik"), valamint az Államvédelmi Hatóság és kiszolgálói jelentették, illetőleg képviselték. Az elkövetkező években ezek

[9] MOL M-KS 276. f. 52/4. ő. e.
[10] *Szabad Nép*, 1949. június 5.

a személyek és intézmények döntöttek - teljhatalommal és minden ellenőrzés nélkül - az országnak és népének sorsáról.

Az 1949 nyarára kiterebélyesedő általános hadjárat, amelyet az „éberség" jegyében az „ellenség ellen" folytattak, nemcsak koncepciós ügyek és perek sorozatát eredményezte, hanem más adminisztratív rendszabályokat is szült, minden ítéleti forma nélkül internálás, kitelepítés stb. Sajnos, igaza volt Révai Józsefnek, amikor néhány évvel később - az MDP Politikai Bizottságának 1953. június 20-i ülésén, erre az időszakra visszatekintve, a következőket mondta: „Mi szónokoltunk arról, hogy a proletárdiktatúra nem a széles néptömegek számára diktatúra és meg kell mondani, hogy a régi értelemben vett rendőrállam lettünk."[11] Tegyük hozzá: nem a „régi értelemben", hanem szovjet megszállás alatt, az MDP vezetőinek politikája következményeként.

Eredeti megjelenés: *Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára.* Szerk.: Anghi János-ifj. Barta János. Multiplex Media - DUP, Debrecen, 2005. 363-372.

[11] Idézi Gergely Jenő-Izsák Lajos: *A huszadik század története.* Pannonica Kiadó, Budapest, 2000. 321.

Az ellenzéki pártok a fordulat éveiben

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választáson a koalíció, pontosabban szólva a választási szövetség négy pártja - a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP) és a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) - megkapta a szavazatok 60,9%-át. Így a hat ellenzéki pártnak - Demokrata Néppárt (DNP), Magyar Függetlenségi Párt (MFP), Független Magyar Demokrata Párt (FMDP), Keresztény Női Tábor (KNT), Magyar Radikális Párt (MRP) és Polgári Demokrata Párt (PDP) - 39,1% jutott. Annak ellenére, hogy a kommunista párt kapta a legtöbb szavazatot (22,3%), az eredmények azt is megmutatták, hogy Magyarországon 1947 nyarán a szavazók többsége továbbra is a „polgári életforma" mellett voksolt, illetve állt ki, hiszen az ellenzéki pártok és a Kisgazdapárt szavazóinak száma együttesen csaknem elérte az 55 százalékot. Az ellenzéki pártok közül a DNP 820 453 „tiszta" szavazatával valamennyi párt közül a második helyet szerezte meg, az MFP pedig közvetlenül az FKGP és az SZDP után következett.[1]

A DNP vezetői nagy örömmel fogadták az eredményeket. Barankovics István, a párt vezetője úgy értékelte a választást, hogy nem betetőzése volt egy nehéz munkának, hanem „nyitánya egy sok gonddal, áldozattal és szorgalommal munkálkodó jövőnek, melynek nagynak kell lennie".[2] Pfeiffer Zoltán szeptember első napjaiban azt üzente a választóinak: „A Magyar Függetlenségi Párt fegyelmezetten rendezi sorait a győzelem után, hidegvérrel szemléljük a politikai fordulatokat, megyünk a magunk útján, ellenzékiek maradunk."[3] Pedig már ismerte Rákosi Mátyás szeptember 2-i nyilatkozatát, aki pártja nevében leszögezte: az MFP „demokráciaellenes aknamunkáját meg kell és meg fogjuk hiúsítani", és a DNP-ről is azt mondta, hogy e párt „jövőbeni magatartása alapján lehet majd véglegesen eldönteni, vajon a demokratikus építőmunka útján akar-e járni, vagy a reakcióval akar-e együtt haladni?"[4]

Az MKP Politikai Bizottságának határozatát Rákosi a Központi Vezetőség szeptember 1-jei ülésén a következő kijelentésekkel „erősítette" meg: „A mi véleményünk az,

[1] Az 1947-es választási küzdelmekről és a választási eredmények értékeléséről részletesebben lásd Izsák Lajos: *A parlamentarizmus vesztett csatája. Az 1947. évi országgyűlési választások. Parlamenti képviselőválasztások 1920-1990.* Tanulmányok. Szerk.: Földes György és Hubai László. Politikatörténeti Alapítvány, 1994. 243-267.

[2] *Hazánk,* 1947. szeptember 7.

[3] *Ellenzék,* 1947. szeptember 6.

[4] *Szabad Nép,* 1947. szeptember 2.

hogy Pfeifferékkel szemben nemcsak ideológiai harcot kell indítani, hanem ki kell harcolni azt is, hogy kikerüljenek a parlamentből. A mi demokráciánk fiatal és vékony, porcogós csontozata nem bírja még el, hogy egy fasiszta csoport a nehéz gazdasági viszonyok kihasználásával aknamunkát végezzen. Mi azonkívül Pfeifferék eltávolítását az erőviszonyok további megváltoztatása céljából is forszírozzuk."[5]

Rákosi kijelentései kétségtelenül hatást gyakoroltak a két párt további politikájára és sorsára, de legalább ilyen döntő volt az a tény, hogy a választások után néhány héttel, 1947. szeptember végén, a lengyelországi Szklarska Poręba üdülőhelyen a Szovjetunió és hat európai „népi demokratikus" ország (Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Románia) kommunista pártja, valamint a francia és az olasz testvérpárt megalakították a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját (Kominform).[6] A résztvevők a kommunista pártok között meglazult kapcsolatok ellensúlyozására Tájékoztató Iroda felállítását határozták el, melynek feladata „megszervezni a pártok tapasztalatainak egymás közötti kicserélését, és szükség szerint - kölcsönös megegyezés alapján - összeegyeztetni azok tevékenységét".[7]

Az MKP képviseletében Farkas Mihály és Révai József utazott a tanácskozásra. Hazatérésük után elkészített beszámolójukban nemcsak azt tartották nagy jelentőségűnek, hogy „az SZKP részéről Sztálin elvtárs két olyan közeli munkatársa vett részt és játszott vezető szerepet az értekezlet munkájában, mint Zsdanov és Malenkov elvtársak", hanem azt is „történelmi jelentőségű"-nek nevezték, hogy „a legfontosabb kommunista pártok együttműködésének szervezeti feltételeit újra megteremtették a Tájékoztató Iroda létesítésével". Külön is felhívták az MKP Politikai Bizottsága tagjainak a figyelmét arra, hogy a konferencia megalapozta az amerikai imperializmus ellen folytatott harc „koordinált taktikáját", s emellett konkrét útmutatásokat is adott, miszerint „a koalíciós kormányokban való részvétel egymagában csak akkor jelenti egyben a hatalomban való részvételt is, ha a kommunista pártok a koalíciós kormányokban elfoglalt pozícióikat tényleges hatalmi pozíciók elfoglalására és azok kiszélesítésére tudják felhasználni". A hatalmi szempontok hangsúlyozása elsősorban abban jutott kifejezésre (s tanácsolták is a résztvevőknek), hogy a kommunista pártok rendelkezzenek a fegyveres erők felett. „Ezen a területen olyan politikát kell folytatniuk, mely nem a hatalom megosztására, hanem minden más erőnek a fegyveres erők fölött való rendelkezéséről való kizárására vezet". Egyöntetű volt az értekezleten az a vélemény is, hogy a burzsoáziát ki kell szorítani nemcsak a politikai hatalomból, hanem „gazdasági hatalmának összezsúfítésére, végső fokon megsemmisítésére" kell törekedni.[8]

A Tájékoztató Iroda helyzetelemzéséből és állásfoglalásaiból következően Farkas és Révai egyúttal megfogalmazta az MKP további legfontosabb teendőit. Az egyik: „Az új koalíció kialakítására irányuló politikai vonal végrehajtásának meggyorsítása" (az ehhez szükséges rendszabályok sürgős kidolgozásával), s egyúttal „a Pfeiffer-párt szétzúzása". A másik pedig az: „Szilárdan ki kell tartani ama álláspont mellett, hogy kulcspozíciók átengedéséről sem a hadseregben, sem a rendőrségen nem lehet szó."[9]

[5] PIL 274. f. 3/104. ő. e.
[6] *A tartós békéért, a népi demokráciáért.* 7-18.
[7] Uo. 6.
[8] PIL 274. f. 3/112. ő. e.
[9] Uo.

Az intézkedések kidolgozásával és következetes végrehajtásával megkezdődött az „új koalíció" kialakítása, s ezzel együtt a polgári pártoknak és képviselőiknek, a polgári demokrácia híveinek a politikai életből való eltávolítása, a demokrácia, a parlamentarizmus és a többpártrendszer felszámolása. Nem is szólva arról az MKP számára kedvező feltételről, hogy a magyar békeszerződés életbelépése - 1947. szeptember 15. - a szovjet csapatok további ittmaradását is szankcionálta.

Az 1947-es választás után politikai és kormányzati válság alakult ki, amelynek következményeit csak sorozatos pártközi tárgyalásokkal lehetett feloldani. Mindezek eredményeként szeptember 23-án újjáalakult Dinnyés Lajos kormánya. A kormánynak a miniszterelnök mellett még három kisgazda tagja (Nyárádi Miklós pénzügy-, Szabó Árpád földművelésügyi és Ortutay Gyula vallás- és közoktatási miniszter) volt. A kormány tagja maradt az SZDP korábbi négy képviselője (Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes, Bán Antal iparügyi, Ries István igazságügy- és Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter). Az NPP részéről Veres Péter lett a honvédelmi miniszter, Darvas József pedig az építés- és közmunkaügyi miniszter. A kommunista miniszterek száma ötre emelkedett (Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes, Rajk László belügy-, Gerő Ernő közlekedésügyi, Olt Károly népjóléti, Molnár Erik külügyminiszter, aki azonban egyben a tájékoztatásügyi tárca vezetésére is megbízást kapott). Ezzel egy időben a kommunista főispánok száma hatról tízre, a szociáldemokratáké ötről hétre, a parasztpártiaké háromról négyre emelkedett, a kisgazdáké viszont tizennégyről hétre csökkent. A kormány hivatalba lépését követő napon Rákosi nem kevés önbizalommal írta J. V. Sztálinnak: „Most már vannak bizonyos tapasztalataink a parlamenti demokrácia lehetőségeinek kezelésében, s reméljük, hogy mint nagy, céltudatos és egységes párt, megálljuk helyünket ebben a helyzetben, mikor a többiek zavarodottak vagy bizonytalanok. Természetesen látjuk azt is, hogy adódhatnak helyzetek, amelyekben nem ragaszkodhatunk túlságosan a formális demokrácia szokásaihoz. Bízunk benne, hogy a választás után kialakult helyzetben tömegbázisunkat - a magyar demokrácia fejlődésének egyetlen garanciáját - tovább erősíthetjük és mélyíthetjük."[10] A Dinnyés-kormány programjának középpontjában a hároméves terv végrehajtása állt. A polgári ellenzék „nem"-mel szavazott a programra, ami újabb éles politikai küzdelemhez vezetett.

A Magyar Függetlenségi Párt ellen közvetlenül a választások után politikai, adminisztratív, majd október elejétől jogi síkon is megindította a harcot az MKP. Pfeifferék még az új kormány megalakulása előtt tudatták a közvéleménnyel: „Mi - ha úgy fordul, egyedül is - őrzői leszünk a magyar nép ezeréves vágyainak, ragaszkodunk a polgári életforma gondolatához és gyakorlásához, az egy és örök, jelző nélküli demokrácia tisztes elveihez, a jogegyenlőséghez, a többségi elvhez, a kisebbségi jogok tiszteletben tartásához. A legélesebben visszautasítjuk azt a pártsovinizmustól fűtött, felháborító elméletet, hogy aki a hatalom pártjaira szavazott, az demokrata, aki pedig ránk, az ellenzékre adta a voksát, az fasiszta."[11] Az MFP próbálkozásai azonban már nem vezethettek eredményre.

[10] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948.* 233.
[11] *Ellenzék,* 1947. szeptember 20.

A Választási Bíróság elnökét, Major Ákost Rákosi még szeptember elején magához hívatta, s közölte vele, hogy az MKP különleges feladatot bíz rá, mivel „a Választási Bíróság működésétől függ, hogy lesz vagy sem polgárháború Magyarországon", a koalíciós pártok ugyanis közösen támadják a Pfeiffer-párt egész választási eredményét az induláshoz szükséges ajánlásainak meghamisítása miatt. Az ítélkezés várható eredményét illetően az MKP főtitkára mintegy nyomatékként azt is közölte: „Major pajtás, nem szeretném magával összeakasztani a bajuszt."[12]

1947. szeptember közepétől kezdve - rövid időn belül - az ÁVO nyomozói több mint 9000 jegyzőkönyvet vettek fel arról, hogy a Pfeiffer-párt ajánlásgyűjtői részéről „hamisítások történtek". Ezek a „jegyzőkönyvek" szolgáltatták az alapot arra, hogy a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére a koalíció tagjai, valamint a Magyar Radikális Párt október elején petícióval támadta meg az MFP mandátumait.[13] A petíció benyújtásával nagyjából egy időben az MKP felhívására és ösztönzésére országszerte tiltakozó gyűlések zajlottak le a Pfeiffer-párt betiltása érdekében. Az MFP azonban nem adta fel ellenzéki magatartását, sőt még a korábbiaknál is keményebben kiállt ellenzékisége mellett. Így a párt vezérszónoka, Moór Gyula professzor, a kormányprogram feletti vitában - ahol helytelenítette a hároméves terv beindítását, a bankok állami kezelésbe vételének a kormányprogramban kitűzött célját... stb. - „tökéletes és teljes bizalmatlanságot" jelentett be Dinnyés Lajos miniszterelnökkel és kormányával szemben. A párt képviselői ellene szavaztak a munkásbíráskodásról szóló törvényjavaslat sürgősségi indítványának, majd elutasították az uzsorabírósági különtanácsokról szóló törvényjavaslatot, s nem fogadták el az államháztartás vitelének meghosszabbításáról a kormánynak adott további felhatalmazást sem.[14]

1947. október 20-án megkezdődött a „petíciós per". A tárgyalásokon az MFP-t a pártvezér, Pfeiffer Zoltán képviselte. „Dr. Pfeiffer Zoltán négy órát beszélt - emlékezett vissza a Választási Bíróság elnöke -, melynek lényege az volt, hogy még nem fordult elő olyan választás, amely után a kormánypárt azt kívánta volna, hogy az ellenzéket egyszerűen iktassák ki a parlamenti életből. A koalíciónak azok a pártjai egyesültek ezen az alapon, amelyek pár héttel ezelőtt még a legsúlyosabb visszaélésekkel gyanúsítgatták egymást."[15] Pfeiffer további felszólalásában őszintén és joggal azt is fejtegette, hogy az MFP mandátumainak esetleges megsemmisítése „a demokrácia súlyos megsértése lenne, mert az nem megengedhető, hogy egy hétszázezer főnyi tömeg a parlamentben képviselet nélkül maradjon".[16] A tárgyalások alatt Pfeiffer állításait nem tudták meggyőző hitelességgel visszautasítani, illetve megcáfolni. Ezután a Budapesti Főügyészség az Országgyűlés elnökéhez kiadatási kérelemmel fordult, amely Pfeiffer Zoltán mentelmi jogának felfüggesztését kérte, az előzetes letartóztatásra is kiterjedő joghatállyal. Ennek nyilvánosságra hozatala után, november 4-én Pfeiffer Zoltán elhagyta az országot, és az Amerikai Egyesült Államokba távozott. Ott nyomban nyilatkozatot tett közzé, amelyben támadta a Szovjetuniót és az MKP-t, s egyúttal a nyugati országok beavatkozását szorgalmazta.

[12] Major Ákos: *Népbíráskodás - forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései.* Minerva, Budapest, 1988. 351-352.
[13] Belügyminisztérium Történeti Irattára. III/III-3-a. 10-10711. (Volt polgári pártok) 0/12/145.
[14] Részletesebben lásd Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944-1949.* 210-215.
[15] Major Ákos: *Népbíráskodás - forradalmi törvényesség.* 355.
[16] *Szabad Nép,* 1947. október 24.

A Választási Bíróság 1947. november 20-án határozatban mondta ki a párt listáján megválasztott 49 képviselő mandátumának megsemmisítését, Rajk László belügyminiszter pedig feloszlatta a pártot. Miután a Magyar Függetlenségi Pártot eltávolították az Országgyűlésből, jelentősen meggyengült az ellenzék, s ezzel együtt a Demokrata Néppárt hangja és ereje is. Ekkorra egyébként a párt vidéki szervezetei is többnyire passzivitásba vonultak, illetve „adminisztratív korlátozások" következtében nagyrészt véglegesen befejezték a tevékenységüket. Mindszenty hercegprímás továbbra sem támogatta a pártot, sőt a benne lévő híveit is megpróbálta Barankovicsék ellen hangolni. A kommunisták nyomására ugyanakkor a Budapesti Főügyészség több képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte, amit az illetékes fórumok természetesen jóváhagytak, majd hamis vádak és rágalmak alapján az Országgyűlés megfosztotta mandátumától - többek között - Ugrin Józsefet, Berkes Jánost, Keresztes Sándort és Szabados Pált. A nyár folyamán Barankovics István főtitkár és társai, korábbi sikertelen próbálkozásaik után, újabb kísérletet tettek arra, hogy Mindszenty bíboros támogatását elnyerjék.[17]

1948 májusától-júniusától kezdve a DNP képviselői gyűléseiken és sajtójuk hasábjain határozottan kiálltak az iskolák államosítása ellen. „A szomorú események a napnál világosabbá teszik - állapította meg a *Hazánk,* nem véletlenül a pócspetri tragikus események kapcsán -, hogy az egyház és az állam viszonyának problémáját ki kell emelni a tömegszenvedélyek hullámai közül, helyesebben sohase lett volna szabad oda bedobni."[18] 1948. június 16-án, az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényjavaslat parlamenti vitájában, Barankovics István történelmi súlyú kisebbségi véleményt kifejező beszédében nyomatékosan hangsúlyozta: a DNP-nek politikai és lelkiismereti kötelessége a törvényjavaslat elutasítása. „A politikai ok abban áll - mondotta -, hogy a mi pártunk a választásokon alapvetően a természetjogi politikai szemlélet mellett kötötte le magát. Számunkra tehát főbenjáró egzisztenciális, politikai kérdés e törvényjavaslattal kapcsolatos magatartásunk kifejtése... A lelkiismereti ok pedig abban áll, hogy minket lelkiismereti, hitbeli parancs is kötelez szólni ama lényeges jogunkról és igazunkról, amelyet ez a törvényjavaslat kétségbe von." Másfél órás beszédében rámutatott arra, hogy a törvényjavaslat célja - többek között - a keresztény nevelés lehetőségének megakadályozása, továbbá bizonyította azt is, hogy az államnak kötelessége támogatni a hitvallásos iskolákat. „A legcsekélyebb ingadozás nélkül merem állítani - szögezte le beszéde végén a DNP főtitkára -, hogy ez a törvényjavaslat, ha az Országgyűlés többségének helyeslését el is nyeri, a magyar nép igen nagy többségének értelmi, akarati és érzelmi egyetértését sohasem fogja elnyerni. És akik ezt a törvényt megszavazzák, ezeknek is tudniuk kell, hogy ennek a javaslatnak a törvényerőre emelésével politikai győzelmet már nem arathatnak... A javaslatot nem fogadom el."[19]

[17] Részletesebben lásd *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948.* 218-225.
[18] *Hazánk,* 1948. június 11.
[19] *Hazánk,* 1948. június 18.

A Demokrata Néppárt élt a házszabályok adta lehetőséggel, és indítványával név szerinti szavazásra kényszerítette az Országgyűlés tagjait - 1945 óta első alkalommal. A parlament 362 képviselője közül 293 jelent meg a szavazáson; ebből 230-an „igen"-nel, a DNP, a Keresztény Női Tábor és az FMDP néhány képviselője, összesen 63-an „nem"-mel szavaztak. Mindszenty az egyházi iskolák államosítása után - annak ellenére, hogy a DNP a szavazáson az ő álláspontját is képviselte - nem támogatta a pártot. Ismételten leszögezte: „...a Demokrata Néppárt nem lehet a magyar kibontakozás alapja, inkább az elvi alapok megrontója, és nem lehet a szükséges és várva várt világnézeti párt."[20]

A Pfeiffer-párt kiiktatása a politikai életből, valamint az 1947 őszén bekövetkezett egyéb események a Polgári Demokrata Párt vezetőiben azt az elhatározást érlelték meg, hogy tárgyalásokat kezdeményezzenek a Magyar Radikális Párt vezetőivel a két párt szorosabb együttműködéséről. A közeledésre az MRP részéről is megvolt a hajlandóság.[21] A PDP és az MRP képviselőinek közös tanácskozásain az a vélemény alakult ki, hogy a létrehozandó pártszövetségben a pártok tartsák meg „jogi személyiségüket", vagyis önállóságukat. A két párt közötti tárgyalások azonban 1948 elején, az MRP-ben kirobbant személyi ellentétek miatt, átmenetileg szüneteltek. Szerepet játszott itt az is, hogy az érintettek egyelőre nem látták világosan az MRP, illetőleg a PDP helyét és lehetőségeit az újjászerveződő függetlenségi frontban. „A politikai helyzet szükségessé teszi annak a pártszövetségnek a megkötését - állapította meg Bródy Ernő a PDP Elnöki Tanácsának 1948. április 11-i ülésén -, amelynek tervéről az utóbbi időben sokat tárgyaltunk."[22] Az MRP Elnöki Tanácsa április 23-án foglalt állást e kérdésben, s még ugyanazon a napon találkozott a két párt vezetősége is. Megvitatta, majd jóváhagyólag tudomásul vette a pártszövetség szerződéstervezetét.

A két párt vezetői közül Supka Géza a PDP részéről abban jelölte meg az új pártszövetség célját, hogy az „a polgárságnak jó szándékú, becsületes, baloldali beállítottságú elemeit átvezesse az új világ küszöbén, amelynek szemöldökfájára a »népi demokrácia« követelése van felírva. Az a baloldali polgárság, amely az új pártszövetség köré tömörül, legyen vele tisztában, hogy ez a pártszövetség nem lehet fedőszerve semmiféle jobboldali próbálkozásnak, s nem lehet alibi-fügefalevele semmiféle reakciónak."[23]

Zsolt Béla pedig a radikálisok nevében annak a véleményének adott hangot, hogy az új pártszövetségnek majd az lesz a feladata, hogy „a polgárság mindig vitathatatlanul nagy értékkészletét az építés szolgálatába állítsuk, és meggyőzzük a vezető erőket arról, hogy a polgárság ugyanolyan integráns alkotó része a népnek, mint a parasztság és a munkásság". De ehhez egyúttal még azt is hozzáfűzte, hogy „a polgárság alatt természetesen nem a nagyburzsoáziát" érti.[24]

[20] Esztergomi Prímási Levéltár. 4910/1948.
[21] MOL P. 1949. 47. cs. és Országos Széchényi Könyvtár. Csécsy-hagyaték
[22] Uo.
[23] *Világ,* 1948. május 13.
[24] *Világ,* 1948. május 16.

A Radikális Demokrata Pártszövetség megalakulásának tényét 1948. május 13-án hozták nyilvánosságra. A pártszövetség - programja szerint[25] - azokat a személyeket kívánta soraiba tömöríteni, „akik nem tagjai ugyan egyik jelenlegi koalíciós pártnak sem, de kifogástalan múltjuk és demokratikus meggyőződésük alapján jogot szereztek arra, hogy a magyar közéletben és termelésben tevékeny szerepük legyen. Ezek az egyedek kimondottan kispolgári életkörülmények között élnek: iparosok, kereskedők, önálló foglalkozású egyének, orvosok, mérnökök stb. De vannak szép számmal demokratikus polgárok az agrár, tisztviselői, értelmiségi stb. rétegekben is." Ez a dokumentum a továbbiakban megpróbált választ adni arra is, mi a különbség a munkáspártok és a létrejött új pártszövetség között. „Egyenesen ki kell mondani, hogy a marxista-leninista elmélet és gyakorlat alapvető kérdéseit tiszteletben tartjuk, egyrészt magunk is helyeseljük; más vonatkozásban és elsősorban gazdaságpolitikai vonatkozásban toleranciát és megegyezést kívánunk a kétségtelenül meglevő és fontos feladatokat teljesítő kispolgári rétegekkel, illetőleg egyedekkel szemben." Mindezekkel együtt azt is leszögezte a program, hogy a „főleg urbánus" réteg számára egyenlő politikai elbánást és megélhetést követel. Az utóbbi egyébként a pártszövetség vezetőinek a felfogása szerint azt is jelentette, hogy „amennyiben a még nem államosított ipar, a nagy- vagy kiskereskedelem egyéni funkcióit a kormányzat... szűkíteni akarja, gondoskodjék az iparosok és kereskedők megfelelő egzisztenciális kérdéséről, bizományi, jutalékos alapon, vagy végső esetben a nemzeti vállalatoknál leendő alkalmaztatással."

Az RDP programja együttműködést tervezett a többi párttal a „magyar nép boldogulására", elítélt mindenféle parancsuralmat és diktatúrát, s követelte a szabad véleménynyilvánítás és kritika jogát, a lelkiismereti és teljes vallásszabadságot, valamint a magántulajdon védelmét. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy „egy érdeket tekintünk főérdeknek, a nép anyagi és szellemi boldogulását, a szociális értelmű polgáriasodást". Külön foglalkozott a program a kormányzás, az Országgyűlés és az egyes minisztériumok helyzetével és feladataival. Így továbbra is a köztársasági államforma fenntartása mellett foglalt állást, „őszintén demokratikus választást" követelt, s egyben sürgette a törvényhatósági és a községi választások mielőbbi megtartását is. Továbbá értékálló pénzt és egészséges hitelpolitikát követelt, valamint hangsúlyozta a valódi népi szövetkezetek fontosságát és a „monopolisztikus nagyvállalatok szükség szerinti állami kezelésbe vételét". Modern közegészségügy és teljes társadalombiztosítás megteremtéséért szállt síkra. A mezőgazdaságban sürgette az új birtokosok földjeinek telekkönyvezését, a meglevő birtoktestek állandóságának biztosítását, kertes telkek kiosztását, valamint a belterjes és kertgazdálkodás fejlesztését. Javasolta, hogy az állami birtokokon alakítsanak mintagazdaságokat, és bővítsék a tenyészállat-nevelést és -nemesítést. Követelte a politikától mentes korszerű hadsereg megteremtését, és hogy a külpolitikában „Kossuth Lajos hagyományai érvényesüljenek".

A Radikális Demokrata Pártszövetség irányítására 10 tagú Egyeztető Bizottságot hoztak létre. Ennek az MRP részéről Csécsy Imre, Halász Aladár, Kende Zsigmond, Szekeres János és Zsolt Béla, a PDP képviseletében pedig Bálint Imre, Bródy Ernő,

[25] MOL P. 1494. 50. cs.

Gorzó Nándor, Kabakovits József és Supka Géza lett a tagja. Az új pártszövetség megalakulásakor mindkét fél hangsúlyozta, hogy egyelőre csak politikai együttműködésről van szó, s a szövetségen belül a pártok továbbra is megtartják önállóságukat. A kormány a megalakult RDP-t jóindulatúlag fogadta, és a két párt elhatározását tudomásul vette.

Az RDP megalakulásában a politikai élet balratolódása mellett jelentős szerepet játszott az elvek azonossága. A radikálisokat és a polgári demokratákat összefogta a korábbi közös cél, a demokrácia megvalósítása is. Mindkét párt szinte megalakulása pillanatától kezdve fő céljaként hirdette a demokrácia megteremtését és a „reakció elleni közös harcot". Az új program a két párt korábbi programjaihoz képest a lényeges, követeléseket tekintve nem változott, bár figyelembe vette az országban közben végbement politikai és társadalmi változásokat, s megpróbált ezekhez alkalmazkodni. Egyúttal azonban mindkét párt vezetői tisztában voltak azzal is, hogy a Radikális Demokrata Pártszövetséget alkotó két pártnak külön-külön korábban sem volt nagyobb súlya a magyar belpolitikában, a koalíciót támogató, illetve ellenzéki magatartásuk nem befolyásolta lényegesen a politikai erőviszonyok alakulását, sőt számítottak arra is, hogy valószínűleg az új pártszövetségnek sem lesz majd nagyobb szerepe. „De szent meggyőződésem – mondta mégis Supka Géza az RDP megalakulása után –, hogy az egész magyar közélet felfigyel majd törekvéseink és a bennünket irányító eszmék tisztaságára..., amely joggal követelheti meg a maga és az általa képviselt polgári rétegek számára azt a tisztes helyet, amely minden haladó és becsületes törekvést megillet az épülő magyar demokráciában."[26] Az RDP vezetői remélték és törekedtek is arra, hogy – valamilyen formában továbbra is a „felszínen maradva" – tevékeny részesei legyenek a politikai életnek. Ez a lehetőség az új pártszövetség megalakulásakor meg is volt. „A magyar demokrácia mindig nagyon nagy szerepet szánt a dolgozó kisembereknek, és nagy szerepet szánt ama részüknek is, amely a Radikális Demokrata Pártszövetséghez tartozik – állapította meg a *Szabad Nép* az alakuló gyűlésről írt tudósításában. – Nem zárja tehát el ajtaját azok előtt a szervezetek előtt sem, amelyek ma a koalíción kívül állanak, de amelyek a demokrácia építésében tevékeny részt akarnak vállalni."[27] Ez az állásfoglalás pedig ilyen formában azt is jelentette, hogy a pártszövetséget a politikai életben a jövőben is szívesen látják. A Független Magyar Demokrata Párt, s hozzá hasonlóan a Keresztény Női Tábor is 1947 őszén és 1948 tavaszán lényegében csak parlamenti szereplésre korlátozta politikai tevékenységét.[28]

A tényleges, kemény polgári ellenzéki pártokra (MFP, DNP) mért súlyos csapásokkal együtt 1947/48 fordulójára a koalíció is látszatkoalícióvá vált. Ennek fenntartásában – ahogy ez már korábban is történt – fontos szerepe volt az ún. titkos párttagoknak, másképpen szólva a kommunisták által a koalíciós és ellenzéki pártokba küldött, illetve beépített megbízottaknak. Az MKP Főtitkársága 1948. február 13-i ülésén felülvizsgálta erre vonatkozó korábbi álláspontját, és a következő határozatot hozta: „A Főtitkárság – az ülésen Rákosi, Kádár, Farkas és Donáth Ferenc volt jelen – úgy dönt, hogy a jövőben fontosabb embereket csak a Főtitkárság vehet fel titkos tagként. A többi titkos tagokat is be kell jelenteni. A titkos tagoktól belépési nyilatkozatot kell kérni, de a felvételükről értesítést nem kapnak. A titkos tagoknak pártadót és hozzájárulást kell fizetni. Őket a Karhatalmi Osztály tartja nyilván, valamint azt az elvtársat is, aki a titkos tagot tartja."[29] Az alkalmazás szigorításával együtt hozzá lehetett kezdeni az egypártrendszer kialakításához, s ezzel együtt az ellenzéki pártok felszámolásához.

Az egypártrendszer megteremtésével először 1948 márciusában foglalkoztak érdemben, amikor Rákosi Mátyás az MKP funkcionáriusainak értekezletén felvetette, ahogyan az ellenzéki pártokat kiszorítják a politikai életből, a koalíciót fokozatosan átkell alakítani, sőt felszámolni. A dolog lényege – Rákosi akkori elképzelései szerint – az volt, hogy az új koalícióban „a többi pártok csak fővárosi szervezet alapján lesznek, és a falvakban, vidéken különösebb szervezete, komoly, erőteljesebb szervezetei csak a kommunista pártnak lesznek". Ehhez hozzátette még azt is: az MKP-nak „arra kell venni az irányt, hogy a falu használható emberei szervezetileg is benne legyenek a kommunista pártban, és a többi pártok többi része a Magyar Függetlenségi Frontban, vagy egyéb alakulatban a központban úgy legyenek elhelyezve, hogy egy szigorú központi szervezet lesz, amelynek a tengelye a kommunista párt, és amely köré lesznek elhelyezve a többi pártok". A konkrét tennivalókat illetően pedig rögtön meg is mondta: „Ez a mostani szervezési és politikai vonal, amire nekünk kell menni, és amit remélünk, hogy őszre meg is tudunk csinálni, és akkor a demokráciát nem tudja hátráltatni a koalíciós alkudozás, intrika, amely még most is érezteti hatását. Ezzel kapcsolatban természetesen likvidálni fogjuk a még meglévő jobboldali vagy félfasiszta pártokat. A likvidálás úgy fog történni, hogy a Barankovics-párt néhány használható emberét Barankoviccsal együtt áthozzuk a Kisgazdapártba, Baloghot és néhány emberét szintén, a megmaradó reakciósokról pedig gondoskodunk, hogy eltűnjenek a színről."[30]

Már e koncepció jegyében született a Kisgazdapárt első balatonkenesei határozata, majd a két polgári liberális párt (MRP és PDP) pártszövetsége és ennek elismerése, továbbá azok az intézkedések, amelyek 1948 áprilisában a koalíciós pártok egységes nőszervezetének, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének (MNDSZ) megalakításához vezettek. 1948 tavaszán megszűnt a koalíciós pártok külön-külön ifjúsági szervezete is, majd a munkás- és parasztifjúsági szövetségeknek, valamint a különböző rétegszervezetek és a középfokú iskolák szövetségének összevonásával létrejött a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ). E szervezetek vezetői Rajk Lászlóné, illetve Nonn György, a kommunista párt tagjai lettek.

1948 nyarán, a két munkáspárt „egyesülése" után – amely valójában az SZDP baloldalának beolvasztását jelentette – a Magyar Dolgozók Pártja vezetői, ahogy ez a párt programjából is kitűnt, már konkrét célként jelölték meg a többpártrendszer felszámolását. A pártok temetőjéül az újjáalakuló Függetlenségi Frontot jelölték ki. „A Magyar Dolgozók Pártja a demokratikus pártok eddigi többé-kevésbé laza koalíciója helyett a népi egység politikai tömegszervezetének, az új Függetlenségi Frontnak megteremtéséért száll síkra – állapította meg a programnyilatkozat. – A Függetlenségi Front: a munkásság, parasztság, értelmiség, dolgozó kisemberek, Magyarország minden haladó, hazafias eleme szoros harci és építő szövetségének egységes szervezete. A Függetlenségi

[26] *Haladás*, 1948. május 27.
[27] *Szabad Nép*, 1948. május 26.
[28] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 207–210., 240–245.
[29] PIL 274. f. 4/166. ő. e.
[30] PIL 274. f. 16/133. ő. e.

Frontban ezért nemcsak a demokratikus politikai pártok, hanem a magyar nép nagy társadalmi szervezeteinek, a szakszervezeteknek, a szövetkezeteknek, a nők és az ifjúság egységes szervezeteinek is méltó helyet kell biztosítani." Ezt a belpolitikai törekvést külpolitikai téren mintegy alátámasztotta a „népi demokratikus országokkal" eddig megkötött kétoldalú barátsági szerződések sorozata, s legfőbb alapelvként: „szövetség a Szovjetunióval, az imperialistaellenes és demokratikus tábor vezető szocialista nagyhatalmával, a béke, a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás őrével".[31]

A Függetlenségi Front újjászervezésének fentebb körvonalazott koncepciója alapján kezdődtek meg a tárgyalások alsóbb szinten is a két agrárpárt képviselőivel. 1948 nyarán például megállapodtak abban, hogy az MDP és az NPP, illetve FKGP „közigazgatási politikáját összehangolják, az elvi kérdéseket és konkrét kérdéseket egyaránt rendszeres tárgyalások során tisztázzák".[32] Az MDP vezetőinek tudtával és hozzájárulásával került 1948. augusztus elején Harrer Ferenc a Radikális Demokrata Pártszövetség élére.[33] Harrer első elnöki nyilatkozatában rögtön vállalta, hogy a vezetése alatt álló szervezet legfontosabb feladata az lesz, hogy részt vesz a „polgárság felvilágosításában a kül- és belpolitikai valóságos helyzetről és a belőle ésszerűen levonandó következtetésekről, a népi demokrácia lényegéről, a polgári boldogulásnak a lehetőségeiről a népi demokráciában és az attentista magatartás veszélyeiről s végzetessé válhatásáról, végül, de nem utolsósorban [részt vesz] a polgárság osztályérdekeinek megvédésében a népi demokrácia eszmekörében".[34]

Az FMDP képviselőcsoportja 1948. augusztus 31-én foglalkozott az új Függetlenségi Népfront kialakításának kérdéseivel. Az értekezletről kiadott közleményből kiderült, hogy a Balogh-párt is tudatában volt annak: olyan feladatok megoldása került napirendre, amelyek végrehajtása csak úgy lehetséges, ha az „összes demokratikus erők" között a korábbinál még szorosabb együttműködés jön létre. „Az együttműködés kiindulópontját a párt abban látja – hangzott a közlemény –, hogy kész közreműködni az új Nemzeti Függetlenség Front programját előkészítő tárgyalásokban."[35]

1948 őszén, a Függetlenségi Népfront „egyetlen, osztatlan tömegszervezetté" alakítása jegyében, felgyorsították a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt „belső tisztulási folyamatát", amely az MDP vezetőinek elképzeléseivel összhangban „fent" és „lent" egyaránt tisztogatássá vált. „Jobboldaliság" ürügyén ezreket, tízezreket zártak ki ezekből a pártokból. Az MDP vezetőinek útmutatásai és tanácsai alapján hasonló események zajlottak le az FMDP-ben és a Radikális Demokrata Pártszövetségben, ahol már csak azokat tűrték meg, akik osztották az MDP bel- és külpolitikai céljait, és a „szocializmus felé vezető irányzatot a társadalmi haladás természetes vonalának" tartották.[36]

Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén már azt is kijelentette, hogy az új Függetlenségi Népfront nem lesz tömegszervezet, főleg

[31] *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Főszerk.: Izsák Lajos. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 31.
[32] PIL 274. f. 15/26. ő. e.
[33] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 242–244.
[34] *Világ,* 1948. augusztus 26.
[35] *Magyar Nemzet,* 1948. szeptember 2.
[36] *Haladás,* 1948. szeptember 30.

a célok azonossága tartja majd össze, azoké a céloké természetesen, amelyeket az MDP szab meg. „Lassanként ezeknek a pártoknak el kell halni, vagy legalábbis árnyékéletet élni? (Gerő: Szimbolikus párt), szimbolikus pártokká kell lenniök" – mondotta, s egyúttal azt is leszögezte: „Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni. Ez persze nem könnyű. Az ember csinál valamit, és annak az ellenkezőjét is csinálja." De a Központi Vezetőség ülésén tulajdonképpen Szakasits Árpád, a párt elnöke hangsúlyozta a legerőteljesebben a „régi formák és intézmények" megszüntetésének és a szovjet példa követésének, másolásának a fontosságát. „A mi pártunknak hűségesen követnie kell a Szovjetunió példáját és útmutatásait – emelte ki Szakasits –, mert igaza van Rákosi elvtársnak: nincs külön magyar út, amiként nincs külön szabadalmazott jugoszláv út sem, és semmiféle más külön út. Csak egy út van: a Szovjetunió vérrel megszentelt és dicsőséges útja, a marxizmus–leninizmus útja! Minden más út a gyalázatba, a szolgaságba vezet." Egyúttal ezen az ülésen döntöttek arról is, hogy a pártvezetést megerősítik, és Farkas Mihály mellett Gerő Ernőt is főtitkárhelyettessé nevezték ki.[37]

1948. december elején lemondott Dinnyés Lajos miniszterelnök. A helyére lépő új kormányfő, Dobi István bemutatkozó beszédében kormánya nevében is kijelentette: „Amikor népi demokráciánk minden vonalon erősödik, amikor népünk egyre inkább összeforr rendszerünkkel, vajon normális jelenségnek tarthatjuk-e egy olyan párt működését, mint a Demokrata Néppárt? ...A Barankovics-párt teljesen elszakadt a demokrácia felé forduló népünktől, és ellenséges értetlenséggel viseltetik országunk fejlődése iránt. Idejétmúlt jelenséggé vált, olyan párttá, amelyről egyre inkább kiderül, hogy túlhaladt rajta a demokrácia fejlődése... egyre inkább felesleges tehertétellé válik a magyar nép nyakán." Dobi nem hagyott kétséget afelől sem, hogy Mindszentyvel szemben a rendszer el fog járni.[38]

A kormányprogram feletti vitában hangzott el Barankovics utolsó parlamenti felszólalása. A megváltozott helyzetben meglehetősen pesszimistán nyilatkozott pártja további helyzetéről. „Mi nem változtunk, de megváltoztak körülöttünk a kormány politikája következtében a körülmények. A körülményeknek ezt a változását tudomásul venni és belőle a következtetéseket levonni, lehet a politikai okosság követelménye az adott pillanatban. Mi inkább e következtetések levonására, mint programunknak a változott körülményekhez való idomítására vagyunk hajlandók, egyszerűen azért, mert nem kevésbé tiszta és nem kevésbé önzetlen a mi meggyőződésünk, mint legjobb ellenfeleinkké."[39] Majd „nem"-mel szavazott a kormány programjára. Barankovics a DNP felszámolását már nem tudta megakadályozni. Ennek az utolsó lökést a Mindszenty-ügy kiéleződése és a hercegprímás letartóztatása adta meg.

A Mindszenty letartóztatását bejelentő hivatalos közleményt „megdöbbentő hír"-ként közölte a *Hazánk* 1948. december 31-i száma, s egyelőre nem fűzött kommentárt az eseményekhez. A Demokrata Néppárt 1949. január 4-i képviselői értekezlete elhatárolta magát Mindszentytől. „Az ügy politikai vonatkozásai egyáltalán nem érintik

[37] MOL M-KS 276. f. 52/4. ő. e. Az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülése.
[38] *Országgyűlési Napló.* V. k. 8.
[39] Uo. 23–37.

pártunk alapvető szociális és demokratikus programját, amellyel a választók elé léptünk, és nem változtattunk e programunkhoz való hűségünkön - állapította meg az értekezletről kiadott közlemény. - Mint a múltban, ma is a köztársaság hű polgárai vagyunk, a földreformmal kapcsolatos állásfoglalásunk, amely a nagybirtokrendszer megszűntetését és a földbirtoknak a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság magántulajdonába való juttatását kívánta és helyeselte, ma is változatlanul fennáll; politikai eszményképünk pedig a szabadság és egyenlőség elvű demokrácia."[40]

Mindszenty letartóztatása után, december végén és január elején a DNP-ből több képviselő kilépett, mások pedig - köztük Bálint Sándor, a párt egyik alapítója és vezetője - lemondtak képviselői megbízatásukról. A párt főtitkára, Barankovics István a Mindszenty-per tárgyalásának megkezdésekor - felesége, továbbá Jánosi József jezsuita páter és Blaskó Mária írónő társaságában - az amerikai követség kocsiján elhagyta az országot. Már korábban távozott Varga László, Pócza Lajos, Zoltán Pál és Belső Gyula. Követték Barankovicsot Babóthy Ferenc, Eszterhás György, Kovács K. Zoltán, Mézes Miklós, Pete Ferenc és Villányi Miklós képviselők. A DNP 11 országgyűlési képviselője vállalta az emigrációt.

Barankovics István Bécsbe érkezve nyilatkozott a külföldi sajtónak és rádiónak, s bejelentette a DNP feloszlatását. Többek között a következőket mondta: „A pártot már karácsony előtt, majd január közepén fel akartam oszlatni. A kormány azonban a feloszlatást a Mindszenty-pör idején súlyos retorziók nélkül nem vette volna tudomásul, jóllehet állandóan kitessékeltek minket a közéletből. Arra is számítani lehetett, hogy a Mindszenty-pör után olyan nyilatkozatot követelnek tőlem, amelyet keresztyén lelkiismeretemmel összeegyeztetni nem tudtam volna. Közben képviselőim ellen is megindult a nyomás, így a kormány csak a lét és a becsület között hagyott választást."[41] Az országban maradt képviselők egy kis csoportját a rendszer arra kényszerítette, hogy a párt „politikai bizottsága" nevében mondja ki a DNP megszűnését.

Az 1949. február 4-én hozott „határozatot" az Országgyűlés március 10-i ülésén vette tudomásul. Ezzel egyidejűleg megszűnt a párt sajtóorgánuma, a *Hazánk* is.[42]

A Keresztény Női Tábor országgyűlési képviselői ellen - vidéki és fővárosi szervezetei ekkor már nem működhettek - különböző vélt, illetve kitalált vádak alapján a belügyi szervek eljárást indítottak.[43] A párt vezetője, Slachta Margit kénytelen volt visszavonulni a politikai életből, majd hamarosan elhagyta az országot, és az Egyesült Államokba távozott.

1949. február 1-jén megalakult a Magyar Függetlenségi Népfront; elnöke Rákosi Mátyás, alelnöke Dobi István és Erdei Ferenc, főtitkára Rajk László lett. Jövőbeni szerepéről és tevékenységéről az MDP Központi Vezetősége márciusi ülésén a párt több vezetője is kifejtette véleményét. Révai József a következőket mondotta: „A népfront szükséges, a mai fejlődési szakaszban elkerülhetetlen, és ezért helyes, de átmeneti jellegű alakulat, amely átmenet, közbenső lépcsőfok a polgári demokratikus többpártrendszertől a proletárdiktatúra egypártrendszere felé... Transzmisszió, összekötő áttétel a munkásosztály és a többi dolgozó rétegek között, de áttétel az adott helyzetben, amikor a mi proletárállamunk még nem haladta túl, nem vetkőzte le teljesen a polgári demokratikus maradványokat." Rajk László a következőkben látta a népfront szerepét és jelentőségét. Először is abban, hogy „az MDP programján kívül nincs más alapja és talaja semmiféle más pártprogramnak a magyar dolgozó nép számára. Tehát a kör bezárult: aki más programot vall, mint a szocializmus építését, az már a magyar nép ellensége, és nem a kormányzat valamiféle konstruktív demokratikus ellenzéke." Másodszor abban, hogy „megszűnt a mellébeszélés lehetősége"; harmadszor, s igazán pedig abban, hogy a népfront lehetőséget nyújt arra, hogy az Országgyűlést a „demokrácia megerősítésének, a szocializmus építése meggyorsításának szolgálatába állítsák." Rajk mindezzel együtt azt is hangsúlyozta: „mégis a népfront ideiglenes és átmeneti jellegű". Hogy Rajknak ez az utóbbi kijelentése a valóságban mit jelentett, azt Rákosi foglalta össze: „Ha az elvtársak azt hiszik, hogy ez a népfront hosszú életű, tartós politikai képződmény, akkor nagyon tévednek... Nekünk az a benyomásunk, hogy sok ebből a népfrontpolitikából ki nem jön... ezek a szövetséges pártok s puszta létük talán több kárt okoz a demokráciának, mint hasznot. Mi ezt nem most ismertük fel, mi ezt már tavaly ősszel felismertük, és ezért meggyorsítottuk az egész menetrendet."[44] S valóban, a népfrontnak csak a választások előkészítésében és lebonyolításában jutott szerep.

A Balogh-párt (FMDP) vezetősége 1949. február 20-án - a Magyar Függetlenségi Népfront (MFN) programjának ismeretében - levelet intézett Rákosi Mátyáshoz. Az FMDP egyöntetű határozatára hivatkozva állást foglalt a program végrehajtása mellett, s egyben hivatalosan is bejelentette az MFN-hez való csatlakozási igényét.[45] A Radikális Demokrata Pártszövetség is nyilatkozatban üdvözölte az új szervezet létrehozását, s egyúttal kifejezte azt az óhaját, hogy az MFN elnöksége a pártszövetséget vegye fel tagjai sorába.[46]

A Magyar Függetlenségi Népfront ideiglenes elnöksége 1949. február 23-i ülésén foglalkozott az FMDP és az RDP felvételi kérelmével. Az ülésen a két szervezet képviseletében részt vett Balogh István és Harrer Ferenc is. Az MFN vezetősége hozzájárult a két szervezet felvételéhez azzal, hogy a két pártvezető vállalta, hogy kölcsönösen végrehajtják azokat a politikai és szervezeti rendszabályokat, amelyek a népfronthoz tartozás szempontjából szükségesek. Ez utóbbi lényegét Harrer Ferenc úgy fogalmazta meg, hogy a népfrontnak mind tartalmilag, mind formailag széles körű akciósugara nagyon szoros és fegyelmezett szervezetet feltételez, amelyben viszont pártszövetségnek nincs helye, tehát a Radikális Demokrata Pártszövetség is csak mint párt foglalhat benne helyet.[47] Valójában azonban arról volt szó, hogy az MDP vezetői a PDP jelenlétére ekkor már formálisan sem tartottak igényt.

A Polgári Demokrata Párt nagyválasztmánya 1949. március 3-án tartotta utolsó ülését. A párt elnöke, Bródy Ernő a pártversengés megszüntetésére hivatkozva azt aján-

[40] *Hazánk*, 1949. január 7.

[41] Idézi Kovács K. Zoltán: *A Demokrata Néppárt küzdelme az országgyűlésben és a közéletben (1947-1949). Félbemaradt reformhon. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* 238.

[42] *Országgyűlési Napló*, V. k. 972.

[43] Uo. 994.

[44] MOL M-KS 276. f. 52/5. ő. e.

[45] *Magyar Nemzet*, 1949. február 20.

[46] Budapest Főváros Levéltára (BFL) Harrer-hagyaték. XIV. 9. dosszié. Harrer Ferenc beadványa az MFN Titkárságához 1949. február 11-én.

[47] *Világ*, 1949. február 26.

lotta, hogy szervezeteikkel együtt lépjenek be a Magyar Radikális Pártba. Ugyanakkor közölte azt is, hogy a párt két hajdani alapítója és országgyűlési képviselője, Kabakovits József és Supka Géza kilépett a PDP-ből. Supka egyúttal lemondott képviselői mandátumáról is. A nagyválasztmányi ülésén a párt helyzetét és további sorsát, lehetőségeit elemezve Székely Dezső mutatott rá a legvilágosabban arra, hogy a kialakult viszonyokat tudomásul kell venni. „Ha már ebben az országban nem polgári demokráciát építenek - hangsúlyozta Székely -, hanem népi demokráciát, és ezt mindenkinek tudomásul kell vennie, a PDP számára nincs más út, csak az MRP-vel való egyesülés." A nagyválasztmányi ülésen elfogadott határozati javaslat az egyesülés kimondása mellett leszögezte azt is, hogy az új párt Magyar Radikális Párt elnevezéssel „a Magyar Függetlenségi Népfrontban elfoglalt helyén eredményesen fog a többi párttal együttműködni a demokrácia megvalósításában, és dolgozni fog azért, hogy a munkájából élő polgárság számára az újjáépülő hazában és társadalomban méltó helyet biztosítson."[48] Az egyesülés bejelentését az Országgyűlés 1949. március 11-i ülésén tudomásul vette.

A két párt egyesülése lényegében a Magyar Radikális Párt újjáalakulását jelentette, ami különösen a pártvezetőség megválasztásában jutott kifejezésre. Az MRP elnöke (Harrer Ferenc), két társelnöke (Kende Zsigmond és Szekeres János) és főtitkára (Halász Aladár) ugyanis radikális párti lett, és az elnöki tanácsában részt vevők túlnyomó többsége is volt radikálisokból került ki.[49] Ez volt a biztosítéka annak, hogy az MDP vezetői a Magyar Függetlenségi Népfrontban a párt jelenlétét tudomásul vegyék.

A Magyar Függetlenségi Népfront megalakulása idején sajátos személyi változások következtek be az FMDP képviselőcsoportjának összetételében. P. Ábrahám Dezső, a képviselőcsoport elnöke, 1949 márciusában kilépett a pártból; már ezt megelőzően Geleji Dezső az MRP-ből a Balogh-pártba lépett át. A „megszűnt" Demokrata Néppárt képviselői közül, bizonyára arra számítva, hogy majd a választások után már a népfront képviselői lesznek az új országgyűlésben, Mihelics Vid, Rónay György és Farkas György is bejelentette belépését az FMDP-be.[50]

A polgári-kispolgári ellenzék „maradványainak" az új Függetlenségi Népfonthoz csatlakozását Rákosi Mátyás - nem kevés demagógiával - a népfront megnövekedett vonzerejének tulajdonította. „A két párt csatlakozása nemcsak jelentős szellemi győzelme a Függetlenségi Népfrontnak - mondta -, de egyben mutatója annak is, hogy sokan azok közül, akik 1947 nyarán még kételkedve vagy ellenzéki szemmel nézték működésünket, közben meggyőződhettek álláspontjuk helytelenségéről; a magyar népi demokrácia gazdasági és politikai sikerei arra bírták őket, hogy passzív vagy ellenséges magatartásukat feladják, és politikai síkon is belépjenek a demokrácia építő erői közé. Ennek a két pártnak a csatlakozása egyben a népi demokrácia tömegbázisának bizonyos kiszélesedését is jelenti."[51]

A liberális demokrata polgári ellenzék volt képviselőinek nevében a Magyar Függetlenségi Népfront megalakulásának jelentőségét Kende Zsigmond próbálta összefoglalni a pártsajtó hasábjain. Mondanivalójának lényege azonban inkább az MDP politikájának felmagasztalása, dicsőítése, s nem az új szervezet létrejöttének méltatása volt. De azt a véleményét már Kende sem tudta eltitkolni, hogy a népfrontban a kisebb pártok szerepét, jelentőségét, súlyát csak az fogja megszabni, hogy milyen személyi, szervezeti és eszmei értékekkel tudnak hozzájárulni a népfront közös munkájához. „Ez vonatkozik a mi pártunkra is - szögezte le Kende Zsigmond -, amelynek a népfrontba való felvételével a haladó értelmiség és a dolgozó kispolgárság önálló képviselethez jutott ott, ahol a népi demokráciának politikai vonalvezetése alakul."[52]

Valójában mind a népfrontban, mind a választási agitációban csak formális szerep jutott a volt szövetséges pártok, illetve ellenzéki „maradványok" vezetőinek. Jelenlétük tulajdonképpen csak az együttműködés demonstrálását szolgálta. A radikális jelöltek közül Harrer Ferenc, Halász Aladár, Bródy Ernő csak Budapesten szerepelhetett választási gyűlésen, a Balogh-pártiak - Parragi György, Dénes István, Balogh István és Milassin Kornél - viszont néhány vidéki városban is mondhattak beszédet. Ugyanakkor az FMDP nem tehetett közzé külön választási felhívást, az MRP viszont május 15-én, a választások napján arra szólította fel híveit: „Minden radikális választó, minden dolgozó kispolgár, minden haladó értelmiségi az életet, az alkotó munkát, a felvirágzó Magyarországot, mindannyiunk biztonságát és boldog jövőjét választja, és ezért egytől egyig a népfrontra adja szavazatát - Magyar Radikális Párt."[53]

Az 1949. májusi országgyűlési választások így az MDP „átütő sikerét" hozták: a megválasztott képviselők 71%-a a párt tagja volt. „A májusi választás a magyar demokrácia és benne pártunk egyik leglényegesebb győzelme volt, amelyet felszabadulásunk óta vártunk" - állapította meg Rákosi Mátyás a választásokat értékelő beszámolójában. S talán nem véletlen, hogy eme „győzelemben" fontos szerepet tulajdonított a Szovjetuniónak: „Győzelmünk külpolitikai összetevői közt első helyen kell megemlítenem a Szovjetuniót, melynek hatalmas eredményei a háború utáni gazdasági újjáépítésben csakúgy, mint következetes békepolitikája, nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar dolgozó tömegek a Népfront és Pártunk felé fordultak. Minél jobban elmélyülnek a magyar demokrácia gyökerei, annál inkább tudatosodik a széles tömegekben az összefüggés a Szovjetunió sikerei és a mi eredményeink között. A Szovjetunió minden sikere egyben a mienk is, és ez megmutatkozott most a választások alkalmával."[54]

Az 1949. májusi országgyűlési választások után szinte egyik napról a másikra megszűnt a népfrontbizottságok működése, s ezzel együtt a volt koalíciós és liberális polgári ellenzéki pártok már egyébként is formális tevékenysége, pedig nem született sem törvény, sem rendelet erről. A Magyar Dolgozók Pártja így ténylegesen is egyeduralkodóvá, valójában állampárttá vált.

Eredeti megjelenés: *Fordulat a világban és Magyarországon. 1947–1949.* Szerk.: Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 229–246.

[48] *Világ*, 1949. március 5.
[49] BFL Harrer-hagyaték. XIV. 31. 9. dosszié.; MOL P. 1494. 49 a. cs.
[50] *Magyar Nemzet*, 1949. március 15. és *Országgyűlési Napló*, V. k. 1002.
[51] Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek*. 367.

[52] *Haladás*, 1949. március 17.
[53] *Világ*, 1949. május 15.
[54] MOL M-KS 276. f. 52/7. ő. e. Az MDP Központi Vezetőségének 1949. május 31-i ülése.

„Két fordulat" jelenkori történelmünkben: 1944–1945 és 1947–1949

1944–1945 folyamán, pontosabban a szövetséges nagyhatalmaknak a második világháborúban aratott győzelmével történelmi fordulat következett be a világpolitikában. A győztesek közül ugyanis csak az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió került ki a háborúból igazi nagyhatalomként. Ezzel együtt megszületett az a kétpólusú nemzetközi rendszer, amelynek tartalmát majd' fél évszázadon át a két nagyhatalom egymáshoz való viszonya alakította és szabta meg. Ennek a rendszernek a létrejöttében szerepe volt Kelet-Közép-Európának, ezen belül Magyarországnak is.

Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió együttműködésének – másképpen szólva: kompromisszumos megállapodásának – a tényét mindenekelőtt Teherán, Jalta és Potsdam reprezentálja. Ez korántsem jelenti azt, hogy a háború idején és utána végig zavartalanok lettek volna a két nagyhatalom kapcsolatai. Mindenesetre a békeszerződések aláírásáig drámai jelentőségű konfliktusra vagy szakításra nem került sor közöttük. A döntő fordulatot 1947. március 12-én a Truman-elv meghirdetése, majd az e szellemben tett további amerikai lépések, illetve azokra adott szovjet reagálások, válaszlépések jelentették. Ennek következtében Európa hosszú időre kettévált, és eldőlt, hol húzódik Kelet és Nyugat politikai határa. Magyarország történetében ez az időszak lényegében két fordulatot is eredményezett. Az egyik az 1944–45-ben elkezdett többpártrendszerű demokratikus jogállamiság megteremtésének a kísérlete és a koalíció évei voltak; a másik fordulatot pedig az jelentette, hogy 1949-re kialakult az egypártrendszer, vele párhuzamosan kiépült a szovjet típusú államrendszer, az ún. proletárdiktatúra, s vele együtt megteremtették a rendőrállamot.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés az első ülésén, 1944. december 21-én, Debrecenben a nemzet akaratának kifejezésére egyedül hivatottnak és „a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének" nyilvánította magát, majd másnap – a szövetségesek által Moszkvában elfogadott lista alapján – „megválasztotta" az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. „A magyar demokrácia első hónapjának egyik legimpozánsabb teljesítménye volt az, ahogyan egy katonailag megszállt, háborús hadszíntérként szereplő országban, ahol helyi igazgatás nem volt, érvényes jogszabályok nem voltak, ahol a vasutak és az utak német alapossággal voltak elpusztítva, távíró és telefon nem volt, komoly sajtószolgálat nem volt: egy hét alatt komoly népi gyökerekkel bíró nemzetgyűlést tudtak összehívni" – állapította meg a történelmi tényeket összegezve Bibó István.[1]

[1] Bibó István: *Válogatott tanulmányok 1945–1949.* Szerk.: Vida István. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 136.

Majd így jellemzi a helyzetet: „Teherautókkal mentek községről községre; a helyi nemzeti bizottság és a központi szervezetek küldöttjei megállapodtak a képviselőjelöltek személyében, s a főtéren összegyűlt tömegek zúgták rá a helyeslést vagy a helytelenítést a városháza erkélyéről kihirdetett nevekre. A megválasztott képviselőket pedig az ágyukból húzták elő, tették föl azonnal a teherautókra, és indították Debrecen, az Ideiglenes Kormány és az Ideiglenes Nemzetgyűlés kijelölt székhelye felé. Egy hét leforgása alatt együtt volt Debrecenben egy kétszáz-egynéhány tagú Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely magába foglalta az akkor felszabadult Magyarország minden vidékének a képviselőit, és magába foglalta az antifasiszta koalícióban részt vevő minden komoly demokratikus párt képviselőit úgy, hogy egyik párt sem majorizálhatta a többit. Lehetett humorizálni magán a választási eljáráson, lehetett azon csúfolódni, hogy ezen az úton milyen kevéssé dekoratív képviselők is bejutottak az újjászülető magyar demokrácia első törvényhozó gyűlésébe, lehetett kifogásolni, hogy egyes nehezen megközelíthető községek kiszorultak a nemzetgyűlésből, lehetett háborogni, hogy a mindenekfelett aktív kommunista párt lényegesen több képviselőt küldött, mint amennyi párthívei arányszámának megfelelt volna. Azonban akárhogy történt is, mégis együtt volt egy olyan nemzetgyűlés, mely lényegtelen hiányoktól és lényegtelen aránytalanságoktól eltekintve, egészében teljes joggal hivatkozhatott arra, hogy a felszabadított Magyarország minden vidékét és az antifasiszta front minden pártját képviseli, jogosult tehát az ország nevében nyilatkozni és kötelezettséget vállalni."[2]

Az új törvényhozó és végrehajtó hatalom létrehozása nemzeti történelmünk sorsfordulóját jelentette. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke Zsedényi Béla egyetemi tanár lett, a miniszterelnök pedig Miklós Béla vezérezredes. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány még 1944. december végén hadat üzent a hitleri Németországnak. Ezzel befejezett ténnyé vált Magyarország csatlakozása az antifasiszta nagyhatalmakhoz, s egyúttal megnyílt az út a fegyverszüneti egyezmény megkötéséhez is. Magyarország a háború veszteseként azonban arra kényszerült, hogy a győztesek érdekeit fenntartás nélkül respektálja, az általuk diktált feltételekkel kössön fegyverszünetet, majd békeszerződést. Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti megállapodás súlyos terhtételeivel (SZEB felállítása, jóvátétel fizetése), ellentmondásaival és megoldatlanul hagyott kérdéseivel együtt is végső fokon megnyitotta a kibontakozás és a demokratikus fordulat felé vezető utat Magyarország előtt.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a fegyverszüneti szerződés aláírása után hozzálátott az új államszervezet kiépítéséhez. Legelső feladatának a demokratikus hadsereg megszervezését tekintette. A háború végére ennek létszáma elérte az ötvenezer főt. Elkezdődött a közigazgatás újjászervezése, ezen belül az új belügyi és igazságügyi apparátus kiépítése is. A közrend fenntartása az újjászerveződő rendőrség bűnügyi osztályának feladata lett. A rendőrség hozzálátott a népbíráskodás megszervezéséhez, a háborús és népellenes bűnök elkövetésével gyanúsítottak felkutatásához. A politikai rendőrség megszervezésében kezdettől fogva – szovjet katonai és állambiztonsági szervek képviselőinek közreműködésével és tanácsaival – Péter Gábornak fontos szerep jutott.

[2] Uo. 137.

1945. március elején megalakult a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya, majd a gazdasági viszonyok rendőri felügyeletére július végén létrehozták a gazdasági rendőrséget is. Ez utóbbi szervek feladatkörébe is tartoztak – akárcsak a politikai rendőrségébe – a megtorló és megelőző, illetve felderítő jellegű intézkedések, internálások. 1945 májusában a Honvédelmi Minisztérium kötelékében megalakult a határőrség. Határportyázó századokat állítottak fel, s 1945 végén megkezdődött a belügyi fennhatóság alá tartozó határőrség szervezése is. Ezt, akárcsak a Katonapolitikai Osztály munkáját, Pálffy György irányította. A határőrség egyaránt folytatott elhárító és felderítő tevékenységet.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. januári rendeletével a nemzeti bizottságokra bízta a helyi önkormányzatok és a közigazgatás újjászervezését. Az ideiglenes törvényhatósági bizottságok és képviselő-testületek megválasztásával és összetételével kapcsolatosan úgy intézkedett a jogszabály, hogy azokban minden demokratikus párt, illetőleg a szakszervezeteken keresztül a társadalom minden rétege arányos képviselethez jusson. Ezt követte rövidesen a közalkalmazottak igazolásáról szóló kormányrendelet kiadása.

A Tiszántúlon többnyire sikeresen induló igazolási eljárások – amelyeket később fokozatosan kiterjesztettek lényegében a gazdasági és a kulturális élet minden területére – végül is nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, mert az igazolóbizottságok 1945 folyamán a régi közigazgatási tisztviselőknek mindössze két-három százalékát távolították el a helyükről.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 26-i rendelete a polgári jobboldali és fasiszta politikai és félkatonai szervezetek feloszlatásáról intézkedett. Ez – a már említett intézkedésekkel együtt – döntő jelentőségű volt a korábbi politikai intézményrendszer felszámolása és megszüntetése terén. Első lépésként 25 pártot, illetőleg társadalmi szervezetet és egyesületet oszlattak fel Magyarországon, köztük a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséget, a Kettőskereszt Vérszövetséget, a Levente Egyesületet, a Magyar Országos Véderő Egyesületet (MOVE), a Magyar Élet Pártját, a Magyar Megújulás Pártját, a Nyilaskeresztes Pártot, a Turul Szövetséget és a Zsidókutató Intézetet. Hasonlóan kormányrendelet intézkedett a szovjetellenes irodalom és a sajtótermékek kötelező megsemmisítéséről. Ezzel egyidejűleg az Ideiglenes Nemzeti Kormány hatályon kívül helyezte az ún. zsidótörvényeket, és rehabilitálta az ellenforradalmi rendszerben baloldali meggyőződésükért elítélteket.

A háborús bűnösök büntetőjogi felelősségre vonását – az 1945. évi VII. tc. felhatalmazása alapján – a népbíróságok végezték. A kiszabott büntetések nem mindig álltak arányban az elkövetett bűnökkel. Az ítélkezés gyakran megtorló jelleget öltött, és a „múlt rendszer" prominens tagjaival, osztályidegen elemekkel való leszámolás formájává vált. Országosan 24 népbíróság működött, de ítélkezett ezeknek több, ún. kihelyezett tanácsa is. 1945. február 3. és 1950. április 1. között 59 429 ember ügye került a népbíróságok elé. Közülük 26 997 vádlott kapott elmarasztaló ítéletet. A 477 halálraítélt közül 189-et végeztek ki. Erre a sorsra jutottak a korábbi miniszterelnökök közül Bárdossy László, Imrédy Béla, Sztójay Döme és a Szálasi-féle nyilas adminisztráció vezetői.

A magyar társadalom mélyreható és nagyarányú átalakulása szempontjából döntő jelentősége volt a földosztás végrehajtásának, amely felszámolta a nagybirtokrendszert Magyarországon. A gazdagparasztság gazdasági ereje túlnyomórészt érintetlen maradt, jelentősen megnőtt viszont a kis- és a középparaszti gazdaságok száma, illetőleg területe. Falun az egyéni munkán alapuló kisbirtok vált uralkodóvá.

A földreform eredményeként nagy változások következtek be a falusi társadalomban. Az agrárproletariátus több mint 63%-kal, a gazdagparasztság, a 25 kat. holdnál többet birtoklók (köztük „úri" és „egyéb" maradványbirtokosok) kategóriájának aránya kb. 60%-kal csökkent, miközben a kistermelők (25 kat. hold alattiak) osztálya a korábbihoz, a földreform előttihez képest 67-68%-kal nőtt. A nincstelenek számaránya az 1941. évi 45,8%-ról 17%-ra, a birtokos kategóriáé 7%-ról 2,8%-ra csökkent, míg az önálló kistermelő népesség számaránya 47,20%-ról 80,2%-ra emelkedett.

A falusi társadalom e nagymérvű átalakulása kihatott a magyar társadalom egészének összetételére is. Ezt mutatja, hogy 1948 végére a kistermelők osztálya az össznépesség 43,4%-át tömörítette, szemben az 1941. évi nem egészen 27%-kal. Egyidejűleg az agrárproletariátus társadalmi súlya 22,4%-ról 8,3%-ra esett vissza. A bérből élők aránya – a földreform okozta változások következtében – 61%-ra csökkent. Változatlan maradt viszont a munkásosztály, s ezen belül is az ipari munkásság aránya. Az előbbi az össznépesség 27-28%-át, az utóbbi kb. 17%-át tette ki.

1944/45 sorsfordulója után a régi államapparátus felső és középszintű vezetőinek, valamint a szélsőjobboldali pártokban exponált személyiségeknek, a számottevő része elhagyta az országot, s közülük több tízezren sohasem tértek vissza. A kisiparosok, kiskereskedők is sajátos helyzetbe kerültek. A korábbi ún. zsidótörvények elsősorban a kiskereskedőket sújtották. Közülük sokan koncentrációs táborban pusztultak el. A kisiparosok beszerzési lehetőségeit a háborús pusztítás korlátozta. Az értelmiség többsége – a háborúból kiábrándulva, utat és történelmi távlatot veszítve – tanácstalan volt, és kezdetben inkább csak passzívan szemlélte az eseményeket. Az ország a háborús pusztítások következtében romokban hevert, a háborús infláció egyre inkább elhatalmasodott. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az értelmiség nagy része a tartózkodás, a kivárás álláspontjára helyezkedett.

1945 nyarára a politikai pártok az egész országban kiépítették szervezeteiket. Ezzel nagyjából egy időben lazultak egymás közötti kapcsolataik, sőt ellentéteik is fokozódtak. A háború befejezését követő hónapok legjelentősebb belpolitikai eseményévé így az októberi budapesti törvényhatósági, s főleg a november 4-i nemzetgyűlési választások megtartása vált. Mindez egyúttal az 1944/45-ös fordulat záróakkordja is volt.

A választásoknak elsősorban a belpolitikai erőviszonyokat kellett tisztázniuk, és véget vetniük a törvényhozás, a kormányzás ideiglenes jellegének. Ugyanakkor a választásoknak nemzetközi jelentősége is volt, hiszen a szövetséges nagyhatalmak – a jaltai konferencia nyilatkozatának megfelelően – ettől tették függővé a diplomáciai kapcsolatok felvételét Magyarországgal, s így a választások megtartása egyúttal a békeszerződés aláírásának is a feltétele lett.

Az elfogadott választójogi törvény, az 1945. évi VIII. tc. nemzetközi összehasonlításban is demokratikus volt. Szavazati jogot kapott minden 20. évét betöltő magyar állampolgár. Az országot – Budapestet is beleértve – 16 választókerületre osztotta fel, és minden 12 000 érvényes szavazatra egy mandátumot írt elő. A választhatók köréből

csupán a honvédség és a rendőrség tényleges szolgálatot teljesítő, hivatásos állományú tagjait zárta ki. A szavazati jogtól megfosztotta a háborús bűnösöket, az igazolási eljárás során foglalkozásuk gyakorlásától egy évnél hosszabb időre eltiltottakat, továbbá 25 volt jobboldali, fasiszta szervezet, illetve egyesület országos tisztségviselőit.

A budapesti törvényhatósági választásokon, amelyek 1945. október 7-én zajlottak le, a Kisgazdapárt szerezte meg az abszolút többséget (50,54%). Ugyanakkor a Dolgozók Egységfrontja, a két munkáspárt közös listája a szavazatok 42,76%-át kapta. A többi párt (NPP, PDP, MRP) nem ért el számottevő eredményt.

1945 szeptemberében és októberében a pártok valójában már a nemzetgyűlési választásra készültek. Felhívásaik, röplapjaik, plakátjaik elárasztották az egész országot. A rendelkezésre álló adatok alapján ekkor mintegy 25-30 millió plakát és röplap jutott el a magyar választókhoz. A választási küzdelemben ezeken kívül természetesen igen jelentős szerepet játszottak a gyűlések és az egyes választókat egyenként is elérő személyes agitáció, az ún. háziagitáció.

A Szovjetuniónak egyáltalán nem volt közömbös a választások kimenetele. 1945. október 16-án Vorosilov marsallnak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének közreműködésével a koalíciós pártok között tárgyalás kezdődött, amelyen szóba került a kormány esetleges átalakítása még a választások előtt, valamint az is, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai közös listán induljanak a választásokon. A nyugati nagyhatalmak tiltakozása, valamint a magyar pártok nagyfokú véleménykülönbségei azonban zátonyra futtatták e javaslatokat, a felek csupán egy közös választási nyilatkozat kiadásában tudtak megegyezni. A nyilatkozatban a pártok a lakosság tudomására hozták, hogy a nemzetgyűlési választásokon minden párt külön listán indul, továbbá azt is, hogy a „négy vezető párt" megegyezett abban: „függetlenül a választások kimeneteléről, a nemzeti egységre múlhatatlanul szükség lesz a jövőben is". Körvonalazták a létrehozandó koalíciós kormány programját is, végül pedig arra hívták fel a választók figyelmét, hogy tartózkodjanak „a pártviszályok kiélezésétől, a megfélemlítéstől, a rendzavarástól és minden olyan cselekménytől, amely megbontaná azt az egységet, amelyre az országnak ma olyan nagy szüksége van".[3]

Az 1945. október 17-18-án ülésező püspökkari konferencia „jobb hiányában" - ahogy Mindszenty írta visszaemlékezéseiben - a Kisgazdapárt támogatása mellett foglalt állást. A konferencián elfogadott nevezetes választási körlevél megszövegezésénél „mindenekelőtt arra törekedtünk, hogy híveink a szavazás előtt világos útmutatást és bátorítást kapjanak, s így megszűnjék náluk a tájékozatlanság és az ingadozás, amit a több hónapos ... választási agitáció eredményezett... Meg kell mondanunk, hogy a keresztény választó nem adhatja szavazatát olyan irányzatra, mely újabb elnyomást, újabb erőszakos uralmat, a természettörvények mellőzését felelőtlenül és sűrűn elköveti." Ez utóbbi irányzat képviselői - Mindszenty szerint - elsősorban a kommunista párt és a baloldali pártok voltak. Hiszen ők kezdeményezték az új házassági rendeletet, megsértve ezzel a házasság felbonthatatlanságáról vallott katolikus álláspontot: ők szervezték annak a földreformrendeletnek a kiadását és végrehajtását, amely „több részletében olyan törekvéseket árult el, mintha bizonyos társadalmi osztályok egysze-

[3] Balogh Sándor: *Választások Magyarországon, 1945.* 138-139.

rű gazdasági tönkretételét célozta volna. ...Vajon az a kormány - tette fel a kérdést a pásztorlevél -, mely ily állapotokat tűr, vagy ezekkel szemben tehetetlen, nem fog-e a politikai erőszak zsarnokságával szemben még gyöngébbnek és zavartabbnak mutatkozni?" Ezért befejezésül arra hívta fel a hívők figyelmét (mintegy útmutatást is adva a szavazáshoz), hogy a „választások alkalmával adjátok szavazataitokat arra a jelöltre, aki az erkölcsi tisztaság, a jog, az igazság és a rend érdekében fog síkraszállni, s képes lesz küzdeni a jelenlegi szomorú állapotok visszaélései ellen. Ne rettenjetek meg a gonoszság fiainak fenyegetésétől! ... Magyar édesapa, magyar katolikus édesanya, aki felelősséget érez gyermekei lelki tisztasága, földi és örök boldogsága iránt, nem habozhat a választások előtt. Csak olyan jelöltre adhatja szavazatát, aki emberileg szólva kezességet nyújt, hogy ilyen világ, ilyen szellemiség, ilyen eltévelyedések többé nem ismétlődhetnek a magyar földön."[4] A pásztorlevelet az ország katolikus templomaiban a választások előtt többször is felolvasták, illetve tartalmát a hívőkkel ismertették.

A nemzetgyűlési mandátumokért folyó választási küzdelem döntően a koalíciós pártok (MKP, SZDP, NPP és FKGP) között zajlott le, a Polgári Demokrata Párt, a Magyar Radikális Párt „csatája" lényegében csak érdekes színfoltja lehetett a többhetes hadjáratnak. A munkáspártok igazi ellenfele a Kisgazdapárt volt.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választás idején - nem hivatalos felmérés alapján - mintegy nyolc és fél millió lakos élt Magyarországon. Ebből 5 176 180 személyt vettek fel a választók névjegyzékére. Ez azt jelentette, hogy - hazánk történelmében először - a lakosság 60%-a választópolgár lett. A háború következményeként a női választók száma 600 000 fővel nagyobb volt a férfiakénál. A választásokon 4 774 653-an (92,4%) járultak az urnákhoz, és 4 730 409 érvényes szavazatot adtak le. A Nemzeti Parasztpárt 325 284, a Magyar Radikális Párt 5757, a Polgári Demokrata Párt 76 424, a Magyar Kommunista Párt 802 422, a Független Kisgazdapárt 2 697 508, a Szociáldemokrata Párt pedig 823 314 szavazatot kapott. Ennek alapján a Kisgazdapárt 245, a kommunista párt 70, a szociáldemokrata párt 69, a parasztpárt 23 és a PDP 2 mandátumhoz jutott a Nemzetgyűlésben. Az MRP nem érte el az egy mandátumhoz szükséges szavazatot sem, ezért nem jutott képviselethez a parlamentben.

A Nemzetgyűlés első ülése azonban az ország közéleti és szellemi vezető személyiségei közül még 12 képviselőt választott tagjai sorába, akikről előzetes pártközi tárgyalások alapján döntöttek. Az így megválasztott képviselők a következők voltak: Bölöni György, Miklós Béla, Juhász Nagy Sándor, Károlyi Mihály, Kodály Zoltán, Moór Gyula, Pátzay Pál, Szent-Györgyi Albert, Szőnyi István, Tamási Áron, Vámbéry Rusztem és Zsedényi Béla.

A nemzetgyűlési választások világossá tették a demokratikus fordulatot és a politikai erőviszonyokat Magyarországon. A „polgári tábor", a polgári demokrácia híveinek szinte egyöntetű támogatását élvező FKGP szerezte meg a szavazatok abszolút többségét (57,03%), a három baloldali párt (MKP, SZDP, NPP) a szavazatok 41,2%-át kapta, így az új Nemzetgyűlésben is jelentős erőt képviselt. „A magyarországi választások budapesti megfigyelők tanúsága szerint - írta a *Washington Post* - a magyar történelemben a legtisztábbak és legszabadabbak voltak, és a Kisgazdapárt fölényes győzel-

[4] Mindszenty József: *Emlékirataim.* Apostoli Szentszék Könyvkiadó, Budapest, 1989. 98-102.

mével végződtek. Magyarország így az első a volt csatlós államok közül, amely betöltötte azokat a reményeket, amelyeket a krími konferencián (azaz Jaltában – *I. L.*) fejeztek ki." Az angol *The Times* is mély benyomást keltő eredményként értékelte az FKGP győzelmét, és a választásokból azt a következtetést vonta le, hogy „az angolszász-szovjet szövetség képes megtalálni a helyes utat olyan ország viszonylatában, amelyben közös érdekeik vannak az angolszászoknak és a Szovjetuniónak. Az angolszász-szovjet véleménykülönbségek kiegyenlítődése minden más kérdésben hasonló módon nyilvánulhat meg".[5]

Mindezekkel összefüggésben helytállónak tűnik az a történészi vélemény, amely szerint az MKP vezetői ekkor még „arra számítottak, hogy a szövetséges nagyhatalmak együttműködése még hosszabb ideig, legalább hat-nyolc évig tart. Másfelől pedig talán arra is gondolhattak, hogy Magyarország átállítása a Szovjetunió szempontjából sem annyira sürgős feladat." Ennek lett azután az a következménye, hogy Révai József még 1948 őszén is azt írta a *Szabad Nép*ben: Magyarországon szükség van a többpártrendszerre, mert „a szövetséges osztályok és rétegek még az önálló pártot tekintik a munkássággal való szövetkezés legalkalmasabb keretének és formájának".[6] 1944 és 1947 között a Szovjetunió még sokkal fontosabbnak tartotta a szövetséges nagyhatalmak együttműködését a magyar kommunista vezetők hatalmi aspirációinál. A Szovjetunió csak akkor és azokban a kérdésekben támogatta Rákosiékat, amelyek összhangban álltak nagyhatalmi érdekeivel. Ezekben a kérdésekben viszont a szovjet fél mindig elvárta a feltétel nélküli igazodást.

1947. február 25-én Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták, és a Szovjetunióba hurcolták. A tavasz folyamán közel ötven képviselőt zártak ki a Kisgazdapártból, majd május végén Nagy Ferenc miniszterelnököt kényszerítették lemondásra és emigrációba. Nagy Ferencet számos kisgazda és ellenzéki politikus követte Nyugatra, az FKGP pedig a teljes széthullás állapotába került. Az 1947. augusztusi választások után Rákosi már ezt írta Sztálinnak: „Most már vannak bizonyos tapasztalataink a parlamenti demokrácia lehetőségeinek kezelésében, s reméljük, hogy mint nagy céltudatos és egységes párt, megálljuk helyünket ebben a helyzetben, mikor a többiek zavarodottak vagy bizonytalanok. Természetesen látjuk azt is, hogy adódhatnak helyzetek, amelyekben nem ragaszkodhatunk túlságosan a formális demokrácia szokásaihoz. Bízunk benne, hogy a választás után kialakult helyzetben tömegbázisunkat – a magyar demokrácia fejlődésének egyetlen garanciáját – tovább erősíthetjük és mélyíthetjük."[7] Ezután néhány nappal, 1947. szeptember végén a lengyelországi Szklarska Poręba üdülőhelyen a Szovjetunió kezdeményezésére és vezetésével megalakult a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, más néven Kominform, amelyet – a téma egyik kiváló szakértőjét idézve – „mindenekelőtt a kelet-közép-európai térségben 1948–1949-ben végrehajtandó fordulat nemzetközi koordinálására hoztak létre".[8] Ez a szervezet kizárólag a szovjet hatalmi érdekeket szolgálta.

[5] Idézi Balogh Sándor: *Választások Magyarországon, 1945.* 163–164.
[6] *Szabad Nép,* 1948. szeptember 26.
[7] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 233.
[8] Székely Gábor: A Kominform, 1947–1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949.* Szerk.: Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 62.

A tanácskozáson Farkas Mihály és Révai József képviselte az MKP-t. Hazatérve beszámolójukban arra külön is felhívták az MKP Politikai Bizottsága figyelmét, hogy a konferencia nemcsak az amerikai imperializmus ellen folytatott harc „koordinált taktikájának" az alapját vetette meg, hanem konkrét útmutatásokat is adott arra vonatkozóan, hogy „a kommunista pártok a koalíciós kormányokban elfoglalt pozíciókat tényleges hatalmi pozíciók elfoglalására és azok kiszélesítésére tudják felhasználni". Farkas és Révai kiemelte azt a tanácsot is, hogy a kommunista pártok törekedjenek a fegyveres erők feletti rendelkezés megszerzésére. A burzsoáziát egyébként nem csupán a politikai hatalomból kell kiszorítani, hanem törekedni kell „gazdasági hatalmának összeszűkítésére, végső fokon megsemmisítésére" is. Az MKP politikáját segítette a magyar békeszerződés életbelépése, ami a szovjet csapatok további ittmaradását is szankcionálta.

A Tájékoztató Iroda helyzetelemzése és állásfoglalásai alapján Farkas és Révai konkrétan is megfogalmazta az MKP további legfontosabb teendőit. Az egyik: „Az új koalíció kialakítására irányuló politikai vonal végrehajtásának meggyorsítása" (az ehhez szükséges rendszabályok sürgős kidolgozásával), s egyúttal a „legkeményebb" ellenzéki párt, a Pfeiffer-párt szétzúzása. A másik: „Szilárdan ki kell tartani ama álláspont mellett, hogy kulcspozíciók átengedéséről sem a hadseregben, sem a rendőrségen nem lehet szó."[9]

Így kezdődött meg az 1944/45-ös után egy újabb fordulat végrehajtása, amelynek során 1948 nyarára kisajátították a közép- és nagytőkét, és súlyos csapásokat mértek a kemény polgári ellenzéki pártokra (az MFP-t adminisztratív úton felszámolták, a DNP-t parlamenti „működésre" korlátozták). A koalíciót lényegében látszatkoalícióvá változtatták, megszüntették a pártok külön ifjúsági és nőszervezeteit, államosították az egyházi iskolákat, s végül a két munkáspárt egyesülésével (amely valójában az SZDP baloldalának beolvasztását jelentette az MKP-ba) létrehozták a Magyar Dolgozók Pártját (MDP). A párt külpolitikájának alapja „a Szovjetunióval való szövetség" és a „szoros együttműködés és barátság a népi demokráciákkal", amelyet ekkorra már kétoldalú barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések rögzítettek.

1948 novemberében az MDP vezetői hivatalosan meghirdették „a szovjet példa követésének" fontosságát. „A mi pártunknak hűségesen követnie kell a Szovjetunió példáját és útmutatásait – emelte ki a párt elnöke, Szakasits Árpád a Központi Vezetőség ülésén –, mert igaza van Rákosi elvtársnak: nincs külön magyar út, amiként nincs külön szabadalmazott jugoszláv út sem és semmiféle más külön út. Csak egy út van: a Szovjetunió vérrel megszentelt és dicsőséges útja, a marxizmus–leninizmus útja! Minden más út a gyalázatba, a szolgaságba vezet."[10] A párt egyúttal célként tűzte ki a szövetségesek likvidálását is, amelyet még rövid ideig akadályozott, hogy formálisan az ellenzéki DNP és a Keresztény Női Tábor is jelen volt a politikai életben. Ennek a két pártnak a sorsát a „Mindszenty-ügy kiéleződése" és a koncepciós Mindszenty-per pecsételte meg. Barankovics István a per megkezdése előtt elhagyta az országot, az itt maradt képviselők egy kis csoportja pedig arra kényszerült, hogy kimondja a DNP meg-

[9] PIL 274. f. 3/112. ő. e.
[10] MOL M-KS 276. f. 52/4. ő. e. Az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülése.

szűnését. A KNT képviselői ellen a belügyi szervek indítottak eljárást, Slachta Margit pedig az ország elhagyására kényszerült, s ezzel lényegében a pártjának is vége lett.

Az MDP vezetői személycseréket hajtottak végre a közélet legmagasabb tisztségeiben is. Így 1948 augusztus elején leváltották Tildy Zoltán köztársasági elnököt, akinek helyére – nyilván jutalomként a Szociáldemokrata Párt felszámolásában és a két munkáspárt egyesítésében játszott döntő szerepéért – Szakasits Árpád került. December elején pedig Dinnyés Lajost a miniszterelnöki székben a szintén ‚társutas" Dobi István váltotta fel. 1948. szeptember 6-án az új belügyminiszter, Kádár János rendeletet adott ki, amelyben megszüntette a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) elnevezést, s helyette a szervezet neve a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) lett, Péter Gábor rendőr altábornaggyal az élen. Ettől kezdve Rákosi Mátyás felügyelte az ÁVH munkáját; a testület létszámát hamarosan jelentősen megemelték.

A többpártrendszer felszámolásával párhuzamosan, 1948 őszén és 1949 tavaszán az MDP vezetői arra törekedtek, hogy megnyerjék az agrárpártok tagságát s egységes falusi tömegszervezetbe tömörítsék őket. A létrehozott új falusi tömegszervezet, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége (DÉFOSZ) szervezeti kereteit azonban leszűkítették a mezőgazdasági munkásokra és szegényparasztokra. Így ennek működése 1949 tavaszától lényegében csak a munkaközvetítésre, vagyis a szakszervezeti tevékenységre korlátozódott. A tulajdonos parasztság gazdasági érdekképviselet nélkül maradt. A parasztember senkihez sem fordulhatott panaszával, legfeljebb csak ahhoz, aki vele szemben szankciókat alkalmazott: a hatalomhoz.

A szakszervezeti mozgalom – az 1948. októberi XVII. kongresszuson hozott határozat szerint – a szakmai szervezetek rendszeréről áttért az iparági szervezetek szerinti tagolódásra. Ekkor jött létre az a 19 szakszervezet, amely a korábbi 50 helyébe lépett. 1949. március 12-én az üzemi bizottságokat beolvasztották a szakszervezetekbe. Így megfosztották őket érdekvédelmi funkciójuktól, az üzemek ellenőrzésének feladataitól, s kiiktatták az új munkásrétegek szocializációjából is. Tevékenységüket ezután már csaknem kizárólagosan a központi utasítások végrehajtása, a munkaversenyek adminisztratív szervezése jellemezte.

Mindezek után, a szövetségesek felszámolása és az új népfront szervezése idején Révai József nem kevés önbizalommal állapíthatta meg az MDP Központi Vezetőségének 1949. márciusi ülésén: „Formálisan még nálunk is vannak elemei a hatalom és a vezetés megosztásának, hisz más pártok is kormányon vannak, koalíció van. De ténylegesen, elvtársak, egyedül a munkásosztály van hatalmon, ténylegesen egyedül a mi Pártunk vezeti az államot. Kell-e bővebben fejtegetni, hogy valóban csak formális jelentősége van annak, hogy Dobi István és nem Rákosi elvtárs a miniszterelnök, hogy ténylegesen azokat a minisztériumokat is mi vezetjük, amelynek élén, mint például a Földművelésügyi vagy a Közoktatásügyi élén (akkor a kisgazdapárti Csala István, illetve Ortutay Gyula volt a miniszter – *I. L.*) nem kommunista miniszterek állanak."[11]

Az 1949. májusi országgyűlési választások után a kormány elnöke ismét Dobi István lett. Rajta kívül még két „kisgazdapárti" (Bognár József és Ortutay Gyula) és két „parasztpárti" (Erdei Ferenc és Darvas József) minisztere volt a kormánynak, a fennmaradó 11 tárcát az MDP képviselői kapták. Tulajdonképpen csak az okozhatott meglepetést a közvéleményben, hogy az új kormányból kimaradt Rajk László, a korábbi külügyminiszter. Rákosi Mátyás természetesen megtartotta miniszterelnök-helyettesi tisztségét – ezt egyébként már 1945. november 15-től, a Tildy-kormány megalakulásától betöltötte –, Gerő Ernő pedig államminiszterré lépett elő.

Dobi István miniszterelnök programbeszédében, 1949. június 4-én kijelentette: „Népünk a Magyar Dolgozók Pártjának és bölcs vezetőjének, Rákosi Mátyásnak útmutatásával akar dolgozni és előrehaladni." A kormány legfontosabb gazdasági feladatának az ötéves terv előkészítését és sikeres végrehajtását tartotta, a legközelebbi időszak megoldandó feladatai közül pedig külön is kiemelte a „népköztársasági alkotmány" megalkotását, az állam és az egyház viszonyának a rendezését, valamint a honvédség fejlesztését, amelynek „ereje, korszerű felszerelése és kiképzése a dolgozó nép hatalmát erősíti, országunk függetlenségét és békéjét védi". Így lesz – átvéve Rákosi akkoriban sokat emlegetett mondását – „Magyarország nem rés, hanem erős bástya a béke arcvonalán". A külpolitikában pedig továbbra is azt tartotta a legfontosabbnak, hogy a jövőben „még megbízhatóbb szövetségese legyünk a nagy Szovjetuniónak", és hogy nagy súlyt kell helyezni a népi demokráciákkal kötött barátsági szerződések érvényesülésének.[12]

Az Országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el a Magyar Népköztársaság Alkotmányát, ami lényegében az 1936-os szovjet alkotmány „másolata" volt. Az alkotmány rögzítette, hogy a népköztársaság „a munkások és dolgozó parasztok állama", és ennek megfelelően „minden hatalom a dolgozó népé".

Valójában azonban itt már arról volt szó, hogy az 1947–1949-es fordulat után egyedül az MDP maradt a politikai színpadon; a tényleges hatalmat Rákosi Mátyás és szűkebb köre (Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József, korábbi és egyben akkori „szövetségeseik"), valamint az Államvédelmi Hatóság és kiszolgálóik gyakorolták. Az elkövetkező években ők döntöttek – teljhatalommal és minden ellenőrzés nélkül – minden fontosabb politikai, gazdasági, katonai, kulturális stb. kérdésben.

Az 1949 nyarára kiterebélyesedő általános hadjárat az „ellenség ellen" az „éberségi" hisztéria nemcsak koncepciós perek sorozatát eredményezte, hanem sok adminisztratív rendszabályt is szült: megszaporodtak az internálások, a kitelepítések stb. A „második fordulat" következtében létrejött rendőrállamot törvényesen senki sem akadályozhatta hatalma gyakorlásában.

1949-re kialakult a kétpólusú világrendszer, és Európa két részre oszlott. Hazánk a szovjet zóna tagja lett. Magyarország nyugati határánál leereszkedett a vasfüggöny, majd ugyanitt gördült fel negyven esztendő múlva. Ez újabb világtörténelmi fordulat nyitánya lett, ami a hidegháború befejezéséhez vezetett.

Eredeti megjelenés: *A magyar államiság ezer éve.* Szerk.: Gergely Jenő–Izsák Lajos. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001. 171–187.

[11] MOL M-KS 276. f. 52/5. ő. e. Az MDP Központi Vezetőségének 1949. március 5-i ülése.

[12] *Szabad Nép*, 1949. június 5.

A felvidéki magyarság jogfosztása és eltávolítása szülőföldjéről 1944–1949

Történelmi tény, hogy a felvidéki magyarság már a 11. századtól kezdve lakta, birtokolta és művelte azt a földet, amelyet a második világháború után el kellett hagynia, illetve „hivatalosan" eltávolították onnan. Elődeinknek, a felvidéki magyarságnak az etnikai és nyelvhatára a 11. században már a Pozsony-Nagyszombat-Nyitra-Galgóc-Bars-Hont vonalra terjedt. Így pl. szülőfalumról, Negyedről az első írásos emlék 1113-ból való, a zoborhegyi apátság oklevelében már e néven említik. Komárom az Árpád-házi királyok uralkodása idején már kisebb várispánság.

A magyarság a Felvidéken is a sík vidéki és dombsági területet részesítette előnyben, majd a földművelés terjedésével együtt észak felé haladt, főként a folyóvölgyekben. Így alakult ki a sok évszázadon keresztül fennálló magyar-szlovák nyelvhatár: Léva–Losonc–Rimaszombat–Rozsnyó. A Mária Terézia uralkodása idején, 1773-ban készített első országos összeírás a magyar településterület határát a Nyitra–Léva–Losonc–Rimaszombat–Rozsnyó–Jászó vonalban jelölte meg. 1880 végén a mai szlovák államterületen közel 600 000 magyar élt, s ez a létszám az 1910-es népszámlálás idejére már közel 900 000 főre emelkedett, ami a korabeli lakosság 30,62%-át alkotta. Az azóta eltelt évtizedek azonban óriási etnikai és nyelvi eltolódásokat eredményeztek.

Erőszakos szlovákosító kampányok egész sora zajlott a két világháború között is, de különösen 1944 után. Ez a folyamat már az 1918/19-es fordulat után megkezdődött, amikor a berendezkedő új csehszlovák államhatalom rögtön több mint 100 000 felvidéki magyart üldözött el otthonából. Az 1920-as trianoni békeszerződés következtében Magyarország új helyzetbe és környezetbe került. Az ország korábbi 325 400 km²-es területe 92 900 km²-re, lakossága 20,8 millióról 7,6 millióra csökkent. Trianon a magyarság történetének legnagyobb tragédiáját hozta, hiszen több millió magyar – jórészt egy tömbben – került a szomszédos országokhoz. Romániához csatoltak 1 660 000 főt, Csehszlovákiához 896 000 főt, Jugoszláviához 577 000 főt megkérdezésük, azaz népszavazás nélkül. Hazánkat új szomszédai vesztesként kezelték, s a hozzájuk került magyar közösségek a helyi nacionalizmusokkal szemben védtelenné váltak. „Az 1921. de még inkább az 1930. évi népszámlálások eredményei arról tanúskodtak, hogy a szlovák és rutén többségű területek szórványmagyarsága, a vegyes lakosságú városok magyar polgársága és a nyelvhatáron élő magyarság elsorvadt – állapítja meg a jeles felvidéki történész, a pozsonyi Popély Gyula. – Különösen feltűnő a magyar elem térvesztése a Nyitra környéki, a Verebély és Léva közötti, a Kassa környéki, valamint a Tőketerebes alatti vegyes lakosságú és keverék népességű területeken. A vegyes lakosságú területek szlovákká válásával két helyen is megszakadt az addig összefüggő egészet alkotó magyar etnikai sáv: Nógrád megyében Nagykürtös alatt, valamint Abaújban Kassától délkeletre."[1] Vagyis Szlovákiában már a két világháború közötti évtizedekben is tudatosan folyt a magyarság sorainak ritkítása. Ez a folyamat 1938-ban azonban rövid időre megszakadt.

Az első bécsi döntés értelmében 1938. november 2-án 11 927 km² terület, vele Komárom, Érsekújvár, Dunaszerdahely, Somorja, Beregszász, Losonc, Ipolyság, Léva, Rozsnyó, Kassa, Ungvár és Munkács városa került vissza Magyarországhoz. A visszatért területek 1 050 000 lakosának 86,5%-a magyar volt. Pozsony azonban Csehszlovákiában maradt. Aligha férhet hozzá kétség, hogy ez a döntés fedte az etnikai határokat, és aligha eredményezett volna mást vagy többet egy nemzetközi ellenőrzés mellett tartott népszavazás. E döntést követően Chamberlain angol miniszterelnök úgy nyilatkozott a brit parlamentben, hogy a Csehszlovákia és Magyarország közötti határokra vonatkozóan nem szükségesek további nemzetközi lépések. Sőt a londoni magyar követ érdeklődésére az angol külügyminisztérium azt is megerősítette, hogy mindez az első bécsi döntés *de jure*, vagyis jogi elismerését is jelenti.

A Felvidék magyarlakta területeinek visszatérése után néhány hónappal, 1939. március 15-től a müncheni egyezményt aláíró nagyhatalmak – Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország – döntése következtében az első világháború után kreált Csehszlovákia megszűnt létezni. A német csapatok prágai bevonulásával egy időben létrejött a Tiso vezette szlovák bábállam, amely Hitler szövetségeseként vett részt a második világháborúban. Így Magyarország sohasem lépett háborúba „Csehszlovákia ellen". Mégis bűnösnek mondták ki a magyarságot (és persze a németeket) a Csehszlovák Köztársaság 1938/39. évi szétverésében. „A szlovákiai magyar kisebbség túlnyomó többsége üdvözölte a demokratikus Csehszlovák Köztársaság széttörését, a demokratikusan igazgatott délszlovákiai területeknek a fasiszta Magyarország részéről történt megszállását, és érdemeket szereztek a Csehszlovák Köztársaság széttörésében" – mondotta Gustáv Husák 1945. február 28-án Kassán. Majd így folytatta: „A magyar lakosság többségének örömet okozott az, hogy a demokratikus Csehszlovákiától a fasiszta és feudális Magyarországhoz került."[2] Ez utóbbit tekintve igaza volt, s aligha akadt volna olyan magyar kormányzat, amely kitért volna a történelmi alkalom megragadása elől. A második világháború után győztesnek nyilvánított Csehszlovákia viszont már a háború idején a magyarok és németek nélküli szláv állam kialakítását tűzte ki célul.

A csehszlovák nemzeti állam megteremtésének programját – az akkorra már nemzetközileg is elismert jogfolytonosság talaján – Edvard Beneš köztársasági elnök és a londoni csehszlovák emigráns kormány 1942 végén, 1943 elején a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésének követelésével egészítette ki. Beneš 1943 őszén Moszkvában találkozott a csehszlovák kommunista vezetőkkel is. Érdemes idézni a tárgyalások jegyzőkönyvéből: „Beneš hangsúlyozta, hogy megkapta a Szovjetunió hozzájárulását a németek kitelepítéséről a Köztársaság területéről, és már régebben sikerült megszereznie

[1] Popély Gyula: *A felvidéki magyarság a népszámlálások tükrében. 1918–1945.* Budapest, 1991; lásd még Gyönyör József: *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről.* Pozsony, 1989.

[2] Polányi Imre: *A szlovákiai magyarok helyzete. Dokumentumok. 1944–1948.* Pécs, 1992. 8.

Angliának és Rooseveltnek írásbeli hozzájárulását. Ugyanezt a módszert, amit a németek ellen fogunk alkalmazni, a magyarokkal szemben is érvényesítjük, mikor is ezt az eljárást megkönnyíti, hogy a szlovákiai magyar lakosságot kicseréljük a magyarországi szlovákokért."[3] A moszkvai csehszlovák kommunista emigráció 1944 tavaszán – a szovjet kormánnyal együtt –, a Szlovák Nemzeti Tanács pedig 1944 őszén szintén elfogadta ezt. Beneš elnök így érzékeltette országa magyarellenes hangulatát: „Sok emberünk azt mondja: meg kell őket semmisíteni. Magam nem vagyok ilyen radikális. Egy nagyhatalom beszélhet ilyen módon, de mi nem tudunk ilyesfélét megvalósítani."[4]

A Szlovák Nemzeti Tanács ülésén elhangzott a következő: „A legnagyobb határozottsággal kell megkezdenünk a tisztogatási munkát... Meg kell fosztani őket vagyonuktól, gyűjtőtáborokba kell őket elhelyezni, és ki kell őket telepíteni Magyarországba, addig pedig Csehországba kell őket munkára vinni, és birtokaikra szlovák földműves családokat kell telepíteni. Haladéktalanul hozzá kell fogni a magyar egyházi birtokok elkobzásához is."[5] 1944 végén a szlovák nacionalista indulatok annyira fokozódtak, hogy az egész országot elárasztotta a magyarok elleni gyűlöletkeltés hulláma. Jól példázza ezt a folyamatot az a cikk, amelyre Janics Kálmán bukkant a korabeli csehszlovák sajtóban: „Senkire nem szabad tekintettel lenni. Ma nem kell a Csehszlovák Köztársaságnak egyetlen magyar sem, akár szocialista, akár demokrata gondolkodású. Nekünk már ez is elég, hogy ezek az emberek a magyarok, szétverték az államunkat, és ma is bomlasztják a köztársaságot. Magunknak, nemzetünknek és köztársaságunknak ártunk, ha fedezzük és védjük őket. Szabadítsuk meg telkeinket az egerektől és poloskáktól... Menjenek önként és örökre Magyarországra, amely »úri embereket« csinál belőlük, a hamisság és az ázsiai cigányság igazi példányait... kiseperni a magyarokat mindenütt, akkor is, ha kommunisták vagy demokraták."[6] Az új csehszlovák állam, illetve demokrácia fundamentumába, sajnos, beépült a gyűlölet.

A Szlovák Kommunista Párt 1945. februári konferenciáján „új honfoglalásra" szólította fel a szlovákságot: „A szlovák parasztnak és munkásnak, akiket kiszorítottak a gazdag déli területekről és századokon keresztül a hegyek között elnyomtak, meg kell ismét kapnia ezeket a régi szlovák területeket és lehetőséget a rendes emberi élethez."[7] Majd 1945. március elején azért emelt szót, hogy „a múltban vagy az elmúlt hat évben erőszakkal elmagyarosított déli határvidéket tervszerűen és fokozatosan visszaszlovákosítsuk. Dél-Szlovákia gazdag és termékeny földjét, amelyről a magyar grófok és feudális urak a hegyek közé szorították a szlovák parasztot, ismét vissza kell adni a szlovák parasztságnak. Követeljük, hogy a magyar többségű községekbe és városokba gyorsított ütemben küldjenek közigazgatási bizottságot."[8]

Ilyen elképzelések jegyében fogant az 1945. április 5-én Kassán meghirdetett kormányprogram, amely a magyar nemzetiséget egészében tette felelőssé Csehszlovákia felbomlásáért. E program VIII. fejezete a következőket helyezte kilátásba a magyar

[3] László Péter: *Fehérlaposok. Adalékok a magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezményhez.* Bonyhád, 2003. 13.
[4] Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története.* 164.
[5] László Péter: *Fehérlaposok. Adalékok a magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezményhez.* 16.
[6] Janics Kálmán: *A hontalanság évei.* Hunnia Kiadó, 1989. 82.
[7] Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története.* 264.
[8] Uo.

nemzetiséggel kapcsolatban: „1. A csehszlovák állampolgárságot csak azoknak a magyar nemzetiségű lakosoknak hagyják meg, akik antifasiszták voltak, részt vettek a Csehszlovákia felújításáért folytatott ellenállási mozgalomban, vagy pedig üldözték őket a köztársasághoz való hűségükért. 2. A többi magyar nemzetiségű lakos csehszlovák állampolgársága megszűnik, de lehetővé teszik nekik az optálást (két állampolgárság közül az egyiket választja – *I. L.*); minden ilyen irányú kérelmet külön vizsgálnak meg. 3. Azok a magyar nemzetiségű személyek, akik bűntényt követtek el a köztársasággal vagy más nemzetekkel szemben, főképp a Szovjetunió ellen, bíróság elé kerülnek, megfosztják őket csehszlovák állampolgárságuktól és örökre kitiltják őket a köztársaság területéről."[9] A kormányprogram konkrét javaslatait a kollektív felelősség szelleme hatotta át: a magyar nemzetiségű lakosság túlnyomó többségét hontalanságra ítélte, s a jog sáncain kívülre helyezte. Számos magyarellenes – s tegyük hozzá, németellenes – intézkedést már a kormányprogram, vagyis 1945. április 5-e előtt meghoztak. Említésre méltó a Szlovák Nemzeti Tanács 1944. szeptember 6-án elfogadott rendelete, amellyel megszüntetett Szlovákiában minden magyar és német tanítási nyelvű iskolát. Egyidejűleg megtiltotta, hogy az államilag elismert egyházak német és magyar nyelven tartsák istentiszteleteiket mindazokon a helyeken, ahol azokat az első bécsi döntés, azaz 1938. november 2. után vezették be.

Egy 1945. február 21-i rendelet szerint a földreform céljára azonnali hatállyal és térítés nélkül elkoboztak minden mezőgazdasági ingatlant, amely olyan magyar nemzetiségű személyek tulajdonát képezte, akik 1938. november 1-jén nem voltak csehszlovák állampolgárok. Hasonló sors várt a magyar nemzetiségű személyek 50 hektárt meghaladó mezőgazdasági ingatlanaira is. „Természetesen soha többé nem engedhető meg, hogy államunkat illojális politikával olyan idegen, nem szláv nemzetiségű kisebbségek gyengítsék, amelyek nagyrészt a náci Németország, valamint a reakciós Horthy-Magyarország engedelmes eszközévé váltak a köztársaságunkkal szembeni hódítási vágynak – szögezte le az 1945. április 5-i kormánynyilatkozat. Majd rögtön hozzátette: Államunknak... meg kell szabadulnia a német és magyar nemzetiségi kisebbség minden elemétől."[10]

A Szlovák Nemzeti Tanács belügyi megbízottja 1945. április 7-én rendeletben megtiltotta, hogy a magyarok által lakott településeken nemzeti bizottságot alakítsanak; ha netán ilyenek már létrejöttek, fel kell oszlatni azokat. A magyarok nem lehettek sem politikai pártnak, sem tömegszervezeteknek a tagjai. Április–május folyamán elbocsátották állásukból a magyar nemzetiségű közalkalmazottakat, majd nem sokkal később a magánalkalmazottakat is. A magyarok tulajdonában lévő kis- és középüzemeket, beleértve a kisiparosok műhelyeit is, nemzeti gondnokság alá helyezték. A nagyobb városokban, különösen Pozsonyban, a magyar nemzetiségű lakosokat tömegesen kilakoltatták, gyakran internálták. Internálótáborok működtek Pozsony-Ligetújfalun, Kassán, Losoncon, Léván, Nagyidán, Nyitrán, Rozsnyón, Szereden s másutt; több mint 20 000 magyart őriztek is, s csak kevés szó esik arról, hogy egyedi kivégzések és tömeggyilkosságok is történtek. Mindezek hatására már 1945 tavaszán megindult a menekültáradat Magyarországra: néhány hónap alatt mintegy 40 000-en menekültek

[9] Polányi Imre: *A szlovákiai magyarok helyzete. Dokumentumok. 1944–1948.* 17–18.
[10] Uo. 26.

a határ túloldalára. A kormányprogram rendelkezése alapján közel 800 magyar tanítási nyelvű iskolát és egyéb oktatási intézményt zártak be, mert az oktatás nyelve csak a szlovák lehetett; így azoknak a tanulóknak a száma, akik nem tanulhattak anyanyelvükön, meghaladta a 100 000-et. A vegyes lakosságú településeken és a városokban a magyar nemzetiségű lakosság az otthonán kívül sehol sem beszélhetett az anyanyelvén, hacsak nem akarta magát kitenni különböző sértéseknek és atrocitásoknak.

A második világháborúban győztes nagyhatalmak potsdami értekezlete (1945. július 17.–augusztus 2.) elutasította a magyar nemzetiség kitelepítésére vonatkozó csehszlovák kérést. Ez az állásfoglalás elégedetlenséggel töltötte el a csehszlovák hivatalos köröket és közvéleményt. Fokozódott körükben a türelmetlenség, s ez a magyar nemzetiségű lakosság jogfosztásában és szülőföldjéről való elűzésében, üldözésében fejeződött ki.

A felvidéki magyarság további sorsa szempontjából döntő jelentősége volt a 33/1945. sz. elnöki dekrétumnak, amely augusztus 2-án jelent meg.

„Azok a német vagy magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok, akik az idegen megszálló hatalom jogszabályai értelmében német vagy magyar állampolgárságot szereztek, az ilyen állampolgárság megszerzésének napján elveszítették csehszlovák állampolgárságukat - szólt az 1. §. - A többi német vagy magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár e dekrétum hatályba lépésének napján elveszti csehszlovák állampolgárságát."[11] Következésképpen a magyar nemzetiségűek elestek az egészségügyi ellátástól, a nyugdíjtól, valamint azoktól a szociális juttatásoktól, amelyeket nem nélkülözhettek, ha élni akartak. Az intézkedés csaknem háromnegyed millió magyart érintett. De ez még nem volt elég. Megszületett a 88/1945. sz. elnöki dekrétum, amelynek alapján férfiakat 16–55 év között, a nőket 18–45 között bármikor beoszthatták munkaszolgálatra az ország legtávolabbi részén is. 1945. szeptembertől december 1-jéig közel 10 000 felvidéki magyart vittek közmunkára Csehországba. A németek kitoloncolása következtében ugyanis a cseh országrészekben egyre nagyobb lett a munkaerőhiány, amit pótolni kellett.

Magyarország kormánya több ízben is a szövetséges nagyhatalmakhoz fordult, hogy védelmet kérjen a csehszlovákiai magyarok számára, de nem talált megértésre, kitérő vagy elutasító választ kapott. Nem maradt más hátra, mint hogy kétoldalú tárgyalásokon próbálja meg tisztázni a vitás kérdéseket a csehszlovák kormánnyal.

1946. február 27-én Magyarország és Csehszlovákia Budapesten lakosságcsere-egyezményt írt alá, amelynek az volt a lényege, hogy ahány magyarországi szlovák önkéntesen jelentkezik áttelepülésre, a csehszlovák hatóságok ugyanannyi magyart távolítanak el az állam területéről. Csehszlovákia nyilvánvalóan azért ragaszkodott annyira a „kiválogatás" jogához, mert csak így vélte elérhetőnek, hogy közvetlenül a két állam határa mentén elhelyezkedő lakosság - lényegében csak magyarok - etnikai arculatát megváltoztathassa. Ez az egyezmény egyébként, egész tartalmából kitűnően, nem két egyenjogú állam, hanem a győztesnek nyilvánított Csehszlovákia és a legyőzött Magyarország megállapodása volt. Hazánk hozzájárulását legfeljebb azzal lehet magyarázni, hogy a működésében nemzetközileg erősen korlátozott és teljesen magára hagyott Nagy Ferenc-kormány így próbált gátat vetni az egyoldalú kiutasításoknak és a magyar etnikum szempontjából rendkívül súlyos és sérelmes rendszabályok alkalmazásának. Az egyezmény aláírásakor Vladimír Clementis kezdeményezésére a csehszlovák kormányküldöttség tagjai és a magyar koalíciós pártok vezetői megbeszélést tartottak. A csehszlovák külügyi államtitkár, a csehszlovák delegáció vezetője itt megismételte azt a csehszlovák álláspontot, hogy Csehszlovákia nemzeti állammá akar válni, és meg akar szabadulni a területén élő német és magyar lakosságtól. Ennek megoldását abban látta, hogy a két állam újabb egyezményt köt, amelynek értelmében Magyarország egyoldalúan mintegy 200 000 főnyi felvidéki magyart fogad be. Clementis a nagyobb nyomaték kedvéért azt is tudatta, hogy a Csehszlovákiában maradó magyarok semmiféle kisebbségi védelemre nem számíthatnak, és területi módosításról sem lehet szó Magyarország javára. „Ez az egyezmény arculcsapása volt a magyar nemzet önérzetének - írta Sulyok Dezső a hazai ellenzék egyik vezére emlékiratában. - Teljesen alárendelte annak nemzeti érdekeit a kommunista-cseh-szláv imperializmusnak, törvényes formában másodrendű néppé a magyart tette a szlávokkal szemben: történelmük egyik legnagyobb vétke volt népünk megmaradása ellen."[12]

Az egyezmény értelmében a magyar kormány hozzájárult ahhoz, hogy Csehszlovákia kormánybizottságot küldjön Magyarországra, amely előkészíti a szlovákok áttelepülését, összegyűjti a jelentkezési nyilatkozatokat, s általában lebonyolítja az egész akciót.

A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) 1946. március 4-én kezdte meg tevékenységét Magyarországon. A bizottság tagjai és szakértői sorra járták mindazokat a magyarországi településeket, ahol szlovák nemzetiségű lakosság élt. Gyűléseket és előadásokat rendeztek, csoportos és egyéni beszélgetéseket folytattak, valamint írásos propagandaanyagot osztottak szét, terjesztettek a szlovákság körében. Emellett kiadták a hetenként háromszor megjelenő *Sloboda* című lapot, továbbá több mint másfél hónapon keresztül - napi 30 perces adásban - a CSÁB rendelkezésére állt a budapesti rádió is. A CSÁB 157 községben fejtett ki propagandát.

Ámde a CSÁB működésének már az első napjaiban, heteiben kiderült, hogy tagjai igen „rugalmasan" értelmezik és kezelik a lakosságcsere-egyezményt, a szlovák nemzetiségű lakosság hazatelepülésének előkészítését. Írók, színészek, újságírók, papok és a szlovák társadalmi élet különböző politikai beállítottságú képviselői érkeztek Magyarországra (sokszor engedély nélkül), s úgyszólván minden ellenőrzést mellőzve fejtették ki tevékenységüket. Azt is széles körben terjesztették, hogy azokat a szlovákokat, akik most önként nem mennek el, később erőszakkal telepítik át Csehszlovákiába, de akkor már nem kapnak földet. Sőt, az itt maradókat a magyar hatóságok a Dunántúlon telepítik szét, illetőleg Csehszlovákiából kitelepített magyarokat költöztetnek a szlovák családokhoz.

A CSÁB lakosságcsere-egyezményt sértő tevékenységével és propagandájának túlzásaival kapcsolatban a Nagy Ferenc-kormány március 21-én hivatalos nyilatkozatot adott ki, amely a következőket tartalmazta: „A magyar kormánynak mindig az volt az álláspontja, hogy szabadon távozhat az, aki az országot el akarja hagyni. Teljes és hiánytalan jogvédelemben részesül azonban az, aki Magyarországon akar megmaradni. A magyar kormány politikájának vezető gondolata az, hogy a kitelepülés sohasem kényszer, hanem mindig önkéntes elhatározás alapján történjen, és a kitelepülők vagyonukban sérelmet ne szenvedjenek. Áttelepülésről csakis ebben a keretben van szó.

[11] Uo. 33.

[12] Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története*. 266.

Magyar állampolgárt sem most, sem utóbb nem fognak erőszakkal az ország elhagyására kényszeríteni, vagy pedig a kitelepítés alkalmával vagyonától megfosztani. Magyarország területén minden magyar állampolgár törvényeink védelme alatt áll, és állni fog a jövőben is."[13]

A csehszlovák kormány elkészítette a kitelepítésre kijelölt felvidéki magyarok listáját járásonkénti bontásban. Így pl. a Dunaszerdahelyi járásban a magyar lakosság 43,1%-át, az Érsekújváriban 22,6%-át, a Galántaiban 25,1%-át, a Kassaiban 34,8%-át, a Komáromiban 54,1%-át, az Ipolyságiban 38,4%-át, a Lévaiban 32,4%-át, az Ógyallaiban 44,5%-át, a Párkányiban 36,4%-át, a Somorjaiban 31,1%-át, a Vágsellyeiben 29,9%-át, a Zseliziben 40,5%-át. A listán összesen 183 692 áttelepítésre kijelölt felvidéki személy neve szerepel. A lakosságcserére kijelöltek listájára felkerült felvidéki magyarok „Igazolvány"-t és „Fehérlap"-ot kaptak. Ezzel a sorsuk megpecsételődött.

A magyar–csehszlovák viszony az egyezmény aláírása után sem javult, sőt inkább rosszabbodott. Ez azzal függött össze, hogy a csehszlovák kormány a lakosságcsere-egyezményt valójában csak az első lépésnek tekintette a magyarok eltávolításában. Nem függesztette fel a korábbi jogfosztó intézkedéseket, sőt újabbakkal tetézte azokat. „Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodásabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült. Újság a bűnös nyelvén nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatni. Lekonyult fejjel járok és némán, és ha lehet, ki sem mozdulok emberek közé. Vak, süket és mozdulatlan gettóélet ez mindenképpen: a jogfosztott emberek szégyen- és félelemterhes élete – szólt Fábry Zoltán 1946 májusában a cseh és szlovák értelmiséghez, majd így folytatta: – és az ok? Egyetlenegy tény, vádak vádja: magyarságom. Magyar vagyok, tehát bűnös vagyok. A faji kizárólagosság barbarizmusának annyi millió emberéletbe került letörése után egy újabb keletű faji kíméletlenség büntet sommásan, tehát igazságtalanul... Győzők vannak és legyőzöttek! Örök törvény. Háborús törvény: embertelen törvény. Vae victis! A legyőzöttek csoportjába tartozom újra: magyar vagyok. A legmélyebb megalázottság fokáról, nyelvfosztottan, szóbénítottan kiáltok hozzátok, szabad emberek, írók és írástudók, kiknek némasága már feloldódott... A fasizmus perében csak az antifasizmus lehet perdöntő mérték... Amikor a vádlott most szót kér, a legszigorúbb és e perben egyedül illetékes mérték alkalmazását kéri. Semmi többet. Antifasizmust. Igazságot!"[14]

A „stószi remete" a pusztába kiáltott! A szlovák belügyi megbízott 1946. június 17-i rendelete alapján ugyanis megkezdték a magyar nemzetiségű lakosság körében az ún. reszlovakizációt, vagy más kifejezéssel: visszaszlovákosítási kampányt. A magyarokat választás elé állították: ha szlováknak vallják magukat, visszakapják állampolgárságukat, ha nem, el kell hagyniuk szülőföldjüket, kiutasítják őket Csehszlovákiából. Ez az önkéntesnek hirdetett kampány a gyakorlatban az erőszak leplezett és nyílt eszközeivel igyekezett elérni, hogy a szlovákul nem is értő magyarok tömegesen vallják magukat szlovák nemzetiségűnek. A létfeltételeikben erősen megingatott és már hosszú hónapok óta zaklatásnak kitett felvidéki magyarok egy része – különösen azok után, hogy segítséget sehonnan nem kaptak és nem is remélhettek – eleget tett a hatóságok

[13] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* 122–123.

[14] Fábry Zoltán: *Stószi délelőttök.* Bratislava, 1968. 372–373. Lásd még uő: *Vigyázó szemmel. Fél évszázad kisebbségben.* Bratislava, 1971.

kívánságának, s közel 400 000-en „nyilvánították magukat" szlováknak, de még így is több járásban (a Komáromiban, a Párkányiban, a Felediben, a Sellyeiben stb.) a magyarok többsége ellenállt a nyomásnak.

A magyar kormány természetesen nem nézhette tétlenül a csehszlovák hatóságoknak sem az egyoldalú kitelepítésre vonatkozó terveit, sem a reszlovakizációs kampányt. Gyöngyösi János külügyminiszter 1946. június 28-án a Külügyminiszterek Tanácsához intézett táviratában tárta fel a magyar nemzetiségű lakosságot ért újabb, súlyos sérelmet a szövetséges nagyhatalmak előtt, de nem talált „visszhangra", válaszra sem méltatták. Ebben az időben (1946. június 8. és 28. között) tett látogatást a Nagy Ferenc miniszterelnök vezette magyar kormányküldöttség (tagja volt Rákosi Mátyás is) az USA-ban és Angliában. Angliából hazatérőben felkeresték Párizst is. Az útról Rákosi természetesen beszámolt főnökének, Sztálinnak, s levelében a következőket írta: „Politikailag az utazás a békecélok és a magyarság problémáinak ismertetésén kívül semmi néven nevezendő eredményt nem adott. Az amerikaiak lényegében kitérő választ adtak, s rendkívül óvatosan célozgattak arra, hogy ebben a kérdésben az oroszoké a döntő szó... Ezzel szemben Angliában a Munkáspárt politikusai azon kívül, hogy kifejezetten csehbarátok voltak, és pl. hallani sem akartak a szlovákiai magyar kisebbség védelmének a békeszerződésbe való iktatásáról – elegendőnek tartják a nemzetek szövetségének elvi deklarációját."[15]

1946. július 29. és október 15. között zajlott le Párizsban a második világháború 21 győztes államának békekonferenciája. Gyöngyösi János külügyminiszter augusztus 14-én ismertette a békeszerződés-tervezettel kapcsolatos magyar álláspontot. Csehszlovákiával kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy a lakosságcsere után még mindig kb. félmillió magyar marad Csehszlovákiában, ezek kitelepítése nem oldhatja meg a problémákat. „Bármilyen súlyos és bármilyen kétségbeejtő legyen is helyzetük, lehetetlen megtagadni a legyőzöttől azt a jogot, hogy ezt a követelést az erkölccsel és az emberiességgel ellentétesnek ne találja – mondta a magyar külügyminiszter. – De ha akadna is magyar kormány, amely külső kényszer folytán e döntést elfogadná, önmaga és a magyar demokrácia sírját ásná meg vele. A föld és a nép, amely azt évszázadokon keresztül művelte és az emberi civilizációba bekapcsolta, elválaszthatatlanul összetartozik. Ezt a kapcsolatot erőszakkal megbontani csak az emberi élet alaptörvényeinek megsértésével lehet. Ha Csehszlovákia meg akarja tartani azt a területet, amelyen magyarok élnek, akkor tartsa meg az ott élő magyarokat is, megadván nekik emberi és állampolgári jogaik teljességét. Ha azonban ezt Csehszlovákia bármely okból nem vállalná, és mindenképpen meg akarna szabadulni a magyar kisebbségtől, akkor a magyar kormánynak ragaszkodnia kell ahhoz az elvhez, hogy a népnek joga van a földhöz, melyen él."[16] Majd – a Romániával kapcsolatos problémákhoz hasonlóan – ebben az ügyben is nemzetközi szakértői bizottság kiküldését kérte. Továbbá elutasította a pozsonyi hídfő „kiszélesítésére" vonatkozó csehszlovák követelést, amely öt magyar község (Bezenye, Rajka, Dunacsún, Oroszvár és Horvátjárfalu) átengedésére irányult.

A békekonferencia illetékes szervei és bizottságai – Románia képviselőjének meghallgatása után – szinte percek alatt eldöntötték Erdély sorsát, mivel a magyar javas-

[15] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 95.

[16] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* 230.

latnak egyetlen támogatója sem akadt. Így elutasították a Székelyföld területi önkormányzatára vonatkozó indítványt, és visszaállították a második bécsi döntés előtti magyar–román határt. Részlegesen helyt adva a csehszlovák területi igényeknek is, elfogadták Dunacsún, Horvátjárfalu és Oroszvár átcsatolását, így a Trianonban megcsonkított ország területe tovább csökkent. A békekonferencia a lakosságcsere-egyezménnyel nem foglalkozott, mivel a győztes nagyhatalmak azt már korábban tudomásul vették, és lényegében a két érdekelt fél ügyének tekintették. A 200 000 magyar további sorsát illetően pedig – miután az újabb magyar–csehszlovák kétoldalú tárgyalások sem vezettek eredményre – a nagyhatalmak képviselői a következő szöveg felvételét javasolták a magyar békeszerződésbe: „Magyarország kétoldalú tárgyalásokat folytat Csehszlovákiával, hogy megoldja a Csehszlovákia területén élő azon magyar eredetű lakosok kérdését, akik nem kerülnek át Magyarországra az 1946. február 27-én kötött népcsereegyezmény értelmében. Abban az esetben, ha nem jönne létre megegyezés, jelen szerződés hatályba lépése után számított 6 hónapi határidőn belül, Csehszlovákiának joga lesz a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszteni és a Tanácsnál segítséget kérni egy végleges megoldás meghozatalához."[17]

A békekonferencia döntései után Mindszenty József bíboros is megszólalt: „Ez a második megcsonkítás sokkal súlyosabb az elsőnél. Újabb területet vettek el. Nyomasztó, megroskasztó fizetéseket raktak ránk. (300 millió dollár jóvátétel fizetése: 200 millió a Szovjetuniónak, 70 millió Jugoszláviának, 30 millió Csehszlovákiának, hat év alatt, természetben. – *I. L.*) Most még papíron sincsenek kisebbségi jogok az elhasított magyarok számára. Törvényen kívül állnak, mintha magyarnak lenni már magában is bűn és nem emberi lét volna. A Duna, Garam mentén kegyetlenül bontják már nagy világrészvétlenség közepette az ősi magyar tömböt. Ki tudja, mit tartogat még számunkra az emberi elvadulás? Isten óvja több csapástól mi magyar hazánkat!"[18] A hazai politikai pártok kénytelenek voltak tudomásul venni a párizsi döntéseket. Véleményem szerint Sulyok Dezsőnek igaza volt, amikor a békeszerződés becikkelyezésének vitájában a győztes nagyhatalmakat tette felelőssé azért, hogy „igazságos béke helyett olyan békét adtak nekünk, amelytől részleteiben vagy egyáltalán nem, vagy csak nehezen lehet elvonatkoztatni a büntetés és megtorlás gondolatát. Egyetlen hatalom ügye sem a mi ügyünk, ezért Magyarország ezután soha sem orientálódhat egyoldalúan külpolitikailag, és soha nem válhat bármely hatalom vagy hatalmi csoport »vazallusává«."[19]

Az 1945-ös közmunkarendeletre hivatkozva 1946 őszén a magyar lakosság tízezreit, kb. 50 000 személyt deportáltak erőszakkal Csehországba, döntően a korábban németek által lakott vidékre. „A magyarok elszállítását olyan következetesen és pontosan kell végrehajtani, mint a hadseregben a napiparancsot. Tudatosítsák: történelmi feladatot teljesítenek" – olvasható a Szlovák Kitelepítési Hivatal korabeli utasításában.[20] Az akciót hivatalosan munkaerő-toborzásnak nevezték, de a fegyveres erők bevetésével valósították meg: katonai teherautók segítségével többnyire fűtetlen marhavagonokban, teherautókon hurcolták el az embereket, családokat, miközben mint

[17] Uo. 234–235.
[18] Mindszenty József: *Emlékirataim*. 192.
[19] Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története*. 254.
[20] Vadkerty Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, 1999. 29.

háborús bűnösöktől elkobozták tőlük minden ingó és ingatlan vagyonukat. Az akció 1947. február végéig tartott. Kényszermunkára vittek közel 400 községből – főképpen a Galántai, Párkányi, Lévai, Érsekújvári és Zselizi járásból – több tízezer munkára fogható embert, családostól.

A magyar nemzetiségű lakosság Csehországba deportálása miatt az anyaországi pártok és a kormány képviselői számos tiltakozójegyzéket juttattak el a győztes nagyhatalmak vezetőihez. A Nemzetgyűlés 1946. november 28-i ülésén Bereczky Albert, a későbbi református püspök emelte fel tiltakozó szavát. „Az a vád nem érhet bennünket – mondta –, hogy amikor ezeket az embertelenségeket komoly formában szóvá tesszük, újra mi vagyunk a békebontók... Nem revizionizmus az, ha mi a határainkon túl élő magyarság sorsáért, életéért, szabadságáért, emberi jogaiért felemeljük szavunkat. Nem lennénk méltóak arra, hogy a nemzet bizalmából az ő képviseletében itt legyünk, ha nem fejeznénk ki mély és teljes együttérzésünket a mi szenvedő, meghurcolt és sárba tiport véreinkkel."[21] Tildy Zoltán köztársasági elnök 1947 januárjában személyesen kérte Clementistől, hogy kíméljék meg a közmunkáktól, illetve a deportálástól Felvidéken élő rokonait, s húzzák ki a transzportlistákból a Tildy, Demény, Fekete, Bodor és Zongor családot. Mindszenty József bíboros 1947. február elején VI. György angol királyhoz és Truman amerikai elnökhöz fordult segítségért. „Mély hódolattal, bizakodó esengéssel terjesztem elő a Csehszlovákia által... közel 625 000 magyarnak kegyetlenül borzalmas üldöztetését – szólt a rádiógram. – Közmunka ürügyével fegyveres karhatalommal deportálják a csecsemőket, ágyban fekvő súlyos betegeket, szülő nőket... az ezeréves szülőföldtől 500-600 km-es távolságra, marhaszállító vagonokban, béres szolgáknak... Az emberiség nevében kérem... méltóztassék az Isten örök törvényeibe és az emberségbe ütköző deportálások ellen tiltakozó szavát felemelni, a százezrek égbekiáltó gyötrelmét megszűntetni."[22] A polgári radikális Zsolt Béla, Beneš elnök személyes ismerőse keserűen állapította meg, hogy az elnök nemzetiségi politikája nemcsak hogy nem egyengeti a végleges megnyugváshoz vezető folyamatot, de olyan módszereket alkalmaz a magyarsággal szemben, amelyek a fasizmus előtti Európában ismeretlenek voltak. „Elűzik otthonukból a zárt magyar etnikai területen élő magyarokat, kényszermunkára fogják őket – írta Zsolt Béla – ez a csehszlovák nemzetiségi politika nemcsak eszközeiben fasisztikus, de végcéljában is az."[23]

Messzemenően egyetérthetünk a neves felvidéki magyar író, Dobos László *Vádirat* című írásának minden sorával. „A szlovákiai magyarságot 1945 és 1949 között szervezett, programozott népirtással pusztították. Szlovákiai magyar holocaustot értünk meg. Ez csak a zsidók tragédiájához hasonlítható. Próbálták ezt évtizedekig elhallgatni, átlépni, tompítani, összefüggésbe hozni a csinált magyar bűnökkel. Nem csonkíthatja a fenti képet sem az elérzékenyülő, sem a feloldó emlékezet. Közel nyolcvan esztendő kisebbségi sors. Ez alatt a többségi erőszak százféle formában sarcolta a szlovákiai magyarságot..., de a legnagyobb pusztítást mégis az 1945 és 1949 közötti idő végezte. Erre nincs példa a Kárpát-medencében."[24]

[21] Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története*. 268.
[22] Uo. 269.
[23] Uo.
[24] *Magyar Nemzet*, 1997. június 28.

A két állam közötti nézeteltérések, s ezen belül a lakosságcsere végrehajtásával kapcsolatos viták elhúzódása miatt, csak 1947 áprilisában kezdődhetett meg a magyarországi szlovákok önkéntes áttelepítése és a csehszlovákiai magyarok kitelepítése, pontosabban szólva a felvidékiek hivatalos eltávolítása, elűzése szülőföldjükről.

A Magyarországra érkező kitelepített felvidékieket 16 kirendeltség - Miskolc, Nyíregyháza, Békéscsaba, Tótkomlós, Kecskemét, Gyöngyös, Balassagyarmat, Budapest, Baja, Szekszárd, Székesfehérvár, Kormórom, Győr, Sopron, Kaposvár és Pécs - fogadta. Egy-egy fogadóállomás hatásköre több megyére is kiterjedt, az elhelyezési kötelezettség így minden vármegyét és Budapestet is érintett. Másképpen szólva: az ország egész területén „szétszórták" a felvidéki magyarságot. A lakosságcserében érintett felvidéki (több mint 200) és magyarországi (több mint 400) települések listája még nem teljes, további kutatásokat igényel. Annyi biztos, hogy pl. Alsószéliből 21, Komáromból 43, Deákiból 33, Felsőszéliből 25, szülőfalumból, Negyedről 28, Pozsonyból 44, Somorjáról 31, Vágfarkasdról 16, Zselizről 17 stb. magyarországi helységbe telepítettek át embereket; a családok száma 1 és 242 között mozgott. Ez utóbbi adat éppen komáromi: innen telepítettek Békéscsabára 242 családot. Ez a lista jól mutatja, hogy egy-egy felvidéki településről hány magyarországi helyre telepítettek. Azt viszont nem mutatja, hogyan szedték szét a családokat, barátokat, felekezeteket, s ezzel milyen tragédiákat okoztak.

A kitelepítés a csehszlovák hatóságok döntése alapján a galántai és a lévai körzetből indult, de az első ütem a komáromi, érsekújvári és a rimaszombati körzetet is érintette. A diószegi állomásra 55, Lévára 50 vagon érkezett. A telepítés elindítása konfliktusokkal kezdődött, mert a csehszlovák katonaság félreértésből három nappal korábban kezdte el a nagyfödémesi, nagymácsédi és a diószegi magyarok bevagonírozását. A magyarországi szlovákok első csoportjának elindítása sem volt mentes a konfliktustól, de egészen más okok miatt. Kiderült, hogy a kiküldött vagonokat azért nem tudták útnak indítani, mert nem tudták megtölteni. A névsorban szereplő, kijelölt szlovákok közül ugyanis sokan csak egy bőrönddel érkeztek, s szálltak fel a szerelvényre.

A kitelepítés megkezdése után sem szűnt meg azonban a Felvidéken maradó magyarok zaklatása, deportálása. Hiába járt le a 88/1945-ös dekrétum hatálya - amely szerint csak egy, illetve maximum másfél évig lehetett volna munkaszolgálatra kitelepíteni a magyarokat -, a csehszlovák kormány nem foglalkozott a kérdéssel. Nem is szólva arról, hogy a vagyonuktól megfosztott magyaroknak már nem volt hova visszatérni. Magyar papok, tanítók, egyetemisták járták Csehország és Szlovákia tájait, hogy a munkaszolgálatra elhurcoltak körülményeiről tájékoztassák a közvéleményt. A völgyzáró gátakat, utakat építők kétségbeejtő körülményeiről és az őrök brutalitásáról rengeteg beszámoló készült, többkötetnyi iratanyag gyűlt össze. Arra kérték a magyar kormányt, hogy ha nem tudja megakadályozni a csehszlovák kormány önkényeskedését, akkor a deportált magyarokat hozza haza Magyarországra.

A fenti eseményekkel egy időben, 1947 nyarán zajlottak le a magyarországi rendszerváltást megelőző utolsó többpárti választások. A pártok külpolitikai céljaik között megfogalmazták a szomszédainkkal, így Csehszlovákiával kapcsolatos törekvéseiket, álláspontjukat is. Érdemes idézni néhányat. Az MKP és az SZDP, a két munkáspárt közös nyilatkozatban követelte a tárgyalások megindítását Csehszlovákiával „a szlovákiai magyarság demokratikus jogainak biztosítására". Az NPP programjában leszögezte: „Mi a magunk részéről mindent megteszünk a megértés, a barátság, az együttműködés elmélyítésére. De ez csak a kölcsönösség jegyében, az egyenrangúság alapján lehetséges. Mi teljes népi szabadságot adunk a határainkon élő nemzetiségeknek, a demokrácia szellemében. Ugyanezt akarjuk a határainkon túl élő magyarság számára is."[25] „A Független Kisgazda Párt a maga közéleti súlyával szolgálni kívánja a Duna-völgyi békét, és arra törekszik - szólt a párt programja -, hogy a politikai határok itt valóban mielőbb légiessé váljanak, s az egymás szomszédságában, egymással keveredve letelepedett Duna-völgyi népek érintkezését sem államigazgatási, sem érzelmi akadályok ne korlátozzák felesleges mértékben. A megbékélés érdekében reményét fejezi ki a párt, hogy a határon kívül rekedt magyarok sorsát kétoldali megegyezések segítségével sikerül megnyugtatóan rendezni."[26] A Demokrata Néppárt pedig azt hangsúlyozta: „Földrajzi helyzetünk követeli meg, hogy jó viszonyban éljünk szomszédainkkal. A mi részünkről nem lehet semmi akadálya annak, hogy a viszonosság elve alapján a jó szomszédi viszonyt kiépítsük és fenntartsuk. Sohasem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy magyarok a határon túl is élnek, akiknek emberi jogai felett - nemzetiség joga is ezek közé tartozik - őrködni nemcsak erkölcsi, hanem népi és nemzeti kötelességünk is, amelynek teljesítéséről soha le nem mondhatunk. ...Mi nem akarunk uralkodni senkin..., s nincs más igényünk, mint hogy rajtunk se uralkodják senki."[27]

A magyar kormány 1947. június 14-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz fordult, hogy vagy állítsák le a Csehszlovákiából érkező szerelvényeket, vagy engedélyezzék a német lakosság további kitelepítését Magyarországról. A SZEB döntése után 1947 szeptemberétől Németország szovjet megszállási övezete fogadta a kitelepülő magyarországi németek szerelvényeit. Ezzel egy időben 1947 őszétől folytatódott a felvidéki magyarság kitelepítése. 1947 végéig 7608 felvidéki család, összesen 31 184 fő települt át Magyarországra. Az áttelepítés a téli hónapokban szünetelt, csak 1948. március 4-én indult újra, s erőltetett ütemben jöttek-mentek a szállítmányok. Majd novemberben megkezdődtek a tárgyalások az áttelepítés befejezéséről. A magyar fél az azonnali leállítást kérte, de a Felvidékről még az év végéig jöttek a szerelvények. Amikor december 31-én az áttelepítést lezártnak mondták ki, a csehszlovák fél még mindig azt kérte, hogy 1949. január 31-ig a magyar kormány vegyen át további 5000 háborús bűnösnek minősített magyart. A magyar kormány azonban minden további tárgyalástól elzárkózott, csak azzal értett egyet, hogy a felmerülő, indokoltnak látszó családegyesítési kérelmeket 1949 első felében még elbírálják.

1948. december végéig 73 273 (más adatok szerint 71 215) szlovák hagyta el önként Magyarországot, illetve 89 600 (más adatok szerint 85 436) magyart telepítettek ki Csehszlovákiából. Hozzájuk csatlakozott még 6000 személy, akik hivatalosan „önként" távoztak Csehszlovákiából Magyarországra. Ténylegesen ennél jóval nagyobb volt a hazánkba érkezők száma. Nem ebbe a kategóriába tartozott ugyan az a 20 000–30 000 ember, akiket azért utasítottak ki a (fegyverszüneti szerződés megsze-

[25] *Magyarországi pártprogramok 1944–1988.* 217.
[26] Uo. 297.
[27] Uo. 361.

gésével) Csehszlovákiából, mert 1938. november 2. után költöztek a Felvidékre, új otthonuk megteremtése szempontjából mégis az elhelyezendők számát növelték. Nem kevesen voltak olyan középiskolai, egyetemi és főiskolai hallgatók, akik elsősorban tanulmányaik folytatása érdekében vettek átmenetileg vándorbotot a kezükbe, ám azután többségükben Magyarországon maradtak. A kitelepítés 1949. június 5-én fejeződött be: ezen a napon lépte át Párkány és Szob között a csehszlovák-magyar határt az utolsó család.

Más képet mutat a lakosságcsere gazdasági oldala: a kitelepített magyarok a Felvidéken hátrahagytak 160 000 kat. hold földet és 15 700 házat. A szlovákok Magyarországon hagytak 38 000 kat. hold földet és 4400 házat. Az egyenlőtlen feltételeket tükröző tények - úgy gondolom - önmagukért beszélnek. Kártérítést a felvidékiek nem kaptak! Részleges kárpótlást az 1992. évi XXXII. tc. alapján egyes leszármazottak igényelhettek, s kaptak is.

A magyar állam 1949 áprilisában a magyar–csehszlovák barátsági szerződésben és legfőképpen Rákosi az 1949. július végén aláírt Csorba-tói egyezményben nyilvánította magát érdektelennek „a magyar állampolgárságú személyek" olyan „jogi követelései és igényei tekintetében", amelyek Csehszlovákia ellen irányulnak. Vagyis lemondtak a felvidéki magyarság kárpótlásáról.

Az 1945 után kiadott beneši dekrétumok és végrehajtásuk kimeríti az emberiség elleni bűntett tényállását. Szellemük sajnos még ma is él, és negatív irányba munkál. Visszavonásukat Csehszlovákia korábbi, s utódállamainak jelenlegi vezetői sem kezdeményezték. Elmaradt a bocsánatkérés, esetleg egy szolid főhajtás a magyar nemzet, illetve a felvidéki magyarság előtt. Ennek az erkölcsi jóvátételnek pedig már régen meg kellett volna történnie.[28]

Eredeti megjelenés: *Fórum. Társadalomtudományi Szemle*, 2004/3. 5–21.

[28] A témához lásd bővebben Balogh Sándor–Földesi Margit: *A magyar jóvátétel és ami mögötte van...* 1945–1949. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998; Csáky Pál: *Magyarok Szlovákiában.* Pozsony 1998; *Edvard Beneš Elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása.* Szerk.: Kövesdi János. Bratislava-Pressburg, 1996; Kugler István: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön 1944–1948.* Budapest, 1992; Molnár Imre–Tóth László: *Mint fészkéről kizavart madár...* Budapest, 1990; Molnár Imre–Varga Kálmán: *Hazahúzott a szülőföld...* Püski, 1992; Ölvedi János: *Napfogyatkozás. Magyarok Szlovákiában.* New-York, 1985; Szabó Károly–E. Szőke István: Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere történetéhez. *Valóság,* 1982/10.; Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között.* Kecskemét, 1993; Vígh Károly: *A szlovákiai magyarság kálváriája 1945–1948.* Püski, 1998.

A Mindszenty-per és Esterházy Pál

XII. Pius pápa 1945. augusztus 16-án nevezte ki Mindszenty Józsefet esztergomi érsekké; programnak is beillő első beszédét 1945. október 7-én mondta el az esztergomi intronizáció alkalmából. Ebben nyíltan megvallotta és a jövőre nézve is kilátásba helyezte a „közéleti szerepvállalást", amit *Emlékirataim* című könyvében így indokolt: „Az esztergomi érsek személyéhez kötött prímási méltóság, mely a magyar katolikus egyház hierarchiájának is záróköve, az egyetlen hivatal hazánkban, melyben egyházi és állami jogkör egyesül."[1] Ezt támasztják alá 1945–1948 közötti levelei, memorandumai, amelyeket Tildy Zoltán államfőhöz, Miklós Béla, Nagy Ferenc, Dinnyés Lajos miniszterelnökökhöz, Keresztury Dezső, Ortutay Gyula miniszterekhez, VI. György angol királyhoz, H. S. Truman amerikai elnökhöz és más személyiségekhez, valamint az egyházi hierarchia hazai és külföldi tagjaihoz intézett.

1945 őszén–1946 tavaszán többször is fellépett „a német kérdés emberies rendezése" érdekében. Számos pásztorlevelében általában is elítélte a telepítéseket, s főleg a német nemzetiségű lakosság kitelepítését. Tiltakozott a felvidéki magyar nemzetiségű lakosság Csehországba deportálása miatt.[2] Felemelte szavát a politikai rendőrség sorozatos túlkapásai ellen. Az 1947–48-as Mária-év alkalmából az országban található számos, igen népszerű és sűrűen látogatott Mária-kegyhelyre százezres tömegek zarándokoltak a vezetésével. Mindez nemcsak azt jelezte, hogy a magyar lakosság igen nagy része aktív hitéletet él, és ezt meg is vallja, hanem alkalmat szolgáltatott Mindszentynek arra, hogy bejárja az országot, és szentbeszédeiben, prédikációiban, bibliai idézetek felhasználásával „elemezze" az ország sanyarú helyzetét s a kommunisták egyre erősödő hatalmi törekvéseit. 1947 tavaszán Mindszenty pásztorlevélben szólította fel a híveket a fakultatív vallásoktatás bevezetése elleni tiltakozásra. Országszerte tiltakozó mozgalom indult, melynek hatására a fakultatív vallásoktatás ügye május végén–június elején, még mielőtt döntés született volna a kérdésben, lekerült a napirendről, vagyis az egyház győzött. Mindszenty első, 1945. októberi választási körlevele nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kommunisták „gyengén" szerepeltek (16,95%-ot kaptak), és hogy a nemzeti függetlenséget, polgári demokráciát akaró Független Kisgazdapárt abszolút többséget ért el (57,03%-ot). Az 1947. augusztus végi or-

[1] Mindszenty József: *Emlékirataim.* 81.
[2] Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* 125.

szággyűlési választások előtt kiadott „bizalmas körlevélnek" hasonlóképpen jelentős szerepe volt abban, hogy a polgári tábor (a hat ellenzéki párt és a Kisgazdapárt együtt – *I. L.*) megszerezte a szavazatok 55%-át.[3] 1948 nyarán, az egyházi iskolák államosításának törvénybe iktatása előtt, az érsek javaslatára a püspöki kar úgy határozott, hogy „egyházmegyei pap, szerzetes és szerzetesnő az esetleg most államosításra kerülő iskolákban igazgatói, tanári, tanítói állást nem vállalhat. Ez a rendelkezés a hitoktatókra természetesen nem vonatkozik."[4] A döntést június 12-én nyilvánosságra hozó körlevélben közölték azt is, hogy a 2334. kánon értelmében mindazok magukra vonják az exkommunikációt, akik az államosítási törvényre szavaznak, vagy annak végrehajtásában közreműködnek. A törvénytervezet tárgyalásának napján pedig könyörgő szentmisét kellett bemutatni az iskolák szabadságáért.[5] Mindezek a tények és események egyaránt jelzik, hogy Mindszenty 1945 őszétől, „hivatalba lépésétől" kezdve fontosnak érezte és kötelességének tartotta felszólamlásait hazája, egyháza, nemzete és Istene előtt.

Tudták ezt róla az új hatalom birtokosai is, mindenekelőtt a kommunista vezetők, különösen pedig Rákosi Mátyás, aki kezdettől fogva nagy figyelmet szentelt Mindszenty személyének és tevékenységének. A szovjet közreműködéssel és tapasztalatok alapján megszervezett politikai rendőrség, a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztálya, az ÁVO (majd 1948 őszétől Államvédelmi Hatóság: ÁVH), illetve annak 1946 elején felállított egyházügyi osztálya folyamatosan figyelte a prímás minden lépését, nem utolsósorban közvetlen környezetének beszervezett emberei segítségével. Gyűjtötték a nyilvánosan megszerezhető dokumentumokat, beszédeket, cikkeket stb., és operatív titkos adatgyűjtést is folytattak. Az egyházügyi osztály az információkat az ÁVO főnökének, Péter Gábor altábornagynak jelentette, aki ezeket Rákosi Mátyáshoz juttatta el. Rákosi nemcsak összefoglaló jelentéseket, hanem egy-egy eseményre vonatkozóan részjelentéseket is kapott.[6] Rákosiék készültek a Mindszenty elleni eljárásra, a koncepciós per megrendezésére. A dokumentumokat célirányosan gyűjtötték, s már 1947 végétől, 1948 elejétől tervezték a kivitelezést. Erre ösztönözték őket a szovjet vezetők, illetve a Magyarországon lévő tanácsadók, akik elégedetlenek voltak az egyház elleni harccal. „A pártvezetésnek nincs pontosan meghatározott, világos irányvonala a reakciós katolikus papsággal folytatandó harchoz – olvasható a J. V. Sztálinnak készített 1947. decemberi összefoglalóban. – Pedig a papságnak óriási befolyása van az ország lakosságának minden rétegére." Egyúttal „testvéri segítségnyújtást" ígértek az ilyen ügyekben még kevésbé járatosnak tekintett „magyar elvtársak részére".[7]

A Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottsága 1947. november 8-i ülésén elhatározta, hogy megbízza a Gerő Ernő, Rajk László, Révai József és Horváth Márton alkotta bizottságot – amelyhez szabadságról való visszatérése után, december elején Rákosi Mátyás is csatlakozott –, hogy vizsgálja meg a katolikus egyháznak és szervezeteinek működését, és dolgozzanak ki javaslatot a jövőbeni tennivalókra. Ennek lényegét, a várható magatartást és intézkedéseket illetően, Rákosi Mátyás az MKP funkcionáriusainak 1948. január 10-i értekezletén a következőkben foglalta össze: „A demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik... A fiatal magyar demokrácia három esztendőn keresztül mindent megtett azért, hogy a katolikus egyházat is bevonja a nemzet talpraállításának nagy munkájába. Meg kell állapítani, hogy siker nélkül. A magyar katolikus egyház vezetőinek többsége, Mindszenty Józseffel az élen, még ma sem ismeri el a köztársaságot. Vissza kívánja állítani az úri nagybirtokot, ellenzi a hároméves tervet és a demokrácia minden egészséges kezdeményezését... A magyar demokrácia eddig minden problémát, mely elé a történelem állította, megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, amely az egyház köntöse mögé búvik."[8] 1948 februárjában Ortutay Gyula kultuszminiszter tárgyalásokat folytatott a keresztény egyházak vezetőivel az állam és az egyházak viszonyának „rendezéséről", amelynek végcélja a két fél közötti egyezmények megkötése lett volna, s ennek segítségével később az egyházak államosítása. A megbeszélések a protestáns egyházakkal előrehaladtak, de Mindszentyvel elakadtak. Az MKP Politikai Bizottsága ezután 1948. április 15-én úgy döntött, hogy „támadásba kell átmennie" a katolikus egyházzal szemben.[9] A támadás fontos mozzanata volt az iskolaállamosítást megelőző úgynevezett pócspetri rendőrgyilkosság (1948. június 3.), amely egy szerencsétlen balesetet gyilkosságnak minősített, s felbujtóként a helyi plébánost és jegyzőt vonták felelősségre. A megrendezett per és a megindult propaganda-hadjárat a katolikus egyház és Mindszenty ellen irányult, célja az iskolaállamosítás keresztülvitele volt.

Az Országgyűlés 1948. június 16-án elfogadta az 1948: XXXIII. tc.-t a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában 230:63 arányban.[10] Az egyház és az iskola szétválasztásáért folyó küzdelem ezzel lezárult. Ez után, 1948 nyarán, még határozottabban irányt vettek a Mindszentyvel való leszámolásra. Ennek egyik újabb jeleként értékelhető Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-i kecskeméti beszéde, ahol a mezőgazdaság szocialista átalakításának a meggyorsítását és a „klerikális reakcióval" való leszámolást ugyanazon feladatok közé sorolta, amelyek szorosan összefüggenek egymással.[11] Mindszenty és a „klerikális reakció" ellen ezután nagy erejű kampány bontakozott ki. A tömegakciók során túlzásokra és atrocitásokra is sor került, amelyek túllépték a prímás politikai tevékenységének elítélését, és egyúttal sértették a hívők lelkiismereti szabadságát.

1948 őszén, a Mindszenty elleni támadások várható súlyos következményeivel számolva, a Vatikán, pontosabban XII. Pius pápa szuverén jogainak egy részét

[3] Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig 1944–1990.* Kultúrtréd Kiadó, 1998. 49–83.
[4] Püspökkari értekezlet jegyzőkönyve, 1948. június 7. Közli: *Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948.* Összeállította és a bevezetőt írta: Dancs Istvánné. Kossuth Könyvkiadó, 1979. 772.
[5] *Magyar Kurír,* 1948. június 15.
[6] Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* Magyarország Mindszenty Alapítvány, 1998. 37.; Szakács Sándor–Zinner Tibor: *A háború „megváltozott természete". Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948.* Budapest, 1997. 425–426.
[7] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 244., 252.
[8] Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* 266–267.
[9] PIL 274. f. 3/142. ő. e.
[10] *1948. év hatályos jogszabályai.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1949. 73–74.
[11] Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát.* Szikra, Budapest, 1949. 281–315.

Mindszentyre ruházta, és így a magyar bíboros abban a különleges helyzetben volt, hogy minden intézkedést megtehetett, amit egyházi téren szükségesnek látott, anélkül hogy előbb Róma jóváhagyását kellett volna kérnie. A november 3-án tartott püspöki értekezleten Grősz József kalocsai érsek bejelentette: a prímás személye elleni „koncentrált támadásokkal szemben a püspöki kar nem lehet közömbös". Az értekezletről kiadott nyilatkozat szerint a püspöki kar „megütközéssel és szomorúsággal látja – a katolikus hívek tömegeivel együtt – azokat a méltatlan támadásokat, amelyek őt különösen újabban sajtóban, rádióban, gyűléseken rendszerességgel érik. Amikor a magyar püspöki kar a vallás és szabadságjogok nevében is felemeli szavát e támadások ellen, biztosítja Őeminenciáját bizalmáról, együttérzéséről, s az Egyház, haza és magyar népünk ügyéért folytatott munkájában teljes egészében összeforrva vele azonosítja magát."[12] A nyilatkozatot a püspöki kar valamennyi tagja aláírta.

Az MDP Központi Vezetőségének november 14-i ülésén Farkas Mihály már bejelentette a bíboros elleni büntetőeljárás közeli megindítását. „A kormány nem is olyan sokat várat itt magára, hogy népünk jogos kívánságának eleget tegyen... Aki a törvényt megsérti, akkor is megbűnhődik érte, ha bíbort visel."[13] November 20-án pedig, a Kommunisták Magyarországi Pártja (utóbb Magyar Kommunista Párt) megalakításának 30. évfordulóján tartott ünnepségen Rákosi adta tudtul, hogy napirendre került a reakció maradványának felszámolása, különösen az „egyház mögé húzódott reakció ügye".[14] „A prímás körül bezárult a gyűrű, 1948. november 18-án – magát fogolynak tekintve – visszavonult az esztergomi érseki palotába, de tisztségéről nem mondott le." Az ÁVH a prímási palotát állandóan megfigyelés alatt tartotta.[15] November 19-én megfogalmazta utolsó pásztorlevelét, amelyet gépelt példányokban juttattak el a papsághoz, s egyúttal közölte azt is, hogy tartalmát a hívek tudomására kell hozni. Szövege a következő volt: „A magyar katolikus hívek nagy lelki kínok között gyötrődnek. Minden lélek fájdalma az én lelkemnek is mérhetetlen szenvedés. Kegyetlen választás elé állít ma az élet sok katolikus lelket: választania kell az emberi lét fenntartásának lehetősége és az emberi tisztesség, a keresztény becsület, a katolikus hűség között. Akinek megadatott a szent hősiesség kegyelme, menjen a keresztény katolikus jellem egyenes útján. Isten, az igaz Bíró megjutalmazza érte. Én magam a hívek lelkiismeretén szeretnék könnyíteni. Kijelentem: nem kívánom azt, hogy személyem miatt egyetlen egy hívő is kenyerét veszítse. Ha a katolikus Hívek ellenem tiltakozó íveket aláírnak, abban a tudatban tehetik, hogy azt nem szabad elhatározásukból teszik. Imádkozzunk szeretett Egyházunkért és édes magyar hazánkért."[16] A bíboros tehát készült a letartóztatásra. November végén írt, majd letartóztatása után Grősz József kalocsai, Czapik Gyula egri érsekhez, Shvoy Lajos székesfehérvári és Pétery József váci megyéspüspökhöz, valamint Drahos János esztergomi általános érseki helynökhöz eljuttatott levelében előre megmondta: ha kényszer alatt tesz vallomást, azt eleve

[12] PIL 274. f. 7/248. ő. e.; *Magyar Kurír,* 1948. november 5.
[13] *Szabad Nép,* 1948. november 14.
[14] *Szabad Nép,* 1948. november 21.
[15] Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* 77.
[16] EPL 7820/1948.

érvénytelennek kell tekinteni, ha pedig lemondásra bírnák rá, az sem érvényes, mert kényszer alatt történne.[17]

1948 novemberében Rákosi és az ÁVH Mindszenty-ügyben „illetékeseinek" koncepciója alapján már a konkrét elképzelések is megvoltak a félreállítás módjáról és kivitelezéséről. November 19-én letartóztatták Mindszenty bíboros titkárát, Zakar Andrást. Gerő Ernő november 21-i, még inkább Rákosi Mátyás november 27-i, az MDP KV ülésén elmondott beszédében már a vádirat tételeit is megfogalmazta, amikor bejelentette: „a katolikus egyház reakciós fasiszta vezetőivel, elsősorban Mindszentyvel szemben ... annak a türelmi politikának, amely elnézőbben kezelte a papi vagy bíbornoki talárban garázdálkodó kémeket, árulókat, valutacsempészeket és a Habsburgok visszahívóit, a fasisztákat és a régi reakciós rend híveit – ennek a politikának vége". De egyúttal azt is hangsúlyozta: „Hogy ha Mindszentyvel az egyház nem csinál valamit a legközelebbi hetekben, akkor majd csinálunk mi, és ha egyszer kézbe vesszük a fiatalembert, akkor Róma kapálózhat, mert a magyar demokrácia stabilitásának a jele, hogy mit csinál azzal az emberrel. És nekünk meg kell mutatni, hogy ez a rendszer stabil, nem lehet velünk tréfálni."[18]

Dobi István miniszterelnök Rákosi beszédét 1948. december 14-én már kormányprogram szintjére emelte: „A magyarországi reakció elsősorban Mindszenty bíboros fekete zászlaja alá gyülekezik – mondotta Dobi, aki december elején került Dinnyés Lajos helyére. – Mindszenty a reakciósok, a fasiszták, a háborús bűnösök legfőbb patrónusa és szervezője. Ezért utasította el már annyiszor a megegyezést a demokráciával, és ezért igyekszik a katolikus egyházból illegális politikai pártot formálni a népi demokráciával szemben. Kormányom továbbra is óhajtja a megegyezést a katolikus egyházzal, ugyanakkor azonban arra a belátásra jutott, hogy mindaddig, amíg a katolikus egyház élén Mindszenty áll, minden megegyezés kilátástalan."[19] Dobi egyúttal nem hagyott kétséget afelől sem, hogy Mindszentyvel szemben a kormány el fog járni. Ezt erősíti meg a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) egykori elnöke, Major Ákos is, amikor visszaemlékezéseiben azt írja, hogy „az utolsó három hónap fejleményei, a koalíciós sajtó kampánya és a felelős személyek megnyilatkozásai után nem szolgált meglepetésül Mindszenty letartóztatása."[20]

Mindszenty József bíboros érseket Rákosi Mátyás utasítására 1948. december 26-án, karácsony másnapján vették őrizetbe. Addigra már 13 személyt tartóztattak le: Zakar András prímási titkárt, Nagy Miklóst, az Actio Catholica (AC) titkárát, Ispánki Béla lelkészt, Beresztóczy Miklóst, az AC budapesti igazgatóját, P. Várady János S. J-t., P. Vid József S. J-t., Endrédy Zoltán soproni káplánt, Bóka Imre lelkészt, a prímási pénztár kezelőjét, Fábián János lelkészt, a prímási levéltárost, Horváth Gábort, Esterházy Pál herceg titkárát, Esterházy Pál herceget, Wydler Tivadar bankigazgatót,

[17] A levelet közli: *A Mindszenty-per.* A dokumentumokat összeállította, az előszót, Mindszenty József életrajzát írta, jegyzetekkel és annotált névmutatóval ellátta Gergely Jenő és Izsák Lajos. Reform Kiadó, Budapest, 1989. 468. Lásd még Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* 81–82.; Csonka Emil: A forradalom oknyomozó története 1945–1956. München, 1981. 249–250.; Balogh Margit: *Mindszenty József.* Elektra Kiadóház, Budapest, 2002. 207–208.
[18] MOL M-KS 276. f. 52/4. ő. e.; *Szabad Nép,* 1948. november 28.
[19] *Országgyűlési Napló.* V. k. Budapest, 1949. 9–10.
[20] Major Ákos: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései.* 392.

Baranyay Jusztin ciszterci szerzetes, egyetemi tanárt. A népügyészség 1948. december 29-én helyezte őket előzetes letartóztatásba.[21] A többi gyanúsított - Földes Károly kereskedő, Nagy György, a Nemzeti Bank volt tisztviselője, Tolnay Dezső tisztviselő, Tóth László újságíró, Écsy Józsefné és Deutsch Zsigmond ügynök - 1949. január közepéig került őrizetbe.[22] Valamennyiüket gyanúsítottként hallgatták ki, később vagy a Mindszenty-per vádlottjai lettek, vagy egy szatelitperben vonták felelősségre őket. Tanúkihallgatási jegyzőkönyvek nem is készültek.

„1948. december 23-a, délelőtt fél tizenegy. Esterházy Pál és Melinda (Ottrubay Melinda, az Operaház korábbi prímabalerinája, Esterházy Pál felesége - *I. L.*) a József körút 41. szám alatti lakásuk nappalijában tartózkodnak. Csöngetnek. Rumpler Ilona házvezetőnő, aki harminc éve a herceg szolgálatában áll, és a palotából ebbe a háromszobás létbe is követte, ajtót nyit. Négy egyenruhás félrelöki az asszonyt, belépnek a nappaliba, és megragadják Esterházy Pált. Az egyik feltűnően csinos arcú férfi Esterházy Melindához fordul: - A férjét magunkkal kell vinnünk, de nemsokára visszajön. Okot nem mond. Se Pál, se Melinda nem meri megkérdezni - írja forrásértékű dokumentumregényében Hanna Molden. - Esterházy Pál eltökéltnek látszik, nyugodt hangon szólítja fel az egyenruhásokat, hogy igazolják magukat. A csinos arcú doktor Bárd [Károly] ÁVH-tisztként igazolja magát. Esterházy fölveheti a kabátját, de semmit sem vihet magával. - Majd értesítjük, Esterházyné - mondja Bárd, mielőtt Pált elvezetné. Senki sem mondja meg, hová viszik férjét. Ahogy Pál elment, Melinda gépiesen az órájára néz, még tizenegy sincs."[23] Esterházy Pált az Andrássy út 60.-ba vitték, még aznap kihallgatták, s ez letartóztatásáig - a hozzáférhető „kihallgatási jegyzőkönyvek" szerint - még háromszor ismétlődött meg.

A nyomozók legtöbb esetben írásban elkészített szempontok alapján végzik a kihallgatást. A perújítási nyomozás során előadták, hogy Rákosit naponta informálták, sőt megküldték neki a jegyzőkönyveket. Ezek alapján ő többször is utasítást adott, hogy milyen irányba kell terelni a „vallomásokat".[24] Egyébként az elhangzottakat gyorsíró jegyezte, majd azonnal áttették gépírásba, s másolatokat is készítettek. „A kihallgatások lényegében akként történtek, hogy a vizsgálatot végzők beszélgettek a gyanúsítottakkal, kérdéseket tettek fel, melyre ők szóban válaszoltak, majd ezután azt velük kézírással leíratták. A különböző témákról kézírással írt anyagot összegezték, azokból egyes bekezdéseket kiemeltek, és egymás mellé rakva egy olyan vallomást állítottak össze, mely valójában soha nem hangzott el ebben a formájában. Kétségtelen azonban, hogy ezek a jegyzőkönyvek a kihallgatott személyek vallomásából készültek."[25] Esterházy Pál ügyének dokumentációja is ezt igazolja. Az így összeállított „vallomás" minden egyes gépelt oldalát a gyanúsítottal aláíratták. Minden egyes vallomás záradéka így hangzott: „Más előadni valóm nincs. Vallomásomat kényszer nélkül az igazságnak megfelelően tettem, és a jegyzőkönyvet elolvasás után aláírom."[26]

[21] Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-700/4.

[22] ÁBTL V.700/2, 3., 4.

[23] Hanna Molden: *Griff és Rózsa. Esterházy Pál és Ottrubay Melinda, egy hercegi pár története.* Elektra Kiadóház, 1999. 175.

[24] Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* 92.

[25] Legfőbb Ügyészség Büntetőjogi Ügyek Felülvizsgálati Osztálya. B. 18 300/1989. sz. *Összefoglaló a Mindszenty József és társai bűnügyében lefolytatott perújítási nyomozás megállapításairól.* 1-44. Idézi: Gergely Jenő: *A Mindszenty-per.* Kossuth Könyvkiadó, 2001. 32. Lásd még Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* 90-93.

Esterházy Pál „minden kényszer nélkül" beismerő vallomást tett. Ma már tudjuk, hogy nem így volt, nem így történt. Neki is tűrnie kellett őreitől a kínzásokat és megaláztatásokat, vallatóitól a pszichikai kényszert is. Mindezt ugyanolyan sztoikus nyugalommal viselte el, mint ahogyan letartóztatását fogadta. Ispánki Béla, a sors- és vádlott-társ, néhány heti közös szenvedés után így látta Esterházy Pált: „Herceg dr. Esterházy Pál a háború előtti Magyarország legnagyobb földesura. Művelt koponya, aki eredeti nyelven olvassa a görög és latin klasszikusokat. Modern herceg: egyetemi diplomát szerez, polgári családból nősül. Mintagazda. Takarékos és szerény. Mélyen vallásos. Gondolom, vádlott-társai szívesen vállalják vele a bajtársi közösséget. Ez azonban mit sem változtat a tényen, hogy a herceg merő véletlen folytán került a Mindszenty-perbe. Magyar szállóigénk szerint: mint Pilátus a Credó-ba."[27]

Esterházy Pál már első kihallgatásakor, december 23-án „beismerte", hogy Horváth Gábor - nevelője, majd személyi titkára - segítségével 1946 végétől igyekezett pénzét idegen valutába fektetni. Horváth - Wydler Tivadarnak, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár igazgatójának közvetítésével - érintkezésbe lépett Bóka Imre érseki tanácsossal, akitől több alkalommal vásárolt dollárt, illetve csekket. Az összegek és a csekkek értéke, illetve száma kihallgatásonként változott 7500 és 30 000 dollár között; a sajtóközlemény szerint „negyedmillió forint értékű dollárcsekket vásárolt Mindszentytől" Esterházy.[28] Ezt az összeget juttatta el Bécsbe ausztriai hitbizománya jogtanácsosának, Werner Viktornak. 1948. december 29-i vallomásában pedig azt is „kijelentette": „Én az említett dollárvásárlást azért eszközöltem, mert ezzel Mindszenty József esztergomi érseket, a magyar legitimista mozgalom elismert vezetőjét kívántam anyagilag támogatni. Úgy láttam, hogy Mindszenty Józsefnek a legitimizmussal kapcsolatos közismert elgondolásai szükségessé teszik, hogy én részére és az általa képviselt politikai irányvonal részére lehetőségeimhez képest mért anyagi támogatást juttassak. Érdekemben állt így cselekedni, mert a Habsburg-dinasztia Magyarországon történő trónra ültetésétől én komoly anyagi előnyöket, elsősorban a földreform céljaira igénybe vett jelentős birtokaimnak visszaadását reméltem."[29]

Horváth Gábor azt vallotta: tanácsára Esterházy Pál nem tett eleget a kormány felhívásának, hogy jelentse be aranykészleteit és más értéktárgyait. A háború vége felé, Budapest ostroma előtt ugyanis az Esterházy család tulajdonában lévő kincsek egy része - kb. hat ládára való ékszer, aranytálak, -serlegek, -kelyhek stb. - az Iparművészeti Múzeumból biztonságosabb helyre, a Tárnok utca 11. számú ház pincéjébe került. A harcok idején a házat bombatalálat érte, nagy része elpusztult, a pincébe csak ásatással lehetett bejutni. Az illetékes hatóságok a romeltakarítási munkát a környéken

[26] ÁBTL V-700/4.

[27] Ispánki Béla: *Az évszázad pere.* Lámpás Kiadó, Abaliget, 1995. 181.

[28] *Szabad Nép,* 1948. december 29.

[29] ÁBTL V-700/4. - Megjegyzendő: egy következő napi vallomásában, a kihallgató Bárd Károly által összeállított jegyzőkönyvben, már a földreformmal kapcsolatban „a földreform céljára igénybevett több mint 200 000 holdas birtokunk visszaadását reméltem" szerepel. (ÁBTL V-700/4.)

1948 őszén kezdték meg, így az „elrejtett kincsek" csak 1949 januárjában kerültek elő. „Tekintettel arra, hogy az Esterházy-kincsek eltűnése és megkerülése szoros kapcsolatban lehet az Esterházyak egyéb politikai tevékenységével, valószínűleg a most folyó Mindszenty-üggyel is, szükséges, hogy a Belügyminiszter Úr (ekkor Kádár János töltötte be ezt a tisztséget - *I. L.*) azonnal rendelje el a vizsgálatot" - javasolta az ÁVH-s kihallgató, s egyúttal javaslatot tett a kihallgatandók személyére is.[30] A vallomással szemben az igazság az volt, hogy az Esterházy családi levéltár Fraknó (Forchtenstein) várában és Kismarton (Eisenstadt) kastélyában volt, s így a Kelet-Ausztriát megszállva tartó szovjet csapatok, illetve szervek „kezelésébe" került. A Budapesten lévő értéktárgyakat a háború alatt az Esterházy-pincékben helyezték biztonságba, Esterházy ezt nem titkolta el, s eleget tett bejelentési kötelezettségének. A kincseket „biztonságba helyezés" végett beszolgáltatták.[31]

1949. január közepére elkészültek a legfontosabb jegyzőkönyvek. A január 14-i utasításban Révai József azt javasolta: Esterházy ügyét össze kell „amalgámozni" Mindszentyével, azaz Esterházy Pál valutaügyét együtt kell tárgyalni Mindszentyével.[32] Tehát a koncepció érdekében kapcsolták össze a „Mindszenty-ügyet" - amely merőben politikai vádakra alapozódó pernek indult - a herceg valutaügyével, azaz merőben gazdasági pert tételező váddal. A kettő között sem a vád, sem a népbíróság nem tudott tényleges kapcsolatot bizonyítani. A hercegprímás és a legnagyobb birtokkal rendelkező herceg korábban alig ismerte egymást. Esterházy Pál herceggel „Mindszenty József egyetlen egyszer váltott néhány szót futólag, amikor még a főpap plébános volt egy vidéki városban."[33] Mindszenty a húszas években, zalaegerszegi plébános korában, nagyarányú templom-, plébániaház- és iskolaépítéseihez fát, téglát, meszet és cserepet kapott Esterházytól, akkor találkoztak. Esterházy Pál soha nem politizált, annyi „hivatalos" kapcsolata volt a közéleti katolicizmussal, hogy 1944 elején, még a német megszállás előtt őt nevezte ki Serédi Jusztinián hercegprímás az Actio Catholica világi elnökének, de ezt a tisztét 1945 tavaszától nem gyakorolta. Megfelel a történelmi igazságnak, amit Mindszenty bíboros a memoárjaiban írt: „A négy, eredeti vádlott közül Esterházy Pálnak nincs semmi köze az én összeesküvésemhez. Azért fogták le, hogy az összeesküvési perben egy vagyonos mágnás is szerepeljen. Amióta Esztergomba kerültem, nem láttuk egymást, nem leveleztünk, de még csak üzenetet sem váltottunk egymással."[34]

Esterházy Pál január 21-én a népügyészi kihallgatásán bűnösnek vallotta magát, beismerte, hogy a jegyzőkönyvben felsorolt dollárokat és dollárcsekkeket megvásárolta, minden dollárt külföldre juttatott, s a „Mindszenty József által vezetett legitimista szervezkedést támogatta, mert az általa vezetett szervezkedés révén remélte elkobzott, illetve szétosztott birtokainak visszakapását."[35] Ekkor határozták meg a vádlottak

[30] ÁBTL V-77991.

[31] Hanna Molden: *Griff és Rózsa. Esterházy Pál és Ottrubay Melinda, egy hercegi pár története.* 167.

[32] Szakács Sándor–Zinner Tibor: *A háború „megváltozott természete". Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944-1948.* 434.

[33] Hanna Molden: *Griff és Rózsa. Esterházy Pál és Ottrubay Melinda, egy hercegi pár története.* 182. - A „vidéki város" Zalagerszeg volt.

[34] Mindszenty József: *Emlékirataim.* 290.

[35] ÁBTL V-700/4.

sorrendjét is: I. rendű vádlott Mindszenty József, II. rendű Baranyay Jusztin, III. rendű Zakar András, IV. rendű Esterházy Pál, V. rendű Nagy Miklós, VI. rendű Ispánki Béla, VII. rendű vádlott Tóth László lett. Ezt követően a jól bevált gyakorlatnak megfelelően az ÁVH ellenőrizte és minősítette a védőket, s így sor kerülhetett azok „kiválasztására". Esterházy felesége, Ottrubay Melinda, miután többen nem vállalták az Esterházy-ügyet, dr. Kardos János mellett döntött, aki „rokonszenves protestáns ember, egy ügyvédi munkaközösség tagja, és nem ismert rendszerellenességéről".[36] Alapy Gyula[37] megkezdhette a vádirat tényállási részének és jogi indokolásának megszerkesztését. A politikai indokolás Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő és Révai József közreműködésével készült. Alapy - az államvédelmisek „környezettanulmánya" szerint, amely kiterjedt múltjára, politikai magatartására, jellemére, sőt intim kapcsolataira is - azért volt alkalmas a fővádló szerepére, mert „1930 óta megbízható elvtársa a pártnak", s „bár német, szlovák és angol nyelven is beszél, külföldön csak 1932-ben járt". A vérbíróként emlegetett tanácsvezető Olti Vilmosról pedig megemlítik, hogy az 1930-as években Szegeden szélsőjobboldali kapcsolatai voltak, 1943-ban pedig Berlinben egy Hitler által alapított birodalmi ösztöndíjjal tanult. 1945-ben viszont belépett a Magyar Kommunista Pártba, vagyis Alapyhoz hasonlóan Olti is zsarolható volt.[38] Végül is a vádlottak padjára egy jól megkomponált tabló szerint kerültek a „klerikális reakció", a politikai és gazdasági bűnügyek elkövetői és a „kémek". A bíboros hercegprímás a legfelsőbb státusban, személyében mindezt reprezentálta a vád szerint. De a mellé kellett ültetni a volt leggazdagabb főurat, az Esterházy herceget, aki az egész összeesküvést pénzelte. A két főszereplő köré álltak a szellemi és technikai kisegítők: a tudós szerzetes pap, egyetemi tanár Baranyay Jusztin, aki a „szellemi mozgató" lett volna; Zakar András, a szolgálatkész prímási titkár, aki azonban megbánta tettét: a további vádlottak között még két pap, akiknél az volt a fontos, hogy valamely egyházi intézmény élén állva követték el „tetteiket", így az Actio Catholica és más intézmények is egyben kompromittálhatók. De mindkettőnek külföldi kapcsolatai is voltak, hiszen vagy Rómában tanultak, vagy ott szolgáltak (Nagy Miklós és Ispánki Béla). Így váltak alkalmassá a kémkedésre, a hírszerzésre. Végül a szinte emberi roncs, világi katolikus újságíró, Tóth László szerepe azt bizonyíthatta, hogy a „klerikális reakció" publicista kiszolgálói is milyen sorsra juthatnak...

Alapy Gyula 1949. január 25-én nyújtotta be a vádiratot,[39] amelyhez a jogszerűség hangsúlyozása végett szövegszerűen is csatolták a felhívott helyeket. Jogász szakértők szerint azonban a vád még így sem állt meg, s a korabeli hatályos törvényeket, rendeleteket sem a jognak megfelelően alkalmazták.[40] A vádlottak megkapták a vádiratot,

[36] Hanna Molden: *Griff és Rózsa. Esterházy Pál és Ottrubay Melinda, egy hercegi pár története.* 178.

[37] Alapy Gyula (1919-1972) - Komáromi katolikus családból származott. Pozsonyban szerzett jogi diplomát. 1948-tól a budapesti államügyészség vezetője, 1949-től a budapesti népügyészség tagja. 1951-től az államügyészség elnöke, 1953-tól a fővárosi ügyészség tagja 1956 májusáig. 1956 novembere és 1958 között Moszkvában tartózkodott, utána villany- és gázleolvasóként dolgozott, majd vállalati jogtanácsos. 1972-ben ment nyugdíjba.

[38] ÁBTL V-700/8.

[39] Közli Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A Mindszenty-per.* 49–71.

[40] Varga László: A Mindszenty-per - jogi szempontból. In: *Mindszenty József a népbíróság előtt. Politikai perek 2.* I.U.S, *Irodalmi Újság* Párizs, 1986. I-XIII.; Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* 104–131.

majd védőikkel is tanácskozhattak. A Kardos János védőügyvéd beszámolója alapján készült január 28-i ÁVH-s jelentés szerint „Esterházy Pál beismerésben van, s azt az álláspontját fejtette ki ügyvédjének, hogy amit tett, azért vállalni akarja a felelősséget. Kardos felvetette, hogy nem teljesen beszámítható voltával fogja védeni, ezt visszautasította." Egyúttal felhívták Kardos figyelmét (a Révai József javasolta „amalgámozási" koncepciót követve – *I. L.*) arra, hogy védencének előnyös, ha Mindszenty ügyével együtt, „nem mint elsőrendű terheltet tárgyalják, s így Kardos a politikai célt nem fogja vitatni. Esterházy egyébként ezt a vallomását fenn fogja tartani, mert azt hiszi, hogy így enyhébb büntetést kap, mint ha az uzsorabíróság előtt fővádlott lenne valutázásért."[41]

Alapy a demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés lényeges anyagi támogatásában való részesítésének bűntette [1946: VII. tc. 1. §-ának (1) bek.], valamint fizetési eszközökkel elkövetett bejelentés elmulasztása és folytatólagosan elkövetett üzérkedés [8400/1946. ME sz. rendelet 17. § 1922: XXVI. tc. 1. § és a 8800/1946. ME sz. rendelet 20. § (2) bek.] bűntettével vádolta Esterházyt. A vád leggyengébb láncszeme volt Esterházy Pál perbe fogása és az állítólagos legitimista szervezkedés anyagi támogatójaként való feltüntetése. A vád erre egyetlen bizonyítékot sem tudott produkálni; kizárólag a letartóztatottak beismerő vallomásaira hivatkozott, ez volt az alapja. A vádként említett dollárcsekk-vásárlási ügylet merőben a titkár, Horváth Gábor által intézett gazdasági aktus volt, és nem politikai tett. De annak próbálták beállítani.

A Budapesti Népbíróság Olti Vilmos vezette különtanácsa előtt, Alapy Gyula népügyész vádindítványa alapján, 1949. február 3–8. között a Markó utcai fogház 11. emeleti ún. nagy esküdtszéki tanácstermében zajlott le a tárgyalás. Az ÁVH rendkívüli intézkedéseket foganatosított: a Markó utca egy részét kiürítették, az épületben más tárgyalás nem lehetett, a környéket hermetikusan lezárták. A tárgyalás idején a vádlottak elővezetését, őrzését és a bejárati ajtók biztosítását 38 nyomozó végezte. Mindszentyt állandóan ugyanazok a nyomozók őrizték hatan, a tárgyalás idején a főbejárat, a lépcsőház és a tárgyalóterem biztosítására 50 ÁVH-s, ezenkívül 50 főnyi tartalék készültség volt szolgálatban. Fegyverzetük géppisztoly, marokfegyver és könnygázgránát. A biztosítást összesen 236 ÁVH-beosztott intézte. A biztosítás legfőbb felelőse és parancsnoka Décsi Gyula alezredes, a karhatalmi részt Kajli József őrnagy és Princz Gyula őrnagy irányította. A tárgyalás egész tartama alatt az ÁVH központjában külön erre a célra létrehozott ügyelet működött. Filmfelvételt nem lehetett készíteni, magnófelvételt sem, tilos volt a fényképezés, kivéve az ÁVH egy megbízottját.[42]

Igen nagy alapossággal válogatták meg és nyomozták le a tárgyaláson résztvevőket. A tárgyalóteremről rajz készült, és ezen megjelölték a hallgatóság helyét és az ülésrendet. 163 ülőhely a földszinten és 60 az erkélyen. A „belépőigénylés listái" is többször módosultak. 23 külföldi újságíró, köztük kettő a TASZSZ-tól, néhány szocialista országbeli és 17 nyugati tudósító kapott lehetőséget a híradásra. A magyar sajtót 14 újságíró és a Magyar Rádió ötfős stábja képviselhette, pontosabban szólva öten kaptak

[41] ÁBTL V. 700/49.
[42] ÁBTL V. 700/8.

belépőt. A hallgatóság listáján olyanok szerepeltek akik már korábban is kivették részüket a Mindszenty elleni sajtókampányból: Gárdos Miklós, Fekete Gyula, Katona Jenő, Parragi György, Fehér Lajos, Gábor Andor, Vásárhelyi Miklós, Kende Péter, Hajduska István, Randé Jenő, Rajcsányi Károly, Tóbiás Áron, Vészi Endre, az MTI részéről Baló László, Nagy István, Gáti István, Bolgár István. Belépőt kapott Domonkos József legfőbb államügyész, Jankó Péter, a Népbíróságok Országos Tanácsának elnöke, Kiss Károly a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke, Boldizsár Iván külügyi államtitkár, Mekis József, a Vasas Szakszervezet főtitkára, dr. Kádár Miklós, az Ügyvédi Kamara titkára, Esty Miklós pápai kamarás és Witz Béla érseki helynök (utóbbi kettő már korábban beépített ember. – *I. L.*), Mihályfi Ernő a *Magyar Nemzet*től, Déry Tibor író, Ortutay Gyula kultuszminiszter és mások. A hozzátartozók közül Zakar András testvére, Ispánki Béla nővére, Tóth László felesége és Esterházyné Ottrubay Melinda.[43]

A második tárgyalási napon, február 4-én került sor Esterházy Pál kihallgatására.[44] Esterházy bűnösnek vallotta magát. Elismerte: „Megbíztam titkáromat, dr. Horváthot, hogy részemre dollárvalutát vásároljon a feketepiacon azért, mert a magyarországi vagyonom nagy része elveszett, és így anyagi biztosítékom itthon nem maradt. Feleségem jövőjét kívántam biztosítani.

Tekintettel arra, hogy korom is eléggé előrehaladott (Esterházy akkor 48, felesége pedig 29 éves volt – *I. L.*) és az egészségi állapotom is eléggé gyenge." Ám Olti minden fáradozása ellenére sem derült ki egyértelműen az összegek nagysága, hiszen ezekről a pénzekről és pénzügyi tranzakciókról a nyomozó hatóság sem tudott írásos dokumentációt feltalálni, hanem az érintettek „bemondásai", emlékezete szerint alakultak az összegek. Esterházy Pál azt is elmondta, hogy a háború után nem beszélt Mindszentyvel, s határozottan állította, hogy a hercegprímás nevében „soha senki nem kért tőle legitimista célra anyagi támogatást". Ismételten érdemes megjegyezni, hogy a tanúvallomások nem igazolták a legitimista szervezkedés anyagi támogatásának tényét. Egyetértve Kahler Frigyes kérdésfeltevésével és véleményével, sajnálatos és jogászokhoz méltatlan, hogy „Nem akadt védő, aki megkérdezze: Ha nem ismerte Esterházy Pál a prímást és vele személyes vagy levelezési kapcsolata sem volt, honnan tudott a céljairól, és konkrétan milyen céljait kívánta támogatni? Továbbá, hogy kérje Mindszenty és Esterházy szembesítését e kiáltó – és lényegi – ellentmondás tisztázása érdekében. Az ellentmondás tisztázása azonban a per urainak nagyon is ellenére volt, tehát a kérdések és a szembesítés elmaradt."[45]

1949. február 5-én elhangzott Alapy Gyula vádbeszéde.[46] Alapy részben megismételte a vádirat tényeit, de igen terjedelmes politikai fejtegetésekkel is bővítette őket. Ez az alpári hangvételű vádbeszéd a korabeli torz politikai mentalitást és még inkább a korabeli eltorzult történelemszemléletet tükrözi. Érveit nagyrészt a párt főideológusa, Révai József, valamint Andics Erzsébet és Mód Aladár ekkori írásaiból merítette, akik a „klerikális reakció" elleni harc elméleti-történeti „megalapozását" végezték el. Lényegében nem szakszerű ügyészi vádbeszéd, hanem annak ürügyén propagandabe-

[43] ÁBTL V. 700/8. Lásd még Ispánki Béla: *Az évszázad pere.* 183–190.
[44] Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A Mindszenty-per.* 118–142.
[45] Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* 120.
[46] Közli Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A Mindszenty-per.* 147–189.

széd hangzott el. Befejező mondatai így hangoztak: „Legyen a Népbíróság ítélete emlékezetes, s az ítélet a magyar nép elárulóit, kémeit, kufárjait adja át az enyészetnek. Mindszenty Józsefre, Baranyay Jusztinra, Esterházy Pálra halálbüntetés, a többi vádlottakra a legsúlyosabb fegyházbüntetés kiszabására teszek indítványt."

A vádbeszéd elhangzása után következtek a védők beszédei, amelyek érdemi kifogásokat nem tartalmaztak a váddal és az eljárással szemben. A védelem formális volt, nem tudott, s nem is engedték hatékonyan kibontakozni. A védők csak ritkán kaptak szót, kérdéseik akkor sem mindig a vádlottak javára, hanem esetenként éppen terhükre váltak. A védelem tanúit nem hallgatták ki, az általuk kért dokumentumokat nem szerezték meg vagy nem terjesztették elő. A perrendtartásnak megfelelően a vádlottak is szólhattak az utolsó szó jogán, de ezzel a lehetőséggel Esterházy Pál herceg nem élt.

Az ítélethirdetésre az utolsó tárgyalási napon, február 8-án került sor. Olti Vilmos felolvasta az ítélet rendelkező részét, az indoklást pedig tartalmilag ismertette.[47] A bíróság Esterházy Pált összbüntetésül 15 évi fegyházra mint főbüntetésre, 10 év hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére és egész vagyonának elkobzására mint mellékbüntetésre ítélte. Az ítéletből is kitűnt: a „valutázást" érdemben nem tudták összekapcsolni a Mindszenty ellen emelt politikai vádakkal. Ezt ismerték el közvetve azzal, hogy a Mindszenty-perhez kapcsolódó gazdasági bűnügyet 1949. február 28-án, Bíró Péter tanácsa előtt tárgyalták. Ennek 14 vádlottja volt, többségében pénzügyi szakember. Bóka Imre, Várady János és Vid József mellett - akik egyháziak voltak - további 11 személyt ítéltek el, köztük Horváth Gábort, Esterházy Pál személyi titkárát. „Bóka igyekezett a felelősséget gazdájára, a hercegprímásra hárítani. Horváth igyekezett a felelősséget gazdájáról, herceg Esterházy Pálról magára vonni - állapítja meg Ispánki Béla. - A mai tárgyaláson az utolsó szó jogán beszédet mondott, amelyben kijelentette, hogy herceg Esterházy és ő közte a legideálisabb viszony állt fenn, ami a főnök és alkalmazott közt fennállhat. »Üzenem - mondta -, hogy síron túl is hű leszek gazdámhoz!« Ilyen alkalmazottak is vannak még a világon."[48]

Az ítélethirdetés után mind az ügyész, mind a vádlottak és védőik - a népbírósági eljárási jognak megfelelően - ún. semmisségi panaszt nyújtottak be az ítélet ellen. Érdemes megjegyezni azt, ami egyébként az eljárást és a koncepciós kirakatpert is „minősíti", hogy az Alapy Gyula semmisségi panasza, másképpen „Végindítványa" dátuma 1949. február 5. Alapy saját kezű aláírásával,[49] tehát Alapy előre ismerte az ítéletet, hiszen azt formálisan csak két nappal később, február 7-én hozták meg zárt tárgyalá-

47 Uo. 220-275.

48 Ispánki Béla: *Az évszázad pere.* 192. és Gergely Jenő-Izsák Lajos: *A Mindszenty-per.* 433-434. - Igaza volt Mindszentynek, amikor emlékiratában a következőket írta: „Sem a bíró, sem az ügyész nem kérdezte meg tőle (Esterházytól - *I. L.*), mikor adott át pénzt vagy kinek adta azt át. A saját beismerő vallomásából, valamint titkára és az én számvevőim vallomásából is csak az derült ki, hogy titkára dollárt és csekket vett az én számvevőimtől. Az az állítás, hogy nagyobb árat fizetett a csekkekért s így támogatta az „összeesküvést", ezért is tarthatalan, mert az aktákból kiderül, hogy a kapott forintösszeget maradék nélkül a szegényeknek és ínségeseknek juttattuk az adományozók szándékának megfelelően... Nemcsak Esterházyra, hanem valamennyiünkre hasonló lelkiismeretlenséggel és a törvénysértések sorozatával szabták ki a súlyos fegyházbüntetéseket." (Mindszenty József: *Emlékirataim.* 316-317.)

49 Gergely Jenő-Izsák Lajos: *A Mindszenty-per.* 277., 485.

son, az ítélethirdetésre pedig február 8-án került sor. A semmisségi panaszokat a védők állították össze a később kézhez kapott ítéletek alapján. Kardos Jánosnak, Esterházy Pál védőjének semmisségi panaszából az is kitűnik, hogy amikor azt megfogalmazta, 1949. február 28-án „a főtárgyalási jegyzőkönyv nem áll rendelkezésemre, mivel az mindeddig végleges formában még alá nem íratott és emiatt a védelem által betekinthető nem volt".[50]

A Mindszenty-per nagy visszhangot keltett külföldön is, főleg az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában. A tiltakozások a nyilvános főtárgyalás idején csak fokozódtak. A brit kormány 1949. február 4-én jegyzéket intézett a magyar kormányhoz, amelyben aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a budapesti követségnek nem biztosított helyet a Mindszenty-per tárgyalásán, és a perrel kapcsolatban a békeszerződés megszegésére is utalt. D. Acheson amerikai külügyminiszter február 8-i nyilatkozatában azzal vádolta a magyar kormányt, hogy a magyar néptől lépésről lépésre megvonja az alapvető emberi jogokat és a szabadságjogokat. Bejelentette, hogy az Egyesült Államok kormánya a Mindszenty-ügyet és más magyarországi negatív fejleményeket az ENSZ elé kívánja vinni, majd erre 1949. április elején közös amerikai-angol javaslat született, elfogadták azt is, hogy Magyarországot hívják meg az ENSZ Közgyűlés Mindszenty-üggyel kapcsolatos vitájára. Truman amerikai elnök február 9-én azt nyilatkozta, hogy Magyarországon rendőrállam van, és a magyar nép nem felelős kormányának tetteiért. A magyar kormány a belügyeibe való beavatkozást elutasította, s az ENSZ-ben végül úgy döntöttek, hogy a Mindszenty-ügyet napirenden tartják, és majd később foglalkoznak vele.[51]

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Titkársága 1949. június 28-i ülésén döntött arról: „A jövő héten tárgyalja le a NOT a Mindszenty-ügyet és hozzon helybenhagyó ítéletet."[52] A másodfokú tárgyalás 1949. július 6-án kezdődött, 1949. július 9-én hirdettek ítéletet. A tárgyaláson a bíróság és a védők vettek részt, a vádlottak nem voltak jelen. A Jankó Péter vezette NOT a pártutasítást csak részben tette magáévá. A felső szintű határozat csak Mindszenty József, dr. Esterházy Pál, dr. Tóth László és Nagy Miklós esetében valósult meg, vagyis ítéletüket helybenhagyták. Baranyay Jusztinnál 15 évről 12 évre, Zakar Andrásnál 6 évről 4 évre, Ispánki Bélánál életfogytiglanról 15 évre csökkentették a fegyházbüntetést. Az Országos Büntetőintézetben fogva tartott elítéltekkel 1949. augusztus 16-án Olti Vilmos ismertette az ítéletet, egyúttal közölte velük azt is, hogy „a kihirdetett ítélet ellen - újrafelvétel és jogegység érdekében használt jogorvoslaton kívül - perorvoslatnak helye nincs".[53] Az ítélet jogerőre emelkedett, végrehajtása megkezdődött.

Esterházy Pál először a Kozma utcai börtönbe került. Felesége havonta egyszer meglátogathatta, negyedórát „beszélgethettek", levelezőlapot is válthattak. 1950 januárjától a börtönigazgatóság arról értesítette Ottrubay Melindát, hogy tovább nem engedélyezi a látogatást és a levélváltást. Esterházy a váci börtönben töltötte a követke-

50 ÁBTL V-700/56.

51 Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950.* 309-315.

52 MOL M-KS 276. f. 54/51. ő. e.

53 NB IX. 254/1949/22. Jegyzőkönyv. Közli: Gergely Jenő-Izsák Lajos: *A Mindszenty-per.* 424-425.

ző hónapokat, majd 1952 áprilisától a Gyűjtőfogház ún. kisfogházában raboskodott, szigorított magánzárkában. 1954 márciusától felesége újra látogathatta a kőbányai börtönben. Évek telnek el a legkeményebb testi terheléssel, súlyos lelki megrázkódtatásokkal. 1956 márciusában Esterházy Pált a Gyűjtőfogházból átvitték az ÁVH Fő utcai nyomozó osztályára. Arra szerették volna rávenni, hogy mondjon le az Ausztria területén fekvő kb. 60 000 hektárnyi birtokáról a magyar állam javára, s ezzel visszanyeri szabadságát.[54] Esterházy ellenállt a kísértésnek. Igaz, Ausztriát 1955-ben elhagyták a szovjet csapatok, s így az Esterházy-birtok zárgondnoksága megszűnt. Esterházy Pál herceg az érvényben lévő osztrák törvények szerint újból tulajdonosa lett birtokainak és más vagyontárgyainak. Az elképesztő ötlet ÁVH-s kiagyalói valószínűleg nem tudták, hogy a magyar bíróságok illetékessége nem terjed ki Ausztria területére, illetve a hitbizományi birtokok ottani „kisajátítására." Magyarországon az 1945-ös földreform végrehajtása során ezt rendelet, majd törvény tette lehetővé. „Hogyan is tudná felfogni a családi hitbizomány öröklésének etikáját egy ávéhás - állapítja meg találóan Hanna Molden -, akinek a látóhatára az Andrássy út 60.-nál kezdődik, és ott is végződik."[55]

Ahogy több ezer politikai elítéltnek, úgy a Mindszenty-per még börtönben lévő vádlottjainak is az 1956-os forradalom hozta el a szabadságot. Esterházy Pál Ispánki Bélával együtt október 30-án szabadult. Esterházyt osztrák jogtanácsosa (dr. Kurt Werner), a burgenlandi Esterházy-birtok gazdasági igazgatója (Anton Martinkovic), az uradalom erdészeti igazgatója (Hubert Haas) és az osztrák képviselőház burgenlandi képviselője (dr. Franz Strobl) várta. Gépkocsival jöttek Budapestre, s Esterházyt 1956. november 1-jén feleségével együtt Bécsbe kísérték. A házaspár néhány napi bécsi tartózkodás után Svájcba utazott, s ott is telepedett le.[56]

Herceg Esterházy Pál, a legnagyobb földbirtokokkal és vagyonnal rendelkező magyar főnemes 1945-ben megtehette volna, hogy elhagyja hazáját, és Nyugatra távozik, ahol birtokai jövedelméből gondtalanul élhetett volna. A hazájához és nemzetéhez hű Esterházy ennek ellenére nem hagyta el az ország területét, sőt a második világháború kezdetétől nem is volt az ország határain kívül. Magyarországi birtokainak kisajátítása és vagyonának elkobzása után, 1946 augusztusában feleségül vette az Operaház prímabalerináját, Ottrubay Melindát, akivel szerény körülmények között élték a maguk polgári családi életét. Ismerősei és alkalmazottai előtt Esterházy Pál többször is kijelentette, hogy ha a békében és a jólétben Magyarországon volt, itt is kíván maradni. Az egyeduralomra törő kommunista pártnak és vezetőinek a „leggazdagabb főúr" mégis útjában állt, ezért lett a Mindszenty-per egyik fővádlottja, ezért került börtönbe. A Rákosi-diktatúra megpróbáltatásai testileg, lelkileg súlyosan megviselték, s ezért kiszabadítása után, még a forradalom napjaiban, eltávozott Magyarországról. A rendszerváltást és a Mindszenty-per felülvizsgálatát már nem érte meg. 1989-ben a perújítási nyomozás során feltárt adatok alapján megállapították, hogy a hercegprímás és

[54] Ispánki Béla: *Az évszázad pere.* 447. 462–463.; Hanna Molden: *Griff és Rózsa. Esterházy Pál és Ottrubay Melinda, egy hercegi pár története.* 205–207.

[55] Uo. 206.

[56] Hanna Molden: *Griff és Rózsa. Esterházy Pál és Ottrubay Melinda, egy hercegi pár története.* 212–214.

társai elleni politikai per során „a vád és a bíróság nem tudta hitelt érdemlően bizonyítani a vádlottak szervezkedését, azaz az összeesküvését", Mindszenty József semmiféle kémközpont élén nem állt.[57] Esterházy Pál 1989. május 25-én meghalt. Felesége a halála után egy évvel kapott értesítést a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságától, hogy a Mindszenty-perben Esterházy Pál ellen hozott ítéletet semmisnek nyilvánították.

Eredeti megjelenés: *Jogtörténeti Szemle,* 2005/2. 1–9.

[57] *Magyar Nemzet,* 1989. május 11. Idézi: Szakács Sándor–Zinner Tibor: *A háború „megváltozott természete". Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948.* 442.

Nagy Imre első kormánya, 1953–1955

1953. március 5-én meghalt J. V. Sztálin, az SZKP Központi Bizottsága pedig hamarosan megkezdte a „személyi kultusz" bírálatát, következményeinek a felszámolását. A „nagy Sztálin" halála megingatta „tanítványainak" a helyzetét is. Rákosi Mátyást, az MDP főtitkárát május végén Moszkvába rendelték, és figyelmeztették az előző években elkövetett „hibák" kijavítására. Rákosi hazatérése után, az MDP Titkárságának június 3-i ülésén[1] elismerte, hogy a magyar pártvezetők bizonyos „hibákat" követtek el, egyszersmind több jelentős változást helyezett kilátásba: az életszínvonal emelését; a fiatal káderek s kivált az új értelmiségiek bevonását „a párt és az ország vezetésébe", a 32 tagú kormány létszámának radikális csökkentését; amnesztiarendelet kiadását; a miniszterelnöki és a pártfőtitkári funkció különválasztását. Az SZKP vezetői a határozat láttán arra a következtetésre jutottak, hogy Rákosi hajlandó ugyan a politikai irányvonal bizonyos korrigálására, a gyökeres fordulat kezdeményezésétől azonban vonakodik. Ezért az SZKP elnöksége egy általa megszabott személyi összetételű magyar küldöttséget rendelt Moszkvába, ún. pártközi tárgyalásra (1953. június 13–16.)

A magyar küldöttség tagjai a következők voltak: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Nagy Imre, Hegedüs András, Hidas István, Szalai Béla, Földvári Rudolf és Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke. Nem hívták meg a szovjet vezetők a „négyes fogat" két tagját: Farkas Mihályt és Révai Józsefet. A szovjet tárgyaló felek: G. M. Malenkov, L. P. Berija, V. M. Molotov, N. Sz. Hruscsov, Ny. A. Bulganyin, A. I. Mikojan, J. D. Kiszeljov és a magyarországi szovjet megszálló csapatok egy tábornoka. A megbeszélések után írásba foglalták a későbbi „júniusi határozat" első változatát, amelyet oroszra fordítva megkapott az SZKP Elnöksége is.[2] Az MDP új politikai irányvétele így szovjet kezdeményezésre és szovjet érdekek alapján a Kremlből indult ki.

A moszkvai tanácskozásról Rákosi Mátyás az MDP Titkárságának június 17-i ülésén adott tájékoztatást. Beszámolójához Gerő Ernő, valamint az itthon maradásra kényszerült Révai és Farkas szólt hozzá. Ezután határozatban mondták ki: „A párt vezetésében, politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákat és ezek kijavításával kapcsolatos feladatokat a párt közvéleménye és az egész ország né-

[1] MOL M-KS 276. f. 54/246. ő. e.

[2] Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásáról. 1953. június 13–16. A dokumentumokat közli: T. Varga György. *Múltunk*, 1992/2–3. 234–269.

pe előtt fel kell tárni. Ennek érdekében két dokumentumot kell készíteni, egyet a Központi Vezetőség és egyet a széles nyilvánosság részére." A KV elé terjesztendő dokumentumot a Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Gerő Ernő elvtársakból álló bizottság dolgozza ki.[3] (Ezt később kiegészítették Hegedüs Andrással. – *I. L.*) A nyilvánosságnak szánt dokumentum elkészítésével pedig Révai Józsefet bízták meg. Majd a Politikai Bizottság úgy határozott, hogy a Központi Vezetőség ülését június 27-re össze kell hívni, s hogy azon – miként ez már Moszkvában eldőlt – Rákosi Mátyás és Nagy Imre tartsanak beszámolót.

A Központi Vezetőség 1953. június 27–28-i ülésén a szokásosnál jóval többen vettek részt: a Központi Vezetőség tagjai és póttagjai, osztályvezetői, a megyei és a budapesti kerületi pártbizottságok titkárai, miniszterek és Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke. Az ülésen „hivatalosan is elfogadott" határozat[4] feltárta a pártvezetőség legfőbb hibáit. Köztük első helyen szerepelt az, hogy a párt vezetése „gyors iparosításra, s különösen a nehézipar túlzottan gyors fejlesztésére vett irányt, nem számolva az ország reális helyzetével"; emellett elhanyagolta a mezőgazdasági termelést, és gyors ütemben folytatta a mezőgazdaság kollektivizálását. „A mezőgazdaság társadalmasításának túlzott üteme annál súlyosabb hiba volt, mert a párt vezetésén belül Nagy Imre elvtárs fellépett ez ellen, de ahelyett, hogy a párt vezetése álláspontját magáévá tette volna, ezt az álláspontot helytelenül »opportunistának« minősítette." Túlzottan gyors ütemű volt az állami gazdaságok fejlesztése és területük növelése. „A párt vezetése elhanyagolta és háttérbe szorította a lakosság életszükségleteinek kielégítését." Csökkent az életszínvonal. A lakosság ellátása szempontjából súlyos hiba volt a magánkisipar és a kiskereskedelem gyors felszámolása. „Számos községben nincs cipész, szabó, borbély, sok helyütt elégtelen és elhanyagolt a vízszolgáltatás."

Elharapództak az „adminisztratív" módszerek: a tömegek zaklatása, az önkényeskedések a lakossággal szemben; ezek főként falun „nem egyedülállóak". Nem vették tekintetbe azokat a „jelzéseket" – panaszokat, bejelentéseket –, amelyek a lakosság köréből érkeztek a törvénysértések elszaporodásáról, a rendőrség és az államvédelmi szervek túlkapásairól. Az összes elkövetett hiba fő forrásaként a „kollektív vezetés" hiányát, a kollektív vezetés „személyi vezetéssel" való helyettesítését jelölték meg. „A személyi jellegű vezetés akadályozta és lehetetlenné tette, hogy a párt és az állam élén igazi vezető kollektíva alakuljon ki. Csak igen kis számban vittek előre magyar származású vezető kádereket a legfelsőbb funkciókban, és ezeket is inkább formálisan, mint ténylegesen. Valóságban a vezetés klikkszerű volt, és mindössze négy elvtárs – Rákosi, Gerő, Farkas, Révai elvtársak – kezében összpontosult. Ezek az elvtársak lényeges kérdésekben nem bírálták egymást, vagy legfeljebb egymás között, nem a vezető pártszervekben gyakoroltak egyes esetekben bírálatot." Külön említették, hogy a minisztertanács „a pártvezetés árnyéka lett", szerepe formálissá vált, tevékenysége a pártvezetés határozatainak végrehajtására összpontosult. Nagy hangsúlyt kapott az a szomorú tény és korabeli valóság, hogy: „Helytelen módon vezette a párt és személyesen Rákosi elvtárs az ÁVH-t, helytelen volt, hogy Rákosi elvtárs közvetlenül

[3] MOL M-KS 276. f. 54/248. ő. e.

[4] Közli: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* 188–207.

utasításokat adott az ÁVH-nak arra, hogy hogyan nyomozzon, kit tartóztasson le, utasítást adott letartóztatottak fizikai bántalmazására, amit a törvény megtilt."

Az ülésen elfogadott határozat a következőkben jelölte meg a tennivalókat: csökkenteni kell az iparosítás ütemét, meg kell változtatni a nehézipari, valamint a könnyű- és élelmiszer-ipari termelés fejlesztésének arányát az utóbbiak javára, fenntartva azt az elvet, hogy a termelőeszközök termelésének viszonylag gyorsabban kell fejlődnie, mint a fogyasztási eszközökének. A mezőgazdaságban emelni kell a beruházásokat, növelni kell a termelést és a hozamokat, lassítani kell a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztését. Jelentős termelési segítséget kell adni az egyénileg gazdálkodó parasztoknak, hogy fejleszthessék gazdaságukat. A termelőszövetkezet marad a falu szocialista építésének útja, de a soron következő feladat a meglévő szövetkezetek gazdasági megerősítése. A szövetkezés önkéntességének következetes megteremtése érdekében lehetővé kell tenni, hogy aki akar, a gazdasági év végén kiléphessen a termelőszövetkezetből, s ott, ahol a tagság többsége ezt kívánja, engedélyezni kell a szövetkezet feloszlatását is. Felül kell vizsgálni a termelőszövetkezeteknek és az egyénileg gazdálkodó parasztoknak az állammal szemben fennálló tartozásait, s közülük el kell engedni azokat, amelyek jogosságát az állami szervek megfelelően igazolni nem tudják, vagy amelyek behajthatatlanok. Gondoskodni kell a tartalék földek megműveléséről, és engedélyezni kell a föld szabad bérbeadását és bérbevételét. 1954-től kezdve új beszolgáltatási rendszert kell bevezetni oly módon, hogy a kötelezően beszolgáltatandó termékmennyiség, amely egy-egy termelőt terhel, több éven át változatlan maradjon. Gyökeresen meg kell javítani mindenekelőtt a munkásság s ezen túlmenően a parasztság és általában a lakosság ellátását anyagi javakkal. Lényegesen fejleszteni kell a városok és a falvak kommunális szolgáltatásait. El kell érni, hogy 1954-ben állami eszközökből vagy részben állami támogatással az 1953. évi 24 000 lakással szemben 40 000 új lakás épüljön. Csökkenteni kell a hadsereg és a túlzottan felduzzadt államgépezet létszámát. Minden téren és minden eszközzel helyre kell állítani a törvényességet. Lehetővé kell tenni, hogy a kitelepítettek, az összes állampolgárra egyaránt kötelező jogszabályok figyelembevételével, szabadon válasszák meg lakóhelyüket. Az Országgyűlés elé törvényjavaslatot kell terjeszteni az amnesztiáról, és fel kell oszlatni az internálótáborokat.

A Központi Vezetőség Rákosi Mátyást első titkárrá választotta, s ezzel megszüntette korábbi főtitkári tisztségét; a miniszterelnöki posztra pedig Nagy Imrét „javasolta". Valószínűleg igaza van Hegedüs Andrásnak, a későbbi miniszterelnöknek, amikor visszaemlékezéseiben a következőket írja: „Nem nagyon hiszem, hogy a kezdeményezés Rákositól indult volna ki. Neki és a »négyes« (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai – *I. L.*) tagjainak nagyon is megfelelt, hogy a földosztó miniszterből padlást söprögető miniszter lett. Tehát mindabból, amit emlékezetem megőrzött, úgy tűnik számomra, hogy ez a személyi változás moszkvai kezdeményezésre történt. Ebben már a magyar kommunista vezetéssel szembeni általános szovjet kritika juthatott kifejezésre, mely végkifejletét 1953. júniusában érte el, ... s már ekkor gondoltak Nagy Imre miniszterelnökségére."[5] A tények ismeretében ezt erősíti meg Vásárhelyi Miklós is, aki egyúttal

[5] Hegedüs András: *A történelem és a hatalom igézetében.* Kossuth Könyvkiadó, 1988. 191.

tárgyilagos, őszinte jellemzést és véleményt formál Nagy Imréről. „Nagy Imrében fel sem merült annak a gondolata, hogy – az általa ismert kedvezőtlen tárgyi és személyi körülmények ellenére – a megbízatást ne vállalja, vagy feltételekhez kösse. Jellegzetesen XIX. századi romantikus, messianisztikus forradalmár volt, aki rendíthetetlenül hitt a kommunista társadalom felsőbbrendűségében, és történelmi feladatát misszióként fogta fel, hogy népét, nemzetét ő vezesse – most már a helyes úton – a boldogulás felé; olyan etikus, népi, humanista szocializmus útján, amelyet tizenöt esztendő múltán »emberarcú«-nak kereszteltek el. Megbízott az új szovjet vezetés újítási szándékainak komolyságában, az általa meghirdetett új politika népszerűségében, s ezek tudatában elég erősnek érezte magát, hogy szembeszálljon minden nehézséggel."[6]

Az 1953. évi fordulatként vagy új szakaszként is jellemzett korrekciós politika az első magyar reformkísérlet volt, amely nem korlátozódott a gazdaságra és a kultúrára, hanem kiterjedt a társadalmi-politikai életre, s kiindulópontot jelentett a politikai intézményrendszernek a kritikájához is. Az ülés után a Központi Vezetőség Titkársága – Rákosi javaslatára – nem hozta nyilvánosságra a határozatot, sőt még a párt középszintű szervezeteihez is csak egy rövid, kivonatos változatát juttatták el. Teljes terjedelemben csak 33 évvel később került nyilvánosságra. Végrehajtását illetően kezdettől fogva nagy problémát jelentett – Nagy Imre szavaival –, hogy Rákosi „két vasat tartott a tűzben. Ugyanakkor, amikor szavakban a határozatok mellett foglalt állást, minden eszközzel mérsékelni igyekezett a hibák kijavítására irányuló rendszabályokat."[7]

Az Országgyűlés 1953. július 3-4-én tartotta meg az 1953. május 17-i választások utáni első ülését, amelyen újjáválasztották a kormányt. A kormány elnöke a moszkvai döntésnek megfelelően Nagy Imre lett (a leköszönő Rákosi Mátyás helyett). A miniszterelnök első helyettesének posztját a fiatal Hegedüs Andrással töltötték be, a korábbi miniszterelnök-helyettesek közül pedig Gerő Ernőt választották újjá, aki egyúttal a belügyminiszteri teendőket is ellátta. Ugyanakkor Farkas Mihály honvédelmi és Révai József népművelési miniszter nem kapott helyet az új kabinetben. A volt kisgazdapárti és parasztpárti politikusok, a korábbi társutasok közül Bognár József, illetőleg Darvas József és Erdei Ferenc változatlanul a kormányban maradt, de rajtuk kívül a hajdani szövetséges pártok más képviselője nem került be a kormányba. Rákosi idejéhez képest két új tagja lett a Nagy Imre-kormánynak: Bata István honvédelmi és Boldoczki János külügyminiszter. Rákosi mint első titkár és Gerő Ernő mint legbefolyásosabb miniszterelnök-helyettes s egyben belügyminiszter azt jelezte, hogy a szovjet pártvezetés továbbra is ragaszkodik a számára legmegbízhatóbb személyek hatalmon maradásához.

Nagy Imre miniszterelnök országgyűlési beszédében kormánya programjaként ismertette az új politika s azon belül a gazdaságpolitika fő vonalát és a legfontosabb teendőket. Ennek kapcsán megemlékezett az MDP KV júniusi üléséről, amelynek határozatára épült a kormány programja. A miniszterelnök rádión közvetített beszéde –

[6] Vásárhelyi Miklós: *Az első meghiúsított reform-kísérlet. Az 1953-as kormányprogram. A forradalom előzményei, alakulása és utóélete. Tanulmányok és kronológia.* Párizs–New Jersey, 1987. 13–73. Az idézet a 32–33. oldalról való.

[7] Nagy Imre: *A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek. 1955–1956.* A Magyar Füzetek kiadása, Párizs, 1984. 59.

amelyet szinte az egész ország feszült figyelemmel hallgatott végig – kedvezően hatott a közvéleményre. De a bizakodás sok helyen, elsősorban a párttagság körében bizonytalansággal vegyült.

„Alkotmányos életünkben, a népi demokrácia fejlődésében egy-egy új országgyűlési ciklus határkő volt a régi rendszer gazdasági és politikai alapjainak felszámolása, valamint az újjáépítés, a felemelkedés, az ország békéjének és függetlenségének biztosítása terén – hangzott a miniszterelnöki expozé. – A május 17-én választott országgyűlésben a megelőző parlamentnél jobban és mélyebben tükröződik az igazi népképviselet demokratikus elve, szilárdabb alapokon nyugszik a dolgozó néppel, a hatalom letéteményesével való eltéphetetlen kapcsolat, mely az országgyűlés feladatainak és szellemének, továbbá alkotmányos életünkben betöltött szerepnek új, népi tartalmat ad.

Biztosan mondhatjuk, hogy a most összeült országgyűléssel fejlődésünkben új szakasz veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a népszuverenitásnak, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában.

A kormány feladatai ellátásában fokozottabban az országgyűlésre kíván támaszkodni, amelynek bizalmából az országot vezeti, és amelynek a kormányzás terén kifejtett tevékenységéért, a haza jó vagy balsorsáért, dolgozó népünk boldogulásáért teljes felelősséggel tartozik. Ugyanakkor biztosítani kívánja, hogy a minisztertanács, a törvényhozásra támaszkodva, az államügyek intézésének teljes jogú szerve legyen, amely a minisztériumok szélesebb hatáskörén és a miniszterek nagyobb felelősségén nyugszik. Ezzel lényegében további lépést teszünk előre államéletünk demokratizálása terén."[8]

Az MDP Politikai Bizottságának 1953. július 9-i ülésén Rákosi Mátyás szóbeli tájékoztatást adott az SZKP vezetésében történt személyi „változások"-ról: „az imperialista ügynök Berija leleplezéséről". (Berija a júniusi moszkvai „pártközi tárgyalásokon" Nagy Imre pártján állt, s nem szívlelte, ki nem állhatta Rákosit. – *I. L.*). A Politikai Bizottság egyúttal határozatában teljes szolidaritásáról biztosította az SZKP vezetőségét, s azt is leszögezte, hogy „pártunkban még inkább fokozni kell az éberséget".[9] Döntött arról is, hogy július 11-én Budapesten pártaktíva-értekezletet hív össze, ahol Rákosi Mátyás és Nagy Imre beszél majd a júniusi határozatról. Együttes szereplésük a pártvezetőség egységét volt hivatva bizonyítani.

Az aktívaértekezlet azonban tovább növelte a zavart, mert nyilvánvalóvá tette, hogy a pártvezetőség nem egységes a júniusi határozat értelmezésében. Rákosi Mátyás állást foglalt ugyan a nehézipar fejlesztésének lassúbb üteme mellett, ugyanakkor azonban leszögezte, hogy „jövőre is több szenet és több acélt akarunk termelni, mint az idén, és többet is kell termelnünk". Sőt, a tervteljesítés érdekében fokozni kell a munkatempót, mert „nem áll az, hogy a mi terveink általában túlfeszítettek". Ez a vád az ellenségtől ered, amely „azt hirdeti, hogy most már nem érvényes a terv, hogy most

[8] Nagy Imre: *Egy évtized. Válogatott beszédek és írások 1948–1954.* 1–2. k. Szikra, Budapest, 1954. 351–352.
[9] *Szabad Nép*, 1953. július 10.

már nem kell tartani a normát, hogy most már nincs szükség munkafegyelemre". Rákosi tehát továbbra sem mondott le az egyoldalú nehézipar-fejlesztésről, ezen belül is a nyers- és alapanyag-termelés mennyiségi felfuttatásának erőltetéséről. Ugyanakkor egyetértését fejezte ki azzal, hogy az egyénileg gazdálkodó parasztságot gazdaságilag támogatni kell, s főleg „meg kell nyugtatni minden téren". Ezzel egyidejűleg hangsúlyozottan emelte ki a kulákság elleni harc változatlan időszerűségét, hiszen „a kulák kulák marad, listával vagy lista nélkül". Az éberség és a harckészség fokozására utaló szavai pedig már kifejezetten a „tegnapot" idézték fel. Végül Rákosi Mátyás elismerte, hogy „pártunk és különösen pártvezetésünk munkája közben súlyos hibákat is követett el", amit azonban néhány mondattal később úgy módosított: „az alkotó munka hevében hibákat is követtünk el."[10]

Nagy Imre felszólalásában a kormány gazdaságpolitikáját képviselte, bizonyos hangsúlybeli eltolódásokkal. Már érezhető volt az, ami aztán a végrehajtás során bontakozott ki: az értekezlet inkább a „visszarendeződés" céljait szolgálta, bár pozitív kormányintézkedések is születtek. Igaza volt Nagy Imrének, amikor Rákosi beszédét értékelve megállapította: „jeladás volt az ellenállásra... kifejezésre juttatta, s a pártapparátus későbbi magatartása bizonyítja, hogy a jeladást megértették, és ahhoz tartották magukat".[11] Nagy Imre, érzékelve Rákosi ellenállását, már augusztusban jelezte J. D. Kiszeljov szovjet nagykövetnek, hogy a vitás kérdések tisztázására esetleg újra Moszkvába kellene menni, majd ezt október elején újra megismételte.[12] Az 1953. december eleji moszkvai tárgyaláson a szovjet vezetők támogatták a kormány politikáját, és a júniusi határozatokkal való szembenállásért Rákosit tették felelőssé.[13]

A Nagy Imre-kormány még 1953 júliusában hozzáfogott a törvényesség és a jogrend megszilárdításához, illetőleg helyreállításához, valamint a sérelmek orvoslásához. A Minisztertanács július 23-án megszüntette a belügyminiszter jogkörét a helyi tanácsok felett. Július 25-én az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet adott ki a közkegyelem gyakorlásáról, amelyet az illetékes hatóságok október végéig végre is hajtottak. Július 30-án az Elnöki Tanács újabb törvényerejű rendeletével létrehozta a Legfőbb Ügyészséget, és elrendelte az ügyészi szervezet országos kiépítését. Ezenkívül a kormányzat megszüntette a rendőrhatósági őrizet alá helyezést, feloszlatta az internálótáborokat, valamint feloldotta a fővárosból és a vidéki városokból kitelepített „osztályidegen" személyek kényszerlakóhelyhez kötöttségét; eltörölték a rendőrbíráskodás intézményét, majd 1954. március 10-én a rögtönbíráskodást is.[14]

A közkegyelem gyakorlása és az internálótáborok feloszlatása után sok ártatlanul elítélt és ítélet nélkül fogva tartott ember szabadult ki, térhetett vissza otthonába és munkájához. 1953 novemberében a Szovjetunióból is hazatérhetett 1500 elhurcolt politikai elítélt. Az 1953. évi közkegyelmi intézkedések összesen kb. háromnegyed millió személyt érintettek.[15]

[10] *Szabad Nép*, 1953. július 12.
[11] Nagy Imre: *A magyar nép védelmében.* 69.
[12] *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései.* Összeállította és a bevezető tanulmányt készítette: Baráth Magdolna. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 67., 99.
[13] Nagy Imre: *A magyar nép védelmében.* 168.
[14] *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1953.* Budapest, 1954. 14–15., 17–21.
[15] Baráth Magdolna: Az MDP vezetése és a rehabilitáció 1953–1956. *Múltunk*, 1999/4. 43.

A kormányzat megkülönböztetett figyelmet fordított a mezőgazdaságra. Néhány hónap alatt intézkedések sokasága született. Már július közepén 10%-kal csökkentették a tsz-ek beadási kötelezettségét, szeptemberben az egyéni gazdálkodókét, és 50%-kal felemelték a beszolgáltatott bor átvételi árát. Az esedékes évi adó teljesítése után elengedték az egyéni gazdálkodók korábbi adóhátralékának felét. Határozat született a gépállomási díjak mérsékléséről, illetve az e címen fennálló tartozások elengedéséről. Ösztönözték a műveletlen területek, az ún. tartalékföldek hasznosítását. Decemberben új beszolgáltatási rendelet jelent meg. Mind a tsz-tagok, mind a magángazdák számára ingyenessé tették az állatorvosi ellátást, illetve szolgálatot. Elvi jelentősége volt annak, hogy megszüntették a tsz-alapszabálynak azt a rendelkezését, miszerint a belépés után három évig a tag nem léphet ki. Ha a tagság többsége úgy határoz, akkor a tsz felbomolhat, a tag pedig a „közös" terhek, pl. az „adósság" megfelelő hányadának magára vállalása után kiléphet. 1953 őszén megkezdődött a tsz-ből való menekülés. Fél esztendő elteltével majdnem egyhetedével, földterületük közel negyedével s tagságuk mintegy harmadával csökkent a közös gazdaságok száma. 1954-ben a kilépések folytatódtak, noha már lassabban. 1953 második felében 5224 termelőszövetkezetből és termelőszövetkezeti csoportból 688, 1954-ben 225 oszlott fel. 376 000 főre tehető taglétszámuk 1953 második felében 126 000-rel, 1954-ben 20 000-rel csökkent. Földterületük 1953 június végén 1 620 000 hektárt tett ki; ez év végéig 477 000, a következő évben 61 000 hektárral esett vissza. Hamarosan mintegy 200 000 magángazdaság látott hozzá újra az egyéni termelőmunkához.[16]

Jogszabályi rendelkezésekkel könnyítették a kisipari tevékenységet. Ennek következtében az önálló ipari, építőipari (kőműves, ács stb.) és szolgáltatóipari magánkisiparosok száma az előző évi mélyponthoz (47 000) képest 1954-ben 83 000-re, majd a következő évben 105 000-re emelkedett, bár még mindig nem érte el az 1949. évi 200 000-es létszámot. Csökkentették az árakat, először a ruházati cikkekét, majd a szolgáltatásokét, s végül 1954 tavaszán átlag 10%-kal a hús, zsír, tej és más állati termékek árait. 1953 második felében közel egymillió foglalkoztatott bérét növelték meg átlag valamivel több mint 100 forinttal, s ezzel párhuzamosan nyugdíjemelést is végrehajtottak. A következő év februárjában 350 000 alacsony jövedelmű dolgozó általános béremelésben részesült, 1954 áprilisában pedig 250 000 nyugdíjas kapott megemelt nyugdíjat. Kiterjesztették a társadalombiztosítási szolgáltatásokat, megszüntették a munkahelyi pénzbüntetéseket, bizonyos esetekben engedélyezték, hogy a dolgozó felmondással munkahelyet változtathasson, maximálták a túlórákat stb.[17] A bekövetkezett változások nyomán javult a lakosság közhangulata, megélénkült a vásárlási kedv. Az emberek lehetőséget láttak arra, hogy a nagyon nehéz esztendők után pótoljanak bizonyos égető szükségleteket. A kormányzat intézkedései a magyar nép széles tömegeiben reményeket ébresztettek a jövő iránt. Kedvezőtlen hatást gyakoroltak viszont azokban a körökben, amelyek az előző évek haszonélvezői voltak.

[16] Pető Iván–Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985.* 1. k. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka. 1945–1968. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1985. 240–260.; Estók János–Fehér György–Gunst Péter–Varga Zsuzsanna: *Agrárvilág Magyarországon 1848–2002.* 294–299.

[17] Pető Iván–Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985.* 265–290.

A kormány és a párt vezetői egyelőre keveset tettek annak érdekében, hogy a korábbi nyílt vagy titkos politikai pereket felülvizsgálják. 1953 végén még csak egy-két ismertebb kommunista politikust rehabilitáltak. 1954 tavaszán, a párt III. kongresszusa előtt a Politikai Bizottság határozatot hozott a „politikai elítéltek ügyének" gyorsított felülvizsgálásáról.[18] Ennek alapján Molnár Eriknek, a Legfelsőbb Bíróság elnökének a vezetése alatt működő bizottság mintegy 300 személy ügyével foglalkozott, és még ugyanabban az évben rehabilitálták Donáth Ferencet, Haraszti Sándort, Kádár Jánost, Kállai Gyulát, Losonczy Gézát és másokat. A Rajk-pert és a volt szociáldemokrata vezetők (Marosán György, Ries István, Szakasits Árpád stb.) sorsát azonban változatlanul homály borította. A törvénytelenül elítéltek nagy részét továbbra is fogva tartották, s így csak növelték azt a politikai kárt, amelyet a törvénysértő perekkel és más törvénytelenségekkel a bűnös pártvezetők okoztak.

Az MDP III. kongresszusát előkészítő testületi ülések vitái már érzékeltették, hogy a kulisszák mögött kemény, elkeseredett politikai harc kezdődött Nagy Imre és a Rákosi mögé felsorakozott konzervatív erők között. 1954. május 19-én a Politikai Bizottság ülésén Nagy Imre fontos javaslatokat terjesztett elő a rendszer demokratizálására. Kifejtette véleményét a tanácsok működéséről, a többpártrendszerről, a koalícióról, valamint a népfront újjászervezéséről. A vitában Rákosi azon nézetének adott hangot hogy „két dolog van, amiben nem engedünk". Az egyik, hogy „a népfront felelevenítésével összefüggésben szó sem lehet a többpártrendszerre való visszatérésről", a másik pedig az, hogy az MDP-nek nem szabad a népfronton kívül maradnia.[19]

Az MDP III. kongresszusát 1954. május 24–30-án tartották meg. Rákosi Mátyás a Központi Vezetőség beszámolójában vázolta az ország nemzetközi helyzetét, szólt egy új világháború kitörésének a veszélyéről, és röviden érintette az államélet időszerű kérdéseit. Az „új szakasz" politikai jellegzetességeiről csak az ismert szólamokat, frázisokat hangoztatta: „A munkásosztály államhatalma a munkás-paraszt szövetség. De ez a hatalom e szövetségnél szélesebb népi összefogásra, az összes hazafias és békeszerető erők összefogására, a népfrontra támaszkodik, melynek szerepe megnő az új szakaszban. A munkásosztály államhatalma további megszilárdításának, a széles nemzeti összefogásnak és általában a szocializmus építése új szakasza megvalósításának elengedhetetlen feltétele, hogy az államunkat, népünket erős, egységes marxista-leninista párt vezesse. Ezért az új szakaszban döntő jelentőségű a párt politikai, szervezeti és ideológiai egysége, valamint tömegkapcsolatainak megerősítése, továbbá a vezetés elvi alapokon nyugvó teljes egységének és kollektív jellegének biztosítása az egész pártban, de különösen a vezető pártszervezetekben."[20]

Nagy Imre kongresszusi beszédében az államigazgatás és a tanácsok feladatairól szólt. Javaslatai a bürokrácia túlburjánzásának megfékezésére, a helyi tanácsok részleges önállóságának és demokratikus önkormányzatának helyreállítására irányultak. Kifejtette, hogy a „népköztársaságunk alkotmányában lefektetett demokratikus elvek és a szocializmus építési platformján" új függetlenségi népfrontot kell létrehozni,

[18] *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* 270–273.

[19] MOL M-KS 276. f. 53/175. ő. e.

[20] *A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. 1954. május 24–30.* Szikra, Budapest, 1954. 46–47.

amely ne politikai pártoknak vagy törekvéseiknek legyen az egyesülése, hanem a Magyar Dolgozók Pártja részvételével és vezetésével a lakosság legszélesebb rétegeit felölelő tömegszervezeteké és a népi bizottságoké, vagyis a szakszervezetek, a DISZ, az MNDSZ, az Országos Béketanács és bizottságai stb. tömörüljenek benne. Az új függetlenségi népfront tervét a kongresszus jóváhagyta.

A kongresszuson megválasztották a Központi Vezetőséget, az pedig a Politikai Bizottságot, a következő összetételben: Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Hegedüs András, Apró Antal, Hidas István, Ács Lajos, Szalai Béla; póttagjai: Bata István és Mekis József. A Titkárság tagjai pedig a következők lettek: Rákosi Mátyás (első titkár), Farkas Mihály, Ács Lajos, Vég Béla és Matolcsi János.[21]

1954 nyarán és őszén valójában a nem csökkenő gazdasági gondok jelentették az egyik legnagyobb politikai problémát is. Az MDP Politikai Bizottsága 1954 júniusában gazdaságpolitikai bizottságot hozott létre a bajok orvoslására. A Gerő Ernő irányítása alatt működő bizottság azonban a „régi recept" szerint a mezőgazdaság és az életszínvonal rovására képzelte el a népgazdaságban keletkezett feszültség enyhítését. A teljesen hibás elgondolásnak azonban nem kedvezett sem a belső, sem a nemzetközi politikai helyzet. Így a Központi Vezetőség 1954. október 1-3-i ülésén változott a hangnem. A beszámolót Szalai Béla, az MDP Politikai Bizottságának tagja terjesztette elő, s ő a bajok forrását az 1953 előtti gazdaságpolitikában jelölte meg. A párt-, állami és gazdasági funkcionáriusok egy része „nem tette eléggé magáévá a júniusi határozatot, nem tudatosította eléggé magában azt a gyökeres fordulatot, amit a júniusi út jelent" - mondotta.[22]

Az „új szakasz" gazdaságpolitikája mellett sorakozott fel szinte az egész Központi Vezetőség, főleg Berei Andor, Farkas Mihály, Szántó Béla és Vas Zoltán. Friss István megpróbálta képviselni a gazdaságpolitikai bizottság javaslatait, ám álláspontjával jóformán egyedül maradt.

A vitát Nagy Imre a „baloldali ellenállók", a visszahúzó erők elleni támadásra használta fel. Rámutatott: „Ezen az ülésen többről van szó, mint a gazdasági kérdésekről, fel kell tenni a pontot az i-re, meg kell valósítani mindazt, amit júniusban és a III. kongresszuson elhatároztunk." Majd a következőket mondta: „Micsoda szocializmus lenne az, amely a kenyeret nem biztosítja, amely nem biztosítja az életszínvonal egyre növekvő mennyiségét? Kit lelkesítene az olyan szocializmus, amely nem tud húst, tejet, zsírt vagy szalonnát adni? Mi olyan szocializmust és úgy akarunk létrehozni, amely mindezt biztosítja a dolgozó nép számára. A régi gazdaságpolitika a szocializmusnak helytelen értelmezést adott, számításon kívül hagyta az embert, a társadalmat, a szocializmus fogalmát pedig leszűkítette a vas- és acéltermelés maximális növelésére, a túliparosításra. Ez nem szocializmus, elvtársak."[23] Az ülésen Nagy Imre győzelmet aratott, a Központi Vezetőség egyhangúlag elfogadta a Nagy Imre kezdeményezésére született határozati javaslatot. Rákosi és csoportja egyelőre meghátrált.

Ezt követte a kormány átalakítása. Hegedüs Andrást és Hidas Istvánt felfelé buktatták: Hegedüs a Minisztertanács első elnökhelyettese lett, Hidas pedig miniszterelnökhelyettes. Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter (korábban igazságügy-miniszter

[21] Uo. 406-466.
[22] MOL 276. f. 52/27. ő. e.
[23] MOL 276. f. 54/194. ő. e.

volt), Molnár Erik került Erdei korábbi posztjára, Gerőt pedig már júliusban felváltotta a belügyminiszteri székben Piros László. Szalai Béla helyére, az Országos Tervhivatal élére Berei Andor került. Leváltották Friss Istvánt a párt gazdasági osztálya éléről, és a létesítendő Közgazdaságtudományi Intézet igazgatójává nevezték ki, a Gazdaságpolitikai Bizottságot pedig feloszlatták.

Nagy Imre a *Szabad Nép* 1954. október 20-i számában terjedelmes cikket jelentetett meg. Utalt arra, hogy nemcsak a pártvezetésben, hanem az államigazgatásban és a gazdaságirányításban is sokan hátráltatják az 1953. júniusi határozat végrehajtását. Újból elítélte a törvénysértéseket, és szükségesnek tartotta az ártatlanul szenvedők rehabilitációját. Rákosi távollétében - őt 1954 őszén hosszú ideig egy Moszkva melletti szanatóriumban „kezelték", s közben Nagy Imre lejáratásán fáradozott - azt is kimondta, hogy a „múltban nem hibákat, hanem bűnöket követtek el". 1954 őszén tovább növekedett Nagy Imre népszerűsége.

Moszkvában nemcsak hogy meghallgatták, hanem el is fogadták azokat a vádakat, amelyeket Rákosi Nagy Imre ellen hangoztatott: túlhajtotta a szovjet vezetés által tanácsolt korrekciókat, nem támogatja, pontosabban elhanyagolja a nehézipar fejlesztését, szétesni hagyja, sőt szétvereti a termelőszövetkezeteket, teret nyit a nacionalizmusnak, a népfrontból a párttal szemben álló szervezetet akar csinálni stb.

Rákosi Mátyás, miután hazatért a Szovjetunióból, november 30-án tájékoztatta az MDP vezetőit az SZKP Elnökségének üzenetéről, amely többek között azt tartalmazta, hogy Magyarországon erősen növekedőben van a jobboldali veszély, amelyet a népfronttal kapcsolatos hibás elképzelések és főleg Nagy Imre nézetei képviselnek. A köpönyegforgatók (Gerő, Farkas, Berei, Kovács István, Mekis József, Bata István és mások - *I. L.*) azonnal „váltottak", és felsorakoztak Rákosi mellé. A Politikai Bizottság december 9-i ülésén Nagy Imre javaslatát - azt, hogy a Központi Vezetőség tárgyalja meg a vitás kérdéseket, s csak ez után kérjék ki a szovjet vezetés véleményét - elutasították. Ebből a szempontból is jellemző volt Farkas Mihály álláspontja: „Ha nem tudunk megegyezni - előfordulhat -, akkor menjünk az idősebb, tapasztaltabb elvtársakhoz. Az én neveltetésemhez az tartozik hozzá, hogy amit az SZKP mond és helyesnek tart, én annak a szellemében dolgozom. Az egész nemzetközi munkám alatt az SZKP-nek igaza volt, és alapjában véve most is igaza van."[24]

Rákosiék támadásba lendültek: hetek alatt visszaállították az egyszemélyi vezetést, az önkényt és a törvénytelenséget. Az „új szakasz"-nak még az említését is megtiltották, fő veszélynek a kispolgári, jobboldali elhajlást deklarálták. Sőt, elhatározták Nagy Imre leváltását. „Természetesen, ha Nagy Imre továbbra is kitart hibái mellett és követeli, hogy az MDP KV vitassa meg a PB-ben kialakult nézeteltéréseket - mondta Gerő J. V. Andropov szovjet nagykövetnek 1955. január 1-jén -, akkor a pártegység megőrzése érdekében kemény intézkedéseket kell hozni Naggyal kapcsolatban. Azt sem lehet megengedni, hogy az ülésen Nagy az SZKP vezetésétől érkezett tanácsok ellen lépjen fel." Egyúttal név szerint is megjelölte a számba jöhető jelölteket a kormányfői posztra, sorrendben Hegedüs András, Szalai Béla és Mekis József személyében.[25]

[24] MOL 276. f. 53/206. ő. e.
[25] *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953-1956.* 212-213.

Az SZKP Elnöksége 1955. január 8-ra a magyar pártküldöttséget (Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Farkas Mihály, Ács Lajos és Szalai Béla) ismét Moszkvába rendelte. A tanácskozáson a szovjet vezetők - Rákosi korábbi tájékoztatása alapján - erőteljesen bírálták Nagy Imrét, másképp szólva politikája felett kimondták a „halálos ítéletet". Vorosilov „öntelt és fegyelmezetlen" politikusnak minősítette Nagy Imrét, s azt kérdezte: „Ki adott jogot Nagy elvtársnak, hogy azt csinálja, amit ő akar, és ne azt, amit a többség, ha az ő álláspontja nem is egyezik a többségével? Neki azt kell csinálni, amit a többség meghatároz."[26] Molotov a magyarországi helyzetet nagyon súlyosnak ítélte, s úgy vélte, hogy Nagy Imre 1954. október 20-i cikke nem kommunista pozícióból tárgyalja a kérdéseket. „Maga azt mondta, hogy nem tud Rákosi elvtárssal együtt dolgozni - tette hozzá Molotov - jobb vezetés nincs Magyarországon, mint Rákosi elvtársé. Rákosi elvtárs tapasztalt ember, az egész világon ismerik. Két út áll Nagy elvtárs előtt: vagy a párttal, vagy ellene. A hibákat feltétlenül ki kell javítani, írásban ki kell javítani." Kaganovics is igen veszélyesnek minősítette a szóban forgó cikket, az „új szakasz"-t pedig nem tartotta helyesnek. Malenkov azt fejtegette, hogy Nagy Imrének helytelen nézetei vannak a parasztkérdésben, az ipar kérdésében és a népfront kérdésében, s ezeket ítélje el. „Nagy elvtársnak a maga számára világosan le kell írni, hogy milyen hibákat követett el, és a PB elé terjeszteni. A határozatot esetleg a KV elé vinni, mivel az ügyet széles körben ismerik." Bulganyin Nagy Imre „vonalát" egyszerűen és tömören pártszerűtlennek minősítette. Mikojan óvott az MDP-n belüli frakciózás veszélyétől, amit nem szabad eltűrni. Nagy Imrének azt a kijelentését pedig, hogy nem tud Rákosival együtt dolgozni, ultimátumnak minősítette, s hozzátette azt is: „Ez nem a mi nyelvünk. Idegen nyelv."

Az elhangzottakat Hruscsov foglalta össze. Úgy ítélte meg, hogy Nagy Imre „pártellenes" nézeteket képvisel, és az SZKP Elnöksége ezekkel szemben az MDP-t és Rákosit támogatja. Azt tanácsolta, hogy Nagy Imre gondolkozzon el a bírálaton. „Rákosi elvtárs tekintélyét védeni kell, mert az a párt számára tőke - hangsúlyozta Hruscsov. - Vigyázni kell rá, ez a párt érdeke." Majd farizeus módon azt is kijelentette: „Nagy elvtárs tekintélyét is meg kell őrizni. Az ő tekintélye is tőke a párt számára. Támogatjuk őt, csak javítsa ki hibáit."

A moszkvai út után a Politikai Bizottság és személy szerint Rákosi mindenáron igyekezett rávenni Nagy Imrét, hogy gyakoroljon önkritikát, ám ő erre nem volt hajlandó. Január 19-én azt kérte Andropov szovjet nagykövettől, hogy a korábbiakhoz hasonlóan jöjjön az SZKP KB képviselője Magyarországra, és helyben tanulmányozza a kialakult helyzetet, különösen a pártvezetés állapotát.[27] A moszkvai bírálat brutális módja és Rákosiék eredménytelen puhítási kísérletei mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy Nagy Imre egészsége megromlott. Ráadásul az MDP Politikai Bizottsága a február 17-i ülésen arról határozott, hogy „gyógyulása érdekében" ne kapja meg a hivatásos párt- és állami okmányokat, s menjen kórházba. Betegágyában folytatott tevékenysége „zavart keltő, és kárt okoz a pártnak."[28] Mindezek után - nyilván felkérésre - február 20-án megjelent a sajtóban a Rusznyák István egyetemi tanár, az MTA elnöke és Földi Mihály orvosprofesszor által jegyzett hivatalos orvosi jelentés, amely szerint: „Nagy Imre elvtárs, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke a hó elején coronaria trombosisban megbetegedett. Egészségi állapota azóta lényegesen javult, és előreláthatóan április hó folyamán újra munkaképes lesz."[29] Nagy Imre február 25-én levélben tiltakozott az ellen, hogy a Központi Vezetőség március 2-4-i ülését betegségére hivatkozva nélküle akarják megtartani. „El akarnak hallgattatni" - írta. Arra kérte a KV-t, adjon lehetőséget véleménye szóbeli kifejtésére, amire azonban betegsége miatt, szerinte csak március közepe táján kerülhet sor.[30]

Az MDP Központi Vezetősége M. A. Szuszlovnak, az SZKP KB Elnöksége képviselőjének jelenlétében március 2-án megkezdte ülését. A nyilvánosságra hozott határozat megállapította, hogy az 1953. júniusi határozat „teljesen helyesnek" bizonyult, „de végrehajtásában hibák s fogyatékosságok voltak", sőt „a határozatokat egyesek opportunista, antimarxista módon eltorzították, ami káros jobboldali hibákhoz, jobboldali elhajláshoz vezetett". A jobboldali nézeteket és hibákat a határozat mindenekelőtt a nehézipar elsődlegessége elvének tagadásában jelölte meg. Emellett bírálta annak „elhallgatását" is, hogy a munkás-paraszt szövetség célja a szocializmus felépítése, és hogy e szövetséget a munkásosztálynak kell vezetnie. Majd rámutatott: „némelyek" a faluban végzett munkájukban nem támaszkodtak a szegényparasztságra, és nem harcoltak a gazdagparasztság ellen, tagadni kezdték a mezőgazdaság szocialista átszervezésének szükségességét, és ezen a címen a termelőszövetkezeti mozgalom elgáncsolására törekedtek, sőt helytelenül foglaltak állást a begyűjtés kérdésében is. A határozat kivétel nélkül minden felmerült politikai kérdésben elmarasztalta Nagy Imrét.[31]

1955. március l-jei dátummal juttatta el Nagy Imre Rákosinak a KV ülésén felolvasandó felszólalását, amelyben bejelentette lemondását a miniszterelnökségről. Megírta azt is, hogy a szöveget egyidejűleg Szuszlovnak is eljuttatta. A levélben kifejtette, hogy noha a jobboldali nézetek elleni harcot szükségesnek tartja, nem ért egyet a veszély eltúlzásával, és azzal, hogy ellene a harcot nem politikai, hanem adminisztratív eszközökkel, megfélemlítéssel, ledorongolással és elbocsátással stb. próbálják folytatni. Felhívta a figyelmet arra: hallgatólagosan a júniusi politika revíziójáról van szó, „visszatérésről a június előtti politika alapjaira". Szóvá tette azt is, hogy a rehabilitációs ügyek hónapok óta állnak, s azt javasolta, hogy az igazságügyi szervek haladéktalanul fogjanak hozzá a felelősség megállapításához, „személyre és beosztásra való tekintet nélkül". Javasolta, erősítsék meg vezetőséget azzal, hogy Kádár Jánost bevonják a PB, Donáth Ferencet pedig a Titkárság munkájába. A KV plénuma a beadványt külön - Rákosi által beterjesztett - határozatban ítélte el, de ezt nem hozták nyilvánosságra.[32]

Nagy Imre leváltását, illetőleg funkcióitól való megfosztását az MDP Központi Vezetősége 1955. április 14-én határozta el,[33] négy nappal később, április 18-án az

[26] *„Konzultációk". Dokumentumok a magyar és szovjet pártvezetők két moszkvai találkozójáról 1954-1955-ben.* Közli: Rainer M. János és Urbán Károly. *Múltunk,* 1992/4. 141-149.

[27] *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953-1956.* 218.

[28] MOL M-KS 276. f. 53/216. ő. e.

[29] *Szabad Nép,* 1955. február 20.

[30] MOL M-KS 276. f. 62/1. ő. e.

[31] *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956.* 344-345.

[32] MOL M-KS 276. f. 62/1. ő. e.

[33] A határozatot közli: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956.* 344-345.

Országgyűlés felmentette miniszterelnöki tisztségéből (a Központi Ellenőrző Bizottság 1955. december 3-án zárta ki a pártból). Hegedüs András lett a miniszterelnök. Formálisan így zárult Nagy Imre első kormányának tevékenysége. A reformkísérletet felszámolták. Mindez igen súlyos következményekkel járt: a hatalmi harcokban ismét felülkerekedett a Rákosi-csoport, s elzárta az utat a magyar gazdaság továbbfejlesztése és a politikai intézményrendszer átalakítása, megújítása előtt.

Eredeti megjelenés: *Jogtörténeti Szemle,* 2006/3. 1–9.

Pártok az 1956-os forradalomban

Az 1956-os októberi forradalom egyik fő célkitűzése a többpártrendszerű parlamentáris demokrácia megteremtése volt: visszatérés arra az útra, amelyen az ország 1944/45 történelmi sorsfordulója után elindult, amelyről azonban gyorsan letérítették. A forradalom utolsó napjaiban újjászerveződtek a volt koalíciós és ellenzéki pártok, és számos más polgári párt is alakult.

Jelenlegi ismereteink szerint, a Magyar Dolgozók Pártját (MDP) és a Magyar Szocialista Munkáspártot (MSZMP) is beleszámítva, ezek száma 32-re tehető.[1] Közülük a rendelkezésükre álló rövid idő alatt mindössze hat-nyolc próbált meg pártszerű tevékenységet folytatni.

Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 30-án az MDP vezetőségének döntése alapján és a szovjet emisszáriusok, Anasztasz Mikojan és Mihail Szuszlov hozzájárulásával bejelentette a rádióban az egypártrendszer megszüntetését és a koalíciós kormány visszaállítását,[2] továbbá azt is, hogy a kormányon belül szűkebb kabinet alakul Nagy Imre, Tildy Zoltán, Kovács Béla, Erdei Ferenc, Kádár János, Losonczy Géza és a Szociáldemokrata Párt által kijelölt személy részvételével.[3] Nagy Imre rádióbeszéde után Tildy Zoltán államminiszter kapott szót. Felszólította a Független Kisgazdapárt budapesti és vidéki vezetőit és híveit, „akik hosszú politikai harcokban edződtek meg, akik ma is megvannak, akiket nem tántorított el az önkény és erőszak a maguk meggyőződésétől, akik mindig szívükön hordozták az ország függetlenségének akaratát: ezek a vezetők Pesten és vidéken azonnal vegyék kezükbe a párt újjászervezését. Hívjuk most már szabadon a magyarokat a maguk pártjába, a magyar földművelőket, mindazokat, akik együttéreznek velünk, alkossuk meg sürgősen a párt szervezeteit, hogy ezek is hozzájárulhassanak az ország jövőjének biztosításához."[4] Ugyanakkor Erdei Ferenc a parasztpárti barátait hívta, hogy állítsák újra talpra a Nemzeti Parasztpártot, és sorakozzanak fel a nemzeti forradalom győzelmének és rendjének biztosításáért. Kádár János pedig kijelentette: „az előttem szólottak, Nagy Imre, Tildy Zoltán, Erdei Ferenc ismerőseimmel és barátaimmal, általam nagyra becsült és tisztelt honfi-

[1] *1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok.* Szerk.: Vida István. Budapest, 1998. 5.

[2] *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* 106–129.

[3] *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9.* Főszerk.: Gyurgyák János. A Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közös kiadása, Budapest, 1989. 226.

[4] Uo. 295.

társaimmal, teljes mértékben egyetértünk" – vagyis támogatta a többpártrendszer visszaállítását és a koalíciós kormányzás megteremtését.[5]

A volt koalíciós pártok közül a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) október 30-án szerveződött újjá. Már a délelőtt folyamán hatvanan-nyolcvanan jöttek össze a Zárda utcai helyiségben.[6] A párt korábbi ismert politikusai közül jelen volt többek között Csorba János, Kővágó József, Pártay Tivadar, B. Rácz István. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a Kisgazdapárt nem maradhat tétlen, be kell kapcsolódnia a politikai közéletbe. Megállapodtak abban, hogy amíg a párt legfőbb döntéshozó szerve, a Nagyválasztmány össze nem ül, addig Ideiglenes Intézőbizottságot hoznak létre, amely irányítja a párt újjászervezését, és tárgyalásokat kezdeményez a kormánnyal. A párt régi vezetői közül kemény bírálatban részesítették Bognár Józsefet, Ortutay Gyulát, Dobi Istvánt és Tildy Zoltánt azért, mert nem képviselték következetesen a párt érdekeit, és a koalíciós években, sőt az ötvenes években is együttműködtek a kommunistákkal (Tildyt itt leszámítva, aki házi őrizetben volt). A régi vezetők közül csupán a szovjet hadifogságból 1956 tavaszán visszatért Kovács Béla élvezte támogatásukat.

A párt Intéző Bizottságának tagjai Adorján József, Csorba János, Kővágó József, Németh Imre, Pártay Tivadar, B. Rácz István, B. Szabó István és Szemes József lettek, a párt elnökévé november 3-án Kovács Bélát választották. A következő napokban megalakultak a párt kerületi szervei, és vidéken is megindult a párt újjászervezése. Az Intéző Bizottság megalakulása után B. Szabó István kijelentette: a Kisgazdapárt tulajdonképpen az 1930-as programjából indul ki, s célja az egész magyar nép felemelése, tekintet nélkül a társadalmi állásra, mert a Kisgazdapárt sohasem volt osztálypárt, mindenkit várnak, aki az ország építésében részt akar venni.

Kovács Béla Pécsett, a párt újjáalakuló ülésén azt mondta, hogy a régi világról ne álmodjon senki. A grófok, bankárok és kapitalisták világa végérvényesen lezárult. Nem igazi kisgazda az, aki 1939-ben és 1945-ben gondolkodik. A párt programja majd azután készül el, ha tanácskoztak a budapesti vezetőkkel, de egy biztos, a párt fő célja az új, szabad, független Magyarország megteremtése. A parasztságnak szüksége van a maga érdekvédelmi képviseletére, amit a Parasztszövetség visszaállításával lehet megvalósítani. Röviden ismertette elképzeléseit a külpolitikával kapcsolatban is. „Amikor a magyar szabadságharcosok az orosz tankok ellen harcoltak – mondotta –, akkor az ország függetlenségéért harcoltak. Ez nem jelenti azt, hogy mi ellenségünknek tekintjük az orosz népet, de nem lehet egyoldalú külpolitikát sem folytatni. Minden állammal egyenrangú kapcsolatot kell teremteni, nem lehet Magyarország sorsát katonai blokk érdekeivel összekapcsolni, a magyar nép semleges Magyarországot kíván."[7]

A Kisgazdapárt vezetői tehát a zajló eseményeket forradalomként értékelték; egyetértettek abban, hogy helyre kell állítani Magyarország függetlenségét, és el kell érni, hogy a szovjet csapatok kivonuljanak hazánkból, az ország pedig kilépjen a Varsói Szerződésből. Támogatták a gondolatot, hogy Magyarország Ausztriáéhoz hasonló,

[5] Uo. 229.

[6] Vida István: Adatok a Független Kisgazdapárt újjászerveződéséhez 1956-ban. *Múltunk*, 1996/3. 51–101.

[7] *A forradalom hangja*. 295.

semleges státust nyerjen el, amelyet a nagyhatalmak garantálnak. Tildy és főként Kovács Béla nyomására elfogadták azt is, hogy Magyarországnak szüksége van arra, hogy ne csak a nyugati demokráciákkal, hanem a Szovjetunióval is jó viszonyt tartson fenn. Az államformát illetően a köztársaság mellett döntöttek. Helyre kívánták állítani a politikai szabadságjogokat, és új, demokratikus alkotmányt szorgalmaztak. A tulajdonviszonyok terén nem óhajtottak radikális változtatást. Elismerték a nagyüzemek, a bankok, a nagykereskedelem állami jogát, és nem támogatták azt sem, hogy a földeket visszaadják a nagybirtokosoknak. De a földet vissza kell juttatni a dolgozó parasztságnak, s ott, ahol szeretnék, fel kell számolni a termelőszövetkezeteket. Arról még vita folyt, hogy a határt 20, 25 vagy 50 holdnál húzzák-e meg. A Kisgazdapárt vezetői támogatásukról biztosították a Nagy Imre-kormányt, sürgették az elért eredmények konszolidálását. Az Ideiglenes Intézőbizottság november 2-i felhívása arra szólította fel Budapest és az ország lakóit, hogy szűnjön meg az utcai önbíráskodás, a számonkérést bízzák a rendes bíróságokra. Bírálta a semmire nem vezető sztrájkokat, és a munka felvételére szólított fel.[8]

A párt korábbi két prominens képviselője, Tildy Zoltán és Kovács Béla már tagja volt az október 27-én kihirdetett Nagy Imre-kormánynak. November 2-án a kormány újabb kisgazda miniszterrel bővült: B. Szabó István államminiszteri tárcát kapott.

Az 1947–1949-es társadalmi-politikai fordulatot követően a Nemzeti Parasztpárt táborában éles szakadás következett be. A kommunistákkal szorosan együttműködő baloldali szárny vezetői – elsősorban Erdei Ferenc és Darvas József – továbbra is jelentős politikai szerepet vállalt. Mások visszahúzódtak, majd az 1953-as reménykeltő választások, a Nagy Imre-féle „új szakasz" politikájának idején a Hazafias Népfrontban kerestek cselekvési teret és lehetőséget. A Parasztpártot elsősorban reprezentáló népi írók viszont – az Írószövetség kereteit felhasználva – jelentős szerepet játszottak a forradalom szellemi előkészítésében. 1956. szeptemberi közgyűlésén az Írószövetség Veres Pétert választotta elnökévé – az egyik társelnök Tamási Áron lett –, s kilenc népi író szerepelt a 25 tagú elnökségben.

A Nemzeti Parasztpárt ideiglenes szervezőbizottsága 1956. október 30-án az esti órákban kezdte meg munkáját, majd másnap, október 31-én a Vajdahunyadvárban újjáalakult a párt. Az NPP az országos tanácskozás összehívásáig ideiglenes vezetőséget választott. Főtitkár: Farkas Ferenc, a vezetőbizottság tagjai pedig Bibó István, S. Szabó Ferenc, Jócsik Lajos, Zsigmond Gyula, Kuruci János, Hódi Sándor, Zsebők Zoltán, Szigethy Attila, Kanyar József, Kondor Imre és Kelemen Sándor lettek. Illyés Gyula javaslatára a pártelnökség helyett egy irányító testületet választottak a párt fölé, amelynek tagjai kivétel nélkül a népi írók soraiból kerültek ki. Így: Féja Géza, Illyés Gyula, Kodolányi János, Keresztury Dezső, Németh László, Remenyik Zsigmond, Sinka István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron és Veres Péter. A Rákosi-rendszert leginkább kiszolgáló és a párt 1949-es megszűnésében döntő szerepet vállaló Erdei Ferencet és Darvas Józsefet (mindketten miniszterek is voltak) kihagyták a testületből. A párt, hogy még jobban elhatárolja magát a koalíciós időszak Parasztpártjától és a rendőrállam éveitől, Illyés Gyula és Németh László javaslatára Petőfi Pártra változtat-

[8] *1956 és a politikai pártok*. 335–336.

ta a nevét. Megkezdődött a párt szervezése is azzal a kikötéssel, hogy csak azokat fogadják be, akik a szabadságharc által megszüntetett zsarnokság éveiben magyarságukkal és emberségükkel kiállták a próbát, vagy ahogy az új főtitkár, Farkas Ferenc fogalmazott: „A szervezkedésnél minden parasztpárti vonja le a tanulságát annak, hogy a forradalom által véget vetett korszak, amelytől a mi pártunk vezetői sem álltak távol, ismét be ne következhessék."[9]

Farkas Ferenc államminiszterként tagja lett Nagy Imre utolsó kormányának, hasonlóan Bibó István is, akit november 2-án neveztek ki államminiszternek. A párt hivatalosan is visszakapta korábbi Dorottya utcai székházát, és *Új Magyarország* néven lapot is indított.

A Petőfi Párt program jellegű dokumentumot nem adott közre. Ideológiájáról annyit lehetett megtudni, hogy vezetői azt nyilatkozták: a párt ideológiai alapja Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Ady Endre és Móricz Zsigmond műveiben található meg. Programelgondolásairól is csupán annyi biztos, hogy a magántulajdon alapján állt; az 1945-ös földreform vezetőinek írásaiból, illetve rádiónyilatkozataiból képet alkothatunk arról, elképzeléseik a legfőbb pontokon megegyeztek a Nagy Imre-kormány programjával. Hangoztatták, hogy amíg életképes parasztszövetkezetek nem alakulnak, szükségesnek tartják a földműves-szövetkezetek fenntartását. Szerettek volna szorosan együttműködni a Kisgazdapárttal, közösen támogatták a Parasztszövetségnek, a parasztság érdekvédelmi szervezetének a megerősítését. Demokratikus választási törvényt szerettek volna, ennek alapján pedig újonnan megválasztott parlamentet. A párt önálló javaslattal élt az államfői kérdésben: Nemzeti Főtanács létrehozását kezdeményezte, a világhírű zeneszerző, Kodály Zoltán elnökletével.

1956. november 4. után a Petőfi Párt még aktív volt, vezetői bíztak abban, hogy sikerül egy korlátozott többpártrendszert kiépíteni, amelyben a Parasztpártnak is helye lesz. A parasztpártiak ebben az időszakban számos kibontakozási tervezetet készítettek, közülük többet más pártokkal is együttműködve. Amikor már egyértelművé vált, hogy nincs esély még egy korlátozott többpártrendszer működtetésére sem, a Petőfi Párt 1957 januárjában beszüntette azt a csekély, szervezetmentes pártéletet is, amelyet addig sikerült fenntartania. Formailag még három évig létezett, 1960 januárjában szűnt meg véglegesen.

1956 tavaszán–nyarán a börtönből kiengedett szociáldemokraták felvették egymással a kapcsolatot, és a párt újjászervezésén gondolkodtak. Rákosi leváltása után az MDP vezetése, a válságból kivezető utat keresve, még Kéthly Annával is tárgyalt, de ő elutasította az együttműködést. A szociáldemokraták október 23-a után a várakozás álláspontjára helyezkedtek, nem akartak törvénysértően fellépni. Október végén felgyorsultak az események. 30-án került sor a Nagy Imre–Kéthly Anna–Kelemen Gyula–Kőműves József találkozóra; Kéthlyék egyértelművé tették, hogy csak abban az esetben vállalnak kormányzati szerepet, ha hivatalosan engedélyezik az SZDP újjáalakítását. Nagy Imre ezt elfogadta, és ígéretet tett arra, hogy visszaadják a Conti utcai volt pártházat, a párt nyomdáját és napilapját, a *Népszavát*. Hivatalosan már október 30-án bejelentették a Magyar Szociáldemokrata Párt megalakulását, de a 21 tagú ideiglenes vezetőséget csak másnap választották meg a Conti utcai székházban. A párt elnöke Kéthly Anna, főtitkára Kelemen Gyula, főtitkárhelyettese pedig dr. Révész András lett. Írott programot nem fogadtak el, de Kéthly november 1-jén a *Népszavában* megjelent „Szociáldemokraták vagyunk" című vezércikkét nyílt állásfoglalásnak tekintették a demokratikus szocializmus mellett.

[9] *A forradalom hangja.* 360.

Cikkében Kéthly a közelmúltról joggal állapította meg: sem formailag, sem lényegileg, „sem népi, sem demokrácia nem volt. Egy hatalmas szójáték mutatkozott a világ felé, amelynek kulisszái összeomlottak, szereplői megfutamodtak, és elénk meredeznek most a rozsdás vasvázak, lógó kötelek, por és szenny, ami a cifra díszletek mögött rejtve volt."

Az SZDP sok évtizedes nevelő- és tanítómunkájának tulajdonította, hogy a munkásság helytállt a forradalomban, megvédte a gyárakat, harcolt a szabad és független Magyarországért. Csakhogy a veszedelem, amely a forradalom eszmei tartalmát és céljait fenyegeti, nem múlt el – mutatott rá Kéthly –, s tartani kell attól, hogy lesznek olyanok, akik a forradalom vívmányait „saját céljaikra igyekeznek felhasználni, akiknek a Szociáldemokrata Párt részvételével végzett országépítő munka is sok volt". Itt lényegében arról van szó, hogy megmozdulhatnak a „régi világ" hívei és támogatói, akiktől az SZDP elnöke is óvta az új rendszert. Az újjászerveződő pártban nem kívánt menedéket adni azoknak, akik szörnyű politikai, gazdasági és erkölcsi csődnek az okozói, sőt ezeknek a személyeknek „számot kell adni – amennyiben elérhetők lesznek – cselekedeteikről. De erre csak akkor kerülhet sor, ha a jószándékú, hazájuk sorsáért aggódó és építésre kész kezekkel várakozó dolgozók megteremtik és biztosítják a nyugalmat és a rendet, az ország nyugalmát és rendjét, a maguk nyugalmát és rendjét."

Kéthly megmásíthatatlan történelmi tényként vette számításba a gyárakat és bányák államosítását, valamint a földreform eredményeit. Ezeknek a jövőben is „a nép kezében kell maradniok", és ha a párt és a kormány az alkotó- és építőmunka lehetőségeit is felméri, akkor segítséget kaphat „mindenhonnan és mindenkitől. Ezzel a gondolattal induljunk az új életnek – írta végül –, és bízzunk saját erőinkben, újjászületett pártunkban és abban az új, demokratikus, független Magyarországban, amelynek körvonalait ma már tisztábban látjuk, mint egy héttel ezelőtt." A november 2-án átalakult Nagy Imre-kormányban három szociáldemokrata kapott kinevezést: Kéthly Anna, Kelemen Gyula és Fischer József, mindhárman államminiszterek lettek.

1956. október utolsó napjaiban az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megszűnt létezni: az ország számos településén, falvakban és városokban egyaránt. A párt egyetlen működő szerve, az október 28-án megalakított Elnökség a tényleges politikai központtá váló Parlamentbe települt át; az Akadémia utcai pártközpont október végére teljesen kiürült. Október 29–30-tól kezdve több városban új kommunista pártot hoztak létre. Előfordult, hogy a helyi pártszervezetek vezetői csatlakoztak a forradalmi bizottságokhoz, máshol egyszerűen elmenekültek, vagy letartóztatták őket. A pártvezetésnek szembe kellett néznie a párt feltartóztathatatlan és rohamos dezorganizálódásával. Október 28-án este a Lenin Intézet tanárai és hallgatói, 29-én az ELTE kommunistái követelték egy „új típusú lenini kommunista párt" megteremtését.[10]

[10] Ripp Zoltán: *A pártvezetés végnapjai. Ötvenhat októbere és a hatalom.* Szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Horváth Julianna és Ripp Zoltán. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 303.

Amikor Nagy Imre bejelentette az egypártrendszer megszüntetését, és az 1945-ös koalíció alapján a pártok szervezkedettek, Szántó Zoltán az Elnökség október 30-i ülésén azt javasolta, hogy formálisan is oszlassák fel az MDP-t, és Magyar Szocialista Munkáspárt néven alapítsanak új kommunista pártot. Javaslatát azzal az érvvel támasztotta alá, hogy az új helyzetben, a pártok versenyében a lejáratott MDP eleve kudarcra van ítélve, és puszta újjáélesztése még új néven sem jelent megoldást. Az Elnökség első reakciója erre a javaslatra még az elutasítás volt: Szántót a testület 5:1 arányban leszavazta.[11] Másnap, október 31-én reggel azonban megszületett a Magyar Dolgozók Pártját *de jure* is megszüntető és az MSZMP-t létrehozó határozat, amelynek meghozatalára egyébként csak a kongresszus lett volna jogosult. Kádár János utólag - mintegy mentegetve magát a likvidátorság vádja alól - úgy emlékezett vissza, hogy a döntést nagy nyomás alatt, hisztérikus hangulatkeltés közepette hozták meg, annak az érvelésnek a hatására, hogy „sietni kell az új kommunista párt megalakításával, mert az írók és más rétegek már összeültek, és ha mi nem alakítjuk meg az új pártot, ők fogják az új pártot megalakítani".[12] Az új párt élére Intéző Bizottságot választottak, amelynek a régi Elnökségből három személy (Kádár János, Nagy Imre, Szántó Zoltán) lett a tagja, mellettük pedig Donáth Ferenc, Kopácsi Sándor, Losonczy Géza és Lukács György.

Az MSZMP október 31-én a párt Nádor utca 28. számú épületében tartotta meg alakuló ülését, a párt megalakulását azonban csak november 1-jén este jelentették be a rádióban. Az Intéző Bizottság úgy határozott, hogy programszerű nyilatkozattal lép a nyilvánosság elé. A szövegezést Haraszti Sándor és Horváth Márton külön-külön végezte, majd Haraszti fogalmazványát alapul véve Horváth Márton egységesítette. Az Intéző Bizottság által véglegesített nyilatkozatot Kádár János november 1-jén lemezre mondta, s a Szabad Kossuth Rádió este felvételről sugározta.

Kádár János ebben a beszédében a forradalmat dicsőséges felkelésnek minősítette. Tisztelgett eszmei és szervezeti előkészítői, a magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönözött régi harcosok előtt; majd felhívta a figyelmet arra, hogy a nép felkelése válaszút elé került, s meg kell védeni a demokrácia alapvető vívmányait. Megígérte azt is, hogy az új párt egyszer és mindenkorra szakít a múlt hibáival és bűneivel, védi és védeni fogja mindenkivel szemben nemzeti becsületünket, hazánk függetlenségét.

A többi koalíciós párthoz hasonlóan alapvető vívmányként ismerte el a földreformot, a gyárak, a bankok és a bányák köztulajdonba vételét, valamint a vitathatatlan szociális és kulturális eredményeket. Ezenkívül bejelentette azt is, hogy az új párt védi a demokrácia és a szocializmus ügyét, amelynek megvalósításáért a jövőben is küzdeni fog, de nem idegen példák szolgai másolásával, hanem az országunk gazdasági és történelmi sajátosságainak megfelelő módon és úton. A célkitűzések szerint az MSZMP elsősorban a munkások pártja kíván lenni, de tagja lehet egyéni jelentkezés alapján minden magyar dolgozó, aki a párt programját elfogadja, és nem terheli felelősség a Rákosi-klikk bűnös politikájáért és uralmáért. Az új párt vallja a demokratikus erők összefogásának szükségességét, kiáll a többpártrendszer és a koalíciós kormányzás mellett, de a jövőben elsősorban a másik munkáspártra, a Magyar Szociáldemokrata Pártra számít. Végül fontosak a beszéd záró gondolatai, illetve követelései. „Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését. Nem akarunk további függőséget!... Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság diadaláért!"[13]

Mennyire mások a szavak és a tettek! Amikor ez a programadó beszéd november 1-jén este 10 óra körül a Szabad Kossuth Rádióban elhangzott, Kádár János Münnich Ferenccel együtt már a Szovjetunióba távozott. S ott nem a szovjet erők kivonására irányuló össznemzeti óhajt támogatták, hanem a magyar forradalom leverését szervezték, pontosabban szólva támogatásukról biztosították az illetékes szovjet vezetőket, és vállalkoztak a moszkvai forgatókönyv végrehajtására.

Az első MSZMP nem bizonyult hosszú életűnek. Mivel az Intéző Bizottság öt tagja november 4-től a jugoszláv követségen tartózkodott, Romániába deportálásukig néhány formális ülést még tartottak, de ezzel párhuzamosan november 4-től működött egy másik (második) MSZMP is. A kettő közötti kapcsolatot Kádár János személye jelentette, aki azonban ekkor már a legszívesebben elfelejtette volna az első párt megalakulásakor tett nyilatkozatában a „dicsőséges felkelésről" mondottakat.

1956. október végén, november első napjaiban a volt koalíciós pártokkal egyidejűleg újjászerveződtek a korábbi polgári ellenzéki pártok; több ún. kispárt alakult, és számos pártalakítási kísérletre került sor.

A Magyar Szabadság Párt újjászervezését a 81 éves P. Ábrahám Dezső ügyvéd, az 1919-es szegedi ellenforradalmi kormány egykori miniszterelnöke, 1947 és 1949 között Balogh páter Független Magyar Demokrata Pártjának képviselője és parlamenti frakciójának vezetője, illetve egy polgári politikusokból álló kis csoport kezdeményezte.

Megalakítására november 1-jén P. Ábrahám lakásán került sor; itt szűk körben vezetőséget is választottak. Az MSZP elnöke P. Ábrahám Dezső, főtitkára Kálmán Szilvisz György lett. A *Magyar Függetlenség* nevű lap nyilvánosságra hozta, hogy az 1947-ben feloszlatott ellenzéki pártok egyesüléséből megalakult a Magyar Szabadság Párt. A pártelnök november 3-án délután jelentette be Nagy Imrének, hogy a párt újrakezdi politikai tevékenységét. Vásáry József is aznap jelentkezett telefonon Tildy Zoltán államminiszter titkárságán azzal, hogy a Magyar Szabadság Párt ügyében szeretné felkeresni Tildyt, és bejelentést tenni, azaz tájékoztatni őt a párt megalakításáról.

A Magyar Szabadság Pártnak azonban kevés ideje maradt a szervezkedésre, a kezdeményező politikusok köre alig bővült. Némethy Jenőről, a Kisgazdapártból 1946 márciusában kizárt politikusról tudjuk, hogy hozzájuk csatlakozott, és pártfőügyész lett, miután a Független Kisgazdapárt Semmelweis utcai székházából Pártay Tivadar egy nappal korábban nem éppen udvariasan eltanácsolta. Helyi szervezetet nem alakítottak. Kidolgozták viszont a párt programtervezetét, amely azonban nem került nyilvánosságra. A vázlatos és mérsékelt hangvételű program a Sulyok-féle Magyar Szabadság Párt 1946-os, a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt és Balogh pá-

[11] Uo. 307.

[12] *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* 1. k. 1956. november 11.–1957. január 14. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Némethné Vágyi Karola és Sipos Levente. Intera RT., Budapest, 1993. 26.

[13] *A forradalom hangja.* 370–371.

ter Független Magyar Demokrata Pártjának 1947-es programján alapult, illetve azok aktualizált változata volt. Középpontjában a semleges, polgári berendezkedésű, de a kereszténydemokrácia alapelve szerint működő Magyarország megteremtése állt.[14]

Az 1947 novemberében feloszlatott Magyar Függetlenségi Párt (MFP) 1956. október 30-án szerveződött újjá, mintegy 30-40 fő részvételével. A kezdeményezők Pfeiffer Zoltán egykori hívei, a koalíciós években kevéssé ismert MFP-tagok voltak, zömmel újpestiek. Megbízott elnök Hornyák Tibor, alelnök Gémes József gyári munkás, 1947-ben az MFP képviselőjelöltje és Bozzai Ferenc, szervező titkár Fazekas György lett. Másnap hozzáláttak, hogy megteremtsék a működéshez és a szervezkedéshez szükséges anyagi és technikai feltételeket, s engedélyt kapjanak a Független Jövő néven indítandó hivatalos lapjuk megjelenéséhez.

A Magyar Függetlenségi Párt a rendelkezésre álló pár nap alatt érdemi tevékenységet nem fejtett ki. Helyi szervezetei nem alakultak. Lényegében nem volt több, mint egy kisebb politikai csoport, amely ha nincs szovjet katonai beavatkozás, az MFP újjászervezésnek magja lehetett volna. Vezetői nem dolgoztak ki politikai programot. Az a néhány pont, amelyet megfogalmaztak, azt mutatja, hogy a párt elődjéhez hasonlóan elkötelezte magát a polgári demokrácia, a magántulajdon sérthetetlensége, az emberi és politikai szabadságjogok védelme mellett.

Kifejezetten polgári liberális erő, illetve párt a forradalom szűkre szabott időszakában nem tudott megszerveződni, bár történt rá kísérlet. A Polgári Demokrata Párt (PDP) és a Magyar Radikális Párt (MRP) újjáalakult, de programalkotó munkájukra már nem maradt idő. Politikusaik közül többen egyénileg próbáltak bekapcsolódni a politikai közéletbe. Így pl. Bilkei Gorzó Nándor, a PDP egyik vezető személyisége, a párt volt alelnöke november 1-jén tagja lett a Fővárosi Nemzeti Bizottságnak, és tevékenyen részt vett a testület munkájában.

Bajcsy-Zsilinszky Endre egykori pártjának, a Nemzeti Radikális Pártnak a személyiségei is jelentkeztek. Nem akarták újjászervezni a pártot, de 1956. november 1-jén közzétettek egy kibontakozási tervet abban a reményben, hogy elfogadásával el lehet kerülni a háború utáni koalíciós korszak hibáit. Úgy gondolták, hogy a kormányzati hatalmat koalíciós alapon újjá lehet szervezni a Magyar Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt, valamint a felkelők képviselőinek bevonásával. Ámde egy hivatalnok-kormány megalakítása, amit szerettek volna, az adott kiélezett belpolitikai helyzetben, amikor a tűzszünet ellenére sem csitultak a harcok a fővárosban, nem lett volna szerencsés. Az az elgondolásuk, hogy a kormány mellett alakítani kell egy tanácsadó testületet tekintélyes közéleti személyiségek részvételével (Ravasz László református püspök, Kodály Zoltán, sőt a politikailag konzervatív beállítottságú Mindszenty József hercegprímás), Nagy Imre és a kommunista többségű kormány iránti bizalmatlanságukról tanúskodott.

Az újonnan alakított kispártok közül a Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt (MFIP) volt a legsikeresebb és leghangosabb. Illés István könyvelő (más források szerint cukorgyári munkás) és Szőnyi Gyula, a Bizományi Áruház Vállalat könyvtárosa kezdeményezte. A párt 1956. október 31-én alakult meg. Összesen 66 tagja volt, élén 13 tagú intézőbizottság állt. Szervezeti szabályzatot készítettek, ami más pártoknál alig fordult elő. Lefoglalták a Budapest, Izabella u. 62. szám alatti házat, amely korábban az ÁVH épülete volt, s ott rendezték be a párt központját.

A Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt nem dolgozott ki részletes programot. Célul tűzte ki a független, semleges és demokratikus Magyarország megteremtését, ám ezen túl csak általános, homályos elképzelései voltak. A jugoszláv önigazgatási modell halovány tükröződését lehetne talán felfedezni abban az elgondolásban, hogy a munkásosztály „teljes birtokosa legyen a gyárnak". A meghirdetett politikai hitvallásnak azonban ellentmondott, hogy Illés István Mindszenty József vezetése alatt álló kormány megalakítását sürgette - igaz, a hadügyminiszteri tárcát Maléter Pállal, a belügyminiszterit pedig Kopácsi Sándorral kívánta betölteni.[15]

A polgári oldalon a pártalakítási kísérletek különböző szintekig jutottak el. Dr. Bezerédy György ügyvéd elkészítette pártja, a Magyar Demokratikus Unió programtervezetét, s október 31-én beadta a Minisztertanácshoz pártalakítási kérelmét. Ennél többet nem tett, a pártja nem alakult meg. Asztalos István volt banktisztviselő szintén október 31-én nyújtotta be kérelmét, amelyhez mellékelte tervezett pártjának, a Pártonkívüliek Országos Blokkjának programját. Asztalosról és pártjáról a forradalom alatt nem lehetett hallani. Pártalakítási kísérlete egyéni vállalkozás volt. Az előzőektől eltérően Szűcs Iván - aki régi pártját, a Nemzeti Tábort kívánta feléleszteni Nemzeti Tábor - Független Magyar Szocialista Pártmozgalom néven - valamelyest ismert személy volt a koalíciós években. 1947-ben Balogh páter Független Magyar Demokrata Pártjának jelöltjeként országgyűlési képviselővé választották. Az 1930-as években a szélsőjobboldalon kezdte politikai pályáját, a háború alatt azonban szembefordult a nyilas, nemzetiszocialista mozgalmakkal, s a rendszer németellenes, demokratikus ellenzéke felé próbált orientálódni. 1956-ban kidolgozott politikai koncepciója, a „vérszerződésen" és a „korlátozott magántulajdonon" alapuló magyar szocializmus nem vonzotta az embereket. Nincs nyoma annak, hogy működési engedélyt kért volna pártjának, vagy hogy programját nyilvánosságra hozta volna. A pártiroda a lakásán volt. Egy újabb alakulat, a Magyar Egység Párt tagjainak a neve csak abban az 1956. október 26-i beadványban maradt fenn, amelyet Nagy Imréhez szándékoztak eljuttatni. A Nemzeti Forradalmi Pártról pedig csak egy kézzel sokszorosított röplap tudósít, nem tudni, ki vagy kik készítették: „Titkos szabad választást! Függetlenséget, szabadságot. Ki a varsói szerződésből!" Valószínűleg csak egy magányos akcióról volt szó.[16]

A forradalom utolsó napjaiban a korábbi koalíciós, majdani polgári ellenzéki és az ún. kispártok mellett megjelentek a politikai katolicizmus (kereszténydemokrata-keresztényszocialista, illetve konzervatív) képviselői, és zászlót bontottak pártjaik is.

A Demokrata Néppárt 1947-ben megválasztott országgyűlési képviselői közül a nem emigrált Farkas Dénes, Keresztes Sándor, Mihelics Vid és Székely Imre Kálmán 1956. október 30-án levelet intézett Nagy Imre miniszterelnökhöz. Ebben bejelentették a DNP újraindítását, valamint azt a szándékukat, hogy a párt részt kíván venni a legközelebbi szabad országgyűlési választásokon. November 1-jén ezt az igényt

[14] Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956.* 166-167.

[15] *1956 és a politikai pártok.* 507.

[16] Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956.* 168-169.

Farkas Dénes a rádióban is megismételte, s egyúttal felszólította a párt volt képviselőit, valamint korábbi híveit, hogy azonnal kezdjék meg mindenütt az országban a békés, nyugodt szervezkedést.[17]

Mihelics Vid a *Hazánk* - a párt korábbi, majd a forradalom idején ismét kiadott lapjának - november 4-i számában „A mi roppant felelősségünk" címmel közölt vezércikket. Felvázolta benne egy korszerű kereszténydemokrata politika néhány sarkalatos követelését, utalva azokra az időközben bekövetkezett társadalmi és gazdasági változásokra, amelyekre a jövőben tekintettel kell lenni. „Nem képzelhetünk keresztény politikai pártot vagy tömörülést - jelentette ki Mihelics -, amely ne azon fáradoznék, hogy a társadalom egyetemes érdekeinek megőrzésével egyképpen képviselje az ipari munkásságnak, a parasztságnak, az értelmiségnek s mindhárom réteg gyermekeinek és ifjúságának jogos vagy méltányos igényeit."

A DNP továbbra is a keresztény világnézet alapján áll, de nem egyházi és nem felekezeti párt. A társadalmi együttélést a természetjog, a keresztény erkölcs és a szociális igazságosság alapján kívánja szabályozni. A jövőt illetően fontos az ország semlegességének kimondása és annak megvédése. A párt tudomásul veszi, hogy a nemzetgazdaság a jövőben is állami, szövetkezeti és magánszektorra oszlik; ahol viszont maguk az érdekeltek túlduzzasztottnak ítélik és érzik az állami szektort, pl. a mezőgazdaságban, „annak csökkentését" javasolta. Szükségesnek ítélte, hogy minden foglalkozási csoportban alakítsanak egységes szakszervezeteket és érdekképviseleti szervezeteket. A sztrájkjog a dolgozók természetes és elidegeníthetetlen joga. Követelte az egyházak és vallási közösségek teljes szabadságát; a Szentszékkel konkordátumot kell kötni. Adjanak az egyetemeknek és főiskoláknak autonómiát, és valósítsák is meg a gyakorlatban. Egyúttal határozottan leszögezte azt is: a „leghatározottabban szembenállunk minden olyan restaurációs kísérlettel, amely a bányákat és kulcsiparokat ki akarná venni az állam, a gyárakat a munkásság, a földet a parasztság kezéből." Méltányos kárpótlást követelt a kisajátított termelési eszközök és javak korábbi tulajdonosainak, sőt azt is ajánlotta, hogy az ipari kisüzemeket, a normál típusú kereskedelmi vállalatokat, továbbá a lakóházakat adják vissza volt tulajdonosaiknak. A korábbi súlyos hibák, bűnök és embertelenségek ellenére sem kívánt semmiféle felelősségre vonást, sőt hangsúlyozta: mindent el kell követni a rend és a nyugalom érdekében, hogy megindulhasson végre a termelőmunka. Végül a megbocsátás és a szeretet krisztusi parancsára hivatkozva sürgette a megbékélést és a mielőbbi konszolidációt.

A pártszervezésben a DNP azokban a megyékben ért el sikereket, ahol az 1947-es országgyűlési választásokban is jól szerepelt: Baranya, Győr-Sopron, Vas, Zala megyékben. A fővárosban négy ún. kirendeltséget állítottak fel a szervezőmunka irányítására; helyi szervezet azonban csak Budafokon jött létre, ahol a párt egyik hajdani alapítója, Keresztes Sándor lakott.

A Demokrata Néppárttal egy időben, október 31-én újjáalakult a Pálffy-féle Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) is. A katolikus párt 1945 nyári kettészakadása után a politikai katolicizmus konzervatívabb szárnyát képviselő Mindszentyhez feltétlenül lojális gróf Pálffy József és hívei nem kaptak engedélyt az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon való indulásra, és a politikai élet perifériájára szorultak. (Pálffy 1947 nyarán elhagyta az országot is.) 1956 októberében több csoport is jelentkezett a párt nevében. Az egyik Mikó Árpád „pártelnök" és Molnár György „főtitkár" alakulata volt. Bár később nem lehetett hallani róluk, ők fogalmazták meg a párt programját. Ez megegyezett a forradalom ismert követeléseivel; hangsúlyosan szerepelt benne Mindszenty szabadon bocsátásának és hivatalába való visszaállításának, valamint az egyházak „teljes vallási szabadságának" követelése. Mikóéknak valószínűleg nem volt közük Pálffyékhoz, s vallási szempontból valamelyik kisebb egyházhoz tartoztak. Az Országos Szervezőbizottság nevében fellépő másik csoport, amelynek irodája az Apponyi tér 1. alatt működött, nyíltan vállalta, hogy az 1947 nyarán megszűnt Pálffy-féle Keresztény Demokrata Néppárt utóda. Október 31-én kiadott egy felhívást, amely a párt újjászervezésére mozgósított, Mindszenty József hercegprímást s a szabad, független Magyarországot éltette; ez a röpirat az egyik legkeményebb antikommunista hangvételű szöveg volt a forradalom egész időszakában.[18]

Vidéken, Győrött Papp Kálmán megyéspüspök tudtával és támogatásával kezdődött meg a KDNP szervezése. A helyi szervezet már október 27-én megalakult keresztény értelmiségiek és papok részvételével. Ideiglenes elnökévé Kohári István ügyvédet választották. Több ízben tartottak összejöveteleket. Vita alakult ki arról, hogy a régi Barankovics-féle Demokrata Néppártot alakítsák-e újjá, ahogy Mészáros Ödön tanár, volt demokrata néppárti képviselő szerette volna, vagy hozzanak létre új pártot. A tagság többsége az utóbbi mellett döntött. Megalakították a pártvezetőséget. A tisztségében megerősített Kohári helyettese Keszthelyi Gyula kanonok lett, s a vezetőségbe beválasztották Mészáros Ödönt és Tóth Gyula fogorvost. Választottak még titkárokat, pénztárost, háznagyot. Pénzt gyűjtöttek a budapesti lakosság megsegítésére.

Dr. Varga Endre, a Katolikus Néppárt elnöke 1947 augusztusában a Keresztény Női Tábor listáján indult az országgyűlési választásokon. 1956. november 1-jén a rádióban bejelentette, hogy a párt újra megkezdi működését a régi helyiségben (Budapest V., Veres Pálné u. 9.). Egyúttal kijelentette: „Mindszenty hercegprímás szellemében kezdjük az építést, a rend, a biztonság, a béke helyreállítását, a megbékélést és megbocsátást - ám ugyanakkor a szilárd erkölcsi alapon épülő jogrend keretében a bűnösök és cinkosaik félreállítását is. Nem az elvakult bosszú, hanem a keresztény humanitás jegyében."[19]

1956. november 1-jén alakult meg a Keresztény Magyar Párt dr. Zajgóvári Károly ügyvéd elnökletével; a pártigazgatói tisztséget Reibel Mihály esperes kapta, aki egyúttal a 25-30 fős tagság észrevételeit is figyelembe véve végleges formába öntötte a párt programját. E szerint új választásokat kell kiírni, bevezetni a többpártrendszert, törvénybe iktatni az emberi szabadságjogokat. Mindenki gyakorolhassa szabadon a val-

[17] *A forradalom hangja.* 374.

[18] „Ti, drága gyermekeink, akik elindítottátok ezeréves történelmünk legragyogóbb szabadságharcát, Ti, akik a civilizált világ bámulatát és még ma fel sem mérhető megbecsülést vívtatok ki, akik leszámoltatok a tizenegy éve kitenyésztett nemzetgyilkosokkal, széjjeltéptétek évtizedes bilincseinket, jöjjetek, segítsétek felépíteni a keresztény erkölcs jegyében az új, szebb és boldogabb, szabad független Magyarországot - olvasható a röplapon -, jöjjetek, alakítsuk meg újból az 1947 júniusában gyilkosok által széjjelvert, törvénytelenül feloszlatott Keresztény Demokrata Néppártot..." *1956 plakátjai és röplapjai, október 23.-november 4.* Szerkesztette és összeállította: Izsák Lajos-Szabó József-Szabó Róbert. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1991. 226.

[19] *A forradalom hangja.* 363.

lását, engedélyezzék a kereskedelmet, adják vissza a kis- és középipari üzemeket, vezessék be a teljes tanszabadságot, állítsák helyre az egyetemek autonómiáját. Ezen túl követelte a földek visszaadását volt tulajdonosaiknak 50.kat. hold felett, és valamenynyi családi ház visszaadását. A szabad vallásgyakorlás mellett - sajátos módon - kötelező vallásoktatást akart, az egyházi iskolák visszaadását és a szerzetesrendek működésének engedélyezését. Követelte a „Gergely-naptár szerinti összes keresztény ünnepek munkaszünetté nyilvánítását, így karácsony, húsvét és pünkösd másnapját is". Az 1945 óta hozott valamennyi törvény felfüggesztését, az összes állami alkalmazottak (bírák, ügyészek, rendőrség, katonaság) átszervezését. Minden állami tulajdonban lévő vállalatot alakítsanak részvénytársasággá úgy, hogy a részvények 75%-a a vállalati alkalmazottak - beleértve a munkásokat is -, 25%-a pedig az állam tulajdonában legyen. Szerepelt a programban a 40 órás munkahét bevezetése, a fiatal házasok lakáshoz juttatása is. „A mostani szabadságharcban elhaltak hősi halottá nyilvánítása, hozzátartozóik (gyermekek, szülők) részére a rászorulás idejéig teljes további fizetésük folyósítása." A felkelés résztvevőit tüntessék ki hősi emlékéremmel, a korábbi, „politikai gaztettek elkövetőit" pedig vonják felelősségre. Végül szorgalmazta a második világháborúban elesett magyar honvédek hősi emlékműveinek felállítását.[20]

Keresztény Demokrata Párt néven több csoportosulás is jelentkezett 1956. október végén. Az egyik, amely október 30-án röplapon hozta nyilvánosságra a párt megalakulását és programját, azt követelte: engedjék ki a börtönökből a Rákosi-uralom alatt igazságtalanul bebörtönzött egyházi személyeket, Mindszentyvel az élen; számolják fel az Állami Egyházügyi Hivatal működését; adják vissza az egyháznak a katolikus iskolákat, és biztosítsák a hit és erkölcsi nevelés teljes zavartalanságát; a nevelés mindenfajta iskolában a szülők akarata szerint legyen; adják vissza a katolikus sajtó szabadságát; adják vissza a szerzetesek működési szabadságát és rendházait; a független magyar állam vegye fel a kapcsolatot a Vatikánnal. Egy másik csoportosulás - Mester Kálmán és még kb. 30 személy - aznap szintén Keresztény Demokrata Párt néven hozta nyilvánosságra 16 pontos programját, és jelentette be a párt megalakulását. Hasonló néven november 1-jén is indult egy kezdeményezés, amely széles nemzeti összefogást hirdetett. Programja többek között kimondta: „Nem akarunk külföldi bérenceket, de álmodozókat sem az ország vezetői közé! Reálpolitikusokat akarunk, azt akarjuk, hogy a szakkérdéseket szakemberek döntsék el. Békét akarunk! Nem akarjuk, hogy idegen érdekekért folyjon a magyar vér és dolgozzon a magyar munkás. Függetlenséget és semlegességet akarunk."[21]

A Keresztény Nemzeti Párt szervezése még a forradalom előtt megkezdődött. Követeléseit a forradalom napjaiban sokszorosítva megküldték egyházi személyeknek és a szervezők ismerőseinek. Ez a program a nemzeti függetlenség megteremtésén és megvédelmezésén túl célul tűzte ki „a magyarul érző keresztény nemzet, erős és nagy Magyarország" létrehozását. Hasonló elveket vallottak a Magyar Keresztény Nemzeti Párt programalkotói is, akik minden „keresztény magyart" hívtak zászlajuk alá, s szomszédainkkal meg szerették volna értetni: „a Trianon által nekik juttatott föld ne-

[20] Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956.* 170-172., 299-300.
[21] Uo. 301-303.

kik luxus, viszont nekünk és elszakított testvéreinknek a területek földrajzi fekvésénél fogva is életet jelentenek."[22]

Többéves illegalitás után „Istennel a hazáért és az emberekért!" jelszóval jelentkezett a Keresztény Front. A párt elnöke az október 30-án kiszabadult Soltész Jenő volt. Soltész és hívei a korábban kidolgozott, 96 oldal terjedelmű programjukból kitűnően egyesíteni akarták az összes keresztény pártot és politikai erőt Mindszenty József hercegprímás zászlaja alatt, akit az ország vezetőjének szántak. Programjukból az is kiderül, hogy a Szent Korona közjogi szerepének fenntartásával egy rendies jellegű társadalom kialakítására törekedtek. Kijelentették, hogy Magyarország tartozékának tekintik azokat a területeket, amelyeket „a magyarság élettérré tud tenni". Ők nem követelték Erdély visszacsatolását, viszont önálló országként szerették volna látni, s a nemzetiségi problémák megoldására önkéntes lakosságcserét javasoltak.[23]

Polla István társai nevében 1956. október 31-i beadványában jelezte a Minisztertanácsnak, hogy megalakult a Keresztény Néppárt. Zalavári Árpád volt községi főjegyző Magyar Keresztény Demokratikus Szocialista Néppárt elnevezéssel alakított pártot. Újpesten október végén Rajki Mór Márton Keresztény Szocialista Párt néven tett kísérletet párt létrehozására. Jelenlegi ismereteink szerint azonban ezek a „pártok" jelentkezésükkel együtt tevékenységüket is befejezték, programalkotásra már nem maradt idejük.

A pártok szervezését, zászlóbontását számos esetben a forradalom idején alakult új hatalmi szervek, nemzeti és forradalmi bizottságok igyekeztek akadályozni, illetve hoztak olyan határozatokat, hogy nem támogatják működésük felújítását. Arra hivatkoztak, hogy a pártok közötti hatalmi harc megbonthatja a kialakult nemzeti egységet, s hátráltathatja a néptömegek követeléseinek elfogadtatását. A Dunántúli Nemzeti Tanács például 1956. október 31-én a következőket nyilatkozta: „A Nemzeti Tanács álláspontja, hogy addig, amíg a kormány a nemzeti tanács követeléseit nem teljesítette, forradalmi egységbe összefonva kell állniuk a követelések mögött. Éppen ezért a különböző pártok szervezését a nemzeti tanács még nem tartja időszerűnek, s kéri az összes munkás, ifjúsági, paraszt, értelmiségi tanácsokat, hogy ezt az álláspontot képviseljék. Forradalmi követeléseink kielégítése után lesz időnk majd a pártok szervezésére is."[24] Németh László, a nagy tekintélyű író, kül- és belpolitikai okok miatt szintén jobbnak tartotta volna, ha a többpártrendszer visszaállítására csak néhány héttel később kerül sor. A kommunista Angyal István vezette Tűzoltó utcai fegyveres csoport tagjai egyenesen a nemzeti összefogás meggyengülését látták a pártok szervezkedésében, s ezért ellenezték azt.

*

[22] Uo. 173-175., 307.
[23] *1956 és a politikai pártok.* 479-485.
[24] *Győr-Sopron megyei Hírlap,* 1956. november 1. Közli: *1956 vidéki sajtója.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos-Szabó József-Szabó Róbert. Korona Kiadó, Budapest, 1996. 374.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az 1956-os forradalom napjaiban a többpártrendszer gondolata fokozatosan került előtérbe, mégpedig azzal párhuzamosan, ahogy egyre több politikai erő, csoportosulás és irányzat kapcsolódott be a politikai küzdelembe. Valódi, korlátozás nélküli többpártrendszer kezdett kialakulni. Az egykori koalíciós és ellenzéki pártok esetében a kezdeményezés döntően „felülről" - a régi pártvezetők, volt parlamenti képviselők, egykori magas rangú pártfunkcionáriusok, akik közül sokan megjárták a börtönöket, internálótáborokat - történt. Az új pártokat viszont sok esetben olyanok kezdeményezték, akik korábban politikával nem, vagy alig foglalkoztak. Az 1945 utáni koalíciós pártok mindegyike és a Demokrata Néppárt is azonnal sajtóhoz jutott, ami a pártszervezés szempontjából döntő lehetett volna.

A forradalom idején újjászerveződött pártoknak - azoknak, amelyek a jövőben jelentős társadalmi támogatottságra számíthattak volna - a programjaiból az az általánosabb következtetés vonható le: egyikük sem lépett fel olyan igénnyel, hogy a második világháború előtti politikai vagy társadalmi rendszert állítsák vissza. Ez alól kivételt képeznek azok a jelentéktelen, többnyire egyszemélyes vagy néhány főből álló szervezkedések, amelyek pártként valójában meg sem alakultak. Többen az 1945–1947-es évek koalíciós hagyományaihoz nyúltak vissza. Mindegyik régi és új politikai párt követelte a szovjet csapatok azonnali kivonását, a kilépést a Varsói Szerződésből, és az ország semlegességének deklarálását. Egyetértés mutatkozott a parlamentáris demokrácia visszaállításában is. Valamennyien a polgári és emberi szabadságjogok tiszteletben tartását tűzték zászlajukra, s ezzel együtt követelték a szólás-, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot. Állást foglaltak a magántulajdon védelme, a magánvállalkozás megerősítése és a szabad kereskedelem megvalósítása mellett.

Az FKGP, a Petőfi Párt, az SZDP, a Demokrata Néppárt és a jelentősebbnek mutatkozó keresztény csoportosulások nem kérdőjelezték meg az 1945 utáni alapvető vívmányokat (a bányák, a gyárak és a bankok államosítását), a szociális vívmányokat, valamint a földreform eredményeit, sőt kiálltak értük. Többségük, pontosabban a jelentősebbek igényelték a független szakszervezetek megalakítását, a munkásjogok védelmét, s ezzel népszerűek is lettek. A kibontakozási terveket készítők pedig olyan alkotmányos formák kimunkálására törekedtek, amelyek kommunista túlsúly nélkül stabilabbá tették volna a többpártrendszert Magyarországon. 1956 novemberében azonban mindez igen hosszú időre lekerült a napirendről.

A forradalom pártjainak fellobbanásszerű tevékenysége a forradalom leverése után hamar megszűnt. Ezúttal sem született azonban olyan jogszabály, amely az 1956-os forradalom idején alakult vagy újjászerveződött pártok feloszlatásáról, illetőleg működésük megszüntetéséről intézkedett volna. Hazánkban az alkotmány 1972. évi módosításával deklarálták az egypártrendszert. Akkor még úgy nézett ki - vagy legalábbis az MSZMP vezetői azt gondolták -, hogy végleg.

Eredeti megjelenés: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc.* Konrad Adenauer Alapítvány, Budapest, 1997. 171–193.

A Kádár-rezsim és a nemzet válasza, 1956–1990

Nemzeti ellenállás és megtorlás

1956. november 4-én a Szovjetunió hadüzenet nélkül indított háborút a forradalmi Magyarország ellen. November elején, a „Forgószél" hadművelet megkezdése után, körülbelül 100 000 szovjet katona és tiszt tartózkodott Magyarországon, és 52 magyar helyőrséget fegyvereztek le, illetve vették fel a harcot az ellenállókkal szemben. A Honvédelmi Minisztériumban tartózkodó Janza Károly altábornagy és Uszta Gyula, Váradi Gyula és Kovács Imre vezérőrnagyok még a támadás megkezdésekor, november 4-én hajnalban megtiltották a csapatoknak az ellenállást. Nagy Imre miniszterelnök néhány perccel 6 óra előtt rádión keresztül visszatérésre szólította fel a Tökölre távozott tárgyalóküldöttséget. Reggel 7 és 8 óra között a Juta-domb környékén a fővárost védelmező honvéd- és nemzetőr-alakulatok tüzet nyitottak arra a menetoszlopra, amely az elfogott magyar tárgyalóküldöttséget, valamint az őket kísérő szovjet és ÁVH-s egységeket szállította. Több szovjet járművet kilőttek, s ezért az oszlop kénytelen volt visszafordulni Tökölre. Maléter Pált és társait így délután helikopterrel szállították Tökölről Mátyásföldre.

A Parlamentben tartózkodó Bibó István november 4-én hajnalban készítette el híres *Nyilatkozatát*, amelyben a következőket mondta: „Magyarországnak nincs szándékában szovjetellenes politikát folytatni, sőt teljes mértékben benne akar élni a kelet-európai népek ama közösségében, kik életüket a szabadság, igazságosság és kizsákmányolásmentes társadalom jegyében akarják berendezni. A világ színe előtt visszautasítom azt a rágalmat is, mintha a dicsőséges magyar forradalmat a fasiszta vagy antiszemita kilengések szennyezték volna be; a harcban osztály- és felekezeti különbség nélkül részt vett az egész magyar nép, s megrendítő és csodálatos volt a felkelt nép emberséges, bölcs és különböztetni kész magatartása, mellyel csupán a leigázó idegen hatalom és a hazai hóhérkülönítményesek ellen fordult... A magyar népet felszólítom, hogy a megszálló hadsereg által esetleg felállított bábkormányt törvényes felelősének ne tekintse, s vele szemben a passzív ellenállás összes fegyverével éljen... Fegyveres ellenállásra parancsot adni nincs módomban: egy napja kapcsolódtam be a kormány munkájába, a katonai helyzetről tájékozódva nem vagyok, felelőtlenség volna tehát tőlem a magyar ifjúság drága vérével rendelkezni. Magyarország népe elég vérrel adózott, hogy megmutassa a világnak a szabadsághoz és igazsághoz való ra-

gaszkodását. Most a világ hatalmain a sor, hogy megmutassák az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt elvek erejét és a világ szabadságszerető népeinek erejét. Kérem a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek közös és bátor döntését leigázott nemzetem szabadsága érdekében..."[1]

A felkelők Budapest számos pontján tüzelőállást foglaltak el a megszállókkal szemben. A Mecséri János alezredes parancsnoksága alatt álló egység Pesterzsébet környékén tett hősies kísérletet az ellenállásra a túlerővel szemben, Csepelen november közepéig tartott az ellenállás, az óbudai Schmidt-kastélynál közel száz nemzetőr november 8-ig védte hadállásait. Ezenkívül a fővárosban a Corvin köz, a Kilián laktanya, az Almássy tér és a Széna tér voltak a nemzeti ellenállás fontos központjai. Király Béla, Budapest katonai parancsnoka szabadságharcos egységeivel a budai hegyekbe vonult, majd Nagykovácsiban rendezkedett be, s egy ütközet után a csoport vezetőivel együtt a túlerő elől a Bakonyba vonult, s végül Nyugatra kényszerült távozni.

A szovjet megszállók Budapesten kívül Békéscsaba, Dunapentele és Szeged térségében is komoly ellenállásba ütköztek. Pécsett és környékén a felkelők és a bányászzászlóalj katonái a Mecsekbe vonultak, ahol november 20-ig folytatták az ellenállást.

A szovjet csapatokat az ország egész területén októberben, Budapesten pedig a hadműveletek teljes időszakában a Különleges Hadtest parancsnoka, P. Ny. Lascsenko altábornagy irányította. A parancsnoksága alatt álló hadműveleti csoport biztosította a magasabbegységek és egységek irányítását. November elseje után a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok vezetését a Szolnokra érkező I. Sz. Konyev marsall (1955 és 1960 között a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka) irányította. Neki volt alárendelve Malinyinnal az élen a Szovjetunió Fegyveres Erői Vezérkarának hadműveleti csoportja és minden magasabbegység: a Különleges Hadtest, a Kárpáti Katonai Körzetből érkezett 8. gépesített és a 38. összfegyvernemi hadsereg Babadzsanján és Mamszurov altábornagyokkal az élen, valamint a légierő két hadosztálya és a két légideszantos hadosztály. Budapest városparancsnokának, K. F. Gerebennyiknek a csapatok hadműveleteihez semmilyen vonatkozásban sem volt köze. Gerebennyik az I. A. Szerov hadseregtábornok vezette Állambiztonsági Bizottság (KGB) állományába tartozott.

A magyar veszteségeket illetően ma még bizonytalanok az adataink. Jelenlegi ismereteink szerint a budapesti fegyveres harcokban összesen 2500 ember halt meg; az áldozatok fele a VII., VIII., IX., illetőleg a XX., XXI. kerületből származott. A regisztrált sebesültek száma 19 220-ra tehető, s csaknem 200 000 – többségében fiatal – kelt útra, „disszidált", elhagyta az országot.[2]

A szovjet csapatok november 4-i bevonulásával együtt megkezdődtek a letartóztatások is. Szerov tábornok jelentése szerint a szovjet csapatok november közepéig 4700 személyt vettek őrizetbe – más adatok szerint 6380-at – Magyarországon, közülük 1400 főt letartóztattak, és 860 főt Ungvárra s Sztrijbe deportáltak.[3] Ez utóbbiakat Kádár János és Münnich Ferenc többszöri tiltakozására később hazaszállították, és a magyar hatóságok „hatáskörébe" utalták.

[1] Bibó István: Nyilatkozat, 1956. november 4. Közli: Bibó István: *Válogatott tanulmányok.* 4. k. 1935–1979. Szerk.: ifj. Bibó István. Budapest, 1990. 165–168.
[2] *Statisztikai Szemle,* 1990/10. 797–816.
[3] *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* 145., 161–164.

1956-ban a magyarországi hadműveletek során a szovjet csapatok jelentős veszteséget szenvedtek: 2170 főt. Ebből 670-en a harcok során vesztették életüket, 1500-an pedig megsebesültek. A veszteségeknek több mint a felét még október folyamán szenvedték el, míg az azt követő időszakban – az újabb megszállás során – valamivel kevesebb kár érte őket.[4]

1957 első felében végzett becslés szerint az októberi–novemberi harcok idején hozzávetőlegesen hárommilliárd forintnyi kár keletkezett épületben, termelőberendezésekben és termelőeszközökben Magyarországon. Magából a termeléskiesésből októbertől ez év végéig kilenc-, azt követően további körülbelül nyolcmilliárd forintnyi anyagi veszteség eredt. Ugyanakkor a KGST-országok, Kína és Jugoszlávia jelentős – összességében az anyagi értékkiesés nagyságrendjének megfelelő – áru- és devizahitelekkel siettek az ország, illetve a magyar gazdaság megsegítésére. Így a munka megkezdése, a sztrájkok megszűnte után viszonylag gyorsan helyreállhatott a termelés.

A Kádár János vezette „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány" november 7-én tette le az esküt az Országházban Dobi Istvánnak, az Elnöki Tanács elnökének. Ez a kormány addig se magyar, se forradalmi, se munkás, se paraszt nem volt, sőt hivatalosan még kormány se. Eskütétele után nemcsak a vele szemben megnyilvánuló ellenszenv volt általános, hanem az ellenállás is. Az üzemekben állt a munka, majd folyamatos sztrájkhullám bontakozott ki. Kádár János az első hetekben semmiféle tekintéllyel és hatalommal nem rendelkezett. Gyűlölték itthon s ellenszenv övezte Nyugaton, ahol kezdetben hivatalosan nem ismerték el. A kormány iránt „óriási gyűlölet tapasztalható Budapest népének túlnyomó többségében" – állapította meg Aczél György az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. november 11-i ülésén, s ehhez némi önkritikával még azt is hozzátette: „...és szuronyok segítségével szűk kisebbségként próbáljuk terrorizálni a munkásosztályt és a dolgozó népet azért, hogy a mi általunk esetleg helyesnek tartott programot kierőszakoljuk."[5] Az első Kádár-kormány tagja lett még Münnich Ferenc elnökhelyettes, a fegyveres erők minisztere; Marosán György államminiszter; Dögei Imre földművelésügyi, Apró Antal iparügyi, Rónai Sándor kereskedelemügyi, Horváth Imre külügyi, Kossa István pénzügyminiszter, Csanádi György közlekedés- és postaügyi kormánybiztos, Nyers Rezső közellátási kormánybiztos. Majd 1957 februárjától Biszku Béla belügy-, Kállai Gyula művelődésügy-, valamint Révész Géza honvédelmi miniszter jutott jelentős szerephez a kormány tevékenységében.

Kádár János személyi hatalma ezután 32 esztendőn keresztül (mígnem 1988 májusában hatalom nélküli pártelnökké választották) kikezdhetetlen és megkérdőjelezhetetlen volt. Azok a szovjet vezetők, akik kiválasztották, a maguk szempontjából jól döntöttek. Hűséges, megbízható pártmunkást és fegyelmezett kommunistát, igazi pártkatonát választottak, akiben nem voltak erkölcsi és politikai kételyek, végrehajtotta, amit kértek tőle. Kádárnak csak egy feltétele volt: Rákosiék ne kerülhessenek töb-

[4] Uo. 142.
[5] *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* I. k. 1956. november 11.–1957. január 14. Szerk.: Némethné Vágyi Karola–Sipos Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 1993. 41–42.

bé vissza a hatalomba. Ezt a szovjet vezetés megígérte, s ígéretét be is tartotta. Kádár János vezetésével restaurálták a diktatórikus szocializmust Magyarországon. Münnich Ferenc és Uszta Gyula irányításával november elején szervezni kezdték a Honvéd Karhatalmat, amelynek létszáma november végén, a szervezés befejezésekor Budapesten 5500, vidéken pedig 5000 fő volt. A Belügyi Karhatalom megszervezésére Sós György kapott megbízást. E karhatalmi alakulatokban katonatisztek, rendőrök, volt ÁVH-sok, párttisztségviselők és mások vettek részt, akiket a nép - öltözékük alapján - csak pufajkásoknak nevezett. Ezek az alakulatok léptek fel a tüntetők ellen, razziáztak a városokban és a vonatokon, ellenőrizték a gyárakat, középületeket. Igyekeztek megtörni a magyar társadalom ellenállását.

A magyar forradalom utóvédharcai november elejétől december közepéig zajlottak. Kezdetben, s még a fegyveres ellenállás elfojtása után is, a társadalom sztrájkokkal tiltakozott a forradalom eltiprása ellen. November 7-én a MÚOSZ is csatlakozott az országos sztrájkfelhíváshoz. November 12-én a Magyar Írók Szövetsége, az MTA, a különböző művészeti szövetségek, az MTI, a Magyar Rádió, értelmiségi forradalmi bizottságok kiáltványt intéztek az ország népéhez, amelyben kimondták, hogy a kormánnyal való alkudozásnak helye nincs.

November 14-én az Egyesült Izzóban megalakult a Nagybudapesti Központi Munkástanács, és a kormánnyal való tárgyalásokhoz kiinduló alapnak elfogadta a Bibó István által november 6-án készített tervezetet. E szerint: ki kell vonni a szovjet csapatokat; Magyarország államformája köztársaság; legyen független felelős kormány, népképviseleten és szabadságjogok teljességén alapuló parlamentáris demokrácia; a gazdaságban kizsákmányolásmentes társadalmi rendet kell megvalósítani, megtartani a földreform és az államosítások eredményeit a magántulajdon védelmével együtt.[6]

Az ún. Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom ugyanakkor koalícióba kívánta tömöríteni a demokratikus erőket, és megjelentette az *Október Huszonharmadika* nevű lapot. Kodály Zoltán elnökletével megalakult a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa. Kezdeményezésükre november 23-án délután 14 és 15 óra között elnéptelenedtek a főváros utcái. Budapest az egy hónapja kitört forradalom elfojtása és leverése ellen tiltakozott. Az ellenállás folytatódott.

November 30-án a Budapesten tartózkodó Szuszlov, Malenkov, Arisztov és Szerov megállapodott Kádár Jánossal és Münnich Ferenccel, hogy megkezdik a felkelők felelősségre vonását bírósági úton, s kijelölték azt a hat-nyolc vezetőt (köztük a Széna téri Szabó Jánost), akiket rendkívüli bíróság elé állítanak, és elrettentésül kivégeznek.[7]

1956. december 2-5. között ülésezett az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága, és elfogadta híres-hírhedt, a marxista-leninista oktatásban és a tankönyvekben évtizedeken át idézett határozatát az „ellenforradalom" okairól. Az „ellenforradalom" okaiként a Rákosi-Gerő-klikk súlyos hibáit és bűneit, a Nagy Imre és Losonczy Géza vezette pártellenzék tevékenységét, a „Horthy-fasiszta" és más magyar kapitalista erők aknamunkáját, végül a nemzetközi imperializmust jelölte meg a határozat.

[6] Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. 4. k. 169-177.

[7] *Hiányzó lapok 1956 történetéből*. 182-183.

1956. december elején szabad utat kapott a karhatalmi erőszak: 5-én és 6-án mintegy 200 értelmiségi vezetőt és munkástanácstagot tartóztattak le Budapesten. Kormányhatározat született a forradalmi bizottságok és más hasonló elnevezésű szervek megszüntetéséről. 6-án a kormány Budapest több pontján kommunista gyűléseket szervezett, a Nagykörúton vörös zászlós tüntetésre került sor. A tüntetőket dobáló tömeget a karhatalom és a szovjet csapatok próbálták feloszlatni. A Nyugati pályaudvarnál tűzharc alakult ki az ellentüntetők és a karhatalom között, az összecsapás több halálos áldozatot követelt.

Ebben az időszakban országosan voltak kormányellenes tüntetések (Tatabánya, Gyula, Hódmezővásárhely, Baja, Békéscsaba, Miskolc, Kecskemét, Ózd, Orosháza, Kaposvár, Sarkad, Pécs, Mezőkovácsháza stb.). December 8-án Salgótarjánban golyózáport zúdítottak a tüntetőkre, több mint hetven fegyvertelen embert gyilkoltak meg. Hasonló volt a helyzet Miskolcon és Egerben is. Ezzel egy időben pufajkások országszerte (városokban és falvakban egyaránt) összeszedték azokat, akiket a forradalom idején a nép bizalma különböző tisztségekbe emelt. Voltak, akiket „csak" megvertek, a többieket hosszabb-rövidebb időre internálták.

A kormány 1956. december 11-én a Budapesti Központi Munkástanácsot, a budapesti kerületi munkástanácsokat, a vidéki megyei és városi munkástanácsokat „törvényen kívül" helyezte, és működésüket azonnali hatállyal betiltotta. Két legismertebb, legtovább ellenálló vezetőjüket, Rácz Sándort és Bali Sándort tárgyalás ürügyén a Parlamentbe csalták, és ott letartóztatták.

Az Elnöki Tanács ezzel egy időben az ország egész területére elrendelte a statáriális bíráskodást, amelynek hatálya a gyilkosságra, gyújtogatásra, rablásra, üzemek megrongálására, fegyver- és lőszerrejtegetésre, illetve robbanóanyag engedély nélküli tartására terjedt ki. Majd 1957. január 5-én egy újabb rendelettel a kormány a halálbüntetést kiterjesztette a sztrájkolásra és a sztrájkra való felbujtásra is.

Az MSZMP IKB 1957. április 2-i ülésén Kádár János kijelentette, hogy „az országban aktivizálódtak, felléptek, hatalmat ragadtak kezükbe horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek ügyét... ugyan tárgyalni nem is kell. Meg kell csinálni a népbíróságot, és ahol csak olyan volt horthystákkal találkozunk, akik vettek maguknak bátorságot és disznóságokat csináltak, körmenetben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni."[8] Majd néhány nappal később, április 5-én, szintén a párt legfelsőbb fórumának ülésén így érvelt: „Ami az ellenforradalommal való leszámolást illeti... a fáról levertünk egy csomó levelet, de a törzsét még nem vágtuk ki. Mi - szögezte le - ennek tudatában fokozni akarjuk a harcot... Ha mi ezekkel nem számolunk le a bűnük arányában megfelelő szigorúsággal, akkor a magyar népnek soha nyugta nem lesz... itt nem kell kitalálni bűnöket... egy kicsit szigorúbban kell a dolgot kézbe venni."[9] A rögtönbíráskodást csak 1957. november elején szüntették meg.

Az értelmiségi ellenállás megtörését szolgálta, hogy január 18-án a belügyminiszter felfüggesztette a Magyar Írók Szövetségének működését, január 20-án pedig a MÚOSZ

[8] *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* II. k. *1957. január 25.-1957. április 2.* Szerk.: Némethné Vágyi Karola-Urbán Károly. Napvilág Kiadó, Budapest, 1993. 357.

[9] *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* III. k. 1957. április 5.-1957. május 17. Szerk.: Baráth Magdolna-Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 1993. 42-43.

tevékenységét tiltotta be. A megtorló intézkedésekhez ösztönzést adtak a „testvérpártok", amelyek nemcsak anyagiakkal támogatták a Kádár-kormányt, hanem 1957. január 1-4-i budapesti találkozójukon erre vonatkozó tanácsaikkal - az „ellenforradalmárok" kemény megbüntetése, példák statuálása - is ellátták magyar elvtársaikat.

1957 februárjában megszervezték a munkásőrséget, amelynek célja „a kommunisták, a szocializmushoz hű munkások és parasztok felfegyverzése", feladata pedig az volt, hogy a népköztársaság egyéb fegyveres erőinek és testületének segítséget nyújtson a „néphatalom, a rend, az építőmunka védelmében". Első jelentősebb akciójuk a MUK (Márciusban újra kezdjük) megakadályozása, illetve a március 15-re szervezett megmozdulások felszámolása volt. A munkásőrség összlétszáma rövidesen elérte a 60 000 főt, s később a rendőrséggel együtt különböző rendfenntartó feladatokat látott el.

1957. március 20. és 28. között Kádár János vezetésével párt- és kormányküldöttség járt a Szovjetunióban. A tárgyalások eredményeként 1957-ben Magyarország közel 900 millió rubel értékű árut kapott hitelbe, s jegyzőkönyvet írtak alá a hazánkban „tartózkodó" szovjet csapatok jogi helyzetéről. Megállapodtak abban is, hogy Nagy Imrét és társait, akiket még 1956. november 22-én a budapesti jugoszláv követségről raboltak el és szállítottak Romániába, bíróság elé állítják. Cserébe a szovjet vezetők megígérték Kádárnak, hogy nem engedik vissza Magyarországra Rákosit és klikkjét. (Gerőék később visszajöhettek, Rákosi Mátyás viszont haláláig, 1971. február 5-ig a Szovjetunióban maradt.)

1957. április 6-án felállították a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsát, amelynek ítéletei ellen fellebbezni nem lehetett. A letartóztatások tovább folytatódtak, s a statáriális eljárások mellett most már megkezdődtek a népbírósági tárgyalások.

Nagy Imrét és társait Budapestre szállították, és megkezdték a per előkészítését. Augusztus elejére elészült a vádirat, amelyet Moszkvának is bemutattak. Eredetileg a pert az ENSZ szeptemberi rendkívüli közgyűlése utánra időzítették, ám szovjet kérésre elhalasztották a moszkvai kommunista csúcstalálkozóig (1957. november). 1957. december 21-én az MSZMP KB zárt ülése úgy határozott, hogy „szabad folyást enged a törvényes eljárásnak".[10] Gyorsan elkészült az ügyészségi vádirat, s 1958. február 5-én megkezdődött a tárgyalás. Ekkor újabb halasztási kérelem érkezett Moszkvától a nyugati nagyhatalmak tervezett csúcstalálkozója miatt. Az újrakezdett bírósági tárgyalást végül 1958. június 9. és 15. között folytatták le, zárt ajtók mögött. Nagy Imre a vádakat végig tagadta, és nem ismerte el a bíróság illetékességét. A halálos ítélet elhangzása után nem kért kegyelmet, „A halálos ítéletet, amelyet rám az igen tisztelt népbírósági tanács kirótt, én a magam részéről igazságtalannak tartom, indoklását nem tartom megalapozottnak, és ezért a magam részéről - bár tudom, hogy fellebbezésnek helye nincs - elfogadni nem tudom - mondotta Nagy Imre az utolsó szó jogán. - Egyben vigaszom ebben a helyzetben az a meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a súlyos vádak alól, amelyeknek a súlyát most nekem kell viselnem, és amelyeknek következményeként nekem életemet kell áldoznom, de amelyet nekem vállalnom kell. Úgy érzem, eljön majd az idő, amikor ezekben a kérdésekben nyugodtabb légkörben, világosabb látókörrel, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem, súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek."[11]

1958. június 16-án Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst felakasztották; a főperből „leválasztott" Szilágyi Józsefet még áprilisban kivégezték. Kopácsi Sándort életfogytiglani, Donáth Ferencet 12 évi, Tildy Zoltánt hatévi, Jánosi Ferencet nyolcévi, Vásárhelyi Miklóst pedig ötévi börtönre ítélték.

A megtorlások során több mint 20 000 (egyes kutatók szerint legalább 23 761) fiatal vagy érett korú férfira és nőre szabtak ki börtönbüntetést. A halálos ítéletek pontos száma máig tisztázatlan, de az már megállapítható, hogy a 380 halálraítélt közül 229 személyt egyértelműen a forradalomban és a fegyveres harcokban való részvétele miatt végeztek ki.[12]

Egy kimutatás adatai szerint 1956 decembere és 1963 vége között 7210 olyan ember volt, aki tiltott határátlépést vagy embercsempészést követett el, elősegítette azt, illetve elmulasztotta a feljelentést. Izgatás miatt 6673, összeesküvés, lázadás miatt 4450, fegyverrejtegetésért 3211, míg hazaárulásért, az ellenség támogatásáért és kémkedésért 44 személyt marasztaltak el. Társadalmi-foglalkozási összetételük nemigen tért el a korábbi évtizedekből ismerttől: hiába volt a kormány nevében a „Munkás-Paraszt" jelző, hiszen az 1957-ben elítéltek közel 34,5%-a munkás és 38,5%-a paraszt volt. Rajtuk kívül még ezreket internáltak, s további tízezreket sújtottak állásvesztéssel, lefokozással, egyetemről és főiskoláról való kizárással vagy más módon.[13] Nem is szólva arról, hogy az „ötvenhatosok" és hozzátartozóik még évtizedekig érezhették, hogy nem egyenrangú állampolgárok, rájuk nem vonatkozik a „szocialista egyenlőség".

Restauráció és konszolidáció

Az 1956. november 4-i szovjet invázió nemcsak a magyar forradalomnak vetett véget, hanem egyúttal az is eldőlt, hogy Magyarországon csak a szovjet típusú gazdasági-politikai berendezkedés folytatásáról, illetve az ahhoz való visszatérésről lehet szó. A korábbi politikai struktúra meghatározó alapeleme a párt volt, azt kellett mindenekelőtt reorganizálni, annál is inkább, mert a szovjetek által hatalomra juttatott Kádár-kormánynak kezdetben semmiféle társadalmi bázisa nem volt.

1957 tavaszán-nyarán azonban a Kádár-kormány helyzete kezdett konszolidálódni. Szerepet játszott ebben az is, hogy a kegyetlen megtorló intézkedések alkalmazása mellett bizonyos engedményeket is tett. A munkástanácsok feloszlatása, vezetőik letartóztatása folytán lassanként véget értek a tartós sztrájkok, ugyanakkor az üze-

[10] *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957-1958. évi jegyzőkönyvei.* Szerk.: Soós László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997. 168.

[11] Idézi Rainer M. János: *Nagy Imre 1953-1958. Politikai életrajz.* II. k. 1956-os Intézet, Budapest, 1999. 430-431.

[12] *1956 Kézikönyve. Megtorlás és emlékezés.* 3. k. Szerk.: Kende Péter. 1956-os Intézet, Budapest. 1996. 301-313.

[13] Zinner Tibor: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945-1992.* Rejtjel, Budapest, 1999. 54.

mekben béremeléseket hajtottak végre, s az üzemi tanácsoknak is bizonyos beleszólást engedélyeztek a gyárak életébe. A konszolidációt elősegítette a kormányzat falusi politikája is. Nem állították vissza a gyűlölt beszolgáltatási rendszert. A parasztság nagy tömegeit általában „békén hagyták", nem zaklatták és büntették különféle ürügyekkel - kivéve természetesen azokat, akiket „ellenforradalmár cselekményekkel" vádoltak. Beszüntették az erőszakos tagosításokat, elítélték az önkéntességet sértő szövetkezetszervezést, támogattak minden olyan szövetkezeti és magángazdálkodást, amely fokozta a mezőgazdasági termelést. Egyelőre a parasztság szabad elhatározására bízták a gazdálkodási mód megválasztását, vagyis hogy a szövetkezeteket fenntartják-e, újakat alakítanak, vagy másképp szövetkeznek. Megígérték, hogy engedélyezik termelőszövetkezeti feldolgozóüzemek létesítését, a mezőgazdasági nyersanyagok feldolgozását, a márkázását, a termékek szállítását és értékesítését. Támogatást ígértek a parasztság által létrehozott minden olyan szövetkezeti formának (termelési, géphasználati, beszerzési, értékesítési társulások), amelyek a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, a parasztság jövedelmének növelésére irányulnak.

A kisiparosok és kiskereskedők rokonszenvét az adókulcsok mérséklésével igyekeztek megszerezni. Megszűnt a kisiparosok és kiskereskedők által foglalkoztatott alkalmazottak után fizetendő különadó. 1957-ben megkezdődött az állami boltok és vendéglátóipari egységek egy részének bérbeadása, s ezzel kibontakozott az ún. gebinesmozgalom. Eltörölték a gyermektelenségi adót. Az ötvenes évek gyakorlatával szemben húsvéthétfő, karácsony másnapja, újév ismét munkaszüneti nap lett, március 15-ét 1957. március 10-én iskolaszüneti nappá - vagyis nem piros betűs ünneppé - nyilvánították. Azok számára, akik 1957. január végéig hagyták el az országot, és visszatérési szándékukat március végéig bejelentették, részleges amnesztiát hirdettek, ennek következtében néhány hónap alatt 35 000-40 000-en tértek vissza. A konszolidáció előrehaladását mutatta, hogy 1957. május elsején a budapesti Hősök terén több mint 100 000 ember ünnepelte a munkásünnepet.

Az MSZMP taglétszáma is növekedett: 1957. június végén, amikor összeült az MSZMP országos értekezlete, a taglétszám megközelítette a 350 000-et. (Természetesen ez messze elmaradt a forradalom előtti taglétszámtól, amely 1956 januárjában 860 000 körül mozgott.) Az MSZMP-t nem teljesen új pártként építették ki, hanem lényegében az MDP-t szervezték újjá. A pártértekezlet újjáválasztotta az MSZMP vezető testületeit, a Központi Bizottságot és a 11 tagú Politikai Bizottságot; utóbbi a legfőbb döntéshozó szerv volt. Ennek tagjai Kádár János első titkár mellett Apró Antal, Biszku Béla, Fehér Lajos, Fock Jenő, Kállai Gyula, Kiss Károly, Marosán György, Münnich Ferenc, Rónai Sándor és Somogyi Miklós lettek. Az értekezleten elfogadott első szervezeti szabályzat, amelyet Kádár János „a párt belső életének törvényeinek" nevezett, definiálta a párt vezető szerepét: „Politikailag irányítja az állami, a gazdasági és társadalmi szervek munkáját. A párt vezető szerepe, eszmei és politikai irányítása elsősorban az állami, a gazdasági és társadalmi szervekben dolgozó kommunisták útján érvényesül. E vezető szerep érvényesülését a marxi-lenini tudományos világnézet teszi lehetővé, amelynek alapján a párt... megállapítja a szocialista építés feladatait."[14]

[14] *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1957. 276-296.

Az állampárt irányító szerepe kiterjedt az élet minden területére. Az 1957-es országos pártértekezleten mondták ki, és évtizedeken át ismételgették, hogy „a párttisztség kivételével minden funkciót - legyen az társadalmi vagy állami, legyen az a legalacsonyabb vagy a legmagasabb beosztás - pártonkívüli is betölthet". Ez így maradéktalanul soha nem valósult meg. Az állampárt működési mechanizmusának leghatásosabb hatalmi eszköze a káderhatáskör jogosítványainak (kinevezés, felmentés, leváltás, kitüntetés) alkalmazása volt. A legfelsőtől a legalsóig a pártszervek, pártszervezetek minden szintjének megvolt a maga nómenklatúrája. Az MSZMP az egész országban több ezer vezetői poszt betöltéséről döntött, véleményt adott, és javaslatot tett előrelépésről, karrierről. A kialakított és megszilárdított politikai intézményrendszert csak az 1970-es évek elején kezdték felülvizsgálni és Kádár módra „modernizálni".

A hatalom konszolidálásába beletartozott az MSZMP-hez „hajtószíjakkal" kapcsolódó tömegszervezetek újjászervezése is. A Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT) új főtitkára, Gáspár Sándor már 1957 januárjában „kétmillió dolgozó nevében" tett hitet az MSZMP vezető szerepe mellett. 1957. március 21-én a felbomlott DISZ helyébe létrehozták a Kommunista Ifjúsági Szövetséget (KISZ), amelynek feladata a „szocialista társadalom építésének szolgálata" és „az ifjúság kommunista szellemben való nevelése" volt. A KISZ KB első titkára Komócsin Zoltán lett. A gyermekkorúakat a hasonló szellemben tevékenykedő úttörőmozgalom tömörítette. Egyidejűleg lehetetlenné tették a forradalom idején szerveződött és még működő ifjúsági szervezetek (Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség, Egységes Parasztifjúság Országos Szövetsége, MEFESZ stb.) további tevékenységét.

1957 októberében Apró Antal elnök és Ortutay Gyula főtitkár irányításával újjászervezték a Hazafias Népfront Országos Tanácsát is, amelynek tevékenységét szintén a párt irányította, s így nem tömegszervezet, hanem a társadalmat ellenőrző és irányító szervezet lett.

1956 december végén kezdődött és 1958 tavaszán fejeződött be a hadsereg újjászervezése. A tiszti esküt a tisztikar 80%-a tette le - az új hatalomra -, a többiek lemondtak rangjukról, visszatértek a polgári életbe. A „megbízhatatlanokat" elbocsátották, a forradalom oldalán harcolók bíróság elé kerültek. Az új hadsereg létszámát 65 000 főben állapították meg, majd 1959-ben 80 000 főre emelték. A sorkatonai szolgálat két év lett, a magyar hadsereg továbbra is a Varsói Szerződés tagja maradt. A hatvanas évek elején megkezdődött a hadseregfejlesztés, korszerű szovjet harcigépeket (MiG-21-es), majd páncélozott szállító harcjárműveket és helikoptereket állítottak rendszerbe. 1960-ban Révész Gézától Czinege Lajos vette át a honvédelmi minisztérséget, s csaknem negyedszázadig, 1984-ig betöltötte. Az „ideiglenesen hazánkban állomásozó" szovjet csapatok létszáma ekkor 60 000-70 000 ezer körül mozgott. Az 1958. november 16-i országgyűlési és tanácsi választásokon a népfront jelöltjei kapták a szavazatok 99,6%-át. A 338 képviselő közül csupán 61 volt pártonkívüli. Az Elnöki Tanács szerepe továbbra is jelentős maradt, törvényerejű rendeleteket hozott. Folyamatosan a testület tagjai közé tartozott Kádár János és Gáspár Sándor, a SZOT-főtitkár.

1958-ra helyreállították a Rákosi-rendszer egyházpolitikájának több elemét, ám ezúttal mellőzték az erőszakot. A korábbi nyíltan likvidáló szándékú egyházüldözést ugyanis felváltotta a „nemzeti egységet" előtérbe helyező népfrontpolitika. Ennek az

MSZMP 1958. évi határozata szerint egyházpolitikai szempontból az volt a lényege: „A szocializmus építésének időszakában az egyházak még hosszú ideig fennmaradnak, ezért megsemmisítve a klerikális reakció ellenforradalmi kísérletét, az egyházakkal pozitív együttműködésre törekszünk."[15] Vagyis a Kádár-kormány egyházpolitikájában egyszerre volt jelen az egyházellenes harc és az egyház bizonyos szabadságának engedélyezése. A hatalom megszilárdítása után már egyértelműen az az elv érvényesült, hogy amíg az egyház létezik, fel kell használni.

A forradalom leverése után a Kádár-rendszer nemzetközileg elszigetelt helyzetbe került. Európában főként az EFTA-országok és a semleges államok, a világban a fejlődő országok irányában ígérkezett kitörési lehetőség. Az első külpolitikai sikereket lassan normalizálódó diplomáciai és gazdasági kapcsolatok hozták meg.

1957 nyarán külügyminiszter-helyettes vezetésével „jószolgálati küldöttség" járt Indiában, Burmában, Indonéziában, Nepálban, Ceylonban, Szíriában, Egyiptomban és Szudánban: a küldöttséget fogadták többek között Nasszer és Nehru, a harmadik világ legtekintélyesebb politikusai. 1960-ban Magyarországra látogatott Sukarno indonéz, 1961-ben pedig Nkrumah ghánai elnök. 1960 elején helyreállt a japán–magyar viszony, még ebben az évben nagyobb létszámú japán kereskedelmi küldöttség tárgyalt Budapesten. Továbbra is súlyos gondot okozott azonban, hogy az ENSZ-ben 1957 januárjától napirenden volt a „magyarkérdés", amelynek megvitatása a Kádár-rendszer elítélésével volt egyenértékű.

A mandátum ügyében lebonyolított szavazások során azonban az arányok évről évre a magyar kormány javára módosultak. Kádár János 1960. október 3-án New Yorkban felszólalt az ENSZ közgyűlésén, s meglehetősen „ridegen" fogadták. Ezzel együtt is 1960-ban titkos tárgyalások kezdődtek az Amerikai Egyesült Államok és a magyar kormány között, amelynek eredményeként 1962 decemberében levették a magyarkérdést az ENSZ közgyűlésének napirendjéről. Ennek feltétele volt, hogy az 1956-os forradalomban való részvétel miatt elítélteket és a még börtönben lévő személyeket szabadlábra kellett helyezni.

Az első részleges közkegyelmi intézkedésre még 1960. március végén sor került. Egyéni kegyelemmel ekkor szabadult Déry Tibor, Donáth Ferenc, Jánosi Ferenc, Váradi Gyula, illetve Farkas Mihály, Farkas Vladimir és Péter Gábor. 1963 márciusában pedig általános amnesztiában részesítették az 1956-os forradalmárok döntő többségét. A rendezési folyamat lezárásaként U Thant főtitkár 1963 nyarán Magyarországra látogatott. A nemzetközi elszigeteltség „oldását" jelezte, hogy még 1963-ban Anglia, Franciaország és Belgium, majd a következő évben Svédország, Olaszország, Svájc és Kanada emelte nagyköveti szintre hazánkkal a diplomáciai kapcsolatokat.

Az 1949 és 1953 közötti lezajlott koncepciós perek közül a „munkásmozgalmi emberek ellen indítottakat" 1962 augusztusában vizsgálták felül, illetve zárták le. A perekért, törvénysértésekért a „Rákosi-klikket" tették felelőssé, ezzel is mintegy újból elzárták azt a lehetőséget, hogy Rákosi Mátyás visszatérhessen az országba. Őt Gerő Ernővel és további 17 személlyel együtt a pártból is kizárták.

[15] *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* 225.

Az 1960-as évek elején az „Aki nincs ellenünk, az velünk van" elv alkalmazása azt jelentette, hogy bár a hatalom továbbra sem tűri el a politikai ellenzéket, azt, aki csendben marad, és elvégzi a munkáját, békén hagyják. Az 1956. októberi forradalomnak kétségtelenül döntő szerepe volt abban, hogy az emberi életre, társadalmi „megnyugvásra" alkalmasabb körülmények alakultak ki, illetve jöttek létre Magyarországon. A forradalom előtti állapotokat, a sztálinista rendszer rákosista változatát ugyanis nem lehetett visszaállítani többé Magyarországon. A társadalom és a hatalom közötti megbékélés egyik alappillére a tömegek életszínvonalának folyamatos emelése lett. Kádár János és rendszere ennek érdekében hajlandó volt mindent feláldozni: ennek rendelték alá a gazdasági terveket, majd az új gazdasági mechanizmust, s végül sodorták példátlan adósságba az országot.

A hatalom megszilárdításával párhuzamosan 1962 novemberében az MSZMP VIII. kongresszusa deklarálta: „Befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását. A magyar nép új történelmi jelentőségű győzelmet aratott, s a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett." Ezzel együtt a határozat leszögezte azt is, hogy megtörtént a „kizsákmányoló osztályok" felszámolása, aminek következtében „nincsenek olyan osztályok vagy számottevő társadalmi rétegek, amelyeknek az érdekei ellentétesek lennének a szocializmussal". Megvalósulóban van a „szocialista nemzeti egység", de ennek vezető ereje a munkásosztály és annak „forradalmi pártja", az MSZMP.[16] Még a kongresszus előtt – október közepén – kizárták a Politikai Bizottságból és a KB tagjai közül Marosán Györgyöt, s így Kádár megszabadult legnagyobb riválisától.

Az 1960-as évtized közepére Magyarország vált a „szocialista láger legvidámabb barakkjává". A többi szocialista országhoz képest itt szabadabb volt a politikai légkör, pezsgőbb a szellemi élet, és a különböző reálpolitikai megoldásokért már eredményesebben lehetett fellépni, kül- és belföldön támogatókat keresni.

Kétségtelen tény viszont, hogy Kádár János és rendszere, külpolitikája a szomszédos országok irányában, mindenekelőtt a kisebbségi sorban élő magyarok érdekeinek képviseletében sikertelen volt. Aligha befolyásolhatja ezt az értékelést, ha figyelembe vesszük, hogy e tekintetben is kezdetben csak kényszerpályán mozoghattak. Nagy Imre politikáját nacionalistának minősítették, a nemzeti érdekek nyílt felvállalását azonosították a nacionalizmussal; a proletár internacionalizmust, a szocialista tábor egységét mindennél fontosabbnak tartották – a kisebbségi kérdés felvállalásától így eleve el kellett zárkózniuk. Kádár János – Horn Gyula visszaemlékezései szerint – például hosszú ideig visszautasította még azt is, hogy a magyar–román viszony, a romániai magyarság kérdését az MSZMP Központi Bizottsága elé vigyék, és „keményen fellépett" azok ellen, akik a sajtóban a román zsarnokot, Nicolae Ceauşescut bírálták. Kádár János magatartása ezen a téren csak az 1980-as évek vége felé kezdett változni, amikor tudomására jutott, hogy a román pártvezér időnként őt is becsmérlő szavakkal illeti.[17] Kádár és külpolitikusai szinte semmit sem tettek a kisebbségi magyarság helyzetének javításáért; utóbbiak elfogadták Kádár álláspontját, hogy „a nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása az országok mindegyikének

[16] Uo. 559–590.
[17] Horn Gyula: *Cölöpök.* Zenit Könyvek, Budapest, 1991. 7–218.

belső ügye és felelőssége".[18] E politika keretében egyre inkább általánossá vált az a magatartás, hogy nem szabad „bolygatni a kérdést", mert minél jobban „feszegetik a dolgot", annál rosszabb lesz a szomszédos országok magyarságának a helyzete. Így szomszédainknál szinte az egész korszakban akadálytalanul folytathatták a magyar kisebbség elleni politikát.

A gazdasági mechanizmus reformja, a reform megtorpanása, eladósodás és válság. Kádár bukása

Az MSZMP KB 1964 decemberében határozatot hozott a gazdaságirányítás felülvizsgálatáról és a szükséges reformok kidolgozásáról.[19] Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a Szovjetunióban és a környező szocialista országokban, főként Csehszlovákiában és Lengyelországban is napirendre került a gazdasági mechanizmus átalakítása, másrészt azzal függött össze, hogy a magyar gazdaság teljesítménye mérséklődött, pontosabban szólva csökkent. Amíg 1956 és 1960 között a nemzeti jövedelem növekedése (az 1956 utáni nehézségek ellenére) elérte az évi hat százalékot, 1960 és 1965 között a nemzeti jövedelem évi növekedési rátája 4,1%-ra esett vissza. Egy 300 fős szakértői csoport Nyers Rezső vezetésével azt az elképzelést alakította ki, hogy az állami vállalatokat piaci viszonyok közé kell helyezni, elszakítva az államigazgatástól, államilag szabályozott versenyhelyzetet kell kialakítani az állami szövetkezeti és a kiegészítő jellegű magánszektor között, az árak egyik felét szabaddá kell tenni, a munkahelyváltoztatást szintén, a bérek alakulását pedig a jövedelmezőséghez kapcsolni.

Az MSZMP KB 1966 májusában fogadta el az „új mechanizmus"-ról szóló határozatot.[20] A politikai vezetés szempontjait tekintetbe véve az új mechanizmust a gazdasági növekedés ösztönzésével kombinálva kívánták bevezetni, hogy elejét vegyék a munkanélküliségnek; az árreformot pedig évtizedes folyamatként akarták végrehajtani, hogy elkerüljék a jelentős mértékű inflációt. A politikai vezetés elfogadta az önálló magyar valutapolitika elvét, a 60 forintos dollár- és a 30 forintos rubelárfolyamra való áttérést, s ezzel végleg megszűnt a magyar valuta egyoldalú rubelhez kötődése: egészen a rendszerváltásig külön szabályozták a dollár és a rubel árfolyamát. Az előkészületek jegyében az 1965-től hivatalban lévő Kállai-kormány (1961-től 1965-ig már másodszor Kádár János állt a kormány élén) 1967 áprilisában a Fock Jenő vezette kormánynak adta át a helyét (ő 1975 májusáig volt hivatalban), amelynek gazdasági szakembereit a reform híveiből állították össze. 1967 tavaszán nyugdíjazták Dobi Istvánt, és az addigi földművelésügyi miniszter, Losonczi Pál lett az Elnöki Tanács elnöke. Az új gazdaságirányítási rendszert 1968. január 1-jén vezették be.

A gazdasági reformok hatására 1966 és 1970 között a nemzeti jövedelem évi átlagban 7,5%-kal, az ipari termelés 36%-kal, a mezőgazdasági 19%-kal emelkedett. Viszonylag gyorsan nőtt az életszínvonal. Az 1966 és 1970 közötti években átlagosan évi

[18] Kádár János: *Hazafiság és internacionalizmus.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1968. 149.
[19] *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1963–1966.* Szerk.: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, 1968. 94–106.
[20] Uo. 451–481.

6,3%-kal, összességében 35%-kal emelkedett a reáljövedelem. Még mindig jelentkeztek azonban azok a sajátosságok, amelyek a tervgazdaságot, különösen a „szocialista iparosítást" jellemezték: a hiánygazdálkodás, a puha költségvetési korlát, a jövedelmezőség elhanyagolása. A szabályozó rendszerbe „fékeket" építettek be, hogy megnyugtassák a reformellenes erőket. Az egyik legnagyobb gondot azonban kétségtelenül az jelentette, hogy a vezetés az új gazdasági mechanizmus bevezetésével együtt nem kezdeményezte a politikai intézményrendszer megújítását, pontosabban megváltoztatását. Nem is szólva arról, hogy 1968 augusztusában a csehszlovákiai „bevonulással", az „emberarcú szocializmus" kísérletének eltiprásával kedvezőtlenebbé váltak a magyar reform végrehajtásának külső feltételei is. Moszkva érvényesítette a Brezsnyev-doktrínát, miszerint ha valamely testvérországban a szocializmust veszély fenyegeti, az az egész szocialista tábort fenyegeti, s így minden szocialista ország köteles fellépni a veszély elhárítására.

1968 tavaszától az augusztusi intervencióig Kádár János és az MSZMP vezetése a „vonakodó szövetséges" módjára viselkedett. Brezsnyev már május elején sürgős katonai beavatkozást tartott szükségesnek, mégpedig úgy, hogy megrendezik a Varsói Szerződés katonai hadgyakorlatát. Kádár viszont ellenzett bármiféle döntést a katonai beavatkozásról. Úgy vélte, még „többször kell találkozni" az ügyben, mivel a fegyveres beavatkozás nem oldja meg a problémákat. A válság okát nem a Dubček vezette párt gyengeségében, hanem az 1968 előtti politikában látta. Az MSZMP Politikai Bizottsága július elején úgy döntött, hogy a csehszlovák helyzet rendezésére politikai megoldásokat kell keresni, s óvni kell a testvérpártok vezetőit a katonai beavatkozástól. A varsói találkozón (július 14–15.) azonban Kádár beletörődött az intervenció gondolatába, s kilátásba helyezte a magyar csapatok részvételét is. Nehezményezte ugyanakkor, hogy a csehszlovák vezetők nem vettek részt a konferencián, és ezt „szocialista elhajlásnak, gyökeres revizionista fordulatnak" minősítette. A magyar pártvezető augusztus 12–15. között Jaltában megbeszéléseket folytatott Brezsnyevvel és más szovjet vezetőkkel. Figyelmeztette őket: a csehszlovákiai helyzet nem az 1956. októberi magyar, hanem a lengyel helyzethez hasonlít, s ez utóbbit illetően végül is nem avatkoztak be fegyveresen. Kádár, bár Jaltában már elkötelezte magát, még mindig kitartott a politikai megoldást előnyben részesítő álláspontjánál. Ezért kapacitálta Brezsnyevéket, hogy egyezzenek bele abba, hogy még egyszer beszéljen Dubčekkel. Kádár az augusztus 17-i komárnói találkozón megkérdezte Dubčektől: „megértette-e, miről van szó?" S bár nem említette kifejezetten a küszöbönálló szovjet katonai beavatkozást, búcsúzóul mégis megkérdezte a csehszlovák párt vezetőjétől: „Mondja, Önök valóban nem tudják, kivel van dolguk?"[21]

1968. augusztus 21-re virradóra a Varsói Szerződés tagállamainak fegyveres csapatai megszállták Csehszlovákiát (Románia nem vett részt az akcióban). Grecsko marsall, szovjet honvédelmi miniszter egyik korabeli beszámolójában megelégedéssel nyugtázta, hogy 1968. szeptember elején összesen 300 000 főnyi haderő 6000 harckocsival, 4000 löveggel és 24 repülőezred mintegy 1000 repülőgéppel tartózkodik Cseh-

[21] Sipos Péter: Kádár János és az 1968. évi bevonulás. *História,* 1992/8.

szlovákiában.[22] Kádár János az MSZMP Központi Bizottságának október 27-i ülésén elég keserű hangon vonta meg a történetek mérlegét: „Nem kell bebeszélni magunknak és legkevésbé a tömegeinknek, hogy itt győztünk, vagy ki győzött. Erre semmi szükség nincsen. Teljes komolyságában és mélységében kell ezt a problémát néznünk, és a dolgok valamikor csak jó megoldáshoz jutnak."[23] A Csehszlovákia elleni agresszióban magyar katonai egységek is részt vettek. A „bevonulás" ugyanakkor a reformok hazai ellenzőit is erősítette, akik 1970-től egyre erőteljesebben támadták a reformot, a lakosság növekvő anyagi jólététől féltették a szocialista rendszert.

A csehszlovák reformkísérlet felszámolása után a szovjet vezetők egyre szorosabbra fogták a gyeplőt. 1971-ben elfogadtatták a KGST „komplex" gazdasági programját, amely hosszú évekre konzerválta a szocialista tábor gazdasági rendszerét. Elutasították azt a magyar javaslatot, hogy a tagországok közti gazdasági kapcsolatokat helyezzék piaci alapokra. Ennek következtében nőtt a szakadék a magyar gazdaság és a világgazdaság között, noha a hatalmas és igénytelen szovjet felvevőpiac még jó ideig korlátlanul lehetővé tette a magyar áruk elhelyezését.

Itthon a „munkásellenzékként" is emlegetett szélsőbal (Komócsin Zoltán, Biszku Béla, Pullai Árpád és mások) kifogásolta a gazdasági nyitást Nyugatra, az újabb reformok bevezetését, s demagóg módon azt állította: a pártban kisebbségbe került a „munkásosztály". (Értsd: a fizikai dolgozók, akik valóban csak a párttagság 35,9%-át tették ki.)

A szélsőbal győzelmének tekinthető, hogy 1972 áprilisában az alkotmánymódosítás során az ország alaptörvényében is rögzítették az egypártrendszert. Eszerint „A munkásosztály marxista–leninista pártja a társadalom vezető ereje. A Magyar Népköztársaság biztosítja a társadalmi szervezetek részvételét a szocialista építőmunkában. A Hazafias Népfront tömöríti a társadalom erőit a szocializmus teljes felépítésére, a politikai, gazdasági és kulturális feladatok megoldására, közreműködik a népképviseleti szervek megválasztásában és munkájában. A szakszervezetek védik és erősítik a néphatalmat, védik és képviselik a dolgozók érdekeit."[24] Az állam feladata a szocializmus teljes felépítésének szervezése.

1972 novemberében aztán az MSZMP KB határozatban fújt visszakozót a reformokra. Megindult az újracentralizálás, az üzemméret-szerkezet jelentős mértékben tovább torzult. Állami Tervbizottságot hoztak létre a központi tervezés erősítésére. Több iparágban ismét központilag szabályozták a bérfejlesztést. Bírálták a helyi kezdeményezéseket felkaroló pártszervezeteket, amelyek „a csoportérdekeket hangoztatók uszályába kerültek".

1974 tavaszán a szovjet vezetők egyetértésével a hazai szélsőbal kicsikarta Kádár Jánostól a személyi változtatásokat is. Nyers Rezsőt, Fehér Lajost és társait más munkakörbe, illetve nyugdíjba helyezték, ugyanakkor Komócsin Zoltán a *Népszabadság* szerkesztőbizottságának élére került. Fock Jenő miniszterelnököt 1975 májusában menesztették, helyére csaknem másfél évtizedre Lázár György került. A gazdasági reform megtorpanásával együtt megkezdődött az ideológiai „rendcsinálás" is. Egyre szi-

[22] Pataky Iván: *A vonakodó szövetséges.* Zrínyi, Budapest, 1996. 151.
[23] Sipos Péter: Kádár János és az 1968. évi bevonulás. 25.
[24] *Magyar Közlöny,* 1972. április 26. 32. sz.

gorúbban alkalmazták ugyanis az Aczél György, a kultúrpolitika irányítója által megfogalmazott „három T elméletét", miszerint a párt kizárólagos joga, hogy támogassa, tűrje, illetve tiltsa a tudományos és művészeti élet alkotásait.

A nemzetközi enyhülési folyamat jeleként a Vatikán még 1964 őszén részmegállapodást írt alá Magyarországgal, amelyben elismerte az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulási jogát a főpapi kinevezésekhez. A részleges megállapodás foglalkozott a papságnak az államra és alkotmányra teendő hűségesküjével is. Felsorolta a megtárgyalt témaköröket: az egyházmegyék főpásztori székeinek betöltése, a püspöki kinevezések módja, egyes püspökök személyi helyzete, a letartóztatott és felfüggesztett papok és szerzetesek ügye, papi szemináriumok kérdése, iskolai vallásoktatás, a lelki gondozás szabadsága, Pápai Magyar Intézet, Mindszenty-ügy stb. Mind belpolitikai, mind nemzetközi szempontból jelentős esemény volt ez: a megállapodás ugyanis a Vatikán részéről a szocialista Magyarország *de facto* elismerését jelentette, s mintául szolgálhatott a rendezésre más szocialista országokkal is. Magyarországon megkönnyítette a lelkipásztori tevékenységet, az állam és az egyház kapcsolatainak további fejlesztését, utat nyitott a függőben lévő többi kérdés tárgyalásos rendezéséhez. Az elért eredményeket nem tekintették véglegeseknek és lezártaknak, következhettek a folyamatos tárgyalások.

1968 folyamán újabb tárgyalássorozat kezdődött a Szentszék és a magyar kormány között. Áttekintették az 1964-es részmegállapodás követelményeit, és megállapodtak abban is, hogy a jövőben *ad hoc* jelleggel szabályozzák a papi kinevezéseket. A sikeres megállapodás után a következő években tíz új főpapot neveztek ki. Majd a Szentszék visszavonta 1957-es intézkedését, amely tiltotta a papok politikai tevékenységét (képviselői funkció vállalása, a békemozgalmakban való részvétel), és 1971-ben sor került a Mindszenty-kérdés „megoldására" is. A Szentszék és a magyar kormány megbízottai között folytatott tárgyalások eredményeként az Elnöki Tanács 1971-ben kegyelemben részesítette a bíborost. VI. Pál pápa ígéretet tett arra, hogy 1972-ben, amikor Mindszenty 80 éves lesz, lemondásra bírja, ha másként nem, a Szentszék intézkedésére nyugalomba vonul, s így formálisan is megüresedik az esztergomi prímási szék. Mindszenty bíboros 1971. szeptember 28-án elhagyta Magyarországot, és rövid római tartózkodás, majd hosszabb amerikai és kanadai előadókörút után Bécsben, a Pázmaneumban telepedett le. Érseki tisztségéről a pápa bárminemű kérésére sem volt hajlandó lemondani. Ezután 1973 végén VI. Pál üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket, majd 1974 februárjában Lékai László címzetes püspököt, veszprémi apostoli adminisztrátort esztergomi apostoli kormányzóvá nevezte ki. 1975. május 6-án, 83 éves korában Bécsben elhunyt Mindszenty József bíboros. Az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulása után VI. Pál pápa 1976. február 10-én esztergomi érsekké nevezte ki Lékai Lászlót. Majd még ugyanebben az esztendőben a pápa a titkos konzisztóriumban bíborossá kreálta őt. Ezzel több mint negyedszázad után ismét teljessé vált a magyar katolikus egyház hierarchiája, és új fejezet kezdődött a katolikus egyház és a pártállam kapcsolatában. A Szentszék és Magyarország között kialakult jó viszonyt 1977 nyarán szenzációt keltő esemény demonstrálta: Kádár János, első kommunista pártvezetőként, aki állami hivatalt nem viselt, látogatást tehetett a Vatikánban, ahol a pápa is fogadta. Ekkor Magyarországon már hat egyházi vezető volt parlamenti képvi-

selő, számosan dolgoztak a helyi tanácsokban, több százan vettek részt a Hazafias Népfront különböző bizottságainak munkájában. A hetvenes évek végére és a nyolcvanas évek elejére már minden nagyobb egyház képviseltette magát a Népfront Országos Tanácsában, összesen 17 fővel. E tanács Elnökségének tagja volt akkor Bartha Tibor református, Káldy Zoltán evangélikus püspök, Lékai László bíboros érsek és Schőner Alfréd főrabbi.

A gazdaság- és társadalompolitika minden cikcakkja ellenére az 1970 utáni időszak ötéves tervei keretében jelentős eredmények is születtek. Tíz év alatt egymillió lakás épült, és csaknem ennyi gépkocsit importált az ország; rendszeresen emelkedett az életszínvonal, s a lakosság többségének életformája minőségileg megváltozott.

Ezzel együtt azonban a gazdaság belső tartalékai lassan felemésztődtek, s a világpiacon 1973 után lényeges fordulat történt. Soha nem tapasztalt méretű olajválság robbant ki, és a nyugati fejlett gazdaságokban is válságot idézett elő néhány évre, az évtized végére átformálva a világpiacot. A világgazdasági válságra a Szovjetunió és a KGST-országok rosszul reagáltak, pontosabban szólva: a külkereskedelem-függő országokat - így hazánkat is - hatalmas veszteségek érték.

A felvett nyugati hitelekkel 1974-től sikerül ugyan legalább a pangás állapotában tartani a magyar gazdaságot, sőt a lakosság életszínvonala még javult is, az ország adósságállománya azonban 1978-ra már elérte a 11,8 milliárd dollárt. Így elkerülhetetlenné vált a korrekció, a reformfolyamat újjáélesztése. Ezt személyi változások is jelezték. Biszku Bélát, a Központi Bizottság titkárát leváltották (1980-ban a Politikai Bizottságból is kikerült), Németh Károlyt pedig a reformerek táborához tartozó Havasi Ferenc váltotta fel a KB gazdaságpolitikai titkári tisztében. 1980 és 1986 között, bár átfogó válságkezelő programot nem dolgoztak ki, számos fontos gazdasági intézkedést tettek.

A magyar külpolitikai és külkereskedelmi apparátus 1977-1978 folyamán egyre sürgette, hogy Magyarország csatlakozzon az ENSZ pénzügyi szervezeteihez. Moszkvai jóváhagyás hiányában azonban erre csak 1982-ben kerülhetett sor. Magyarországot akkor vették fel a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba, de a hiteligények kielégítése érdekében már 1978 után is tennie kellett valamit. A politikai döntéshozók azonban elvetették a teljes fordulat végrehajtását a gazdaság- és életszínvonal-politikában: nem csökkentették az életszínvonalat, csak a dinamikáját faragták le, s nem tettek radikális fordulatot a hatékonyabb ágazatok és vállalatok javára.

Mindenesetre a monetáris eszközrendszer bevezetése - a költségvetési restrikció, az importkorlátozás, az exportösztönzés és a második gazdaságon keresztül a társadalom erőinek extenzív mozgósítása, ügyes adósságmenedzseléssel kísérve - nem maradt eredménytelen. Előbb szovjet, nyugatnémet segítséggel 1982 tavaszán, utóbb IMF-részvétellel sikerült kivédeni a második olajárrobbanás és a lengyel szükségállapot (1981. december) nyomán kialakult fizetési válságot. Eközben a tudományos és a gazdaságpolitikai műhelyekben igen nagy lendülettel folyt az 1968-as gazdasági reform továbbgondolása. Az e körüli viták nemcsak a különböző szakmai álláspontokat tükrözték vissza, hanem az átalakuló társadalmi-politikai erőviszonyokat is. A lakosság jelentős része egyre türelmetlenebb lett életviszonyainak alakulása miatt, s egyre kevésbé érezte megnyugtatónak jövője kilátásait. A közvélemény nem méltányolta igazán a külkereskedelmi mérleg pozitívvá válását, a gazdasági reformcsomagot. Ebben

a helyzetben a politikai vezetés és Kádár János csak úgy vállalta fel a reformokat, ha azok összekapcsolódnak a gazdasági növekedés újraindításával és annak részeként az életszínvonal érzékelhető mértékű javulásával. Közben az ország külföldi adósságállománya folyvást nőtt. A nettó konvertibilis adósság az 1974. évi 1,3 milliárdról 1978-ra hatmilliárdra, 1981-re 7,4 milliárdra emelkedett.

Nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy kiderüljön: a többletjövedelem, a belső felhasználás ismételt bővítése külső forrásból eredt. Ennek következtében 1985-1986-ban Magyarország adósságállománya már a tízmilliárdos határt közelítette, 9916 millió dollárra rúgott. 1988 decemberében pedig az ország bruttó adóssága elérte a 16,7 milliárd dollárt. 1986 végén ugyanakkor felsejlett az is, hogy a Szovjetunió nemcsak hogy nem képes, hanem már nem is akar kizárólagos szerepet játszani a közép- és kelet-európai térség problémáinak megoldásában. Már nem volt meg a gazdasági alapja korábbi befolyásának megőrzéséhez, a nyers erőszak alkalmazása pedig már nem volt célszerű. A Brezsnyev halála előtti években, majd Andropov és Csernyenko rövid vezérségének időszakában a Szovjetunió nemcsak gazdasági téren jutott csődbe, hanem nemzetközi politikai súlyát is elvesztette.

M. Sz. Gorbacsov főtitkárságának első három esztendejében (1985-1988) megváltoztak a kelet-európai államközi kapcsolatok is. A Gorbacsov által meghirdetett *glasznoszty* (szabad nyilvánosság) és peresztrojka (a gazdaság és a társadalom átépítése) politikája egyre inkább a reform értelmével telítődött. A Szovjetunió Kelet-Európa politikájában nem védelmezte többé a „helyi" vezetőket, nem kényszerítette rájuk saját belső irányvonalát, engedékenyebb lett, s így megnyílhatott az út a békés átmenet felé. A szovjet vezetés 1988 tavaszán a magyar, pontosabban szólva az MSZMP-n belüli hatalmi küzdelemben is a be nem avatkozás álláspontjára helyezkedett.

A pártirányítás 1989-ig lényegében zökkenőmentesen működött, a mindenkori miniszterelnök ugyanis tagja volt a párt legfelsőbb vezetőszervének, a Politikai Bizottságnak. A választások politikai súlya csökkent, hiszen az országban mindenki tudta, hogy a dolgok nem a parlamentben, hanem a pártközpontban dőlnek el. Ehhez igazították a választási ciklusokat is. Előbb négyévenként rendeztek országgyűlési választásokat, majd 1975-től ötévenként, ahogy a pártkongresszusok ideje is öt évre nőtt. A választási csalás lehetősége azonban továbbra is megvolt, sőt, a fogaskerekek tökéletes illeszkedése következtében ki sem lehetett igazán deríteni magát a tényt, mivel a szavazócédulákat meg kellett semmisíteni. Jellemző példa erre az MSZMP KB 1967. februári ülése, amely külön napirendi pontként foglalkozott a közelgő márciusi választásokkal. A napirendi pont előadójának tájékoztatójához - mint annyiszor abban az időben - egyedül Kádár János szólt hozzá, és többek között a következőket mondotta: „Szép eredményeink ígérkeznek. De talán nem értenek félre, ha azt is megemlítem - és kérem, nehogy úgy győzzünk! -, hogy a legutóbbi választások eredményeit itt a központban egy kicsit meghamisítottuk. Amikor ugyanis befutottak az eredmények, kiderült, hogy 102 százalékra győztünk. Ezt az eredményt egyszerűen meghamisítottuk, levágtunk belőle vagy hat százalékot - de kérem, hogy ez maradjon közöttünk."[25]

[25] Idézi Feitl István: Pártvezetés és országgyűlési választások 1949-1988. In: *Parlamenti választások Magyarországon. 1920-1998*. Szerk.: Földes György-Hubai László. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 279.

Az 1983. évi III. tc. módosította a választási rendszert. Kötelezővé tette a kettős jelölést, a jelölteknek azonban el kellett fogadniuk a Hazafias Népfront választási programját. Mód nyílt spontán jelöltek állítására is. A párt, a szakszervezetek és a kormány prominensei számára volt egy 35 fős országos lista, amely eleve biztosította az országgyűlésbe való bejutásukat.

1984 áprilisában törvény született az Alkotmányjogi Tanács felállításáról, amely ellenőrizte a jogszabályokat, a Legfelsőbb Bíróság döntéseit, a kormány rendeleteit, és vitás kérdésekben értelmezhette magát az alkotmányt is. Ezt a testületet az Országgyűlés választotta, s annak szerveként működött.

Az 1985. júniusi országgyűlési választásokon már 78 „spontán jelölés" történt, s a jelöltek közül 41-en mandátumhoz is jutottak. 1949 óta akkor volt a legnagyobb fluktuáció a parlamentben, hiszen a képviselők 63%-a újonnan került be. Ettől függetlenül a választások az MSZMP szempontjából sikeresek voltak, hiszen a 387 tagú parlamentben a képviselők 75,1%-a az MSZMP tagja volt. Több régi káder és gyakorló középszintű vezető veresége azonban jelezte, hogy a lakosság körében erősödik a bizalmatlanság a hatalom képviselőivel szemben. Az év tavaszán tartott pártkongresszus is még a „népi hatalom szilárdságát, a nemzeti összefogást a szocialista célok jegyében, a létbiztonságot" hangsúlyozta. Kádár János zárszavából azonban már érződött, hogy mélyül a válság és bukás fenyeget, ugyanis tőle szokatlanul Madách-idézettel fejezte be szavait: „Ember, küzdj és bízva bízzál!"

A válság mélyülése a magyar társadalom egyre szélesebb rétegeiben keltette fel a változások igényét. Sorra alakultak a különböző körök, klubok és társaságok, jelezve, hogy a civil társadalom is bele akar szólni a közügyek intézésébe. 1979-ben megalakult a SZETA (Szegényeket Támogató Alap), 1980-tól többé-kevésbé rendszeresen megjelent a *Beszélő* és más magánkiadású (*szamizdat*) kiadvány: a *Hírmondó*, a *Demokrata* stb. Ebben az időben alakult meg a Rakpart Klub (1982), a Bibó István Kollégium (1983), a Szárszó Baráti Kör (1983), a Duna Kör (1984), a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság (1985) stb. 1985 nyarán Monoron 45 értelmiségi (filozófusok, közgazdászok, történészek, írók, művészek) jött össze, hogy elemezze az ország társadalmi és gazdasági válságának az okait, keresse a kiút lehetőségét. Ez a tanácskozás volt az ellenzék egyetlen közös megnyilatkozása, utána az utak szétváltak.

Közben mértékadó értelmiségi műhelyekben továbbra is keresték a válságból való kilábalás lehetőségeit. Munkáik közül igen jelentős hatást gyakorolt 1986-ban a *Fordulat és reform* megjelenése, majd 1987 júniusában a *Társadalmi szerződés* című program kiadása. Ez utóbbi már a fennálló rendszer egészét megkérdőjelezve megállapította: „A közmegegyezésnek vége. Az ország rádöbbent, hogy a hatalom nem fogja teljesíteni ígéreteit. A gazdasági hanyatlás következményei már a munkásság elitjét és a szellemi középrétegeket is elérték... Az általános elégedetlenség megszemélyesíti tárgyát. Ahogy korábban a konszolidációs korszak sikereit, most a korszakvég kudarcát azonosítja az ország Kádár Jánossal. A pártfőtitkár népszerűsége gyorsabban romlik, mint a forint. Egyetlen dolog van, amiben ma munkástól pártkáderig mindenki egyetért: Kádárnak mennie kell!"[26]

[26] *Társadalmi szerződés. A politikai kibontakozás feltételei.* Írta: Kis János, Kőszeg Ferenc, Solt Ottilia. Beszélő Összkiadás, II. k. Budapest, 1992. 749–791.

1987 őszén Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum (MDF), amely nyilatkozatban hozta a lakosság tudtára: „A magyarság esélyeit kutató jelenlévők és felszólalók a józanság és megfontoltság jegyében igyekeztek mérlegelni a kilábalás és a kikerülhetetlen megújhodás, az igazán hatékony reformok módozatait. Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva, az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakulásában..."[27]

1987. június végén az Országgyűlés felmentette Lázár Györgyöt, és Grósz Károlyt bízta meg a miniszterelnöki teendők ellátásával. A sietségre jellemző volt, hogy Grósz még programbeszédet sem mondott; helyette Medgyessy Péter pénzügyminiszter ismertette az ország súlyos gazdasági helyzetét.

A Grósz-kormány munkaprogramját 1987. szeptember közepén tárgyalta meg és fogadta el az Országgyűlés. Ez a program kilátásba helyezte a monetáris visszafogást, a fizetési mérleg és a költségvetési hiány csökkentését. A gazdasági élet szerkezetátalakítását az új adórendszertől, a kétszintű bankrendszer hatékony tőkeátcsoportosító tevékenységétől, a támogatások felülvizsgálásától várta. A munkatervben nem esett szó sem a tulajdonosi rendszer megváltoztatásáról, sem a liberalizálásról – s főként nem a politikai és az intézményrendszer reformjáról. Az ellenzék számára egyértelmű volt, hogy ez a program nem hoz változást, pontosabban szólva: csak a miniszterelnök „új", a program a régi.

1988 elejétől a párton kívüli ellenzék tevékenysége megélénkült. A Magyar Demokrata Fórum január 30-án vitát rendezett a Jurta Színházban a parlamentarizmusról, a többpártrendszerről, a társadalmi erők és a hatalom viszonyáról. A március 15-i tüntetésen mintegy 100 000 ember kereste fel Budapesten a történelmi emlékhelyeket, s követelte a szabadságot és a demokráciát. Március 30-án önálló ifjúsági szervezetként megalakult a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz), s politikai programjában leszögezte: olyan új Magyarország felépítését igényli, amelyben a demokrácia szabályainak megfelelően az egyéni és csoportérdekek szabad szerveződésén alapuló képviseletet nyernek. Május 1-jén létrejött a Szabad Kezdeményezések Hálózata, amelyből később megalakult a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ). Május közepén a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének megalakulása jelezte, hogy az érdekképviselet terén megszűnt a SZOT kizárólagossága.

Az MSZMP 1988. májusi országos pártértekezlete szabadabb környezetet teremtett a törvényhozásnak, hogy megújítsa és átalakítsa a politikai intézményrendszert. Az értekezleten Kádár Jánost a párt elnökének tették meg; Grósz Károly lett a főtitkár; a Politikai Bizottságból kimaradt Aczél György, Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Kádár János, Lázár György, Maróthy László, Németh Károly, Óvári Miklós, a Központi Bizottság 105 tagja közül 39 főt nem választottak újra.

1988 őszén a „pártosodás" kezdetével és a Németh-kormány hivatalba lépésével (1988. november 24.) az Országgyűlés ténylegesen működő parlamentté vált.

1988. szeptember elejétől az MDF már politikai pártként működött. A november közepén megalakult SZDSZ politikai törekvéseit összegezve kimondta: „Vagy eltű-

[27] *Magyar Nemzet*, 1987. október 27.

nünk a történelem süllyesztőjében, vagy egy egyesült, demokratikus, demilitarizált Európa közösségébe kerülünk. Más lehetőségünk nincs, ez nemzetközi megmaradásunk esélye."[28] A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt szintén novemberben alakult újjá, majd 1989 elején létrejött a Kereszténydemokrata Néppárt is. Tevékenységét felújította a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt utódaként pedig zászlót bontott a Magyar Néppárt. 1989 januárjában tagsággal működő társadalmi szervezetté alakult a Független Jogász Fórum is. A következő fél esztendő alatt 30 párt alakult, 1989 végére pedig a számuk 60 fölé emelkedett. Legtöbbjük gyűjtőpárt kívánt lenni.

A demokratikus átalakulás jegyében az Országgyűlés 1989. január 11-én két alapvető törvényt is elfogadott: az 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról, valamint az 1989. évi III. törvényt a gyülekezési jogról. Az utóbbi törvény első pontja kimondta: „A gyülekezési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog, amelyet a Magyar Népköztársaság elismer, és biztosítja annak zavartalan gyakorlását."[29]

Az MSZMP 1989. februári központi bizottsági ülése már tudomásul vette a többpártrendszert, s 1956-ot népfelkelésként értékelte. Az egypártrendszert végül is az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánymódosítás törölte el. Az 1989. évi XXXIII. tc. kimondta, hogy a pártok legálisak, vagyis törvényben is helyreállt a többpártrendszer. Februárban az ellenzéki pártok és szervezetek nyilatkozatban üdvözölték az MSZMP állásfoglalásait, és a kibontakozás - vagy másképp szólva a békés rendszerváltoztatás - érdekében nemzeti kerekasztal-tárgyalást javasoltak. Németh Miklós miniszterelnök május elején eltávolította kormányának konzervatív felfogású tagjait, s közismert reformpolitikusokat választott a helyükre. Ekkor lett Horn Gyula külügy-, Békesi László pénzügy-, Glatz Ferenc művelődési, Hütter Csaba mezőgazdasági és élelmezésügyi, Horváth Ferenc ipari miniszter, Kemenes Ernő pedig a Minisztertanács tagjaként az Országos Tervhivatal elnöke. Májusban leváltották Kádár Jánost pártelnöki tisztségéről, júniusban pedig négytagú elnökség - Grósz Károly, Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre - került az MSZMP élére. Mindez egyúttal az MSZMP válságát is jelezte.

1989. június 16-án került sor Nagy Imre és mártírtársai újratemetésére. A Hősök terén hatalmas tömeg rótta le tiszteletét, a gyászszertartást és a Rákoskeresztúri temető 301-es parcellájába történt temetést az egész ország megrendülten figyelte, mert a televízió egész nap, egyenes adásban közvetítette az eseményt.

Néhány héttel később, július 6-án, 77 éves korában elhunyt Kádár János. Július 14-én tőle is nagy tömeg búcsúzott, vele együtt temetve azt a korszakot is, amely 32 évig összefonódott a nevével.

[28] *Szabad Demokraták*, 1989/1-2. 13-4. Lásd még: Ripp Zoltán: *Szabad Demokraták. Történelmi vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról.* 1988-1994. Napvilág Kiadó, Budapest, 1995. 10-22
[29] *Magyar Közlöny*, 1989/15.

1989. március 15. után új politikai helyzet állt elő Magyarországon: egyértelműbbé vált a régi és az új rend frontvonala. Az ellenzéki politikai erők, felismerve az MSZMP megosztó taktikáját, a Független Jogász Fórum kezdeményezésére március 22-én létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt a Bajcsy-Zsilinszky Társaság, a Fidesz, az FKGP, az MDF, a Magyar Néppárt, az SZDSZ, az SZDP és a Szabad Szakszervezetek Demokratikus Ligája részvételével. Később csatlakozott a KDNP is. Majd részletes előkészítés és tárgyalássorozat után létrejött a Nemzeti Kerekasztal. Résztvevői: az Ellenzéki Kerekasztal, az MSZMP és a harmadik oldalon elhelyezkedő társadalmi szervezetek és mozgalmak (Baloldali Alternatív Egyesülés, Hazafias Népfront, Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége, Magyar Nők Országos Tanácsa, Münnich Ferenc Társaság, SZOT). 1989. június közepén megkezdődtek a nemzeti egyeztető tárgyalások, amelyek szeptember 18-án zárultak.

A tárgyalások kezdettől fogva két nagy témakörről folytak: politikai kérdések és társadalmi-gazdasági problémák. Hat munkabizottság tárgyalta szakértői szinten az alkotmánymódosítást, a köztársasági elnöki intézmény és az Alkotmánybíróság kérdéseit, a pártokat és a választásokat érintő szabályozást, a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárási törvény módosítását, a tájékoztatás és az információ ügyét, az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtését. Ugyancsak hat gazdasági munkabizottság foglalkozott a gazdasági válság szociális következményeivel és kezelésükkel, az állami vagyon átalakításával (tulajdonreform), a földtulajdon és a szövetkezetek, a költségvetési reform és az államháztartás ügyével, valamint a versenyjog és a monopolellenes szabályozások jogi akadályainak lebontásával.

A tárgyalások lassan haladtak, az állampárt védte pozícióit. Nagyobb vita alakult ki az alkotmány átdolgozásáról, a köztársasági elnöki jogkörről és az elnökválasztás módjáról, a politikai pártok jogi státusáról, a bírák, az ügyészek és a köztisztviselők párttagságáról, a pártfinanszírozásról, az egyéni választókerületekben való indulás, illetve a pártok jelöltjeit tartalmazó választási listák összeállításáról. Közben 1989 nyarán a visszahívási eljárások, lemondások következtében több helyen időközi országgyűlési választást rendeztek, meglehetősen alacsony részvétellel. Ezeket a választásokat fölényesen megnyerte az MDF. Az MSZMP-nek az a feltételezése, hogy a szabad parlamenti választásokon is győzhet, megdőlni látszott.

Magyarország kormánya májusban hatálytalanította a magyar-osztrák határt biztosító berendezéseket, vagyis lebontotta a „vasfüggönyt". Júliusban a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének bukaresti ülésén a résztvevők elvetették az ún. Brezsnyev-doktrínát. A már korábban s főleg ezután érkező keletnémet „turisták" tízezrei (egyes adatok szerint 65 000 ember) azért jöttek, hogy megkíséreljék a távozást Nyugat felé. Dönteni kellett. Németh Miklós miniszterelnök és Horn Gyula külügyminiszter augusztus 25-én Helmuth Kohl kancellárral és Genscher külügyminiszterrel titkos megállapodásra jutott. Szeptember 11-én a kormány lehetővé tette az itt tartózkodó NDK-állampolgárok számára a „más országokba való kiutazást". Ezzel a döntéssel - világtörténelmi fordulat nyitányaként - hozzájárult a német újraegyesítéshez, a hidegháború befejezéséhez. A magyar külügyminiszter 1989. október végén a

Varsói Szerződés szervezte külügyminisztereinek tanácskozásán nyilvánosságra hozta, hogy Magyarország és a Szovjetunió között kétoldalú tárgyalások kezdődtek a szovjet csapatok kivonásáról, és kifejezte reményét: a visszavonás nem húzódik el sokáig. Mihail Gorbacsov főtitkár G. Bush-sal való december eleji máltai találkozóján végérvényesen feladta Közép-Kelet-Európa szovjet ellenőrzését. Még ebben a hónapban Jazov szovjet honvédelmi miniszter az európai hagyományos haderők csökkentését célzó politika „részeként" bejelentette hatezer szovjet katona „egyoldalú" kivonását Magyarországról. Ezután megkezdődtek a tárgyalások a csapatok teljes visszavonulásáról.

A kerekasztal-tárgyalások augusztus végétől új lendületet kaptak. Néhány nap alatt megegyezés született az Alkotmánybíróság felállításáról, amely igen kiterjedt hatáskört kapott, az Állami Számvevőszék létrehozásáról és az *ombudsman* intézményének alaptörvénybe iktatásáról. A közjogi kérdések jelentős részéről is sikerült megállapodást kötni, viszont az MSZMP változatlanul nem akart elszámolni vagyonával, ragaszkodott munkahelyi jelenlétéhez, nem járult hozzá a Munkásőrség jogutód nélküli felszámolásához, és még az ősszel - Pozsgay Imre személyében - a nép által közvetlenül megerősített államfőt akart adni az országnak. Az SZDSZ és a Fidesz nem írta alá a megállapodásokat, de óvakodtak attól is, hogy megvétózzák azt. A két párt úgy határozott, hogy a megoldatlan kérdések eldöntésére népszavazást kezdeményez.

A megbeszélések eredményeként a békés átmenet legfontosabb kérdéseiben kialakult a politikai egyeztetés, amely hat sarkalatos törvényjavaslatban öltött testet: törvényjavaslat az alkotmánymódosításról, az Alkotmánybíróságról, a pártok működéséről és gazdálkodásáról, az országgyűlési választásokról, a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárási törvény módosításáról, valamint az Állami Számvevőszékről. A felek egyúttal megerősítették azon elhatározásukat, hogy a megállapodásokat saját szervezetükben elfogadtatják, a nyilvánosság előtt képviselik, továbbá érvényre juttatásukat minden rendelkezésükre álló politikai eszközzel segítik.

A kerekasztal résztvevői, vagyis a három tárgyaló fél delegációja egyúttal különmegállapodásokat kötött olyan kérdésekről, amelyek nem igényeltek önálló jogi szabályozást. Ez részben a tárgyaló felek kötelezettségvállalását, részben pedig az érintett állami, illetve igazságügyi szerveknek szóló ajánlásokat tartalmazta. Így a tárgyaló felek tudomásul veszik, illetőleg javasolják, hogy a békés átmenet a tárgyalások megbeszélésétől a szabad választások útján létrejövő új Országgyűlés alakuló üléséig tart, és a politikai megállapodások is ezen időszakra vonatkoznak. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások részvevői politikai, illetve személyi sérthetetlenséget élveznek a megbeszélésekkel összefüggésben kifejtett tevékenységükért, s megnyilatkozásaikért kizárólag küldő szerveiknek tartoznak felelősséggel.

Az átmenet időszakában a belügyminiszternek gondoskodnia kell arról, hogy a rendőrhatósági kényszerintézkedéseket felfüggesszék. Oldani kellene az Országgyűlésre és tagjaira nehezedő nyomást, mégpedig azzal, hogy ne szorgalmazzák a képviselők indokolatlan visszahívását, és ne szólítgassák fel őket a lemondásra. A többpártrendszerű politikai berendezkedés nem jelenthet a társadalomnak nagyobb anyagi terheket, mint az egypárti struktúra. Fel kell gyorsítani az új, illetve tevékenységüket felújítani szándékozó társadalmi szervezetek, pártok működéséhez szükséges, méltányos feltételek megteremtésére irányuló kormányzati munkát. Ennek érdekében az MSZMP a kezelésében lévő vagyonból kétmilliárd forint értékben ad át ingatlanokat a kormányzatnak társadalmi hasznosításra, a pártok működési feltételeinek biztosítására, továbbá a folyó költségvetési támogatásból 50 millió forintot visszaadott az állami költségvetésnek.

Az országgyűlési képviselőválasztás jelöltjeinek várható kampányára az állami költségvetésből mintegy 100 millió forintot kell majd kiszakítani, amely a jelöltek és a jelölteket állító pártok és szervezetek között normatív alapon kerül szétosztásra. A nemzeti tájékoztatási intézmények munkájában maradéktalanul érvényesülnie kell a pártatlanság elvének, ezért fel kell állítani egy pártatlan tájékoztatási bizottságot. Ősszel meg kellene választani a köztársasági elnököt. Végül kimondták, hogy az elért eredményekre alapozva folytatják a tárgyalásokat a még nyitott kérdések megoldására. Ennek megfelelően a szakértői bizottságoknak megegyezést kell elérniük a következő témákban: a köztársasági elnök választásának rendje; a választások etikai kódexe; a választások nyilvánosságának szabályai; az új tájékoztatási törvény; az informatikai törvény és közszolgálati törvény; a munkahelyi diszkrimináció tiltása a Munka Törvénykönyvében; a Munkásőrség átalakítása, illetve visszafejlesztése, s végül a politikai kérdések erőszakos megoldásának kizárása. Befejezésül a kerekasztal-tárgyalások résztvevői kifejezésre juttatták azon meggyőződésüket, hogy a megállapodások aláírásával fontos lépést tettek a parlamentarizmuson alapuló demokratikus Magyarország megteremtésére.

Az 1989. évi XXX. törvény feloszlatta a Munkásőrséget. Végrehajtás során, október második felében, a hadsereg kommandós egységei megszállták a Munkásőrség 180 fegyverraktárát és más létesítményeit. Elkoboztak, illetve lefoglaltak és elszállítottak 60 000 géppisztolyt, 53 000 kézi lőfegyvert és 5300 géppuskát; ezzel a párt „magánhadseregét" lefegyverezték, tevékenységét megszüntették. A Munkásőrség tagjai egyévi bérüknek megfelelő végkielégítést kaptak.

Az 1989. évi XXXI. törvény kihirdetésével módosították az 1949. évi XX. törvényt - azaz az Alkotmányt. Olyan mértékű változásokról volt szó, hogy ezt joggal tekinthetjük a politikai rendszerváltás átmeneti alkotmányának: az 1949-ben elfogadott alkotmányt csaknem 80%-ban módosították. A bevezető részből törölték a korábbi bevezetőt, és kifejezésre juttatták, hogy a módosítás a többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés, politikai átmenet fontos állomásának tekinthető. Magyarország államformája köztársaság, ahol minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselőin keresztül gyakorolja. A módosítás, a munkásosztály marxista-leninista pártjának vezető szerepét kiiktatva, rögzítette a többpártrendszer kiépítéséhez szükséges jogi eszközöket. Kimondta, hogy a Magyar Köztársaságban a pártok az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok tiszteletben tartása mellett szabadon alakulhatnak és tevékenykedhetnek. Ugyancsak az általános rendelkezések között szerepel, hogy a Magyar Köztársaság szuverén állam, amely tiszteletben tartja más államok szuverenitását, és elutasítja a háborút mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét. A módosítás lényeges változásokat vezetett be a korábbi alkotmány gazdaságszabályozásában, újrafogalmazta a központi hatalmi szervek közül az Országgyűlés és a Minisztertanács

feladat- és hatáskörét, részletezte az Elnöki Tanács helyébe lépő köztársasági elnök intézményét, s az állami szervek rendszerében elhelyezte az Alkotmánybíróságot. E szervek egymáshoz való viszonyát és kapcsolatrendszerét a hatalmi ágak szétválasztása elvének megfelelően szabályozza. A módosított alkotmány több új fogalmat, tisztséget, intézményt vezetett be, amelyeknek nincsenek hazai tapasztalatai és hagyományai. Ilyen pl. az állampolgári jogok országgyűlési biztosa. Végül kimondta azt is, hogy az alkotmány jelentős módosítása következtében át kell tekinteni a hazai jogrendszer egészét, s ennek során a hatályos törvények egy részét módosítani kell vagy kiegészíteni, illetve több területen új törvényeket alkotni.

Az Alkotmánybíróságnak (1989. évi XXXIII. törvény) - az alkotmányvédelem különleges eszközének - a létrehozását a jogállam megteremtésén túl az alkotmányos rend és az alapjogok védelme, valamint a hatalmi ágak szétválasztása és kölcsönös egyensúlyának biztosítása tette szükségessé. Ez a szerv önálló testületként, önálló költségvetéssel működik. Tagjait az Országgyűlés választja; a megbízatás kilenc évre szól, és egy ízben újraválasztással meghosszabbítható, de 70 évesnél idősebb személy nem töltheti be. Az Alkotmánybíróság feladata többek között, hogy megsemmisítse az alkotmányellenes törvényeket és más jogszabályokat, elbírálja az alkotmányban biztosított jogok megsértése miatt benyújtott alkotmányjogi panaszokat, döntsön az állami szervek, illetve az önkormányzatok között felmerült hatásköri vitákban, értelmezze az alkotmányt, és járjon el mindazokban az ügyekben, amelyeket a törvény a hatáskörébe utal. Az Alkotmánybíróság határozata mindenkire kötelező, ellene nincs helye fellebbezésnek. A pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló 1989. évi XXXIII. törvény módosította az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvényt, és ezzel a pártok alapítására, a működésük törvényessége feletti állami felügyeletre vonatkozó rendelkezéseket az egyesülési jog általános szabályaival azonos módon alakította ki. A törvény kimondta, hogy a pártok a munkahelyeken szervezeteket nem hozhatnak létre és nem működtethetnek. Részletes szabályokat állapított meg a pártok vagyonára és gazdálkodására vonatkozóan, lehetővé tette azonban, hogy meghatározott rend szerint a pártok az állami költségvetésből támogatásban részesüljenek. Az Országgyűlés 1989-ben összesen 58 törvényt fogadott el. Ezek a törvények - a választási törvénnyel együtt - a jogállam 1989. őszi megszületését jelezték.

Az MSZMP az 1989. október 6-8-án tartott XIV. kongresszusán megszűnt állampárt lenni. Viharos hozzászólások és jelenetek után a párt reformszárnya október 7-én kimondta a Magyar Szocialista Párt (MSZP) megalakulását. Az állásfoglalás szerint az MSZP a szocializmus addigi rendszerétől és a korábbi állampárttól is elhatárolta magát. A párt programnyilatkozata a demokratikus szocializmus, a vegyes tulajdonon alapuló piacgazdaság és az alkotmányosan versengő MSZP mellett kötelezte el magát. „Tiszteletben tartjuk a választásokban kifejeződő nemzeti közakaratot - hangsúlyozta a nyilatkozat -, ugyanakkor, miként politikai versenytársaink is, erőszakmentes eszközökkel meghatározó kormányzati szerepre törekszünk." A párt független Magyarországot akar, és szorgalmazza, hogy a nemzetközi életben a kormány következetesen képviselje az ország érdekeit. Arra törekszik, hogy a még létező szövetségi rendszerek viszonyát a szembeállás helyett a közeledés jellemezze. „Szorgalmazunk minden, az európai enyhülés megerősödését szolgáló politikai és katonai erőszakmentes lépést. Célunk, hogy még ebben az évszázadban egyszerre váljék feleslegessé és felszámolhatóvá a NATO és a Varsói Szerződés." A programnyilatkozat utalt arra, hogy az MSZP - az európai baloldal szerves részeként - világnézeti korlátok nélkül kész együttműködni minden demokratikus, Európa jövőjéért felelősséget érző politikai erővel, elsősorban a baloldali irányzatokkal, valamint az új típusú környezetvédő, ifjúsági béke- és nőmozgalmakkal, de keresi az együttműködés lehetséges területeit a polgári politikai erőkkel is. „Nagyra becsüljük a haladó polgári humanisták erőfeszítéseit a béke, a demokrácia, az egyenjogú gazdasági kapcsolatok érdekében, s készek vagyunk magunkévá tenni maradandónak bizonyult értékeiket is."[30] A párt élére Nyers Rezső elnökletével 25 tagú Országos Elnökség került; a kongresszus egyúttal megerősítette, hogy az MSZP köztársaságielnök-jelöltje Pozsgay Imre. Az új párt elődje taglétszámának tizedét sem örökölte.

1989. október 23-án, az új nemzeti ünnepen a népköztársaság helyett törvénybe iktatták a Magyar Köztársaságot mint államformát. A szabad választásokról az 1989. évi XXXIV. tc. rendelkezett, amely vegyes - többségi és arányos - választási rendszert vezetett be. Ez a törvény a tervezett 374-ről 386-ra növelte a parlamenti képviselők számát, akik közül 176-an egyéni választókerületben, 152-en területi listán, 58-an pedig országos listán nyerhették el mandátumaikat. E szisztéma - az abszolút többségi formula torzító hatása miatt - egyértelműen a legerősebb pártnak kedvez, de valamelyest előnyhöz juttatja a második legnagyobb politikai erőt is. A kisebb pártok hátrányos helyzetét azonban nemcsak a vegyes szisztéma jelenti, illetve idézi elő, hanem a jelölés módja és a négyszázalékos küszöbhatár is. Az egyéni jelölteknek 750 ajánlást kellett megszerezniük ahhoz, hogy választókerületükben indulhassanak. Az országos listára a választók közvetlenül nem szavaznak, azon a listán az alsó küszöbhatárt túllépő pártok egyéni, illetőleg területi választókerületből származó töredékszavazatait gyűjtik össze. A választások tisztaságát az államigazgatástól függetlenül működő speciális, választási szervezetrendszer garantálja.

A nemzeti egyeztető tárgyalások idején a Németh-kormány jogutód nélkül felszámolta az Állami Egyházügyi Hivatalt, és egyben kimondta, hogy az egyházi állások betöltéséhez nem kell többé állami hozzájárulás. Megszűnt az egyházi kiadványok sajtótermékek ellenőrzése, az egyházak helyi intézményeinek már nem kellett engedélyt kérniük a helyi hatóságtól ahhoz, hogy istentiszteletet épületükben tartsanak stb. Az államnak nem volt többé speciálisan az egyházi területre érvényes igazgatási jogköre. Hatályon kívül helyezték a szerzetesrendek betiltását jelentő 1950. évi 34. tvr.-t, s ezzel a szerzetesrendek és a szeretetszolgálatok újból működhettek. Majd megkezdődtek a tárgyalások a Vatikánnal a diplomáciai kapcsolatok helyreállítására, amelynek eredményeként 1990 februárban létrejött a diplomáciai kapcsolat a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között. Az Országgyűlés elfogadta „A lelkiismereti és vallásszabadságról, egyházakról" szóló törvényt (1990: IV. tc.), s a kormány megállapodást írt alá, amelyben felbontották az egyházakkal kötött 1948-as és 1950-es megállapodásokat, illetve szerződéseket.

[30] *Népszabadság*, 1989. október 8.

Az SZDSZ és a Fidesz által kezdeményezett, de a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt által is támogatott ún. négyigenes népszavazás 1989. november 26-án zajlott le. A referendum négy kérdése a következő volt: Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására? Kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről? Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyonról? Feloszlassák-e a Munkásőrséget? Miután a 2–4. kérdés erre az időre már lényegében eldőlt, így igazi tétje csak az elsőnek volt. A magyar történelemben először tartottak népszavazást, s ezen a választók 58,03 százaléka vett részt.

A meglehetősen agresszív „választási kampány" politikai ellentéteket hozott a felszínre. Az MDF a választások bojkottjára buzdított, s kiadta a jelszót: „Aki magyar, otthon marad!", az SZDSZ éppen az ellenkezőjét hirdette radikálisan: „Aki otthon marad, a múltra szavaz!" Az MSZP újjáalakulásával volt elfoglalva, és tétova nyilatkozatokat tett. Azt tanácsolta híveinek, hogy „szavazzanak lelkiismeretük szerint". A referendum 4 451 007 szavazata az első három kérdés 95%-os támogatottságát eredményezte. A köztársasági elnök választásával kapcsolatos kérdésre minimális különbséggel, 6101 szavazattal az „igen" került többségbe. A szavazás érvényes volt, a kezdeményezők elérték céljaikat: az Országgyűlés visszavonta a köztársasági elnök 1990. januári megválasztásáról szóló határozatát, és arról döntött, hogy az elnökválasztásra csak az új Országgyűlés megválasztása után kerüljön sor.

A népszavazás után és annak következményeként az MDF és az MSZP támogatottsága csökkent, a kezdeményező pártok közül viszont az SZDSZ-é jelentősen növekedett (7%-ról 14%-ra). Személy szerint a legnagyobb vesztes Pozsgay Imre volt: le kellett mondania köztársasági elnöki aspirációiról, és elveszítette szavazóinak táborát. „A rám mért csapások után a magam ügyét azzal zártam le, hogy vereséget szenvedtem egy nagyjelentőségű vállalkozásban – írja rezignáltan emlékiratában –, de meg nem buktam... olyan volt, mintha gyomorszájon rúgtak volna. Farizeus, képmutató lennék, ha ezt tagadnám."[31] Három héttel a népszavazás után Németh Miklós miniszterelnök is visszavonult az MSZP elnökségéből, sőt néhány hónappal később a választásokon már független jelöltként indult.

1990 januárjában pattant ki az ún. Duna-gate botrány, amely ismét felkavarta a politikai közvéleményt. Kiderült ugyanis, hogy a Belügyminisztérium belső elhárítása (III/III-as ügyosztály) továbbra is folytatta az ellenzéki pártok, politikusok megfigyelését, és lehallgatta vezető politikusaik telefonjait. Horváth István belügyminiszter emiatt január végén lemondott tisztségéről, hasonlóan Pallagi Ferenc miniszterhelyettes és a belső elhárítást irányító Horváth József főcsoportfőnök is.

A pártellenőrzéstől 1990 elejére teljesen megszabadult Németh-kormány legfontosabb diplomáciai lépéseként március 10-én Moszkvában Horn Gyula magyar és Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszter aláírta a Magyarországon állomásozó szovjet katonai alakulatok teljes kivonásáról szóló egyezményt. A végrehajtási határidő 1991. július 30. volt, ezt meg sem várták, Viktor Silov altábornagy személyében, az utolsó szovjet katona 1991. június 19-én hagyta el Záhonynál Magyarország földjét.

[31] Pozsgay Imre: *1989. Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban.* Püski, Budapest, 1993. 186.

Ezzel egy időben megszűnt a KGST. Majd 1991. július 1-jén Prágában aláírták a Varsói Szerződés megszüntetéséről szóló okmányt. Magyarország 47 évig tartó szovjet megszállása befejeződött, Magyarország újra független állam lett.

Az első szabad választások: 1990

1990 elején már látni lehetett: az addig bejegyzett 88 pártból legfeljebb egy tucat lesz az, amelyik országos listát tud állítani, a 4%-os küszöb miatt pedig várható volt, hogy ezek közül is többen elbuknak.

A hosszan elnyúló, 1989 december elejétől 1990 március közepéig tartó választási kampányban a programokat többféle formában tették közzé: brosúra, hírközlési csatornák, röplapok, hang- és képfelvételek. A pártok feladatuknak tekintették, hogy kifejtsék a korábbi rendszerrel szembeni bírálatukat, különösen annak politikai teljesítményét az emberi jogok, a kultúra, a gazdaság, az intézményrendszer és a külügyek területén. Egyúttal felsorolták azokat a változtatásokat és politikai újításokat, amelyeket bevezetnek, ha bekerülnek a szabadon választott parlamentbe, illetve a kormányba. Az Ellenzéki Kerekasztal pártjai azt ígérték, hogy eltakarítják a pártállami időszak minden politikai, ideológiai, valamint számos jogi és intézményi maradványát. Az MSZP nézetei különösen a tulajdonviszonyok, a privatizáció, a földtulajdon, a bér- és árellenőrzés, valamint a szociális jóléti politika kérdésében tértek el az említett pártokétól. A gazdasági felelősség oroszlánrészét a pártok az államra hárították. Ellenezték a központi tervezést, de egyik sem kérdőjelezte meg annak ésszerűségét, hogy a posztkommunista állam viselje a fő felelősséget az egészségügyi, oktatási, jóléti, tömegközlekedési, kulturális és környezetvédelmi területeken nyújtandó szolgáltatásokért.

A pártok, illetve programjaik nagy teret szenteltek az eljövendő törvényhozási feladatoknak: erős parlament, az önkormányzatok nagyobb pénzügyi és igazgatási autonómiája, a bíróságok reformja, szigorú törvényességi felügyelet a hadsereg és a rendőrség fölött stb. Az új pártok külpolitikai programjai egyöntetűen helyeselték Magyarország irányváltását a szovjet blokktól a Nyugat felé. Valamennyien követelték a szomszédos országokban élő magyarság emberi jogainak helyreállítását. A kormánycélokra kiutalt pénzösszegnél jóval többet használt fel az MSZP, az SZDSZ és a szociáldemokraták pedig tetemes nagyságú nyugati pénzügyi támogatásban részesültek. Egyik neves amerikai politológus azt is megállapította „Egy további, számokban nem kifejezhető tényező, amely az ellenzék esélyegyenlősége irányába hatott az volt, hogy a rendszer mindinkább népszerűtlenné vált, az ellenzék viszont, különösen az SZDSZ, széles körű támogatást élvezett a sajtó, a rádió és a TV újságírói részéről."[32]

A választási kampány „hivatalosan" 1990 január közepén kezdődött, miután a kormány meghatározta az egyéni választási kerületi beosztást, a belügyminiszter pedig rendeletben rögzítette a határidőket. Ezután megindult az ajánlószelvények gyűjtése. Február elején a Centrumpártok Nemzeti Szövetsége (Magyar Függetlenségi Párt,

[32] Tőkés Rudolf: *A kialkudott forradalom.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1998. 387.

Magyar Radikális Párt, Független Magyar Demokrata Párt és a Takács Imre vezette Szociáldemokrata Párt) nyílt levelet intézett az Országgyűlés megbízott elnökéhez, és a választási törvény gyökeres módosítását kérte. Indoklásában az ajánlószelvényekkel történő visszaéléseket említette, pontosabban azt, hogy ezek akadályozzák a választások tisztaságát és a kisebb pártok jelöltállítását. A centrumpártok követelték az ajánlási rendszer megszüntetését és a tiszta listás módszer bevezetését, amelyben - az 1945-ös nemzetgyűlési választásokhoz hasonlóan - egy mandátumhoz 12 000 szavazat kell. Élesen bírálta a választási rendszert a Keresztény Nemzeti Unió és a Krassó György vezette Magyar Október Párt is, sőt az utóbbi tiltakozásul a „kopogtatócédulák" hamuját juttatta el az Országos Választási Bizottsághoz (OVB). Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök indítványára az Alkotmánybíróság is megvizsgálta az ajánlási rendszert, és alkotmányossági szempontból rendben találta. Megállapította, hogy a szelvényeken szereplő név, lakcím és személyi szám nem sérti a személyes adatok védelmének alkotmányos elvét.

A választási kampány kiélezett politikai küzdelmek közepette folyt. Az SZDSZ ragaszkodott például ahhoz, hogy március 15-ét az egyes politikai pártok külön ünnepeljék; ezzel lényegében nem ismerte el a „nemzeti egységet" - még a nemzeti ünnepen való összefogást sem. Az MDF is egyre radikálisabb antikommunista kampányt folytatott. Márciusban meghirdette a „Tavaszi nagytakarítás"-t, amely nemcsak a pártállammal való szakítást, hanem a gazdasági és politikai elit teljes cseréjét is ígérte. Erre az SZDSZ azzal válaszolt, hogy „a pincétől a padlásig" eltávolítja a régi rendszer híveit. A Fidesz pedig közvetlenül a választások előtt, március 23-án a Sportcsarnokban „rendszerváltó házibulit" rendezett, s ennek azt a funkciót szánta, hogy a magyar társadalom „nevetve búcsúzzon tegnapjától".

1990. március 25-én az országgyűlési választások első fordulójában a választásra jogosultak 64,4%-a adta le szavazatát, a második fordulóban, április 8-án pedig a szavazók 45,5%-a jelent meg. Végeredményben a Magyar Demokrata Fórum 164, a Szabad Demokraták szövetsége 94, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt pedig 44 helyhez jutott, míg az MSZP-nek 33, a Fidesz-nek 22, a KDNP-nek pedig 21 képviselővel kellett megelégednie. Nyolcan független képviselőként kerültek be a parlamentbe.

A mandátumok megoszlása egyben azt is jelezte, hogy a keresztény nemzeti erők az új törvényhozásban abszolút többséghez jutottak; a kétfordulós választási szisztéma erősen torzító hatása következtében a leadott szavazatok 42,95%-ával a képviselői helyek több mint 59%-át nyerték el.

Az MDF mint a választás győztese, az ország kormányozhatósága érdekében április 29-én megállapodást kötött a legerősebb ellenzéki párttal, az SZDSZ-szel. Abból indultak ki, hogy a két legnagyobb párt egyetért a következőben: mind a kormányzati, mind az ellenzéki pártok különleges felelősséget viselnek a nemzet előtt, hogy a születő demokratikus intézmények megszilárduljanak és az ország kormányozható legyen. Ezért szükségesnek tartják, hogy a demokratikus intézmények stabilitását és az ország kormányozhatóságát érintő közjogi kérdésekben egyetértésre jussanak. Ennek érdekében megállapodtak abban, hogy hatályon kívül helyezik az 1987. évi XI. törvény társadalmi vitákról szóló paragrafusait, amely a parlamentarizmus hiányát volt hivatva leplezni, és így akadályozója lehet a szabadon választott Országgyűlés munkájának. Megállapodtak továbbá az alkotmánymódosításban a következő területeken: az 1989. szeptember 18-i háromoldalú tárgyalásokat lezáró megállapodások jogállami vonatkozásának alkotmányba iktatása; az 1946. évi I. tc.-nek megfelelően kell helyreállítani a köztársasági elnök státusát; módosítani kell a kormány hivatalba lépésének eljárását oly módon, hogy a választás csak a miniszterelnök személyére vonatkozzon, a minisztereket pedig a miniszterelnök javaslatára, a köztársasági elnök nevezi ki; az alkotmányban rendezni kell a Magyar Nemzeti Bank és az Állami Számvevőszék státusát; a jövőben ki kell iktatni az alkotmányból az alkotmányerejű törvény fogalmát, és helyette taxatíve fel kell sorolni azokat az alapintézményeket és alapjogokat, amelyeknek törvényi szabályozásához minősített többség kell. Ezek a következők voltak: 1. A jogalkotás rendjéről szóló tv.; 2. A népszavazásról szóló tv.; 3. A rendkívüli állapot, a szükségállapot idején és a vészhelyzetben alkalmazható szabályokat meghatározó tv.; 4. A képviselői jogállásról szóló tv.; 5. Az Országgyűlés ügyrendje; 6. Az Alkotmánybíróság szervezetéről és működéséről szóló tv.; 7. Az állampolgári, illetőleg a nemzetiségi jogok parlamenti biztosáról rendelkező tv.; 8. A fegyveres erőkről, a rendőrségről és a nemzetbiztonsági tevékenységről szóló tv.; 11. Az utazási és letelepedési szabadság, valamint a menedékjog törvényes szabályozása; 13. Az adatvédelem és a nyilvánosság törvényes szabályozása; 14. A sajtótörvény, valamint a tájékoztatási törvény; 15. A gyülekezési és egyesülési jogról szóló tv., valamint a párttörvény; 16. A nemzetiségi tv.; 17. Az állampolgársági tv.; 18. A választójogi tv.; 19. A sajtótörvény; 20. A honvédelmi kötelezettségről szóló tv. E körben a minősített többséget a leadott szavazatok kétharmad részében kell meghatározni. Egyúttal a felek arra kötelezték magukat, hogy „az ellenzék részére e kivételes közjogi megállapodással teremtett többletjogokat nem fogják visszaélésszerűen gyakorolni és a kormányzati munka akadályozására felhasználni." Rögzítették továbbá azt is, hogy az ország kormányozhatóságának érdekében feltétlenül szükséges mértékig kiterjesztik a köztársasági elnök jogát a parlament feloszlására; abszolút többség kell a miniszterelnök megválasztásához, de az ellene benyújtott bizalmatlansági indítvány elfogadásához is; az egyes miniszterekkel szemben nem, de a miniszterelnökkel szemben lehet előterjeszteni bizalmatlansági indítványt „konstruktív bizalmatlansági indítvány" formájában; az alkotmánymódosítást követően az Országgyűlés haladéktalanul megválasztja a köztársasági elnököt; a betöltendő közjogi tisztségekről külön döntenek, hasonlóan a megállapodás néhány pontjának értelmezéséről is. A köztársaságielnök-választáson az MDF támogatja Göncz Árpád - akkor az SZDSZ országos tanácsának tagja - megválasztását azzal, hogy amint erre sor kerül, az Országgyűlés elnöke Szabad György (MDF), első alelnöke Dornbach Alajos (SZDSZ) lesz. Rögzítették azt is, hogy az MTV és a Magyar Rádió „lehetőleg közös elnökét és két alelnökét" a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki. A javaslattétel előtt a miniszterelnök meghallgatja az illetékes parlamenti bizottságok véleményét, és a jelöltek is megjelennek e bizottságok előtt. A tájékoztatás pártatlanságát a jövőben 18 tagú felügyelőbizottság ellenőrzi, amelybe egy-egy tagot a parlamenti pártok delegálnak. Három-három tagot titkos szavazással választanak az MTV, illetőleg a Magyar Rádió dolgozói. Egy-egy tagot az MTA, az Írószövetség, az Újságíró Szövetség, a Film- és TV-művészek Szövetsé-

ge, az Alkotmánybíróság, illetve a kormány jelöl ki. A tájékoztatás pártatlanságát felügyelő bizottság hatásköre az MTI-re nem terjed ki. A két fél egyetértett abban is, hogy a Magyar Nemzeti Bank elnökét a miniszterelnök javaslatára - a parlament meghallgatása után - szintén a köztársasági elnök nevezze ki. A nemzeti címert és a lobogót szabályozza az alkotmány. Még a kormányalakítás előtt módosítani kell a minisztériumok felsorolásáról rendelkező törvényt, és intézményesíthető a tárca nélküli miniszter tisztsége. Végül a megállapodás leszögezte: „A felek őszinte megelégedéssel vennék tudomásul, ha a többi parlamenti párt - amelyeknek hasonló történelmi felelősségtudatáról meg vannak győződve - egyetértéssel fogadná megállapodásunkat."[33]

A megállapodást az MDF részéről Antall József pártelnök, Balsai István, Kónya Imre, Kutrucz Katalin, Salamon László, a párt képviselőcsoportja szervezőbizottságának tagjai, az SZDSZ részéről pedig Kis János pártelnök és Tölgyessy Péter, a párt képviselőcsoportjának elnöke írta alá. „Erre a tárgyalásra előzetes fölhatalmazást tudomásom szerint sem az MDF elnöksége, sem az akkor még formálisan meg sem alakult parlamenti frakció nem adott - írja és állapítja meg hitelt érdemlően az MDF egyik alapító atyja. - Nem tudom, ismerte-e ezt a tényt az SZDSZ tárgyalódelegációja. Ők mindenesetre úgy ítélhették meg a helyzetet - természetesen ez csupán feltételezés -, hogy módjuk van kiegyezni az Antall-féle szárnnyal, miközben a legveszedelmesebb konkurensekkel, Csoóriékkal (Csoóri Sándor), az alapítókkal, nem kell. Másképpen fogalmazva: a demokratikus Magyarország egyik első politikai lépése egy olyan alku, amelyből kimaradt az átalakulást kezdeményezők egyik legjelentősebb csoportja."[34]

Az 1990. május 2-án összeült új Országgyűlés május 23-án elfogadta Antall József (MDF) jobbközép irányzatú kormányzati programját.

Eredeti megjelenés: A Kádár-rezsim és nemzet válasza. 1956-1990. Megjelent angolul: The Kádár Regime and Its Collapse: 1956-1990. In: *Hungary: Governments and Politics 1848-2000.* Edited by Mária Ormos and Béla K. Király. Distributed by Columbia University Press, New York, 2001. 359-412.

[33] *Tények könyve.* Szerk.: Baló György-Lipovecz Iván. Ráció, Budapest, 1990. 111-114.

[34] Kiss Gy. Csaba: *A szabadság kísértése. Politikai lecke-szövegek.* Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1991. 191.

Szabad választások Magyarországon: 1990, 1994, 1998

A rendszerváltozás után megrendezett első, 1990. évi országgyűlési választások győztese, a Magyar Demokrata Fórum a sikeres kormányzás érdekében megállapodást kötött az SZDSZ-szel. Ezután, 1990. május 2-án összeült az új Országgyűlés, és május 23-án szavazott Antall József (MDF) jobbközép irányzatú kormányzati programja felett. „Magyarországon forradalom zajlott le, amely ha követel is még lemondást és türelmet, mégis mindnyájunk számára az emberi jogok teljes körű szabadságát hozza el, az egyéni és nemzeti méltóság helyreállítását, a tehetség és a jobbra törekvés kibontakozását dicséri, és véget vet a kettős nyelv, a hazugság és az elhallgatott igazságok négy évtizedes országlásának - hangsúlyozta a miniszterelnöki programbeszéd. - A békés forradalomhoz belátásra volt szükség, a hatalom és az ellenzék együttes igyekezetére, a végletek elkerülésére." A koalíciós kormány (MDF, FKGP és KDNP) négy alapelv szellemében kíván működni: 1. szabadság; 2. népfelség; 3. szociális piacgazdaság; 4. európaiság, az európai integráció.[1]

Az Országgyűlés 218 szavazattal, 126 ellenében, nyolc tartózkodás mellett elfogadta a koalíciós kormány programját, a két liberális párt (SZDSZ és a Fidesz), valamint a szocialisták pedig ellenzéki pozícióba kerültek. 1990. július 3-án új állami címert fogadott el az Országgyűlés: a történelmi folytonosságot szimbolizáló koronás címert. Az MSZP a köztársaságielnök-választás módjával kapcsolatban népszavazást kezdeményezett, de az július 29-én kudarcba fulladt, mivel a szavazásra jogosultaknak csupán 14 százaléka jelent meg. Ezután a parlament 1990. augusztus 3-án Göncz Árpádot 295 „igen" és 13 „nem" szavazattal köztársasági elnökké választotta. A házelnök Szabad György lett.[2]

1990 őszén megtartották az önkormányzati választásokat. A részvétel lényegesen elmaradt a tavaszitól: az első fordulóban a szavazásra jogosultak 40, a második fordulóban pedig csak 29 százaléka vett részt. Ez volt a rendszerváltást követő hat (parlamenti és önkormányzati) választás legalacsonyabb részvételi aránya. A 10 000 főnél nagyobb településeken, ahol pártlistákra lehetett szavazni, a részvételi arány alatta maradt a törvényben előírt 40 százaléknak, ezért mindenütt meg kellett ismételni a vá-

[1] Lásd *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon. 1985-1991.* Szerk.: Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992.

[2] *Parlamenti választások Magyarországon. 1920-1990.* Szerk.: Földes György-Hubai László. Napvilág Kiadó, Budapest, 1994. 297-329.

lasztást. Ugyanakkor a kisebb településeken, ahol személyekre lehetett voksolni, már az első forduló csaknem mindenütt eredményt hozott. A választási eredmények a független jelöltek nagy sikerét jelezték: a megválasztott polgármesterek 83, a képviselő-testületi tagok 78 százaléka független jelöltként indult. Így elmondható, hogy a vidéki Magyarországon a politikai pártok kudarcot vallottak. A 10 000 lakosúnál nagyobb településeken (162 helyen) és Budapesten (ahol az SZDSZ-es Demszky Gábor lett a főpolgármester) döntően pártalapú képviselő-testületek alakulhattak meg. Az önkormányzati választásokkal Magyarországon befejeződött a rendszerváltás.[3]

Az Országgyűlés négy éve alatt megteremtette a demokratikus jogállam intézményrendszerének jogi alapjait. Fennállása idején 219 új törvényt, 213 törvénymódosítást, 354 országgyűlési határozatot stb. fogadott el. Számos törvény született a piacgazdaságon, a magántulajdonon felépülő gazdasági rendszer működésének elősegítésére, köztük a koncesszióról, a számvitelről, az adózásról, a Magyar Nemzeti Bankról, a befektetési alapról, a szövetkezetekről, a munka törvénykönyvéről, a földről, a kárpótlásról több törvény is. Ezen túl döntöttek a volt egyházi ingatlanok visszajuttatásáról, az állami tulajdon önkormányzati tulajdonba adásáról, a munkanélküliek ellátásáról, a közalkalmazottakról; megszületett az adatvédelmi törvény; szabályozták az állampolgárságot; elfogadták a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvényt, a bevándorlási, a honvédelmi, a rendőrségi és az új akadémiai törvényt. Az Országgyűlés betiltotta az önkényuralmi jelképek - horogkereszt, SS-jelvény, nyilaskereszt, sarló és kalapács, ötágú vörös csillag - terjesztését és nyilvános használatát. A szomszédos országokkal való kapcsolatok javítása szempontjából pedig kiemelkedő jelentőségű volt az ukrán-magyar alapszerződés elfogadása.

A kormány és a parlament tevékenységét számos „külső" tényező is befolyásolta. Ilyen volt 1990 októberében, rögtön az önkormányzati választások után, az egész ország közlekedését megbénító taxisblokád, amelyhez a fuvarozók is csatlakoztak. A kormány az Országos Érdekegyeztető Tanács fórumát felhasználva kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni, amelyek végül kompromisszumhoz vezettek. Ne feledjük, hogy az 1956-os forradalom leverését követő sztrájkok óta nem volt hasonló méretű országos tiltakozás. A blokád alatti ténykedése miatt éles kritikával illetett Horváth Balázs belügyminiszternek távoznia kellett a kormányból, s Boross Péter váltotta fel. A gazdasági program, illetve célkitűzések végrehajtása körüli nézeteltérések miatt viszont Rabár Ferenc pénzügyminiszter mondott le, akit Kupa Mihály követett. A nevéhez fűződő ún. Kupa-program - a piacgazdaságra való átmenet következetes végrehajtása - csak részben valósulhatott meg, mivel a program részét képező kárpótlási törvények vitái során súlyos nézeteltérések támadtak a koalíció és az ellenzék pártjai között, sőt nőtt a feszültség a koalíción belül is. Ennek az volt az oka, hogy az MDF részleges kárpótlásos privatizációt szeretett volna, a Kisgazdapárt többsége pedig teljes reprivatizációt követelt. A koalíción, illetve az FKGP-n belüli ellentétek következtében a Kisgazdapárt 44 fős frakciója kettészakadt - a kormány mellett kitartó többségre és a párt vezetését követő ellenzékbe vonuló kisebbségre. A privatizáció problémája az egész ciklus idején jelen volt a parlamenti csatározásokban; hasonlóan az EXPO, a

[3] Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. 1944-1990.*

világkiállítás kérdése is. Az Országgyűlés még 1991 decemberében törvényt fogadott el a világkiállítás megrendezéséről, és 1992 februárjában a Kiállítások Nemzetközi Irodája is Magyarországnak ítélte az 1996-os világkiállítás megrendezésének jogát, Budapest és Bécs közös rendezésében. Bécs visszalépése után az ellenzéki (SZDSZ) vezetésű Budapest elutasító határozatot hozott, ami erősen megkérdőjelezte a kiállítás sikerét. Végül is elmaradt.

A bős-nagymarosi erőmű és vízlépcsőrendszer megépítésének hosszú ideje elhúzódó problémája szintén növelte a politikai feszültséget. A parlament még 1991 tavaszán határozott arról: „Felkéri a kormányt, hogy kezdeményezze a vízlépcsőrendszerek, illetve összes főlétesítményének meg nem építéséből (elhagyásából) származó következményének rendezése céljából új államközi szerződés megkötését" Csehszlovákiával. Ez a lépés lényegében az 1977-es szerződés közös megegyezéssel való felbontását, illetve megszüntetését jelentette volna. Válaszul a csehszlovák fél a bősi erőmű egyoldalú felépítését határozta el, a Duna szlovák területre terelésével.

Még az Antall-kormány hivatalba lépése előtt figyelmeztetés érkezett: az ország nyugati hitelezői, különösen a Nemzetközi Valutaalap elvárják az új kormánytól, hogy az elődei által vállalt kötelezettségekhez tartsa magát mind a belföldi költségvetési politika, mind a folytatólagos nemzetközi adósságszolgálat tekintetében. Magyarországtól egyúttal megtagadták adósságainak átütemezését vagy részvénytőkével való kiváltását. Antall József és kormánya vállalta a felelősséget a Kádár-rendszer utolsó két évtizedében felelőtlenül felvett hatalmas kölcsönök törlesztéséért. Ezzel a teherrel végzetesen rontotta az ország kilátásait a gyors gazdasági talpra állításra, de a kormányáét is a hosszú fennmaradásra. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy Magyarországra 1990 és 1994 között több mint nyolcmilliárd dollár nyugati befektetés (készpénz, működő tőke és szolgáltatások) érkezett, ugyanebben az időszakban a külső adósságállomány miatt teljesítendő kifizetések (kölcsöntőke-törlesztés és a kamatfizetés) összege viszont megközelítőleg 20 milliárd dollárt tett ki.

A kormány népszerűsége rohamosan csökkent, a győztes pártot pedig egyre inkább belső konfliktusok terhelték. Az MDF különböző ideológiai irányzatai közötti éleződő ellentéteket a pártelnöki és a miniszterelnöki posztot egyaránt betöltő Antall Józsefnek sem sikerült feloldania, illetve elsimítania, sőt a párt 1993 második felére elvesztette első szabadon választott képviselőinek húsz százalékát. Voltak, akik önként távoztak, másokat kizártak. Ez utóbbiak közül Csurka István 1993 nyarán Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) néven új pártot alapított, s 12 taggal létrehozta annak parlamenti frakcióját is.

1993. december 12-én hosszú betegség után elhunyt Antall József miniszterelnök. A végtisztesség megadásakor százezrek róttták le kegyeletüket ravatalánál, de ez a kormány munkájának megítélésén már mit sem változtatott - miképpen utóda, Boross Péter rövid, féléves miniszterelnöki tevékenysége sem. A parlamenti ciklus lejárta után ugyanis 1994 májusában újra szavazásra szólították fel a választókat.[4]

[4] *Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998).* I-II. k. Szerk.: Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 1998.

Nyilvánvaló volt, hogy a magyar társadalom leváltja a kormányzó koalíciót, és az ellenzék valamelyik politikai formációját juttatja hatalomra. Ezt jelezték a közvélemény-kutatások trendjei: egy 1993. decemberi felmérés szerint ugyanis az MSZP 21,2, a Fidesz 16,3, az MDF 14, az SZDSZ 11,3, az FKGP pedig 6%-os támogatottságot élvezett, ami arra utalt, hogy a keresztény-konzervatív koalíció vesztett esélyeiből. Az MDF a választásokat megelőző időszakban többek között ezért is igyekezett kampányát az MSZP-re koncentrálni, a szocialistákat elszigetelni és lejáratni. Ebben elsősorban a Magyar Televízió járt az élen. A párt elnökének durva lejáratására irányuló műsorok a nézők többségében visszatetszést váltottak ki. Az alkalmazott módszereket azok is elutasították, akik egyébként nem kedvelték különösebben sem az MSZP-t, sem Horn Gyulát. Az SZDSZ, okulva a korábbiakból, most kampányában nem alkalmazott visszatetszést kiváltó, túlzó elemeket, megállapításokat. Jól felépítette Kuncze Gábor nyilvánosság-imázsát, és egy pragmatikus-liberális alternatíva felvázolásával kívül került a pártcsatározásokból. A kisgazdák dolgát megnehezítette, hogy a párt korábban kettészakadt, s ezen túl még más csoportok is beléptek a választási küzdelmekbe (Kiegyezés Független Kisgazdapárt, Történelmi Kisgazdapárt). A parlamenten kívüli pártoknak - Munkáspárt, Agrárszövetség, Köztársaság Párt, Magyarországi Zöld Párt, Liberális Szövetség-Vállalkozók Pártja, MSZDP, a Pozsgay Imre vezette Nemzeti Demokrata Szövetség - szinte lehetetlen volt egyéni jelöltet állítani. A választójogi rendelkezésekben nem történt lényeges változás, mindössze a listáról a parlamentbe jutás feltételénél 4%-ról 5%-ra emelték fel a „küszöböt". Országos listát 15 párt tudott állítani, a választópolgárok pedig 1800 jelölt közül választhattak.

1994. május 8-án, az első fordulóban, 5 480 056 (68,91%) szavazatot adtak le. A második forduló (május 29.) után a mandátumok megoszlása, az Országgyűlés összetétele a következőképpen alakult: MSZP 209, SZDSZ 70, MDF 37, FKGP 26, KDNP 22, Fidesz 20. A kormányzó nemzeti-keresztény koalíció nagyarányú vereséget szenvedett, s egyúttal a szocialisták fölényes győzelmet arattak.[5]

Göncz Árpád köztársasági elnök Horn Gyulát, az MSZP elnökét bízta meg az új kormány megalakításával. Horn többhetes tárgyalások után 1994. június 24-én koalíciós megállapodást írt alá a választásokon második helyre került SZDSZ vezetőségével. Az új parlament így a szociál-liberális koalíció 72%-os többsége mellett kezdhette meg működését. A július 15-én elfogadott kormányprogram elkötelezte magát az 1989-ben elhatározott átalakulás végrehajtásának következetes folytatására, állást foglalt a magántulajdon túlsúlyán alapuló piacgazdaság, a szociálisan érzékeny állam, a parlamenti demokrácia továbbépítése, a határon túli magyarság támogatása és az európai intézményekhez való csatlakozás mellett. Ezen túl szólt a piaci mechanizmusok szerepéről, az államháztartási reform szükségességéről, a mezőgazdaság szektorsemleges fejlesztéséről, a jog- és közbiztonság növeléséről. Első feladatként a válságkezelést nevezte meg, mert a legsúlyosabb probléma a külső és belső eladósodás volt. Az ellenzék mindezt ígérethalmaznak nevezte, és csaknem egységesen ellene szavazott. Ezzel együtt is sikerült a kormánynak szeptember végén olyan kétharmados többséget igénylő törvénymódosítást elérnie, mint az önkormányzati, a választójogi, a polgármesterek jogállásáról és az alkotmány módosításáról szóló javaslatok.

[5] *Parlamenti választások Magyarországon. 1920-1998.* 329-349.

1994. december 11-én zajlott le az egyfordulós önkormányzati választás. A módosított önkormányzati törvény lehetővé tette és szabályozta a kisebbségek képviselőinek indulását. A választási kampány lényegesen szolidabb volt, mint a parlamenti választásokon, kivételt egyedül Budapest jelentett, ahol öt polgármesterjelölt is fellépett. A kormánykoalíció is két jelöltet indított: az SZDSZ Demszky Gábort, az MSZP Baráth Etelét. Az MDF-Fidesz-KDNP közös jelöltje Latorczai János volt, rajtuk kívül a kisgazdáknak és a Munkáspártnak volt még jelöltje Szabó János, illetve Magyar György személyében. A választási jegyzékekben, a fővárosban és vidéken is ezúttal már tömegesen jelentek meg civil szerveződések, egyesületek, mozgalmak által támogatott személyek.

A választáson viszonylag magas, 43,44%-os volt a részvételi arány, a tízezer főnél kisebb településeken az átlagosnál ezúttal is magasabb. A települések nagy többségében (2982 helységben) a kislistás választásokon a polgármesterek 83,04, a képviselőtestületi tagok 81,37%-át független jelöltként választották meg. Egyúttal 654 kisebbségi önkormányzat megválasztására is sor került. Ezen túl a választás tükrözte az állampolgároknak az önkormányzatok iránti nagyfokú bizalmát, amit az is igazol - a részvételi arányon túl -, hogy a korábbi polgármesterek és testületi tagok mintegy kétharmadát újraválasztották.

A szocialista-liberális kormány a válságkezelés kérdésében megosztott volt. A követendő útról másként vélekedett az MSZP és az SZDSZ, illetve a miniszterelnök és Békesi László pénzügyminiszter. Horn Gyula több mint féléves vívódás, belső hatalmi harc után 1995 tavaszán döntő lépésre szánta el magát: kormánya a kritikus állapotba került fizetési mérleget súlyos megszorításokkal, intézkedésekkel fogja rendbe hozni. Szándékait két monetarista gazdaságpolitikus kulcspozícióba állításával juttatta kifejezésre: Bokros Lajos lett a pénzügyminiszter, Surányi György pedig a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Ekkor nevezték ki Suchman Tamást is privatizációs miniszterré, akiről sokan úgy vélték, hogy ellensúly lesz.

Az 1995. március 12-én nyilvánosságra került „Bokros-csomag" megszorító intézkedései azt jelentették, hogy a hazai gazdaságpolitikában évtizedes alapelveket vetnek el. 1952 óta nem került sor a belső fogyasztás és a reálbérek hasonló méretű csökkentésére - 1995/96-ban ugyanis ezek 18 százalékkal csökkentek. A költségvetési kiadások visszafogásának mértéke is párját ritkító volt. Az import korlátozása és az export ösztönzése kizárólag pénzpolitikai eszközökkel, ütemes leértékeléssel és a pénzkínálat szűkítésével történt. Megszűnt az a korábbi gyakorlat, hogy a gazdaságtalan tevékenységeket foglalkoztatási vagy ellátási szempontokra, illetve az exportra hivatkozva az állam finanszírozza. A társadalmi fogadtatás meglehetősen negatív volt A közvélemény nagyrészt ekkor fogta fel, mit jelent a rendszerváltás a maga egészében, milyen az ország tényleges gazdasági helyzete. A privatizációban is radikális fordulat történt. A kormány a korábbi gyakorlattól eltérően úgy döntött, hogy a privatizációs bevételeket elsősorban a külső adósság törlesztésére használja fel, ugyanakkor a magánosítást olyan területekre is kiterjesztette (pl. nagy elosztóhálózatok, bankrendszer), amelyek ebben a vonatkozásban korábban tabunak számítottak. Az ellenzék több-kevesebb sikerrel számos esetben az Alkotmánybírósághoz fordult. Így 1995 nyarától a taláros testület csaknem minden hónapban foglalkozott a gazdasági stabilizációt szolgáló törvényekkel, s esetenként néhány törvényi passzust megsemmisített.

1995. június 19-én a parlament Göncz Árpádot újabb öt esztendőre köztársasági elnökké választotta. A régi-új államfő 259 szavazatot kapott, ellenjelöltje, Mádl Ferenc, az Antall-kormány egykori minisztere 76-ot, többségében az ellenzéktől. Ezután került sor az *ombudsmanok* (parlamenti biztosok) megválasztására, akiknek évente kellett jelentést tenniük a parlamentnek. Az adatvédelmet és a kisebbségi jogokat külön ombudsman kezeli. A parlamenti biztosok kinevezésével a végrehajtó hatalmat ellenőrző intézményrendszer teljessé vált.

A Horn-kormány a gazdaság konszolidációja mellett kiemelten kezelte az új magyar külpolitikai törekvéseket, amelyek egyik fontos eleme a térség országaival és különösen a szomszédos országokkal való együttműködés javítása volt. 1995. március 19-én Szlovákiával, 1996. szeptember 16-án pedig Romániával megkötötték az alapszerződést. E szerződésekben Magyarország ismét kötelezettséget vállalt a trianoni határok tiszteletben tartására, a két szomszédos állam pedig az európai normáknak megfelelő kisebbségi jogok biztosítására. A nem kis politikai viták után aláírt szerződések valójában csak részlegesen javították a Romániában élő magyarok helyzetét. Szlovákiában a korábbi helyzet nem változott, sőt 1997-től a magyarokkal szemben újabb nyelvi-kulturális megtorló intézkedéseket hoztak. A szociál-liberális kormány külpolitikai törekvéseit, erőfeszítéseit a Nyugat azzal honorálta, hogy 1997-ben Magyarország meghívást kapott a NATO-ba, illetve az európai uniós csatlakozási tárgyalásokra, majd felvették a legfejlettebb országokat tömörítő OECD szervezetbe. A NATO-hoz való csatlakozás kérdésében 1997 novemberében népszavazást tartottak, amelyben a szavazásra jogosult állampolgárok csaknem fele nyilvánított véleményt: 85 százalékuk a NATO-hoz való csatlakozásra voksolt.

A kormányzati ciklus négy esztendejében lényeges átrendeződések történtek a politikában, elsősorban ellenzéki oldalon. Az FKGP-nek és a Fidesznek sikerült kihasználnia a Bokros-csomag által kiváltott kormányellenes hangulatot. Amikor viszont enyhült a kormányzattal szembeni elutasítás, kiderült, hogy a kisgazdáknak sem kifizetődő hosszabb távon, ha csak a társadalmi elégedetlenségre apellálnak. Torgyán József pártelnök is mérsékeltebb hangot ütött meg, tartózkodott a szélsőséges megnyilvánulásoktól, s arra ügyelt, hogy elfogadhatóvá tegye önmagát és pártját mint kormányképes tényezőt. A Fidesz 1997-es *Ellenzéki nyilatkozatával* „váltott", pontosabban a széles közvélemény előtt erősítette meg nemzeti konzervatív arculatát. Elnöke, Orbán Viktor mindenki számára világossá tette, hogy ebből a pozícióból akarja kihívni a baloldali-liberális koalíciót. Az MDF-ből már 1996 tavaszán kivált a mérsékeltebb szárny, és Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) néven új pártot alapított. Majd sorozatos párton belüli viták, jogi procedúrák és személyi ellentétek következtében 1997 folyamán a KDNP parlamenti frakciója szétrobbant, ami a pártfrakció megszűnéséhez és a párt fokozatos ellehetetlenüléséhez vezetett.

A kormányzópártok fölött sem múltak el nyomtalanul a koalíciós viták. „A kormányzást pedig végigkísérte, hogy miközben szabaddemokrata partnerünk foggal-körömmel védelmezte a miniszterei által irányított terület önállóságát, elutasítva még a bíráló jellegű észrevételeket is, jómaga minden másba beleszólt – állapítja meg Horn Gyula visszaemlékezéseiben. – Hiba volt, hogy a koalíciós megállapodással nem rendeztük megnyugtatóan azt a kínos dilemmát: mi történik akkor, ha a koalíciós felek egy adott kérdésben nem képesek megegyezni. Sem a párt, sem a szélesebb közvélemény nem értette, hogy a kormányzás során miért kellett többször is meghátrálnom az SZDSZ akaratával szemben. A kérdés számomra minden egyes esetben végletes megfogalmazásban jelent meg, a koalíció vagy fennmarad, vagy feloszlik."[6] Az SZDSZ társadalmi befolyása a koalíciós viták nélkül is szűkült a négy esztendő alatt. Sokan bírálták ugyanis a liberális párt irányítása alatt álló minisztériumok munkáját. A közbiztonság és az oktatás, a kultúra és a tudomány nehézségeit az értelmiség és a többi politikai párt (az MSZP is) kizárólag az SZDSZ számlájára írták.

1997/98 fordulóján az ellenzéki erők közeledni kezdtek egymáshoz, az MDF és a Fidesz például közös jelöltek indításáról határozott. Az FKGP és a fiatal demokraták kapcsolatát a korábbiakkal ellentétben egyre inkább a békés egymás mellett élés jellemezte. Az MSZP arra számított, hogy megismétli 1994-es győzelmét. Ezt fejezte ki lényegében Horn Gyula miniszterelnök magabiztos kijelentése: „Az MSZP-nek nincs ésszerű alternatívája." A Fidesz viszont azt üzente, hogy van más alternatíva, van más választás. A „Több, mint kormányváltás, kevesebb, mint rendszerváltás" jelszó azt jelentette, hogy a párt a kormány leváltásán túl a polgári erők összefogását is célul tűzte ki. Ezen túl programjukat a 30 és 40 év közöttiek – a fiatal családosok, a közép- és kisvállalkozók stb. – elvárásaihoz, igényeihez kötötték, illetve fogalmazták meg. A választások előtt közzétett 40 pont e korosztály minden csoportjához szólt, s azonnal beváltható, konkrét és egyben szimbolikus üzenetet tartalmazott.

Az 1998-as választásokra vonatkozó jogszabályok az előző évekhez képest nem változtak. A kampány is jóval csendesebb volt a korábbiaknál. A prognózisok azt jelezték, hogy a választók többsége ezúttal nem valami ellen fog szavazni, hanem döntésükben nagyobb szerepe lesz a racionális megfontolásoknak. A csendes kampány az ellenzéknek, elsősorban a Fidesznek jobban sikerült, mint az MSZP-nek. A fiatal demokraták a kampány során bizonyították, hogy két alternatíva között lehet választani: 1. polgári, amelyet jobbközéppártként a Fidesz képvisel, vagy 2. szocialista, amelyet az MSZP. A küzdelem így április végétől egyre inkább kétpólusúvá vált. Váratlan színfolt volt viszont az egyházak aktivizálódása, amely korábban nyílt színen nem volt tapasztalható. A Magyar Püspöki Kar választási körlevelet bocsátott ki, felszólítva a választókat, hogy ne szavazzanak az esélytelen (5 százalékot valószínűleg el nem érő) pártokra, a második fordulóban pedig a legesélyesebb ellenzéki jelöltet támogassák.

A képviselőjelölt-állítás eredménye alapján, május 10-én, a választások első fordulójában 1604 egyéni jelöltet vettek nyilvántartásba. Az előző választásokhoz képest megcsappant az egyéni képviselőjelöltek száma (1877-ről 1604-re), s visszaesett a független jelölteké és (103-ról 54-re). 1994-hez képest nőtt a bejegyzett pártok száma, de nem változott azoké, amelyeknek országos listája versenghetett a polgárok szavazataiért. Az első fordulóban a nem hivatalos eredmény szerint a területi listás szavazás alapján a szocialisták nyertek (32,75%). A rendszerváltozás szabad választásainak során először fordult elő, hogy két megyében (Szabolcs-Szatmár-Beregben és Hajdú-Biharban) érvénytelen szavazás miatt meg kellett ismételni a területi listás szavazást. A forduló nagy vesztese az SZDSZ (alig 8% szavazattal), valamint az MDF (3,12%-os

[6] Horn Gyula: *Azok a kilencvenes évek...* Kossuth Kiadó, 1999. 224.

eredményével). A Fidesz 1 257 000 szavazatával az új magyar demokratikus választások harmadik legjobb eredményét produkálta, megháromszorozta előző alkalommal szerzett szavazatait.

A május 24-i második forduló előtt a pártok szakítottak a „csendes kampánnyal", és felerősödött a civil szervezetek hangja is. A magyar választások történetében először lezajlott a két esélyes párt elnökének, Horn Gyulának és Orbán Viktornak a televíziós vitája közel ötmillió néző előtt. Orbán Viktor taktikája hasznosnak bizonyult, elérte, hogy a vita pártja programjáról folyjék, minek következtében - korabeli felmérések szerint - a véleményüket megváltoztató szavazók 7,4%-a pártolt át a Fideszhez, s mindössze 5,8% módosította korábbi álláspontját a szocialisták javára. A választások kimenetelét végül az döntötte el, hogy nyilvános egyeztetés nélkül paktum született a Fidesz és az FKGP között. Az előbbiek ugyanis 20, az utóbbiak 82 körzetben léptették vissza jelöltjeiket a másik javára. Ennek következtében az első fordulóban kialakult egyensúly az MSZP oldaláról a Fidesz javára billent át. A második fordulóban az átlagos részvételi arány meghaladta a korábbi választásokét (1990-ben 45,44, 1994-ben 55,18, 1998-ban 57,01%).

Az egyéni és listás szavazatok alapján így a Fidesz 148, az MSZP 134, az FKGP 48, az SZDSZ 24, az MDF 17, a MIÉP 14 mandátumot kapott az új parlamentben. A négy „teljes értékű" párt mellett az MDF-nek csak egyéni, a MIÉP-nek pedig csak listán befutott képviselői lettek, s az előző parlamenthez hasonlóan most is egy független képviselő, Kupa Mihály. Az önkormányzati választásokon - az előzőhöz hasonlóan - a települések 80%-ában a független színekben induló polgármesterek győztek; nagyobb városokban, megyeszékhelyeken és a fővárosban pedig a pártszínekben indulók. A fővárosi közgyűlésben és a megyei jogú városok közgyűlésében az előző koalíció (MSZP-SZDSZ) ért el sikert 52,69, illetve 40,14%-kal az őt követő (Fidesz-MPP-FKGP-MDF) 34,11, illetve 39,60%-os arányával szemben. A megyei közgyűlésekben fordítottan alakult a helyzet: 30,08% lett az előző, 41,22 az utóbbi koalíció eredménye. A függetlenek és a parlamentbe be nem került pártok, civil szervezetek a megyei közgyűlésekben és a megyei jogú városokban értek el jó eredményt (24,76, illetve 17,64%-os összesített szavazati aránnyal). Az ország 1047 településén tartották meg az 1382 helyi kisebbségi önkormányzati választást. Ötven településen választottak kisebbségi polgármestert, s a helyi önkormányzatokba is több mint ezer kisebbségi képviselő jutott be.[7]

Eredeti megjelenés: *Nemzeten innen és túl. Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára.* Szerk.: Erdődy Gábor-Pók Attila. Korona Kiadó, Budapest, 2000. 417-440.

[7] *Rendszerváltás történész szemmel.* Szerk.: Kende János. Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1992; Tőkés Rudolf: *A kialkudott forradalom*; Kiss Gy. Csaba: *A szabadság kísértése. Politikai lecke-szövegek.*

II. rész
POLITIKUSPORTRÉK

ANTALL JÓZSEF
1932–1993

Az új Magyar Köztársaság első, szabadon választott miniszterelnökének, Antall Józsefnek a politikai tevékenységét, kormányfői teendőit elemző kutatók és publicisták közvetlenül halála után azt írták: „Egy múlt századi szabadelvű és egy két háború közötti úriember keveréke volt..."; „A dzsentri, minden tekintetben osztálypolitikus Antall József... minden gesztusában érzékeltette, hogy ő a történelmi, nemesi osztály képviselője..."; „Antall József a magyar kasztrendszer szülötte. Rendies társadalomban nőtt fel. A rendi kasztokat tartotta természetesnek... 1990-ben a társadalom »természetes rendjét« kívánta visszaállítani."[1] Elfogultságát vállaló biográfusa viszont ezt írta: Antall Józsefet „szilárdan állt a helyén: polgár volt, ízig-vérig demokrata, akinek a nemzet alapérték, de nem abszolútum; aki számára magyarság és európaiság, liberalizmus és konzervativizmus, hagyomány és modernség nem kibékíthetetlen ellentmondások, hanem egymást föltételező páros értékek... Antall József maga is rendkívüli személyiség volt. Rendkívüli intelligenciával, rendkívüli memóriával, fölkészültséggel és műveltséggel. Olyan különleges tudás birtokosa, amellyel rajta kívül senki más nem rendelkezett az országban. Nem egyszerűen csak okos volt. Nemcsak jó fellépésű, jó beszédű, megnyerő és határozott személyiség; hazáját szerető, becsületes ember. Nem csupán sokat tudott a többpárti demokratikus politikáról. Mások is voltak ilyenek rajta kívül. Ami magasan kiemelte őt társai közül, az a páratlan gyakorlati politikai tudás volt. Ennek birtokosa mellett a többiek csak bölcs politológusok, okos történészek, tudós szociológusok, kitűnő jogászok, nagyszerű közgazdászok, kiváló írók, nagy tudású szónokok, lelkes hazafiak és más efféle lehettek. Értelmiségiek. Amatőrök. Antall József profi politikus volt.... Tudott bánni az emberekkel. Fölényesen ismerte és alkalmazta a politika taktikai eszköztárát. Ha kellett, ravasz volt, de sohasem kisstílű, hanem mindig nagystílű taktikus."[2] A miniszterelnök pártbéli történész kollégája pedig a következőket írta: „Heroikus küzdelme az új Magyarország megteremtésére csak részsikereket hozott. A rendszerváltoztatás sikerült, s ezzel Antall József örökre beírta nevét Magyarország történetébe. S ha a Németh László-i minőség értelmében vett rendszerváltoztatás nem sikerült is, ez irányú igényességével Antall József, a mából visszatekintve, már-már transzcendentális magasságokba emelkedik."[3]

[1] Idézi Debreczeni József: *A miniszterelnök.* Osiris, Budapest, 1998. 11.
[2] Uo. 275–277.
[3] Jeszenszky Géza.

Valójában honnan jött, ki volt Antall József? „Az Antall család az utóbbi négy évszázadban - a Csallóközből ide kerülvén a mai Veszprém, illetve Somogy megyében élt. Dörgicse, majd a Somogy megyei Kötcse, valamint a Somló vidéke a »szűkebb hazánk«. Ez a vidék, ahol máig élő hagyománya van családunknak, ez a meghatározó az én életemre is - mondotta a miniszterelnök egy 1990-es interjújában. - Már gyermekkoromban közelről megismertem a magyar parasztság, a falu életét. Ez az ismeretanyag családom révén határozott politikai, szociális és emberi elkötelezettséggel párosult. Apáról fiúra szállt nálunk az intelem: a nemesség annyit jelent, hogy több kötelezettségünk van a néppel szemben, mint másnak. Családunk szemléletében mindig a szolgálat volt a meghatározó. Változó körülmények között, de mindenkor megtettük azt, amit ez az erkölcsi elv reánk rótt. Ezt tették elődeim, amikor katonáskodtak a török időkben, s ezt tette ükapám is a szabadságharcban, amikor Világostól hazavezette katonáit Veszprém megyéig. Ugyanezt tette apám is a két világháború között, kezdetben szociálpolitikával foglalkozó belügyminisztériumi tisztviselőként, majd a második világháborúban menekültügyi kormánymegbízottként."[4]

A Trianon utáni időszakban ugyanis közel kétszázezer erdélyi menekült érkezett Magyarországra, a második világháború kitörése után százezer lengyel, több ezer francia, angol, jugoszláv, orosz és a különböző országokból az üldözött zsidóság ezrei jöttek, akiknek befogadását, ellátását irányította Antall József édesapja. Ezen túl támogatta a lengyel Honi Hadsereg katonáit, segítette a szövetségesek támaszpontjaira való megszökésüket. Mindezek következtében a német megszállás után a Gestapo letartóztatta, s Horthy Miklós kormányzónak csak 1944 őszén sikerült - más politikai foglyokkal együtt - szabadlábra helyeztetnie. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban a kisgazdapárti Nagy Ferenc újjáépítési miniszter 1945 nyarán mint államtitkárt őt bízta meg a minisztérium megszervezésével. Az 1945. évi nemzetgyűlési, majd az 1947. évi országgyűlési választásokon a Független Kisgazdapárt képviselőjeként kapott mandátumot, a Tildy-, majd a Nagy Ferenc-kormány újjáépítési minisztere lett, s rövid ideig (1946. április-június) ellátta a pénzügyminiszteri teendőket is. 1946-ban az FKP pártigazgatója lett, s a Magyar Vöröskereszt elnöke is. A kommunista diktatúra idején, 1949-ben még indult a népfront közös listáján a választásokon, 1950-ben azonban már nem szerepelt a képviselői névjegyzékben. Visszahívták, de - valószínűleg ellenállási érdemeinek, nemzetközi ismertségének és presztízsének köszönhetően - megengedték neki, hogy somlóhegyi szőlőbirtokán gazdálkodjon. „Az örökség, amit fiára hagyott: a mély demokratikus és humanista politikai meggyőződés, az elesettek iránti szolidaritás parancsa - érthetünk egyet Debreczeni József véleményével. - Nemzeti elkötelezettség, keresztény erkölcsi elvek, európaiság. Politikai tudás, szenvedély és elhivatottság. A legjava mindazon konzervatív és liberális értékeknek, amelyeket a magyar köznemesség évszázadok során felhalmozott tradícióira építve a nemzeti polgárosodás évtizedei létrehoztak. Minden, ami a Horthy-korszakban demokratikus, náci- és kommunistaellenes, reformer és ellenzéki törekvésként képviselhető volt a jobboldalon."[5]

[4] Antall József: *Modell és valóság*. 2. k. Athenaeum Nyomda Rt., Budapest, 1993. 399.
[5] Debreczeni József: *A miniszterelnök*. 22.

Antall József 1932. április 8-án született Budapesten, s az elemi iskola elvégzése után a budapesti Piarista Gimnáziumban végezte tanulmányait (1942-1950). „Világnézeti, politikai és emberi indíttatásomra a családon kívül meghatározó szerepe volt a piarista gimnáziumnak - vallja korábban idézett interjújában. - Nemcsak a tanároknak hanem annak a szellemiségnek is, amely ezt az intézményt áthatotta. A politikával összefüggő történelmi ismeretekbe néhány tanárom vezetett be, akik egész életemre kihatóan alakították ki bennem a nemzeti elkötelezettséget. A nacionalizmus nélküli nemzeti gondolkodás sohasem állt ellentétben az európaisággal. Mindig úgy éreztem: az, hogy magyar vagyok, meghatározza a kötelezettségeimet. Ezzel párosult a szociális elkötelezettség, amiben nyilván része volt apám szemléletének is. Gimnazista korban ismerkedtem meg a szociográfiai irodalommal, a falukutatókkal. Nagy hatással volt rám Kovács Imre, Németh László, Illyés Gyula, Erdei Ferenc és Szabó Zoltánnak a 30-as években kibontakozó munkássága. Atyai barátomnak tekintettem Bibó Istvánt... Hasonlóan nagy hatással volt gondolkodásomra az emberi szabadság, a liberalizmus egész gondolatvilága. A liberális értékeket mindig nagyra becsültem.... Végül szintén nagyon fontos számomra a kereszténység és Európa. Ez nem feltétlenül vallási vagy egyházi elkötelezettség, hanem a kereszténységre, mint kultúrára, etikára, szellemiségre gondolok. Nyilvánvaló, hogy az emberek életében - a vallásos érzülettől függetlenül - meghatározó, hogy mely kultúrkörben nőttek fel. Ilyen értelemben Európára a keresztény szellemiség jellemző, mint ahogy más területekre az iszlám vagy hindu filozófia nyomja rá bélyegét."[6]

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 12 évig tanult - előbb nappali (1950-54), majd kiegészítő szakon -, s szerzett magyar-történelem szakos tanári, levéltáros, könyvtáros és muzeológus diplomát, de hallgatott jogi stúdiumokat, néprajzi, orientalisztikai, antropológiai és közgazdasági előadásokat is. A Magyar Országos Levéltárban kezdett dolgozni, majd az Eötvös József Gimnáziumban tanított. 1956 tavaszától-nyarától diákjaival együtt részt vett a politikai eseményekben; ott voltak október 6-án a Batthyány-örökmécsesnél lezajlott tüntetésen, majd október 23-án, a forradalom kezdetén, valamennyi fontos színhelyen. Alapítója lett a Keresztény Ifjúsági Szövetségnek, amelyet elsősorban piarista öregdiákok hoztak létre, s természetesen, illetve szükségszerűen részt vett a Kisgazdapárt újjászervezésében is. Náluk lakott Kovács Béla, a párt vezetője, aki a Nagy Imre-kormány államminisztere lett, s a forradalom leverése után is Antall Józseféknél jöttek össze egy ideig a politikusok: kisgazdapártiak, parasztpártiak és szociáldemokraták.

1956. november 1-jétől a Kisgazdapártnak és a kormánynak dolgozott, részt vett a különböző politikai tervezetek elkészítésében, majd ezek alapján a forradalom leverését követő politikai kibontakozási tervezetnek (1956. november 16.) is egyik megfogalmazója volt.[7] Többpártrendszeren alapuló demokratikus kibontakozást javasolt, az ország függetlenségének visszaállításával. Közjogi és kormányzati jogforrása az 1946-os alkotmányos *status quo* és az 1956. október 23-i forradalom. Társadalmi formája pedig az előző évtized folyamán, vagyis 1945-1956 között „megszületett demokratikus és

[6] Antall József: *Modell és valóság*. 400.
[7] *História*, 1988/6.

szocialista vívmányok felmutatásán alapuló társadalmi rend". A forradalom idején több diplomáciai akcióban is szerepet vállalt, így Göncz Árpád révén bekapcsolódott a Menon indiai nagykövettel folytatott tárgyalásokba, aki egy időben megpróbált közvetíteni a magyar pártok és a szovjet vezetés között. November 1-jén Tildy Zoltán felajánlotta neki, hogy a magyar delegáció titkáraként vegyen részt abban a küldöttségben, amely Varsóba menne, ahol a szovjetekkel is tárgyalnának a csapatok végleges kivonásáról, illetve a Varsói Szerződésből való kilépésről.

A forradalom leverése után a szovjet és a magyar hatóságok letartóztatták, majd szabadlábra helyezése után is többször kihallgatták; vizsgálat folyt ellene, később a belső elhárítás figyelte. Előbb fegyelmi eljárással áthelyezték a Toldy Ferenc Gimnáziumba, majd 1959-ben eltiltották a tanítástól. Később könyvtáros lett, majd a publikációs tilalom feloldása után 1963-tól jelenhettek meg tudományos dolgozatai. Mint a 19. századi magyar történelem kutatója politika- és művelődéstörténeti munkásságot folytatott, s az orvostörténeti szakterület ismert kutatója lett. 1964-től kiemelkedő szerepe volt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltár megszervezésében, amelyet nemzetközileg is ismert intézetté tett. Végigjárta a kutatói ranglétrát, s 1984-ben a múzeum főigazgatója lett. Onnan hívták el miniszterelnöknek.

Az aktív politikába csak 1988-ban kapcsolódott be újra. Kezdetben az újjáalakuló Kisgazdapárt felé tájékozódott – felkérték a főtitkári tisztségre is –, a párton belüli személyi torzsalkodást látva azonban eltávolodott tőlük, s a Magyar Demokrata Fórum iránt kezdett érdeklődni. A főtitkári funkciót felajánlotta neki a Kereszténydemokrata Néppárt is, s hasonló ajánlatot kapott a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaságtól. 1956-ban vallott felfogásához hasonlóan az volt a célja, hogy középpártot, illetve pártkoalíciót segítsen megteremteni. Az MDF-hez csatlakozását így indokolta: „Személyes barátság révén: Csoóri Sándor és Szabad György hívására mentem. Természetesen nemcsak a baráti hívó szónak engedtem, hanem vonzott az az eszmekör és szándék, melyet a Demokrata Fórumban tömörülők vallottak. Az itt megfogalmazott gondolatok felölelték azokat a politikai hagyományokat, melyeket részben a Nemzeti Parasztpárt (Petőfi Párt) és a Független Kisgazda Párt, részben a Barankovics-féle Demokrata Néppárt képviselt. Az MDF olyan politikai szervezet, melyben ez a három irányvonal együttesen jelent meg, és bebizonyosodott, hogy ezek jól integrálhatók. A szociális és a liberális elem, a keresztény és a nemzeti gondolkodás egymást nem zárja ki; ellenkezőleg, erősíti."[8] Más alkalommal pedig ezt mondta: „Reméltem, hogy itt együttesen találhatom meg azt, amit én nem egymást kizárónak tekintek, hanem alkalmasnak arra, hogy egy európai értelemben vett néppárt alakuljon ki. Olyan, amelyik megőrzi a nemzeti tradíciókat, de azt a kereszténydemokráciának elkötelezett európaisággal teszi."[9]

Antall József részt vett, de nem szólalt fel a Demokrata Fórum egyesületté alakulását kimondó 1988-as lakitelki tanácskozáson, viszont már csaknem programot sejtető beszéddel lépett fel az MDF 1989. márciusi első országos gyűlésén. Az Ellenzéki Kerekasztal ülésein kezdetben csak alkalomszerűen vett részt. Állandó képviseletet csak a nemzeti egyeztető tárgyalások megindulásakor, 1989. június 13-tól vállalt, s a megállapodások aláírásáig megszakítás nélkül képviselte az MDF-et. Lényegében itt

[8] Antall József: *Modell és valóság*. 402.

[9] Uo. 428.

vált előbb politizáló körökben, majd országosan ismertté. A megjelent források, illetve jegyzőkönyvek egyértelműen bizonyítják, hogy jelentős, olykor döntő szerepe volt számos konkrét alkotmányjogi megoldás kidolgozásában, elfogadtatásában, ideértve a kulisszák mögötti alkukat is. A tárgyalások sikeres befejezése után, 1989 októberében az MDF második országos gyűlése választotta a párt elnökévé, amely tisztséget haláláig viselte.

Mint pártelnök különösen nagy súlyt helyezett a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére, személyesen irányította az MDF külpolitikai munkacsoportját. Pártját elsőként vették fel az Európai Demokratikus Unióba, ahol őt alelnökké is megválasztották. Közben az Emberi Jogok Ligájának (1988), valamint az Európa Mozgalom (ennek is alelnökévé választották) magyarországi szervezetének megalakításán is dolgozott. Európa egységéért folytatott munkáját, valamint hazánk európai kapcsolatainak bővítésére tett erőfeszítéseit 1991-ben Robert Schumann-díjjal jutalmazták.

1990 elejétől kiélezett politikai küzdelmek közepette folyt a választási kampány. A kétfordulós (március 25. és április 8.) választásokat az MDF nyerte, s mint a választások győztese az ország kormányozhatósága érdekében április 29-én megállapodást kötött a legerősebb ellenzéki párttal, az SZDSZ-szel. Antall, miután a békés átmenet és a fokozatosság híve volt, saját felelősségére határozta el, hogy egyedül folytatott tárgyalásai után csak a kész eredményt közli pártjával. A tárgyaló felek és a megállapodás kiindulópontja az volt, hogy a két legnagyobb párt egyetért abban: mind a kormányzati, mind az ellenzéki pártok különleges felelősséget viselnek a nemzet előtt, hogy a születő demokratikus intézmények megszilárduljanak és az ország kormányozható legyen, ezért a közjogi kérdésekben egyetértésre kell jutni.

Ennek érdekében megállapodtak abban, hogy hatályon kívül helyezik az 1987. évi XI. tv. társadalmi vitákról szóló paragrafusait, amelyek a parlamentarizmus hiányát leplezték, és így akadályozói lehettek a szabadon választott országgyűlés munkájának. Megállapodtak továbbá az alkotmánymódosításban, amelynek a következő területeket kellett érintenie: az 1989. szeptember 18-i háromoldalú tárgyalásokat lezáró megállapodások jogállami vonatkozásának alkotmányba iktatása; az 1946. évi I. tc.-nek megfelelően kell helyreállítani a köztársasági elnök státusát; módosítani kell a kormány hivatalba lépésének eljárását oly módon, hogy a választás csak a miniszterelnök személyére vonatkozzon, a minisztereket pedig a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki; az alkotmányban rendezni kell a Magyar Nemzeti Bank és az Állami Számvevőszék státusát; a jövőben ki kell iktatni az alkotmányból az alkotmányerejű törvény fogalmát, és helyette taxatíve fel kell sorolni azokat az alapintézményeket és alapjogokat, amelyeknek törvényi szabályozásához minősített többség kell. A minősített többség a leadott szavazatok kétharmada. Bizonyos mértékig kiterjesztik a köztársasági elnök jogát a parlament feloszlatására; a miniszterelnök megválasztása abszolút többséget igényel, s vele szemben bizalmatlansági indítványt lehet beterjeszteni „konstruktív bizalmatlansági indítvány" formájában. Az alkotmánymódosítást követően az Országgyűlés haladéktalanul megválasztja a köztársasági elnököt, de a betöltendő fontosabb közjogi tisztségekről külön döntenek.[10]

[10] Közli: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon 1985–1991*. 262–267.

Az 1990. május 2-án összeült új Országgyűlés május 23-án elfogadta Antall József jobbközép irányzatú programját.[11] „Magyarországon forradalom zajlott le, amely ha követel is még lemondást és türelmet, mégis mindnyájunk számára az emberi jogok teljes körű szabadságát hozza el, az egyéni és nemzeti méltóság helyreállítását, a tehetség és a jobbra törekvés kibontakozását dicséri, és véget vet a kettős nyelv, a hazugság és az elhallgatott igazságok négy évtizedes országlásának - hangsúlyozta a miniszterelnöki programbeszéd. - ...A békés forradalomhoz belátásra volt szükség, a hatalom és az ellenzék együttes igyekezetére, a végletek elkerülésére."

A koalíciós (MDF, FKP és KDNP) kormány négy alapelv szellemében kívánt működni. Ezek: a szabadság, a népfelség, a szociális piacgazdaság és az európaiság, az európai integráció megvalósításának elve. A belpolitikában síkraszállt a demokratikus, pluralista rendszer, a jogállamiság helyreállítása, a gazdasági szabadság, a modern piacgazdaság működtetéséhez szükséges intézmények és infrastruktúrák megteremtése mellett. A karitatív tevékenység és az „egészséges család" megalapozásának (hatékony magzat- és gyermekvédelem, a gyermekek testi, szellemi és lelki fejlődésének elősegítése, a társadalombiztosítás átalakítása, szabad orvosválasztás stb.) támogatását ígérte.

Antall kormánya stratégiai fontosságú kérdésnek tekintette a környezetvédelem, a lakásellátás és lakásgazdálkodás, a nevelés, oktatás és művelődés ügyét. A tudományos kutatás fejlesztése keretében serkenteni kívánta az egyetemi kutatás fejlődését, egészségtelen szerkezetének átalakítását. Az egyetemeket tudományos központokká és egyben valódi univerzitásokká kívánta tenni. A művészeti tevékenységet nem szabad kiszolgáltatni a piaci viszonyoknak, ezután is állami támogatásban kell részesíteni. Anyagilag és erkölcsileg rehabilitálni fogják a korábban politikai okokból elítélteket, teljes mértékben helyreállítják az egyházak működési feltételeit, gazdasági autonómiáját és „történelmi szerepét". Szerepelt még a programban a tényleges bírói függetlenség, a bírói testületek és szervezetek autonómiájának visszaállítása, az eljárásjogok korszerűsítése, modern önkormányzati alapelvek és törvény megalkotása, szociális védőháló a hátrányos helyzetűek számára, a külföldi eladósodás megállítása, az infláció megfékezése, a privatizációs program és a versenytörvény kidolgozása, az államháztartás reformja, magyar és külföldi bankok alapítása, mezőgazdasági tulajdonreform. A külpolitikában Magyarország függetlenségét és a nemzeti érdekek elsődlegességét vallotta, a kapcsolatok elmélyítésére törekedett minden demokratikus berendezkedésű állammal. „Tekintettel arra, hogy a magyarság egyharmada határainkon kívül él - mondotta a miniszterelnök - a magyar államnak különleges felelőssége a magyar nemzet mint kulturális és etnikai közösség megmaradásának támogatása mindenütt. Ezért állunk ki - a fennálló nemzetközi szerződések tiszteletben tartásával, azok szellemében - a határainkon kívül élő magyar közösségek önrendelkezési jogának megtartása mellett, a szomszéd államok kormányainak kinyilvánított ígéreteivel is összhangban... Külön hangsúlyt helyezünk a határainkon túl élő, az egykori történelmi Magyarország területén élő magyar kisebbségek mellett a nyugati magyar emigrációval való kapcsolatunkra is, és a nyugati magyar emigráció problémakörének rendezésére törekedve kívánjuk, hogy megtartva akár állampolgárságukat, ugyancsak vállalkozzanak a híd vagy nemzetük érdekében a népi diplomácia feladatkörének ellátására." A hosszú idő után szabadon választott Országgyűlés működésének négy esztendeje alatt megteremtette a demokratikus jogállam intézményrendszerének jogi alapjait.

[11] Antall József: *Modell és valóság*. 42–71.

Antall József és kormánya már 1990 őszén nehéz helyzetbe került. A miniszterelnök súlyosan megbetegedett, nem sokkal később kiderült, hogy halálos kór támadta meg a szervezetét. Októberben pedig az egész ország életét napokra megbénította a taxisblokád, amelyhez a fuvarozók is csatlakoztak. Október 28-án este a munkavállalók, a munkaadók és a kormány közötti kompromisszumos megállapodással fejeződött be a tiltakozó akció. Ebben kiemelkedő szerepe volt a miniszterelnöknek, aki betegágyáról irányította a tárgyalásokat, s tárgyalt külföldi kormányfőkkel. Az azóta híressé vált „pizsamás" interjúban külön is hangsúlyozta: „Természetesen a kormány nem fog semmiféle eljárást kezdeményezni e polgári engedetlenségi mozgalomnak a résztvevői ellen, ezt nyugodtan kijelenthetem. Persze ez nem vonatkozhat arra, ha valaki autókat tör össze, vagy garázdálkodik. De a politikai mozgalom résztvevői ellen a kormány nem tesz semmit."[12]

Antall József miniszterelnök a legjobb eredményeket a külpolitikában érte el. A szovjet csapatok távozása, a Varsói Szerződés felbontása, hazánk felvétele az Európa Tanácsba, a visegrádi régiótömörülés kialakítása, a kisebbségi sorban élő magyarság kérdésének középpontba állítása stb. mind-mind az ő nevéhez fűződik. Érték csalódások is elsősorban koalíciós partnereinek és saját köreinek teljesítménye kapcsán. A privatizáció problémája az egész ciklus idején jelen volt a parlamenti csatározásokban, hasonlóan az EXPO, a világkiállítás kérdése, a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer körüli nézeteltérések. A sok vita szintén növelte a politikai feszültséget, de leginkább az, hogy Antall József és kormánya - nyugati figyelmeztetések hatására - vállalta a felelősséget a Kádár-rendszer utolsó két évtizedében felelőtlenül felvett hatalmas kölcsönök törlesztéséért. A kormány népszerűsége 1992 elejétől fokozatosan csökkent, s az MDF-et is egyre inkább belső konfliktusok terhelték. 1993-tól a miniszterelnök többször kényszerült olyan kezelésre, hogy Boross Péter belügyminiszter, kijelölt helyettese és utóda irányította a kormányzati munkát és határozta meg az arculatát. Antall Józsefnek nem sikerült feloldania az MDF-en belüli feszültséget sem, annak ellenére, hogy sokan önként, mások kizárással távoztak a pártból.

1993. december 12-én délután, nagy türelemmel viselt hosszú betegség után Antall József elhunyt. Országházi ravatalánál százezrek róttták le kegyeletüket. Temetése december 18-án a Kossuth téren kezdődött, ahonnan a gyászmenet gyalog haladt a Kerepesi temetőbe. „A piaristáknál tartott gyászmise, a parlamenti ravatal és az ágyútalp a haldokló végakarata - írja biográfusa. - Igen, Antall József hivatalban lévő miniszterelnökként akart meghalni, és hivatalában meghalt miniszterelnöknek kijáró végtisztességet kívánt."[13] Az ország miniszterelnökében igazi úriembert és nagy magyar demokratát temetett és gyászolt.

[12] Uo. 451.

[13] Debreczeni József: *A miniszterelnök*. 374.

BALOGH ISTVÁN
1894–1976

„Balogh, az élni vágyó tisztelendő, a politikában már nem vetette meg a hamiskártyás előnyeit sem - írta a szociáldemokrata *Népszava* 1947 nyarán. - Kétségtelenül szereti a képeket, de nem annyira a műértő, mint inkább a képkereskedő szenvedélyével."[1] Balogh István plébánosként valóban rendhagyó módon viselkedett. Kedvelte az élet örömeit, gyönyörűséget lelt a művészetekben. A koalíciós években a magyar belpolitikában Talleyrand szerepét kívánta betölteni, jóllehet a nagy francia példakép diplomáciai képességeinek közel sem volt a birtokában.

Kikeresztelkedett zsidó polgári családból származott. Nagyszombatban érettségizett, majd a teológiai főiskolát Temesvárott végezte el, 1918-ban szentelték pappá. A budapesti és a szegedi tudományegyetemen filozófiát is hallgatott, s doktorátust szerzett. 1926-tól szolgált káplánként a szegedi belvárosi plébánián, majd 1933-tól 1946-ig szeged-alsóközponti plébános. Egyik kezdeményezője volt a Szegedi Szabadtéri Játékoknak, s hamar bekapcsolódott a sajtómunkába, majd a politikába is. Megalapította és szerkesztette a szegedi *Katolikus Tudósítót*, és a tanyavilágban élők számára a *Tanyai Újságot* (1936–1938). Ezután egészen 1944-ig a *Délmagyarország* című polgári liberális napilap társtulajdonosa - őt kereste meg Erdei Ferenc és Révai József 1944 novemberében, akiknek kezdeményezésére megalakította Szegeden a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártot (FKgP), lapját pedig a koalíciós pártok rendelkezésére bocsátotta. Az FKgP képviseletében részt vett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakításában, s 1944. december 16-án Szegeden, a nemzeti bizottság által rendezett népgyűlésen beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Balogh páter 1944 november-decemberétől a kommunisták egyik leghűségesebb kiszolgálója.

1944. december 21-én, az Ideiglenes Nemzetgyűlés alakuló ülésén Balogh István terjesztette be a Nemzetgyűlés szózatát, melynek zárógondolata s egyben legfontosabb mondanivalója, hogy „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásával új fejezete kezdődött a magyar történelemnek. Megkezdődött a független, szabad, demokratikus Magyarország építése!"[2] Másnap, december 22-én megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökségi államtitkárának. Egy ideig ő vezette a miniszterelnökség sajtóosztályát, s a kormány félhivatalos lapjaként újraindította a *Magyar Nemzetet*. 1945. január 20-án Moszkvában Gyöngyösi János külügyminiszterrel és Vörös János honvédelmi miniszterrel együtt aláírták a fegyverszüneti egyezményt.

[1] *Népszava*, 1947. augusztus 24.
[2] *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója*. Athenaeum, Budapest, 1946. 10.

Közben pártkarrierje is egyre feljebb ívelt: 1944 decemberétől a Kisgazdapárt ideiglenes országos vezetőségének tagja, 1945. augusztus 20-án beválasztották a párt országos intézőbizottságába, 1946 szeptemberében az FKgP Politikai Bizottságába. Miután a szovjet megszálló hatóságok letartóztatták és elhurcolták Kovács Béla főtitkárt, 1947. február 19-től 1947. június 3-ig Balogh István az FKgP főtitkára. E rövid néhány hónap alatt - bár katolikus pap - egyik támogatója a fakultatív vallásoktatás bevezetésének (ez a probléma 1947 tavaszán-kora nyarán, még mielőtt döntés születetett volna róla, a történelmi egyházak és Mindszenty József tiltakozása miatt egyelőre lekerült a politikai élet napirendjéről). Május végén és június első napjaiban Baloghnak szerepe volt Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatásában, és abban, hogy Rákosiék a magyar miniszterelnököt külföldön maradásra kényszerítették. Május 30-án Rákosi kérésére Balogh István közölte Gordon Ferenc svájci magyar nagykövettel, hogy Nagy Ferenc térjen haza és mondjon le, majd a Nagy Ferenccel történt telefonbeszélgetése után a lemondás időpontját illetően félreinformálta a hírközlő szerveket.

1947 nyarán, a Kisgazdapárt széthullása idején Révai József, a Magyar Kommunista Párt főideológusa a következőket mondta: „Nekünk semmi kifogásunk nem lenne, ha még több párt indulna a választásokon, ha sikerülne elérni azt, hogy a kisgazdapárt ne csak háromfelé bomoljon, hanem még egy újabb csoport válna le a kisgazdapártról."[3] E koncepció jegyében született meg a Balogh István vezette Független Magyar Demokrata Párt (FMDP). Balogh, még mielőtt lemondott volna kisgazdapárti főtitkári tisztségéről, és kilépett volna a pártból, pártalakítási céljairól Rákosi Mátyást is tájékoztatta. Az MKP főtitkára nem emelt kifogást Balogh páter pártalakítási akciója ellen, sőt támogatta azt. Balogh 1947. június 3-án levelet írt Dobi Istvánnak, az FKgP elnökének, és ebben egészsége „teljes összeomlására" hivatkozva közölte, hogy nem tud eleget tenni főtitkári megbízatásának. Egyúttal arra kérte Dobit, hogy az FKgP vezetőségével együtt járuljon hozzá három-négy heti szabadságolásához, majd ezt követően kilépett a pártból. Lemondott miniszterelnökségi államtitkári tisztségéről is, és a pártalapításhoz szükséges némi pénzt magához véve, június elején elhagyta hivatalát.

Az FMDP 1947. július 20-án bontott zászlót. „Hangsúlyoznom kell - állapította meg Balogh páter első nyilatkozatában -, hogy az új párt nem tagja a koalíciónak, de ez nem jelenti, hogy harcot hirdet a koalíció ellen. Ellenkezőleg, az új párt a koalíciónak konstruktív ellenzéke kíván lenni, kritikát gyakorol. De nem az ellenségeskedés kedvéért, hanem az építés szolgálatában."[4] A párt „vezérkarát" Balogh István pártelnökön kívül a Kisgazdapártot 1947 februárjában önként elhagyó Parragi György ügyvezető alelnök és a Parasztpártból Kovács Béla letartóztatása (február 25.) után kilépő Kovács Imre neve fémjelezte. Az FMDP „középpártként" kívánt egyensúlyozni a kommunisták és a kemény ellenzék (Demokrata Néppárt, Magyar Függetlenségi Párt) között, de az ebből adódó konzekvenciákat már nem volt képes levonni. A kibontakozó választási harc során először Pfeiffer Zoltán, a Magyar Függetlenségi Párt vezetője használ-

[3] PIL 274. f. 16/132. ő. e.
[4] *Magyar Nemzet*, 1947. július 20.

ta velük kapcsolatban a „műellenzék" elnevezést, illetve minősítést, amit (a kommunisták kivételével) a többi párt is átvett.

A „műellenzékiség" vádját Parragi György a következő „magyarázattal" igyekezett visszautasítani: „Nem vagyunk hajlandók a magyar demokráciát hátba támadni, és egy minden realitástól elrugaszkodó ellenzékieskedéssel megvalósíthatatlan délibábokat varázsolni a magyar nép elé, s felelőtlen jelszavak lidércfényével olyan ingoványba csalogatni, amelyben elmerül, és nem tud kiszabadulni... Mi a demokráciával szemben nem az ellenforradalmat képviseljük, hanem a szabad és független bírálatot. Nem akarjuk híveinket internálótáborokba juttatni, és azután, ha bajba kerülnek, cserbenhagyni."[5] Az FMDP az augusztus 31-i országgyűlési választásokon egyébként 5,2% szavazatot szerzett, és 18 képviselővel bekerült az új Országgyűlésbe.

A választások után a párt felemás politikai magatartást tanúsított. Szeptember első napjaiban a Kisgazdapárttal kezdett tárgyalásokat az egyesülésről, ami váratlanul érte a politikai pártokat. A munkáspártok helytelenítették, de a Parasztpárt vezetősége is határozottan megállapította, hogy a Balogh-párt „nem térhet vissza a koalícióba"; ezután a felek természetesen „elnapolták" a további tárgyalásokat. Szeptember végén–október elején az FMDP képviselői együttműködést ajánlottak fel a Polgári Demokrata Pártnak is, de ez sem járt sikerrel. Novemberben a Magyar Függetlenségi Párt rovására szeretett volna petíciós úton újabb mandátumokhoz jutni, a Választási Bíróság azonban ezt is elutasította. „Műellenzéki" magatartásukat jól szemlélteti P. Ábrahám Dezsőnek, a párt vezérszónokának a Dinnyés-kormány programja feletti vitában elmondott beszéde: „Mi nem akarunk a kákán görcsöt keresni. Mi ellenzéki párt vagyunk, fenntartjuk magunknak a kritika jogát, ami természetesen joga minden ellenzéknek, sőt a napokban volt szerencsém a kommunista párt egy igen tiszteletreméltó vezetőjével beszélni, aki a beszélgetés alkalmával szinte felhívott és feljogosította az ellenzéket arra, hogy még irányító tevékenységet is gyakoroljanak a kormányzati programokban. Ennek is szívesen eleget teszünk ama nagy cél érdekében, hogy ezt az országot a mai válságos és kétséges helyzetéből mielőbb ki tudjuk emelni."[6] Ezután az FMDP „középpárt szerepét" hangoztatva azt is kijelentette, hogy a munkáspártokkal nem ellenségként, hanem csak „ellenfélként" állnak szembe. A „tiszta demokrácia" alapján sem balra, sem jobbra egy lépést sem kívánnak tenni, amiből természetesen az is következett, hogy a kormányprogramot illetően sem pró, sem kontra nem foglaltak állást.

Az elkövetkező hónapokban is hasonló magatartást tanúsítottak a parlamentben, sőt vidéki szervezeteikben sem fejtettek ki aktívabb politikai tevékenységet. A párt képviselői megelégedtek azzal, hogy időnként hallatták hangjukat az Országgyűlésben, és élvezték a képviselőséggel járó előnyöket. Jellemző volt az is, hogy 1948 nyarán, az egyházi iskolák államosításakor, a törvényjavaslat név szerinti szavazásakor a pap vezette párt a döntést a képviselők „lelkiismeretére bízta". E magatartásért a katolikus püspöki kar és személyesen Mindszenty hercegprímás Balogh Istvánt tette felelőssé. Mindszenty ezután Hamvas Endre csanádi püspök útján arra szólította fel Balogh Istvánt, hogy szüntesse be politikai tevékenységét, mert ha ez nem következne

[5] *Magyar Nemzet,* 1947. augusztus 15.

[6] *Országgyűlési Napló,* 1. k. Budapest, 1948. 211.

be, akkor a *suspensio* büntetést (a papi funkciók végzése alóli felfüggesztést) szabja ki rá, ezt a katolikus püspöki kar már korábban elhatározta. Balogh nem tett eleget a bíboros prímás óhajának, sőt a párt lapja, a *Magyar Nemzet* augusztus 1-jén olyan vezércikket közölt, amely teljes egészében elítélte Mindszenty hercegprímás tevékenységét.

„Mindszenty József nem mint főpap – olvasható a cikkben –, hanem mint egy XX. századbeli Bakócz Tamás-féle zászlósúr korszerűtlen jelmezében, vérttel és sisakkal, harci lobogóval, nem kereszttel, hanem karddal jelentkezett a magyar katolikus egyház élén." Majd a „névtelen" cikkíró azt is kifejtette, hogy mindazok, akik Magyarországot ilyen politikai és nagyhatalmi törekvések szolgálatába szeretnék állítani, akik sajnálják a nagybankok vezéreit, s a politikában fordulatot (értsd: elutasítják a kommunisták korabeli törekvéseit – *I. L.*) akarnak végrehajtani, „Mindszentyben látják a politikai vezérüket, a politikust követik és nem a lelkipásztort." A cikk megjelenése után a *suspensio* büntetés életbe lépett. Balogh István azonban nem mondott le mandátumáról, s az FMDP politikai tevékenysége is egyre inkább „halványult". Vezetői azonban érvényesülésük érdekében továbbra is készek voltak együttműködni a hatalom birtokosaival, korábban az MKP, ekkor már a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) vezetőivel.

Baloghék 1948 őszén részt vettek azokon az előkészítő tárgyalásokon, amelyeket az MDP kezdeményezett az egypártrendszerre való áttérést szolgáló új Függetlenségi Népfront létrehozására. Balogh István újévi nyilatkozatában már hangsúlyozta, hogy „a konstruktív ellenzéki politika is kezd mind kevésbé eredményes lenni", s egyúttal azt ajánlotta híveinek, hogy ezután az MDP-vel szorosabban együttműködve, akaratukat „a nemzet egyetemleges érdekeinek alávetve" vegyék ki részüket az ország demokratikus továbbfejlesztésére irányuló nagy munkálatokból.[7] A Balogh-párt vezetősége még 1949. február 1-jén, a Magyar Függetlenségi Népfront Ideiglenes Országos Tanácsának megalakulása napján értekezletet tartott. Levelet intéztek Rákosi Mátyáshoz, a népfront elnökéhez, ebben az FMDP egyöntetű határozatára hivatkozva állást foglaltak a program végrehajtása mellett, s bejelentették csatlakozási igényüket. A csatlakozás után az MDP kívánságára azonnal végrehajtották a szükséges politikai és szervezeti változásokat, s így 1949. március 15-én, a Magyar Függetlenségi Népfront első kongresszusán már a népfrontot alkotó pártként jelenhettek meg.

Balogh Istvánt beválasztották a Magyar Függetlenségi Népfront Országos Tanácsának Elnökségébe, Parragi György pedig az Országos Tanács tagja lett. Az 1949. május 15-i, első „népfrontos" választáson kilenc esélyes helyet kapott az FMDP. A választások után a párt politikai pályafutása – ahogy az MDP kivételével a többi, „papíron még létező" párté is – befejeződött, bár hivatalosan nem oszlatták fel. Balogh István 1949 augusztusától 1951 decemberéig az Elnöki Tanács tagja lett, 1950-ben egyik vezetője a papi békemozgalomnak. 1951 után az MDP vezetésének már nem volt szüksége rá. Egy kis börzsönyi falu, Kemence plébánosa lett, majd 1953-ban visszakerült Budapestre, ahol 1976-ban bekövetkezett haláláig lelkészkedett, miközben 1968-ban címzetes pordánymonostori apát lett. Az 1956-os forradalom leverése után még tárgyalásokat folytatott a Kádár-kormány vezetőivel a politikai életben való esetleges részvételéről, de szolgálataira már nem tartottak igényt.

[7] *Magyar Nemzet,* 1949. január 1.

BARANKOVICS ISTVÁN
1906–1974

„Barankovics István a szociális reformok és demokratikus értékek mellett elkötelezett, széles látókörű gondolkodóként, az újságíró kifejezőkészségével és a politikus gyakorlati tapasztalatai alapján fogalmazta meg a keresztény társadalmi tanítás és a demokratikus hitelesség alapértékeit - állapítják meg jogosan és tényszerűen az életét és munkásságát bemutató kötet szerkesztői. Valóban, a keresztény reformnemzedéknek fokozatosan kibontakozó, végül is meghatározó személyisége volt. Nevéhez fűződik a korszerű és hiteles kereszténydemokrata politika életre keltése Magyarországon, egy időben a hasonló nyugat-európai folyamattal, és elsőnek, egyedülállóan a háború utáni kelet-közép európai-térségben."[1] Barankovics István előbb újságíróként, 1945 után pedig a Demokrata Néppárt élén ellenzéki politikusként küzdött a keresztény és a demokratikus értékekért, majd 1949 után az emigrációban is folytatta ezt a közéleti és publicisztikai hivatását.

1906. december 13-án született az akkor Szabolcs megyei Polgár községben. Szülei a helyi katolikus népiskolában tanítottak, tőlük kapta az indítást későbbi nagyívű pályájához. Tehetségére egri cisztercita tanárai már gimnáziumi éveiben felfigyeltek, s felhívták rá Szmrecsányi Lajos egri érsek figyelmét. 1925-ben érettségizett, további tanulmányaiban Szmrecsányi támogatta; az érsek ösztöndíjasaként került a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogi fakultására. Barankovics István a húszas évek második felében joghallgatóként kapcsolódott be a fiatal katolikus értelmiség szociális reformokra törekvő mozgalmába. 1928-ban az országos Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség főtitkára lett. Egyetemi tanulmányait megszakítva újságíró lett, csatlakozott a Bartha Miklós Társasághoz, majd az abból kiváló Wesselényi Reform Klub Intéző Bizottságának tagjaként komoly „szellemi harcot vívott" a korabeli konzervatív nagybirtokosérdekekkel szemben. 1931-ben tagja lett annak a Prohászka Ottokár Társaságnak, amely a társadalmi kérdések megoldását szorgalmazta keresztény valláserkölcsi alapon. Nézeteinek alakulására döntő hatással volt Szekfű Gyula, Sík Sándor, Pethő Sándor, Griger Miklós és mások munkássága. 1937 márciusában gróf Dessewffy Gyula *„Az Ország Útja"* névvel államtudományi és nemzetpolitikai folyóiratot indított, s társszerkesztőnek Barankovics Istvánt választotta maga mellé.

[1] *Barankovics István öröksége. A modern magyar kereszténydemokrácia atyja.* Szerk.: Kovács K. Zoltán–Rosdy Pál. Barankovics István Alapítvány, Budapest, 1997. 3.

A lap programját megfogalmazó írásában Barankovics - egyebek mellett - a következőket írta: „Meggyőződésünk, hogy Magyarországon olyan mélyreható szociális, gazdasági, kulturális és társadalmi változások elodázhatatlan szükségessége jelentkezik, amelynek megvalósulása egyértelmű az új ország születésével. Ma a fennálló társadalmi, gazdasági, szociális és politikai rend erkölcsi létminimuma a népeszmékké vált reformigények haladéktalan megvalósítása ... Semmi áldozat sem elég nagy, s minden halogatás végzetes, amely elősegíti, illetőleg késlelteti az új ország születését."[2]

Barankovics István már politikai pályája kezdetén - ez a harmincas évek közepére tehető - sem vállalt részt a hivatalos kereszténypárti politikában, sőt gyanakvással nézte mind a gömbösi politikával azonosulókat, mind az akkor kibontakozó „hivatásrendi" mozgalmakat. Mint a keresztény világnézet ideológiai szószólója, tudományos szakszerűséggel foglalkozott a szabadság és a demokrácia védelmével, a társadalmi átalakulás problémáival. Hirdette a földreformot, a szellemi elit, a munkásság és a parasztság összefogásának időszerűségét. Ebből a szemléletből és politikai magatartásából következett, hogy kiállt Féja Géza mellett, amikor a *Viharsarok* című monográfiája miatt a bíróság öthavi fogházbüntetésre ítélte. „*A Viharsarok* perében csak büntetőjogi vonatkozásban fogja kimondani a végső szót a felső bíróság - írta *Az Ország Útján* hasábjain. - Abban a másik, nagyobb és sorsdöntőbb perben, mellyel egy nép követeli jogát és helyet az élet asztalánál, megnyugtató ítéletet csakis a hivatásának végre tudatára ébredt társadalom cselekvő segítsége hozhat, népünk szociális megváltása által."[3]

Amikor 1939 augusztusában Dessewffy Gyula átvette a kisgazdapárti *Kis Újság* kiadását, a lap egyik szerkesztője és külpolitikai rovatának vezetője Barankovics István lett. Reális nemzetközi helyzetelemzései - a hitleri Németország felől fenyegető veszélyről, a nemzetközi politikai és katonai erőviszonyokról - ellensúlyozták a korabeli hivatalos propagandát. Az 1940-es évek elején már eljutott a katolikus antifasiszta és kereszténydemokrata táborba. Így részese lett a Magyar Történelmi Emlékbizottságnak és a háborúellenes akcióknak. „Március népe - március nemzete" - című írása megjelent az Emlékbizottság *Petőfi útján* című kötetében. Barankovics ebben a cikkében a szabadság és egyenlőség gondolatát a nemzeti függetlenség és a társadalmi igazságosság kapcsolatának kifejtésére használta fel: a nép nemzetté válása a feltétele a nemzeti függetlenségnek és a társadalmi haladásnak. 1943 májusában Barankovics - Pethő Sándor után - átvette a *Magyar Nemzet* főszerkesztői tisztét. Bemutatkozó vezércikkében (1943. május 13.) ismét hitet tett a független magyar állameszme mellett, és elutasította az új pogány eszmeiséget, a diktatúra minden változatát. Kiállt az emberi jogok egyenlősége mellett, tekintet nélkül fajra, felekezetre és nemzetiségre. Ebben az időben a lap a függetlenségi törekvések, a háborúellenes írások szinte egyetlen legális fóruma volt.

1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot, és a Gestapo az elsők között foglalta le és dúlta fel a *Magyar Nemzet* szerkesztőségét. A lapot betiltották. Az utcára került főszerkesztő, aki az 1940-es évek elején ismét beiratkozott az egyetemre, 1944 júniusában befejezte jogi tanulmányait, és letette a doktori vizsgáját.

[2] *Az Ország Útja,* 1937/1. 3.

[3] *Az Ország Útja,* 1937/9. 60-63.

Amikor 1944. október 15-én a nyilasok átvették a hatalmat, Barankovicsnak is bujkálnia kellett. A nyilas uralmat és a főváros ostromát a ferencesek budai házában, szerzetesruhába öltözve vészelte át, ezért 1944 október közepén nem lehetett jelen a Keresztény Demokrata Néppárt megalakításánál. Budapest szabaddá válása után, 1945. február végén, a pártvezetőség megválasztásakor főtitkárnak választották, ezt a tisztséget megtartotta a párt feloszlatásáig.

A párt, Demokrata Néppárt néven, csak 1945. szeptember 17-én kapta meg az országos működési engedélyt. Így arra már kevés ideje és lehetősége maradt, hogy esélyesen induljon az október 7-i budapesti törvényhatósági és a november 4-i nemzetgyűlési választásokon. Nem is szólva arról, hogy a katolikus püspöki kar többsége gyanakvással fogadta a pártot, Mindszenty József hercegprímás pedig kimondottan ellenségesen viselkedett Barankovicsékkal szemben. Ez utóbbinak a személyi ellenszenven kívül az volt az oka, hogy amíg Mindszenty az új hatalommal totálisan szembefordult, és elutasított minden kompromisszumot, Barankovicsék az objektív helyzetből kiindulva a szükséges és lehetséges kompromisszumok árán való érdekérvényesítésre törekedtek, s hajlandók voltak tárgyalni a hatalmon lévőkkel. Barankovics István 1945. szeptember 25-én, a párt zászlóbontásakor így nem választási beszédet tartott, hanem ismertette a Demokrata Néppárt elvi és gyakorlati programját, a párt hosszú távú céljait. Kifejtette, hogy a DNP-nek nincs múltja, és elhatárolta magát és pártját a korábbi időszak „álkeresztény politikájától". „A kereszténység jelszavával történt annyi visszaélés után a Néppárt elítéli a kereszténység szent jelvényének politikai felhasználását, éppen úgy, mint a kereszténység politikai jelszóvá tételét, tekintélyének egy párt érdekében való kihasználását" – írta. Barankovics István a kereszténydemokrácia megteremtésének a híve volt, mégpedig olyané, amely „elsősorban magyar, ama Szent István-i útmutatás jegyében, hogy magyarokat csak magyar módra lehet kormányozni." Az új gazdasági és szociális rendet a természetjogra, az evangéliumi erkölcsi szabályokra és szociális tanításokra kell építeni. Megvédte a földreformot, tisztelte a magántulajdon elvét, és állást foglalt az államtól független, nem az állam „alá, hanem az állam mellé rendelt" egyház önállósága mellett. Külpolitikában a fegyverszüneti egyezmény döntéseiből indult ki, figyelembe véve azt is, hogy leghatalmasabb szomszédunk a Szovjetunió, a Duna-völgye népei pedig egymásra vannak utalva, de a cél nem lehet más, mint a „szabad magyarok független országa".[4] Mivel az említett okok miatt a DNP nem indult a nemzetgyűlési választásokon, a Független Kisgazdapárttal állapodott meg, hogy listáján két jelölt, két nagy tekintélyű tudós – Bálint Sándor és Eckhardt Sándor – indul, akik mandátumhoz is jutottak. Így a DNP parlamenti képviselete biztosítva volt.

Barankovics István nem jelöltette magát képviselőnek, de a politikai közéletben, ha ritkán is, azért hallatta a hangját. Megnyilatkozásai rendszerint ellentétesek voltak Mindszenty álláspontjával, így a köztük lévő feszültség nem csökkent, hanem növekedett. A hercegprímás ellene volt az államforma megváltoztatásának, sőt a kérdés napirendre tűzésének is. Barankovics a köztársasági államformáról szóló törvényjavaslat vitája idején a Vörös Hadsereg magyar nyelvű lapjának, az *Új Szó*nak nyilatkozva kijelentette: „...Meggyőződésünk szerint nyilván a királysági államforma hívei sem hiszik, hogy ez az államforma realizálható lenne, viszont a köztársaság mellett bel- és külpolitikai érdekek szólnak... a köztársaság megszavazásában nem kételkedünk."[5] Mindszenty helytelenítette a német nemzetiségű lakosság – köztük a volt Volksbundtagok – kitelepítését, amiről nemzetközi döntés született. Barankovics viszont azt hangsúlyozta, hogy a magyar népet mindig nagy nemzetiségi türelem jellemezte, mert nem vezeti nemzetiségi gyűlölet, de „azokat a svábokat, akik nem csupán német anyanyelvűnek vagy nemzetiségűnek vallották magukat, hanem akik a náci birodalom javára optáltak, s akik Magyarországot a hitleri birodalomba akarták »betelepíteni«, most ki kell telepíteni. Ezek elárulták az emberiséget és a magyar államot egyaránt." Mindszentyt az is irritálta, hogy Barankovics saját és pártja nevében többször is kinyilatkoztatta, s ezt az álláspontját a megszállás éveiben sem változtatta meg: „A Szovjetunió csapatai országunkban tartózkodnak; a közel kétszáz milliós, győztes Szovjetunió a legyőzött, kis Magyarországnak szomszédja lett... Országunk külső függetlenségének és belső szabadságának érdekében minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy a szovjet-magyar viszonyt a kölcsönös egyetértés és a kölcsönös bizalom szilárd alapjára helyezzük."[6] Nem is szólva arról, hogy 1946 tavaszától Barankovics többször is találkozott az MKP vezetőivel, köztük Rákosi Mátyással, amiről természetesen Mindszenty értesült. Így jóvátehetetlenül megromlott a DNP főtitkára és a hercegprímás kapcsolata. Eckhardt Sándor kísérletet tett arra, hogy Barankovics Esztergomban tisztázza magát. A találkozón Mindszenty úgy viselkedett, mintha Barankovics ott sem lett volna. „A prímás rá sem nézett, semmit sem kérdezett tőle",[7] ami még Eckhardtot is meglepte, ez a viselkedés érthetetlen volt számára. Mindszenty továbbra sem támogatta Barankovicsot és a DNP-t.

1947 nyarán, az országgyűlési választások közeledtével sem állt ki a püspöki kar Barankovics és a DNP támogatása mellett, de a választási agitáció során egyes szerzetesrendek vezetői és több megyéspüspök támogatásáról biztosította a pártot, sőt erre szólította fel papjait és híveit. Barankovics István 1947. augusztus 10-én Győrben hirdette meg a DNP ellenzéki programját. Ez a program a keresztény állameszme 20. századi követelményeinek képviseletét és érvényesítését jelölte meg a párt céljául a magyar politikai életben. A program a klasszikus szabadságjogok mellett az embert természeténél fogva megillető jogként említi az anyanyelv használatához, a munka gyümölcséhez, a nemzetiség szabad nyelvhasználatához, a hazához való jogot. Ezen túl valóságos önkormányzatokat, a végrehajtó hatalom korlátozását, a személyi szabadságjogok törvénybe iktatását, alkotmánybíróság felállítását, vallásszabadság biztosítását, a szakszervezetekkel egyenjogú paraszti érdekképviseletet, az evangélium szellemében tökéletesített szocializmust hirdetett. Külpolitikai célként az ország függetlenségének helyreállítását, a győztes nagyhatalmakkal – különösen a szomszéd Szovjetunióval – való jó viszony kialakítását követelte. Fontosnak tartotta azt is leszögezni, hogy a jövőben a határon túl élő magyarok emberi jogai felett „őrködni nem-

[4] A Demokrata Néppárt programja (1945). In: *Magyarországi pártprogramok. 1944–1988.* 73–92.

[5] *Új Szó*, 1946. január 26.
[6] Uo.
[7] EPL 3063/1946.

csak erkölcsi, hanem népi és nemzeti kötelességünk is, amelynek teljesítéséről soha le nem mondhatunk."[8]

A választásokon a DNP a Magyar Kommunista Párt mögött a második legnagyobb párt lett, és 60 képviselőt küldhetett az új Országgyűlésbe. Barankovics szerint a választások eredménye nem betetőzése egy munkának, hanem „nyitánya egy sok gonddal, áldozattal és szorgalommal munkálkodó jövőnek, melynek nagynak kell lennie".[9] A főtitkár és a párt képviselői minden napirendre került kérdés vitájában kifejtették ellenzéki bírálatukat, és megfogalmazták saját megoldási javaslataikat. Az MKP – a szovjet megszállókra támaszkodva – ellenállt ezeknek a törekvéseknek. A DNP vidéki csoportjai elég passzívak voltak, elhanyagolták a szervezkedést, majd „adminisztratív korlátozások" következtében rövidesen végleg befejezték tevékenységüket. 1948 tavaszán-nyarán a párt kezdett széthullani. Mindszenty hercegprímás továbbra sem támogatta a pártot, sőt a pártban lévő híveit is megpróbálta Barankovics ellen hangolni. A kommunisták nyomására ugyanakkor a Budapesti Főügyészség több képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte, majd hamis vádak és rágalmak alapján az Országgyűlés megfosztotta őket mandátumuktól. Barankovics István főtitkár és társai a nyár folyamán, újabb kísérletet tettek, hogy Mindszenty bíboros támogatását elnyerjék. A bíboros és köre azonban változatlanul nem támogatta a Demokrata Néppárt vezetőit.

A Minisztertanács 1948. május közepén döntötte el, hogy az Országgyűlés elé terjeszti az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot. Ahogy Mindszenty bíboros és a többi egyház vezetői, úgy a DNP és képviselői is határozottan kiálltak az államosítás ellen. Sőt, a törvényjavaslat országgyűlési vitájában 1948. június 16-án, Barankovics István történelmi súlyú beszédében vállalta a nemleges kisebbségi vélemény előadását. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a DNP-nek politikai és lelkiismereti kötelessége a javaslat elutasítása. Másfél órás beszédének a végén pedig határozottan kijelentette: „... Ez a törvényjavaslat, ha az országgyűlés többségének helyeslését el is nyeri, a magyar nép igen nagy többségének értelmi, akarati és érzelmi egyetértését soha nem fogja elnyerni. És akik ezt a törvényt megszavazzák, ezeknek is tudniuk kell, hogy ennek a javaslatnak a törvényerőre emelésével politikai győzelmet már nem arathatnak... A javaslatot nem fogadom el."[10] A DNP élt a házszabályok adta lehetőséggel, és indítványával név szerinti szavazásra kényszerítette az Országgyűlés tagjait, 1945 óta első alkalommal. A parlament 362 képviselője közül 293 jelent meg a szavazáson, ebből 230-an „igen"-nel, 63-an „nem"-mel szavaztak, köztük a DNP, a Keresztény Női Tábor és az FMDP néhány képviselője.

1948 őszétől a hatalom egyre agresszívabban támadta Barankovicsot és pártját, mondván, hogy ők a „klerikális reakció védelmezői, akiknek nincs helye a népi demokráciában". Rákosi kijelentette: „... ez a párt a fasizmus legális búvóhelye, csak nyűg és felesleges teher a demokráciában. Ennek megfelelően el is fog tűnni..."[11] Barankovics István visszautasította ezeket a vádakat, de a türelmetlen és durva támadások tovább folytatódtak. A Dobi-kormány programja feletti vitában 1948. december 14-én, mintegy politikai végrendeletként, a DNP jövőjéről a következőket mondta: „Mi nem változtunk, de megváltoztak körülöttünk – a kormány politikája következtében – a körülmények. A körülményeknek ezt a változását tudomásul venni és belőle a következtetéseket levonni lehet a politikai okosság követelménye az adott pillanatban. Mi inkább e követelmények levonására, mint programunknak a változott körülményekhez való idomítására vagyunk hajlandók, egyszerűen azért, mert nem kevésbé tiszta és nem kevésbé önzetlen a mi meggyőződésünk, mint legjobb ellenfeleinkké."[12] Majd „nem"-mel szavazott a kormány programjára.

Rákosi 1949. január 25-én közölte Barankoviccsal, hogy a Demokrata Néppárt „sorsa eldőlt", s ehhez azt is hozzátette: „A Néppárt pedig fel fog oszlani, de nem úgy és nem akkor, ahogyan és amikor ön gondolja. Az időt és a feloszlás indokát majd én fogom megmondani. Remélem, komolyan veszi, amit mondok. Tapasztalhatta, hogy én nem játszom a szavakkal. Amit mondok, az be is szokott következni, és amit elhatározok, azt szolidan és könyörtelenül szoktuk végrehajtani." Barankovics válasza: „Tudom, hogy csak a lét és a becsület között van választásom, de a becsületet választom."[13]

Barankovics István a Mindszenty-per megkezdése előtti napon, 1949. február 2-án felesége, továbbá Jánosi József jezsuita páter és Blaskó Mária írónő társaságában az amerikai követség gépkocsiján elhagyta az országot. Közvetlenül távozása előtt, s rögtön az után is a DNP további tizenegy képviselője távozott és vállalta az emigrációt. Barankovics Bécsbe érkezve nyilatkozatot adott, amelyben bejelentette a DNP feloszlatását, amit az itthon maradt képviselők február 4-én szintén kimondtak.

Barankovics másfél évig Salzburgban élt, majd 1950-ben az Egyesült Államokban, New Yorkban telepedett le, és ott élt haláláig. Nem találta fel magát az idegen környezetben, egyre szaporodó könyvtára jelentette számára a szellemi otthont. Bár tagja lett a Varga Béla vezette Magyar Nemzeti Bizottmánynak – a vallás- és közoktatásügyi bizottságot vezette –, nem avatkozott be az emigrációs politikai csoportok és irányzatok küzdelmébe. Tisztségeiből adódóan járt Brazíliában, Kanadában és néhány alkalommal Európában. 1964-ben Rómában feleségével együtt fogadta VI. Pál pápa is.

1958-tól, alapításától kezdve elnöke lett a Kelet-Európai Kereszténydemokrata Uniónak. Hazai tevékenységéhez hasonlóan ezután is több tanulmányban foglalkozott a keresztény politikával és a kereszténydemokrácia kérdéskörével. Többször is megfogalmazta a modern kereszténydemokrácia alapkövetelményét. „A modern kereszténydemokrácia az emberi személyiségnek teljességét szolgálja a szabadság és egyenlőség jegyében – állapította meg –, amikor az embert nemcsak politikailag akarja szabaddá és egyenlővé tenni, hanem eszménye az, hogy az ember a politikai, gazdasági és kulturális életben is egyenlő szabadságjogokkal és lehetőségekkel rendelkezzék, hogy így teljes személyiségét minél előbb tökéletesebben kibontakoztathassa."[14] Az 1956-os

[8] *Magyarországi pártprogramok 1944–1988.* 152.
[9] *Hazánk,* 1947. szeptember 5.
[10] *Országgyűlési Napló,* 1947–1949. IV. k. 37.
[11] MOL M-KS 276. f. 52/4. ő. e.

[12] *Országgyűlési Napló,* 1947–1949. V. k. 37.
[13] Sorsdöntő beszélgetés Rákosival. Közli: *Félbemaradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Róma, 1990. 242–250.
[14] *Híven önmagunkhoz. Barankovics István összegyűjtött írásai a kereszténydemokráciával.* Szerk.: Kovács K. Zoltán–Gyorgyevics Miklós. Barankovics Akadémiai Alapítvány, é. n. 251.

forradalom emigrációs hulláma után alakult Magyar Bizottságnak is tagja lett Barankovics István, de ahogy korábban, most sem vett részt az emigráció belső harcaiban. Továbbra is figyelemmel kísérte a hazai eseményeket, mindenekelőtt az egyház életét. 1963-ban *A katolikus hit és Egyház helyzete Magyarországon* című tanulmányában megállapította, hogy az állam beavatkozik az egyház belső ügyeibe, és a vallás ellen fordítja a különböző kulturális, oktatási és egyéb társadalmi intézményeket. Lehangoló képet festett a hazai papnevelés, a szerzetesrendek, az egyházi iskolák és a katolikus sajtó korabeli helyzetéről. Végül azt a tanulságot vonta le, hogy „a Kádár-rendszer legfeljebb az egyház kiszolgáltatottságának limitálására hajlandó, de nagyobb szabadság biztosítására már nem".[15]

Barankovics István életének utolsó évtizedében súlyos szívbetegségben szenvedett. Egyik levelében - amikor szívrohama okait boncolgatja - keserűen emlékezik vissza a katolikus hierarchia vezetőivel folytatott küzdelmeire: „Azt hiszem, az attak »felépítésében« jelentékeny szerepet játszottak azok a méltatlan gyanúsítások, igazságtalanságok, sőt rágalmak, melyeket otthon és még egy ideig az emigrációban is egyes egyházi vezetőktől el kellett szenvednem."[16] A nagy ellenfél, Mindszenty József bíboros Nyugatra távozását (1971) és egyházi félreállítását még megérte, de betegsége felőrölte egészségét, és 1974. március 13-án New Yorkban elhunyt. A város szélén egy hatalmas temetőben, a szegényeknek kijelölt parcellában, szinte jeltelen sírban nyugodott. A kereszténydemokrácia legjelentősebb magyarországi személyiségének és politikusának hamvait 2001-ben hozták haza, és a Fiumei úti nemzeti sírkertben, a Nemzeti Kegyeleti Bizottság által adományozott díszsírhelyen helyezték örök nyugalomra.

[15] Idézi: Gyorgyevics Miklós: A magyar kereszténydemokrácia apostola. In: *Híven önmagunkhoz.* 504.
[16] Uo.

DINNYÉS LAJOS
1901–1961

A Minisztertanács 1947. május 31-i ülésén Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes bejelentette: Gordon Ferenc svájci követtől jelentés érkezett, amely szerint Nagy Ferenc miniszterelnök az ő személyes jelenlétében telefonon értesítette Balogh István miniszterelnökségi államtitkárt, hogy lemondott a miniszterelnökségről, és kérte, közölje ezt Tildy Zoltán köztársasági elnökkel és Rákosival. A miniszterelnök lemondása folytán természetesen a kormány is lemond, de az új kabinet kinevezéséig ellátja a „folyó ügyek vitelét". Dinnyés Lajos, az új miniszterelnök még aznap, vagyis május 31-én este 7 órakor bemutatta kormányának tagjait a köztársasági elnöknek, akik még ugyanazon órában letették az esküt Tildy Zoltán kezébe.

Valójában azonban az történt, hogy a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc csak június 1-jén írta meg lemondólevelét, amelyet június 2-án nyújtott át az illetékeseknek, s így történelmünk során először az a furcsa helyzet állt elő, hogy 1947-ben három napig két miniszterelnöke is volt Magyarországnak. Nagy Ferencet június 2-án Varga Béla, a Nemzetgyűlés kisgazdapárti elnöke is követte; távozott a nyugati fővárosokban működő magyar követségek vezetőinek és beosztottainak legnagyobb része is, és megtagadta a Dinnyés-kormány diplomáciai képviseletét. A nyugati nagyhatalmak bár fenyegetőztek, konkrét lépéseket nem tettek, hivatalosan nem tagadták meg a Dinnyés-kabinet elismerését.

Dinnyés Lajos 1901. április 16-án született a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei Alsódabason, jómódú, református középbirtokos családból. Három testvére volt: Pál, Etelka és Endre. Középiskolai tanulmányait a budapesti református gimnáziumban végezte, majd a keszthelyi gazdasági akadémián szerzett felsőfokú diplomát. Jó képességű, vidám, sőt bohém alkat volt, a béke kedvéért hajlott a megalkuvásra. Dabason és Keszthelyen is vidám kompániája volt, amellyel szinte élete végéig tartotta a kapcsolatot. A főiskolai ifjúsági mozgalom egyik szervezőjeként és irányítójaként - mivel kitűnően beszélt németül, angolul és franciául - Európa számos országában megfordult. Ezzel együtt alapos mezőgazdasági és közgazdasági ismeretekre tett szert.

Édesapja halála (1930) után a tőle örökölt 173 holdas birtokon gazdálkodott. 1929-ben belépett Gaál Gaszton Agrárpártjába, majd a két párt egyesülésekor, 1930-ban, a Független Kisgazdapárt tagja lett. 1931-től 1939-ig a dabasi kerület kisgazdapárti programmal megválasztott képviselője.

1931-ben szoros küzdelemben nyert a kormánypárt jelöltjével szemben. A korabeli választási gyakorlatnak megfelelően Dinnyés Lajos sem hagyatkozott csupán a választási program népszerűsítésére. Voltak, akik favágási engedélyt kaptak a Dinnyés-erdőben, mások „választási" malacot; több gyűlés után is volt trakta, eszem-iszom Dinnyés számlájára a voksok reményében. Végül 3665 szavazattal 3177 ellenében szerezte meg a mandátumot. 1934-ben bekerült Pest vármegye törvényhatósági bizottságába. Tagja volt a Magyar Úszószövetségnek és a Magyar Labdarúgó Szövetség elnökségének. Az 1935. évi választásokon, bár a hatóságok kitüntető figyelemben részesítették (másképpen szólva: zaklatták), még bekerült a parlamentbe, 1939-ben azonban a nagykőrösi egyéni választókerületben Milotay Istvánnal, a kormánypárt (MÉP) jelöltjével szemben nem jutott mandátumhoz.

Mint a képviselőház egyik legfiatalabb tagja, többször interpellált. Beszédein érződött, hogy jártas mind a hazai, mind a nemzetközi politikai és gazdasági életben. „Egész képviselői pályafutására jellemző volt a szegények, elnyomottak, a kirekesztettek ügyének felvállalása - írja politikusi pályájának egyik méltatója. - Az egyre szigorúbb bérleti feltételek közé kényszerített kisbérlők, a mindennapi gondokban őrlődő kisparasztok, a méltatlan körülmények között dolgozó orvosok, a fővárosi árvaszék hűtlen vagyonkezelése miatt nincstelenné váltak sorsát éppúgy szívügyének tekintette, akárcsak a hatalom által üldözött népi írók vagy a zsidóság helyzetét."[1]

1941-ben kötött házasságot Hegedüs Katalinnal, ami miatt családjával is konfliktusba keveredett. Az ok: csak az esküvő után mutatta be feleségét, az „elvált bárónőt". Hegedüs Katalin ugyanis korábban Petrisevits Horváth Lázár báró felesége volt. Házassága s főleg felesége baráti kapcsolatai révén jól jövedelmező gazdasági álláshoz jutott. A második világháború idején Nyugat-Magyarországon egy élelmiszeripari vállalkozásban volt állása, s egy ideig a harctéren teljesített szolgálatot. 1945 márciusában, a Kisgazdapárt újjászervezésekor került a párt Pest megyei központjának élére, majd áprilisban képviselőként az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe.

Dinnyés Lajosnak kezdettől fogva meglehetősen laza volt a kapcsolata saját pártjával, illetve annak vezetőivel. Önálló politikai elképzelése, kiérlelt programja a jövőre nézve nem volt, pártbeli helyzetét tekintve a közép (Nagy Ferenc, Kovács Béla, Varga Béla) és a balszárny között lavírozott. Nagy Ferencéket személy szerint sem kedvelte, de Tildyvel vagy Dobival sem volt kezdetben érdemi kapcsolata. Pest megyei híveivel együtt a „kivárás" álláspontjára helyezkedett.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választáson újból képviselő lett, a párt Nagyválasztmányának, majd Politikai Bizottságának a tagja, de jelentős párt- vagy állami megbízatást nem kapott egészen a Kovács Béla-ügy kirobbanásáig. 1947. március közepén, a Kisgazdapárt felbomlasztása idején lett honvédelmi miniszter. E posztján jó kapcsolatot épített ki a megszálló szovjet katonai parancsnoksággal és a Kommunista Párt vezetőivel, elsősorban a rendőrségi és honvédelmi ügyekért felelős Farkas Mihállyal, aki Dinnyés helyett „irányította" a katonai ügyeket, a hadsereget. Amikor 1947 tavaszán Rákosi Moszkvában megbeszélte Molotovval a hazai ügyeket, s a hadsereg

[1] Somlyai Magda: Dinnyés Lajos. In: *Politikus Pályák*. Szerk.: Sánta Ilona. Kossuth Könyvkiadó, 1984. 249.

fejlesztése érdekében fegyvereket kért, Molotov feltette a kérdést: „Kinek a kezében van a hadsereg?" Rákosi megnyugtatólag közölte, hogy a honvédelmi miniszter Dinnyés, akire lehet számítani. „Dinnyés barát... nem fog becsapni minket... Most jól együtt dolgozik velünk. Nem rég például javasoltuk neki, távolítson el a minisztériumból több reakcióst. Megtette."[2]

1947 májusában, ceglédi beszédében a kisgazdapárti vezetők közül egyedül állt ki amellett, hogy államosítsák a bankokat, ahogyan azt az MKP követelte.

A fáma szerint édesanyja, amikor értesült miniszterelnöki kinevezéséről, összecsapta a kezét, és azt mondta: „Mivé lett az ország, hogy már az én Lajkó fiam is miniszterelnök lehet!" Más anekdota szerint maga Dinnyés mondta: „Micsoda ország ez, amelynek még én is miniszterelnöke lehetek!" Dinnyés Lajost az MKP javasolta a miniszterelnöki tisztségre, amiben a korábban említetteken túl szerepe lehetett „paraszti" származásának is, hiszen feltételezni lehetett, hogy Nagy Ferenc eltávolítása után majd maga mögé tudja állítani a „vezér" nélkül maradt kisgazdapárti birtokos parasztokat vagy egy részüket. Ezért is érdemes idézni Rákosit, aki visszaemlékezéseiben a következőket írja Dinnyés jelölése és támogatása kapcsán: „Nyílt eszű, értelmes ember volt, mit kissé negatív irányban befolyásolt jó adag bohémes beütés. Én személyesen jó viszonyt tartottam vele, segítettem hazahozni öccsét, aki szovjet hadifogságban volt. Amikor a földosztás alól az ellenállóknak 300 hold földet mentesítettünk, ezt mi támogattuk. Támogattuk őt magában a Kisgazdapártban is, s a mi segítségünkkel honvédelmi miniszter lett. Mikor megmondtam neki, hogy Nagy Ferenc helyett őt javasoljuk miniszterelnöknek, szívesen ráállt, de megkérdezte, nem fog ebben kitörni a nyakam? Megmondtam neki, hogy efelől nyugodtan alhat, különösen ha rendesen tartja velünk az egységfrontot. Kértem, hogy a bohém tempóit most, hogy miniszterelnök, kicsit mérsékelje, s igyekezzen közelebb férkőzni a kisgazdapárti parasztokhoz, akik érezték rajta a földbirtokosszagot. A politikai együttműködés terén miniszterelnöksége idején nem is volt vele baj, s ebben a tekintetben voltak érdemei. A szociáldemokratákat jól ismerte, s velem szemben nyugodtan kifejezést adott arról a nem valami hízelgő véleményéről, amit róluk táplált. Akkoriban volt még annak is jelentősége, hogy milyen a viszonya Tildy Zoltánhoz, aki utolsónak maradt a Kisgazdapárt régi vezetői közül. E téren sem volt baj, mert teljesen elütő természetük ellenére ki tudtak jönni egymással. Mint átmeneti választás, az ő jelölése bevált."[3] De igaza lehetett Veres Péternek is, aki az NPP 1947. június 3-i ülésén azt mondta: „Dinnyés... azért lett miniszterelnök, mert nincs nagy választékunk."[4] Dinnyés Lajos a kormánylistán csupán két személyi változtatást eszközölt a korábbihoz képest: Gyöngyösi János helyett Mihályfi Ernő lett a külügyminiszter, Balogh István miniszterelnökségi államtitkár pedig távozott a kabinetből. Dinnyés a Minisztertanács 1947. június 2-i ülésén leszögezte: „Most, amikor az első alkalommal ülnek össze, őszinte baráti szívvel üdvözli valamennyi minisztertársát s arra kéri őket, hogy nagy ügybuzgalommal és szeretettel legyenek se-

[2] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948.* 199.

[3] Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940-1956.* 1. k. Szerk.: Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente. Napvilág Kiadó, 1997. 392-393.

[4] Idézi Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944-1948.* Kossuth Könyvkiadó, 1972. 233.

gítségére az újjáépítés terén a hároméves terv keretében."[5] Megígérte, hogy minden erejével a demokrácia kifejlesztésén fáradozik, amiben reményei szerint a többi koalíciós párt is támogatja.

Dinnyés Lajos miniszterelnök június 10-én mutatkozott be a Nemzetgyűlésben, és ismertette kormánya programját.[6] Miután elítélte az „összeesküvést", és elhatárolta magát Nagy Ferenctől s az őt követőktől, megállapította: kormánya a magántulajdon elvi alapján áll, az egyén szabadságát és jogait minden tekintetben elismeri, s biztosítja a teljes nemzeti szuverenitást és függetlenséget. Ezután részletesen ismertette a kormány kül- és belpolitikai célkitűzéseit. „Barátságban akarunk élni elsősorban a Duna-medencében élő szomszédainkkal, s a legszorosabb együttműködést és kapcsolatot kívánjuk fenntartani és kimélyíteni az Egyesült Államokkal, az Angol Birodalommal, de elsősorban a Szovjetunióval, amely irántunk annyi baráti gesztust tanúsított, és sok tízezer fiát áldozta fel azért, hogy leverje a magyar nép kezéről a német fasizmus bilincseit." A belpolitikában a hároméves terv végrehajtását jelölte meg a legfontosabb feladatként, és ismételten szükségesnek ítélte a bankok államosítását. Ígéretet tett az agrárolló lényeges szűkítésére, kilátásba helyezte a közigazgatás reformját, a művelődéspolitika terén pedig az általános iskola fejlesztését.

A parlamentben a Dinnyés-kormány terjesztette be a hároméves tervről szóló törvényjavaslatot, amelyet július elején megszavaztak. A Párizsban még 1947. február 10-én aláírt békeszerződés ratifikálására is a Dinnyés-kormány hivatalba lépése után került sor. A koalíció álláspontja Kéthly Anna felszólalásával összegezhető: „A magyar köztársaság fizet ebben a békeszerződésben azért, amit elődeink csináltak. A magyar dolgozó nép harmadszor fizet most már ezért a háborúért, mert fizetett az előkészületekért, fizetett a háború alatt, és fizet most, a háború befejezése után. De amikor ezt a békeszerződést becikkelyezzük, ennek a békeszerződésnek a szövegét tudomásul vesszük, akkor egyúttal azt is megmutatjuk, hogy ezzel a békeszerződéssel nemcsak a megbántott és megsértett népeket fizetjük ki, de kifizetjük saját uralkodó osztályunkat is... Nincs többé egymással számadásunk, és ki kell lépniök az ország életéből."[7] Az ellenzék álláspontját Sulyok Dezső fejtette ki. Elítélte a magyar kormányok béke-előkészítő munkáját, mégis elsősorban a győztes nagyhatalmakat tette felelőssé azért, hogy „igazságos béke helyett olyan békét adtak nekünk, amelytől részleteiben vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen lehet elvonatkoztatni a büntetés és megtorlás gondolatát".[8] Majd ebből azt a következtetést vonta le, hogy egyetlen hatalom ügye sem a mi ügyünk, ezért Magyarország a jövőben soha többé nem orientálódhat egyoldalúan külpolitikailag, és soha nem válhat bármilyen hatalom vagy hatalmi csoport „vazallusává". A kormány álláspontját az új külügyminiszter, Mihályfi Ernő képviselte. Ő sem titkolta a békeszerződés ellentmondásait, mindenekelőtt a nemzetiségi kérdés rendezetlenségeivel kapcsolatos aggodalmait, de a ratifikálás utáni fő külpolitikai irányvonalat abban jelölte meg, hogy „Új kormányunk külpolitikájának alapja az

[5] *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2.-szeptember 19.* Szerk.: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000. 111.
[6] Uo. 82-102.
[7] *Képviselőházi Napló.* 7. A Nemzetgyűlés 133. ülése. 3-10.
[8] Uo. 24-36.

őszinte és fenntartás nélküli barátság szomszédainkkal, a dunai államokkal és elsősorban a szomszéd nagyhatalommal, a Szovjetunióval."[9]

Még alig csitult el a nemzetgyűlési vita, a hároméves tervről és a békeszerződés ratifikálásáról, amikor újabb fontos, az ország jövője szempontjából sorsdöntő esemény kavarta fel a közvéleményt. A Dinnyés-kormány 1947. július 10-én a Szovjetunió nyomására úgy döntött, hogy Magyarország nem vesz részt Párizsban a Marshall-terv ügyében összehívott konferencián. A minisztertanácsi ülésen Dinnyés Lajos kijelentette, hogy vállalja az egészért a felelősséget, majd a következő határozatot hozták: „Magyarország nem vehet részt olyan tárgyaláson, amelynek kérdésében az érdekelt nagyhatalmak nem egységesek. Ezzel az elhatározásával a magyar kormány egyáltalán nem akar kikapcsolódni az európai újjáépítés nagy munkájából, s mi sem áll tőle távolabb, mint a kölcsönös segítség elvének elvetése."[10] Ezt követően 1947. július 23-án a Nemzetgyűlés többsége elfogadta a választójog módosítására vonatkozó törvényjavaslatot (1947: XXII. tc.), amely a korábbihoz képest (1945: VIII. tc.) meglehetősen szűkítette a választók és választhatók körét, az új pártok indulását pedig meghatározott számú ajánlások megszerzésétől tette függővé. Majd két nappal később, július 25-én Tildy Zoltán köztársasági elnök feloszlatta a parlamentet, hogy az újabb választások „tisztázzák" a politikai erőviszonyokat Magyarországon.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások után súlyos belpolitikai helyzet alakult ki az országban. Közrejátszott ebben az ún. kékcédulás szavazás, pontosabban szólva a Magyar Kommunista Párt választási visszaélései, csalása, valamint a Szociáldemokrata Pártban eluralkodó pánikhangulat (a választási eredmények miatt), és a Kisgazdapárt súlyos választási veresége. A KGP 1945-ös eredményéhez képest csaknem kétmillió szavazatot veszített, és jobbára csak a koalíciós politikát támogató szavazóit őrizte meg. A válság következtében a kormányalakítási pártközi tárgyalások is csak szeptember harmadik hetében kezdődtek meg. A Kisgazdapárt Politikai Bizottsága határozatban mondta ki, hogy a párt „semmilyen körülmények között sem hajlandó a miniszterelnökséget vállalni".[11] Dinnyés a választási vereség és a pártban kialakult politikai válság miatt maga is bűntudatot érzett, és nem akarta vállalni a kormányalakítást. Az ügy iránti érdektelenséget színlelve nem is jelent meg az e tárgyban tartott tanácskozások jelentős részén. A pártközi tanácskozásokon a Kisgazdapárt képviselői, Dobi István és Gyöngyösi János ragaszkodtak ehhez a döntéshez, de az MKP vezetőinek – a koalíció fenntartására tett korábbi megállapodásra hivatkozva – sikerült keresztülvinniük, hogy újra Dinnyés Lajos kapjon kormányalakítási megbízást.

A Dinnyés-kormány 1947. szeptember 23-án alakult újjá. A Minisztertanács kommunista tagjainak száma ötre emelkedett (köztük Rákosi Mátyás továbbra is miniszterelnök-helyettesi megbízással). A Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt négy-négy, a Parasztpárt pedig két helyet kapott az új kormányban.

Rákosi egészen különleges helyet foglalt el. Nemcsak azáltal, hogy továbbra is miniszterelnök-helyettes maradt, hanem azért is, mivel ő választotta ki Dinnyést. Lénye-

[9] *Képviselőházi Napló.* 7. A Nemzetgyűlés 135. ülése. 117-128.
[10] *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2.-szeptember 19.* 458-459.
[11] *Kis Újság*, 1947. szeptember 5.

gében már saját magát tekintette miniszterelnöknek, pontosabban szólva a helyzet urának. A kormány ülésén gyakran helyettesítette Dinnyést, s ha a miniszterelnök jelen is volt, a legtöbbször ő mondta ki a döntő szót a határozathozatal előtt. Az új kormány programját, amelyet a két munkáspárt dolgozott ki, Dinnyés miniszterelnök október 7-én terjesztette elő az Országgyűlésben. Középpontjában a hároméves terv következetes végrehajtása állt; de Dinnyés ígéretet tett arra is, hogy rövid időn belül előkészítik a választójogi törvény reformját, beterjesztik a mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvényjavaslatot, helyreállítják a vasúti pályákat, megreformálják az általános iskolai és főiskolai oktatást, valamint törekedni fognak az állam és egyházak viszonyának megnyugtató rendezésére. A miniszterelnök bejelentette továbbá a közigazgatás reformját, a községi választások megtartását rövid időn belül, nem utolsósorban pedig a tervszerű hitelgazdálkodás biztosításával összefüggésben a nagybankok államosítását. A legfontosabb külpolitikai feladatnak a Szovjetunióval való őszinte baráti kapcsolatok további ápolását és a többi nagyhatalommal való jó viszony kialakítását jelölte meg.

A kormányprogram vitájában Révai József ismertette az MKP álláspontját. Ez azért érdemel külön említést, mert itt beszélt először a nagy nyilvánosság előtt a kilenc európai kommunista és munkáspárt lengyelországi értekezletéről, a Tájékoztató Iroda, ismertebb nevén Kominform megalakulásáról. Ennek jelentőségét Révai abban foglalta össze, hogy „nemcsak bennünket erősít, hanem azt az egész tábort, amely kész a békének, a demokráciának és a nemzeti függetlenségnek az ügyét megvédeni minden erővel a belső ügyeinkbe avatkozó, a függetlenségünkre törő és belső reakciót támogató imperialistákkal szemben. Ez az értekezlet - és ezért is a magyar ügyről van szó - hadat üzen a függetlenség ellenségeinek, a béke ellenségeinek, a demokrácia ellenségeinek, hadat üzen - és ennél a hadüzenetnél ott voltunk mi, magyar kommunisták - az ellenség ötödik hadoszlopának."[12] Valójában itt arról volt szó, hogy az MKP révén most már Magyarország „hivatalosan" is a „Szovjetunió vezette béketábor"-ba került, a Tájékoztató Iroda határozatai és állásfoglalásai pedig iránymutatásul szolgáltak a kommunistáknak. Az MKP vezetői a legelső és legfőbb tanulságként azt vonták le, hogy feltétlenül meg kell gyorsítani a „szocialista átalakulás" folyamatát Magyarországon. Az újjáalakult Dinnyés-kormány - korlátozott mozgásterével együtt - e fordulat mielőbbi végrehajtásához szolgáltatta a kormányzati hátteret.

A kormány 1947. november 30-án határozatban mondta ki a legkeményebb ellenzéki párt, a Magyar Függetlenségi Párt feloszlatását, s még ezt megelőzően, november 21-én az Országgyűlés elfogadta a nagybankok államosításáról szóló törvényjavaslatot. 1948. március 25-én államosították a száznál több munkást foglalkoztató ipari üzemeket. 1948. június 16-án az Országgyűlés - 1945 óta először név szerinti szavazással - elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. Ez alatt az idő alatt barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött a kormány - időrendi sorrendben - Jugoszláviával, Romániával, a Szovjetunióval, Lengyelországgal, majd Bulgáriával. Mindezek megvalósításában Dinnyés személyesen is részt vett, vállalta az MKP által kitűzött feladatok végrehajtását.

[12] *Országgyűlési Napló.* 1. k. Budapest, 1948. 115.

Dinnyés Lajos miniszterelnöksége idején sem vonta szorosabbra pártjával a kapcsolatát, bár az is tény, hogy akkor már a Kisgazdapárt esetében sem lehetett számottevő pártéletről beszélni. „Politikai bizottságunk ülésein Dinnyés Lajostól néha olyan felszólalásokat hallottunk, hogy az ember nem tudta, sírjon-e vagy nevessen miattuk - írja erről az időszakról pártbeli és kortársa, Z. Nagy Ferenc. - Látszott, hogy minden közéleti hatalmat kivettek a kezéből, befolyása nincs a dolgok alakulására, talán személyes megbántások is érik, és helyzetét, hangulatát ezekkel a fura szónoklatokkal akarja tudomásunkra adni."[13] 1948. április 17-én, az első balatonkenesei értekezleten - ahol leszámoltak a még „jobboldali" magatartást tanúsító pártvezetőkkel - beválasztották az FKGP Politikai Bizottságába. Július 13-tól a Pest megyei kisgazdapárti szervezet örökös elnöke lett. 1948. december elején mégis távoznia kellett a miniszterelnöki székből. A távozás közvetlen előzménye Nyárádi Miklós kisgazdapárti pénzügyminiszter Nyugatra távozása volt, amiért Dinnyést tették felelőssé. Nehezítette a helyzetét az is, hogy a húga férjével együtt Ausztriába távozott. „A Politikai Bizottság utasítja a belügyminisztert - szögezte le Rákosi Mátyás az MDP PB 1948. december 9-i ülésén -, hogy figyeljék jobban az ellenséges erőknek a Kisgazdapárton belül és kívül észlelhető aktivitását. Dinnyés környezetét el kell távolítani lehetőleg a pártból is. Dinnyésnek megfelelő állást kell biztosítani."[14] Lemondatását illetően érdemes továbbra is a legilletékesebbet, Rákosi Mátyást idézni: „Dinnyéssel én jó viszonyban voltam... Megállapodtunk, hogy általában ahhoz tartja magát, amit a kommunista párt javasol, mi viszont tekintetbe vesszük, hogy ő kisgazdapárti - írja Rákosi visszaemlékezéseiben. - Ezen az alapon elég jól ment vele az együttműködés, bár néha többet foglalkozott az Alsódabason megkapott 300 holdjával, mint a miniszterelnökséggel. 1947 szeptemberében, amikor a választások után a Kisgazdapártban komoly kísérlet volt arra, hogy kibuktassák a baloldalt a vezetésből, s evvel kapcsolatban éles támadások tüzébe került, kicsit meg volt zavarodva, de mi teljes mellel kiálltunk mellette, bátorítottuk, s bár a kulák kisgazdák nem szerették földbirtokosszagát, állta a sarat. Nem is lett volna vele baj, ha egy napon ki nem üt a gyalázat. A húga a férjével, aki mezőgazdász volt, kiszökött Ausztriába, s onnan Ausztráliába. Utánanéztünk a dolognak. Kiderült, hogy mindez Dinnyés tudtával történt. A dolognak híre ment, kezdték felhánytorgatni. A Politikai Bizottságban megtárgyaltuk az ügyet, és az a vélemény alakult ki, hogy le kell váltani, s helyette jöjjön Dobi István, akinek ugyan a jómódú parasztok között nem volt valami nagy tekintélye, viszont a szegényparasztokat annál jobban képviselte. Ahogy ez lenni szokott, nekem jutott az a számomra nem túl kellemes feladat, hogy a dolgot nyélbe üssem. Dinnyés zavarban volt, mentegetőzött, meg is volt ijedve. Megkönnyebbülten vette tudomásul, hogy a lemondáson kívül egyéb következménye nem lesz könnyelműségének. Azt is megmondtam neki, hogy érdemei elismeréséül állandóan országgyűlési képviselő marad; keressen magának valami rendes, reprezentatív helyet jó fizetéssel, s oda ki fogjuk nevezni. Ez meg is történt. Dinnyés okosan viselkedett. 1956 után azt hittem, hogy ő is azok közt jelentkezik, akik Rákosi személyi kultusza idején kálváriát jártak. Ehelyett valahányszor

[13] Z. Nagy Ferenc: *Ahogy én láttam...* Gondolat Kiadó, Budapest, 1965. 264-265.
[14] Az MDP PB 1948. december 9-i ülésének jegyzőkönyve. MOL M-KS 276. f. 53/16. ő. e.

hozzátartozóimmal találkozott, meleg üdvözletét küldte, amihez akkor jó adag bátorság kellett."[15]

Dinnyés Lajos az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ főigazgatója lett, s továbbra is országgyűlési képviselő maradt. 1947–1948-ban ellátta az Újpesti Torna Egyesület társelnöki tisztét. 1949-re 50 hold földje és egy hold szőlője maradt, amiből – a korabeli viszonyokat és lehetőségeket tekintve – jól meg lehetett élni. 1954-től a Hazafias Népfront Tanácsának, 1960 májusától a Tanács elnökségének lett a tagja. 1956. október 28-án beválasztották a budapesti V. kerületi ideiglenes nemzeti bizottságba. Nem volt történelemformáló személyiség, neve lassanként feledésbe merült. Igaz, Rákosiék mártírt sem csináltak belőle. 1958-ban az Országgyűlés egyik alelnökévé választották, ezt a tisztséget egészen haláláig, 1961. május 3-ig viselte. Temetésén az egykori baloldali szociáldemokrata, 1945 után „titkos kommunista" képviselőtárs Rónai Sándor – akkor az Országgyűlés elnöke – Dinnyés pályafutását méltatva kiemelte: „Mindenkor jóleső és jogos büszkeséggel emlékezett arra, hogy az ő miniszterelnökségének időszakára esett a nagyüzemek államosítása, s a barátsági és együttműködési szerződés megkötése a Szovjetunióval, avval az országgal, amelyre tisztelettel és nagyrabecsüléssel tekintett fel."[16]

[15] Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 2. k. 737.
[16] *Népszabadság*, 1961. május 10.

DOBI ISTVÁN 1898–1968

„Formálisan még nálunk is vannak elemei a hatalom és a vezetés megosztásának, hisz más pártok is kormányon vannak, koalíció van – mondotta Révai József az MDP Központi Vezetőségének 1949. március 5-i ülésén –, de ténylegesen, elvtársak, egyedül a munkásosztály van hatalmon, ténylegesen egyedül a mi Pártunk vezeti az államot. Kell-e bővebben fejtegetni, hogy valóban csak formális jelentősége van annak, hogy Dobi István és nem Rákosi elvtárs a miniszterelnök, hogy ténylegesen azokat a minisztériumokat is mi vezetjük, amelyek élén ... nem kommunista miniszterek állanak."[1] Majd néhány évvel később, 1953 nyarán erre az időszakra visszatekintve „önkritikusan" jegyezte meg: „Mi szónokoltunk arról, hogy a proletárdiktatúra nem a széles néptömegek számára diktatúra, és meg kell mondani, hogy a régi értelemben vett rendőrállam lettünk."[2] E rendőrállam miniszterelnöke volt Dobi István, majd másfél évtizedig hazánk államfője.

1898. december 31-én született Szőnyben szegény sorsú agrárproletár családban. Istvánnak már siheder korában munkába kellett állnia, hogy a család megélhetéséhez hozzájáruljon. Hat elemit végzett, majd 18 éves korában behívták katonának. Az első világháború végén szerelt le, és mint háborút járt katona, a Nagyatádi-féle földreform során két hold földet kapott. Megnősült, a helyi borbélymester lányát vette feleségül. A kevés föld nem volt elegendő családja eltartásához – öt gyermekük született, közülük három maradt életben –, ezért a komáromi fatelepen is vállalt munkát, később kubikolt, sőt minden nyáron részes aratóként dolgozott a tehetősebb szőnyi gazdáknál. Ebben az időben került kapcsolatba a szakszervezeti mozgalommal. Belépett a Földmunkások Országos Szövetségébe, s tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak; 1930-ban már az MSZDP szőnyi csoportjának elnöke.

Az 1935-ös választásokon ismerkedett meg Cseh-Szombathy László kórházi főorvossal, aki Dobi és az MSZDP szőnyi szervezetének támogatásával a nagyigmándi kerületben lépett fel kisgazdapárti programmal, és a kormánypárt mesterkedései ellenére legyőzte vetélytársát. Hamar összebarátkoztak, s Dobi 1936-ban, Cseh-Szombathy tanácsára, átlépett a Kisgazdapártba. Döntésében nyilván szerepe volt annak, hogy a Kisgazdapárt támogatásával állást kapott a Kisalföldi Mezőgazdasági Kamaránál Ko-

[1] MOL M-KS 276. f. 52/5. ő. e.
[2] MDP PB 1953. június 20-i ülése. Idézi Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története*. 325.

máromban, emellett kinevezték a párt szervezőtitkárává (amiért csekély fizetés is járt), továbbá tagja lett a Nagyválasztmánynak; de a döntésében kétségtelenül szerepet játszott az is, hogy a Kisgazdapárt programja - a falusi népen, a magyar parasztságon való segítés szándéka - jobban megfelelt Dobi politikai elképzeléseinek, mint az MSZDP korabeli parasztpolitikája. A pártban Tildy, Nagy Ferenc, Kovács Béla bizalommal fogadta, és az agrárszegénység megszervezésével bízták meg. Dobit Tildyék javaslatára 1941 őszén, a Parasztszövetség megalakulásakor a szervezet országos titkárává választották, majd 1943-ban a Földmunkás Szakosztály elnöke lett.

A Kisgazdapártban viselt tisztségei folytán bejárta az országot. Az évek során csaknem mindenütt, valamennyi községben megfordult. Országjárása közben nemcsak politikai tapasztalatokat szerzett, hanem baráti kapcsolatai is bővültek. 1942-ben ismerkedett meg Iliás Ferenccel, a felsőszentmiklósi tanítóval, s rajta keresztül az illegális kommunista párttal. Ettől kezdve jó kapcsolatot tartott fenn a kommunistákkal, kikérte és rendszerint meg is fogadta tanácsaikat. 1943 májusában sikerült keresztülvinnie, hogy a Kisgazdapárt Földmunkás Szakosztálya nem a Nagy Ferenc által előterjesztett, hanem az illegális KMP által kidolgozott programot fogadta el, akárcsak Vésztőn 1944 februárjában, amikor az első földmunkás „kongresszus" szintén a kommunista program mellett szavazott. Az ország német megszállása után nem tartóztatták le, sőt gróf Dessewffy Gyulán, a *Kis Újság* főszerkesztőjén keresztül bekapcsolódott a Magyar Frontba. Hamarosan azonban behívták katonának, és egy zsidó munkásszázadhoz került szolgálatvezetői és anyagbeszerzői beosztásban. 1945 tavaszán hadifogságba került, s csak júliusban tért haza Szőnybe. Távollétében az Ideiglenes Nemzetgyűlés kisgazdapárti tagja lett, ugyanakkor a szőnyi kommunista szervezet is felvette tagjai közé.

1945-ben Dobi 47 éves, tapasztalt, több pártot is megjárt politikus. Napszámosként, kubikosként, s főleg a Kisgazdapárt vidéki szervezőjeként, parasztszövetségi titkárként megszokta a pincézést, amelyek a borvidéken akkoriban még politikai vitafórumnak, jó szervezési alkalomnak is számítottak. Sok barátot szerzett falun, becsülték szerénységéért, segítőkész magatartásáért. Nem volt különösebben nagy szónok, de értette a falusi emberek nyelvét, s meg tudta őket nyerni álláspontja támogatására. 1945 nyarán három pártba is mehetett volna, ő a Kisgazdapártot választotta, amivel a kommunisták is messzemenően egyetértettek. 1945. augusztus 20-án a Kisgazdapárt Nagyválasztmánya a párt alelnökévé és a Politikai Bizottság tagjává választotta. Dobi a párt baloldalához tartozott, mindvégig annak egyik legkövetkezetesebb képviselője volt.

A Tildy-kormány megalakulásakor (1945. november 15.) nagy megtiszteltetés érte: koalíciós megegyezés alapján a Kisgazdapárt képviseletében államminiszterré nevezték ki. Ezután jóformán minden idejét a közügyeknek szentelte, családja is csak 1947-ben költözött fel Budapestre. Dobi addig albérletben lakott barátainál és ismerőseinél, s csak a hétvégeken járt haza. Már 1945 őszén sokan támadták a pártján belül is a kommunistákkal való együttműködés miatt.

1945 végén a kisgazdapárti vezetők közül elsőként foglalt állást a köztársasági államforma mellett. 1946 márciusában, a Baloldali Blokk megalakulásakor egyik aláírója volt annak a nyilatkozatnak, amely leszögezte: „A Független Kisgazdapárt haladó demokratái egyetértenek a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt harcával a reakció ellen. Kérjük és kívánjuk pártunk vezetőségétől, hogy ezt a harcot pártunk reakciós csoportja ellen nyomban indítsa meg, és velük szembe a konzekvenciákat haladéktalanul vonja le."[3] A Nagy Ferenc-kormány földművelésügyi minisztereként (ezt a tisztséget 1946. február 23. és november 20., majd 1948. április 16. és december 10. között töltötte be - *I. L.*) viszont sokat tett azért, hogy az újgazdák véglegesen birtokukba vegyék földjüket. Minisztersége idején, 1946 májusában fogadta el a Nemzetgyűlés a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946: IX. tc.-t, amely a földhöz juttatottakat megerősítette tulajdonukban.

A koalíció újabb válsága idején, 1946 őszén a kisgazdapárti vezetők Dobit visszahívták a kormányból, mert elégedetlenek voltak baloldali politikai magatartásával. 1946. december közepétől azonban - a koalíciós taktikázások következtében - újból államminiszter lett. Őt is meglepte a köztársaság-ellenes „összeesküvés" ügyének kipattanása. Nem hitt Kovács Béla és Nagy Ferenc részvételében, sőt Kovács Béla mellett határozottan kiállt, megpróbált Rákosi Mátyásnál közbenjárni érdekében, ám eredménytelenül. Ezzel egy időben tagja lett annak az öttagú fegyelmi bizottságnak, amely kivizsgálta a kisgazdapárti tagok ellen emelt vádakat, az illetők politikai tevékenységét, és számos kizárási javaslatot tett. Így hivatalosan is hozzájárult a Kisgazdapárt felbomlasztásához.

Nagy Ferenc lemondása után a Kisgazdapárt Politikai Bizottsága Dobit választotta meg a párt új elnökévé. Tudták, hogy a munkáspártok támogatják, s így őt tartották a legalkalmasabbnak arra, hogy rendezze a viszonyt, helyreállítsa a bizalmat a koalíciós partnerekkel. Bemutatkozó beszédében a Kisgazdapárt nevében rögtön állást foglalt a hároméves terv támogatása és a bankok államosítása mellett. A Dobi vezette új pártvezetőség határozatban mondta ki azt is, hogy meg kell tisztítani a pártot a „haladást és a koalíciós együttműködést gátló reakciós elemektől". Ezért újabb tisztogató bizottságot állítottak fel, amely elsőként Nagy Ferencet és Varga Bélát zárta ki a pártból, majd azokat a tagokat, akik, úgymond, koalíció- és kommunistaellenes magatartást tanúsítottak.

A Kisgazdapárt 1947. augusztus 31-i súlyos választási veresége után Dobi elutasította az ellenzéki pártok együttműködési ajánlatát, mert nem akart szembekerülni a kommunistákkal. Személyesen is nagy érdemei voltak abban, hogy a Kisgazdapárt szeptember 11-i Nagyválasztmánya, amelyen Dobit újra a párt elnökévé választották, a koalíció fenntartása és a baloldali pártokkal való szorosabb együttműködés mellett foglalt állást. A Dobi vezette Kisgazdapárt vezetősége 1947 novemberében már eljutott odáig, hogy a korábban hirdetett paraszti-polgári demokráciával szemben hitet tett a „népi demokrácia" mellett, sőt a pártelnök néhány hónappal később már azt is kijelentette: „A fejlődés iránya a szocializmus, aki ezt nem látja, az vak."[4]

Dobi István kezdettől fogva rendíthetetlen híve volt a termelőszövetkezetek létrehozásának. Neki és követőinek döntő szerepe volt abban, hogy a Kisgazdapárt 1948

[3] *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata párt határozatai 1944-1948.* 621-623.
[4] Idézi Vida István: *Fejezetek Dobi István életéből 1898-1968.* Zrínyi Katonai Kiadó, 1977. 54.

nyarán vállalta: a szocialista rendszert falun is ki kell építeni, másképp szólva elfogadta a kollektív gazdálkodás elvét. Ezt az állásfoglalást mintegy szentesítette a párt 1948. október 28-29-én ülésező második balatonkenesei értekezlete, amely határozatban mondta ki, hogy „az állam és a pártszervezetek álljanak a bátor kezdeményezők, az újítók, a kis- és középparasztok termelő, bérlő és értékesítő szövetkezetei mellé", s egyúttal azt is hangsúlyozta, hogy a Függetlenségi Front újjászervezése szempontjából elsődleges a „munkásság és a dolgozó parasztság szövetsége".[5]

Ennek ellenére egészen más irányban és szellemben folyt a Függetlenségi Népfront szervezése, mégpedig olyan irányban és szellemben, ahogyan azt Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetősége 1948. november 27-i ülésén megfogalmazta: „Szövetségben vagyunk és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni."[6]

Dobi István miniszterelnöki bemutatkozó beszédében az Országgyűlés 1948. december 14-i ülésén már kormányprogrammá emelte az erős kéz, „a népi demokrácia ellenségeivel" való leszámolás politikáját. „Én le akarom vonni elődöm hibáiból a szükséges tanulságokat - mondotta Dobi -, erőteljesen érvényesíteni kívánom azt a szellemet, amely nemcsak az ellenség ügynökeit veti ki a magyar közéletből, hanem az erély és az éberség hiányáért is komoly felelősségre vonást alkalmaz. Ebben a tekintetben meg kell szűnnie a liberalizmus minden maradványának." E koncepció jegyében, s annak többszöri hangoztatásával, hogy kormánya politikájának az alapja a „munkás-paraszt szövetség", először a Demokrata Néppártot tessékelte ki a politikai életből, mondván, hogy ez a párt „teljesen elszakadt a demokrácia felé forduló néppünktől és ellenségesen viseltetik országunk fejlődése iránt. Idejétmúlt jelenséggé vált... egyre inkább felesleges tehertétellé válik a magyar nép nyakán." De rögtön leszögezte azt is, hogy a reakció „elsősorban Mindszenty bíboros fekete zászlaja alá gyülekezik", s nem hagyott kétséget afelől, hogy a hercegprímással szemben a kormány el fog járni. Az ország gazdasági helyzetét illetően megelégedett annyival, hogy nemzetgazdaságunk alapja a hároméves terv, amit két év és öt hónap alatt végre kell hajtani. Külpolitikai téren pedig azt tartotta a legfontosabbnak, hogy kormánya „még félreérthetetlenebbül, még egyértelműbben kívánja folytatni a Szovjetunióval és a népi demokrácia országaival való barátsági politikát... Arra törekszünk, hogy Magyarország még biztosabb és még megingathatatlanabb tagja legyen annak a nagy nemzetközi békefrontnak, amelynek élén a nagy Szovjetunió és népünk nagy barátja, Sztálin generalisszimusz áll."[7]

1949 tavaszán a választási előkészületek jegyében az ország minden helységében életre hívták a népfrontbizottságokat, de ezekben már a „szövetséges pártok" - köztük a Kisgazdapárt - csak jelképesen voltak jelen. Dobit a Magyar Függetlenségi Népfront egyik alelnökévé választották. (Elnöke Rákosi Mátyás, főtitkára Rajk László lett.) Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a szavazásra jogosultak 96,27%-a szavazott a népfront jelöltjeire, a megválasztott képviselők 71%-a az uralkodóvá váló párt - a Magyar Dolgozók Pártja - tagja volt.

[5] *Magyarországi Pártprogramok 1944-1988.* 213-216.
[6] MOL M-KS 276. f. 52/4. ő. e.
[7] *Országgyűlési Napló.* V. k. 8-15.

A kormány elnöke ismét Dobi István lett. Rajta kívül még két kisgazdapárti (Bognár József és Ortutay Gyula) és két parasztpárti (Erdei Ferenc és Darvas József) miniszter volt benne, mindannyian titkos kommunisták; a fennmaradó 11 tárcát az MDP képviselői kapták. Az új kormány személyi összetételével kapcsolatban tulajdonképpen csak az okozott meglepetést a közvéleményben, hogy Rajk László belügyminiszter, majd 1948 augusztusa óta külügyminiszter kimaradt belőle. Rákosi Mátyás természetesen megtartotta miniszterelnök-helyettességét, Gerő Ernő pedig államminiszterré lépett elő.

Az országgyűlési választások után szinte egyik napról a másikra megszűntek működni a népfrontbizottságok, s ezzel egyidejűleg befejezték önálló tevékenységüket a politikai pártok is. Ezen mit sem változtatott, hogy nem született sem törvény, sem rendelet a volt szövetséges, illetve ellenzéki pártok felszámolásáról. A politikai színpadon egyedül az MDP maradt, s így egyeduralkodóvá, állampárttá vált. Valójában azonban a tényleges hatalmat Rákosi és szűkebb köre (Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József és mások), valamint az Államvédelmi Hatóság és kiszolgálóik gyakorolták. Az elkövetkező években ezek a személyek és intézmények döntöttek - teljhatalommal és minden ellenőrzés nélkül - az ország és népe sorsát érintő valamennyi politikai, gazdasági, katonai, kulturális stb. kérdésben. Dobinak, a miniszterelnöknek tulajdonképpen csak hivatala volt, hatásköre jóformán semmi. „Ilyen helyzetben - írja egyik közeli barátja, egykori kisgazda képviselőtársa - mi mást tehetett? Hétvégeken hazament Szőnybe, otthoni barátaival elvonult a borospincébe. Ezek a kikapcsolódások jelentették számára az apró örömöket."[8] Miniszterelnökként azonban ő is felelős, hiszen vállalta azokat az intézkedéseket, amelyek az ötvenes évek elejére az országot politikai, gazdasági, társadalmi és erkölcsi mélypontjára juttatták, s a rendőrállam megteremtéséhez vezettek. Ebben az időszakban valóságos „hadjárat" folyt az ország lakossága ellen, gyanússá minősítették az állampolgárok millióit.

Miniszterelnöki programbeszédében, 1949. június 4-én Dobi István kijelentette: „Népünk a Magyar Dolgozók Pártjának és bölcs vezetőjének, Rákosi Mátyásnak útmutatásával akar dolgozni és előrehaladni." A kormány legfontosabb gazdasági feladatának a hároméves terv befejezését, majd az ötéves terv előkészítését és sikeres végrehajtását tartotta. „Az ötéves népgazdasági terv lerakja a szocializmus alapjait hazánkban" - állapította meg. A legközelebbi időszak megoldandó feladatai közül külön is kiemelte a „népköztársasági alkotmány" megalkotását, az állam és az egyház viszonyának rendezését, valamint a honvédség fejlesztését, amelynek „ereje, korszerű felszerelése és kiképzése a dolgozó nép hatalmát erősíti, országunk függetlenségét és békéjét védi". Így lesz - átvéve Rákosi akkoriban sokat emlegetett mondását - „Magyarország nem rés, hanem erős bástya a béke arcvonalán." A külpolitikában továbbra is azt tartotta a legfontosabbnak, hogy „még megbízhatóbb szövetségese legyünk a nagy Szovjetuniónak."[9]

Ismeretes, hogy az Országgyűlés 1949. augusztus 18-án elfogadta a Magyar Népköztársaság Alkotmányát, amely lényegében az 1936-os szovjet alkotmány „másolata"

[8] Dancs József: Dobi István. In: *Politikus pályák.* 111.
[9] Idézi Gergely Jenő-Izsák Lajos: *A huszadik század története.* 319-320.

volt. Az alkotmány rögzítette, hogy a népköztársaság „a munkások és dolgozó parasztok állama," és ennek megfelelően „minden hatalom a dolgozó népé."

1950. augusztus 30-án aláírták az állam és a katolikus egyház közötti megállapodást (a többi egyházzal ez már korábban, 1948-ban megtörtént), amelyben a püspöki kar kötelezte magát, hogy fellép azok ellen az egyházi személyek ellen, akik vétenek a népköztársaság „törvényes rendje és kormányának építőmunkája ellen". A törvényes rend természetszerűleg azonos volt az egész sztálinista berendezkedéssel. 1951 májusában - a tervezettnél fél évvel korábban - az Országgyűlés elfogadta a törvényt az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról, amely az egyházak ellenőrzését volt hivatva szolgálni, szorosan együttműködve az államvédelmi szervekkel.

Az „ellenség elleni" általános hadjárat, az „éberségi" hisztéria nemcsak koncepciós ügyek és koncepciós perek sorozatát eredményezte, hanem minden ítéleti forma nélkül más adminisztratív rendszabályokat is szült: internálás, kitelepítés stb. A „munkás-paraszt szövetség" valójában a parasztság felszámolásának kezdetét jelentette. 1948 és 1953 között 376 000 vidéki embert, dolgozó parasztot kényszerítettek a termelőszövetkezetekbe, annak a Rákosi által megfogalmazott utasításnak a jegyében, amely szerint: „kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért". A kuláknak kinevezett, illetve kuláklistára felvett családok száma 1949 után meghaladta a 70 000-et. Az volt a „bűnük", hogy akadályozzák a termelőszövetkezeti mozgalom kibontakozását, „ezért őket ki kell iktatni" a magyar társadalomból. A „kulákság elleni harc" jegyében 1948-1950 között mintegy 400 000 parasztembert ítéltek el, illetve büntettek meg jórészt „közellátási bűntett" címén. A kuláknak elvették házát, földjét, meg még mije volt: traktorát, cséplőgépét stb. A parasztság ellen elkövetett törvénytelenségek, bűnök egyik következménye lett, hogy az árumennyiség gyorsan csökkent, ami rendkívül súlyosan érintette az ország, illetve a lakosság ellátását. 1951-ben több élelmiszerre jegyrendszert vezettek be. 1950-ben az ÁVH új osztályokat szervezett a mezőgazdaság rendőri felügyeletére, ami újabb törvénytelenségek elkövetéséhez vezetett.

Rákosi Mátyás 1952-ben, hatvanéves korában elérkezettnek látta az időt arra, hogy - pártfőtitkári tisztségének megtartása mellett - miniszterelnök is legyen. A Minisztertanács 1952. augusztus 14-i ülésén Dobi (Rákosival előzetesen megbeszélve a dolgot) kérte felmentését, s egyben javasolta Rákosi kinevezését. Biztos abban - jelentette ki Dobi -, hogy ahogyan ő saját maga természetesnek veszi, hogy „a magyar népi demokrácia mai fejlődési szakaszában" az arra legrátermettebb embernek kell betöltenie a Minisztertanács elnökének tisztét, úgy „az ország dolgozó népe is akarja és örömmel fogadja" ezt. Rákosi a következőkkel egészítette ki Dobi indoklását: „A fejlődés jelenlegi fokán helyesebb, ha a Minisztertanács elnökének tiszte a Párt kezében van, ezáltal jobban biztosítódik a pártvezetés és az államvezetés egysége. Dobi elvtárs ezt a maga részéről is nagyon helyesen meglátta, és szívesen tett eleget annak, hogy a fejlődés folyamatának megfelelően a helyét átadja. Dobi elvtárs munkájára az államvezetésben változatlanul szükség van, és ezért javasolni fogják, hogy ő legyen a Népköztársaság Elnöki Tanácsának az elnöke. Ez egyúttal annak is bizonyítéka, hogy az érdemeit változatlanul milyen nagyra becsülik."[10]

[10] A Minisztertanács 1952. augusztus 14-i ülésének jegyzőkönyve. MOL XIX-A-83-a.

Dobi István az Elnöki Tanács elnöke lett, s ezt a tisztséget 1967. április 14-ig betöltötte. Még ha érdemi hatásköre nem is volt, mégis részese lett a Nagy Imre nevével fémjelzett „új szakasz", az 1956-os forradalom és a Kádár-rendszer politikájának. A forradalom napjaiban végig az Országházban tartózkodott, ahol a fáma szerint „borosüvegek és demizsonok között támolyogva" nemcsak a Nagy Imre-kormányt nevezte ki, majd mentette fel, hanem a Kádár János vezette „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt" is. A Kisgazdapárt újjáalakításában nem vett részt. Utóbb az MSZMP agrárpolitikájának, a termelőszövetkezetek újjászervezésének, a magyar parasztság mint történelmi osztály megszüntetésének és felszámolásának egyik legbuzgóbb támogatója volt. 1959 őszén hivatalosan is belépett az MSZMP-be, s tagja lett a párt Központi Bizottságának is. Joggal írta emlékirataiban: „Hazaérkeztem. Abba a pártba, amelynek célja... a szocializmus és a kommunizmus megvalósítása Magyarországon."[11] Nyugállományba helyezése után röviddel, 1968. november 24-én hunyt el.

[11] Dobi István: *Vallomás és történelem*. Kossuth Könyvkiadó, 1962. 235.

FOCK JENŐ
1916–2001

Fock Jenő egyike volt azoknak a politikusoknak, akik a gazdasági rendszer megreformálását vallották és támogatták. Kormányának gazdasági szakembereit is a reform híveiből állította össze. A Fock-kormány nyolc esztendeje a „konszolidált" Kádár-korszak legstabilabb időszaka volt.

Az új gazdaságirányítási rendszer elveinek egyik kidolgozója, majd miniszterelnökként a megvalósítás elindítója, Fock Jenő 1916. május 16-án született Kispesten. 1930-tól a Marx és Mérei Gyárban dolgozott, ott tanulta ki a műszerész szakmát, majd 1936 és 1939 között a Ganz Vagongyár szakmunkása volt. 1932-től a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, de 1937 és 1940 között a szociáldemokraták vezette Országos Ifjúsági Bizottságban is benne volt. 1940-ben a hadbíróság hároméví fegyházbüntetésre ítélte, majd szabadulása után a frontra vitték, ahonnan 1944 őszén megszökött. 1945–1947 között a X. kerületi pártbizottság titkára, majd a budapesti pártbizottság osztályvezető-helyettese. 1945. április 2-án budapesti képviselő az Ideiglenes Nemzetgyűlésben. Később, 1958–1967 és 1971–1985 között parlamenti képviselő. 1947-től a gazdasági élet különböző meghatározó helyein töltött be vezető állásokat. Így a Nehézipari Központban volt osztályvezető, majd 1951 és 1954 között a kohó- és gépipari miniszter helyettese. Ezekben az években elvégezte a Gazdasági és Műszaki Akadémiát. 1954 őszén leváltották miniszterhelyettesi tisztségéből, és az NDK-ba küldték külkereskedelmi tanácsosnak, ahol rövid időt töltött, 1955 májusában ugyanis megválasztották a SZOT egyik titkárának. Az MDP Központi Vezetőségének 1956. júniusi ülésén a KV póttagja lett.

1956. november 11-én Kádár János javaslatára bekerült az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságába, s így részt vett a decemberi határozat elkészítésében. 1957 júniusában beválasztották a párt Politikai Bizottságába is, egészen 1980-ig volt a PB tagja. 1957 tavaszától rohamosan felfelé ívelt a politikai és – a korabeli szisztémának megfelelően – állami karrierje. 1957 februárjától 1961-ig az MSZMP Központi Bizottságának gazdaságpolitikai titkára, s így a hároméves terv, majd később az ötéves tervek kidolgozásának egyik irányítója. 1961-től a második Kádár-kormányban már miniszterelnök-helyettes, s ezt a tisztséget a Kállai-kormányban is megtartotta; majd 1967. április 14-től 1975. március 15-ig a Minisztertanács elnöke. Kormányának gazdasági szakembereit is a reform híveiből állította össze. Így lett miniszterelnök-helyettes Ajtai Miklós és Timár Mátyás, Vályi Péter pedig pénzügyminiszter.

Az új gazdaságirányítási rendszer 1968. január 1-jétől lépett életbe. A vállalatok nagyobb önállóságot kaptak, a kormányzat csupán tervszámokat határozott meg. A gazdálkodóegységek maguk döntöttek a termelésről, a bérezésről és az értékesítésről. A mezőgazdasági beruházások arányának növelése, az árak reálisabb alapokra helyezése a mezőgazdasági termelés műszaki-technológiai fejlődését eredményezte. A parasztság termelési érdekeltsége gyorsabban nőtt a termelőszövetkezetekben, a mezőgazdaság megítélése a gazdaság egészében reálisabbá vált.

Még mindig tapasztalhatók voltak azonban olyan a sajátosságok, amelyek a tervgazdaságot és különösen a „szocialista iparosítást" jellemezték: a hiánygazdálkodás, a puha költségvetési korlát, a jövedelmezőség elhanyagolása. A szabályozórendszerbe „fékeket" építettek be, hogy megnyugtassák a reformellenes erőket. Az egyik legnagyobb gond kétségtelenül az volt, hogy a vezetés az új gazdasági mechanizmus bevezetésével együtt nem kezdeményezte a politikai intézményrendszer megújítását. Nem is szólva arról, hogy 1968 augusztusában a csehszlovákiai „bevonulással", az „emberarcú szocializmus" kísérletének eltiprásával kedvezőtlenebbé váltak a magyar reform végrehajtásának külső feltételei is. A „bevonulás" ugyanakkor a reformok hazai ellenzőit is erősítette, akik 1970-től egyre erőteljesebben támadták a reformot, a lakosság növekvő anyagi jólététől féltették a szocialista rendszert.

Viszonylag gyorsan nőtt az életszínvonal. Az 1966–1971 közötti években átlagosan évi 6,3%-kal, összességében 35%-kal emelkedett a reáljövedelem. Az életszínvonal emelkedését az is jelezte, hogy míg 1960-ban a lakosság jövedelmének több mint 96%-át fordította fogyasztásra, s ebből csupán 4%-ot tartós fogyasztási cikkekre, addig 1970-ben ez az arány alig 92%, illetve több mint 6% volt. 1960-ban a jövedelmek 2,3%-a jutott lakásépítésre, 1,4%-a megtakarításra; 1970-ben ez az arány 4%-ot, illetve a felhalmozás tekintetében 4,4%-ot tett ki.

Az életszínvonal-politikához szorosan hozzátartozott a szociálpolitika. Fokozatosan kiterjesztették a nyugdíjbiztosítást, először a termelőszövetkezeti tagokra, majd a magánkisiparosokra s végül 1970-ben a kiskereskedőkre is. A nyugdíjkorhatár férfiaknál a 60., nőknél az 55. életév betöltése volt, a járadék összegét a szolgálati időtől és az átlagkeresettől tették függővé. 1975-től állampolgári jogon járt a betegségi és anyasági ellátás, amelynek összegét fokozatosan emelték.

Módosították a választási rendszert: az 1970. évi 3. törvénycikk szerint maguk a választók – a jelölőgyűlések résztvevőinek egyharmada – is jelölhettek képviselőket. Így a népfront jelölési monopóliuma megszűnt. Az 1971. április 25-i országgyűlésiképviselő- és tanácsválasztásokon a választók 98,9%-a szavazott a Hazafias Népfront jelöltjeire. Kettős jelölésre 48 választókerületben került sor, sőt egy kerületben három jelöltet is állítottak (ez a mandátumok 13,92%-a volt). Külpolitikai szempontból kedvezett, hogy 1971. szeptember 28-án Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek – a Szentszék és a magyar kormány megbízottai között folytatott tárgyalások eredményeként – az Elnöki Tanácstól kegyelemben részesült, és elhagyta Magyarországot.

A csehszlovák reformkísérlet felszámolása után a szovjet vezetők egyre szorosabbra fogták a gyeplőt. 1971-ben elfogadtatták a KGST „komplex" gazdasági programját, amely hosszú évekre konzerválta a szocialista tábor gazdasági rendszerét. Elutasították azt a másik javaslatot, hogy a tagországok gazdasági kapcsolatait helyezzék piaci

alapokra. Ennek következtében igaz, hogy a hatalmas és igénytelen szovjet felvevőpiac még jó ideig lehetővé tette a magyar áruk szinte korlátlan elhelyezését, ez az állapot azonban növelte a szakadékot a magyar gazdaság és a világgazdaság között. Fock Jenő miniszterelnök 1972. március végén Moszkvába látogatott, ahol a Magyarországra irányuló hosszú távú szovjet nyersanyagszállításokról tárgyaltak. Fock közölte partnereivel, hogy a két ország gazdasági kapcsolataiban „kisebb-nagyobb nehézségek" vannak. Moszkva elzárkózott attól, hogy hosszabb távra elkötelezze magát a nyersanyagok és kivált az energia magyarországi exportja mellett.

Itthon a „munkásellenzék"-ként is emlegetett szélsőbalosok (Komócsin Zoltán, Biszku Béla, Pullai Árpád és mások) kifogásolták a gazdasági nyitást Nyugatra, az újabb reformokat, és demagóg módon hangsúlyozták, hogy a pártban kisebbségbe került a „munkásosztály". Értsd: a fizikai dolgozók, akik valóban csak a párttagság 35,9%-át tették ki. A szélsőbal győzelmének tekinthető, hogy 1972 áprilisában az alkotmánymódosítás során az ország alaptörvényében is rögzítették az egypártrendszert. Az állam feladatává tették a szocializmus teljes felépítésének szervezését.

1972 novemberében az MSZMP KB határozatban fújt visszakozt a reformokra. Megindult az újracentralizálás, az üzemméret-szerkezet jelentős mértékben tovább torzult. Állami Tervbizottságot hoztak létre a központi tervezés erősítésére. Bírálták a helyi kezdeményezéseket, „az önkormányzatiságot", mondván, hogy az ezt felkaroló pártszervezetek „a csoportérdekeket hangoztatók uszályába kerültek". Így a reform és a politikai nyitás is egyre inkább ellehetetlenült, minek következtében Fock Jenő 1973 októberében felmentését kérte a miniszterelnöki funkcióból. A pártvezetés azonban „stratégiai és taktikai" megfontolásból akkor még nem engedte meg neki, hogy lemondjon. Fock az 1975 tavaszára tervezett pártkongresszusig a helyén maradt.

1974 tavaszán a szovjet vezetők tudtával és egyetértésével a hazai szélsőbal kikényszerítette Kádár Jánostól a személyi változásokat. Nyers Rezsőt, Fehér Lajost és társait más munkakörbe, illetve nyugdíjba helyezték, ugyanakkor Komócsin Zoltán a *Népszabadság* szerkesztőbizottságának a vezetője lett. A kormányban Ajtai Miklós és Fehér Lajos helyébe új miniszterelnök-helyettesként Aczél György és Borbándi János került. A gazdasági reform megtorpanásával együtt megkezdődött az ideológiai „rendcsinálás" is. Egyre szigorúbban alkalmazták ugyanis a kultúrpolitika irányítója, Aczél György által megfogalmazott „három T elméletét", miszerint a párt kizárólagos joga, hogy támogassa, tűrje, illetve tiltsa a tudományos és művészeti élet alkotásait.

Fock Jenő ekkor már úgy volt miniszterelnök, illetve állt a kormány élén, hogy miniszterei tudtak bukásáról. Az utóvédharcokat a helyén maradva kellett végigélnie. Végül 1975 májusában engedtek kérésének, és 59 évesen nyugdíjazták. A politikai életből egyelőre még nem távozott – ahogy korábban utaltam rá –, öt évig még PB-tag maradt, KB-tagsága pedig 1979-ben szűnt meg.

Nyugdíjazása után 1980-tól tíz évig a METESZ elnöki tisztségét töltötte be. 1985-ig volt parlamenti képviselő, 1984-ben beválasztották az Alkotmányjogi Tanácsba is. 1983–1994 között tagja volt az egykori miniszterelnökök nemzetközi ún. Interakció Tanácsának. Nyolcvanöt éves korában, 2001. május 22-én hunyt el Budapesten. Halálhíre rövid közleményként jelent meg.

GRÓSZ KÁROLY
1930–1996

„Grószt az akarat és az erő mindenhatóságába vetett hit vezérelte – írja miniszterelnöki időszakáról egyik politológus elemzője. – Abban reménykedett, hogy gyors és sikeres nyomulását az arctalan gazdasági válsággal, a más politikai kultúrájú Nyugattal és Kelettel szemben is folytathatja. De a gazdasági válságon nem tudott átgázolni."[1]

Miskolcon született 1930. augusztus 1-jén. Rövid ideig a Borsodi Nyomda nyomdásza volt, majd „kiemelték", és 1948/1949-ben a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége Borsod megyei titkára lett. 1950-től már az MDP központi apparátusának politikai munkatársa, közben négy esztendeig hivatásos katonatiszt. 1954-től az MDP, illetve az MSZMP Borsod megyei agitációs és propagandaosztályának vezetője, rövid ideig (1958–1959) a megyei pártlap, az *Észak-Magyarország* felelős szerkesztője. 1961-től már az MSZMP KB politikai munkatársa, különböző funkciókban. Így 1962–1968 között a Magyar Rádió és TV pártbizottságának titkára. Elvégezte az MSZMP Politikai Főiskoláját, és 1967-ben tudományos szocializmus szakos diplomát szerzett az ELTE-n. Ezután nevezték ki Fejér, majd Borsod megyei első titkárnak; később a KB Agitációs és Propagandaosztályának vezetőhelyettese, 1984–1987 között pedig az MSZMP Budapesti Bizottságának első titkára. Erről a posztról került 1987. június 25-én a kormány élére. Volt felhatalmazása Moszkvától, de mint a nyitás emberét, elfogadta őt a Nyugat is.

A kormány megalakulásakor a miniszterelnökön kívül új tagként csak Horváth István belügyminiszter került a kabinetbe. Fontosabb személycseréket 1987. december végén hajtottak végre: miniszterelnök-helyettes Medgyessy Péter, ipari miniszter Berecz Frigyes, környezetvédelmi és vízgazdálkodási miniszter Maróthy László, pénzügyminiszter Villányi Miklós, szociális és egészségügyi miniszter Csehák Judit lett. 1988 nyarán ismét átalakították a kormányt: miniszterelnök-helyettesként Pozsgay Imre, igazságügy-miniszterként Kulcsár Kálmán, művelődésügyi miniszterként Czibere Tibor került be, októberben pedig Beck Tamás lett a kereskedelmi miniszter. Ebben a kormányban már ténylegesen számított a szakértelem, a közgazdasági és közigazgatási tapasztalat. Grósz nagy taktikus volt a politikai arénában, de bízott a szakemberekben és a szakapparátusokban is. Miniszterelnöksége alatt vált kancellária típusú intézménnyé a Miniszterelnöki Hivatal, ahol egyszerre folyt a közigazgatás koordiná-

[1] Lengyel László: A machinátor. *Népszabadság*, 1988. október 3.

lása, a jogalkotási tevékenység összehangolása, a gazdaságpolitika és a társadalompolitika stratégiai irányítása. Ez a hivatal így részben átvette a pártközpont, illetve az Országos Tervhivatal szerepét.

A Grósz-kormány munkaprogramját 1987. szeptember közepén tárgyalta meg és fogadta el az Országgyűlés. A kormány célja a világgazdasági helyzetekhez való igazodás, a fejlett országokhoz való lehetőség szerinti felzárkózás, a gazdasági és társadalmi reformok felgyorsítása. Grósz közölte, hogy a nyugati államadósság a kamatterhekkel együtt 16 milliárd dollár. Nem titkolta, hogy a jövőben az életszínvonal csökkenésével kell számolni. A program kilátásba helyezte a monetáris visszafogást, a fizetési mérleg javítását és a költségvetési hiány csökkentését. A termékszerkezet-átalakítást az új adórendszertől, a kétszintű bankrendszer hatékony tőkeátcsoportosító tevékenységétől, a támogatások felülvizsgálatától várta. A kormány még augusztus közepén elfogadta az általános forgalmi adó és a személyi jövedelemadó bevezetéséről szóló tervezetet, s szeptemberben az Országgyűlés törvénybe iktatta. Nem esett szó sem a tulajdoni rendszer megváltoztatásáról, sem a liberalizálásról, s főként nem a politikai és az intézményrendszer reformjáról.

A külpolitikában Grósz Károly folytatta a korábbi többirányú orientációt, kiegészítve azzal, hogy Bernben 1987. szeptemberben tárgyalni kezdett a magyar–izraeli kapcsolatok újrafelvételéről, és előkészítette a Dél-Korea és Magyarország közötti diplomáciai viszony megteremtését. Október elején a miniszterelnök az NSZK-ba látogatott, ahol műszaki-tudományos együttműködési megállapodást írt alá, és egymilliárd márka szabad felhasználású hitelt kapott a magyar ipar korszerűsítésére. Ezután moszkvai, lengyelországi és görögországi látogatásra került sor. Hazánk Nyugatra nyitottságát az ún. világútlevél bevezetése tette teljessé, 1987. szeptember 27-én, amely minden állampolgárnak alanyi jogon járt. Rendelet jelent meg a devizáról és a kincstárjegy bevezetéséről. Ezek 1988. január 1-jétől léptek érvénybe.

1988 elejétől a pártón kívüli ellenzék tevékenysége nagyon megélénkült. A Magyar Demokrata Fórum január 30-án vitát rendezett a Jurta Színházban a parlamentarizmustól, a többpártrendszerről, a társadalmi erők és a hatalom viszonyáról. A március 15-i tüntetésen mintegy 100 000 ember kereste fel Budapesten a történelmi emlékhelyeket, s követelte a szabadságot és a demokráciát. Március 30-án megalakult a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz). Politikai programjában kimondta, hogy: a szövetség „olyan új Magyarország felépítésének igényéből indul ki, amelyben a demokrácia szabályainak megfelelően az egyéni és csoportérdekek szabad szerveződésen alapuló képviseletet nyernek”.[2] Május 1-jén létrejött a Szabad Kezdeményezések Hálózata, amelyből később megalakult a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ).

Grósz Károly nem csinált titkot abból, hogy Kádár helyére pályázik. Ennek érdekében sikerült maga mellé állítania a pártértelmiség, a pártapparátuson belüli politikai technokraták, valamint az államgazdaság fiatalabb menedzsereinek többségét. Pozsgay Imre és Nyers Rezső, akiknek nagy befolyása volt a párton belüli demokratikus reformellenzék, a fiatalabb reformközgazdászok táborában, „közös érdekből” szintén támogatták Grósz törekvéseit. A pártellenzék kiharcolta az MSZMP 1988. május 20–22-i országos értekezletének összehívását. Grósz Károly felszólalásában határozottan kiállt az egypártrendszer mellett, mondván, hogy „egy párt kell, helyesebben *egy* párt kell. Olyan harci szövetség, amelynek indult, amilyen volt, és amilyen lehet, ha megszabadul a rákövesedett eszmei előítéletektől”. A kormány szerepét illetően viszont leszögezte: „olyan kormányra van szükség, amelyik érzékeny a valóság napi kérdéseire, hatékonyan foglalkozik a termelés és az elosztás rá tartozó kérdéseivel. Olyan, amelyik kockázatot is mer vállalni, és ugyanakkor felelősséggel tartozik. Amelyik a jövő érdekében az elkerülhetetlen konfliktusokat sem kerüli ki. Épít az egyén felelősségérzetére. A folyamatosság és a megújulás viszonyában a döntésre érett, átgondolt megújulásra teszi a hangsúlyt... Olyan viszonyokat akar kialakítani ez a kormány, amelyek közepette érvényesül a teljesítményelv, ennélfogva a legméltányosabban emberszemléletű.”[3]

A megyei, városi és kerületi párttestületek küldötteinek hathatós támogatásával Grósz Károlynak és szövetségeseinek sikerült személyi változásokat kikényszeríteniük a legfelsőbb pártvezetésben: nem engedték beválasztani a Központi Bizottságba a kádári vezető csoport szimbolikus figuráit. Ez volt ugyanis a módja annak, hogy ezek a személyek ne kerülhessenek be a Politikai Bizottságba sem. Némi hezitálás után kialakult a Kádár János személyére szabott pártelnöki szerepkör is, amely nem jelentett PB-tagságot, csupán az ülésein való részvétel lehetőségét. A párt elnöke Kádár János, főtitkára Grósz Károly, a Politikai Bizottság új tagjai: Iványi Pál, Lukács János, Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre és Tatai Ilona (többségükben Grósz támogatói), kimaradt: Aczél György, Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Kádár János, Lázár György, Maróthy László, Németh Károly, Óvári Miklós. A Központi Bizottság 105 tagja közül 39-et nem választottak újra. Grósz Károly politikai pályafutása és hatalma csúcsára érkezett. Főtitkárként irányította a párt vezető testületeit, miniszterelnökként pedig a kormányzati munkát.

1988 késő tavaszán mind Moszkvában, mind Washingtonban kedvezően fogadták Grósz Károly magyarországi hatalomra kerülését. Ő volt a pártállam utolsó politikusa, aki – ha rövid ideig is – egy személyben irányította a párt- és az állami vezetést. Egyik nyugati sajtóorgánum leleményesen a „glasznoszty” származékaként megalkotta a „grósznoszty” kifejezést. 1988. július elején pártfőtitkár miniszterelnökként először Moszkvában tárgyalt, majd a hónap végén az Amerikai Egyesült Államokba látogatott. Grósz volt az első hivatalban lévő magyar miniszterelnök és kommunista pártvezető, akit fogadtak a Fehér Házban. Mindkét útja átütő sikert hozott: Moszkvából azzal térhetett haza, hogy Magyarországnak továbbra is megengedik, hogy külön úton járjon, Washingtonban pedig, miután komolyabb tőkebefektetésre kapott ígéretet, bejelentette, hogy a külföldiek akár 100 százalékos tulajdont is szerezhetnek az új gazdasági társaságokban. Ezzel párhuzamosan lépéseket tett egyfajta korlátozott demokrácia megteremtésére: egyesületi és gyülekezési törvénytervezetet dolgoztatott ki, s kezdeményezte egy új szocialista alkotmány kodifikációját is.

Grósz Károly sikeresen induló és felfelé ívelő politikai pályaíve már 1988 nyarán–őszén megtört. Június 27-én Budapesten 40 000-en tüntettek a Hősök terén a ro-

[2] *Magyarországi pártprogramok 1988–1990.* Szerk.: M. Kiss József–Vida István. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2005. 364.

[3] *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. 1988. május 20–22.* 115–116.

mániai falurombolás ellen. Augusztus végén, Aradon, a kormányfő Ceauşescuval folytatott tárgyalása nemcsak eredménytelen volt, hanem olyan ember (politikus) hírébe is keverte, aki nem tudott elég keményen fellépni tárgyalópartnerével szemben, s ezzel súlyosan ártott az erdélyi és közvetve a többi határon túli magyarnak. Számos petíció érkezett a kormányhoz, sőt Budapesten és vidéken is tüntettek a dunai vízlépcső megépítése ellen. A kormány október elején – a híres felállásos szavazással – mégis keresztülvitte, hogy folytassák az építkezést. (Igaz, nem nagy sikerrel, mivel fél évvel később mégis felfüggesztették.) Ezzel egy időben a korábbi ellenzéki csoportosulások közül már politikai pártként működött az MDF, november közepén megalakult az SZDSZ, és újjáalakult a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) is.

Ebben a helyzetben Grósz Károly november végén lemondott a miniszterelnökségről, s a számára fontosabb pártfőtitkári tisztséget tartotta meg. Nem számolt azzal, hogy a pártállam bomlása egyben az MSZMP bomlását is jelenti. A párt bázisáról akart ellentámadást indítani. Ezt jelzi a november 29-i kommunista pártaktíva-értekezleten elhangzott beszéde, ahol kijelentette, hogy az egypártrendszert fenn kell tartani. Az anarchia, a káosz és a fehérterror veszélyével fenyegetőzött, megpendítve az „ellenséges ellenforradalmi erők" elleni fellépés lehetőségét is. Ettől kezdve fokozatosan elvesztette befolyását az események alakításában. Sorra meghátrálásra kényszerült fontos kérdésekben, így 1956 értelmezése, Nagy Imre rehabilitálása és a többpártrendszer bevezetésének ügyében. Az MSZMP 1989. februári központi bizottsági ülése már tudomásul vette a többpártrendszert, s 1956-ot népfelkelésnek értékelte. Egy későbbi interjújában Grósz sajátos módon azt mondta: hibás döntésnek tartja, hogy az „1989. februári KB-ülésen nem szorgalmazta a párt szétszakítását".[4]

1989. március 15-e után új politikai helyzet állt elő Magyarországon: egyértelműbbé vált a régi és az új rend frontvonala. Az ellenzéki politikai erők – az MSZMP megosztó taktikáját felismerve – március 22-én a Független Jogász Fórum felhívására létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt, majd részletes előkészítés és tárgyalássorozat után létrejött a Nemzeti Kerekasztal; ennek résztvevői az Ellenzéki Kerekasztal, az MSZMP és a harmadik oldalon elhelyezkedő társadalmi szervezetek és mozgalmak. Ezzel egy időben megkezdődtek a nemzeti egyeztető tárgyalások, amelyek szeptember közepén zárultak.

Grósz Károly csak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások nyitó plenáris ülésén vett részt, ahol leszögezte: „Határozott szándékunk, hogy minden vonatkozásban szakítunk a sztálini modell maradványaival. A Magyar Szocialista Munkáspárt, együtt más politikai erőkkel, olyan demokratikus és szocialista jogállam kiépítésére törekszik, amely a nép akaratát juttatja érvényre."[5] Ekkorra az MSZMP reformköreiben már megszaporodtak a Grósz távozását követelő hangok és törekvések. A Központi Bizottság, engedve a pártszervezetek, de főleg a reformkörök nyomásának, október elejére összehívta a párt soron lévő kongresszusát.

Az 1989. október 6–8-án tartott XIV. kongresszuson az MSZMP megszűnt mint állampárt. Viharos hozzászólások és jelenetek után ugyanis a párt reformszárnya október 7-én kimondta a Magyar Szocialista Párt (MSZP) megalakulását. Grósz Károly beszéde végen elhagyta az emelvényt, a padsorok között foglalt helyet, és teljes passzivitásba vonult. Nem vállalt közösséget az új párt létrehozását ellenző bizottsággal sem, és lényegében a második naptól kezdve már nem vett részt a kongresszus munkájában. 1989. december 18-án az újjáalakult MSZMP Központi Bizottságának lett a tagja; e megbízatásáról 1990 októberében köszönt le. Egy 1990 decemberében adott interjújában kijelentette: „Nem akartam rendszerváltást. Mindaz, ami itt történik, szándékom és akaratom ellenére megy végbe. Ezt az utat a magyar társadalom szempontjából zsákutcának tartom. Meggyőződésem, hogy az emberiség jövője a kollektív társadalom."[6]

Grósz Károly csendesen vonult vissza a közszerepléstől. Nem vádaskodott, alig beszélt politikai kulisszatitkokról. Nádtetős, tölgyfa galériás gödöllői házában éveken át magányosan élt, s méltósággal viselte hosszan tartó, súlyos betegségét (veserákban szenvedett). 1996. január 9-én hunyt el, több ezer gyászoló kísérte utolsó útjára a Farkasréti temetőben.

[4] *Népszabadság*, 1990. február 2.

[5] *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben.* 2. k. Főszerkesztő: Bozóki András. Magvető Kiadó, Budapest, 1999. 16.

[6] *Népszabadság*, 1990. december 15.

HEGEDÜS ANDRÁS
1922–1999

„Amit Hegedüs tett, ahogy leszámolt a maga múltjával, ahogy szeretett volna megtisztulni, és ennek szellemében akart hatni a világra, ahogyan a szocialista tabukat a valóságban megmérte, ez komoly tett volt – írta halálakor egyik szociológus munkatársa. – Teret biztosított a szociológiai munkának, hatásos szellemi erjesztő folyamatot indított el, ami ha úgy tetszik, egészen a rendszerváltozásig vezethető."[1]

„Nagy Imre nem szeretett. Nem is szerethetett. Amikor elvették tőle a mezőgazdaság fölötti kontrollt, kis kitérővel én kerültem a helyére. Azután ő begyűjtési miniszter lett, és tőlem, az akkori Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériumának miniszterétől, igyekezett a maximális terményadót begyűjteni. Nem sokat törődött azzal, marad-e elegendő vetőmag vagy tenyészállat. Ezután amikor miniszterelnök lett, odakerültem mellé első elnökhelyettesnek Gerő és Rákosi embereként. Elvette tőlem a Földművelésügyi Minisztériumot, és így maradtam mint első elnökhelyettes, apparátus és hatalom nélküli miniszter" – írja önvallomásában Hegedüs András, a magyar parlamentarizmus történetének mind ez idáig legfiatalabb miniszterelnöke, hozzátéve azt is, hogy „nem a nép választott, hanem a párt által kinevezett parlamenti képviselők".[2]

Hegedüs András 1922. október 31-én született a Sopron vármegyei Szilsárkányban kisbirtokos család gyermekeként. Szülőfaluja evangélikus elemi iskolájának elvégzése után – ahogy ez tehetséges, de szegény falusi gyerekek esetében a Horthy-rendszerben szokás volt – a helybéli lelkész támogatásával került a csornai polgári iskolába, majd a soproni evangélikus líceumba. 1941-ben érettségizett, majd a Turul Szövetség ösztöndíját elnyerve bekerült a fővárosi Bolyai Kollégiumba, és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatója lett.

1942-ben ismerkedett meg Donáth Ferenccel, Fehér Lajossal, Szalai Bélával. Ők formálták politikai érdeklődését, s szerepük volt abban, hogy még ebben az évben belépett az illegális kommunista pártba, és részt vett az egyetemi szervezet kiépítésében. 1944 augusztusában letartóztatták, és két év fegyházra ítélték, de november végén sikerült megszöknie. Tagja, majd egyik vezetője lett a Magyar Kommunista Párt ifjúsági szervezetének, a MADISZ-nak. 1945 tavaszán és nyarán miniszteri biztosként Zemplénben, majd szülőföldjén irányította a föld osztása munkálatait. 1945. június

[1] *Búcsú Hegedüs Andrástól 1922–1999.* Szerk.: Rozgonyi Tamás, Zsille Zoltán. Osiris, Budapest, 2001. 290.

[2] Hegedüs András: *A történelem és a hatalom igézetében.* 213–214.

24-én a Dunántúl képviseletében delegálták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe; 1945 novemberében és az 1947-es választásokon pótképviselő, majd 1953-ban is újra képviselő lett.

Politikai karrierje 1947 végén kezdett felfelé ívelni, az után, hogy az MKP vezetésében lezajlott az első konfliktus Nagy Imrével a párt szövetkezeti, illetve parasztpolitikájáról. Gerő Ernő maga mellé vette az agrárkérdések szakreferensének. 1948-ban már a pártközpont szövetkezetpolitikai osztályát irányította, egy évvel később pedig az összevont mezőgazdasági és szövetkezeti osztályt vezette. A pártállami szisztémának megfelelően 1950 májusában már az MDP KV Titkárságának tagja lett, s ezzel a legfelsőbb pártvezetés belső köréhez tartozónak számított.

1951 februárjában összehívták az MDP II. kongresszusát, amely tovább mélyítette a párt politikájában addig is jelentkező súlyos torzulásokat. A kongresszus egészét az osztályharc éleződésével kapcsolatos sztálini felfogás szinte hisztérikus hangsúlyozása mellett az a szellem hatotta át, hogy a közeljövőben várható a harmadik világháború kirobbantása az imperialista hatalmak részéről. Így vált elsőrangú kérdéssé a nehézipar fejlesztése a „vas és acél országának" megteremtése. Az iparfejlesztésnek alárendelték az agrárpolitikát, ami a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésében, a kulákság elleni fokozott harcban öltött testet. Hegedüs a kongresszuson megválasztott pártvezetőség minden fontos testületében helyet kapott: tagja lett a Központi Vezetőségnek, a Politikai Bizottságnak, a Titkárságnak és a Szervező Bizottságnak. A „szocialista" mezőgazdaság megszervezésének és irányításának kulcskádere lett. 1951 novemberétől a földművelésügyi miniszter helyettese, 1952. január elejétől az újonnan létesített Állami Mező- és Erdőgazdasági Minisztérium vezetője. Egyre növekvő politikai szerepét mutatja, hogy 1953 júniusában tagja lett annak a küldöttségnek, melyet az SZKP Elnöksége rendelt Moszkvába pártközi tárgyalásra.

Ebben az időszakban a parasztság terhei szinte állandóan növekedtek. 1952/1953 fordulóján az élelemtermelő parasztság kétharmadának (1,2 millió család közül közel 800 000) nem maradt kenyere, vetőmagja, amire történelmünk során még nem volt példa. Tömegesen hagyták ott a földjüket, 1953-ig kb. másfél millió kat. hold földet „ajánlottak fel" az államnak. 1950 végéig 120 000 taggal bővült a termelőszövetkezetek taglétszáma, ugyanakkor 180 000 mezőgazdasági kereső adta fel eredeti foglalkozását.

A „kulákság elleni harc" hihetetlen méreteket öltött. 1953-ig mintegy 400 000 parasztembert ítéltek el, jórészt „közellátási bűntett" címén. Még többen voltak azok, akik ellen eljárás indult a „kulákok korlátozása" jegyében – így a falu árutermelő rétegének, illetve gazdaságainak likvidálását valósították meg. 1953 elején már 71 603-an voltak a kulákok, köztük olyanok (21 887 fő), akik földtulajdonnal nem is rendelkeztek, ebből értelmiségi 2869. A mezőgazdasági termelés ezekben az esztendőkben egyszer sem érte el az 1938. évi színvonalat.[3]

Az 1953 nyarán létrejött Nagy Imre-kormányban Hegedüs András kettős tisztséget kapott: a földművelésügyi tárca vezetése mellett (amelybe korábbi minisztériumát is beolvasztották) kinevezték a miniszterelnök első helyettesének. E funkcióban támoga-

[3] Szakács Sándor: *Gazdaságtörténet.* 2. k. Budapest, 1999. 257–263.

tói, Rákosi és Gerő, lényegében ellensúlynak szánták Nagy Imre mezőgazdasági politikájával szemben. 1954 végén–1955 elején Rákosi ismételten megszerezte a szovjet vezetés egyértelmű támogatását, ami Nagy Imre elszigeteléséhez, majd a „márciusi határozat" meghozatalához, Nagy Imre leváltásához és Hegedüs András miniszterelnökké „választásához" vezetett. A miniszterelnök első helyettese ezúttal Gerő Ernő lett.

A Hegedüs-kormány első jelentős ténykedése a Varsói Szerződéshez való csatlakozás (1955. május 14.) volt. A szerződő felek - Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió - az alapító okiratban „ünnepélyesen kinyilvánították akarataikat" a politikai, gazdasági és honvédelmi együttműködés „minden eszközzel" való fejlesztésére. Ez a szerződés új jogalapot teremtett a szovjet hadsereg magyarországi tartózkodására; egyúttal megalakult a fegyveres erők egyesített parancsnoksága, amelynek élén mindig szovjet marsall állt.

A szovjet pártvezetés 1955. május végén Belgrádba látogatott, hogy rendezzék a szovjet–jugoszláv kapcsolatokat. Ez a „Canossa-járás", valamint a június 18–23. között Genfben lezajlott kormányfői tanácskozások (Szovjetunió, Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország részvételével) azonban jelentős enyhülést eredményeztek a nemzetközi helyzetben. Ennek köszönhetően 1955. december 14-én Magyarországot, 15 más állammal együtt, felvették az ENSZ-be. A kormány 1956 februárjában törvénybe iktatta az ENSZ Alapokmányát is. A magyar–jugoszláv viszony azonban nem változott, mivel Rákosiék nem vonták vissza azokat az alaptalan vádakat, amelyekkel a Rajk-perben a jugoszláv vezetőket és politikájukat illették.

A Hegedüs-kormány - megszegve az érvényben lévő, több évre szóló termény-beszolgáltatási előírásokat 1955 júniusában, majd 1956-ban is - felemelte a termelőszövetkezetek és az egyéni gazdaságok által beszolgáltatandó termékmennyiséget, mégpedig olyan módon, hogy a rendeletben meghatározott mennyiségeken felül kötelezően előírta annak a mennyiségnek a beszolgáltatását is, amelyet az állam eredetileg a szabad piacon szándékozott felvásárolni a termelőktől. 1955 tavaszától újra forszírozni kezdték a tsz-ek „számszerű fejlesztését". 1955-re már 617 új termelőszövetkezet alakult, mintegy 76 000 taggal. A sikeren felbuzdulva az MDP Központi Vezetősége az átszervezést „állandó feladattá" tette, és 1956-ra újabb kampányt szerveztek. Az eltervezett újabb 60 000 családdal szemben csak 28 000 fővel sikerült gyarapítani a létszámot 1956 júniusáig, ezután pedig már bomlásnak indult minden. A munkásságot az új „normarendezés", illetve a nyugdíjjárulék emelése érintette súlyosan, s továbbra is komoly nehézségeket okozott az egész lakosság körében a békekölcsönjegyzés.

1953 júniusa után a koncepciós perek bebörtönzött áldozatainak többségét kiengedték, de a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja ezután is vontatottan haladt. A kormány az SZKP 1956. februári XX. kongresszusa után határozatot hozott a hadsereg létszámának csökkentéséről, széles körű betegbiztosítási rendszer bevezetéséről, és megkezdték az osztrák–magyar határon a műszaki zár, másképpen szólva a vasfüggöny lebontását is. 1956 tavaszán, Czapik Gyula halála után, Grősz József kalocsai érsek kegyelmet kapott, és július elején püspöki küldöttség élén kereste fel a miniszterelnököt, aki számos korábbi sérelem jogosságát ismerte el. Ezzel egyidejűleg

Hegedüs András is eljutott oda, hogy Rákosit bírálva Andropov követnek kijelentse: „Rákosi az utóbbi időben keveset foglalkozik a jelentős politikai és népgazdasági problémákkal, időnként pedig nem fordít kellő figyelmet a párt előtt álló halaszthatatlan feladatokra."[4]

1956 júliusában, Rákosi bukásakor Gerő Hegedüst tolta volna maga elé pártfőtitkárnak; a szovjetek nem ellenezték, de ő nem vállalta. A Gerő által képviselt politikai irányvonalat azonban igen, s tagja annak a küldöttségnek is, amely október 15-én utazott egyhetes látogatásra Belgrádba „hivatalos tárgyalásokra". A küldöttség október 23-án reggel érkezett vissza Budapestre, majd ezt követően azonnal ülésezni kezdett az MDP kibővített Politikai Bizottsága. Hegedüs András ettől kezdve október 27-ig a pártközpontban tartózkodott. Október 24-én Nagy Imre lett a miniszterelnök, első helyettese pedig Hegedüs András.

Október 28-án először Nagy Imre, majd Andropov is felvetette, hogy az adott helyzetben az lenne a legokosabb, ha Gerő Ernő, Hegedüs András, Bata István és Piros László elmenne a Szovjetunióba; ezt Hegedüs örömmel fogadta, s több korábbi vezetővel és családtagjaikkal együtt Moszkvába távoztak. Távozásuk után egy nappal az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága az „emigránsokat" kizárta a pártból, majd az 1957. május 9-re összehívott Országgyűlés megfosztotta őket parlamenti mandátumaiktól. „Moszkvában tagja annak a rákosista váltógarnitúrának, amelyet a szovjet vezetés második vasként a tűzben tart, hogy Kádárt zsarolja, illetve amennyiben Kádár nem vállalná a kollaborációt, akkor velük alakítson kollaborációs kormányt - írja róla egyik hozzá közel álló pályatársa. - Ekkor következik be életében a történelmi léptékű fordulat. 1957 elején, a rákosista emigráció egyetlen tagjaként, szakít ezzel az emigrációs ellenközponttal, amelyre Moszkvának még szüksége van Kádár kézben tartásához, és átáll a Kádár-vezetés oldalára. Ez abban a pillanatban nem volt még több, mint átállni az akkori vezetés táborából a győztes táborhoz. Igaz, még így is a kisebbik rosszat választotta."[5] Moszkvából 1958 szeptemberében térhetett haza. Előbb az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében dolgozott, majd a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese lett; az MSZMP-be is visszavették.

Hegedüs András már egyetemista korában is foglalkozott szociológiával mint a munkásszociológia kiváló kutatójának, Rézler Gyulának a szeminaristája. Moszkvában „felújította" stúdiumait. 1963-ban megszervezte az MTA Szociológiai Kutatócsoportját, s amikor felállt a gazdasági mechanizmust előkészítő bizottság, Hegedüs András vezette a munkás önigazgatással foglalkozó albizottságot, sőt egyik hazai szószólója volt a jugoszláv típusú munkás-önigazgatásnak. 1968-ban - másokkal együtt - tiltakozott Csehszlovákia megszállása ellen, ezért leváltották a Szociológiai Kutatócsoport éléről. 1973-ban, amikor eljárást indítottak több ellenzéki filozófus ellen, kizárták az MSZMP-ből, és elbocsátották állásából. Ettől kezdve az alakuló értelmiségi ellenzék tagjai közé tartozott. A politikai pluralizmus híve lett, de annak „nyugati változatával", a többpártrendszerrel nem tudott megbékélni. 1988-tól - már nyugdíjasként - újra tanított a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen.

[4] *A „Jelcin-dosszié". Szovjet dokumentumok 1956-ról.* Szerk.: Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rainer M. János. Századvég Kiadó-56-os Intézet, Budapest, 1993. 22.
[5] Szabó Miklós: A rákosista emigráció renegátja. In: *Búcsú Hegedüs Andrástól. 1922-1999.* 202.

Életének egyik utolsó kezdeményezése az 1990 nyarán alapított s csaknem haláláig működő Munkás Akadémia volt, amely az általa fogalmazott alapító okirat szerint „kétkezi és »fehérgalléros« munkásokat kívánt távoktatással, illetve heti másfél napos előadás-sorozattal, konzultációkkal képezni, akik képeseknek bizonyultak a megváltozott körülmények között érdekeiket megfogalmazni, képviselni, sorsukat irányítani."[6] Olyan pártoktól, szakszervezetektől független egyesületet szeretett volna létrehozni, amely bár létével politizál, de egyenlő távolságot tart minden politikai irányzattól. A Hegedüs-féle Munkás Akadémia nem illett bele a rendszerváltást követő évek politikai stílusába, de fennállásának közel tíz esztendeje alatt több tucat embert vitt közel számukra más módon elérhetetlen tudásanyaghoz.

Hegedüs András 1999. október 23-án – politikai halálának negyvenharmadik évfordulóján – hosszan tartó súlyos betegségben hunyt el.

[6] Haskó Katalin: Hegedüs András „Akadémiája". In: *Búcsú Hegedüs Andrástól. 1922–1999.* 219.

KÁDÁR JÁNOS
1912–1989

N. Sz. Hruscsov és a szovjet pártvezetés 1956. október 31-én döntött a Magyarország elleni intervencióról, majd két nap alatt sikerült megszerezniük Kína és az európai szocialista országok vezetőinek támogatását is a szovjet katonai műveletek megindításához. November 2–3-án Moszkvában – miután az „ott-tartózkodó" Kádár János vállalta a vezetését – kijelölték az új magyar kormányt is. A „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány" november 7-én tette le az esküt az Országházban. Ez a kormány addig se magyar, se forradalmi, se munkás, se paraszt nem volt, sőt hivatalosan még kormány se. Vele szemben nemcsak az ellenszenv volt általános, hanem az ellenállás is. Az első hetekben semmiféle tekintélye és hatalma nem volt.

Kádár János ekkor 44 éves tapasztalt politikus. A harmincas évektől a hazai illegális mozgalom résztvevője, az 1944/1945-ös sorsfordító események után tagja az MKP legfelsőbb vezetésének. A párt „hazai" nem moszkvai vezetői közül azok közé tartozik, akik nem egyszerűen a megszálló szovjet hatóságok bizalmát élvezik, de fenntartás nélkül szolgálják a Szovjetunió érdekeit.

1912. május 26-án házasságon kívüli gyerekként született Fiuméban, így édesanyja családnevére (Csermanek) anyakönyvezték. Nevelőszülőkhöz adták falura, majd 1918-ban Budapestre került, ahol anyja ismét magához vette, s igen szerény körülmények között éltek. Személyiségjegyeinek alakulásában ezek a körülmények meghatározónak tűnnek. „Kádár János mélységesen szemérmes ember volt, a szó legősibb értelmében. Sokat megélt, bölcs, öreg parasztok között találkoztam a leggyakrabban ezzel az alkattal. Akik szívesen beszélgetnek a termésről, a határról, a világ dolgairól, a falu ügyeiről, de mélységesen hallgatnak önmagukról. Ösztöneik tiltakoznak a kitárulkozás ellen, nem óhajtják és nem is tűrik, hogy bárki behatoljon személyiségükbe" – írja róla első életrajzírója, Gyurkó László.[1]

Kádár a polgári iskolában négy osztályt végzett, majd írógépműszerésznek tanult. 1929-ben kapott segédlevelet, munkához azonban csak ritkán jutott. Csatlakozott a vasasszakszervezet ifjúsági csoportjához, majd belépett a KIMSZ-be. Mozgalmi tevékenysége miatt 1933-ban börtönbe került; büntetésének egy részét a szegedi Csillag börtönben töltötte, ahol Rákosi Mátyással is megismerkedett. Szabadulása után egy ideig a szociáldemokrata mozgalomban dolgozott, majd 1940-ben bekerült az illegális

[1] Gyurkó László: *Arcképvázlat történelmi háttérrel.* Magvető Kiadó, Budapest, 1982. 16–21.

kommunista párt vezetésébe. 1942 végétől az illegális párt egyik titkára, majd (a sorozatos lebukások következtében) 1943 februárjától vezető titkár. 1943 nyarán jelen van az illegális KMP feloszlatásánál és a Békepárt létrehozásánál. (Ezért Gerő Ernő 1945 januárjában szigorú megrovásban részesíti, majd az „ügyet" koncepciós perében is vádpontként szerepeltették ellene.) 1944 tavaszán, az ország német megszállása után a párt megbízásából Jugoszláviába indul, hogy a Tito vezette partizánmozgalommal felvegye a kapcsolatot, de letartóztatják, majd sikerül megszöknie.

1945 tavaszán nemcsak vezető párttisztségeket kap (az MKP PB és Titkárság tagja, egy rövid ideig a nagy-budapesti területi pártbizottság titkára, majd a káderosztály vezetője), hanem állami „vonalon" is hasznosíthatja tapasztalatait. Budapesti rendőrfőkapitány-helyettes, majd nemzetgyűlési képviselő. Mandátumát lényegében élete végéig megtartotta, leszámítva börtönéveit s az azt követő néhány hónapot. 1946 őszétől az MKP főtitkárhelyettese; ezt a tisztségét a két munkáspárt egyesülése után is megtartotta, egészen a poszt megszüntetéséig, 1951. február végéig. A koalíciós években, a kiélezett pártharcok idején, ritkán szerepelt a párt vezérszónokaként. Parlamenti felszólalásait azonban a kemény hang jellemezte. Éles kirohanásokat intézett a Kisgazdapárt és az ellenzék ellen. 1947 márciusában így összegezte véleményét az ellenzéki Magyar Szabadság Pártról: „Sulyokék szeretik időnként ellenzéknek nevezni magukat. Sulyokék politikájának azonban a tisztességes ellenzék szerepéhez és magatartásához semmi köze nincs. Az ellenzék nevet éppúgy bitorolják, mint ahogyan bitorolják pártjuk elnevezésében a szabadság szót. Sulyokék nem ellenzékei a koalíciónak, hanem tudatos ellenségei a magyar népnek és a magyar demokráciának... Meg kell azonban mondanom, hogy a magyar munkásság mindenre el van szánva, hogy a fasizmust még a Sulyok-párt formájában sem fogja eltűrni Magyarországon."[2] Természetesen sem Sulyok Dezsőnek és társainak, sem a többi ellenzéki képviselőnek és pártnak nem volt köze a fasizmushoz. A Kisgazdapárt szétverésének döntő pillanatában, az ún. összeesküvés felgöngyölítése idején pedig kijelentette: „Egyszerű gondolkodó emberek előtt világos, hogy egy vagy más okból a pártvezetőség ténylegesen indirekt módon módot adott ezeknek a hazaáruló bitangoknak arra, hogy mérhetetlen kárt okozzanak az országban. Az összeesküvés leleplezése óta a kisgazdapárt felelős vezetősége a maga egészében nem azt a magatartást tanúsította, amelyet a nehéz helyzet megkövetelt volna... Mielőtt tovább megyünk, meg kell vizsgálni, hogy a fordulat lehetséges-e a kisgazdapártban",[3] vagyis minden eszközt meg kell ragadni a többségi párt felmorzsolására.

Kádár János 1946 őszétől szervezési ügyekért felelős főtitkárhelyettesként dolgozott, így inkább háttérember és végrehajtó volt. Elméleti-ideológiai kérdések nem foglalkoztatták, ezek távol álltak tőle, műveltsége átlagosnak volt mondható. „Olvasottsága nagyobb volt az átlagos újságolvasóénál, nemcsak irodalmi folyóiratokat, hanem, ha felhívták rájuk a figyelmét, társadalomtudományi tanulmányokat, cikkeket is olvasott. Elméleti munkákat ritkán vett a kezébe. Idegen nyelven nem tudott. Mentalitásában megmaradt munkásnak, nem bürokratizálódott el. Hiányzott belőle az autodidakták nagyképűsége" – írja róla az őt nagyon jól ismerő és hozzá hosszú ideig közel álló Aczél György, majd így folytatja: „Kádár János személyiségnek, politikai habitusának egyik legjellemzőbb vonása: félelme, tartózkodása a nyilvánosságtól... A nyilvánosság kerülése mellett a másik jellemző vonása: az ideológia mély lebecsülése. Miközben az ideológia jelentőségéről vezetett üléseket s maga is hangoztatta a fontosságát, legbelül nullának, kártékony dolognak tekintette."[4]

1948 elején tagja lett a párt Katonai Bizottságának, az MKP és az SZDP közös országos szervezőbizottságának, Nagy-Budapesten pedig az ún. egységbizottságnak a vezetője lett. Így jelentős szerepet vállalt a Szociáldemokrata Párt felszámolásában. A május hónapot – Rajk Lászlóval együtt – a Szovjetunióban töltötte. A vakáció végén fogadták őket a Szovjetunió Kommunista Pártjának központjában, Moszkvában, ahol elmondták, mire készülnek az elkövetkező időszakban: a Szociáldemokrata Párttal egyesülésnek, ezután újjáalakítják a népfrontot, a többi pártot pedig „feloldják" benne; folytatják „a magyar demokrácia fő ellenségével, a katolikus egyházzal vívott harcot", átszervezik a közigazgatást, és kidolgozzák az új alkotmányt.[5] 1948 augusztus elején Kádár felváltotta Rajkot a Belügyminisztérium élén, szeptemberben pedig tagja lett az Államvédelmi Bizottságnak, amely igen széles jogkörrel rendelkezett: nyomozás, letartóztatás, őrizetbe vétel stb. Sőt, bekerült a szűkebb, háromtagú „operatív irányító bizottságba" is, Rákosi és Farkas mellé. E bizottság üléseire Gerő Ernő is csak akkor kapott meghívást, amikor kifejezetten „államgazdasági ügyek", azaz a fegyverkezés, illetve a hadseregfejlesztés finanszírozása került szóba.

Kádár János 1950 júniusáig volt belügyminiszter. Hivatali idején tartóztatták le Mindszentyt, Rajkot, a MAORT vezetőit és másokat. Ekkor zajlottak a gazdasági perek, a szociáldemokrata, az ún. tábornokperek, a kulákperek és más koncepciós perek... Személyes szerepe a Rajk-perben elvitathatatlan. 1949. május 30-án reggel jelen volt azon a szűk körű megbeszélésen, amelyen Rákosi, Gerő, Farkas, Révai és Péter Gábor jelenlétében döntöttek Rajk letartóztatásáról. Június 7-én Farkas Mihállyal együtt részt vett Rajk kihallgatásán, ahol egyikük sem kínált fel „elvtársi alkut" Rajknak. A Központi Vezetőség június 11-i ülésén Kádár ismertette a „kémbanda" bűntetteit, amikor a vád (a koncepció) még csak félkész állapotban volt. Kádár kezdettől fogva tudta, hogy a Rajk és társai elleni vádak koholmányok. A per lebonyolításában nem kapott szerepet. Rákosiék csupán arra kötelezték, hogy 1949. október 15-én a kivégzésen legyen jelen; ezt meg is tette. Belügyminisztersége idején számolták fel a politikai pártokat, kényszerítették térdre az egyházakat, és kiépült a rendőrállam intézményrendszere.

1951. április 20-án koholt vádakkal letartóztatták, majd megfosztották minden addigi párttisztségétől, júniusban parlamenti tagságát is megszüntették. A Legfelsőbb Bíróság előtt azzal vádolták, hogy „titóista, imperialista kém, Rajk ellenforradalmi örökségének megőrzője, szovjetellenes nacionalista", a párt 1943-as feloszlatója... stb. 1951. december 18-án életfogytiglani fegyházra ítélték. Mindvégig magánzárkában

[2] *Nemzetgyűlési Napló.* VI. k. 1300–1311.

[3] *Szabad Nép,* 1947. május 12.

[4] Aczél György: Közelkép Kádárról. Életútvázlat Aczél György hagyatékából. Közli: Vida István. *Rubicon,* 2000/6. 4–11.

[5] A megbeszélés jegyzőkönyvét közli: *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 262–266.

volt, s hogy ez lelkileg és fizikailag mit jelentett számára, azt felmérni sem lehet. 1954 nyarán szabadult a börtönből. Rehabilitálása után Rákosi személyesen iktatta be Budapesten a XIII. kerületi pártbizottság titkárának tisztségébe. Kádár később is visszajárt a Váci útra, a „munkásosztály fellegvárába". Egy év múlva az MDP Pest megyei első titkárává választották. Szabadulása után a párton belüli harcokban nem vett részt, pontosabban igyekezett betartani a pártfegyelmet. Az SZKP nevezetes XX. kongresszusa után, 1956 márciusában a Központi Vezetőség ülésén szóvá tette, hogy a koncepciós perekben lassan halad az elítéltek rehabilitációja, és a törvénysértésekben vétkeseket még mindig nem vonták felelősségre. Személye ezután kezdett felértékelődni, s ennek eredményeként a Rákosit leváltó 1956. július 18-21-i központi vezetőségi ülés a párt Politikai Bizottságának a tagjává és a Központi Vezetőség titkárává választotta. Kádár nem lépett fel új kezdeményezésekkel, a rábízott feladatokat igyekezett ellátni, és lényegében sodródott az eseményekkel.

A forradalom napjaiban inkább a rendpártiakkal értett egyet, időnként azonban támogatta a követeléseket, sőt a megegyezésre is hajlandóságot mutatott. Mikojan, Szuszlov és Nagy Imre október 25-én egyöntetűen úgy határozott, hogy Gerő Ernő helyett Kádár lesz az MDP Központi Vezetőségének első titkára. Másnap a két szovjet vezető jelenlétében megtárgyalták a Kádár János által beterjesztett tervezetet, amelynek lényege az „ellenforradalom" radikális átértékelése (tűzszünet, a szovjet csapatok kivonása, az ÁVH feloszlatása) volt, s ezt a PB elfogadta. Két nap múlva az MDP vezető szerveit feloszlatták, a párt élére Kádár vezetésével elnökség került, majd október 31-én - Kádár vezetésével 1943 után újból, azaz másodszor - kimondták a párt feloszlatását, s helyette új párt megalakítását határozták el.

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) még e nap délutánján, a Nádor utcai pártközpont épületében Kádár János vezetésével megtartotta első gyűlését, amelyen körülbelül százan vettek részt. November 1-jén reggel Kádár János lemezre mondta az előző napon jóváhagyott nyilatkozatot, s ezt a rádió az esti órákban közvetítette. „Rákosiék súlyosan megsértették nemzeti tisztességünket és önérzetünket, amikor semmibe vették hazánk szuverenitását, szabadságát, és könnyelműen tékozolták nemzeti vagyonunkat - hangzott a nyilatkozat. - Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép, az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk: ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandorpolitika ellen. Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében becsülettel helytálltatok, áthatva igaz hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségtől".[6] Úgy tűnt, hogy egy új, szellemiségében, politikai felfogásában az MDP-től teljesen elütő párt létrehozásáról van szó. Ezt az is kifejezte, hogy az MSZMP Intéző Bizottságában Donáth Ferenc, Kádár János, Kopácsi Sándor, Losonczy Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán kapott helyet.

[6] *Népszabadság*, 1956. november 2.

„Az új párt egyszer s mindenkorra szakít a múlt bűneivel! - szólt a kiáltvány. - Védi és védeni fogja mindenkivel szemben nemzeti becsületünket, hazánk függetlenségét. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján építi ki testvéri viszonyát a világ minden haladó szocialista mozgalmával és pártjaival. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján kívánunk baráti viszonyt minden közeli és távoli országgal, elsősorban a szomszédos szocialista országokkal. Védi és védeni fogja a magyar köztársaság vívmányait, a földreformot, a gyárakat, a bankokat, a bányák köztulajdonba vételét, népünk vitathatatlan szociális és kulturális eredményeit. Védi és védeni fogja a demokrácia és a szocializmus ügyét, melynek megvalósítását nem idegen példák szolgai másolásával, hanem országunk gazdasági és történelmi sajátosságainak megfelelő módon és úton keresi, támaszkodva a sztálinizmustól és minden dogmatizmustól mentes marxizmus-leninizmusra, a tudományos szocializmus tanításaira, valamint a magyar történelem és kultúra forradalmi és haladó hagyományaira."[7]

Ennek a pártnak a kiépítésére azonban nem maradt idő. A pártvezető, Kádár János ugyanis még november 1-jén este „eltűnt", pontosabban szólva a szovjet forgatókönyv végrehajtására Moszkvába vitték. Mielőtt eltávozott volna, a kormányülésen még megszavazta a Varsói Szerződésből való kilépést; egyetértett azzal, hogy hazánkat nyilvánítsák semlegesnek, és ennek érdekében az ENSZ-hez és a négy nagyhatalomhoz kell fordulni.

1956. november 4-e után Kádár János személyi hatalma 32 esztendőn keresztül, egészen 1988 májusáig, kikezdhetetlen és megkérdőjelezhetetlen volt. Moszkvában úgy látták jónak, hogy az MSZMP irányítása mellett a miniszterelnöki tisztet is ellássa 1958-ig, majd 1961 és 1965 között újra. A két kormányfői periódus között államminiszter volt a kabinetben. 1964-től haláláig tagja a Hazafias Népfront Országos Tanácsának, emellett 1967 áprilisától ugyancsak élete végéig tagja az Elnöki Tanácsnak.

Hruscsovék, illetve akik kiválasztották, a maguk szempontjából jól döntöttek. Kádár hűséges, megbízható pártmunkás és fegyelmezett, szovjetbarát kommunista volt, erkölcsi és politikai aggályok nélkül. Végrehajtotta, amit kértek tőle. Csak egy feltétele volt: Rákosiék ne kerülhessenek többé vissza a hatalomba. Ez így is történt, a diktatórikus szocializmust Magyarországon Kádár János vezetésével restaurálták. Három évtizedes országlását és személyi megítélését tekintve azonban feltétlenül figyelemre méltó és elgondolkoztató az a vélemény is, hogy „1956 után minden más személyi megoldás, az oroszok által elfogadott minden más helytartó sokkal rosszabb lett volna, mint Kádár János... Azt, hogy Kádár reformkommunista maradt, Moszkvában éppen úgy tudták, mint az itthoni bolsevikok. Ebből következett azután az, hogy jó ideig nem is bíztak benne. Kádár politikai művészetét dicséri, hogy a kevesek által támogatott szovjet helytartóból az európai csatlós országokban vitathatatlanul a tömegek által leginkább elfogadott vezető, a legvidámabb barakk gazdája lett."[8]

Kádár a forradalom leverésekor s azt követően egy rövid ideig megegyezést keresett a magyar társadalommal, elkötelezte magát az életviszonyok javítása mellett, tárgyalásokat folytatott a munkástanácsok képviselőivel, a politikai pártok néhány veze-

[7] Uo.
[8] Kopátsy Sándor: *Kádár és kora.* C.E.T. Belvárosi Kiadó, Budapest, [2001.] 148.

tőjével, s utat keresett a különböző politikai irányzatok felé. Ezek a próbálkozásai azonban nem jártak sikerrel. Sőt, írásos garanciát adott a jugoszlávoknak arról is, hogy Nagy Imrééknek nem lesz bántódásuk, hazatérhetnek otthonukba, ha elhagyják a követséget. December elején döntött úgy, hogy utat enged a karhatalmi erőszaknak, s támogatja az „ellenforradalommal való határozott leszámolást". 1957 tavaszától megkezdődtek a népbírósági eljárások. 1961-ig összesen 229 főt végeztek ki a forradalomban való részvétel, illetve valamilyen szerepvállalás miatt, több mint 20 000 embert sújtottak börtönbüntetéssel, s közel 200 000-en hagyták el az országot. 1958 nyarán kivégezték Nagy Imrét és társait. Ezért egyértelműen Kádár a felelős. Még akkor is, ha Aczél György szerint többször kijelentette: „Nagy Imre itt sétálhatna velünk, vitáznánk is vele, ha aláírta volna azt az egy mondatot, hogy nem ő a kormány elnöke."[9]

A Kádár-kormány aránylag gyorsan konszolidálta helyzetét. A kegyetlen megtorló intézkedések mellett engedményeket is tett. Így a munkástanácsok feloszlatásával, vezetőik letartóztatásával fokozatosan véget vetett a sztrájkoknak, ugyanakkor az üzemekben, bányákban béremeléseket hajtottak végre, s az üzemi tanácsoknak is engedtek bizonyos beleszólást a dolgokba. Nem állították vissza a gyűlölt beszolgáltatási rendszert, beszüntették az erőszakos tagosításokat. A kisiparosok és kiskereskedők rokonszenvét az adókulcsok mérséklésével igyekeztek megszerezni. 1957-ben megkezdődött az állami boltok és vendéglátó-ipari egységek egy részének bérbe adása, kibontakozott a gebinesmozgalom stb. 1958-ban új egyházpolitikát hirdettek meg, amelyben az az elv érvényesült, hogy amíg az egyház létezik, fel kell használni. 1960 tavaszára megjelent az első részleges közkegyelmi rendelet. Egyéni kegyelemmel szabadultak írók, katonai vezetők, de a személyi kultusz haszonélvezői (Farkas Mihály, Péter Gábor stb.) is.

1961 végén hirdette meg az „aki nincs ellenünk, az velünk van" politikáját, amelynek alkalmazása azt jelentette, hogy a hatalom továbbra sem tűri ugyan a politikai ellenzéket, ám aki csendben marad, elvégzi munkáját, azt békén hagyják. Egyben eltörölték a származási korlátokat az egyetemi felvételeknél, bővítették az utazási lehetőségeket, és – ami a megbékítés szempontjából a legfontosabb volt – 1963-ban általános politikai amnesztiát adtak. A hatvanas évek elejére szélesedett a nemzetközi és a belpolitikai mozgástér, a „kádárizmus" következményeként a többi szocialista országhoz képest itt volt a legszabadabb a politikai légkör, pezsgett szellemi élet, és különböző reálpolitikai megoldásokat is eredményesebben lehetett kezdeményezni, kül- és belföldön támogatókat keresni.

Külpolitikai téren a Nyugatra nyitás sikere elhomályosította azt a történelmi tényt, hogy Kádár János és rendszere, pontosabban külpolitikája a szomszédos országok irányában, mindenekelőtt a kisebbségi sorban élő magyarok érdekeinek képviseletében sikertelen volt. Aligha befolyásolhatja ezt az értékelést, ha figyelembe vesszük, hogy kezdetben e tekintetben is kényszerpályán mozoghattak. Nagy Imre politikáját nacionalistának minősítették, a nemzeti érdekek nyílt felvállalását azonosították a nacionalizmussal; a proletár internacionalizmust, a szocialista tábor egységét mindennél fontosabbnak tartották. A kisebbségek ügyének felvállalásától így eleve el kellett

[9] Aczél György: Közelkép Kádárról. Életútvázlat Aczél György hagyatékából. 8.

zárkózniuk. Kádár János szinte semmit sem tett a kisebbségi magyarság helyzetének javításáért, mivel azt vallotta, hogy „a nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása az országok mindegyikének belső ügye és felelőssége".

Kádár nem volt képzett gazdaságpolitikus, de a hatvanas évek közepére belátta, hogy át kell átalakítani a gazdaságirányítási rendszert. A reformcsomag kidolgozásában nem volt szerepe, de bevezetésénél és végrehajtásánál minden tőle függött. A „gazdasági mechanizmus" 1968-as „reform"-jának beindításával a magyar népgazdaság nem lett piacgazdaság, de elfordulást jelentett a szovjet gazdaság rendjétől, lényegében egy sajátos magyar külön utat nyitott meg néhány évtizedre a Kárpát-medence közepén.

„Kádár szerepe döntő volt abban, hogy Magyarország elindult egy külön úton – állapítja meg a tények ismeretében Nyers Rezső, a reform egyik atyja és kidolgozója. – Nélküle ez aligha történhetett volna meg. Meghatározó szerepe volt abban is, hogy a reformokat reálpolitikai keretbe helyezte és ott tartotta, az új úttal járó politikai és társadalmi kockázatokat minimalizálni igyekezett. Sokszor nyomta a politikai fékre a lábát reformügyekben, de hát az ő pozíciójában a társadalmi reform ügyét az államrezonnal kellett szüntelenül párosítani a kelet-közép-európai, meglehetősen sivár környezetben."[10] A reform sikeres végrehajtását már kezdetben beárnyékolta Csehszlovákia 1968. augusztusi megszállása; bár Kádár „vonakodó szövetségesként" viselkedett, a magyar részvételt nem tudta elkerülni. Ő is elfogadta a Brezsnyev-doktrínát, amely szerint ha valamelyik testvérországban a szocializmust veszély fenyegeti, az az egész szocialista tábort fenyegeti, s így mindegyik ország köteles fellépni annak elhárítására.

A csehszlovák reformkísérlet felszámolása után a szovjet vezetők egyre szorosabbra fogták a gyeplőt. 1971-ben elfogadtatták a KGST „komplex" gazdasági programját, amely hosszú évekre konzerválta a szocialista tábor gazdasági rendszerét. Itthon a „munkásellenzék"-ként is emlegetett szélsőbaliak (Komócsin Zoltán, Biszku Béla és mások) kifogásolták a Nyugatra nyitást, és 1972-ben – Kádár beleegyezésével – határozatban fújtak visszakozót a reformokra. Ebben az évben töltötte be Kádár János a 60. életévét, és – önszántából vagy taktikai megfontolásból, ezt nehéz eldönteni – kérte nyugdíjaztatását. Kádár a színfalak mögött hetekig kérette magát, végül a Politikai Bizottság maradásra bírta. Így a „kompromisszumok robotosa"-ként tovább irányította az országot. Engedett a konzervatívoknak, s így megindult az iparban az újracentralizálás. Állami Tervbizottságot hoztak létre, több iparágban központilag újraszabályozták a bérfejlesztést stb. 1974 tavaszán a szovjet vezetők egyetértésével a hazai szélsőbal kicsikarta Kádártól a személyi változásokat is, azaz a reformerek vezetőinek (Nyers Rezső, Fehér Lajos és mások) „alacsonyabb munkakörbe" helyezését, majd 1975 májusában Fock Jenő reform-miniszterelnök menesztését.

A gazdaság- és társadalompolitika minden cikcakkja ellenére a hetvenes években jelentős eredmények is születtek. Kádár János népszerűsége tetőzött. Tíz év alatt egymillió lakás épült, csaknem ugyanennyi gépkocsit importált az ország, rendszeresen emelkedett az életszínvonal, a lakosság döntő többségének életformája minőségileg

[10] Nyers Rezső: Kádár János és a reformok. *Rubicon*, 2000/7-8. 53.

megváltozott. A „szocialista" magyar mezőgazdaság nemcsak megközelítette, hanem több szempontból el is érte a világszínvonalat, pl. a gabonafélék termésátlagában, az egy főre jutó kistermelésben, a tojás-, a zöldség- és gyümölcstermesztésben. Ezzel együtt a gazdaság belső tartalékai lassan felemésztődtek, 1973 után pedig lényeges fordulat történt a világpiacon. Az olaj- és energiaválság gyökeresen átrendezte a világgazdasági erőviszonyokat, miközben a hazai gazdaság teljesítménye is leértékelődött. Az ország adósságállománya egyre növekedett. Kádár bízott a Szovjetunió kimeríthetetlen erőforrásaiban és piacaiban, de ez csak ideig-óráig odázhatta el egy újabb reformcsomag elfogadását. Nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy kiderüljön: a többletjövedelem, a belső felhasználás ismételt bővítése külső forrásból ered. Eredmény: 1985–1986-ban hazánk adósságállománya már a tízmilliárdos határhoz ért. Kádár, amikor engedte a piacgazdaság térnyerését, meg akarta őrizni a szocialista kereteket és a párt monopóliumát. Fából vaskarika - nem is szólva arról, hogy mindezt úgy szerette volna elérni, hogy a városi lakosság, az ipari munkásság élethelyzete ne romoljon, sőt javuljon. Amikor az ország véglegesen adósságcsapdába került (1986), már a Szovjetunió sem volt abban a helyzetben, hogy segítsen. Ezt Gorbacsov főtitkár Moszkvában nyíltan meg is mondta Kádárnak. Ezután már Kádár sem volt képes fordítani a dolgok menetén. Kénytelen volt elviselni az ellenzék aktivitását, sőt azt is, hogy rákényszerítsék egy külön pártértekezlet összehívását, amire harminc esztendő alatt egyszer sem volt példa. Az MSZMP országos értekezlete 1988 májusában Kádár Jánost a párt elnökévé „választotta", de hatalom nélkül; még a Politikai Bizottságból is kihagyták őt.

„Visszavonulása után két probléma izgatta: miért azokat jelölte utódjául, akik szétverik a pártot és a szocializmusnak azt a modelljét, amelynek felépítésében és fenntartásában neki olyan nagy szerepe volt, a másik pedig bűntudata Nagy Imréék halála miatt - írja Aczél György. - A megoldatlan problémák, a lelkiismeret-furdalás a növekvő testi leromlással párhuzamosan az őrület szélére sodorták. 1989 februárjában a Központi Bizottság előtt elmondott utolsó beszéde már felbomló tudatáról tanúskodott: egyetlen értelmes mondatot alig találni benne. Utolsó üzenete szinte megfejthetetlen, nem más, mint az iszonyú önvád közzététele."[11]

Véletlen vagy sorstragédia, hogy Kádár János 77 éves korában azon a napon, 1989. július 6-án hunyt el, amikor Nagy Imrét a magyar bíróság rehabilitálta. Július 14-én - ahogy egy hónappal korábban Nagy Imrétől - tőle is nagy tömeg búcsúzott, vele együtt temetve azt a korszakot is, amely 32 évig az ő nevével fonódott össze.

[11] Aczél György: Közelkép Kádárról. Életútvázlat Aczél György hagyatékából. 11.

KÁLLAI GYULA
1910–1996

„A történelmet emberek csinálják, ám legtöbbnyire nem azért, mert tudatosan történelmi személyiségek vagy akár hősök akarnak lenni. Én magam sem pályáztam babérokra - írja visszaemlékezésében Kállai Gyula. - Az az ambíció azonban egy percre sem hagyott nyugodni, hogy minden időben és helyzetben akképpen cselekedjek, amit lelkiismeretem, kommunista meggyőződésem és konkrét lehetőségeim alapján legfőbb kötelességemnek éreztem."[1]

„Csoda volt az is, hogy életben maradtam. Édesanyám ugyanis méhének több gyümölcsét holtan hozta a világra. Heten maradtunk életben. Úgy látszik, én is hősiesen elviseltem a születés félelmetesen szép procedúráját. Éltem, megmaradtam".[2] Kállai Gyula 1910. június 1-jén Berettyóújfaluban született. Négyéves korában a csizmadia édesapa a biztosabb megélhetés reményében Püspökladányba költöztette családját. Az első világháború kitörésekor az apa rögtön a frontra került, s csak 1920-ban jött haza. Gyula - akit elvtársai utóbb Gyufának becéztek - ezután kezdett csak iskolába járni, viszont a négy elemit két év alatt elvégezte. Ezután polgári iskolába járt, majd különbözeti vizsgával a hajdúböszörményi Bocskai István Református Főgimnázium diákja és a híres debreceni kollégium kihelyezett tagozatának, a Kálvineumnak a tagja lett. 1930-ban érettségizett, és a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán latin–magyar szakon folytatta tanulmányait.

Rajk László révén itt kapcsolódott be a baloldali egyetemi ifjúsági mozgalomba; 1931-ben felvették az illegális kommunista pártba. A harmincas évek közepétől Debrecenben a baloldali gondolkodású egyetemi diákság egyik szervezője lett, s így jelentős szerepe volt a Márciusi Front eszmeiségének terjesztésében. Így került kapcsolatba a népi írókkal, akik a Frontot kezdeményezték és a szervezték. A Márciusi Front 12 pontos programja sürgette az ország demokratikus átalakulását, ennek keretében az 500 kat. holdon felüli birtokok kisajátítását, az „alsóbb néposztályok" emberibb megélhetési lehetőségeinek megteremtését, a területi revíziót: „a pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a Duna-völgyi önállóság és konföderáció gondolatának megvalósítását."[3]

[1] Kállai Gyula: *Életem törvénye.* Kossuth Könyvkiadó, 1980. 5.
[2] Uo. 7.
[3] *Válasz,* 1937/4. 256.

1937 áprilisában Kállai Gyulát az Egyetemi Tanács határozatával - bár hivatalosan nem volt az egyetem hallgatója - kitiltották a debreceni Tisza István Tudományegyetemről. Ezután újságíróként dolgozott a debreceni *Független Újságnál*. 1939-1944 között a szociáldemokrata *Népszava* munkatársa volt, s az illegális kommunista párt megbízásából egyik szervezője lett a *Népszava* 1941. karácsonyi számának. Ebben a magyar progresszió szinte valamennyi irányzata és képviselője megszólalt: Szekfű Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Móricz Zsigmond, Benedek Marcell, Darvas József, Földes Ferenc, Barankovics István, Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Nagy István, Mód Aladár és mások. Széles nemzeti összefogást hirdettek a háború és a fasizmus ellen, a haladásért. Ebből a kezdeményezésből nőtt ki a Történelmi Emlékbizottság, amely lényegében a „háború- és náciellenes szerveződés fedőszervének" szerepét töltötte be. Kállai ennek is tagja volt. Az Emlékbizottság szervezte meg az 1942. március 15-i tüntetést a Petőfi-szobornál; a többezres tömeg a háborúellenes jelszavakkal egészen a Parlamentig vonult. Kállait 1942 júliusában letartóztatták, de terhelő bizonyítékok hiányában novemberben szabadon engedték. A német megszállás után megszökött a katonai szolgálat elől, és Budapesten bujkált.

Így 1944 szeptemberében részt vett az illegális Magyar Kommunista Párt hazai Központi Bizottsága újjáalakításában. A párt megbízottjaként bekerült a Magyar Front Intézőbizottságába. Rajk Lászlóval együtt ő dolgozta ki az MKP Központi Bizottságának 17 pontos programtervezetét a háború utáni időkre, majd október 10-én a kommunisták részéről ő írta alá a két munkáspárt akcióegységét rögzítő dokumentumot (az SZDP részéről Szakasits Árpád volt az aláíró).

1945 januárjában megbízták az MKP Központi Vezetősége propagandaosztályának vezetésével; februárban kooptálták az MKP vezető testületébe, a májusi Országos Értekezleten a Központi Vezetőség tagja lett (és maradt 1951-es letartóztatásáig). Budapest háború utáni első újsága, a *Szabadság* egyik szerkesztője, majd megválasztották a Budapesti Nemzeti Bizottság főtitkárának. Részt vett az MKP Nagy Imre vezette falusi bizottságának munkájában, s így a párt javaslatára és ösztönzésére elindította a *Szabad Föld*et, a kommunisták falusi hetilapját.

1945. április 2-án a Budapesten megtartott „választói nagygyűlésen" a főváros képviseletében, az MKP jelöltként delegálták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a Hajdú-Bihar vármegyei választókerületben jutott mandátumhoz. Az MKP szónokaként ő terjesztette be a földreform befejezéséről szóló törvényjavaslatot. Letartóztatásáig, majd az 1958. évi országgyűlési választásoktól a rendszerváltásig, azaz 1990-ig volt parlamenti képviselő. A koalíciós években fontos tisztségeket töltött be az MKP központi apparátusában; emellett 1945 nyarától miniszterelnökségi második adminisztratív államtitkár, majd politikai államtitkár. November végétől 1946. május végéig a Tájékoztatásügyi Minisztérium politikai államtitkára. 1949. június 11-én, a letartóztatott Rajk László utódaként, kinevezték külügyminiszternek. Önálló magyar külpolitika nem lévén, kötelességszerűen teljesítette a Rákosi-diktatúra diplomáciai megbízásait és Moszkva kívánságait. Hivatalosan 1951. május 12-én menesztették, de hamis vádak alapján már 1951. április 20-án letartóztatták - több más, részben a Magyar Frontban szerepet játszó hazai kommunistával együtt. A Kádár-perben mindkét fokon tizenöt év fegyházra ítélték. Ezután kizárták az

MDP Központi Vezetőségéből, és megfosztották parlamenti mandátumától is. Három és fél esztendeig ült börtönben. „A börtönévek alatt a külvilágtól elzárva, abban a biztos tudatban, hogy az ellenem felhozott vádpontokban ártatlan vagyok, csak azt a kínzó, gyötrő kérdést lehetett feltenni (s azt is csak önmagamnak): hogyan és miért lehetett mindezt elkövetni?" - írja memoárjaiban.[4]

Az MDP 1954. május 24-30. között ülésező III. kongresszusa idején engedték szabadon, majd július 22-én rehabilitálták. Börtönévei alatt házassága is tönkrement, felesége elvált tőle; 1957-ben újra nősült. Szabadulása után néhány hónapig először a Kiadói Főigazgatóság vezetője volt, majd 1955 februárjában kinevezték népművelési miniszterhelyettesnek. Számos írót és művészt korábbról ismert, sőt barátságban is volt sokakkal, de nem fogadta el csábítgatásaikat a Petőfi Kör rendezvényére, vitáira, s nem írta alá memorandumukat. Vallomásai szerint Újhelyi Szilárdot, Losonczy Gézát, Darvas Józsefet és másokat is igyekezett visszatartani.[5]

Az MDP Központi Vezetőségének 1956. júliusi ülésén, ahol szovjet „tanácsra" Rákosi lemondott, visszakerült a testületbe, s egyidejűleg kinevezték a párt tudományos és kulturális osztálya vezetőjévé (megtartotta kormányzati tisztségét is). A forradalom kitörésekor, október 23-án az Írószövetség vezetőivel tanácskozott, illetve a tüntetés megtartásáról vitatkozott, amit végül a párt és a kormány vezetői engedélyeztek. 1956. október 24-én beválasztották az MDP Politikai Bizottságába és Titkárságába. Október 28-án, a Központi Vezetőség megszűnésekor, kimaradt a pártvezetésből, majd október 31-én megszűnt miniszterhelyettesi tisztsége is. Az újabb szovjet megszállásig egyik barátja, Kiss István szobrászművész Bartók Béla úti műteremlakásán tartózkodott, majd Kádár Jánosék, pontosabban szólva a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Budapestre érkezésekor elsők között ajánlotta fel szolgálatait az új hatalomnak.

1956. november 4. után az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának, illetve Központi Bizottságának tagja 1989-ig, az Ideiglenes Intéző Bizottság, illetve Politikai Bizottság tagja 1975-ig. 1956 novemberétől a KB kulturális osztályának vezetője, 1957. február 26-tól 1959-ig a KB titkára. Több mint harminc esztendeig, 1958-tól 1989-ig a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke. 1957. februártól művelődésügyi, 1958-tól államminiszter, 1960-1965 között pedig miniszterelnök-helyettes.

Kállai fontos szerepet vállalt az MSZMP 1956. decemberi határozatának kidolgozásában és megszövegezésében. Ez a dokumentum az „ellenforradalom" okaiként a Rákosi-Gerő-klikk súlyos hibáit és bűneit, a Nagy Imre és Losonczy Géza vezette pártellenzék tevékenységét, a „Horthy-fasiszta és más magyar kapitalista erők aknamunkáját", s végül a nemzetközi imperializmust jelölte meg.[6] „Legfőbb feladatomnak tartottam - írja - az 1956. decemberi határozat szellemében az ellenforradalmi ideológia és propaganda felszámolását - s a marxizmus-leninizmus elvi-gyakorlati alkalmazásának a megtisztítását a jobb és baloldali torzulásoktól, a konszolidáció megindítását a szellemi élet frontján is."[7]

[4] Kállai Gyula: *Megkésett börtönnapló*. Kossuth Könyvkiadó, 1987. 248.
[5] Uo. 227-230.
[6] *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962*. Kossuth Könyvkiadó, 1964. 13-24.
[7] Kállai Gyula: *Megkésett börtönnapló*. 238.

1957 januárjában Kállai Gyula Romániába utazott, hogy tájékozódjon az ott fogva tartott Nagy Imre és társai álláspontjáról. Hazatérése után az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. január végi ülésén Kállai mondta ki először a »bíróság« szót: „Nagy Imrével, Jánosival kapcsolatban, akik az egész ellenforradalom szervezésében, vezetésében és eszmei irányításában komoly szerepet játszottak, később esetleg meg kell nézni, nem kellene-e bírósághoz fordulni... Ezt a csoportot véleményem szerint a pártba nem szabad visszaengedni, mert a párttól idegen, ellenséges fedőszervnek lennének a szócsövei."[8] Ezután vált egyértelművé, hogy bírósági felelősségre vonás következik, amit március végén Moszkvában is megerősítettek, illetve jóváhagytak. Április elején a párt Politikai Akadémiáján tartott előadásában - „A magyarországi október-novemberi események a marxizmus-leninizmus fényében" - Kállai már átfogóan értékelte az „ellenforradalom" okait és tanulságait. Előadásának egyes megállapításait később a Nagy Imre-perben, a vádiratban és az ítéletben is szó szerint idézték.

Az MSZMP KB titkáraként Kállai Gyula felügyelte azokat a munkaközösségeket, amelyek kidolgozták a párt kultúrpolitikai koncepcióját. Így született meg 1958 nyarára az állásfoglalás a „népi" írókról, a határozat „a vallásos világnézet elleni eszmei harcról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól," valamint az MSZMP művelődési politikájának irányelvei.[9] Ez utóbbi dokumentuma hatalom és a művészet kiegyezését célozta. Az volt a lényege, hogy ezután viszonylag tágabb tér nyílik az alkotói és közlési szabadság felé a különböző státusok, módszerek, felfogások területén, ellentételként viszont tiszteletben kell tartani bizonyos tabukat, pl. a fennálló hatalom legitimitása, többpártrendszer, Nagy Imre sorsa, a szovjet csapatok jelenléte stb. Fontos mozzanat itt, hogy a művelődéspolitikának a hatalmi döntések helyett inkább türelemmel és meggyőzéssel kell eljárnia. Az 1960-as és 1961-es amnesztia során így a bebörtönzött írók és művészek többsége kiszabadult. Véget értek az internálások és lassan a publikálási tilalmak is.

Kállai Gyula 1965. június végén lett miniszterelnök, s ezt a tisztséget 1967. április közepéig viselte. Kormánya - a nemzetközi enyhülési folyamat részeként, illetve következtében - külpolitikai téren ért el látványos sikereket. 1966 novemberében Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok diplomáciai kapcsolatait nagyköveti szintre emelték; ezt megelőzően amerikai vezető üzletemberek és gyárosok tettek látogatást és folytattak tárgyalásokat Budapesten. Hazánk felvette a kapcsolatot a Német Szövetségi Köztársasággal, és több NATO-tagállam minisztere is Budapestre látogatott. Kállai Gyula személyében magyar miniszterelnök elsőként tett hosszabb látogatást küldöttség élén afrikai és ázsiai országokban: 1966. február 1.-március 1. között felkeresték az Egyesült Arab Köztársaságot, Etiópiát, Tanzániát, Kuvaitot, Indiát, és útban hazafelé látogatást tettek Cipruson is. Megszüntették a vízumkényszert Magyarország és Jugoszlávia között. Szíriával kereskedelmi tárgyalásokat követően több egyezményt is kötöttek. Reza Pahlavi iráni sah egyhetes hivatalos látogatása után kulturális egyezményt írtak alá Budapesten.

[8] *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* 2. k. 1957. január 25.-1957. április 2. Szerk.: Némethné Vágyi Karola-Urbán Károly. Intera RT., Budapest, 1993. 79.

[9] Az állásfoglalást, illetve a határozatokat közli: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962.*

A Kállai-kormány idején rendezték a termelőszövetkezeti tagok nyugdíjellátását. Kormányrendelet született a családi pótlék kiterjesztéséről. Az Országgyűlés elfogadta az 1966. évi III. törvényt a választási rendszer reformjáról. Ennek értelmében a listás szavazásról áttértek az egyéni kerületi rendszerre. Rögzítették a választási rendszer alapelveit is. Ezek: a választójog általánossága, egyenlősége, az aktív és passzív választójog egybeesése, az országgyűlési képviselők választásának közvetlensége, a szavazás titkossága, a megválasztottak mandátumának kötöttsége és a választók visszahívási joga. Az egyéni kerületi rendszer nem zárta ki a kettős vagy többes jelölést, jelölni azonban csak a Hazafias Népfrontnak volt joga. Az 1967. márciusi választásokban már az új törvény alapján szavaztak. Az országban kilenc helyen volt kettős jelölés. A szavazásra jogosulták 98,8%-a leszavazott, 99,7%-a a Hazafias Népfront jelöltjeire. Megválasztottak 349 képviselőt és 84 508 tanácstagot.

1966 májusában fogadta el az MSZMP KB az „új mechanizmus"-ról szóló határozatot. Bár az ennek nyomán született törvényt már nem Kállai Gyula kormánya véglegesítette, a vitákban részt vett. A politikai szempontokat tükrözte az az igény, hogy az új gazdaságirányítási rendszert a gazdasági növekedés ösztönzésével kombinálva kell bevezetni, elejét véve a munkanélküliség kialakulásának; az árreform teljes körű kifejlődését pedig évtizedes folyamatban kell elősegíteni, elkerülendő a jelentős mértékű inflációt. A politikai vezetés elfogadta az önálló magyar valutapolitika elvét, a 60 forintos dollár- és a 30 forintos rubelárfolyamokra való áttérést, s ezzel végleg megszűnt a magyar valuta egyoldalú rubelhez kötődése; egészen a rendszerváltásig külön szabályozták a dollár és a rubel árfolyamát. A Kállai-kormány 1967 áprilisában az előkészületek jegyében adta át a helyét Fock Jenő - a Kállai-kormányban miniszterelnök-helyettes - új kormányának.

Miniszterelnöki felmentése után Kállai Gyula az Országgyűlés elnöke lett, tisztét 1971. május közepéig töltötte be. 1967 április közepétől tagja lett az Elnöki Tanácsnak is, eme utolsó megbízatásáról a kollektív államfői testület 1989. október 30-i megszűnésével vált meg. Kállai Gyula 1996. március 12-én hunyt el Budapesten.

KÉTHLY ANNA
1889–1976

Kéthly Anna a 20. századi magyar parlamentarizmus, a hazai és nemzetközi szociáldemokrata mozgalom és politika legkiemelkedőbb nőpolitikusa volt. Parlamenti felszólalásaira, beszédeire a mindenkori kormánypártok képviselői éppúgy felfigyeltek, mint a szociáldemokratákkal szemben ellenséges magatartást tanúsító képviselők. Nem véletlenül terjedt el vele kapcsolatban az a mondás: „Egyetlen férfi van a parlamentben - az is nő."

Budapesten 1889. november 16-án, kilencgyermekes munkáscsaládban született, édesapja villanyszerelő volt. Anna nyolc éven át „szegénydiákként" zárdában nevelkedett, azaz a tanulás mellett házimunkával szolgálta meg eltartását. Tizenöt éves volt, amikor munkába állt, emellett esti iskolában elvégezte a polgárit. Apját időnkénti bécsi kiküldetéseire elkísérve ismerkedett meg a szakszervezeti és női munkásmozgalommal. 1917-ben a Magántisztviselők Országos Szövetségének nőtitkára lett, s még ebben az évben felvették a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. Politikai pályája 1919 őszén kezdett felfelé ívelni, amikor beválasztották az MSZDP központi nőszervező bizottságába; 1920-tól egészen 1939-ig, a Magántisztviselők Szakszervezetének alelnöke, 1939-től főtitkára 1944 tavaszáig, az ország német megszállásáig. Munkatársa, majd 1926-tól felelős szerkesztője és kiadója a „*Nőmunkás*" nevű lapnak 1938. decemberig, amikor betiltották.

Az 1922-es parlamenti választásokon az MSZDP jelöltjeként bekerült a képviselőházba 23 férfi társával együtt. Tagja lett a szociáldemokrata pártvezetőségnek, az összmozgalom központi döntéshozó fórumának. 1919 és 1942 között 14 kongresszuson választották újjá a testületet, amelynek magvát hat személy, köztük Kéthly Anna alkotta. A szociáldemokrata mozgalom élvonalába kerülésében kétségtelenül szerepet játszottak a történelmi körülmények - a forradalmak bukása, az új politikai irányvonal kidolgozása, a Tanácsköztársaságtól és az illegális kommunistáktól való elhatárolódás, a polgári demokrácia meghirdetése -, de egyéni adottságai is. Kéthly Anna művelt, okos, németül és angolul beszélő, igen kellemes külsejű és megjelenésű, szép nő, aki egyúttal a társadalmi problémák iránt fogékony, és jó szónok is volt.

Az MSZDP elvi deklarációja 1922-ben, a párt parlamenti tevékenységének nyitányaként hangsúlyozta, hogy az 1903-as pártprogram, amely hosszú távon a szocializmus megvalósítását tűzte ki célul, „a maga teljességében nem valósítható meg máról holnapra, nem valósítható meg erőszakkal ... nem valósítható meg különösen Magyarországon a fejlődöttebb és haladottabb nyugati államok megelőzésével..., ezért legközelebbi feladatunknak azt tekintjük, hogy a szükséges előfeltételek megteremtésével hozzáidomuljunk, hozzásimuljunk a haladottabb, fejlődöttebb nyugati államokhoz."[1] A szociáldemokrata képviselőknek a következő időszakban így ténylegesen is szerepük volt abban, hogy nem tudtak beterjeszteni és elfogadni olyan törvényeket, amelyek szűkítették volna a szabadságjogokat. Közben a párt képviselői gyakran terjesztettek be a párt politikai, szociális céljait, követeléseit kifejező indítványokat, s parlamenti ellenzékként keményen bírálták a mindenkori kormány politikáját.

Kéthly Anna aktivitását jellemzi, hogy parlamenti felszólalásainak a száma 1944-ig megközelítette az ezret.[2] A húszas években visszatérő témái a külpolitika, a (nő)munkásság helyzete, a gyermeknevelés, az iskoláztatás és a népegészségügy voltak. Már parlamenti szűzbeszédében (1922. július 25.) arra figyelmeztette képviselőtársait: „Nekünk, szűk határok közé szorított kicsi országnak, nagyon kockázatos dolog szembehelyezkednünk az európai eszmeáramlatokkal, különösen akkor, amikor mi arra törekszünk - bár vannak olyanok is, akiknek nem ez a céljuk -, hogy vértelenül, és ezt hangsúlyozom, vértelenül verekedjünk ki magunknak egy becsületes, igazságos békerevíziót. Ám akkor ha ezt kívánjuk és nem orientálódunk a nyugati demokrácia felé, amíg idebenn vannak, akik csinálják, vagy ha nem csinálják is, de szívbeli megértéssel kísérik a reakciós törekvéseket, a mi törekvéseink egy új, nagy és szép Magyarország felépítésére nem fognak ugyanilyen megértéssel találkozni odakint." Ugyanebben a beszédében az oktatást és a tanítók helyzetét bírálva pedig leszögezte: „Tanítsuk a gyermeket a más nemzetek megbecsülésére is, tanítsuk meg arra, hogy a más nemzetek fia sem másodrendű ember, és vigyázzunk a jövő nemzedék lelkére. Ezt mi tehetjük és mi csinálhatjuk meg. Ne mi legyünk azok, akik egyengetik az útját és gondolkozását egy újabb vérözön felé. Amikor erről beszélünk, akkor lebegjen előttünk szomorú mementóként az a sok millió halott, az a sok százezernyi rokkant, hadiárva, hadiözvegy, és akkor beszéljünk háborúról, ha ezt el tudjuk felejteni. Neveljük a gyermeket úgy, hogy a tudásunkra, kulturális felsőbbségünkre hivatkozhassunk akkor, amikor követelni fogjuk azoknak a testvéreinknek felszabadítását, akik most a miénknél alacsonyabb kultúra diktatúrája alatt élnek. Azonban ehhez sok tanító kell, nem pedig B-lista, a tanítók elbocsátása, mert ha elbocsátjuk a tanítókat, ebben az országban, ahol vannak iskolák, ahol egy tanító keze alá 100-150 és még több gyerek jár, egyszerűen lehetetlenség kultúráról beszélni... a népoktatásnak komoly és becsületes megvalósítása az országnak igazi érdeke, mert az fog nekünk kulturált népet nevelni, olyan népet, amellyel megállhatjuk helyünket az európai népek versenyében."[3]

A harmincas években, s különösen annak második felétől az egymást követő zsidótörvények elutasításán túl rendre szót emelt a németbarát törekvések és a háborús uszítások ellen. Beszédeiben előtérbe került a „zöld veszedelem", a nyilasok elleni küzdelem. A háború éveiben hangja elhalkult, a „szellemi honvédelem" vállalásán túl egyik előkészítője és aláírója volt az SZDP és az FKGP 1943-as megállapodásának. Ez körvonalazta a két párt együttműködését a háború elleni harcban, a nyilas és más szél-

[1] Kéthly Anna: *Válogatott írásai és beszédei.* Budapest, 1990. 13.
[2] Strassenreiter Erzsébet: Kéthly Anna. In: *Politikus pályák.* 248.
[3] Kéthly Anna: *Válogatott írásai és beszédei.* 23.

sőjobboldali erők elleni küzdelemben és a háború utáni demokratikus Magyarország megteremtésében. A pártszövetséget a nyugatbarát kormánykörök is a magyar demokrácia fundamentumának tekintették. Kéthly az ország német megszállása után illegalitásba vonult, az ellenállásban s annak vezető szervében, a Magyar Front munkájában nem vett részt, 1944 októberében pedig ellenezte a kommunistákkal való egység-megállapodás aláírását. A Nógrád megyei Bánkon, egy távoli rokonának papírjaival nevelőnőként vészelte át a frontot.

Budapestre 1945. február közepén tért vissza, és azonnal bekapcsolódott a Szociáldemokrata Párt újjászervezésébe és vezetésébe. Tagja lett a párt Politikai Bizottságának, április 2-án delegálták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe; a *Világosság* című napilap felelős szerkesztője, a *Szocializmus* folyóirat szerkesztőbizottsági tagja; majd az SZDP jelöltjeként az 1945-ös novemberi nemzetgyűlési választások eredményeképp mandátumot kapott, a parlament alelnökévé is megválasztották. Jelentős szerepet vállalt pártja nemzetközi kapcsolatainak kiépítésében és ápolásában. Különösen fontos volt e téren a Labour Party meghívására tett két hónapos angliai utazása 1946 tavaszán. Angliai látogatása idején találkozott Károlyi Mihállyal és feleségével is, akikre igen jó benyomást tett: Károlyiék nagy tisztelettel vették körül a magyar szociáldemokrata politikusasszonyt. „Csak azt remélem, hogy most már több lehetőség lesz arra - írta a látogatás után Károlyi Mihály Kéthlynek -, hogy a progresszív gondolat győzelme ügye és morális ereje példát mutat majd a magyarságnak, amelynek éppen erre van a legnagyobb szüksége."[4]

Az 1944/45-ös fordulat után Kéthly messzemenően egyetértett a politikai élet demokratizálásával, a koalíció programjának végrehajtásával. Támogatta a földreformot, az államosításokat, a köztársasági államforma törvénybe iktatását, és helyeselte a tervgazdálkodást, a hároméves terv bevezetését. Pártján belül a szélsőségek - a kommunistabarát Marosán vezette szárny, illetve a kommunista- és szovjetellenes Peyer-csoport - közötti egyensúly megteremtésén munkálkodott. A szociáldemokrácia szuverenitását megőrző, többpártrendszerű parlamenti demokrácia híveként elutasította a szovjet minta magyarországi adaptálását szorgalmazó törekvéseket és a két munkáspárt fúzióját. Ennek lett a következménye, hogy 1948. február 18-án - a Marosán György által puccsszerűen összehívott és levezényelt nagy-budapesti pártvezetőségi ülésen - kizárták a vezetőségből, majd a párt márciusi kongresszusán a pártból is. Ezzel egyidejűleg az Országgyűlés alelnöki tisztéből is eltávolították, és 1948. április 26-án megfosztották képviselői mandátumától.

A koalíciós években (1945-1947) pártvezetőségi és parlamenti alelnöki, valamint korábban említett funkcióiból következő nagy elfoglaltsága miatt jóval ritkábban szólalt meg a parlamentben, mint a Horthy-korszak idején, de jelentős törvényalkotások vitájában - pl. a köztársasági törvényjavaslat, a békeszerződés becikkelyezése, a mezőgazdasági érdekképviselet ügye stb. - ő fejtette ki pártja véleményét. Így nagy hatású beszédet tartott 1947. július 24-én, a párizsi békeszerződés ratifikálásakor is. A békeszerződést úgy tekintette, mint a háború okozatát; véleménye szerint csak ilyen platformról lehet elmélkedni a hátrányairól vagy az előnyeiről. „Nehéz kötelezettséget

[4] Uo. 70.

vállaltunk, nehéz a feladatunk, amikor ezt a békeszerződést aláírjuk és becikkelyezzük - összegezte állásfoglalását a szerződés részletes történelmi-politikai elemzése után. - Tudjuk, hogy ez a békeszerződés a háborút okozó magyar uralkodó osztály ellenpropagandájának bőséges forrása lesz. Mégis aláírjuk, de bízunk a nagyhatalmak bölcsességében, bízunk a hatalmon lévő demokratikus erők józan szemléletében, hogy terheink lerovásakor tekintettel lesznek belső bajainkra, az ellenfelekre, akik nemcsak a mi ellenfeleink, hanem az övék is, tekintettel lesznek gyógyulásunk, teherbíró képességünk mértékére is. Nem akarunk koldusok, de nem akarunk könnyelmű adósok sem lenni. Lezárunk ezzel az aláírással egy történelmi korszakot. Azt kérjük a nagyhatalmaktól: segítsenek bennünket abban, hogy ezt az új történelemszakaszunkat az egész emberiség érdekében helyesen tudjuk kialakítani."[5]

Miután képviselői mandátumától megfosztották, visszavonult a politikai életből. A szociáldemokraták elleni koncepciós perek megindításakor, 1950 nyarán mégis letartóztatták. Több mint három és fél évig az ÁVH foglyaként, vádemelés nélkül volt börtönben, majd 1954 januárjában „a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése bűntettében, valamint külföldi szervezet részére közhivatali minőségben folytatólagosan elkövetett, az állam érdekét súlyosan veszélyeztető kémkedés bűntettében" elmarasztalva életfogytiglani börtönre és teljes vagyonelkobzásra ítélték, a közügyektől tíz évre eltiltották. A széles körű nemzetközi tiltakozásnak, no meg annak a hatására, hogy a koncepciós pereket kezdték felülvizsgálni, Kéthly büntetését még 1954 végén házi őrizetre módosították, amit 1956 nyarán szüntettek meg. Ezt követően sem lépett ki a közéletbe - október 23-ig. A forradalom alatt részt vett a Szociáldemokrata Párt újjászervezésében, s október 31-én a párt elnökévé is megválasztották.

Kéthly Anna 1956. november 1-jén a *Népszavában* közölt „Szociáldemokraták vagyunk" című vezércikkében nemcsak a múlt tanulságait összegezte, hanem a párt jövőbeni elképzeléseit, az alapelveket is körvonalazta, tehát programértékűnek is tekinthető. A közelmúltról joggal állapította meg, hogy sem formailag, sem lényegileg „sem népi, sem demokrácia nem volt. Egy hatalmas szójáték mutatkozott a világ felé, amelynek kulisszái összeomlottak, szereplői megfutamodtak, és elénk meredeznek most a rozsdás vasvázak, lógó kötelek, por és szenny, ami a cifra díszletek mögött rejtve volt."

Az SZDP sok évtizedes oktató- és nevelőmunkájának tulajdonította, hogy a munkásság helytállt a forradalomban, megvédte a gyárakat, harcoltak a szabad, független és demokratikus Magyarországért. A veszedelem azonban nem múlt el; tartani kell attól, hogy lesznek olyanok, akik a forradalom vívmányait „saját céljaikra igyekeznek felhasználni, akiknek a Szociáldemokrata Párt részvételével végzett országépítő munka is sok volt". Itt lényegében arról van szó, hogy megmozdulhatnak a „régi világ" emberei és hívei, akiktől Kéthly is óvta az új rendszert. Kijelentette, hogy az újjászerveződő párt nem kíván helyet adni azoknak, akik a szörnyű gazdasági és erkölcsi csőd okozói, sőt, ezeknek a személyeknek „számot kell adni - amennyiben elérhetők lesznek - cselekedeteikről. De erre csak akkor kerülhet sor, ha a jószándékú, hazájuk

[5] *Képviselőházi Napló*, 7. A Nemzetgyűlés 133. ülése. 20-23.

sorsáért aggódó és építésre kész kezekkel várakozó dolgozók megteremtik és biztosítják a nyugalmat és a rendet, az ország nyugalmát és rendjét, a maguk nyugalmát és rendjét."

Kéthly megmásíthatatlan történelmi tényként vette számításba az államosított gyárakat és bányákat, valamint a földreform eredményeit. Ezeknek a jövőben is a „nép kezében kell maradniuk", és ha a párt és a kormány az alkotó- és építőmunka lehetőségeit is felméri, akkor segítséget kaphat „mindenhonnan és mindenkitől. „Ezzel a gondolattal induljunk az új életnek - szögezte le végül -, és bízzunk saját erőnkben, újjászületett pártunkban és abban az új, demokratikus, független Magyarországban, amelynek körvonalait ma már tisztábban látjuk, mint egy héttel ezelőtt."

Kéthly Anna november 1-jén Bécsbe utazott, ahol részt vett a Szocialista Internacionálé irodájának ülésén. Még itthon úgy nyilatkozott, hogy pártja csak akkor lép be a kormányba, ha a szovjet csapatokat kivonják az országból. „Határozottan tiltakozom... azellen, hogy a kormányban akár saját elhatározásunkból, akár pártom delegálása alapján részt vegyek"[6] - mondotta, s emellett elutazásáig ki is tartott. November 2-án, távollétében, államminiszterként mégis beválasztották a kormányba. Kéthly, miután megnyerte a Szocialista Internacionálé támogatását a magyar forradalomnak, elindult haza. A november 4-i események, az ország újabb szovjet megszállása azonban feltartóztatta, visszafordult, és külföldön kezdett harcolni a forradalom vívmányaiért és a forradalmat eltipró erőkkel szemben. Nem tudhatta, hogy elhatározása közben „hivatalos megerősítést" is nyert. Bibó István ugyanis, a Nagy Imre-kormány államminisztere, aki az Országházban maradt Nagy Imrének és kormányának a jugoszláv követségre menekülése után, november 4-én kiadott és több nyugati diplomáciai képviselethez eljuttatott egy nyilatkozatot. Ebben közölte, hogy „Magyarország egyetlen törvényes külföldi képviselője és külképviseleteinek törvényes feje Kéthly Anna államminiszter."[7]

Államminiszteri minőségében 1957 januárjában New Yorkban memorandumot juttatott el az ENSZ-hez, és az Egyesült Nemzetek Alapokmányára hivatkozva sürgette: az ENSZ járjon közbe, hogy a „nemzetközi joggal ellentétben Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokat" haladéktalanul vonják ki hazánk területéről; garantálják a Nagy Imre-kormány tagjainak személyes szabadságát annak érdekében, hogy a kormány előkészíthesse a szabad választásokat; a szabad választások megtartásáig az ENSZ küldjön békefenntartó erőket Magyarországra; az ENSZ forduljon tagállamaihoz, hogy azok kölcsönnel és támogatással segítsék a Nagy Imre-kormányt az újjáépítésben és „azoknak a károknak a helyreállításában, amit a kommunista diktatúra és az idegen fegyveres intervenció okozott"; végül kérte, hogy a „jelenlegi magyar küldöttséget, amely az Egyesült Nemzetekben egy idegen fegyveres intervencióval hatalomra helyezett rendszert képvisel, zárják ki" az ENSZ-ből, s mint törvényes képviseletet ismerjék el Kéthlyt az ország küldötteként a szervezetben. Amerikai tartózkodása idején részt vett a magyar kérdést kivizsgáló ENSZ-különbizottság munkájában, jelentésének elkészítésében.[8]

[6] *Népszava,* 1956. november 2.

[7] *1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok.* 435.

[8] Király Béla: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések 1912-2004.* Budapest, 2004. 277-286.; Kéthly Anna: *Szabadságot Magyarországnak.* Budapest, 1994. 11-29.

Kéthlyt, amint visszatért Európába, a Strasbourgban 1957 elején életre hívott Magyar Forradalmi Tanács elnökévé választották. Még ebben az esztendőben neki ítélték a 10 000 svájci frankkal dotált Európa-díjat, a forradalom alatt tanúsított magatartásának elismeréseképpen. Azzal az elhatározással vette át a díjat, hogy szabad földön, szabad és demokratikus népek segítségével tovább folytatja a küzdelmet a magyar ügyért, azért, hogy az ország felszabaduljon, és csatlakozhasson Európa szabad országaihoz. Kéthly Anna a kapott összeg felét menekült magyar diákok támogatására, másik felét pedig menekült fiatal magyar munkások szakmai képzésére ajánlotta fel.

Kéthly Brüsszelben telepedett le, és csatlakozott az 1948 óta emigrációban élő magyar szociáldemokratákhoz. 1958-ban az emigráns Magyar Szociáldemokrata Párt elnökévé választották, s megszűnéséig, 1964-ig főszerkesztője lett az emigráns *Népszavá*nak is. Ezt követően a Stockholmban megjelenő *Szociáldemokrata Szemlé*nek és az angol nyelvű *Bulletin*nek. Munkatársa volt a Párizsban megjelenő *Irodalmi Újság*nak, de írásai és nyilatkozatai megjelentek az európai és az amerikai sajtó hasábjain is. Tántoríthatatlanul elkötelezte magát a „magyar ügy" mellett, s lankadatlanul tartotta az előadás-sorozatokat, írta a cikkeket, hogy felrázza a „szabad világot".

A magyar emigráció legnevesebb képviselőivel együtt követelte, hogy a nemzetközi konferenciákon az illetékes nagyhatalmak tűzzék napirendre a magyar nemzet ügyét. Így 1960 májusában is, a genfi leszerelési értekezlet idején, Nagy Ferenc volt miniszterelnökkel, Varga Bélával, a korábbi nemzetgyűlési elnökkel és Auer Pál volt párizsi követtel együtt nyilatkozatot tettek közzé a magyar ügyről, amelyben leszögezték: „Az 1945-ös választások és az 1956-os forradalom alapján jogunk van levonni azt a következtetést, hogy a mi népünk kétségtelenül egyetértene azokkal a garanciákkal, amelyeket egy független Magyarország szabadon választott kormánya adna meg. Nevezetesen, hogy békés és jó szándékú viszonyban fogunk élni a Szovjetunióval, hogy nem fogunk csatlakozni semmilyen hatalmi szövetséghez, hogy nem fogjuk hazánkban katonai támaszpontok létesítését megengedni, hogy mindenféle fasiszta puccs kitörését lehetetlenné fogjuk tenni. Tudatában vagyunk annak, hogy népünk társadalmi igazságot, parlamentáris demokráciát és kölcsönös szerződésekkel biztosított békét kíván. Azt is tudjuk, hogy népünk sohasem fog belenyugodni a jelenlegi helyzetbe... A Szovjetunió legalábbis egyetlen alkalommal - hajlandónak bizonyult, hogy tettekkel szolgálja a békés együttélést, amikor kivonta csapatait Ausztria szovjet övezetéből, és aláírta az osztrák békeszerződést. Elérkezett az ideje annak, hogy a Szovjetunió a magyar kérdés megoldásához is hozzájáruljon."[9]

1963 nyarán kidolgozták az emberi szabadságjogok sérelmével foglalkozó ENSZ-dokumentumot, amelyet később a közgyűlés elé terjesztettek. Ehhez kapcsolódva a magyar demokratikus emigráció nevében Kéthly felhívta a nemzetközi közvélemény figyelmét arra, hogy Erdélyben „Az a bánásmód, melyet a román kormány a magyar kisebbséggel szemben gyakorol, szöges ellentétben áll azokkal a kötelezettségekkel, amelyeket az ENSZ minden tagállama tartozik tiszteletben tartani. Az erdélyi magyar lakosságtól mind a kisebbségi, mind az általános emberi szabadságjogokat megtagadta. A velük szemben alkalmazott módszerek magukba foglalják mindazokat a jelleg-

[9] Uo. 181.

zetességeket, amelyeket az ENSZ egyik alapegyezménye *genocide* (nemzetirtás) néven megjelöl.

Az erdélyi magyarság kisebbségi és általános emberi-szabadságjogai érvényesülése érdekében a demokratikus magyar emigráció a következő minimális követeléseket juttatja kifejezésre:

1. Az állami hivataloknál, közületeknél, bíróságoknál Erdély egész területén biztosítsák a magyar nyelv használatát. Személyes kapcsolatokban nyilvános helyen is, vallásgyakorlásban a magyar nyelv használata miatt senkit se zavarjanak.

2. A bezárt vagy feloszlatott magyar intézeteket nyissák meg újból. A magyar családok összes gyermekei számára tegyék lehetővé, hogy magyar anyanyelvükön is tanulhassanak.

3. A magyarságnak lakóhelyükről való kitelepítését azonnal szüntessék meg, az eddigi kitelepítettek visszatérését tegyék lehetővé. Román anyanyelvű lakosok magyar lakta területre való erőszakos letelepítését szüntessék meg, amennyiben ez csupán a lakosság arányszámának megváltoztatása céljából történt vagy történik.

4. A folyamatban lévő erdélyi iparosítás során, az állami építkezéseknél vagy az ipari üzemekben a magyar nyelvű őslakosság ne kerüljön hátrányos helyzetbe.

5. Részesítsék közkegyelemben azokat az elítélteket, akiket nemzetiségi vagy vallási megkülönböztetés alapján ítéltek el.

6. Ezen elítéltek kényszerkitelepítéssel sújtott családtagjainak eredeti lakóhelyükre való visszatelepítését engedjék meg.

Úgy érezzük, e minimális követelések teljesítéséért való felelősség mindazon államférfiakat terheli, akik a nemzetközi szerződésekben lefektetett kisebbségi és általános emberi szabadságjogok érvényesülését ellenőrizni hivatottak.

Mindezek alapján a magyar demokratikus emigráció az erdélyi magyar kisebbség sérelmeit a következő nemzetközi fórumok elé terjeszti:

a) az ENSZ gazdasági és társadalmi tanácsa;
b) az ENSZ közgyűlése;
c) az Európa Tanács, illetve a Tanács Emberi Szabadságjogok Bizottsága és
d) az Európa Tanács minisztertanácsa.

Egyidejűleg felhívással fordulunk a világ közvéleményéhez és ennek fontos szószólóihoz, a szabad és független sajtóhoz. Támogassák azt a törekvésünket, hogy a kisebbségi és a vallásgyakorlási jogok fennálló sérelmei az erdélyi magyarságnak minél előbb orvosolva legyenek!"[10]

Élete utolsó évtizedében Kéthly Anna azzal foglalkozott, hogy új szociáldemokrata programot fogalmazzon meg, amely alkalmazkodik a változó körülményekhez. Elnökölt az 1973. évi bécsi konferencián, ahol az emigráns magyar szociáldemokraták vezetésével kidolgozták a Szociáldemokrata Alternatíva című dokumentumot.[11] Kéthlyék úgy gondolták, hogy a „demokratikus szocializmus" megvalósítását célzó programban foglalt tennivalók megadhatják az MSZDP vezérfonalát a jövő Magyarország társadalmi és politikai rendjének kiépítésénél. Már ekkor foglalkoztak olyan

[10] Kéthly Anna: *Válogatott írásai és beszédei.* 116–117.
[11] Közli Balogh Sándor: Szociáldemokrata Alternatíva -1973. *Múltunk,* 1991/2-3. 228–243.

problémákkal, mint a semlegesség és a köztársasági államforma, a többpárti parlamenti demokrácia, az üzemi demokrácia, a független szakszervezetek és a piacgazdaságra való áttérés. Kéthly ezután – élete alkonyán – fokozatosan visszavonult a nyilvános politikai szerepléstől, sőt foglalkoztatta a hazatérés gondolata is. 1976. szeptember 7-én a belgiumi Blankenbergében hunyt el.

Hamvait 1990-ben Magyarországra szállították, és november 3-án Budapesten eltemették. „A száműzöttek hazatérése egy jó ómen – mondotta az újratemetéskor Baranyai Tibor, egykori emigráns szociáldemokrata párttársa, aki 1989-ben az MSZDP alelnöke, majd 1991-ben választott elnöke lett. – Évszázados igazság ez. Kéthly Anna hazatérése nem gyász, inkább a fogadalom napja kell hogy legyen. Az ő hűsége, szent munkássága, népünk szabadságának odaadó szolgálata példát mutatott mindannyiunknak. Ő sohasem volt a hatalom mániákusa, mégis gyűlölték a diktatúrák szolgái, az idegen hatalom megbízottai, a gauleiterek. A tiszta emberséget nem tudták elviselni, és a magyar nép szeretetét irigyelték tőle... Az ő szocializmusa mindig emberarcú volt, az emberszeretet alapján állott, a gyűlölet számára idegen volt. Erkölcs nélkül, jellemes emberek nélkül elpusztul a nemzet, vallotta mindhalálig."[12]

[12] *Népszabadság,* 1990. november 4.

KOVÁCS BÉLA
1908–1959

„Az összeesküvésben nem vettem részt, abban bűnösnek nem érzem magam. Egész életem munkájával kerültem volna szembe, ha a köztársaság, népünk szabadsága, a földreform, vagy a demokrácia bármely vívmánya ellen irányuló szervezkedésben részt vettem volna - írta 1947. február 20-i levelében Nagy Ferencnek Kovács Béla. - Sajnálatosnak érzem, és mélyen elítélem, hogy pártunk több tagja az összeesküvés felé orientálódott, ahelyett, hogy mindannyian azt tették volna, ami a mai helyzetben minden tisztességes szándékú, jó magyar kötelessége: képességeiket és politikai lehetőségeiket a demokrácia fenntartás nélküli szolgálatába kellett volna állítaniuk."[1] Néhány nap múlva, február 25-én a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták. Politikai karrierje ezzel megszakadt, lényegében befejeződött. A következő kilencévi raboskodás nemcsak gondolkodását, hanem személyiségét is megváltoztatta.

Kovács Béla 1908. április 20-án született egy kis baranyai faluban, Patacson, római katolikus, kisparaszti családban. Az elemi iskolát Patacson, a négy polgári iskolai osztályt, majd az ipari iskolát Pécsett végezte, a pincér szakmát tanulta ki. Hazatért, s előbb szülei földjét, majd a felesége által örökölt 14 holdas birtokot művelte, amelyet vásárlásokkal két évtized alatt 33 holdra gyarapított; emellett kétholdnyi szőlőn és gyümölcsösben gazdálkodott. Bár iskoláit korán befejezte, a tanulást nem hagyta abba. Sokat olvasott, főként a parasztság életével, gazdálkodásával kapcsolatos könyveket és a népi írók műveit. Részletesen tanulmányozta és olvasta mindazt, amihez itthon hozzáférhetett a dán mezőgazdaságról, a fogyasztási és értékesítési szövetkezetekről. Jól írt, szépen, szabatosan fejezte ki magát.

Korán érdeklődni kezdett a politika, a közösség ügyei és a parasztság sorsa iránt. 1927-ben, 19 évesen tagja lett a patacsi képviselő-testületnek, 1932-től helyettes bíró Mecsekalján, ahová Patacsot időközben csatolták. Egyúttal a helyi legeltetési társulat és az iskolaszék elnöke is. 1933-tól tagja a Kisgazdapártnak, a harmincas évek közepétől a párt egyik Baranya megyei vezetője, 1939-től országos főtitkárhelyettes. 1941 őszétől, megalakulásától kezdve főtitkára a Magyar Parasztszövetségnek; jelen volt az 1943-as szárszói találkozón. Egyik szervezője és aktív résztvevője az 1944. februári vésztői földmunkás-kongresszusnak. Mivel a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség is következetes háború- és németellenes politikát képviselt, ezért az ország német megszállása (1944. március 19.) után a párt illegalitásba kényszerült, a Parasztszövetséget pedig a belügyminiszter tiltotta be március végén. Így Kovács Béla Budapestről szülőfalujába távozott, onnan tartotta a kapcsolatot az ellenállási mozgalom vezetőivel. Alapító tagja volt a Magyar Front baranyai szervezetének. 1944 augusztusában behívták katonának Pélmonostorra. Szálasi október 16-i hatalomátvétele után nem tette le az esküt a nemzetvezetőre, s egy éjjel szakaszával együtt elhagyta állomáshelyét, megszöktek.

Kovács Béla „erős, határozott, parancsoló egyéniség volt, de a demokrácia feltétlen híve. Arra tanította az embereket, hogy az a rezsim a demokratikus, amelyik nem fél a néptől - írja róla biográfusa. - Az a kormányzat pedig, amelyik fél a néptől, akkor sem demokratikus, ha a legtisztább választások útján kerül hatalomra. A két világháború közötti magyar közigazgatás jó ismerője volt, egyaránt ellenezte annak szellemét és gyakorlatát."[2] Kovács Béla „Inkább gyakorlati politikus volt, végrehajtó ember, jól kiegészítette Tildyt és Nagy Ferencet - állapítja meg róla a Kisgazdapárt történetének monográfusa. - Látszólag magabiztosan viselkedett, az esetek többségében szilárdan is állt a lábán, de ha nagy feladat elé került, ha úgy érezte, hogy annak megoldása meghaladja képességeit, szaktudását, elbizonytalanodott, ideges lett... Mint politikusnak természetesen voltak ambíciói, de a hatalom önmagában nem vonzotta, hatalomvágy nem volt benne, nem törekedett vezető szerepre."[3] Különleges, a Kisgazdapártban egyedülálló személyes kapcsolat fűzte Nagy Ferenchez, akinek feltétlen híve volt. Ez a barátság 1946 nyaráig-őszéig felhőtlen, konfliktusoktól mentes volt; azután esetenként keletkeztek feszültségek is köztük, de soha nem lettek ellenségei egymásnak.

1944. november végén, Pécs szabaddá válása után Kovács Béla bekerült a Pécs Városi Intézőbizottságba és a Mecsekaljai Nemzeti Bizottságba. 1944. december 17-én a pécsi népgyűlésen az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőjévé választották. December 22-én Debrecenben a kormányprogram vitájában Kovács Béla fejtette ki a Kisgazdapárt véleményét.[4] Ez a program a szónok szerint megfelelt az egész magyar közvéleménynek, ezért megvalósításához, illetve végrehajtásához felajánlotta a Kisgazdapárt támogatását. Részletekbe nem bocsátkozott, csupán két kérdést emelt ki. Így mindenekelőtt a külpolitikát: „Pártunknak, de azt hiszem, az egész nemzetnek is felfogása, hogy tényleg mielőbb állítsuk helyre a jószomszédi viszonyt, hangsúlyozom: baráti viszonyt kell megteremteni a győzelmes orosz birodalommal. Meg kell teremtenünk a kapcsolatot és a baráti viszonyt a körülöttünk élő államokkal és népekkel." Elítélte azt a felfogást, hogy „mi vezető nép vagyunk", és uralkodni akarunk a környező népek felett. Ezt egyébként véleménye szerint „a múlt kormányrendszerének sem gazdaságpolitikai, sem társadalompolitikai törekvései, sem kultúrpolitikai törekvései nem szolgálták." Ezután az ún. középosztály kérdését tette szóvá: „Nem lehet azt letagadni, hogy a múlt politikai vezetéséért nagy részben tényleg a középosztály a felelős". De van a középosztálynak egy kis rétege, amely korábban nem szolgálta ki a Horthy-rendszert; olyan emberek, akik a „népi gondolatot hirdették", akik véleményüket nem nyilvánít-

[1] *Kis Újság*, 1947. február 22.

[2] Palasik Mária: *Kovács Béla. 1908-1959.* Occidental Press-Századvég Kiadó, Budapest, 2002. 12.

[3] Vida István: A parasztpolitikus hányattatásai. *História*, 1989/1-2. 52.

[4] *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* Hiteles kérdés. Athenaeum, Budapest, 1946. 24-25.

hatták, és akaratukat nem gyakorolhatták szabadon. A jövőben „baráti kezet kell nyújtani" ama középosztálybelieknek, akik a népi gondolat és a felemelkedés hívei voltak, és akiket a múltban üldöztek. A középosztály „ama részével szemben, amelyik pedig felelősségre vonható, a legteljesebb mértékben megtorlást kell alkalmazni". Egyúttal utalt arra is, hogy csak akkor lesz sikeres a jövő, ha a középosztály a munkásság és a parasztság soraiból fog megújulni. Végül állást foglalt a koalíciós együttműködés mellett, ami „ennek a kormánynak gyönyörű programja megvalósítását fogja elősegíteni".

1944. december 23-tól 1945 őszéig Kovács Béla a Belügyminisztérium politikai államtitkára volt. 1945. február elején ő kapott megbízást arra, hogy a kormány Debrecenből Budapestre költöztetését előkészítse és lebonyolítsa. A romos fővárosban nem volt könnyű megfelelő épületeket találni a minisztériumoknak – a „költöztetés" egyéb nehézségeiről nem is szólva. A végrehajtásra tízmillió pengő állt rendelkezésére. A kormány 1945. április 12-én tartotta első ülését Budapesten. Május 11-én Gerő Ernővel együtt Nagy Ferenc is bekerült a kormányba, újjáépítési miniszter lett. Így Kovács Béla több energiával dolgozhatott a Kisgazdapárt országos újjászervezésén. A párt szervezése jól haladt. Az FKGP 1945 nyarára mintegy 900 000 fős tagságával az ország legnagyobb pártja lett. Az FKGP Országos Nagyválasztmánya augusztus 19–20-i ülésén Kovács Bélát főtitkárrá választotta, s rábízta a nemzetgyűlési választási kampány irányítását. Tildy Zoltán a párt vezére, Nagy Ferenc a párt elnöke lett. Kovács Béla egyúttal bekerült a párt Politikai Bizottságába. Október elején visszahívták államtitkári posztjáról, s így figyelmét a választási kampányra összpontosíthatta.

Kovács Bélának egyre nagyobb tekintélye volt a pártban. Nagy Ferenccel, Varga Bélával hármasban ők voltak a párt legbefolyásosabb és legerősebb szárnyának, a centrumnak a vezetői. Mögöttük sorakozott fel nemcsak a módos parasztság, hanem a közép- és kisbirtokosok többsége is. Ők voltak egyúttal a Parasztagozatnak és az újjászerveződő Parasztszövetségnek is a tényleges vezetői, ami szintén növelte súlyukat a párton belül. A városi burzsoázia, sőt a nagytőke számos képviselőjével közvetlen személyes kapcsolatban álltak. A legnagyobb tömegekkel s befolyással rendelkező katolikus egyház támogatását pedig elsősorban Varga Béla személye garantálta, aki maga is pap volt. A centrum vezetőinek jövőbeli elképzeléseiben valamiféle paraszti-polgári demokrácia megvalósítása élt, amelynek vezető ereje a módos parasztság, az ország irányításában, „számarányának" és súlyának megfelelően, a munkásságra és a polgárságra támaszkodva. Mereven elutasították a társadalmi fejlődés szocialista távlatait és az a felé ható gyakorlati politikát. A békeszerződés aláírásáig nem kívánták felmondani a baloldali pártokkal kötött megállapodást és szétszakítani a koalíciót.

Az 1945. október 7-i budapesti törvényhatósági választásokat (50,54%) és a november 4-i nemzetgyűlési választásokat is (57,03%) nagy fölénnyel az FKGP nyerte. A kormányalakítási tárgyalások azonban november közepéig elhúzódtak, mivel a tárcák elosztásánál a pártok nehezen tudtak közös nevezőre jutni. Főleg a belügy körül alakult ki hosszabb vita. A kommunisták ragaszkodtak a belügyhöz – s ezáltal a rendőrség és a közigazgatás felügyeletéhez is –, és Vorosilov marsall, a SZEB elnöke támogatta őket. Mindezt érzékelve a Kisgazdapárt vezetőinek szűkebb tanácskozásán Kovács Béla a következőket mondta: „Ha a belügyi tárca birtokában minden eddigi sérelmet orvosolni akarna a Kisgazdapárt, a koalíció nem lenne fenntartható. Gyakorlatilag a belügyi

tárca nem jelentené tehát azt a hatalmat, amit szimbolikusan jelent. Ne borítsuk fel a kormányalakítást a belügyi tárca követelésével, hanem engedjük ezt a tárcát át a kommunistáknak, és állítsunk kemény államtitkárt a rendőrségi ügyek élére."[5] Kovács Béla a megalakuló Tildy-kormányban a földművelésügyi tárcát kapta, vezetését 1946. február 23-ig látta el, majd átvette az FKGP központi apparátusának irányítását, és 1946. március 13-tól a *Kis Újság* főszerkesztését is.

Kovács Béla a Kisgazdapárt „erős emberének" számított. Következetesen képviselte a paraszti érdekeket, szorgalmazta a községi választások mielőbbi megtartását, és egyre erőteljesebben ellenezte a baloldalnak, mindenekelőtt a Magyar Kommunista Pártnak tett engedményeket. Messzemenően egyetértett az FKGP 1946. május 21-i memorandumának követeléseivel: „arányosítsák" az államigazgatást, a meglévőkön túl engedjenek át a Kisgazdapártnak tíz alispáni, öt törvényhatósági jogú városi polgármesteri, 14 megyei városi polgármesteri állás, valamint a járási főjegyzői, a községi jegyzői és a közjegyzői állások felét. Azokban a megyékben, ahol a főispán nem kisgazdapárti, a rendőrkapitány legyen az. Június végén–július elején sorozatos pártközi tárgyalások kezdődtek. A pártok vezetői többször Tildy Zoltán leányfalui nyaralójában találkoztak. Varga Béla emlékezete szerint az egyik ilyen találkozó előtt Kovács Béla odafordult az ablakon kinéző Rákosihoz (Rákosi és közte már korábbról volt egy furcsa évelődő, csipkelődő viszony), kezét a vállára téve: „Mátyás! Neked még nyakad sincs, hova tesszük majd a kötelet?"[6] (Rákosi valószínűleg nem felejtette el ezt a megjegyzést, mikor 1947. februárjában Kovács Béla sorsáról döntöttek.) Július 16-án végül a koalíciós pártok megegyeztek abban, hogy 1946 őszén megtartják a községi választásokat; a Kisgazdapárt ígéretet kapott, hogy a Belügyminisztérium kinevez 100 kisgazdapárti rendőrtisztet; a B-listázás során megüresedő alispáni, polgármesteri állásokra is kisgazdapártiak kerülnek. Nagy Ferencék pedig vállalták, hogy a legélesebb harcot hirdetik „a Kisgazdapártból kiszorult, s most olcsó demagógiával támadó ellenzékieskedők és a Kisgazdapártba befurakodott reakciós elemek ellen. Ugyanilyen kíméletlen harc szükséges bármely más pártban vagy a közélet egyéb területein jelentkező reakció ellen."[7] Kovács Béla az egyezménnyel nem értett egyet, s július 18-án lemondott főtitkári és a *Kis Újság*nál betöltött főszerkesztői állásáról. Rövid időn belül azonban Hám Tibornak és Saláta Kálmánnak – Nagy Ferenc két bizalmasának – sikerült rávenniük Kovács Bélát a visszatérésre.[8]

Kovács Bélának volt egy olyan koncepciója, hogy a politikában egységesíteni kell a parasztságot. Ennek jegyében rendezték meg szeptember 7–9-én budapesti parasztnapokat. Több tízezer „becsületes vidéki magyar ember" érkezett a fővárosba, s vett részt a Hősök terén tartott nagygyűlésen. Az itt elfogadott *Határozati javaslat* megállapította: a parasztság tisztában van a társadalomban elfoglalt helyével, súlyával és azzal, hogy munkája nélkül nem lehetett volna „a gazdasági élet teljes szétzüllesztését megállítani" és az értékálló pénzt megteremteni. Ennek ellenére „osztályharcok és osztályőrültségek" akadályozzák a parasztságot abban, hogy szava legyen az ország

[5] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* I. k. Európa-História, 1990. 215–216.
[6] Vida István: *A parasztpolitikus hányattatásai.* 53.
[7] *Szabad Nép*, 1946. július 17.
[8] Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947.* 199–201.

sorsát illetően. Ezt a sérelmet pedig a parasztság a jövőre nézve meg akarja szüntetni, mivel joga és ereje van hozzá. Követelték tehát a mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvényjavaslat sürgős nemzetgyűlési letárgyalását, a parasztszövetségnek a szakszervezetekkel egyenlő jogú elismerését és működésének biztosítását, az árrendszer megváltoztatását, hogy az „ne tehesse teljesen tönkre" a paraszt termelési erejét és munkakedvét. Jogot és biztonságot, valóban demokratikus közigazgatást, és olyan iskolarendszer kiépítését akartak, amelyben a parasztság gyermekei arányszámuknak megfelelően juthatnak el a legfelsőbb tanintézetekbe.[9]

Kovács Béla továbbra is szorgalmazta a parasztegység megteremtését, a Nemzeti Parasztpárttal való szorosabb együttműködést, majd rövid időn belül az egyesülést. A gondolatot Nagy Ferenc is támogatta, a Parasztpárton belül pedig Kovács Imre és hívei azonosultak vele. A két párt esetleges egyesülésének a híre sokkolóan hatott a kommunistákra. Kovács Béla egyre bátrabb hangot ütött meg. A *Kis Újság* 1946. szeptember 28-i számában kijelentette: „Amíg mi politikai tényezők vagyunk Magyarországon, addig nem lehet róla szó, hogy az ország a Baloldali Blokk (1946. március 5-én alakult az MKP, SZDP, NPP és a szakszervezetek részvételével - *I. L.*), vagy közelebbről megjelölve a Kommunista Párt hitbizománya legyen ... nélkülünk nincs demokrácia." A munkáspártokkal való együttműködést attól tette függővé, hogy azok magukévá teszik-e a Kisgazdapárt fentebb ismertetett követeléseit. „Ez a gerinces, egyenes jellemű, művelt magyar paraszt vállalta magára a kommunista túlzások elleni védekezés legnagyobb részét - írja erről a hónapokról visszaemlékezéseiben Nagy Ferenc. - Népszerűsége napról napra nőtt. Mindenképpen szerettem volna elkerülni, hogy ennek a kitűnő embernek a szerepe meggyengüljön a demokráciában... Csakhamar kiderült, hogy ez a törekvésem nem járt sikerrel."[10]

Az MKP 1946. szeptember 29. és október 1. között ülésező III. kongresszusa olyan határozatokat hozott, amelyek a polgári erőknek - köztük a Kisgazdapártnak - a hatalmát és a gazdaságból való kiszorítását célozták. A kongresszus a kommunisták politikai irányvonalát a „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!" jelszóval fogalmazták meg. Ezzel összhangban követelték a termelés és a hitel állami irányítását, a bankok és a külkereskedelem állami ellenőrzését és a megkezdett államosítások folytatását. Végül állást foglaltak a hároméves terv, vagyis a tervgazdálkodás bevezetése mellett. A Kisgazdapárt azonban elhatárolódott ezektől a törekvésektől.

Ebben a helyzetben érte az országot és mindenekelőtt a Kisgazdapártot az ún. köztársaság-ellenes összeesküvés kipattanása és „felgöngyölítése". A belügyi hatóságok 1947. január elején hozták a közvélemény tudomására,[11] hogy egy horthysta politikusokból, katonatisztekből, hivatalnokokból álló csoport köztársaság-ellenes tevékenységet fejt ki, s ennek vezérkara az ún. Hetes Bizottság. (Ezt a nevet a vallatások során az ÁVO vezetői kreálták.) Az ÁVO azt állította, hogy az ún. Hetes Bizottságnak a Nagy Ferenc szűkebb köréhez tartozó Saláta Kálmán nemzetgyűlési képviselő is tagja. A letartóztatásra jogi alapot az 1946. évi VII. tc., a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvény szolgáltatta.

[9] *Kis Újság*, 1946. szeptember 10.
[10] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* 398.
[11] *Szabad Nép*, 1947. január 5.

Ez az ügy már jelezte, hogy az MKP taktikájában újabb „váltás" következett be: a politikai módszerek adminisztratív módszerekkel párosulnak. A nyomozás végül - kikényszerített hamis vallomások alapján - eljutott Kovács Béláig. Ekkor a politikai rendőrség kérte Kovács Béla mentelmi jogának felfüggesztését. A Nemzetgyűlés azonban ezt nem szavazta meg. Kovács Béla ugyanis nem volt részese az „összeesküvésnek", sőt nem is tudott róla. Itthon nem lehetett volna bíróság elé állítani, ezért kérte Rákosi - Rajk László belügyminiszter tudtával és beleegyezésével - a megszálló szovjet hatóságok közbenjárását. 1947. február 25-én Kovács Béla megjelent a politikai rendőrségen, ahol kitartott ártatlansága mellett, és bizonyíték sem volt ellene. Még ezen a napon a szovjet katonai hatóságok letartóztatták. A másnapi lapokban a következő indoklás jelent meg. „A szovjet megszálló hatóságok 1947. február 25-én Budapesten földalatti szovjetellenes, fegyveres terrorista csoportok kialakításában és a szovjet hadsereg ellen irányuló kémkedés megszervezésében való objektív részvétele miatt letartóztatták Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt volt főtitkárát. Kovács Béla tevékenyen vett részt olyan földalatti szovjetellenes, fegyveres csoportok megalakításában, amelyeknek tagjai terrorcselekményeket és gyilkosságokat követtek el Magyarország területén a szovjet hadsereg tagjai ellen."[12] A felhozott indoklás valamennyi szava hazugság; jellemző, hogy ezeket a vádakat soha többé nem szerepeltették a későbbi nyomozati iratokban és jegyzőkönyvekben.[13] Ez a beavatkozás súlyosan sértette Magyarország korlátozott szuverenitását, utat nyitott a Kisgazdapárt szétveréséhez, és elvezetett a kommunista párt hatalomátvételéhez.

Kovács Bélát az ausztriai szovjet megszállási zónába szállították. Először a neunkircheni börtönbe került, majd átszállították Baden bei Wienbe, ahol a kelet-európai szovjet elhárító főparancsnokság központja működött. 1951-ben vitték Moszkvába, ahol a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma központi börtönének lett a foglya, és bírósági tárgyalás nélkül 25 év szabadságvesztésre ítélték. Kovács Béla összesen kilenc évet raboskodott. 1955 novemberében adták át a magyar hatóságoknak, szabadságát azonban nem nyerte vissza rögtön. Az ÁVH november 22-én a Jászberényhez közeli börtönbe vitte, majd Budapestre szállították. Végül Dobi István és más, egykori kisgazda politikusok közbenjárására szabadon engedték. 1956. április 2-án érkezett vissza családjához. Az Elnöki Tanács 1956. május 5-én kegyelemből megszüntette ellene az eljárást.[14] Kovács Béla megváltozott világnézettel, súlyosan megroppant egészséggel tért haza. A fogságban megtanult oroszul és németül, sokat olvasott, politikai elkötelezettsége módosult.

Az 1956-os forradalom kitörésekor Pécsett tartózkodott, csak október 31-én utazott fel Budapestre korábbi kisgazda képviselők (Koszér Nándor, Vörös Vince) társaságában. Az újjáalakult párt ideiglenes intézőbizottsági tagjává, majd november 2-án elnökévé választották. 1956. október 27-től november 2-ig földművelésügyi miniszter, november 2-től 4-ig államminiszter Nagy Imre kormányában. Még október 30-án Pécsett, a párt újjáalakuló ülésén mondta, hogy a régi világról ne álmodjon senki. „A grófok, bankárok és kapitalisták világa végérvényesen lezárult. Nem kisgazda igazán az, aki

[12] *Világ*, 1947. február 26.
[13] Palasik Mária: *Kovács Béla. 1908-1959.* 67.
[14] Uo. 79-88.

ma 1939-ben és 1945-ben gondolkodik." A párt jövendő programját illetően azt mondta: „Ennek a programnak az alapelvei az új, szabad, független Magyarország megteremtése kell, hogy legyen." A parasztságnak szüksége van a maga érdekképviseletére, amit a Parasztszövetség visszaállításával lehet megvalósítani. A külpolitikával kapcsolatban megjegyezte: „Amikor a magyar szabadságharcosok az orosz tankok ellen harcolnak, akkor az ország függetlenségéért harcolnak. Ez nem jelenti azt, hogy mi ellenségünknek tartjuk az orosz népet, de nem lehet egyoldalú külpolitikát sem folytatni. Minden állammal egyenrangú kapcsolatot kell teremteni, nem lehet Magyarország sorsát katonai blokk érdekeivel összekapcsolni; a magyar nép semleges Magyarországot kíván."[15]

Kovács Béla november 4-én Vörös Vince és Koszér Nándor társaságában az amerikai követségre ment, de ott egyéjszakai tartózkodás után közölték velük, hogy „a nagykövet úrnak nincs módjában további menedéket adni, a nemzetközi jog ezt nem teszi lehetővé."[16] Ezután Kovács Béla november végéig Antall Józseféknél tartózkodott. Többször tárgyalt Kádár Jánossal, aki - Vörös Vince emlékezete szerint - „jóindulatú volt Kovács Béla iránt, de a mögötte lévő szovjet hatalom ellen nem tehetett semmit".[17] Bár Kádár és Kovács Béla között nem született megegyezés, amíg egészsége engedte, Kovács támogatta a kormány erőfeszítéseit a helyzet konszolidálására. 1958-ban - Kádár rábeszélésére - képviselőséget is vállalt, de egyre elhatalmasodó betegsége miatt tényleges politikai tevékenységet már nem tudott kifejteni. November 26-án még megjelent az új Országgyűlés nyitóülésén, de néhány nap múlva tüdővérzést kapott otthon, és a pécsi I. számú Belgyógyászati Klinikán ápolták. 1959. június 21-én hunyt el.

Kádár János gyásztáviratban nyilvánított részvétet feleségének és családjának. „Mélyen együtt érzünk Önnel és családja minden tagjával abban a fájdalomban, amely Kovács Béla elhunytával mindenkit ért, aki valóban ismerte őt."[18] Kovács Bélát 1989. május 25-én rehabilitálta a Szovjetunió Legfőbb Katonai Ügyészsége. Elhurcolásának időpontja (február 25.) történelmi emléknap hazánkban, szobra az őt megillető méltó helyen, a Parlamenttel szemben található.

[15] *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9.* 295.
[16] Vörös Vince: *Politikai utam.* Pécs, 1995. 250.
[17] Uo. 251.
[18] *Magyar Nemzet*, 1959. június 24.

LÁZÁR GYÖRGY
1924–

A magyar parlamentarizmus történetében Tisza Kálmán után - aki másfél évtizeden át volt kormányfő - Lázár György volt a leghosszabb ideig, 12 esztendeig miniszterelnök. 1975-ben, Fock Jenő menesztése után Kádár János választása valószínűleg azért esett Lázárra, mert ő nem volt politikai riválisa. Lázár addigi karrierje ugyanis gazdasági vonalon futott, ő maga az MSZMP-n belül technokratának számított, kinevezése után pedig azért lehetett „hosszú éltű", mert „minden szerepet eljátszott", ahogy azt Kádár akarta.

A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Isaszegen született 1924. szeptember 15-én. Iskolái elvégzése után műszaki rajzolóként, majd technikusként dolgozott, 1945-ben belépett az MKP-ba. 1948-ban az Országos Tervhivatalba került, ahol a hivatali ranglétrát végigjárva először előadó, majd 1953-tól 1958-ig főosztályvezető-helyettes, illetve főosztályvezető, 1958–1970 között elnökhelyettes, 1970-től 1973-ig elnök. Közben 1970 és 1973 között munkaügyi miniszter, 1973 nyarától kinevezéséig (1975. május 15.) a Minisztertanács egyik elnökhelyettese. 1970-től az MSZMP KB tagja, 1975-től PB-tag is egészen 1988 májusáig, 1987-től egyúttal a párt főtitkárhelyettese. Parlamenti képviselő 1975-től 1988. június 29-ig, amikor is lemondott országgyűlési mandátumáról.

A Lázár György vezette kormánynak megalakulásakor öt elnökhelyettese és 17 tagja volt. Másfél hónapi működés után már sor került első átalakítására (fennállása idején még hatszor változott az összetétele): a Nemzeti Bank elnökévé kinevezett Timár Mátyás kivált a Minisztertanács elnökhelyettesei sorából, helyébe Havasi Ferenc került ötödik elnökhelyettesnek. A kormány hivatali idejének harmadik évfordulójáig a tárcáknak csaknem a fele (24-ből 11) cserélt gazdát. Utolsó változat, 1986. december 30-án: öt elnökhelyettes és 13 szakminiszter mellett „teljes jogú" tagként az Országos Tervhivatal elnöke és a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság elnöke vett részt a kormányban.

A Lázár-kormány hivatalba lépése után a külpolitikában jelentős változások történtek. 1975. július 29.–augusztus 2. között Kádár János vezetésével küldöttség vett részt Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet harmadik ülésszakán, ahol aláírták a záróokmányt. Ez a nemzetközi enyhülés jegyében lehetővé tette, hogy hazánk a nyugat-európai és az amerikai földrész országaival a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat bővítse. Novemberben Lázár Györgyöt magánkihallga-

táson fogadta VI. Pál pápa, s ez 1945 óta először fordult elő magyar miniszterelnökkel; sőt később, 1987 februárjában Lázár György II. János Pál pápánál is járt magánkihallgatáson, immár másodszor; „szocialista miniszterelnökök" közül ez csak a lengyeleknek adatott meg. A hetvenes évtized vége felé Magyarország egyértelműen élvezte a Nyugat bizalmát; jól mutatta ezt az, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormányzata 1978. január 6-án visszaadta a Szent Koronát, és megadta Magyarországnak a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt. Gazdasági és külkapcsolatok terén az NSZK és Japán is fontos partnerünkké vált. Ugyanakkor a kormány továbbra is hűséges szövetségese maradt a Szovjetuniónak: jelezte ezt az afganisztáni szovjet intervenció elismerése, a Los Angeles-i olimpia bojkottja, és az is, hogy a Varsói Szerződést 1985 áprilisában további 20 évre (plusz automatikusan még 10 évre) meghosszabbították.

A hetvenes évek közepére a magyar gazdaság belső tartalékai lassan kimerültek, miközben 1973 után a világpiacon is lényeges fordulat történt. Az ekkor kirobbant olajválság a fejlett nyugati országokban is válságot idézett elő néhány évre, s az akkor történtek az évtized végére átformálták a fejlett országok gazdaságát és a világpiacot. A válságra a Szovjetunió és a KGST-országok rosszul reagáltak, pontosabban szólva: a külkereskedelem-függő országokat – így hazánkat is – hatalmas veszteségek érték.

A felvett nyugati hitelekkel viszont 1974-től sikerült a pangás állapotában tartani a magyar gazdaságot, sőt a lakosság életszínvonala is javult, az ország adósságállománya azonban 1978-ra már elérte a 11,8 milliárd dollárt. 1979-ben újabb olajárrobbanás rázta meg a világot, amely ismét átrendezte a világpiaci árakat, és ennek következtében a magyar gazdaság súlyos cserearányromlást szenvedett el. Ellensúlyozására az ország újabb nagyobb külföldi hitelt vett igénybe. Az eredmény: nagyarányú eladósodás. Így elkerülhetetlenné vált a korrekció.

Az elhibázott gazdasági koncepciónak, a nemzeti és környezetvédelmi érdekek figyelmen kívül hagyásának tulajdonítható, hogy 1977 szeptemberében aláírták a bős–nagymarosi vízierőmű létesítéséről szóló egyezményt. Ez többek között a határok megváltoztatásáról, a Duna „elterelésé"-ről is rendelkezett. A kormány nem vitte a parlament elé, az Elnöki Tanács így törvényerejű rendeletben hirdette ki a projektet.

A magyar külpolitikai és külkereskedelmi szakemberek 1977/1978-ban egyre jobban sürgették az ENSZ pénzügyi szervezeteihez való csatlakozást. A moszkvai jóváhagyás hiányában azonban erre csak 1982-ben kerülhetett sor. Magyarországot ekkor vették fel a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank tagjai közé.

A monetáris eszközrendszer bevezetése – a költségvetési restrikció, az importkorlátozás, az exportösztönzés és a második gazdaságon keresztül a társadalom erőinek extenzív mozgósítása, ügyes adósságmenedzseléssel kísérve – nem maradt eredménytelen. Előbb szovjet, 1982 tavaszán nyugatnémet segítséggel, utóbb IMF-részvétellel sikerült kivédeni a második olajárrobbanás és a lengyelországi szükségállapot (1981. december) nyomán kialakult fizetési válságot. A közvélemény nem méltatta igazán a külkereskedelmi mérleg pozitívvá válását, a gazdasági reformcsomagot. A gazdasági egyensúly javítása, a fogyasztás mérséklése, az állami ártámogatások csökkentése végett pl. a kormány 1982 augusztusában központi fogyasztóiár-intézkedéseket hajtott végre. A kenyérfélék, a liszt, a belőle készült termékek és a rizs ára átlagosan 20%-kal emelkedett. Tíz százalékkal nőtt a vasúti személyszállítás, és tizenkettővel a távolsági autóbusz-közlekedés díja. Ebben a helyzetben Kádár János csak úgy vállalta a reformokat, ha azok összekapcsolódnak a gazdasági növekedés újraindulásával és annak részeként az életszínvonal érzékelhető mértékű javításával. Közben a külföldi adósságállomány folyvást emelkedett, a nettó konvertibilis adósság erre az időre megközelítette a nyolcmilliárdot.

Nem kellett sok időnek eltelnie azonban ahhoz, hogy kiderüljön: a többletjövedelem, a belső felhasználás bővítése külső forrásból eredt. Következésképpen 1985/1986-ban Magyarország adósságállománya már a tízmilliárdos határhoz közelített, 1988 decemberében pedig elérte a 16,7 milliárd dollárt. 1986 végén ugyanakkor az is felsejlett, hogy a Szovjetunió nemcsak nem képes, hanem már nem is akar kizárólagos szerepet játszani a közép-kelet-európai térség problémáinak megoldásában. Már nem volt gazdasági alapja a korábbi befolyás megőrzéséhez.

M. Sz. Gorbacsov főtitkárságának első három esztendejében (1985–1988) megváltoztak a közép-kelet-európai államközi kapcsolatok. A Mihail Gorbacsov által meghirdetett „glasznoszty" (szabad nyilvánosság) és „peresztrojka" (a gazdaság és a társadalom átépítése) politikája egyre komolyabb reformokat ígért. A szovjet vezetés ezután Közép-Kelet-Európában már nem védelmezte a „helyi" vezetőket, nem kényszerítette rájuk saját belső irányvonalát, sőt engedékenyebb lett, s így megnyílhatott az út a békés átmenet felé. Gorbacsovék 1988 tavaszán a magyarországi, pontosabban az MSZMP-n belüli hatalmi küzdelemben is a be nem avatkozás álláspontjára helyezkedtek.

A kormány pártirányítása egészen 1989-ig lényegében zökkenőmentes volt, a mindenkori miniszterelnök ugyanis tagja volt a párt legfelsőbb vezető szervének, a Politikai Bizottságnak. Az 1983. évi 3. törvény módosította a választási rendszert. Kötelezővé tette a kettős jelölést, a jelölteknek azonban el kellett fogadniuk a Hazafias Népfront választási programját. Mód nyílt spontán jelöltek állítására is. A párt, a szakszervezetek és a kormány hatalmasai számára volt egy 35 fős országos lista, amely eleve biztosította az Országgyűlésbe való bejutásukat.

1984. január 1-jétől módosították Magyarország államigazgatási területi beosztását: a járások megszűntek. A városok száma 97-ről 109-re nőtt, s a falvakból 318 nagyközség, illetve 2957 község lett. Áprilisban törvény született (1984. évi 1. törvény) az Alkotmányjogi Tanács felállításáról, amely ellenőrizte a jogszabályokat, és a vitás kérdésekben értelmezhette magát az alkotmányt is. Ezt a testületet az Országgyűlés választotta, s annak szerveként működött.

Az 1985. júniusi, utolsó állampárti országgyűlési választásokon már 78 „spontán jelölés" történt, s a jelöltek közül 41-en mandátumhoz is jutottak. A 387 tagú parlamentnek 10,5%-át alkották ezek a független képviselők. 1949 óta ekkor volt a legnagyobb a fluktuáció, hiszen a képviselők 63 százaléka új volt. Ettől függetlenül az MSZMP szempontjából sikeres volt a választás, mivel a képviselők 75,1%-a a párt tagja volt. Több régi káder és gyakorló középszintű vezető veresége azonban jelezte, hogy a lakosság körében a hatalom képviselőivel szemben erősödik a bizalmatlanság. Az MSZMP XIII. kongresszusa amelyet 1985. március 25–28-án tartottak, még a „népi hatalom szilárdságát, a nemzeti összefogást a szocialista célok jegyében, a létbiztonságot" hangsúlyozta, de előkerültek a gazdasági problémák is, és szokatlanul kritikus

hozzászólások hangzottak el. Kádár János zárszavából pedig már érződött, hogy mélyül a válság és bukás fenyeget, ugyanis tőle szokatlanul Madách Imre idézettel fejezte be zárszavát: „Ember, küzdj és bízva bízzál!"

A válság mélyülésével a magyar társadalom egyre szélesebb rétegeiben jelentkezett a változások iránti igény. Sorra alakultak a különböző körök, klubok és társaságok, jelezve, hogy a civil társadalom is bele akar szólni a közügyek intézésébe. Így 1979-ben megalakult a SZETA (Szegényeket Támogató Alap), 1980-tól többé-kevésbé rendszeresen megjelent a *Beszélő* és más magánkiadású (szamizdat) kiadvány: a *Hírmondó*, a *Demokrata* stb. Ebben az időszakban alakult meg a Rakpart Klub (1982), a Bibó István Kollégium (1983), a Szárszó Baráti Kör (1983), a Duna Kör (1984), a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság (1985) stb. 1985 nyarán Monoron 45 értelmiségi (filozófusok, közgazdászok, történészek, jogászok, írók, művészek) jött össze, hogy elemezze az ország társadalmi és gazdasági válságának okait, keresse a kiút lehetőségét. Ez a tanácskozás volt az ellenzék egyetlen közös megnyilatkozása, utána az utak szétváltak.

1986. március 15-én, az 1848-as forradalom és szabadságharc évfordulóján Budapesten a Petőfi-szobornál délelőtt többezres tömeg külön megemlékezést tartott. Este 7 órakor 400-500 fiatal - fáklyával, mécsessel - ismét a Petőfi-szobornál gyülekezett. A spontán kis ünnepség után a Lánchíd felé indultak, amelyről a rendőrség már előre elterelte a forgalmat. Ekkor elölről-hátulról lezárták a hidat, majd a békésen haladó felvonulókat ütlegelni kezdték. Elvették a személyi igazolványaikat, és többeket a rendőrségre vittek. Alig egy héttel később az Országgyűlés elfogadta az 1986. évi II. törvényt, a sajtótörvényt, amelynek értelmében sajtóterméket jogi személy csak a példányszámra és terjedelemre vonatkozó állami engedéllyel adhat ki, vagyis korlátozták a sajtószabadságot.

Közben mértékadó értelmiségi műhelyekben továbbra is keresték a válságból való kilábalás lehetőségeit. E munkák közül jelentős hatást gyakorolt 1986-ban a *Fordulat és reform* megjelenése, majd 1987 júniusában a *Társadalmi szerződés* című program kiadása. Ez utóbbi már határozottan megállapította: „A pártfőtitkár népszerűsége gyorsabban devalválódik, mint a forint. Egyetlen dolog van, amiben ma munkástól pártkáderig mindenki egyetért: Kádárnak mennie kell!"[1] 1987 őszén Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum (MDF), amely nyilatkozatban hozta a lakosság tudomására: „Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva, az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakulásában..."[2]

1987. június végén az Országgyűlés felmentette Lázár Györgyöt, és Grósz Károlyt bízta meg a miniszterelnöki teendők ellátásával. Lázár György az MSZMP főtitkárhelyettese lett (ilyen funkció korábban csak az MDP-ben volt), a Titkárságot pedig a fiatalabb korosztály tagjaival „erősítették" meg. Ekkor lett KB-titkár Fejti György, Lukács János és Németh Miklós.

Lázár György a párt főtitkárhelyetteseként élte meg az általa is képviselt gazdaságpolitika csődjét és kudarcát, a pártonkívüli ellenzék és a civil szervezetek megélénkült

[1] *Beszélő összkiadás*. 2. k. AB-Beszélő Kiadó, Budapest, ... 755-758.
[2] *Lakitelek 1987. A magyarság esélyei. Antológia*. Püski Kiadó, Budapest, 1991. 177-178.

szerepvállalását a politikai intézményrendszer lebontásában, és a „pártosodás" felélédését Magyarországon. Utolsó politikai szereplésére az MSZMP 1988. május 20-22-i országos értekezletén került sor, ahol érdemi hozzászólásra nem vállalkozott, csupán a megnyitót tartotta. Ez az értekezlet a Kádár-korszaknak - s egyben Lázár György politikai pályafutásának is - a végét jelentette. Tisztségét megszüntették, kimaradt a Politikai Bizottságból, s még a Központi Bizottságba sem választották be. Június végén önként mondott le képviselői mandátumáról. Visszavonulása óta magánemberként él abban a budai lakásban, ahol már korábban is lakott.

MIKLÓS BÉLA
1890–1948

Az 1944. december 21-én Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének nyilvánította magát, és másnap, december 22-én „megválasztotta" az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Miniszterelnöke vitéz dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az 1. Magyar Hadsereg korábbi parancsnoka lett. Miklós Béla ambícióit a katonai pályafutása során elért sikerei korábban teljes mértékben kielégítették, politikai aspirációi sohasem voltak. Nem vett részt politikai párt vagy szervezet, érdekközösség munkájában, bár a politikai események, érdekelték, általában figyelemmel kísérte őket. Hozzátartozói és volt munkatársai, beosztottai véleménye szerint érzelmileg és politikai nézeteiben, valamint Magyarország bel- és külpolitikai lehetőségeinek megítélésében a Bethlen István, Teleki Pál és Kállay Miklós miniszterelnökök által képviselt politikai irányzattal rokonszenvezett, bár velük sem értett mindenben egyet. 1944 őszén azonban az események alakulása, saját hadseregparancsnoki tevékenysége és lépései, s nem utolsósorban a szövetséges nagyhatalmak, közülük elsősorban a szovjet vezetők állásfoglalása, véleménye és magatartása mintegy belesodorták az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöki székébe.

Miklós Béla 1890. július 11-én született Budapesten, református pedagóguscsalád gyermekeként. Ősei elszegényedett székely lófő nemesek voltak, dálnoki előnevét 1907-től igazolta. Édesapja ugyanis a Háromszék megyei Dálnokról származott. A tanítóképző intézeti tanár apa arra kényszerült, hogy gyermekét a kevesebb költséggel járó katonai pályára adja. Miután Miklós Béla jeles eredménnyel elvégezte a gimnáziumot, „teljesen díjmentes államköltséges" helyre vették fel a soproni Honvéd Főreál Iskolába. 1910-ben kiváló eredménnyel végezte el a Ludovika Akadémiát, s hadnagyként került a 10. honvéd huszárezred állományába. 1914 augusztusában már főhadnagy.

Az első világháborúban különböző frontokon harcolt. 1917-ben százados, a forradalmak Budapesten találják. 1918/1919 fordulóján a városparancsnokságon teljesít szolgálatot, majd a Hadi Akadémiára kerül, ahol 1921-ben fejezi be katonai tanulmányait. Néhány éves csapat- és minisztériumi szolgálat után katonai pályafutása a korábban szokásos „normál menet" szerint alakul, pontosabban ível egyre magasabbra. 1929 májusában alezredes, 1934 novemberében ezredes, 1939. november elején pedig tábornokká léptetik elő. Vitézi címet 1929-ben kap, majd 1929 áprilisa és 1932 augusztusa között Horthy Miklós kormányzó Katonai Irodája főnökének helyettese, ezután 1936. május elsejéig Berlinben katonai attasé. Németországból hazatérve a kecskeméti 7. Gyalogezred parancsnoka lesz, 1941-ben, Magyarország hadba lépésekor a gyorshadtest megbízott parancsnoka egészen 1941 novemberéig.

1941. november elsejétől altábornagy, 1942. február elsejétől már a kolozsvári 9. Hadtest parancsnoka és vezénylő tábornoka. Még ebben az évben, október közepén lesz a Katonai Iroda főnöke és egyben főhadsegéd. 1943. augusztus elsején vezérezredes, majd 1944. augusztus elsejétől az 1. Hadsereg parancsnoka. Ez a hadsereg áll szemben a Kárpát-medence felé előretörő szovjet hadsereggel.

Miklós Béla igen magasan képzett, több nyelven beszélő (német, olasz, francia, szerb és horvát) parancsnok volt. „Zárkózott, ridegnek tűnő, de igen művelt embernek és kiváló képességű katonának ismertem – írja róla Kéri Kálmán, az 1. Hadsereg vezérkari főnöke –, aki nagy harctéri tapasztalatokkal rendelkezett."[1] Azok közé a magyar tisztek közé tartozott, akik gondolkodtak, és igyekeztek felmérni az ország reális lehetőségeit. Végig hűek a kormányzóhoz, de már 1943 végétől látták, hogy a háborúban Németország – Magyarországgal az oldalán – nem győzhet. Közülük többen, mint pl. Kiss János, Nagy Vilmos, Náday István, FaragHó Gábor, Bakay Szilárd és mások ennek nyíltan hangot is adtak.

Az ország német megszállása után, s különösen 1944 őszén az említettek mellett Miklós Béla is eljutott oda, hogy a zsákutcába került politikai rendszer, az elvesztett háború és a sikertelen kiugrási kísérlet után a legsúlyosabb nemzeti katasztrófa elhárításáért kockázatot is kell vállalni, még akkor is, ha ez nem hálás és irigylésre méltó feladat. Faragho Gábor ekkor küldöttség élén Moszkvában tárgyalt, majd október 11-én aláírta az előzetes fegyverszüneti egyezményt. A tervezett átállás azonban 1944. október közepén nem sikerült. A sikertelenségnek több oka volt. Miklós Béla az eseményekre visszatekintve 1948-ban a következőket írta: „A kormányzó által szándékolt átállás sem előkészítve, sem megszervezve nem volt, sem nem szabályozta senki az összhangot (feladatok, időpontok, előkészítés stb.) az egyes hadseregek és Budapest között." Ezek kétségtelenül befolyásolták Miklós hadsereg-parancsnoki tevékenységét.

Miklós Béla, noha tudott a fegyverszüneti tárgyalásokról, október 15-én és 16-án habozott és bizonytalankodott. A kormányzói proklamáció reményekkel töltötte el, de amikor tapasztalnia kellett, hogy Budapesten válságosra fordult a helyzet, kijelölte ideiglenes helyettesét, intézkedett az összeköttetés és az együttes tevékenység megszervezésére, majd vezérkari főnökével együtt, október 16-án átlépte a szovjet arcvonalat. Ez katonai szempontból súlyos hiba volt, hiszen így az 1. Hadsereg vezetés nélkül magára maradt, és a szétesés veszélye fenyegette. Nem is szólva arról, hogy a nyilasok László Dezső személyében új parancsnokot neveztek ki, aki tovább nehezítette Miklóséknak az átállás érdekében kifejtett munkáját.

Miklós Béla még október 17-én este parancsot szövegezett meg arról, hogy az 1. Hadsereg csapatai haladéktalanul, de legkésőbb október 19-ig szüntessék be a szovjet csapatok elleni katonai tevékenységet, vonuljanak vissza, és az útjukban álló német csapatokat semmisítsék meg. A parancsot magyar hadifogoly tisztek juttatták el a magyar csapatok hadtestparancsnokaihoz, közülük azonban számosan életüket vesztették a becsületes vállalkozásban, másokat pedig a nyilasok tartóztattak le, majd fogság várt rájuk.

[1] Hadtörténelmi Intézet Levéltára (HIL). Kéri Kálmán visszaemlékezése. Tan. gy. 2598.

Miklós Béla, miután meggyőződött arról, hogy az 1. Hadsereget nem tudja átállítani, azonnal hozzákezdett egy magyar alakulat megszervezéséhez, de nem járt sikerrel. A sikertelenség oka nem Miklós Béláék törekvéseiben, illetve a magyar hadifogoly tisztek magatartásában keresendő, hanem abban, hogy a szovjet vezetés valójában soha nem gondolta ezt komolyan. Fontos szerepet játszott a kudarcban az is, hogy J. V. Sztálin és környezete - a nagy szláv szolidaritás és egyetértés jegyében - Edvard Benešnek, a londoni csehszlovák emigráns kormány vezetőjének álláspontját részesítette előnyben, aki mereven ellenezte, hogy a lengyel, a csehszlovák és a román csapattestekhez hasonlóan magyar katonai alakulat is létrejöhessen.

A szovjet vezetők már 1944. október végén javasolták Miklós Bélának, hogy az előzetes fegyverszüneti feltételek alapján alakítson kormányt. Ő, aki jól tudta, hogy Horthy Miklós kormányzónak is van miniszterelnök-jelöltje Veress Lajos vezérezredes személyében, a tábornok hollétének tisztázódásáig nem vállalta ezt a feladatot. Már ekkor is kész volt azonban a szövetséges nagyhatalmakkal való együttműködésre. Ekkor Moszkvába vitték, és november végén „bekapcsolták" a kormányalakítási tárgyalásokba. A kormánylista összeállításában nem volt különösebb szerepe, arra olyan személyek is rákerültek, akikről Miklós tábornok korábban egyáltalán nem is hallott, személyesen nem ismerte őket. Ezzel együtt elfogadta a hazai koalíciós pártokkal való együttműködést, sőt magáévá tette a kommunisták által kidolgozott közös programot is. E program legfontosabb követelése - a nemzet aktív részvétele a németek elleni harcban, a háborús bűnösök felelősségre vonása, a szélsőjobboldali szervezetek feloszlatása, a földreform végrehajtása, a sztrájkjog biztosítása, a nagytőke befolyásának korlátozása, együttműködés a szomszédos országokkal és a szövetséges nagyhatalmakkal, az Ideiglenes Kormány mielőbbi létrehozása - ugyanis nemcsak a szövetséges nagyhatalmak célkitűzéseivel voltak szoros összhangban, hanem elfogadhatók voltak a magyar nemzet, a korabeli magyar társadalom többsége számára is.

Miklós Béla tisztában volt vele, hogy nem könnyű feladatra vállalkozik. Hazatérése után moszkvai tapasztalatait - fia emlékezete szerint - egy mondatban így foglalta össze: „Az oroszokkal legalább olyan nehéz lesz szót érteni, mint a németekkel, ha nem nehezebb."[2] A ránehezedő feladatot mégis vállalta. Úgy gondolta, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakításával Magyarország előtt is megnyílik az út a hitleri Németországgal való szakítás, a fegyverszünet megkötése és ezzel együtt a nemzeti függetlenség visszaszerzése felé.

Miniszterelnöki bemutatkozó beszédében Miklós Béla vezérezredes az Ideiglenes Nemzeti Kormány legfontosabb céljait így foglalta össze: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legfontosabb teendője a magyar nemzet minden erejének, összes erőforrásainak mozgósítása a gyűlölt német elnyomók és országvesztő nyilas bérencek ellen." Tudatában van annak, hogy az ország függetlenségének és a magyar államiság helyreállításának elengedhetetlen feltétele Magyarország demokratikus átalakítása. Foglalkozott a földreform kérdésével is, amit a legrövidebb időn belül és a földigénylők közreműködésével kell végrehajtani a nincstelen és szegényparasztok földhöz juttatásával. „A földreform céljaira elsősorban a hazaárulók, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait veszi igénybe és teljes egészükben, minden felszereléssel

[2] Uo.

együtt elkobozza. Mindenekelőtt földhöz juttatandók azok, akik részt vesznek a németek és nyilas bérenceik elleni fegyveres harcban.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány eltörli mindazokat a kényszerrendszabályokat, melyeknek célja a magyar mezőgazdaság kifosztása a németek érdekében. Egyben állami hitellel és más rendszabályokkal hathatósan elősegíti a mezőgazdasági termelést - mondotta Miklós Béla. - A németek által kifosztott és elpusztított ország gazdasági lehetőségeihez mérten mindent megtesz a széles néprétegek életszínvonalának emelésére, a németek érdekében mesterségesen alacsony színvonalon tartott munkabérek és fizetések felemelésére. Visszaállítja a munkásbiztosítás teljes önkormányzatát, a háború alatt hatályon kívül helyezett munkásvédelmi törvényeket, és továbbfejleszti a munkásvédelmet."

Az ország felszabadításának meggyorsítása érdekében meg kell szervezni az új magyar nemzeti haderőt. Az ország gazdasági és társadalmi berendezkedésének alapja a magántulajdon, amely sérthetetlen. Hatásosan elő kell mozdítani a magánkezdeményezést és a magánvállalkozást, támogatni a kisipart és kiskereskedelmet. Erőteljes ipar- és kereskedelemfejlesztő politikára van szükség. Miklós Béla a külpolitikai törekvéseket illetően hangsúlyozta, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány jószomszédi viszonyt és szoros együttműködést teremt az összes környező demokratikus országgal, valamint az Amerikai Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával, és „őszinte barátságot a hatalmas Szovjetunióval, amely segíti népünket a német iga lerázásában". Végül megállapította: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vezetése alatt a magyar nép szabadságharca a németek ellen és az ország demokratikus megújhodása megnyitja hazánk előtt a felemelkedés útját, visszavezet bennünket a szabadságszerető népek közösségébe, és megalapozza az erős, független, demokratikus Magyarországot."[3]

A Miklós Béla vezette kormány 1944. december 28-án hadat üzent a hitleri Németországnak. Ezzel befejezett ténnyé vált Magyarország csatlakozása a szövetséges hatalmakhoz, s egyúttal megnyílt az út a fegyverszünet megkötéséhez is. Magyarország a háború veszteseként arra kényszerült, hogy fenntartás nélkül elfogadja a győztesek érdekeit, s az általuk diktált feltételekkel kössön fegyverszünetet, majd békeszerződést is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezményben vállalta, hogy minden lehetséges eszközzel s módon hozzájárul a szövetségesek háborús erőfeszítéseihez, és nyolc gyalogos hadosztályt bocsát a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére. A fegyverszüneti egyezmény[4] érvénytelenítette az 1938. és az 1940. évi bécsi döntőbírósági határozatokat, és arra kötelezte a kormányt, hogy az „összes magyar csapatokat és hivatalnokokat" Magyarország 1937. december 31-én fennállott határai mögé vonja vissza. Rendelkezett továbbá a jóvátételi kötelezettségről, a polgári közigazgatás helyreállításáról, valamint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felállításáról, amely „szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását". E bizottságnak K. J. Vorosilov marsall lett az elnöke, vagyis Magyarország további sorsának alakulásában a szovjeteké lett a döntő szó. A SZEB-nek igen széles volt a hatásköre, a külpolitikát lényegében „kezében tartotta", de utasíthatott belpolitikai kérdésekben is.

[3] *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest, 1946. 23-24.

[4] A magyar fegyverszüneti egyezmény (1945. január 20). Közli: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945.* 581-590.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenben tartotta üléseit, majd 1945. április közepén a SZEB-bel együtt Budapestre tette át a székhelyét. Fennállása alatt több mint félszáz ülést tartott, amelyek döntő többségén Miklós Béla elnökölt. A minisztertanácsi ülések jegyzőkönyveinek tanúsága szerint a miniszterelnök támogatta az Ideiglenes Nemzeti Kormány nagy jelentőségű rendeleteinek és törvényeinek megszületését. Így a demokratikus átalakítás kezdeti lépéseit, a földreform végrehajtását, az új államhatalom megszilárdítását, az újjáépítés megindítását, a fegyverszüneti egyezmény végrehajtását és az új hadsereg megszervezését. Személyiségét és miniszterelnöki tevékenységét a korszak egyik kitűnő kutatója és ismerője a következőképpen jellemzi: „Neki személyesen politikai ambíciói nem voltak. Ezt mutatja többek között az is, hogy amíg a kormányzó ideiglenes utódjául, illetve a kormány elnökéül kijelölt dálnoki Veress Lajos előkerülésére számítani lehetett, elhárította magától a kormányelnöki szerepet. A megnyert hatalomhoz azonban ragaszkodott, s bár nem volt igazán politikusi alkat, ezt egy rendkívül nehéz esztendőn keresztül sikerült meg is tartania. Ennek feltehetőleg presztízsokai is voltak: mivel tábornok, a korábbi sikeres pálya után nem engedhette meg magának a politikai bukást. Szerepet játszott ebben azonban az is, hogy jó kapcsolatokat alakított ki a szovjet vezetőkkel, személyesen Vorosilov marsallal, a magyarországi SZEB elnökével és Puskin követtel. Ezen a réven bizonyos fokig függetleníteni tudta magát a pártok versenyétől, egymás elleni és személye ellen indított intrikáitól. Ugyanakkor keményen dolgozott: számos politikai gyűlés szónoka volt, felmérve, hogy elsősorban a baloldal részéről érhetik támadások, bizonyos értelemben versenyre kelt a munkáspártokkal, ipari központokat keresett fel, munkásküldöttségeket fogadott, s igyekezett a felmerült panaszokat orvosolni... Kész volt mindenkor fellépni az elhurcoltak, menekültek, a szomszédos országokban élő magyarok érdekében. Jó hazafinak bizonyult, ami kiváltotta, megerősítette a tárgyalópartnerei, így a szovjet vezetők személyét illető megbecsülését. Képességeinek, jótulajdonságainak elismerése mellett kortársai zárkózott, csaknem rideg magatartását emlegették."[5] Ezzel szemben jellemző Rákosi véleménye: „Dálnoki Miklós Béla nem volt politikus természet, ami egyszerű nyelvre lefordítva annyit jelentett, hogy kritikátlanul képviselte és továbbította azokat a reakciós javaslatokat, amelyekkel a Debrecenben gyülekező demokráciaellenes elemek egyre bővebben ostromolták. Politikai jobb keze Balogh páter volt, de csakhamar körülötte zsongott a jobb és szélsőjobb egyre növekvő, tarka serege. A reakciónak egyik taktikai fogása azokban a hetekben az ügyek elintézésének elhúzódása volt, s ezt Miklós Béla gyorsan megtanulta."[6]

A Minisztertanács 1945. január 29-i ülésén Miklós Béla javasolta, hogy a romokban heverő országban újjáépítési kormánybiztost nevezzenek ki. Támogatta, hogy a háborús bűnösökről névjegyzéket adjanak ki, és mielőbb felállítsák a népbíróságokat. A földreformrendeletről az 1945. március 17-i ülésen a következőket mondta: „A földreform az, amely a magyarság életének irányát évszázadokra mutatja meg. E javaslattal le akarjuk dönteni az osztályuralmat és szétrombolni a reakciónak leghatalmasabb fellegvárát, amely a nemzet demokratikus fejlődésének az útjában áll. A földet a vérével védelmező, verejtékével öntöző paraszt kezére kell juttatni."[7] Ma már tudjuk: ha a végrehajtás és juttatás során voltak is problémák, a miniszterelnöknek alapjában igaza volt. Magyarországon az egyéni munkán alapuló, többségében életképes kisbirtok vált uralkodóvá. De a felhasználható föld hiányában a mezőgazdasági lakosságból mintegy 300 000-en változatlanul földnélküliek maradtak.

Miklós Béla a kormány tevékenységét úgy irányította, hogy teljesítette a koalíciós programban vállalt legfőbb feladatokat. Ha a végrehajtás során problémákat látott vagy hibákat észlelt, nem rejtette véka alá kritikáját, illetve véleményét. Így például a Minisztertanács 1945. február 9-i ülésén rámutatott arra, hogy az évi termésből jóvátételre semmit sem lehet fordítani, mert amit a szovjet hadvezetőség igénybe vesz, az olyan nagy tömeg, hogy a maradékból legfeljebb a vetőmagra és saját szűkös ellátásunkra fog jutni.[8] Február 24-én bejelentette: a Budapestre befutott élelmiszerkészletek nagy része nem kerül az éhínséget szenvedő lakossághoz, mert „egyrészt több vagon élelmiszert elhurcolnak az oroszok, másrészt az élelmiszerkészlet elosztásánál Vas Zoltán a kommunistákkal szemben részrehajlóan jár el", s ezért vizsgálatot rendelt el. Föllépett a jogtalan elhurcolások és internálások ellen.[9] A március 19-i ülésen sajnálattal állapította meg, hogy „az elhurcolások legjobban éppen azokat a korosztályokat érintik, amelyekre az új hadseregnek felállítása végett szüksége van".[10]

Az elsők között bírálta a rendőrségnél, különösen a politikai rendőrségnél tapasztalható visszaéléseket. Protestált a régi, kipróbált rendőrök érdekében, akiket nem akartak felvenni az új rendőrségbe, mondván, hogy „menjenek a frontra harcolni, ugyanakkor kommunisták közül egész fiatalokat alkalmaznak a rendőrségen, amely eljárásnak azután az a következménye, hogy egy csomó börtönviselt és tolvaj fiatalembert kell közülük letartóztatni". De 1945 tavaszán és kora nyarán azt is kifogásolta, hogy a politikai rendőrség „sok helyütt kihallgatás nélkül testi fenyítéseket alkalmaz, de ugyanezek a hősök a hadseregbe nem jelentkeznek".[11]

Miklós Béla 1945 nyarától lényegében már csak elnökölt a minisztertanácsi üléseken, és általában a kisgazdapárti miniszterelnökségi államtitkárt, Balogh Istvánt kérte fel, hogy a „miniszterelnöki bejelentéseket terjessze elő". Eközben azonban, az országot és a lakosságát érintő legfontosabb kérdésekben, ha röviden is, de kifejtette véleményét. Így az egész németséget kollektíven elítélő és felelősségre vonó potsdami értekezlet (1945. július 17.–augusztus 2.) után, mikor a győztes szövetséges nagyhatalmak döntése szerint a SZEB arra utasította a magyar kormányt, hogy hazánkból „400 000–450 000 svábot kell kitelepíteni". Miklós Béla a Minisztertanács augusztus 13-i ülésén annak a véleményének adott hangot, hogy legfeljebb „200 000-250 000 főnyi kitelepítendő tömeg fog kialakulni... de ez esetben is hangsúlyozni kell a kollektív felelősség kizárását, az egyéni elbírálást."[12] A Minisztertanács augusztus 28-án és

[5] Szűcs László: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. október 23.–1945. november 15.* Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997. 32–33.

[6] Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956.* 1. k. 153.

[7] Szűcs László: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. október 23.–1945. november 15.* 282.

[8] Uo. 191.

[9] Uo. 227–233.

[10] Uo. 289.

[11] Uo. 290–298.

[12] Uo. B. kötet. 59.

31-én tárgyalta azt a választójogi tervezetet, amelynek alapján néhány héttel később megszületett az 1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról.

Miklós Béla az Ideiglenes Nemzeti Kormány fennállásáig, 1945. november 15-ig volt miniszterelnök. Ezzel csaknem egy időben, 1945. január 26-tól miniszterelnöki ténykedésének befejezéséig tagja volt az ideiglenes államfői testületnek, a Nemzeti Főtanácsnak is. Az új Nemzetgyűlés megnyitásakor, 1945. november 29-én, a magyar nemzet érdekben kifejtett korábbi tevékenysége elismeréseként az ország 12 kimagasló közéleti és szellemi vezető személyiségével együtt (köztük Kodály Zoltán, Károlyi Mihály, Szent-Györgyi Albert, Pátzay Pál, Szőnyi István, Tamási Áron és mások) a megbecsülés jeleként Miklós Bélát is tagjává választotta.

Ezt követően mintegy másfél évig meglehetősen passzív volt, parlamenti szereplésre is alig vállalkozott. A Magyar Kommunista Párt által elképzelt fejlődéssel nem tudott és nem is kívánt lépést tartani. Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon a legkeményebb ellenzéki párt, a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt listáján indult képviselői mandátumért. Sőt, Pfeiffer Zoltánnal, Futó Dezsővel, Hegymegi Kiss Pállal, Moór Gyulával, Vásáry Istvánnal és Zsedényi Bélával együtt tagja lett a párt vezetőségének, vagy ahogy ők nevezték magukat, a „hetes fogat"-nak. Ez a párt nyíltan ellenzéki pártként lépett fel, és konzervatív-liberális jellegű politikai és társadalmi berendezkedést szeretett volna megvalósítani Magyarországon, az ország függetlenségének teljessé tételével, illetve kivívásával együtt. Az MFP a néhány hetes választási kampány során nagy sikert ért el, s több mint 670 000 szavazattal a második legnagyobb ellenzéki pártként került ki a tíz pártot felvonultató választási küzdelemből.

A Magyar Kommunista Párt vezetői azonban közvetlenül a választások után kijelentették, hogy a Pfeiffer-párt „demokráciaellenes aknamunkáját meg kell és meg fogják hiúsítani".[13] Ezzel együtt nyomban adminisztratív módszereket is kezdtek alkalmazni a párt és vezetői ellen. Választási visszaélésekre és hamis ajánlásokra hivatkozva - amit közismerten nem a Magyar Függetlenségi Párt, hanem a kommunisták alkalmaztak a választások napján - petícióval támadták meg a párt mandátumait, a párt vezetőjét, Pfeiffer Zoltánt pedig külföldre kényszerítették. Pfeiffer távozása után, a párt utolsó óráiban Miklós Béla és Zsedényi Béla - meglehetősen nagy politikai naivitással, a „nemzeti összefogás szükségességére" hivatkozva - megpróbált tárgyalásokat kezdeményezni az MKP vezetőivel az „elmérgesedett politikai légkör enyhítése céljából". Farkas Mihály válasza - „Önökkel nincs mit tárgyalni, s valószínűleg valami tévedésről van szó" - egyértelműen tudomására hozta Miklóséknak, hogy pártjuk s lényegében saját sorsuk is végleg megpecsételődött.[14] A Választási Bíróság 1947. november 20-án határozatban semmisítette meg a Pfeiffer-párt listáján megválasztott képviselők mandátumát. Rajk László belügyminiszter pedig feloszlatta a pártot.

Miklós Béla ezután már nem vett részt a közéletben. Felajánlották neki a külföldre távozás lehetőségét is, de hazáját soha nem hagyta el. 1948. november 21-én szívroham következtében hunyt el. Halálával olyan államférfi távozott az élők sorából, akinek kétségtelenül jelentős szerepe volt a magyar demokrácia megvalósításáért folyó küzdelemben.

[13] *Szabad Nép,* 1947. szeptember 5.

[14] Idézi Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949.* 216.

MÜNNICH FERENC
1886–1967

„Mindenütt ott volt, ahol a forradalmi munkásosztály ügyét lehetett szolgálni... Bárhová szólította is a munkásosztály érdeke, igazi kommunistaként tudása legjavát nyújtotta. A szovjet kőolajipar irányítójaként, a Budapesti Rendőrfőkapitányság élén, a diplomáciai szolgálatban, belügyminiszterként, miniszterelnökként egyaránt maradandó érdemeket szerzett" - állapította meg róla, kissé eltúlozva tényleges szerepét, egyik budapesti rendőrfőkapitány utóda.[1]

A Fejér vármegyei Seregélyesen született 1886. november 16-án. Apja gyógyszerész volt, a település egyetlen patikáját bérelte. A négy elemit már a Zemplén megyei Szinvéren végezte el, majd öt helyen járt gimnáziumba, és 1905-ben érettségizett Munkácson. A sok iskolaváltás egyik oka az volt, hogy apja időközben befejezte állatorvosi tanulmányait, és községi állatorvosi állást kapott Tokajban. „A másik, az előbbinél feltehetőleg nyomósabb tényező a serdülő, majd kamaszodó ifjú magatartásában rejlett - írja róla monográfusa. - A kor gimnáziuma elviselte, hogy diákjai váltakozó szorgalommal tanuljanak, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc szellemének hódoljanak, de elutasította a kamaszok polgárpukkasztó ateista megnyilatkozásait. Münnich Ferenc mindegyik vonást megtestesítette magában. A reá egész életében jellemző víg kedély, a tréfacsinálás már ekkor is lételeme volt."[2] Verseket is írt, de jogászként doktorált Kolozsvárott.

1910-ben behívták katonának. Egy év múlva, miután tiszti vizsgát tett, tartalékállományba került. Az első világháború az orosz frontra kényszerítette, ahol 1915 novemberében katonáival együtt hadifogságba esett. Tomszkba került, ott ismerkedett meg Kun Bélával, akivel életre szóló barátságot kötött. Az ő hatására lett marxista, s nemsokára belépett az orosz kommunisták pártjába. A katonai szervezőmunka mellett tagokat toborzott az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt soraiba, és oktatott a tomszki agitátoriskolán. Magyar, német, kínai hadifoglyokból álló internacionalista osztagzászlóalj-, majd ezredparancsnokként harcolt a permi–liszvai fronton. 1918 novemberében Moszkvában részt vett a vidékről összehívott magyar internacionalisták értekezletén, s miután megalakították a bolsevik párt Magyar Csoportját, hazaindult. Budapesten párttagokat toborzó röplapokat osztogatott, és intézte a november végén

[1] Idézi Botos János: *Münnich Ferenc a forradalmár, a politikus, a katona.* BM Könyvkiadó, 1987. 5.

[2] Uo. 11.

megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja katonai jellegű ügyeit. 1919 februárjában letartóztatták; börtönének ajtaja a Tanácsköztársaság kikiáltásakor nyílt meg.

A proletárdiktatúra idején sokirányú, szerteágazó tevékenységet fejtett ki: volt toborzási megbízott, a Budapesti Főállamügyészség vezetője, kerületi tanácstag, de mindenekelőtt politikai biztos több katonai egységnél. 1919. július 20-tól a Vörös Hadsereg politikai biztosa. Olyan széles jogkört gyakorolt, mint a tényleges parancsnok. A proletárdiktatúra bukása után emigrálni kényszerült. Ausztriában, Németországban fejtett ki illegális munkát, majd 1922-ben a Szovjetunióba utazott. Ott az Országos Olajszindikátus Revíziós Bizottságának elnökévé nevezték ki, s így beutazhatta az olajipar központjait (Groznij, Baku, Volga-vidék, az Urál környéke és a jeges-tengeri partvidék).

Természetesen ha időközben a nemzetközi kommunista mozgalom érdekei úgy kívánták, számos esetben külföldön, főleg Németországban dolgozott. Magyarországra nem engedték, érvényben lévő letartóztatási parancs volt kiadva ellene. A húszas évek végétől aktív részese a moszkvai kommunista emigráció tevékenységének: előadásokat tart, brosúrát ír a Szovjetunió első ötéves tervéről, majd 1930-tól a *Sarló és Kalapács*, a magyar kommunista emigráció folyóirata szerkesztőbizottsági tagja, egy ideig felelős szerkesztője. Nem érzékelte a harmincas évek változásait, a párt politikájának súlyos torzulásait. Késői memoárjaiban is csupán ennyit jegyzett meg erről a kegyetlen időszakról: „Szerencsésnek tartottam magam, amikor 1936 októberében lehetőségem nyílt arra, hogy elindulhassak a spanyol szabadságharc megsegítésére. Visszatérésem után sok derék elvtárs hiányzott már sorainkból, akik a személyi kultusz áldozataivá váltak."[3]

Flatter Ottó néven végigharcolja a spanyol polgárháborút, a 11. nemzetközi brigád parancsnoka. Franco győzelme után 1939 nyarán Franciaországba internálják, majd 1940 novemberében a Szovjetunió vichyi főkonzuljának közbenjárására több tucat társával együtt mint szovjet állampolgárt szabadon engedik. 1941 nyarától a Vörös Hadsereg tisztjeként harcol, a sztálingrádi arcvonalon a felderítésnél dolgozik, majd a moszkvai magyar rádióadás egyik szerkesztője.

Münnich Ferenc 1944 szeptemberében Moszkvában ott volt azon a megbeszélésen is, ahol a kommunista párt programtervezetét megvitatták. Ötvenkilenc éves, amikor 1945 szeptemberében hazaengedték. December elején kinevezték Pécs város főispánjának és közellátási kormánybiztosának. Rövid ideig volt ebben a beosztásban; 1946 májusától 1949 októberéig rendőr altábornagyi rangban Budapest főkapitánya, az államrendőrség egyik szervezője és kiépítője.

Kádár János belügyminiszter 1949. október 4-én felmentette rendőr-főkapitányi beosztásából. Ebben szerepet játszott „spanyolos múltja" és az is, hogy Rákosi nem szívelte őt. Ettől kezdve, 1956. október 26-ig, diplomáciai szolgálatot teljesített: 1950 decemberéig Helsinkiben, majd 1954 őszéig Szófiában volt követ, illetve nagykövet. Ezután Moszkvában képviselte Magyarországot, s egyidejűleg az ulánbátori nagykövetséget is vezette. 1956. augusztus 8-án belgrádi nagykövetté nevezték ki, nyilván azért, mert személye alkalmas lehetett a még akkor is feszültségekkel terhes jugo-

[3] Münnich Ferenc: *Viharos út.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966. 145.

szláv-magyar kapcsolatok javítására. Így tagja volt annak a delegációnak is, amelyet Gerő Ernő a forradalom előestéjén vezetett Belgrádba. 1956. október 6-án beszédet mondott Rajk László és társai temetésén.

Münnich Ferenc 1956. október 23-án reggel a Gerő vezette párt- és kormánydelegáció tagjaként érkezett Belgrádból Budapestre. Az éjszaka folyamán az MDP Központi Vezetősége - Donáth Ferenccel, Losonczy Gézával, Lukács Györggyel és Nagy Imrével együtt - tagjai sorába vette. Október 26-tól október 31-ig a Nagy Imre-kormány belügyminisztere. A forradalom napjaiban azok oldalán áll, akik a felkelés leverését követelik, így október 27-én részt vesz a budapesti felkelőcsapatok felszámolására készülő terv előkészítésében. Másnap Kádár Jánossal, Kiss Károllyal, Apró Antallal, Szántó Zoltánnal és Nagy Imrével együtt tagja lesz az MDP hattagú elnökségének. A párt elnöksége azonban Szántó Zoltán kezdeményezésére október 31-én úgy dönt, hogy feloszlatja a pártot, és újat hoz létre. Ez különbözött elődjétől, de attól az MSZMP-től is, amely 1956. november 4-e után 33 esztendeig a hatalmat gyakorolta. Legfelsőbb vezető szervéből, az Intéző Bizottságból Münnich Ferenc már kimaradt. Mint kormánytag és pártelnökségi tag azonban október 30-án még elfogadta a többpártrendszer visszaállítását és a koalíciós kormányzásra való áttérést.

1956. november 1-jén Kádár Jánost Münnich Ferenc közvetítésével tárgyalni hívták a szovjet nagykövetségre. Kettejüket november 2-án Moszkvába vitték, de még nem volt eldöntött tény, hogy melyiküket szánják miniszterelnöknek. Az SZKP Elnöksége még érkezésük napján meghallgatta őket, s Kádár mellett döntött. Kádár és Münnich megfelelő kísérettel november 4-én visszaindult Magyarországra, pontosabban Szolnokra.

Az ún. Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány hivatalos eskütétele, november 7-e után a fegyveres erők minisztereként napiparancsban intézkedett Kopácsi Sándor rendőr ezredesnek, a Belügyminisztérium budapesti főosztálya vezetőjének felmentéséről és Sós György ezredes főkapitányi kinevezéséről. A belügyi karhatalmi alakulatokban, amelyek feladata a „rend" helyreállítása volt, katonatisztek, rendőrök, volt ÁVH-sok, párttisztségviselők és mások vettek részt, akiket a nép öltözékük alapján csak pufajkásoknak nevezett. Ezek az alakulatok léptek fel a tüntetők ellen, razziáztak a városokban és a vonatokon, ellenőrizték a gyárakat, középületeket. Igyekeztek megtörni a magyar társadalom ellenállását.

November 30-án a Budapesten tartózkodó Szuszlov, Malenkov, Arisztov és Szerov, a legfontosabb szovjet tanácsadók megállapodtak Kádár Jánossal és Münnich Ferenccel, hogy megkezdik a felkelők felelősségre vonását. Kijelölték azt a hat-nyolc vezetőt, köztük a Széna téri Szabó Jánost, akiket rendkívüli bíróság elé állítanak, hogy kivégzésekkel példát statuáljanak. Münnich alig másfél hónappal korábban mondta: „...soha többé ne legyenek Rajk-perek".[4] December elején pedig szabad utat kapott a karhatalmi erőszak: 5-én és 6-án mintegy 200 értelmiségi vezetőt és munkástanácstagot tartóztattak le Budapesten. A Nyugati pályaudvarnál fegyveres összecsapásra került sor a tüntetők és a karhatalom között, ennek több halálos áldozata is volt. Országszerte szétverték a kormányellenes tüntetéseket: Tatabányán, Gyulán, Hódmezővásárhe-

[4] *Szabad Nép*, 1956. október 7.

lyen, Baján, Békéscsabán, Miskolcon, Kecskeméten, Ózdon, Orosházán, Kaposvárott, Sarkadon, Pécsett, Mezőkovácsházán. December 8-án Salgótarjánban (szovjet közreműködéssel) golyózáport zúdítottak a tüntetőkre, s több mint hetven fegyvertelen embert meggyilkoltak. Fegyveresen beavatkozott a karhatalom Miskolcon és Egerben is. Még decemberben elrendelték a statáriális bíráskodást, amelyet januártól a sztrájkra és a sztrájkra felbujtókra is kiterjesztettek. A rögtönbíráskodást csak 1957. november elején szüntették meg. 1957 tavaszától megkezdődtek a népbírósági eljárások.

1957 februárjában megszervezték a Munkásőrséget, amelynek célja „a kommunisták, a szocializmushoz hű munkások és parasztok felfegyverzése", feladata pedig az volt, hogy a népköztársaság egyéb fegyveres erőinek és testületeinek segítséget nyújtson a „néphatalom, a rend, az építőmunka védelmében".[5]

Münnich Ferenc megalakulásától, 1956. november 11-étől tagja az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának, majd Központi Bizottságának 1967-ig, 1966-ig a Politikai Bizottságnak is.

1958. január 28-án át vette Kádár Jánostól a kormány vezetését. Több mint három és fél évig miniszterelnök volt. Az életszínvonal javítását, a gazdasági helyzet stabilizálását ígérte, s megerősítette a kormány ama szándékát, hogy amint a termelés növekedése engedi, egyre inkább törekszenek a lakosság igényeinek kielégítésére. A külpolitikában a szocialista országokkal a „testvéri közösség további ápolását" hangsúlyozta, a más társadalmi berendezkedésű államokat illetően pedig a „békés együttélés elvének érvényesítését" ígérte. 1958–1960-ra hároméves terv készült, amely 22%-os ipari növekedést irányzott elő, a mezőgazdasági termelést pedig 12%-kal kívánták bővíteni. 1959-től kezdve erőteljesen átalakították a termelői árakat. A hazai alapanyagok árát lényegesen emelték, az önköltségeknek megfelelően. A kényszerítő eszközök egy részét már nem alkalmazták, a tervezés leegyszerűsödött, s ezzel a gazdaság áttekinthetőbbé vált. A konszolidáció a gazdaságban gyorsabban következett be, mint a politika szintjén.

1958. november 16-án megtartották az országgyűlési és a tanácsi választásokat, ahol a Népfront jelöltjei - többpártrendszerről már szó sem lehetett - megkapták a szavazatok 99,6%-át. Ilyen arányú „győzelem" még a Rákosi-rendszerben sem született. A megválasztott 338 képviselő közül csupán 62 volt pártonkívüli. Az Elnöki Tanács szerepe továbbra is jelentős maradt.

1958-ban az MSZMP módosított az agrárpolitikán. Célul tűzte ki, hogy három év alatt kollektivizálják a mezőgazdaságot. Az átszervezés módjáról még folytak a viták, miközben a gyakorlatban már munkához láttak. A szervezés során a fizikai és lelki „ráhatás" és nyomásgyakorlás minden korábbi kipróbált eszközét alkalmazták, sőt néhol az erőszaktól sem riadtak vissza. Az átszervezés egész időszakában érvényben volt a rendőri készültség. Egyidejűleg tapasztalt pártkádereket küldtek a falvakba. Mindezek eredményeként három menetben megtörtént az átalakulás: 1. 1959. január–március folyamán; 2. 1959–1960 őszén és telén; 3. valamint 1960/1961 fordulóján. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy 1,2 millió parasztember kereken kilencmillió hold földön gazdálkodott. Az ország szántóterületének több mint 90%-a a „szocialista szektorhoz" tartozott. A magyar parasztság ezzel mint történelmi osztály megszűnt létezni, elvesztette földjét, jószágait; az önálló gazdából tsz-tag lett, azzá „változtatták". A mezőgazdaság jelentős „állami támogatásban" részesült. A tsz-tagok háztáji földet kaptak, majd nyugdíjjogosultságot is, ami valamelyest ellensúlyozta a saját tulajdon elvesztését.

[5] *Népszabadság*, 1957. február 9.

Münnich Ferenc 1961 szeptemberében nem vonult vissza a politikától. Államminiszterként továbbra is a kormány tagja maradt, egészen 1965. július 30-ig, nyugdíjba vonulásáig. Ekkor már súlyos betegséggel küszködött. 1967. november 29-én hunyt el Budapesten.

NAGY FERENC
1903–1979

A magyar parlamentarizmus történetének első paraszti származású miniszterelnöke, Nagy Ferenc 1903. október 8-án született a mindössze hatszáz lelket számláló Baranya megyei kis faluban, Bissén, református kisbirtokos család egyetlen gyermekeként. Az iskolában a legjobb tanulók közé számított, az első világháború kitörése, apja katonáskodása azonban meggátolta abban, hogy szülei taníttassák. Alig múlt 11 éves, amikor apja helyett is gazdálkodnia kellett. Húszéves korában írta első újságcikkét, majd bekapcsolódott a Nagyatádi Szabó István vezette Kisgazdapárt tevékenységébe. Hamarosan megházasodott, felesége falubeli parasztlány, aki nemcsak a nehéz mezei munkában segítette, hanem vele volt közéleti küzdelmeiben és az emigrációban, a száműzetésben is.

1929-ben a *Pesti Hírlap*ban megjelent az államformáról írt cikke, amely az egész országban ismertté tette a nevét, s ezután már írásai is segítették anyagi gondjai megoldásában, közéleti kiadásai fedezésében. 1930-ban ismerkedett meg Tildyvel. „Megszerettük egymást Tildy Zoltánnal – írja emlékiratában. – Együtt jártuk ezután tizenhét esztendeig a magyar politika keserves, rögös útját. Együtt küzdöttünk az úri Magyarország politikája ellen. Együtt indítottuk meg a parasztság politikai szervezését. Együtt buktunk el a képviselő-választásokon. Együtt harcoltunk a későbbi nemzetiszocializmus ellen. Együtt fogtunk hozzá a második világháború után a magyar politikai élet újjáépítéséhez, és azt hittem, hogy életünk végéig együtt is maradunk. A történelem azonban másképpen rendelkezett."[1]

1930. október 12-én Békésen Tildyvel együtt alakították meg a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártot – Tildy ügyvezető alelnöke, Nagy Ferenc pedig országos főtitkára lett egészen 1945-ig. Ez a párt a korabeli rendszer megreformálását, az általános titkos választójog bevezetését, a földreform megvalósítását, igazságos és arányos adózást, a közigazgatás egyszerűsítését, szociális biztonság megteremtését, s általában a parasztság és a szegényebb néprétegek politikai jogainak érvényesítését, növelését tűzte zászlajára. Nagy Ferenc 1932-ben családjával együtt Budapestre költözött, akkor lett hivatásos politikus. Összebarátkozott a népi írókkal – főként Kovács Imrével és Féja Gézával –, s a falukutatók nézetei nagy hatást gyakoroltak politikai felfogására. Az 1939-ben megalakult Nemzeti Parasztpártba mégsem lépett be, mert nem

[1] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* 1. k. 30.

értett egyet a szegényparasztság külön pártba szervezésével, a parasztság megosztásával. Kétszeri próbálkozás után, az 1939-es parlamenti választásokon, a Kisgazdapárt listáján jutott mandátumhoz.

A második világháború kitörésétől 1943-ig Nagy főként a Magyar Parasztszövetségben dolgozott, amelynek 1941. szeptemberi megalakulásától kezdve elnöke volt. Már 1942-ben felismerte, hogy Németország el fogja veszteni a háborút; nem véletlenül lett tagja a Magyar Történelmi Emlékbizottságnak, s írta alá annak nyilvánosságra hozott felhívását. A képviselőházban az egyoldalú német orientáció híveivel szemben bátran kiállt az alkotmányosság hívei mellett, bírálta a háborús kormányok agrárpolitikáját. 1943 nyarán ő is aláírta a Bajcsy-Zsilinszky Endre kezdeményezte memorandumot Kállay Miklós miniszterelnökhöz, amelyben a Kisgazdapárt többek között követelte, hogy Magyarország lépjen ki a háborúból, és nyilvánítsák ki az ország semlegességét. Egyúttal támogatta a kisgazda–szociáldemokrata szövetséget. Az ország német megszállása után Nagy Ferencnek is menekülnie kellett, áprilisban azonban önként jelentkezett a Gestapo pécsi kirendeltségén, mivel a németek családja elhurcolásával fenyegették meg. A Lakatos-kormány éppen október 15-én helyezte szabadlábra, de a nyilas puccs következtében újra el kellett tűnnie, s így bujdosásban élte át Budapest ostromát. 1945. január 22-én kapta meg Tildy üzenetét, hogy a Skót Misszió Vörösmarty utcai székházában várja, ahol már működött a Kisgazdapárt első főhadiszállása. „Pártagitációra nem volt szükség – írja Nagy Ferenc –, amikor a város lakossága megtudta, hogy a Szovjet által elfogadott demokratikus pártok szerveződni kezdenek, tömegesen tódult az ideiglenes pártközpontok felé."[2]

Nagy Ferenc megalakulásától kezdve tagja a Budapesti Nemzeti Bizottságnak. 1945 februárjában Kovács Béla kíséretében Debrecenbe, az Ideiglenes Nemzeti Kormány székhelyére látogat, ahol tájékozódik az új politikai helyzetről, és közben megismerkedik a kommunista vezetőkkel és a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal. Hamarosan tagja lesz az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, 1945 májusában pedig már újjáépítési miniszter. Nagy erővel fog hozzá a Kisgazdapárt újjászervezéséhez, és a Parasztszövetség munkáját is irányítja, 1945 augusztusában a Kisgazdapárt Nagyválasztmánya a párt elnökévé választja.

Nagy Ferenc ekkor 42 éves. Nyugodt, kiegyensúlyozott személyiség, aki tartja magát az otthonról hozott paraszti értékrendhez: nem szíveli a grófokat, de a többi urat sem szereti. 1945 tavaszán–nyarán olyan paraszti-polgári demokrácia megteremtése lebegett szeme előtt, amelynek vezető ereje a módos parasztság. Ez a felfogás – a bankokkal elégedetlen parasztságra való tekintettel – a pénztőke bírálatában radikálisabb, az állam és az egyházak viszonyának a megítélésében viszont konzervatívabb volt a hagyományos polgári demokráciánál. Nagy Ferenc és az általa vezetett párton belüli centrum elfogadta a koalíció programját, ugyanakkor a Kisgazdapárt fő célját abban jelölte meg, hogy a demokratikus felfogásnak megfelelően a párt „a többségi elv alapján áll, és programjának megvalósítására törekszik. Biztosítani kívánja a tiszta demokrácia uralmát, a magyar népnek, elsősorban a magyar parasztságnak az országvezetésre való komoly és döntő befolyását."[3] Olyan parlamentáris demokráciát képzeltek

[2] Uo. 79.

[3] *Magyarországi pártprogramok 1944–1988.* 25.

el, amelynek politikai alapja a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt lenne. Tudomásul kellett venni, hogy a Magyar Kommunista Párt is helyet követel magának a koalícióban, és a hatalom részese, sőt nem is akármilyen részese akar lenni. Nagy Ferenc - emlékiratai szerint - úgy vélte, hogy a hatalmat több lépésben lehet csak megszerezni. Így első lépés a szabad demokratikus választások megrendezése, ami 1945 őszén megtörtént. A második a békeszerződés megkötése, s ezzel együtt az ország függetlenségének helyreállítása. A harmadik szakasz pedig a ratifikálás és ezzel együtt a megszálló csapatok kivonulása és az alkotmányos konszolidáció. Külpolitikai téren, számolva a realitásokkal, a Szovjetunió és a környező országok bizalmának megszerzését tartotta fontosnak, de azt is mindig hangsúlyozta, ennek a jó viszonynak az ápolása nem akadályozhat bennünket a többi nagyhatalommal való baráti kapcsolatok kiépítésében. „Ezt a politikát vallottam a felszabadulástól kezdve - írta. - Ezt a politikát folytattam gyakorlatilag később, mint miniszterelnök. Ezért a politikáért állottam szemben gyakran a pártom elégedetlenségével és a kommunisták erőszakoskodásával is... Vér nélkül és emberek életének feláldozása nélkül akartuk elvinni a magyar népet a teljes szabadságáig és függetlenségéig."[4]

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások után, ahol a Kisgazdapárt szerezte meg az abszolút többséget (57,03%), Nagy Ferencet a Nemzetgyűlés elnökévé választották. Kis ideig tölthette be ezt a tisztséget, 1946. február 4-én ugyanis kinevezték miniszterelnöknek. A magas tisztséget csak környezetének rábeszélésére és a koalíciós pártok vezetőinek határozott kívánságára fogadta el. Inkább szeretett volna a Kisgazdapárttal foglalkozni, amit mint nemzetgyűlési elnök, jobban megtehetett volna. Miniszterelnök nem akart lenni; tisztában volt azzal, hogy korábbi népszerűsége ezzel csökken, mivel a szovjetek követeléseinek teljesítése majd gyanakvást és bizalmatlanságot kelt a tömegekben, és a kommunistákkal sem lesz könnyű együttműködni.

Nagy Ferenc kezdettől fogva, de különösen a választások után, majd kormányra kerülésekor is küzdött azért, hogy a „többségi elv" alapján pártja a kormányzásban, a közigazgatásban, a hadseregben, a rendőrségnél és más szervezeteknél több pozíciót kapjon. Ezek az arányosítási törekvések odavezettek, hogy szembekerült a koalíció baloldalával, amely félt attól, hogy ezen az úton haladva a Kisgazdapárt elérheti eredeti célját, és paraszti-polgári demokrácia lesz Magyarországon. Nagynak rögvest látnia és tapasztalnia kellett, hogy az MKP vezetői és szövetségeseik minden alkalmat megragadnak hatalmuk növelésére, s ezzel együtt az említett kisgazdapárti törekvések megakadályozására. Miniszterelnökként azt is tudta, hogy a megszálló szovjet hadsereg és a szovjet vezetéssel működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság „hivatalos eszközeivel" a kommunistákat támogatja. A SZEB ugyanis zsarolás céljából „jogosan" intézhetett ultimátumot a magyar kormányhoz pl. a jóvátételi szállítások akadozása miatt, utasíthatta a kommunista belügyminisztert, Rajk Lászlót egyesületek feloszlatására, pártok és szervezetek engedélyezésére, illetve betiltására, sőt szovjet katonák elleni fellépések címén letartóztatásokat is eszközölhetett. A miniszterelnöknek ezért is volt nagy dilemmája, hogy meddig lehet elmenni az engedményekben, hol van az a pont, amelynek teljesítése már veszélyezteti saját és pártja eredeti célkitűzését. Ezért is került sokszor ellentétbe nemcsak saját felfogásával, hanem pártjával is.

[4] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* 1. k. 176-177.

1946 tavaszán, a Baloldali Blokk megalakulása után helyre akarta állítani a belpolitikai békét. Neki is szerepe volt abban, hogy a Kisgazdapárt engedett a baloldal követeléseinek, és elfogadta a négy nehézipari nagyüzem állami kezelésbe vételét, a nagybankok állami ellenőrzését, a közigazgatás leépítését, és Sulyok Dezsővel az élen 20 képviselő kizárását a pártból. A Nemzetgyűlés 1946. március 12-én fogadta el az 1946. évi VII. tc.-t a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről, vagy ahogy az ellenzék joggal nevezte: az ún. hóhértörvényt. Ennek a törvénynek ugyanis meglehetősen széles volt a hatóköre, és igen szigorúak a rendelkezései a bűncselekményeknek, illetőleg vétségeknek minősített különböző esetekben. Szervezkedés, illetve szervezkedés gyanúja miatt lényegében bárki ellen eljárást lehetett indítani. Ugyanakkor a miniszterelnök Kovács Bélával együtt kezdeményezője volt a Kisgazdapárt 1946. április-májusi ellentámadásának, amely azt célozta, hogy feltartóztassák a politikai erőviszonyok további balra tolódását. Ennek következménye hetekig tartó belpolitikai válság lett, amely július elején kompromisszumos pártközi megegyezéssel ért véget. Ez a megegyezés azt tartalmazta, hogy a pártok „közös elhatározással megteremtik a tárgyi feltételeit annak, hogy sem az országos, sem a közéleti kormányzás területén egyik párt se érezzen méltánytalanságot."[5]

A béke előkészítése érdekében Nagy Ferenc kormányküldöttség élén 1946 áprilisában Moszkvába, majd júniusban az Amerikai Egyesült Államokba és Nagy-Britanniába látogatott. Útban hazafelé - június második felében - a küldöttség tagjai még Párizst, a békekonferencia színhelyét is felkeresték. Szomorúan kellett tudomásul venniük, hogy a csekély gazdasági segítség nyújtásán túl a konkrét magyar békecélokat - Erdély egy kis részének visszacsatolása, a szomszédos országokban élő magyar kisebbség védelme, nemzetiségi jogainak garantálása, a csehszlovákiai magyarság üldözésének, illetve kitelepítésének megakadályozása stb. - lényegében egyik győztes nagyhatalom sem támogatja. Így a párizsi békekonferencián Magyarország a legyőzöttek sorában is meglehetősen hátrányos helyzetbe került.

A tanulságokat a politikai pártok külön-külön vonták le. 1946 őszén a Kisgazdapárt tevékenysége újból megélénkült. A szeptember 7-9-i budapesti parasztnapokon elhangzott beszámolók és megnyilatkozások egyértelművé tették, hogy Nagy Ferenc és a hozzá legközelebb állók, vele együtt gondolkodók mind a polgári csoportoktól, mind a munkáspártoktól igyekeznek elhatárolni magukat, illetve csak abban az esetben hajlandók együttműködni velük, ha tudomásul veszik, hogy ők sem a „köztársaság"-tól visszahátrálni, sem a „népköztársaság" irányába előrelépni nem kívánnak. A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa ezzel szemben 1946. szeptember végén-október elején a népi demokrácia szocialista irányú továbbfejlesztésének programját hirdette meg: „Csak a népi demokrácia teszi lehetővé, hogy országunk a társadalmi fejlődés útján, a polgárháború nélkül haladjon a szocializmushoz."[6]

A kongresszus után néhány nappal Nagy Ferenc miniszterelnök határozottan kijelentette: „A koalíció egyetlen pártja sem hozott akkora áldozatokat, mint a Kisgazdapárt. A pártnak ezt a mértéktartását a magyar politikai életben sokan félreértették és

[5] *Szabad Nép,* 1946. július 17.
[6] *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948.* 275.

azt hitték, hogy ez olyan engedékenység, amelynek sohasem lesz vége, s hogy a párt végül is odáig megy az engedékenységben, hogy átengedi egyik vagy másik kisebbségbe került csoportnak a hatalmat. Hát erről szó nincs..."[7] A miniszterelnök egyúttal a kommunista kongresszus minden fontosabb követelését elfogadhatatlannak minősítette a Kisgazdapárt szempontjából.

Ebben a helyzetben robbant ki a Magyar Közösség köztársaság-ellenes „összeesküvésének" az ügye, amit az MKP és partnerei arra használtak fel, hogy a Kisgazdapártot a koalícióból, illetőleg a hatalomból is kiszorítsák, másképpen szólva szétverjék. E célból adminisztratív eszközöket is alkalmaztak. Kovács Bélát, a párt főtitkárát 1947. február 25-én a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták, elítélték, és csak 1955-ben szabadult. Az MKP vezetése továbbá azt is elérte, hogy 1947 tavaszán, a köztársaság-ellenes „összeesküvés" felfedése kapcsán közel 50 nemzetgyűlési képviselő távozzon a Kisgazdapártból.

Nagy Ferenc miniszterelnök a Nemzetgyűlés felhatalmazási vitájában elhangzott 1947. április 22-i beszédében[8] a koalíciót változatlanul a munkásság, a parasztság és a „demokratikus polgárság" politikai együttműködési formájaként fogta fel. „A parasztság, a munkásság és a demokratikus polgárság összehasonlíthatatlan többsége van benne a koalícióban. Az ország újjáépítéséért végzett hatalmas erőfeszítései ellenében ez a három társadalmi réteg változatlanul ragaszkodik is a hatalomban való részvételhez." Nagy Ferenc ugyanakkor számolt azzal az ismert ténnyel is, hogy a koalíciós pártok végcélja között különbségek vannak. „Akik pedig keveslik a haladás tempóját - hangsúlyozta -, azoknak azt mondom: a magyar nép lelkisége, akarata és vágya az értékadó ennél a tempónál. Légüres tér felé törne a kormányzat vagy a koalíció, ha olyan területekre haladna előre, ahová a felszabadult nép nem tudja követni, mert ellentétbe kerülne sajátos lelkiségével. Az elmaradás és túlzás egyaránt veszedelme lehetne a magyar népnek." Ezzel ismételten nyíltan kifejezésre jutatta, hogy nem hajlandó közreműködni a polgárságnak a koalícióból való eltávolításában, és elhatárolja magát a kommunisták elképzelte szocialista irányú és jellegű fejlődéstől. A magántulajdon teljes felszámolásával és a nagybankok államosításával sem értett egyet. Svájci tartózkodása idején - ahol szabadságát töltötte - 1947. május végén Rákosi Mátyásnak sikerült elérnie, hogy Nagy Ferencet is belekeverjék az „összeesküvésbe". Természetesen Kovács Bélához hasonlóan Nagy Ferenc sem volt soha összeesküvő. Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz írt 1947. június 1-jei levelében ezt írta: „Amidőn a leghatározottabban kijelentem, hogy semmiféle összeesküvésről annak rendőrségi megállapítása előtt nem tudtam, és sem a köztársaság, sem a koalíció, sem a megszálló hatalom ellen sem szóval, sem tettel nem vétettem, nem akarván akadályozni a magyar politikai élet kibontakozását: miniszterelnöki állásomat Elnök úr rendelkezésére bocsátom. Lemondok abban a tudatban, hogy sem a parlament, sem a magyar nép többségének bizalmát el nem vesztettem, lemondok abban a meggyőződésben, hogy ártatlan vagyok, lemondok azért, mert ezzel hazámnak, pártomnak és Elnök úrnak szeretnék könnyebbséget szerezni."[9] A második világháború után ő volt az első kelet-közép-európai kormányfő, illetve vezető politikus, aki emigrálni kényszerült hazájából.

[7] *Kis Újság*, 1946. október 8.
[8] *Kis Újság*, 1947. április 23.
[9] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 2. k. 251.

Az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, s farmot vásárolt Washington mellett, ahol négy évig gazdálkodott. Közben nem hagyott fel a politikával, sőt 1951 után lényegében csak azzal foglalkozott. Megalapította a Magyar Nemzeti Bizottmányt és a kelet-közép-európai parasztpártok vezetőit tömörítő Nemzetközi Parasztuniót, amelynek (1948-tól 1964-ig) alelnöke volt. 1954-ben és 1955-ben, majd 1962-ben az amerikai külügyminisztérium felkérésére és támogatásával távol-keleti körutat tett, ahol az ázsiai országok figyelmét felhívta a rájuk is „leselkedő szovjet és kommunista veszélyre". 1956-ban, a forradalom idején szeretett volna hazajönni - ő dolgozta ki az emigráció politikai programját is -, de Ausztria megtagadta tőle a beutazási engedélyt, október végén pedig Tildy államminiszter foglalt állást a hazatérése ellen. A forradalom leverése után tagja lett a strasbourgi Magyar Forradalmi Tanács Intézőbizottságának.

Nagy Ferenc a hatvanas évektől fokozatosan vonult vissza a politikától, majd 1970-től, felesége betegsége miatt lényegében felhagyott mindenféle közszerepléssel. A hazáját szerető politikus támogatta a magyar-amerikai kapcsolatok megjavítását, 1977-ben határozottan kiállt a Szent Korona visszaadása mellett, valamint támogatta, hogy az Amerikai Egyesült Államok adja meg hazánknak a kereskedelmi forgalomban a legnagyobb vámkedvezményt. Hazavágyott mindig, nem vette fel az amerikai állampolgárságot sem. 1979 nyarán a Magyarok Világszövetségének meghívására közölte, hogy augusztus végén hazajön - június 12-én azonban hirtelen szívroham végzett vele. A kis virginiai városban, Herndonban, ahol élt, temették el. A magyar történelem sorsfordító időszakában volt miniszterelnök. „Nagyot akart alkotni, igazi nagy nemzeti ünnepet akart: Magyarország szabadságát és függetlenségét - érthetünk egyet egyik barátja véleményével. - Ámde politikai ellenfeleit a saját becsületes énje alapján ítélte meg, s ebben nagyot tévedett: Rákosiék hazugságai, megtetézve a sztálinista szovjethatalom támogatásával, minden magyar törekvést elfojtottak."[10]

[10] Vörös Vince: Nagy Ferenc, az ember és a politikus. Közli Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 2. k. 217-221.

NAGY IMRE
1896–1958

„A halálos ítéletet, amelyet rám az igen tisztelt népbírósági tanács kirótt, én a magam részéről igazságtalannak tartom, indoklását nem tartom megalapozottnak, és ezért a magam részéről - bár tudom, hogy fellebbezésnek helye nincs - elfogadni nem tudom - mondotta Nagy Imre az utolsó szó jogán. - Egyben vigaszom ebben a helyzetben az a meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a súlyos vádak alól, amelyeknek a súlyát most nekem kell viselnem, és amelyek következményeként nekem életemet kell áldoznom, de amelyeket nekem vállalnom kell. Úgy érzem, eljön majd az idő, amikor ezekben a kérdésekben nyugodtabb légkörben, világosabb látókörrel, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek."[1] A „nemzetközi munkásosztály" és a magyar nép többsége már akkor sem fogadta el az ellene emelt súlyos vádakat, és nyomban felmentette őt. A „hivatalos" rehabilitációra, a hiteles tényekre alapozott valódi igazság kiszolgáltatására azonban több mint három évtizedet kellett várni.

Nagy Imre 1896. június 7-én Kaposvárott, református szegényparaszti családban született. Miután elvégezte a gimnázium első négy osztályát, kitanulta a géplakatosszakmát is. Lakatossegédként került Budapestre, ahol kapcsolatba lépett a szociáldemokrata mozgalommal. 1915-ben katona, s a következő évben orosz fogságba kerül. 1918 nyarán, szabadulása után részt vesz a polgárháborúban, és 1920-ban belép a bolsevik pártba. 1921-ben újra Magyarországon találjuk, Kaposvárott szervezi a szociáldemokrata pártot, ahonnan később kizárják. Alapító tagja lesz az illegális kommunista mozgalom fedőpártjának, a Magyarországi Szocialista Munkáspártnak, de hamarosan letartóztatják, és 1928-ban Bécsbe emigrál. 1930-ban az illegális KMP küldötteként a párt II. kongresszusára Moszkvába utazik, onnan nem tér haza, és a következő másfél évtizedet, saját kérésére, másképpen szólva önszántából, a Szovjetunióban tölti.

1930-tól a Komintern Nemzetközi Agrárintézetének kutatója, számos cikket, tanulmányt ír, és részt vesz a KMP agrárprogramjának kidolgozásában is. 1938–1940 között a Moszkvában megjelenő *Új Hang* folyóirat munkatársa. 1936-ban kizárják a pártból, de 1938-ban visszaveszik. 1939 őszén a moszkvai rádió magyar adásainak szerkesztőségébe kerül, s ott dolgozik 1944-es hazatéréséig.

[1] Idézi: Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz. 1953–1958.* 2. k. Budapest, 1999. 430–431.

Nagy Imre nem vett részt a magyar pártvezetés frakcióharcaiban, s igyekezett távol tartani magát az emigráció belviszályt szító, állandóan árulót kereső, gyanakvó légkörétől. „Maga is ellentmondásos vagy inkább határhelyzetben volt: politikai emigránsként kívülről, a hatalmi elithez közeli kutatóintézet munkatársaként és időnként pártaktivistaként viszont belülről látta az átalakuló és totalizálódó szovjet világot - írja monográfusa ezekről az évekről. - Szovjet pártértelmiségi volt, jellegzetes szakterülettel: nem agrártudós, hanem agrárpolitikai szakértő, azon belül mint magyar, egy abszolút periférikus területé. Belül és kívül élt egyszerre, s a kora harmincas években a rendszer olyan személyektől, akik mint ő, azonosultak céljaival, gondolkodásával és nyelvezetével, elfogadta ezt az attitűdöt. Ez tükröződött életformájában: kispolgári eleganciával öltözködött, Moszkvában is átlagos - vagyis szűkös - bérlakásban lakott, mint a moszkvaiak milliói, de már a harmincas évek elején volt telefonja. Felesége a nők munkába állását heroizáló pózokban ünneplő években sem vállalt soha állást, és nem lépett be a pártba. Nagy Imre fizetése, a cikkekért kapott honoráriumok elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy eltartsa a családját... Moszkvai éveire 1957-ben, a házkutatás és vagyonelkobzás során leginkább a jellegzetes, ódon kézírással telerótt lapok emlékeztettek, mert nemcsak kéziratait, de olvasmányairól készített jegyzeteit is akkurátusan megőrizte.[2] Ezekről az évekről, s általában a hazatéréséig eltelt időszakról Nagy Imre nem beszélt senkinek, még a később hozzá csatlakozó reformértelmiségieknek, barátoknak sem.

Moszkvai jóváhagyással Nagy Imre, Gerő Ernő, Révai József és Farkas Mihály 1944. november elején érkeztek Szegedre, mint az MKP kijelölt Központi Vezetőségének tagjai. Itthoni tájékozódás után november végén visszarepültek Moszkvába, ahol bekapcsolódtak a kormányalakítási tárgyalásokba. 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztere lett, nevét 1945 tavaszán mint „földosztó miniszterét" országosan megismerték. Az MKP első legális országos konferenciáján, 1945. május 20–21-én beválasztották a párt Politikai Bizottságába. 1945. november 4-én nemzetgyűlési képviselővé választották (ezt követően 1947-ben, 1949-ben és 1953-ban is). A Tildy, s rövid ideig a Nagy Ferenc vezette kormányban is belügyminiszter (1945. november 15.–1946. március 20.). Lemondása után rövid ideig az MKP egyik titkára, majd 1946 őszétől a párt Falusi Bizottságának vezetője, első számú agrárszakembere. 1947 szeptemberétől, az 1949-es választásokkal bezárólag az Országgyűlés elnöke.

Nagy Imrének így jelentős szerep jutott nemcsak a magyar parlamentáris demokrácia kiépítésében, hanem annak felszámolásában is. 1948–1949-ben, mivel nem értett egyet a mezőgazdaság gyors és erőszakos kollektivizálásával, összeütközésbe került saját pártvezetésével is. Három alapkérdésben bírálta a párt hivatalos agrárpolitikáját. 1. Amíg nem tudnak megegyezni a középparasztsággal, nem lehet a szövetkezés útjára lépni. 2. A párt eltúlozza a kulák-kapitalista veszélyt. 3. A kollektivizálás néhány év alatt irreális és igen veszélyes. Történelmi távlatból nézve a dolgot, mindhárom kérdésben Nagy Imrének volt igaza. Mégis már 1948 őszén leváltották a párt Falusi Bizottságának éléről, 1949-ben pedig önkritikára kényszerítették. Ezt megtette, mégis kizár-

[2] Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz.* 1. k. 1896–1953. Budapest, 1996. 175.

ták a Politikai Bizottságból, ahová csak az MDP II. kongresszusa (1951. február) után került vissza. Közben egyetemi tanárként dolgozott (1950-ben az MTA levelező, 1953-tól rendes tagja), majd élelmezési miniszter. 1952 januárjától (valószínűleg Rákosi sátáni ötlete nyomán) begyűjtési miniszter lett. Ekkor járta a mondás: „Nagy Imre a földosztóból padlássöprő miniszter". 1952 novemberében pedig már a Rákosi-kormány miniszterelnök-helyettese. Valószínűleg igaza van Hegedüs Andrásnak, a későbbi miniszterelnöknek, amikor az utóbbival kapcsolatban visszaemlékezéseiben a következőket írja: „Nem nagyon hiszem, hogy a kezdeményezés Rákositól indult volna ki. Neki és a »négyes« (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai – *I. L.*) tagjainak nagyon is megfelelt, hogy a földosztó miniszterből padlást söprögető miniszter lett. Tehát mindabból, amit emlékezetem megőrzött, úgy tűnik számomra, hogy ez a személyi változás moszkvai kezdeményezésre történt. Ebben már a magyar kommunista vezetéssel szembeni általános szovjet kritika juthatott kifejtésre, mely végkifejletét 1953 júniusában érte el, s már ekkor gondoltak Nagy Imre miniszterelnökségére."[3]

Sztálin halála után Moszkvában Nagy Imre neve magától értetődően merült fel. Nemcsak azért, mert a szovjet belső harcokban győzelemre álló Malenkov emberének számított, hanem azért is, mert az elkövetett hibákért, bűnökért látszólag nem volt felelős, a hazai törvénysértésekben nem volt közvetlen szerepe, némileg különutasnak számított, de ugyanakkor bírta Moszkva feltétlen bizalmát. Ráadásul földosztó múltja, ízes somogyi beszéde, magyaros bajusza, polgári nyugalmat árasztó cvikkere szimpatikussá tehette a lakosság előtt is. Az is fontos volt, hogy Nagy magyar volt – ahogyan a szovjet vezetők fogalmaztak.[4]

Az Országgyűlés a májusi választások után 1953. július 3-4-én tartotta meg első ülését, amelyen újjáválasztották a kormányt. A kormány elnöke a moszkvai döntésnek megfelelően Nagy Imre lett. Első helyettesének posztját a fiatal Hegedüs Andrással töltötték be, a korábbi miniszterelnök-helyettesek közül pedig Gerő Ernőt választották újjá, aki egyúttal a belügyminiszteri teendőket is ellátta. Farkas Mihály honvédelmi és Révai József népművelési miniszter nem kapott helyet az új kabinetben. A volt kisgazdapárti és parasztpárti politikusok, a korábbi társutasok közül Bognár József, illetőleg Darvas József és Erdei Ferenc változatlanul a kormányban maradt, de rajtuk kívül a hajdani szövetséges pártok más képviselője nem került be a kormányba.

Nagy Imre miniszterelnök országgyűlési beszédében ismertette az új politika – ezen belül a gazdaságpolitika – fő vonalát és a legfontosabb teendőket. Ennek kapcsán megemlékezett az MDP KV júniusi üléséről (ez az ülés „véglegesítette" a még Moszkvában írásba foglalt „júniusi határozatot", amelyet Rákosi javaslatára nem hoztak nyilvánosságra, s teljes terjedelemben csak 33 év múlva jelent meg), ahol a kormánynak is javaslatokat dolgoztak ki. A miniszterelnök rádión közvetített beszéde, amelyet szinte az egész ország feszült figyelemmel hallgatott, kedvezően hatott a közvéleményre.

„Alkotmányos életünkben, a népi demokrácia fejlődésében egy-egy új országgyűlési ciklus határkő volt a régi rendszer gazdasági és politikai alapjainak felszámolása,

[3] Hegedüs András: *A történelem és a hatalom igéztében.* 191.

[4] Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól. 1953. június 13-16. Közli T. Varga György. *Múltunk,* 1992/2-3. 234-269.

valamint az újjáépítés, a felemelkedés, az ország békéjének és függetlenségének biztosítása terén – hangzott a miniszterelnöki expozé. – A május 17-én választott országgyűlésben a megelőző parlamentnél jobban és mélyebben tükröződik az igazi népképviselet demokratikus elve, szilárdabb alapokon nyugszik a dolgozó néppel, a hatalom letéteményesével való eltéphetetlen kapcsolat, mely az országgyűlés feladatainak és szellemének, továbbá alkotmányos életünkben betöltött szerepének új, népi tartalmat ad.

Biztosan mondhatjuk, hogy a most összeült országgyűléssel fejlődésünkben új szakasz veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a népszuverenitásnak, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában.

A kormány feladatai ellátásában fokozottabban az országgyűlésre kíván támaszkodni, amelynek bizalmából az országot vezeti, és amelynek a kormányzás terén kifejtett tevékenységéért, a haza jó vagy balsorsáért, dolgozó népünk boldogulásáért teljes felelősséggel tartozik. Ugyanakkor biztosítani kívánja, hogy a minisztertanács, a törvényhozásra támaszkodva, az államügyek intézésének teljes jogú szerve legyen, amely a minisztériumok szélesebb hatáskörén és a miniszterek nagyobb felelősségén nyugszik. Ezzel lényegében további lépést teszünk előre államéletünk demokratizálása terén."[5]

Az MDP PB 1953. július 9-i ülésén Rákosi Mátyás szóbeli tájékoztatást adott az SZKP vezetésében történt személyi „változás"-ról: „az imperialista ügynök Berija leleplezéséről". (Berija a júniusi moszkvai „pártközi tárgyalásokon" Nagy Imre pártján állt, s nem szívelte, ki nem állhatta Rákosit.) A Politikai Bizottság egyúttal teljes szolidaritásáról biztosította az SZKP vezetőségét, majd megállapította, hogy „...pártunkban még inkább fokozni kell az éberséget".[6] Döntött arról is, hogy július 11-én Budapesten pártaktíva-értekezletet hívnak össze, ahol Rákosi Mátyás és Nagy Imre beszél majd a júniusi határozatról. Együttes szereplésükkel a pártvezetőség egységét akarták bizonyítani.

Az aktívaértekezlet azonban tovább növelte a zavart, mert nyilvánvalóvá tette, hogy a pártvezetőség nem egységes a júniusi határozat értelmezésében. Rákosi Mátyás állást foglalt ugyan a nehézipar fejlesztésének lassúbb üteme mellett, mégis azt mondta, hogy „jövőre is több szenet és több acélt akarunk termelni, mint az idén, és többet is kell termelnünk". Ugyanakkor egyetértett azzal, hogy az egyénileg gazdálkodó parasztságot támogatni kell, s főleg „meg kell nyugtatni minden téren". Ezzel egyidejűleg hangsúlyozottan emelte ki a kulákság elleni harc változatlan időszerűségét, hiszen „a kulák kulák marad, listával vagy lista nélkül". Végül Rákosi Mátyás elismerte, hogy „pártunk és különösen pártvezetésünk munkája közben súlyos hibákat is követett el", amit azonban néhány mondattal később úgy módosított: „az alkotó munka hevében hibákat is követtünk el".

Nagy Imre a kormány gazdaságpolitikáját ismertette – bizonyos hangsúlybeli eltolódásokkal. Bár hamarosan pozitív kormányintézkedések születtek,[7] már érezhető

[5] Nagy Imre: *Egy évtized. Válogatott beszédek és írások.* 2. k. 351-352.

[6] *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956.* Napvilág Kiadó, 1998. 482.

[7] *Szabad Nép,* 1953. július 12.

volt, hogy az értekezlet inkább a „visszarendeződés" céljait szolgálta. Igaza volt Nagy Imrének, amikor Rákosi beszédét értékelte: ez „...jeladás volt az ellenállásra... kifejezésre juttatta, s a pártapparátus későbbi magatartása bizonyítja, hogy a jeladást megértették, és ahhoz tartották magukat."[8]

A Nagy Imre-kormány még 1953 júliusában hozzáfogott az igazságszolgáltatás továbbfejlesztéséhez, a törvényesség és a jogrend megszilárdításához, illetőleg helyreállításához, valamint a sérelmek orvoslásához. A Minisztertanács július 23-án megszüntette a belügyminiszter jogkörét a helyi tanácsok felett. Az Elnöki Tanács július 25-én törvényerejű rendeletet adott ki a közkegyelem gyakorlásáról, amelyet az illetékes hatóságok október végéig végre is hajtottak; július 30-án újabb törvényerejű rendeletével létrehozta a Legfőbb Ügyészséget, és elrendelte az ügyészi szervezet országos kiépítését. Ezenkívül megszüntették a rendőrhatósági őrizet alá helyezést, feloszlatták az internálótáborokat, feloldották kitelepített „osztályidegen" személyek kényszerlakóhelyhez kötöttségét, eltörölték a rendőrbíráskodás intézményét. Majd 1954. március 10-én a Minisztertanács rendeletileg megszüntette a rögtönbíráskodást is.

A közkegyelem gyakorlása és az internálótáborok feloszlatása után sok ártatlanul elítélt és ítélet nélkül fogva tartott ember szabadult ki, térhetett vissza otthonába és a munkájához. 1953 novemberében a Szovjetunióból is hazatérhetett 1500 elhurcolt politikai elítélt. Az 1953. évi közkegyelmi intézkedések összesen kb. háromnegyed millió személyt érintettek.

A júniusi határozat után sorra születtek az intézkedések a mezőgazdaság fellendítésére. Július közepén 10%-kal csökkentették a tsz-ek beadási kötelezettségét, szeptemberben az egyéni gazdálkodókét, és felemelték a beszolgáltatott bor átvételi árát 50%-kal. Az esedékes évi adó teljesítése után elengedték az egyéni gazdálkodók korábbi adóhátralékának a felét. Határozat született a gépállomási díjak mérsékléséről, illetve az e címen fennálló tartozások elengedéséről stb. Rendelet mondta ki azt is, hogy ha a tagság többsége úgy határoz, akkor a tsz felbomolhat, a tag pedig a „közös" terhek, pl. „adósság" megfelelő hányadának magára vállalása után kiléphet.

Könnyítették a kisipari tevékenységet. Csökkentették az árakat, először a ruházati cikkekét, majd a szolgáltatásokét, s végül 1954 tavaszán átlag 10%-kal a hús, a zsír, a tej és más állati termékek árait. 1953 második felében közel egymillió foglalkoztatott bérét emelték átlag valamivel több mint 100 Ft-tal, s ezzel párhuzamosan nyugdíjemelést hajtottak végre. Javult a lakosság közhangulata, megélénkült vásárlási kedve; az emberek remélték, hogy a nagyon nehéz esztendők után valamivel jobbak jönnek.

Az MDP III. kongresszusát előkészítő testületi ülések vitái azonban már érzékeltették, hogy a kulisszák mögött kemény, elkeseredett politikai harc folyik Nagy Imre és a Rákosi mögé felsorakozott konzervatív erők között. 1954. május 19-én a Politikai Bizottság ülésén Nagy Imre fontos javaslatokat tett a rendszer demokratizálására. Ekkor fejtette ki véleményét a tanácsok működéséről, a többpártrendszerről, a koalícióról, valamint a népfront újjászervezéséről. A vitában Rákosi kifejtette, hogy „két dolog van, amiben nem engedhetünk". Az egyik, hogy „szó sem lehet a többpártrendszere való visszatérésről", a másik pedig az, hogy az MDP-nek nem szabad a népfronton kívül maradnia.[9]

[8] Nagy Imre: *A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek. 1955–1956.* 69.
[9] MOL M-KS 276. f. 53/175. ő. e.

1954 nyarán és őszén valójában a nem csökkenő gazdasági gondok jelentették az egyik legnagyobb politikai problémát is. Az MDP Politikai Bizottsága 1954. júniusban a bajok orvoslására gazdaságpolitikai bizottságot hozott létre. A Gerő Ernő irányítása alatt működő bizottság azonban a „régi recept" szerint képzelte el a feszültség enyhítését: a mezőgazdaság és az életszínvonal rovására. A teljesen hibás elgondolás keresztülviteléhez azonban akkor nem kedvezett sem a belső, sem a nemzetközi politikai helyzet. Szalai Béla, a Politikai Bizottság tagja a Központi Vezetőség 1954. október 1-3-i ülésén olyan beszámolót terjesztett elő, amely szerint a bajok forrása az 1953 előtti gazdaságpolitika, meg az, hogy a párt-, állami és gazdasági funkcionáriusok egy része „nem tette eléggé magáévá a júniusi határozatot, nem tudatosította eléggé magában azt a gyökeres fordulatot, amit a júniusi út jelent" az előző politikával szemben. Friss István megpróbálta a gazdaságpolitikai bizottság javaslatait képviselni, ám álláspontjával jóformán egyedül maradt. A vitát Nagy Imre a „baloldali ellenállók", a visszahúzó erők elleni támadásra használta fel. Az ülésen a Rákosi-csoport egyelőre meghátrált.[10]

Nagy Imre ezután a *Szabad Nép* 1954. október 20-i számában terjedelmes cikket jelentetett meg, amelyben utalt arra, hogy nemcsak a pártvezetésben, hanem az államigazgatásban és a gazdaságirányításban is sokan hátráltatják az 1953. júniusi határozat végrehajtását. Ismét elítélte a törvénysértéseket, s felvetette az ártatlanul szenvedők rehabilitációjának szükségességét. Rákosi távollétében – akit 1954 őszén hosszú ideig egy Moszkva melletti szanatóriumban „kezeltek" – azt is kimondta, hogy a „múltban nem hibákat, hanem bűnöket követtek el". 1954 őszén tovább növekedett Nagy Imre népszerűsége, s megélénkült a népfrontmozgalom tevékenysége is.

Rákosi Mátyás Szovjetunióból való hazatérése után, 1954. november 30-án tájékoztatta az MDP többi vezetőjét az SZKP Elnökségének üzenetéről. E szerint Magyarországon erősen növekszik a jobboldali veszély, amelyet a népfronttal kapcsolatos hibás elképzelések és főleg Nagy Imre nézetei képviselnek. A Politikai Bizottság december 9-i ülésén elutasították Nagy Imrének azt a javaslatát, hogy a Központi Vezetőség tárgyalja meg a vitás kérdéseket, s csak az után kérjék ki a szovjet vezetés véleményét. Rákosiék támadásba lendültek, s csakhamar véget vetettek az „új szakasz"-nak.

Az SZKP Elnöksége 1955. január 8-ra a magyar pártküldöttséget (Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Farkas Mihály, Ács Lajos, Szalai Béla) ismét Moszkvába rendelte. A tanácskozáson a szovjet vezetők (Rákosi korábbi tájékoztatása alapján) erőteljesen bírálták Nagy Imrét. Az elhangzottakat Ny. Sz. Hruscsov foglalta össze. Úgy vélte, hogy Nagy Imre „pártellenes" nézeteket képvisel, s az SZKP Elnöksége Rákosiék támogatása mellett foglalt állást. A moszkvai út után a Politikai Bizottság és személy szerint Rákosi mindenáron rá akarta bírni Nagy Imrét, hogy gyakoroljon önkritikát, de ő nem volt hajlandó rá.

Az MDP Központi Vezetőségének 1955. március 2-4-i ülésén szinte kivétel nélkül minden felmerült politikai kérdésben elmarasztalták Nagy Imrét. A következő napokban és hetekben arra kényszerítették, hogy írásban gyakoroljon önbírálatot. Nagy Imre 1955. március 25-i levelében a határozatot mint párttag kötelezőnek ismerte el magára

[10] MOL M-KS 276. f. 52/27. ő. e.

nézve, és mellékelte lemondó levelét is a miniszterelnökségről. A „márciusi fordulat" után a hatalmi harcokban ismét felülkerekedett a Rákosi-csoport, s véget vetett a politikai intézményrendszer átalakításának, megújításának. Nagy Imre leváltását, illetőleg funkcióitól való megfosztását az MDP Központi Vezetősége 1955. április 14-én határozta el. Felmentették miniszterelnöki tisztségéből, kizárták az Akadémiából, december 3-án pedig a pártból is. Ezután írott politikai tanulmányaiban egyre határozottabban szembefordult a sztálinizmussal, s egy újfajta szocializmussal kezdett foglalkozni. Magyarország jövőjét latolgatva lényegében eljutott a semlegességig, amikor kijelentette: „A magyar nép szuverén joga meghatározni, hogy milyen formában látja nemzeti függetlensége, szuverenitása, egyenjogúsága és békés fejlődése biztosításának legkedvezőbb nemzetközi státusát."[11]

1956. október 13-án a pártellenzék nyomására visszavették az MDP-be, s visszakapta akadémikusi címét is. Az MDP Központi Vezetőségének 1956. október 23-i éjszakai ülésén helyreállították központi vezetőségi és politikai bizottsági tagságát, s elvállalta a miniszterelnökséget is. Párttisztségeit az MDP feloszlatásáig viselte; október 28–31-én tagja az MDP hattagú elnökségének, majd a párt feloszlatása után az új párt, az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának. A forradalom idején mindvégig a politikai kibontakozás megteremtésére törekedett.

Nagy Imre a pártvezetésben és a szovjet nagykövetségen folytatott viták, illetve tárgyalások után október 28-án meghirdette a tűzszünetet. Rádiónyilatkozatban jelentette be, hogy tárgyalások kezdődnek a szovjet csapatok kivonásáról Budapestről és megszüntetik az ÁVH-t. A rend fenntartását a felkeléssel rokonszenvező budapesti rendőrségre, a honvédségre és a csatlakozó felkelő-alakulatokra alapozzák, felemelik az alacsony fizetéseket és nyugdíjakat, javaslatot tesznek a Kossuth-címer visszaállítására és arra, hogy március 15-e ismét nemzeti ünnep legyen.

Október 30-án délután Nagy Imre - szovjet jóváhagyással - sorsdöntő bejelentést tett: Magyarországon megszűnik az egypártrendszer, és a „kormányzást az 1945-ben újjászületett koalíciós pártok demokratikus együttműködésének alapjaira" helyezik.[12] Még ezen a napon a honvédség rétsági alakulata, Pálinkás (Pallavicini) Antal őrnagy vezetésével, a kormány utasítására kiszabadította Mindszenty József hercegprímást felsőpetényi háziőrizetéből. A kormányon belül szűkebb koalíciós kabinet létesült Nagy Imre, Tildy Zoltán, Kovács Béla, Erdei Ferenc, Kádár János, Losonczy Géza és az SZDP által később kijelölendő személy részvételével. Bejelentették, hogy a felkelőket bevonják az új karhatalom szervezésébe, eltörlik a parasztságot sújtó begyűjtési rendszert, tárgyalásokat kezdenek a szovjet csapatok teljes kivonásáról, és hozzálátnak a szabad választások előkészítéséhez.

Október 31-én kora délután Nagy Imre beszédet mondott az Országház előtti téren. A koalíciós kabinet döntése alapján bejelentette, hogy tárgyalások kezdődtek Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépéséről, a szovjet csapatok kivonásáról az országból, s október 23-a nemzeti ünnep lesz. Másnapi rádiónyilatkozatában azt is hangsúlyozta: „A magyar nép, a függetlenség és egyenjogúság alapján, az ENSZ alapokmánya szellemének megfelelően igaz barátságban kíván élni szomszédaival, a Szovjetunióval és a világ valamennyi népével. Nemzeti forradalma vívmányainak megszilárdítását és továbbfejlesztését óhajtja anélkül, hogy bármelyik hatalmi csoportosuláshoz csatlakoznék... Felhívással fordulunk szomszédainkhoz, a közeli és távoli országokhoz, hogy tartsák tiszteletben népünk megmásíthatatlan elhatározását."[13]

Nagy Imre november 1-jén átvette a külügyminiszteri tárcát, majd magához kérette Jurij Andropovot, és tiltakozott az újabb szovjet egységek Magyarországra érkezése ellen. Közölte azt is a szovjet nagykövettel, hogy hazánk kilép a Varsói Szerződésből, kinyilvánítja semlegességét, és ennek biztosítása végett az ENSZ-hez és a négy nagyhatalomhoz fordul. Nagy Imre mindezeket tényként, kormánydöntésként aznap a rádióban is bejelentette, s táviratot küldött Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkárnak, amelyben - utalva az újabb szovjet csapatok Magyarországra érkezésére - közölte: Magyarország felmondja a Varsói Szerződést, kinyilvánítja semlegességét, és kérte, hogy a magyar kérdést az ENSZ tűzze a legközelebbi közgyűlés napirendjére.

November 2-án Nagy Imre miniszterelnök újabb táviratot küldött az ENSZ főtitkárának, amelyben tudatta, hogy további szovjet katonai alakulatok érkeztek Magyarországra, és ismertette a szovjet csapatkivonások érdekében tett magyar diplomáciai lépéseket. Kérte, hogy az ENSZ és a nagyhatalmak ismerjék el hazánk semlegességét, és a Biztonsági Tanács járjon el annak érdekében, hogy a magyar és a szovjet fél között megkezdődhessenek a tárgyalások.

1956. november 4-én hajnali 4 órakor a szovjet csapatok általános támadást indítottak Budapest és a nagyobb városok ellen. 5 óra 20 perckor Nagy Imre drámai hangú rádióbeszédben hozta az ország és a külföld tudomására: „Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével."[14] A felhívás után a rádió a Himnuszt, majd a Szózatot közvetítette. Nem sokkal később Nagy Imre elhagyta a Parlamentet, és munkatársainak egy csoportjával együtt a jugoszláv követségre távozott.

1957. március 20. és 28. között Kádár János vezetésével párt- és kormánydelegáció járt a Szovjetunióban. A tárgyalások eredményeként 1957-ben Magyarország közel 900 millió rubel értékű árut kapott hitelbe, és jegyzőkönyvet írtak alá a hazánkban „tartózkodó" szovjet csapatok jogi helyzetéről. Megállapodtak abban is, hogy Nagy Imrét és társait, akiket 1956. november 22-én a budapesti jugoszláv követségről szovjet segítséggel Romániába hurcoltak, bíróság elé állítják. Cserébe a szovjet vezetők megígérték Kádárnak, hogy nem engedik vissza Magyarországra Rákosit és klikkjét. (Gerőék később visszajöhettek, Rákosi Mátyás viszont haláláig a Szovjetunióban maradt.)

A készülő politikai perekhez 1957. április 6-án felállították a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsát, amelynek ítéletei ellen nem lehetett fellebbezni. 1957 áprilisában Romániában formálisan letartóztatták Nagy Imrét és társait, majd Budapestre szállították őket, és megkezdték a per előkészítését. Augusztus elejére elkészült a vádirat, amelyet Moszkvának is bemutattak. Szovjet kérésre a pert, amelyet eredetileg az

[11] Nagy Imre: *A magyar nép védelmében.* 185.

[12] *Magyar Nemzet,* 1956. október 31.

[13] *Magyar Nemzet,* 1956. november 2.

[14] *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.-november 9.* 487.

ENSZ szeptemberi rendkívüli közgyűlése utánra időzítettek, elhalasztották a moszkvai kommunista csúcstalálkozó (1957. november) utánra. 1957. december 21-én az MSZMP KB zárt ülése úgy határozott, hogy „szabad folyást enged a törvényes eljárásnak". Gyorsan elkészült az ügyészségi vádirat, s a tárgyalás 1958. február 5-én megkezdődött. Ekkor újabb halasztási kérelem érkezett Moszkvától a nyugati nagyhatalmak tervezett csúcstalálkozója miatt. Az újrakezdett bírósági tárgyalást végül 1958. június 9. és 15. között folytatták le, zárt ajtók mögött. Nagy Imre a vádakat végig tagadta, és nem ismerte el a bíróság illetékességét.

1958. június 16-án hajnalban Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst a Budapesti Országos Börtön udvarán kivégezték. A helyszínen jeltelen sírba temették, majd 1961-ben a Rákoskeresztúri új köztemető 301-es parcellájába, szintén jeltelen sírba helyezték őket. 1989 tavaszán Nagy Imre, Maléter Pál és Gimes Miklós holttestét exhumálták. Június 16-án került sor ünnepélyes újratemetésükre, amelyen százezrek vettek részt; s miután a tévé közvetítette, az egész ország figyelemmel kísérhette a történteket. Nagy Imrééket július 6-án jogilag is rehabilitálták.

NÉMETH MIKLÓS
1948–

Németh Miklós és kormánya olyan alapvető reformokat dolgozott ki, s olyan törvényeket alkotott, amelyek megteremtették a demokratikus jogállamiságot és a békés rendszerváltást Magyarországon. Miniszterelnöksége idején Németh Miklós az ország egyik legnépszerűbb politikusa volt.

1988 novemberében némelyek azt gondolták, sőt mondták is, hogy Hegedüs András Nagy Imre leváltása után azért lett miniszterelnök, mert Rákosi és Gerő bábként kezelhette őt; valami ehhez hasonlót véltek felfedezni a Grósz Károly–Németh Miklós miniszterelnök-cserében is, mondván: az új kormányfő a réginek az „embere", s így a pártfőtitkár döntéseinek és akaratának lesz a végrehajtója. Hamar bebizonyosodott, hogy alaposan tévedtek.

1948. január 24-én született a Zemplén megyei Monokon, Kossuth Lajos szülőfalujában, paraszti családból. Középiskolába Miskolcon járt, majd 1971-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett diplomát. Sikeresen induló egyetemi oktatói és kutatói pályája (tanársegéd, adjunktus, 1974–1975-ben IREX-ösztöndíjjal Bostonban, a Harvard Egyetemen tanul) kezdetén „kiemelték". 1977-ben az Országos Tervhivatalba kerül, majd 1981-től az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályán Havasi Ferenc KB-titkár mellett dolgozik, 1978-tól osztályvezető. 1976-tól tagja a pártnak, 1987-ben választották be az MSZMP Központi Bizottságába, az 1988. évi pártértekezleten pedig a PB tagjai közé. 1987–1988 között mint gazdaságpolitikai titkárt megbízták egy munkacsoport vezetésével, amely hosszabb távú gazdaságpolitikai stratégia kidolgozásával foglalkozott. Így lett a KB Gazdaságpolitikai Bizottságának és Közgazdasági Munkaközösségének elnöke. Németh Miklós a párt gazdaságpolitikai titkáraként az MSZMP 1988. májusi országos értekezletén egyértelműen kimondta: „Senkiben ne legyen kétség: a párt- és állami vezetésnek is az a meggyőződése, hogy a gazdaságban gyökeres változásra van szükség! Az ehhez szükséges feltételek kialakítását megkezdtük. De fel kellett mérnünk egy fordulat időbeli és tartalmi követelményeit... A politikai vezetésnek ilyen körülmények között feladata: egyrészt olyan intézményi kereteket, nyilvánosságot, mechanizmusokat kiépíteni és működtetni, amely garancia arra, hogy ne ismételjük meg a múlt hibáit; másrészt magában a reformfolyamatban gondoskodnia kell arról, hogy – egy hasonlattal éve – a reform számára a »házépítéshez szükséges terv és a hozzáértő, felelős építésvezető« is rendelkezésre álljon."[1] Miniszterelnöki bemutatko-

[1] *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. 1988. május 20–21.* 155.

zó beszédében elmondta, hogy „szocialista" piacgazdaságot kell kiépíteni, megvalósítani a pluralizmust, a jogállamot, és élénkíteni a vállalkozásokat. Külföldi lapoknak nyilatkozva nem zárta ki, hogy a hazai reformok egy nyugati típusú polgári demokráciához vezethetnek el.

1988. október 5-én, lemondás folytán, országos listán bekerült a parlamentbe. 1989 nyarától öt hónapig az MSZMP PB helyére felállított Politikai Intézőbizottság és a négytagú elnökség tagjaként tevékenykedett. 1989 októberében belépett az akkor alakult MSZP-be, s két hónapig (lemondásáig) tagja volt az Országos Elnökségnek is.

A Németh-kormány hivatalba lépésével (1988. november 24.) az Országgyűlés ténylegesen működő parlamentté vált. A demokratikus átalakulás jegyében 1989. január 11-én két alaptörvényt is elfogadott: az 1989. évi 2. törvényt az egyesülési jogról, valamint az 1989. évi 3. törvényt a gyülekezési jogról. Márciusban törvényt hoztak a sztrájkjogról (1989. évi 7. törvény). Nem sokkal később megszületett az 1989. évi 13. törvény a gazdálkodó szervezetek és gazdasági társaságok átalakulásáról. Ezzel együtt megkezdődött az állami vállalatok és a szövetkezetek vagyonának kft.-kbe, részvénytársaságokba juttatása, illetve mentése, ami gyakran pozícióátmentéssel is járt. A valódi privatizáció azonban még váratott magára. Elfogadta viszont a parlament a 17. törvénycikket a népszavazásról és a népi kezdeményezésről. Kezdeményező lehetett az Elnöki Tanács elnöke, a Minisztertanács, ötven képviselő vagy ötvenezer állampolgár. Ha százezren kérik, az Országgyűlés köteles elrendelni. Törvény született a honvédelemről (1989. évi 12. törvény), amely intézkedett a polgári szolgálat bevezetéséről is. Törvényt alkottak a ki- és bevándorlásról. 1989. április 26-án a kormány 26 tagú jogász-, illetve kilenctagú történészbizottságot küldött ki a koncepciós perek felülvizsgálatára, s a jelentés elkészülte után (1990. január 24.) megkövette a törvénysértő perekben elítélteket.

Németh Miklós miniszterelnök május elején eltávolította kormányának konzervatív felfogású tagjait, s közismert reformpolitikusokat nevezett ki a helyükre („szakértő kormány"). Ekkor lett Horn Gyula külügy-, Békesi László pénzügy-, Glatz Ferenc művelődési, Hütter Csaba mezőgazdasági és élelmezésügyi, Horváth Ferenc ipari miniszter, Kemenes Ernő pedig a Minisztertanács tagjaként az Országos Tervhivatal elnöke. Május közepén a kormány rendkívüli ülésén felfüggesztette a nagymarosi építkezést, pártdöntés után engedélyezte Nagy Imre és társai újratemetését, július 14-i nyilatkozatában kegyelettel emlékezett meg Nagy Imréről és sorstársairól, az 1956-os forradalom valamennyi áldozatáról. Nagy Imrét kiemelkedő államférfinak nevezte, „aki felismerte a hagyományainktól idegen és életképtelen politika megváltoztatásának, a nemzeti sajátosságok és a maradandó emberi értékek érvényesítésének szükségességét".[2]

A demokratizálódó Magyarország kormánya májusban hatálytalanította a magyar–osztrák határt biztosító műszaki berendezéseket, vagyis lebontotta a „vasfüggönyt". George Bush – akinek személyében július 11-13-án először járt amerikai elnök Magyarországon – a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartott beszédében joggal, s a tényeknek megfelelően jelenthette ki: „a vasfüggöny megkezdte felemelkedését, és ebben Magyarország vezető szerepet vállal".[3] Júliusban a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének bukaresti ülésén a résztvevők elvetették az ún. Brezsnyev-doktrínát. A már korábban s főleg ezután érkező keletnémet „turisták" tízezrei – egyes adatok szerint 65 000 ember – azért jöttek Magyarországra, hogy azután Nyugatra távozzanak. Dönteni kellett. Németh Miklós miniszterelnök és Horn Gyula külügyminiszter augusztus 25-én Helmuth Kohl kancellárral és Genscher külügyminiszterrel titkos megállapodásra jutott. Szeptember 11-én a kormány lehetővé tette az itt tartózkodó NDK-állampolgárok számára a „más országokba való kiutazást". Ezzel a döntéssel, szinte világtörténelmi fordulat nyitányaként, hozzájárult a német újraegyesítéshez, a hidegháború befejezéséhez. A magyar külügyminiszter 1989. október végén a Varsói Szerződés szervezete külügyminisztereinek tanácskozásán hozta nyilvánosságra, hogy Magyarország és a Szovjetunió kétoldalú tárgyalásokat kezdett a szovjet csapatok kivonulásáról, és kifejezte reményét: a kivonulás nem húzódik el sokáig. Mihail Gorbacsov és George Bush december eleji, máltai találkozóján a szovjet főtitkár végérvényesen feladta Közép-Kelet-Európa ellenőrzését. A hidegháború véget ért. A Németh-kormány fontos bizalomerősítő intézkedése volt a Munkásőrséget feloszlató 1989. évi 30. törvény elfogadtatása. A végrehajtás során – október második felében – a hadsereg kommandósegységei megszállták a Munkásőrség 180 fegyverraktárát és más létesítményeit. Elkoboztak, illetve lefoglaltak és elszállítottak 60 000 géppisztolyt, 53 000 kézi lőfegyvert és 5300 géppuskát. Ezzel a párt „magánhadseregét" lefegyverezték, tevékenységét megszüntették.

Az 1989. évi 31. törvény módosította az 1949. évi 20. törvényt, azaz az alkotmányt. Olyan mértékű változásokról volt szó, hogy joggal beszélhetünk a politikai rendszerváltás átmeneti alkotmányáról. Az 1949-ben elfogadott alkotmány csaknem 80%-át érintették ugyanis a módosítások. Az Alkotmánybíróságnak (1989. évi 33. törvény) – mint az alkotmányvédelem különleges eszközének – a létrehozását a jogállam megteremtésén túl az alkotmányos rend és az alapjogok védelme, valamint a hatalmi ágak szétválasztásáról és kölcsönös egyensúlyáról való gondoskodás tette szükségessé. Az Alkotmánybíróság határozata mindenkire kötelező, ez ellen fellebbezésnek helye nincs. A pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló törvény módosította az egyesülési jogról hozott 1989. évi II. törvényt, és ezzel a pártok alapítására, a működésük törvényessége feletti állami felügyeletre vonatkozó rendelkezéseket az egyesülési jog általános szabályaival azonos módon alakította ki.

Főleg politikai hatását tekintve volt kiemelkedő a büntető törvénykönyv módosítása az 1989. évi 16. és 15. törvénnyel. Ezek értelmében ugyanis a súlyosabb államellenes vagy más néven politikai bűncselekmények esetében eltörölte a halálbüntetés kiszabását. Megszüntette az államellenes bűncselekmény kategóriáit is, s helyükre a társadalmi és alkotmányos rend védelmét szolgáló szakaszok kerültek, illetve léptek. A jogállam teljes körű kiépítése, az állam bevételeinek, kiadásainak, valamint az állami vagyon hasznosításának ellenőrzése érdekében az 1989. évi 38. törvényben megfogalmazták az Állami Számvevőszék részletes feladatait és szabályait. Az ÁSZ 1990. január 1-jén kezdte meg működését. A szabad választásokról az 1989. évi 34. törvény

[2] *Népszabadság*, 1989. július 14.

[3] *Népszabadság*, 1989. július 13.

rendelkezett, amely vegyes – többségi és arányos – választási rendszert vezetett be. Ez a törvény 386-ban szabta meg a képviselői helyek számát, akik közül 176-an egyéni választókerületekben, 152-en területi listán, 58-an pedig országos listán nyerhettek el mandátumokat.

Ezek a törvények 1989 őszén a jogállam megteremtését jelentették Magyarországon. 1989. október 23-án, az új nemzeti ünnepen, a népköztársaság helyébe törvénybe iktatták a magyar köztársaság államformát. Az Országgyűlés 1989-ben összesen 58 törvényt fogadott el.

A nemzeti egyeztető tárgyalások idején, a békés átmenet egyik biztosítékaként, a Németh-kormány jogutód nélkül felszámolta az Állami Egyházügyi Hivatalt, és ugyanakkor megszüntette az állami hozzájárulás kötelezettségét az egyházi kinevezéseknél. Hatályon kívül helyezték a szerzetesrendek betiltását kimondó 1950. évi 34. tvr.-t, s ezután a szerzetesrendek és a szeretetszolgálatok újból működhettek. Tárgyalásokat kezdtek a Vatikánnal a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, s 1990 februárjában a kapcsolat helyreállt. Az Országgyűlés elfogadta „A lelkiismereti és vallásszabadságról, egyházakról" szóló törvényt (1990. évi IV. törvény), a kormány pedig megállapodást írt alá, amelyben felbontották az egyházakkal kötött korábbi megállapodásokat, illetve szerződéseket.

1990 januárjában pattant ki az ún. Duna-gate botrány, amely újból felkavarta a politikai közvéleményt. Kiderült ugyanis, hogy a Belügyminisztérium belső elhárítása (III/III-as ügyosztály) továbbra is folytatja az ellenzéki pártok, politikusok megfigyelését, és lehallgatja vezető politikusok telefonjait. Horváth István belügyminiszter emiatt január végén lemondott tisztségéről, hasonlóan Pallagi Ferenc miniszterhelyettes és a belső elhárítást irányító Horváth József főcsoportfőnök is.

A pártellenőrzéstől 1990 elején teljesen megszabadult Németh-kormány legfontosabb diplomáciai lépéseként március 10-én Moszkvában Horn Gyula magyar és Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszter aláírta a Magyarországon állomásozó szovjet katonai alakulatok teljes kivonásáról szóló egyezményt; a végrehajtás határidejéül 1991. július 30-át jelölték meg.

A fenti eseményekkel egy időben már javában folyt a választási küzdelem. Az első szabad választásokon Németh Miklós független jelöltként indult szülőföldje, Borsod-Abaúj-Zemplén megye 11. sz. választókerületében (Szerencs és környéke), ugyanakkor felvették őt az MSZP országos és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei területi listájára is. Az első fordulóban abszolút többséget kapva szerezte meg választókerülete mandátumát. 1991 tavaszáig volt az új parlament tagja, áprilisban ugyanis elfogadta azt a négy évre szóló szerződést, amelyben a londoni székhelyű Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank egyik alelnöki székét ajánlották fel neki. A bankalelnöki megbízással járó összeférhetetlenség miatt lemondott képviselői mandátumáról. Az alelnöki tisztséget 2000. május 2-ig töltötte be.

1993-ban a Harriot-Watt (Edinburgh) Egyetem, 1999-ben a Budapesti Közgazdasági és Államigazgatástudományi Egyetem díszdoktora. 2001. januárban Johannes Rau a Német Szövetségi Köztársaság Nagykeresztje kitüntetést adományozta a volt magyar miniszterelnöknek. Az indoklás szerint: „Németország méltatja Németh Miklós központi szerepét azon döntésnél, hogy 1989. szeptember 10-én megnyitotta a magyar–osztrák határt a Magyarországon tartózkodó NDK-menekültek előtt."[4]

2001-ben az akkor ellenzéki Magyar Szocialista Párt számos szervezete javasolta, hogy a 2002-es választásokon Németh Miklós legyen a párt miniszterelnök-jelöltje, de végül ez nem valósult meg.

Hazatérése után különböző nemzetközi szervezeteknél (pl. International Crisis Group, Transparency International és Oxford Analityca tanácsadó testületeiben) dolgozik.

[4] *Magyar Nemzet*, 2001. január 20.

PEYER KÁROLY
1881–1956

Magyarország 20. századi történetében Peyer Károly azon kevés politikusok egyike, akik tehetséges munkások soraiból nőttek ki. Egész életét ténylegesen is pártja, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek szolgálatának szentelte. Neve nemcsak a gróf Bethlen István miniszterelnökkel 1921 decemberében kötött megállapodással fonódott össze, hanem a párt parlamenti képviseletének biztosításával és a szakszervezetek mozgásterének kiszélesítésével, a munkásság gazdasági, szociális és kulturális érdekvédelmével is. „A pártban egyedülálló mestere a politikai manőverezésnek. A kormányzat és a munkáltatók elsősorban őt fogadták el tárgyalófélnek, partnernek a munkásság képviseletében, ahogy más társadalmi csoportokat is egyes illusztris személyek jelenítettek meg a közéletben – állapítja meg az életpályáját tudományos alapokon elsőként sokoldalúan bemutató és elemző történész. – Peyer ezt a pozíciót kiváló szervező és agitációs képességével, vasakaratával, harcias magatartásával és a pillanatnyi lehetőségeket felismerő jó politikai érzékével vívta ki magának. Akaratereje, határozott fellépése gyakran önfejűséghez, zsarnokoskodáshoz vezetett. Nem ok nélkül tartották őt összeférhetetlen természetűnek, olyan embernek, aki nem viseli el az ellentmondást, a bírálatot. Sokszor kifejezetten durva hangon válaszolt az ellenvetésekre, nem érvelt, hanem felfortyant és letorkolt... A goromba stílust azzal igazolta, hogy ő felfelé is ugyanúgy szólal meg. Az biztos, hogy érdes hangon szállt szembe politikai ellenfeleivel is, rendőrtiszttől egészen a miniszterelnökig, sőt még a kormányzó sem volt tabu számára."[1]

Peyer Károly 1881. május 9-én született Városlődön. Apja a herendi, majd a pécsi porcelángyár munkása volt, a kerámiaipari szakegylet egyik megalapítója. Károly géplakatosnak tanult, de szerencséjére elvégezhette a reáliskola alsó négy osztályát, így munkástársainál nagyobb műveltséget szerzett. 1903-ban a vasasszakszervezet egyik titkára, 1911-ben már a Szakszervezeti Tanács másodtitkára, és 1917-től az MSZDP vezetőségi tagja. 1918 őszén kinevezték a bányaügyek kormánybiztosává. Az őszirózsás forradalom idején beszédeiben és nyilatkozataiban a parlamentarizmus, a polgári demokrácia mellett foglalt állást, támogatta a szakszervezetek és a munkáltatók párbeszédét szorgalmazó törekvéseket. 1919-ben a „magyar kommünnel" nem vállalt közösséget, szembefordult a kommunistákkal, s ettől az alapállástól később sem tágított, álláspontját lényegében élete végéig fenntartotta.

[1] Sipos Péter: Peyer Károly. In: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve.* Főszerk.: Varga Lajos. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 436.

A Tanácsköztársaság bukása után a Peidl Gyula vezette „szakszervezeti kormány" belügyminisztere, majd 1919 novemberében Huszár Károly koalíciós kabinetjében népjóléti miniszter. 1920 januárjában lemond miniszteri tisztségéről, és kénytelen Ausztriába menekülni a különítményesek elől. Amikor 1921 májusában hazatér, már Bethlen István a miniszterelnök. Bethlen a konszolidáció érdekében szükségesnek tartotta a megegyezést a szociáldemokrata vezetőkkel, akiknek élén egészen 1944-ig Peyer Károly állt. Ő volt a párt és a szakszervezet valódi irányítója.

1921. december 8–21-ig tárgyalások folytak a kormányzat és az MSZDP között. A megbeszélések befejeztével Bethlen István miniszterelnök és Peyer Károly írta alá a paktumot (más vezetőkkel együtt). A kompromisszumos megegyezés alapján az MSZDP vezetői kötelezték magukat arra, hogy nem kötnek szövetséget az ellenzéki polgári liberális és demokrata pártokkal, nem fejtenek ki köztársasági propagandát, nem szervezkednek a mezőgazdasági munkásság soraiban. Elfogadták azt a kormánydöntést is, hogy „A közalkalmazottak, vasutasok és postások szakszervezetei nem állíthatók vissza." Vállalták továbbá, hogy nemzetközi kapcsolataikat felhasználják a trianoni békeszerződés megváltoztatása érdekében, és egyúttal külföldön is cáfolják a fehérterrorról szóló híreket. Mindezek fejében korlátozott politikai keretek között lehetővé vált a szociáldemokrata párt rendezett működése, s így részvétele az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon. A megegyezést Bethlen kívánságára írásba foglalták: „teljes egészében egyik fél sem közölhette".[2]

Az MSZDP a választásokon 24 mandátumot szerzett, s ezzel a kormánypárt után a második lett. Hosszú ideig a legnagyobb ellenzéki párt volt. 1925-ben több mint 50 tagot tudott küldeni a fővárosi önkormányzatba, képviselete megnőtt a vidéki önkormányzatokban is. 1927-ben az MSZDP-nek 45 város és község tanácsában, illetve képviselő-testületében 365 képviselője volt, és így sikeresen tudott küzdeni, vívmányokat kiharcolni a községpolitika ügykörébe tartozó területeken: a lakásépítésben, a közlekedésben, a szociális, egészségügyi, népművelési és oktatási politikában.

Peyer Károly 1922 és 1944. március 19. között, az ország német megszállásáig volt országgyűlési képviselő. 1922-ben a dorogi választókerületben, 1926-ban a főváros észak-pesti kerülete listavezetőjeként, 1931-ben, 1935-ben és 1939-ben pedig szintén ezzel a mandátummal került a parlamentbe. Már 1935-ben azt követelte az Országgyűlésben, hogy a kormány ne csatlakozzon olyan külföldi irányzatokhoz, amelyek háborút készítenek elő. Mindezeket megelőzően már jóval korábban elítélte a trianoni békeszerződést, de fellépett a soviniszta programok ellen is. Trianon revízióját békés eszközökkel, a szomszéd országokkal folytatandó tárgyalások, kölcsönös megállapodás révén szerette volna elérni. Peyer az MSZDP 1939-es kongresszusán, és a parlamentben is kifejtette, hogy „nem jár senkinek sem köszönet", és helytelenítette a csatlakozást az antikomintern paktumhoz. Kifogásolta a német gazdasági érdekek érvényesítését, a Volksbundnak adott kiváltságokat. A területi revíziós eredményeket viszont elfogadta, s az volt a véleménye, hogy tartós birtoklásukhoz biztosítani kell a nyugati nagyhatalmak, főleg Anglia támogatását.[3]

[2] Uo. 131.
[3] Uo. 140–141. – Az MSZDP nevéből az 1939-es kongresszuson hagyták el a *Magyarországi* jelzőt.

Az 1944-es német megszállás után a Gestapo őt is letartóztatta, és Mauthausenbe deportálták. Ebben az időszakban az SZDP vezetése támogatta a Teleki-kormány semlegességi politikáját, s nagy gondot fordított a párttagság és a szakszervezetek tájékoztatására is. 1941 nyarától, a Szovjetunió megtámadásától igen nagy nyomás nehezedett az SZDP-re, mivel a szélsőjobboldal azt követelte, hogy számolják fel az egész munkásmozgalmat. Peyerék szembeszálltak ezzel, sőt a Szovjetunió megtámadását is elítélték. Nem volt kétséges számukra, hogy a háború az antifasiszta szövetséges nagyhatalmak győzelmével fog végződni. Peyer azt mondta: „Ha Churchill számára jó Sztálin szövetségesként, akkor nekünk igazán nem lehet kifogásunk." Az SZDP támogatta azt a kormányzati politikát - különösen a Kállay-kormány idején -, amely a német függőség lazítására, illetve a háborúból való „kiugrásra" irányult. A párt támogatta a függetlenségi mozgalomban való részvételt is.[4]

1942 decemberében az SZDP a kormány engedélyével kongresszust tartott, amely „néma pártgyűlés"-ként vonult be a párt történetébe, mivel csak a küldöttek és a pártvezetőségi tagok vehettek részt rajta. Peyer a pártgyűlés összehívását azzal indokolta, hogy „olyan események várhatók, amelyekben a pártnak döntő szava lesz". Szeder Ferenc főtitkár elhatárolta a szociáldemokratákat az illegális kommunistáktól, és bejelentette a párt igényét a dolgozó osztályok jövőbeli vezetésére.[5] A kongresszus helyeselte a párt együttműködését a Független Kisgazdapárttal, aminek következményeként 1943 júliusában hivatalosan is létrejött a két párt politikai szövetsége. A tárgyalásokon az SZDP küldöttségét Peyer vezette. A szociáldemokrata vezetők többsége - legalábbis 1944 nyaráig - úgy vélte, sőt bizonyosnak tekintette, hogy a hitleri Németország veresége után az angolszász nagyhatalmaknak döntő szavuk lesz Kelet-Közép-Európa térségében, s így ragaszkodni fognak egy polgári demokratikus rendszer megteremtéséhez Magyarországon is, amelynek alapja a két párt szövetsége lesz. 1942/1943 fordulóján - összefüggésben a hadi helyzet alakulásával - az SZDP vezetői már készülni kezdtek pártjuk kormányzati tényezővé válására. A kormányba való bekerülés esélyeit és reményeit bizonyos mértékben alátámasztotta az is, hogy Horthy Miklós kormányzó 1943 márciusában első ízben fogadott Peyer Károly személyében szociáldemokrata vezető politikust. A szociáldemokraták csupán egy fontos tényezővel nem számoltak: a német megszállás bekövetkezésével, így 1944. március 19-e őket is teljesen váratlanul érte. A pártot a Sztójay-kormány feloszlatta, vezetését a Gestapo lényegében lefejezte; akit nem tartóztattak le, az kénytelen volt mélyillegalitásba vonulni.

Az amerikai csapatok 1945 májusában igen rossz állapotban, 40 kilóra lefogyva találták meg a mauthauseni táborban Peyert. Hazatérése után, 1945. június 24-én, a szakszervezetek a Dunántúl képviseletében az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe delegálták. Bekerült a budapesti ideiglenes törvényhatósági bizottságba is. Ő azonban elégedetlen volt, hiszen negyedszázadon át a párt „első embere" volt, s joggal várt egyéb pozíciókat is. Ehelyett 1945. augusztus 18-20-án, a párt XXXIV. kongresszusán, a Marosán-Szakasits-féle kommunistabarát szárny 18 szavazattal kibuktatta őt a pártvezetőségből.

[4] Uo. 143. és köv. oldalak.
[5] Uo.

Nem békélhetett meg az új pártvezetőség politikájával, amelyet úgy ítélt meg, hogy teljesen kiszolgáltatja a pártot a kommunistáknak.

Az 1945. októberi budapesti községi választásokon ellenezte, hogy a munkáspártok közös listán induljanak, és tiltakozásul nem vállalta a jelölést. A november 4-i nemzetgyűlési választásokon viszont már külön listán indult az SZDP, s miután Peyer és a hozzá közel álló, hasonló álláspontot vallók csoportja is vállalta, hogy nem emelnek kifogást a párt fő politikai irányvonala ellen, Peyer a Veszprém megyei listán kapott mandátumot. Az SZDP balszárnya, Szakasits Árpád főtitkárral az élen, külszolgálati posztra jelölte, így próbáltak megszabadulni tőle. Már 1946. február 1-jétől mint rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a Külügyminisztérium állományába került, de mivel az akkreditálási célállomás ügyében sem vele, sem a többi párttal nem sikerült megegyezni, egy évvel később nyugdíjazták.

A nemzetgyűlési választások után a Peyer-csoport egy ideig némán szemlélte az eseményeket, majd egyre inkább érzékelve a balra tolódást, bírálni kezdték a kommunistákat és a párton belüli elvbarátaikat, az ún. titkos kommunistákat. 1946. december 8-án pedig Peyer közvetlen munkatársaival, Valentiny Ágostonnal, Györki Imrével, Pozsgay Gyulával és Brumiller Lászlóval együtt memorandumot intézett a pártvezetőséghez, amelyben annak 1945. augusztus óta folytatott politikáját és taktikáját úgyszólván minden tekintetben helytelennek s károsnak ítélte meg, olyannak, „amely politika a párt tekintélyének, hatalmi súlyának a lejáratásához vezet". Kifogásolták továbbá azt is, hogy „A pártvezetőség 21 tagjának túlnyomó része a párttól függő viszonyban lévő vagy általa kinevezett pártalkalmazott, ami összeférhetetlen, és ellenkezik a pártvezetés hagyományával. Lehetetlen, hogy bárki is önmagának munkaadója, egyben alkalmazottja legyen." A hosszan sorolt hibák összegzése: „Félő, hogy az az irány, amelyet az SZDP vezetősége ma folytat és a felszabadulás óta folytatott, oda fog vezetni, hogy mihelyt a megszállás elmúlik, nem lesz elég erőnk arra, hogy a demokratikus politikai berendezkedést megvédjük. Ezt pedig csak úgy tudjuk megvédeni, ha a párt más politikai irányt követ, mint amit ma kapnak a tömegek a mai pártvezetőségtől." Másképpen szólva meg kell változtatni a párt politikai orientációját, mindenekelőtt a kommunistákkal való szoros együttműködést, és irányt kell venni egy kommunisták nélküli koalíció kialakítására. A problémák tisztázására mielőbb kongresszust kell összehívni, s „azon biztosítani kell a szabad bírálatot".[6]

A többségében baloldali pártválasztmány határozatban ítélte el a memorandumot, de Peyerék kizárásához nem járult hozzá. Marosánéknak nem sikerült keresztülvinniük ezt az 1947 februárjában ülésező XXXV. kongresszuson sem. Peyer és társai csupán „utolsó figyelmeztetésben" részesültek, s a határozat a jövőre vonatkozóan mondta ki, hogy „hasonló természetű akciók kezdeményezői vagy megismétlői ellen, személyre való tekintet nélkül, haladéktalanul alkalmazza a pártszervezeti szabályzatokban meghatározott legszigorúbb és legkíméletlenebb megtorlást".[7] Vagyis Szakasitsék attól féltek, hogy ha Peyeréket kizárják, az pártszakadáshoz vezet.

Peyerék eltávolítása azonban nem sokáig váratott magára. 1947 nyarán, a választási kampány kezdetén az SZDP Veszprém megyei szervezete egyhangúlag jelölte Peyer

[6] PIL 283. f. 10/36. ő. e.
[7] *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948.* 401-403.

Károlyt képviselőnek, a pártvezetőség viszont úgy határozott (nyilván a memorandum miatt), hogy nem indítja a választásokon. Peyerék hosszas fontolgatások, tájékozódó megbeszélések után jutottak arra az elhatározásra, hogy választási szövetségre lépjenek a Magyar Radikális Párttal. A megállapodás hangsúlyozta: „A teljes politikai függetlenség mindkét részről fenntartatik", és „a választások után mindkét fél visszanyeri akciószabadságát". Az MRP jelöltjeinek listáját minden választókerületben Peyer vezette, mögötte általában „igazi radikálisok" következtek. Az országos lista élén a pártelnök Csécsy Imre állt, majd Peyer Károly, a radikális párti Kende Zsigmond és a peyerista Györki Imre következett.[8]

A választásokon az MRP közel 85 000 szavazatot kapott, és hat mandátumhoz jutott. Az MRP és Peyerék között a mandátumok elosztásával kapcsolatos vita - miután kölcsönösen „mandátumtolvajoknak" nevezték egymást - a szó szoros értelmében veszekedéssé fajult, ami csak Peyer Károly külföldre való távozása után ért véget. Ezt megelőzően még 1947. szeptember végén Peyer Károly megalakította a Független Szocialista Pártot. Ez a párt, mint programjában olvasható, „vállalja a nemzetközi munkásszolidaritást, és elszántan küzd a dolgozók minden elnyomása, kizsákmányolása és alávetése ellen", de ugyanakkor azt is kijelenti, hogy „a magyar nemzeti politika folytatására vállalkozik, mert világnézeti politikájának létjogosultságát a magyar politika nemzeti talaján csak egy ilyen nemzeti politika vállalásában tudja felismerni." Az osztályharcot csak mint végső eszközt ismeri el, de a dolgozó bérmunkás-milliók sorsának megváltoztatásáért küzd, és a demokratikus politikai szabadságjogok alapján áll. Végül leszögezte azt is, hogy „elvben is elutasítja a korábbi szocialista iskolák diktatórikus elméleteit", és arra törekszik, hogy „végre valóban megteremthető legyen a szocializmus és a demokrácia igazi szintézise - az igazi szociáldemokrácia, amely többé nem a mechanisztikus módszerekkel dolgozó marxista materializmus kényszerképzete, hanem a természetes és éppen ezért igaz biológiai élet- és társadalomszemlélet korszerű megjelenése."[9] Peyer a pártját megpróbálta nemzetközileg is elismertetni, és még október végén levelet intézett a szociáldemokrata pártok Antwerpenben ülésező konferenciájához, amelyben kérte a Szociáldemokrata Pártok Irodáját, ismerje el a pártot.

Peyer Károly hazai politikai tevékenysége ezzel lényegében be is fejeződött. Az ÁVO egy ún. kémkedési perbe keverte, amelynek kapcsán mentelmi jogának felfüggesztését kérte. A kiadatási eljárást Peyer nem várta meg, s november 20-án a brenbergi bányászok, régi hívei segítségével elhagyta az országot. December 6-án - szökésére való tekintettel - megfosztották magyar állampolgárságától, majd képviselői mandátumától is. Távollétében koncepciós perben, 1948 februárjában nyolc év kényszermunkára ítélték. Miután 1947 decemberében megfosztották őt a mandátumától, a „régi radikálisok" képviselői előtt is megnyílt a parlamentbe vezető út.

Peyer Károly Bécsen keresztül Genfbe utazott, s 1949 őszéig tartózkodott ott. Kezdeményezésére a magyar, lengyel, észt, litván, jugoszláv, román, bolgár, csehszlovák és lett emigráns szociáldemokraták már 1948 márciusában megalakították a kelet-

[8] Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944-1949.* 187-189.

[9] A programot közli Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen. 1944-1948.* Századvég Kiadó, 1998. 390.

európai ún. Kis Internacionálét. A Peyer-csoport ezután Párizsba települt, és 1948 októberében létrehozta a Magyar Szociáldemokrata Pártot (a hazai párt utódaként), valamint a Szabad Magyar Szakszervezeti Tanácsot. E két szervezet legjelentősebb kiadványa a *Szabad Magyar Munkás* és a *Szabad Világ* című lap lett. Hasábjaikon sokat foglalkoztak a menekültüggyel, véleményt nyilvánítottak a legfontosabb hazai eseményekről, és egyes fontos politikai kérdésekben kialakított álláspontjukról is.

Peyer 1948. szeptember elején találkozott Zürichben Nagy Ferenc volt miniszterelnökkel, aki az USA-ból érkezett Európába azzal a céllal, hogy az emigrációba kényszerült többi demokratikus politikussal tárgyaljon. Nagy ekkor kérte fel Peyer Károlyt, hogy csatlakozzon a Varga Béla vezetésével működő Magyar Nemzeti Bizottmányhoz, amely az emigráció csúcsszervezeteként lényegében egy „emigráns kormány" szerepét volt hivatva betölteni. Peyer csatlakozott, és haláláig tagja volt az MNB elnökségének.

1948 őszén egy másik neves szociáldemokrata vezető, Bán Antal is Svájcba távozott, és Zürichben megalakította saját főtitkári irányításával és Szélig Imre elnökletével a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot. A nevük csak kevéssé különbözött: Peyerék a „Magyar", Bánék a „Magyarországi" elnevezést használták, de a megalakulás után ádáz harcot folytattak egymás ellen. Peyer 1949-ben áttelepült New Yorkba, de az ellentéteket ezután sem sikerült kiküszöbölni. Bán Antal 1951-ben meghalt, de a magyar szociáldemokrata emigráció továbbra is megosztott maradt. Peyernek nem sikerült egyesítenie a szervezeteket. A nyugati magyar szociáldemokrata emigráció csak az 1956-os forradalom után - már Kéthly Anna vezetésével - kapott új lendületet, s vett irányt az „egyesülés" felé.

Peyer Károly 1956 nyarán Európába látogatott, de a hazai változások nem elégítették ki, ő a rendszer teljes összeomlását várta és kívánta. Egy hónapos európai politikai körútja után a júliusi változásokat - Rákosi leváltása, a szociáldemokraták rehabilitálása, majd augusztusban az értelmiségi határozat megjelenése stb. - meglehetősen pesszimistán nyugtázta: „Az új kormányba (értsd: az új pártvezetőségbe - *I. L.*) bevették azokat, akik a szociáldemokrata pártot likvidálták, bár ezek is egy ideig le voltak tartóztatva." Ezzel együtt úgy ítélte meg, hogy „lényegében nem változott semmi, és a rendszer változatlanul megvan. Az, hogy valami enyhülés van, az nem jelent lényegében semmit."[10]

Peyernek igaza volt. Ennek ellenére bízott egy közeli hazatérésben. A kirobbant forradalom növelte a feszültségeket és az izgalmakat. 1956. október 25-én, a magyar forradalom harmadik napján szívroham következtében New Yorkban halt meg. 75 éves volt.

[10] Idézi Strassenreiter Erzsébet: Az 1947. utáni szociáldemokrata emigráció története. *História*, 1989/6. 20.

RÁKOSI MÁTYÁS
1892–1971

Rákosi Mátyás 50 éves elmúlt, amikor J. V. Sztálin jóváhagyásával, s természetesen a moszkvai magyar kommunista emigráció beleegyezésével „hivatalosan" is a Magyar Kommunista Párt vezetője lett. Ezt a tisztséget másfél évtizeden át büszkén viselte, s 1944 és 1956 között – mint az ország egyik vezető politikusa, majd diktátora – felelős volt mindazért, ami Magyarországon történt.

1892. március 9-én a bácskai Adán született Rosenfeld József tizenkét gyermekes zsidó kiskereskedő fiaként (anyja Léderer Cecília). Nevét még az apa 1904 januárjában Sopronban magyarosította Rákosira.

Tanulmányait az adai népiskolában kezdte, majd a soproni reáliskolában tanult. 1910-ben érettségizett Szegeden, s még az évben csatlakozott a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz. A budapesti Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémia elvégzése után külföldön, Hamburgban és Londonban fejlesztette nyelvtudását ösztöndíjasként. Az első világháború idején mint hadapródjelölt orosz fogságba került, ahonnan 1918 májusában tért haza. November 24-én alapító tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának, a Tanácsköztársaság idején a legfiatalabb népbiztos. A bukás után a Kommunista Internacionáléban tevékenykedik, egy ideig a Komintern egyik titkára is. A húszas évek elején „igazi leninista" pártok létrehozásán munkálkodik Németországban, Csehországban, Ausztriában és Olaszországban.

1924-ben illegális pártmunkára hazaküldték Magyarországra, ahol részt vett a KMP újjászervezésében, de 1925 őszén lebukott és letartóztatták. Először nyolc és fél évi fegyházra ítélték, majd 1935 februárjában – a tanácsköztársasági tevékenysége miatt – újra bíróság elé állították, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1940-ben a magyar hatóságok hozzájárultak, hogy Rákosi a Szovjetunióba távozzon. Kiszabadulását a szovjet kormány kezdeményezte, s összekapcsolta az 1849-ben zsákmányolt magyar zászlók visszaadásával. 1940. november 6-án Vas Zoltánnal, kommunista börtöntársával együtt érkezett Moszkvába, s másnap a Vörös téri dísztribünön már Sztálin, a „Gazda" oldalán nézte végig a szokásos díszszemlét.

A háború alatt Rákosi a moszkvai rádió magyar adásain, majd az ugyancsak Moszkvában működő Kossuth rádió hullámhosszán rendszeresen szólt a magyar hallgatókhoz. Látogatta az antifasiszta iskolákat, beszédeket tartott, s 1944-ben fontos szerepe volt az MKP programja kimunkálásában is. December végén, távollétében tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1945. január 30-án érkezett Debrecenbe; majd

február 24-én, már Budapesten megválasztották az MKP főtitkárának. Tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának, s 1945. szeptember–december között ő képviselte az MKP-t az államfőt helyettesítő háromtagú Nemzeti Főtanácsban.

Rákosi hamar feltalálta magát a koalíciós idők „játékszabályai mentén", de a „tömegmunkában" is. A kb. 160 cm magas, kövérkés, „egybenyakú", kopasz ember nem volt lángoló szónok, de szuggesztív előadónak számított. Kitűnő memóriájával szívesen kápráztatta el beszélgetőtársait, széles körű nyelvtudását pedig jól kamatoztatta külföldi partnerei előtt. A barátságos stílussal leplezett ridegség és ravaszság ugyanakkor kiismerhetetlenné tette személyét. Emberi habitusával, politikai taktikájával kapcsolatban érdemes idézni néhány kortársát, aki személyesen ismerte. A szociáldemokrata Böhm Vilmos így írt róla: „Alacsony termetű, zömök ember, ha lehajtja a fejét, akár nappal, akár az éjszaka bármely órájában azonnal el tud aludni. Az idegességet, izgalmat legyőzik a pihent vasidegek. Amidőn a tárgyalófelet a népért és az országért érzett aggodalom és felelősségérzet gyötri, Rákosi fölénybe kerül azzal, hogy jó az álma, valamint azzal, hogy könyörtelenül követeli Moszkva kiadott parancsainak, illetve taktikájának végrehajtását. Rákosi legfőbb erőssége, hogy az orosz megszállás különleges hatalmat biztosított számára."[1] A hozzá politikailag és ideológiailag is közeli Hegedüs András – 1955-ben lett Nagy Imre helyett miniszterelnök – így jellemezte: „Rákosinál megismétlődött Julius Caesar esete, aki Shakespeare szerint olyan embereket kedvelt maga körül, akik kövérek, szeretetre méltók, s kik éjjel alszanak. Cassiusban nem bízott, mert sovány, éhes színű. Sokat tűnődik, s az olyan ember veszélyes... Rákosi, a spengleri tipológiát használva, gazdasági ember, érdeklődése elsősorban arra irányul, ami hasznos. Gyakorlatias, valószínű jó üzletember lett volna Nyugaton, de ő idekerült Kelet-Európába – mindenható kényúrnak." Az ilyen ember gondolkodás és „bűntudat nélkül letarol egy gyönyörű hegyoldalt vagy ipari hulladékokkal szennyez be egy gyönyörű folyót. Nagyon szerette a véletlenszerű szélsőséges javaslatokat propagálni."[2] Koalíciós partnere és ellenfele, a parasztpárti Kovács Imre ezt írja: „Rákosi gonosz ember volt, jó felkészültségű, jó taktikus, de nem ismerte a magyar népet. Mélyen megült benne a gyűlölet, talán amiért tizenhat évet ült, vagy amiért nem érezte a magyarság szeretetét, hiába kiáltották ki a nép bölcs atyjának. Nem tudott közvetlen lenni a munkássággal sem, érintkezésükben volt valami félszegség, mesterkéltség."[3] Az 1919-es ellenlábas, majd később „szövetséges" Károlyi Mihály, aki Rákosival 1945 után sem nagyon szimpatizált, mégis a következőket írta az 1945-ös nemzetgyűlési választások után: „A kormány legtehetségesebb tagjának Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes tekinthető. A sokéves magánzárka nagy hatással volt egyéniségére. A gyenge ember, ha börtönbe kerül, megtörik, és hozzászokik a szolgai magatartáshoz. Az erős viszont belső ellenállást fejleszt ki, és lázadóvá válik. Ez történt Rákosival is."[4] S végül még egy emberi adalék Kun Ágnestől, Kun Béla lányától, aki egyik cikkében leírta: „Rákosi Mátyás panaszkodott neki 1940-ben, hogy a

[1] Böhm Vilmos: *Másodszor emigrációban...* AB Független Kiadó, Budapest, 1986. 32.
[2] Hegedüs András: *A történelem és a hatalom igézetében.* 161–162.
[3] Kovács Imre: *Magyarország megszállása.* Kalalizátor Iroda, 1990. 229.
[4] Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül.* 390.

börtönben, lehet, elvesztette a potenciáját; s közben refrénszerűen dicsérte, milyen gyönyörű asszony lett."[5]

Rákosi Mátyás bizalmatlan volt azokkal a kommunistákkal, akik itthon dolgoztak, de egyébként is jogot formált arra, hogy „hivatalosan" is ítélkezzen kommunista elvtársai felett. Az 1945. május 20-21-én rendezett első országos értekezleten élesen fellépett a proletárdiktatúrát igénylő volt „tizenkilencesek" ellen. Az illegálisokról pedig azt mondta, hogy „az illegális munka elkerülhetetlen folyományaképpen gyakran maguk is szektariánus vonásokat mutatnak fel... Ezeknek a hatása mind a mai napig kiütközik náluk, és nem tudják szívvel-lélekkel végrehajtani a párt új és helyes politikáját."[6]

Az első nagy - személyes s egyúttal az MKP-t is sújtó - vereséget Rákosi Mátyás az 1945. október 7-i budapesti törvényhatósági, illetve még inkább az ezt követő november 4-i nemzetgyűlési választásokon szenvedte el. A községi választásokon a két munkáspárt közös listája valamivel több mint 40%-ot kapott, az FKGP-nek abszolút többsége volt (50,54%). Az első szabad választásokon - itt már külön listán indultak a pártok - ismét abszolút fölénnyel nyert a Kisgazdapárt (57,03%), az MKP-ra 16,95% szavazott. Rákosi viszont már a kormányalakítási pártközi tanácskozásokon keresztülvitte, hogy a győztes FKGP csak a miniszterelnököt és a miniszterek felét - 14-ből hetet - adja, a másik felét pedig a baloldali pártok. Sőt a tárcák elosztásánál - Vorosilov marsallnak, a SZEB elnökének hathatós közreműködésével - azt is sikerült keresztülvinnie, hogy a Belügyminisztériumot s így a rendőrség és a közigazgatás feletti felügyeletet a kommunisták kapják. Így az MKP rögtön „korrigálta" a választások eredményét. Rákosi a megalakult Tildy-kormányban államminiszter, majd miniszterelnökhelyettes lett, s ezt a tisztséget 1952 nyaráig, miniszterelnöki kinevezéséig töltötte be.

A Magyar Kommunista Párt vezetőjeként a legnagyobb koalíciós partner, az FKGP parlamenti többségének ellensúlyozására, illetve e párt „feldarabolására" törekedett, ahogy ezt 1945/46 fordulóján a párt vezetői előtt megfogalmazta. Célját a szovjet hatóságok, mindenekelőtt a SZEB közreműködésével a pártokba, minisztériumokba, különböző hatóságokba, sőt egyházakba is beépített „titkos kommunisták" segítségével, a politikai rendőrség (ÁVO, majd ÁVH) közreműködésével, éles politikai küzdelmek közepette, 1947 közepére sikerült megvalósítania.

1946. március 5-én az MKP, az SZDP, az NPP és a szakszervezetek részvételével megalakult a Baloldali Blokk, amely már konkrét formában is jelezte, hogy a kommunista párt politikája új szakaszához érkezett: megkezdődött az FKGP felmorzsolása, a „szalámitaktika" gyakorlati alkalmazása. Az FKGP-re a SZEB részéről is erős nyomás nehezedett, így meghátrálásra kényszerült. Teljesítette a Baloldali Blokk legfontosabb követeléseit: az FKGP Országos Elnöksége 1946. március 12-én bejelentette, hogy 20 nemzetgyűlési képviselőjét kizárja a pártból. A Nemzetgyűlés még ezen a napon elfogadta a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvényjavaslatot (1946. évi VII. tc.), amelynek igen széles volt a hatóköre, és rendkívül szigorúak a rendelkezései a bűncselekménynek, illetőleg vétségnek minősített esetekben. Nemcsak azokat büntette, akik ténylegesen vétettek a hatóság ellen, hanem azokat is, akik ilyenről tudomást szereztek, és nem jelentették időben a hatóságoknak. A törvénnyel az MKP olyan „eszköz" birtokába jutott, amellyel hathatósan védelmezhette érdekeit minden polgári kísérlettel szemben. Ez a törvény a gyakorlatban mintegy jogalapot teremtett a „szalámitaktikához", annak törvényesítését szolgálta a következő években, sőt évtizedekben.

1946 nyarán a SZEB jegyzékkel fordult a kormányhoz, amelyben Szviridov tábornok - ő váltotta fel Vorosilovot az elnöki székében - a szovjet katonák ellen elkövetett merényletekre hivatkozva követelte a KALOT és más szervezetek feloszlatását, a „reakciós" tisztviselők eltávolítását, bíróság elé állítását, a „papok uszításának" megakadályozását. Ennek következményeként Rajk László kommunista belügyminiszter július elején mintegy 1500 társadalmi egyesületet és ifjúsági szervezetet oszlatott fel. Megkezdődött a „civil társadalom" elleni nyílt támadás, a baloldali erőktől eltérően gondolkodó társadalmi csoportok felszámolása. Az 1946 őszén ülésező MKP kongresszus már nemcsak a hároméves terv, pontosabban szólva a tervgazdálkodás bevezetése mellett foglalt állást, hanem konkrét célként fogalmazta meg a polgári erőknek (értsd: az FKGP) a hatalomból és a gazdaságból való kiszorítását is. Megfelelt ennek a korabeli jelszó: „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!"

Ebben a helyzetben érte az országot és mindenekelőtt a Kisgazdapártot az ún. köztársaság-ellenes „összeesküvés" kipattanása és „felgöngyölítése". Ez az ügy már jelezte, hogy Rákosiék taktikájában nyílt „váltás" következett be: a politikai módszerek adminisztratív módszerekkel párosulnak. A nyomozás ugyanis végül (kikényszerített hamis vallomások alapján) eljutott Kovács Béláig, az FKGP főtitkáráig, aki semmi módon nem vett részt az „összeesküvésben", sőt még csak nem is tudott róla. Végül 1947 februárjában a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták, és a Szovjetunióba hurcolták, ahol nyolc évet töltött fogságban. Az „összeesküvést" lényegében baráti beszélgetésekből kreálták, mégis közel 50 képviselő volt kénytelen távozni az FKGP-ből. Április elején aztán Rákosi Mátyás azt jelentette levelében moszkvai feletteseinek, hogy „Nagy Ferenc miniszterelnök mindenképpen részt vett az összeesküvésben, sőt feltételezhető, hogy a legutóbbi időszakban ő adott politikai tanácsokat az összeesküvőknek." Egyúttal Nagy Ferenc eltávolítását is közeli célul jelezte, mondván, hogy „folytatni akarjuk az összeesküvők és köztük Nagy Ferenc miniszterelnök leleplezését",[7] másképpen szólva: Nagy Ferencre került a sor. Ahogy Kovács Béla, úgy természetesen Nagy Ferenc sem volt összeesküvő, Rákosiék 1947. május végén mégis külföldön maradásra kényszerítenék. Őt számos kisgazda és ellenzéki politikus követte az emigrációba, az FKGP pedig a teljes széthullás állapotába került.

A választók és választhatók körét korlátozó és szűkítő törvény alapján 1947. augusztus 31-én került sor az ún. kékcédulás választásokra. Tíz párt indult a választásokon, s a Magyar Kommunista Párt kapta a legtöbb szavazatot (22,3%). De az eredmények azt is megmutatták, hogy Magyarországon ekkor még a szavazók többsége továbbra is a „polgári életforma" mellett voksolt, illetve állt ki, hiszen az ellenzéki pártok és a Kisgazdapárt szavazóinak száma együttesen csaknem 55%-ot tett ki. 1947

[5] Idézi Pünkösti Árpád: *Rákosi a hatalomért 1945-1948.* Európa Kiadó, Budapest, 1992. 11.
[6] Rákosi Mátyás: *A magyar jövőért.* 549.

[7] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948.* 194.

őszén, a Kominform megalakulása után az MKP és Rákosi egyeduralma előkészítése jegyében megkezdődött az „új koalíció" kialakítása, s ezzel együtt a polgári pártoknak és képviselőiknek, a polgári demokrácia híveinek eltávolítása, a parlamentarizmus és a többpártrendszer felszámolása.

Az egypártrendszer megteremtésére való törekvés először 1948 márciusában nyilvánult meg hivatalos formában, amikor Rákosi az MKP funkcionáriusainak értekezletén felvetette, hogy az ellenzéki pártok kiszorításával együtt a koalíciót is átalakítják, majd fokozatosan felszámolják. Az új koalícióban a „többi pártok csak fővárosi szervezet alapján lesznek - mondta -, és a falvakban, vidéken különösebb szervezete, komoly erőteljesebb szervezetei csak a kommunista pártnak lesznek". Ami a menetrendet vagy másképpen szólva a konkrét tennivalókat illette, Rákosi a következőket mondta: „Ezzel kapcsolatban természetesen likvidálni fogjuk a még meglévő jobboldali vagy félfasiszta pártokat. (Itt nem számított, hogy ezeknek a pártoknak soha semmi köze sem volt a fasizmushoz. - *I. L.*) A likvidálás úgy fog történni, hogy a Barankovics-párt néhány használható emberét Barankoviccsal együtt áthozzuk a Kisgazdapártba, Baloghot és néhány emberét szintén, a megmaradt reakciósokról gondoskodunk, hogy eltűnjenek a színről."[8]

E koncepció, vagyis a pluralizmus felszámolása jegyében csatlakoztatták 1948 áprilisában a szociáldemokrata és az erősen megfogyatkozott kisgazdapárti nőszervezetet a Magyar Nők Demokratikus Szövetségéhez (MNDSZ), amely a hazai nőmozgalom egyedüli szervezete lett. 1948 tavaszán megszűnt a koalíciós pártok külön-külön ifjúsági szervezete is, majd a munkás- és parasztifjúsági szövetségek, valamint a különböző rétegszervezetek és a középfokú iskolák szövetségének összevonásával létrejött a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ). E szervezetek vezetője Rajk Lászlóné, illetve Nonn György lett, az MKP tagjai.

A polgári ellenzék szétzúzásával egy időben, 1947 őszén, miután Peyer Károlyt külföldre kényszerítették, az MKP vezetői a Szociáldemokrata Párt ellen fordultak. A sajtóban, később az SZDP-be beépített személyeken keresztül támadást indítottak a párt „jobbszárnya" ellen. 1947 novemberében, majd december végén sikerült rávenni az SZDP Fővárosi Végrehajtó Bizottságát, hogy határozatban ítélje el pártja jobbszárnyát, és jelentsen be bizalmatlanságot néhány jobboldalinak minősített vezetővel szemben. A jobboldallal való leszámolás az 1948. február 18-i összvezetőségi ülésen következett be, ahol Marosán György, miután elítélte a párt jobboldali vezetőinek „egységbontó és munkásáruló politikáját", bejelentette, hogy Kéthly Anna, Szeder Ferenc, Szélig Imre, Bán Antal, Kisházi Ödön, Vas-Witteg Miklós, Millok Sándor, Zentai Vilmos, Révész András és mások „lemondanak" pártvezetőségi tagságukról.

1948 januárjától a Szociáldemokrata Párt tagsága kezdett tömegesen átlépni az MKP-ba, amelynek nyomán néhány hét alatt valóságos „földcsuszamlás" következett be az SZDP soraiban. Az MKP Politikai Bizottsága hamarosan tagfelvételi zárlatot rendelt el, majd arra késztette az SZDP 1948. március elején megválasztott új vezetőségét, hogy most már ő folytassa tovább a tisztogatási akciót, és szabadítsák meg „a pártot a jobboldali befolyás minden maradványától". Az SZDP új vezetősége további tízezreket

[8] Idézi Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944-1949.* 242.

zárt ki a pártból. Az egyesülési kongresszust 1948. június 12-14. között tartották meg. Az új párt, a Magyar Dolgozók Pártja elnöke Szakasits Árpád, főtitkára Rákosi Mátyás, főtitkárhelyettesei pedig Farkas Mihály, Kádár János és Marosán György lettek.

1948 nyarán, a két munkáspárt egyesülése után, amely valójában nem volt más, mint a Szociáldemokrata Párt baloldalának beolvasztása, az MDP vezetői már konkrét célként jelölték meg a többpártrendszer felszámolását. A pártok temetőjéül az újjáalakuló Függetlenségi Népfrontot jelölték ki. 1948 őszén, a Függetlenségi Népfront „egyetlen, osztatlan tömegszervezetté" alakítása jegyében, felgyorsították az NPP és az FKGP „belső tisztulási folyamatát": a jobboldaliság vádjával ezreket és tízezreket zárattak ki a két pártból.

Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén kijelentette, hogy az új Függetlenségi Népfront nem lesz tömegszervezet, azt főleg a célok azonossága tartja majd össze (természetesen azoké a céloké, amelyeket az MDP szab meg). Rákosi ezen az ülésen egyúttal nyíltan megmondta azt is: „Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni. Ez persze nem könnyű. Az ember csinál valamit, és annak az ellenkezőjét is csinálja." A Központi Vezetőség ülésén azonban Szakasits Árpád, a párt elnöke hangsúlyozta a legerőteljesebben a „régi formák és intézmények" megszüntetésének és „a szovjet példa követésének" fontosságát.[9] Döntöttek arról is, hogy a pártvezetés megerősítésére Farkas Mihály mellett Gerő Ernőt is főtitkárhelyettessé nevezik ki.

Rákosi 1949. január végén ismertette a párttagsággal és az országgal a kommunisták álláspontját az új államhatalomról és rendszerről. Rákosi szerint a rendszer már „funkciójára nézve proletárdiktatúra, szovjet forma nélkül", ami nem teljes, mert a munkásosztály - a többpártrendszer miatt - csak szövetségeseivel megosztva gyakorolja a hatalmat. Tehát ezért át kell térni a „teljes" proletárdiktatúrára, pontosabban a szovjet szisztémára, az egypártrendszerre.[10]

A szövetségesek likvidálását azonban gátolta, hogy a Demokrata Néppárt és a Keresztény Női Tábor is még formálisan jelen volt a politikai életben. E két párt sorsát lényegében a „Mindszenty-ügy kiélezdése" és a koncepciós Mindszenty-per pecsételte meg. Barankovics István, a DNP főtitkára 1949. február 2-án, a Mindszenty-per megkezdése előtti napon, családjával együtt az ország elhagyására kényszerült. Az országban maradt képviselők egy kis csoportját a rendszer arra kényszerítette, hogy a párt „politikai bizottsága" nevében mondja ki a DNP megszűnését. A Keresztény Női Tábor országgyűlési képviselői ellen pedig különböző vélt, illetve kitalált vádak alapján a belügyi szervek eljárást indítottak. A párt vezetője, Slachta Margit így kénytelen volt visszavonulni a politikai életből, majd hamarosan az Egyesült Államokba távozott.

1949. február 1-jén megalakult a Magyar Függetlenségi Népfront. Elnöke Rákosi Mátyás, alelnökei a társutas Dobi István és Erdei Ferenc, főtitkára Rajk László lett. Az MFNF jövőbeni szerepéről és tevékenységéről Rákosi az MDP KV márciusi ülésén azt mondta: „Ha az elvtársak azt hiszik, hogy ez a népfront hosszú életű, tartós politikai képződmény, akkor tévednek... Nekünk az a benyomásunk, hogy sok ebből a

[9] Uo.
[10] *Szabad Nép*, 1949. január 16.

népfrontpolitikából ki nem jön."[11] S valóban, a népfrontnak csak a választások előkészítésében és lebonyolításában jutott szerep.

A köztársasági elnök 1949. április 12-én feloszlatta az erősen megcsonkult Országgyűlést, és május 15-re kiírta a választásokat. A volt koalíciós partnereknek csak formális szerep jutott mind a felkészülésben, mind a választási kampányban. Az országgyűlési választások így az MDP „átütő" sikerét hozták, a megválasztott képviselők 71%-a az MDP tagja volt. Ezután szinte egyik napról a másikra megszűnt a népfrontbizottságok működése, s ezzel együtt a volt koalíciós és liberális ellenzéki pártok már egyébként is formális tevékenysége.

A kommunista hatalomátvétel után, a sztálini típusú politikai rendszer kiépítése során, az MDP vezetői személycseréket eszközöltek a közélet legmagasabb tisztségeiben. Így 1948. augusztus elején leváltották Tildy Zoltán köztársasági elnököt, december elején pedig Dinnyés Lajos miniszterelnöknek kellett lemondania. Szeptember 6-án az új belügyminiszter, Kádár János megszüntette az ÁVO elnevezést, s helyette a szervezet neve a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) lett, Péter Gáborral az élen. Közben lényegesen felemelték a hatóság létszámát is, fél év múlva 34 000 főre. 1948 őszétől Rákosi felügyelte a politikai nyomozó szervek ún. operatív munkáját, s ez döntő mértékben befolyásolta azok arculatát és tevékenységét. Fontos lépés volt Farkas Mihály hadügyminiszteri kinevezése is.

1948 szeptemberében Rákosi Mátyás elnökletével megalakult az Államvédelmi Bizottság, amely változó összetételben, de igen széles jogkörrel rendelkezett: nyomozást indított, őrizetbe vételeket foganatosíthatott stb., s mindezekről csak utólag informálta az MDP Titkárságát, illetve a párt Politikai Bizottságát. Az 1948 szeptemberét követő fél esztendőben tagfelülvizsgálat címén 300 000 fővel csökkentették az MDP tagjainak számát; ez már a bizalmatlanság és a túlhajtott éberség jegyében zajlott le. 1949-től szovjet tanácsadók közreműködésével koncepciós perek sorozata indult: a Mindszenty-per, a MAORT-per és a Rajk-per. A vétkes pártvezetők a törvénytelenségek elkövetése után hisztérikus hangulatot szítottak az országban. Rákosi Mátyás 1949. szeptember 30-án a nagy-budapesti pártaktíván kiadta a jelszót: „Fokozni kell az éberséget!" Majd felszólított minden pártszervezetet és párttagot, hogy „figyeljen fel a legkisebb ellenséges hangra vagy tettre; a hibák mögött keresse és találja meg az ellenség kezét".[12] Azt állította, hogy a Rajk-per bizonysága szerint az ellenség mindenekelőtt a kommunista pártba igyekszik befurakodni, itt akar fontos pozíciókat szerezni romboló munkájához. Ezért az ellenséget elsősorban a pártban kell keresni. Ezt követően állandósult a gyanúsítás, a mindenáron való ellenségkeresés a pártban és a társadalomban egyaránt.

1950 tavaszán a bizalmatlansági hullám elérte a párton belül a volt szociáldemokratákat is. 1950 áprilisában bebörtönözték Szakasits Árpádot, majd augusztusban Marosán Györgyöt és több más olyan politikust, akiknek kiemelkedő szerepük volt a két munkáspárt egyesítésében. A szociáldemokrata perekben 431 személy ellen indult eljárás, 276 főt internáltak, 154 személy ellen koncepciós ítéletet hoztak. Ezután rendezték meg az ún. tábornokpereket. A Sólyom-ügyben 48 főt tartóztattak le, 4 személyt internáltak. A 44 elítéltből 10 főt kivégeztek, 13-an életfogytiglani, a többiek 15 és 5 év közötti fegyházbüntetést kaptak. A katonai bíróságok 1949 és 1952 között összesen 24 409 személyt ítéltek el.

[11] MOL M-KS 276. f. 52/5. ő. e.

[12] Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* 476–478.

A római katolikus egyház elleni fellépések sorozata 1950. június 9-ről 10-re virradó éjjel folytatódott a déli határsávban élő szerzetesek deportálásával. 1950. augusztus 30-án aláírták az állam s a katolikus egyház közötti megállapodást. Ennek első pontjában a püspöki kar kinyilvánította, hogy „támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét", s egyúttal kötelezte magát, hogy minden egyházi személy ellen fellép, „aki vét a népköztársaság törvényes rendje és kormányának építőmunkája ellen".[13] A törvényes rend természetesen azonos volt az egész sztálinista berendezkedéssel. A kormány az egyezményben biztosította a hívők teljes vallásszabadságát, hat fiú- és két leánygimnázium, valamint a szerzetesrendek közül a bencés, a piarista és ferences rend működését.

A megtorlási hullám 1950-re elérte az ÁVH-t; Farkas Mihály tájékoztatta Rákosit, hogy az ellenség oda is behatolt. Így pattant ki a Szücs-ügy (Szücs Ernő Péter Gábor helyettese, az NKVD beépített embere volt), amelyben 40 személy ellen indult eljárás, akik közül 24-et internáltak. A perben két embert kivégeztek, egy személy életfogytiglani börtönt kapott, Szücsöt és testvérét pedig még a kihallgatások során agyonverték.

1950 novemberében megalakult a Honvédelmi Bizottság Rákosi, Gerő és Farkas Mihály részvételével. Ez a bizottság a párt Központi Vezetőségének tudta nélkül jött létre, és az következő két évben teljhatalommal és minden ellenőrzés nélkül döntött az ország sorsát érintő valamennyi politikai, gazdasági, katonai és más kérdésben.

1951 februárjában összehívták az MDP II. kongresszusát, amelyet áthatott az a meggyőződés, hogy az imperialista hatalmak a közeljövőben kirobbantják a világháborút. A kongresszuson szinte hisztérikusan hangsúlyozták az osztályharc állandó éleződésével kapcsolatos sztálini felfogást, s így a párt politikája tovább torzult.

A kongresszus után, 1951. május 22-én az MDP Központi Vezetősége elrendelte a pártvezetőségek újjáválasztását. Erre azért volt szükség, mert letartóztattak számos régi kommunistát, az illegális korszak harcosait. Áprilisban Zöld Sándor belügyminiszter letartóztatása előtt végzett családjával, és öngyilkos lett. Májusban koholt vádak alapján eljárást indítottak Kádár János főtitkárhelyettes, Kállai Gyula külügyminiszter, valamint mások ellen, és bebörtönözték őket. Az 1951. október–novemberi választások során leváltották a pártvezetőségek tagjainak 46,4%-át, és ezzel a régi párttagok zömmel háttérbe szorultak.

1951 májusában „az államnak a felekezettel kapcsolatos igazgatási teendőinek ellátására" felállították az Állami Egyházügyi Hivatalt, amely közvetlenül a Minisztertanács alá tartozott. A „klerikális reakció" elleni küzdelem fokozása jegyében 1951 júniusában letartóztatták Grősz József kalocsai érseket, az állam és a katolikus egyház közötti megállapodás létrehozásában közreműködő egyházi küldöttség vezetőjét. Az ügyet a csak ezzel foglalkozó titkársági ülésen Révai József készítette elő. Az illetéke-

[13] Az egyezmény szövegét közli Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek feloszlatása Magyarországon. Dokumentumok.* Vigilia Kiadó, Budapest, 1990. 317.

sek számára kiadott instrukciója szerint: „A pernek bizonyítania kell, hogy a vádlott püspökök a régi rend visszaállítását akarják..., hogy a legfontosabb szerzetesrendek illegalitásba vonultak, szervezett államellenes működést fejtettek ki a reakciós püspökök tudtával és segítségével."[14] A kalocsai érsek jogtalan letartóztatása és elítélése tovább mérgezte az állam és az egyház amúgy sem békés viszonyát. Ezen az sem változtatott érdemlegesen, hogy 1951 júliusában a katolikus püspöki kar – a Grősz-per elrettentő hatására – letette az esküt a Magyar Népköztársaság Alkotmányára.

1951. május–július folyamán a belügyi szervek 12 704 személyt telepítettek ki a fővárosból (1200–1400 család a kitelepítéstől félve önként távozott), és még ennél is többet a vidéki városokból. A hivatalos jelentések szerint az érintettek a volt uralkodó körök tagjai (földbirtokosok, gyárosok, miniszterek, államtitkárok, tábornokok stb.) és családtagjaik voltak. Ez csak részben felelt meg a valóságnak, hiszen a kitelepítettek között szép számmal voltak értelmiségiek, tisztviselők, alkalmazottak és más dolgozó emberek is. Ennek az akciónak az volt a tulajdonképpeni célja, hogy igazolja a közvélemény előtt: a hatalom az „úri ellenségeivel" szemben is a kemény kéz politikáját folytatja. Másfelől pedig a szociális feszültség egyik forrását jelentő lakásgondokon kívánt látványosan enyhíteni. De rövid időn belül kiderült, hogy ez utóbbi elképzelést sem lehet realizálni, mert a fővárosban megüresedett 5292 lakásnak ugyanis csak mintegy a felét lehetett másnak kiutalni. A kitelepítési akcióval tehát a kormányzat lényegében egyetlen eredményt ért el: a törvénysértések számát gyarapította.

A szociáldemokraták elleni támadás azzal kapott új lökést, hogy az MDP Központi Vezetőségének 1952 júliusi ülésén meghirdették a „szociáldemokratizmus" elleni kérlelhetetlen harcot is. Többek között ekkor börtönözték be Kisházi Ödönt, a Szakszervezeti Tanács régebbi elnökét, és váltották le Rónai Sándort az Elnöki Tanács éléről. De rajtuk kívül sok egyszerű párttagot is internáltak, illetőleg bíróság elé állítottak koholt vádak alapján. Kéthly Anna szerint ebben az időszakban 5000 szociáldemokrata ült börtönben, és több mint 10 000 volt internálótáborban.

A terror általánossá vált. Senki sem tudhatta, nem kerül-e rá a sor, hiszen elegendő volt egy haragosának a névtelen feljelentése ahhoz, hogy valaki az ÁVH-ra kerüljön, ahol hamarosan „beismerő vallomást" csikartak ki belőle. Mivel a börtönök megteltek, a szovjet Gulag mintájára munkatáborokat állítottak fel, ahol a foglyokat embertelen körülmények között tartották és dolgoztatták. Ilyen tábort építettek Kistarcsán, Recsken, Kazincbarcikán, Oroszlányban és másutt; összesen 100 internáló- és munkatábor működött, a fogva tartott személyek száma 45 000-re volt tehető.

1950-től az ÁVH hatáskörébe került a katonai elhárítás és a határőrség is, sőt felállították a nyilvántartási osztályokat, ahol a régi „reakciósokat" és az új „potenciális" ellenfeleket tartották nyilván, mintegy másfél-két millió személyt. Ezt a munkát több mint 40 000 „informátor", azaz besúgó segítette. A rendőrállam működését bizonyítja, hogy 1951 és 1953. május 1. között 650 000 személy ellen indított eljárást, és 387 000 főt marasztaltak el.[15]

[14] A titkársági ülés jegyzőkönyvét közli Ólmosi Zoltán: Proletárdiktatúra és egyház, 1951. *História*, 1991/5-6. 23-27.

[15] *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956.* 193.

Az MDP 1952 márciusában ünnepelte Rákosi 60. születésnapját. Az operaházi díszünnepség március 8-án az ízléstelenség és a szolgalelkűség tobzódása volt. „Széttéphetetlen egységbe kovácsolt bennünket a hű szeretet a legelső magyar ember, Rákosi Mátyás iránt" – köszöntötte Dobi István az ünnepeltet. „Tiszteljük, becsüljük, szeretjük Rákosi elvtársat, mert... Rákosi és a párt – egy! Rákosi és a magyar munkásosztály – egy! Rákosi és a magyar nép – egy!" – hangoztatta az ünnepi szónok, Gerő. Válaszában Rákosi a szerencsének tulajdonította, hogy közvetlen tanítványa lehetett a korszak „két legzseniálisabb tanítójának", Leninnek és Sztálinnak.[16] Majd ünnepi műsor következett, a kultúrműsor élén az ÁVH énekkara szerepelt. A magyar írók és tudósok külön-külön ünnepi kötetekkel köszöntötték Rákosit. Méray Tibor, akkor a *Szabad Nép* Koreába kiküldött munkatársa, külön levélben köszöntötte őt: „Drága Rákosi Elvtárs! Hatvanadik születésnapja alkalmából erőt, egészséget kívánok Önnek. Vezesse erős keze Pártunkat új és új győzelmekre a szocializmus és kommunizmus felé... Tízezer évig éljen Rákosi elvtárs!"[17]

1952 augusztusában Rákosi Mátyás elérkezettnek látta az időt arra, hogy pártfőtitkári tisztségének megtartásával miniszterelnök is legyen. Közvetlen elődje, Dobi István az Elnöki Tanács élére került. Rákosi, kormánya megalakítása során, miniszterelnök-helyettesnek tette meg Nagy Imrét, akit 1949 óta háttérbe szorított. Ezzel az aktussal befejeződött a hatalom teljes kisajátítása Rákosi részéről. Most már egyszerre töltötte be a pártfőtitkári, a miniszterelnöki tisztet, s ezzel együtt a Honvédelmi Bizottság elnöke és az ÁVH legfőbb irányítója is volt. 1953 elején viszont eltávolította a legfőbb „terhelő tanút", Péter Gábort, akit börtönbe záratott.

A Rákosi-féle rendőrállam a lakosság tudatának formálása, illetve „átnevelése" jegyében eltörölte a hagyományos egyházi és nemzeti ünnepeket, március 15-ét, karácsony másnapját, húsvét és pünkösd hétfőjét, augusztus 20-át. Szent István ünnepét az alkotmány ünnepévé fokozta le. Ezzel együtt viszont új ünnepeket iktatott törvénybe, s így a naptárba: április 4-ét, a felszabadulás ünnepét; november 7-ét, a nagy októberi szocialista forradalom ünnepét; valamint május elsejét. Rákosiék a szovjet mintát másolva nem tartottak igényt a nemzeti szuverenitásra, sőt még a nemzeti érzést is ki akarták iktatni a magyar társadalom tudatából. Ily módon próbálták például Illyés Gyulát és Kodály Zoltánt rávenni a Himnusz szövegének, illetve zenéjének az átírására, átdolgozására. Ők azonban nem vállalták ezt a megalázó feladatot.

1953 nyarán, Sztálin halála után az SZKP elnöksége egy általa meghatározott összetételű magyar küldöttséget rendelt Moszkvába, ún. pártközi tárgyalásra. A megbeszélések után írásba foglalták a „júniusi határozat"-ot. Rákosit megalázó körülmények között elmozdították miniszterelnöki székéből, s a helyére Nagy Imrét emelték. Rákosi főtitkárból a párt első titkára lett. Innen vívott szívós küzdelmet az „új szakasz" politikája és személy szerint Nagy Imre ellen, mindenekelőtt a határozat következetes végrehajtásának megakadályozásával. Rendszeresen heteket töltött Moszkvában, ahol Nagy Imre lejáratásán fáradozott, itthon pedig késleltette a koncepciós perek felülvizsgálatát. Sőt, egyévi fogva tartás után, 1954 januárjában – mint fő felelőst – életfogytiglani börtönre ítéltette Péter Gábort, az ÁVH vezetőjét.

[16] *Szabad Nép*, 1952. március 9.

[17] Uo.

Rákosinak sikerült elérnie, hogy az MDP Központi Vezetőségének 1955. március 2-4. ülése határozatban ítélje el a miniszterelnök „jobboldali elhajló" politikáját. Majd áprilisban eltávolíttatta Nagy Imrét a Politikai Bizottságból, 18-án leváltatta kormányelnöki posztjáról, december 3-án pedig kizárták a pártból is. Korábbi teljhatalmát azonban már nem sikerült visszaszereznie. 1956 tavaszán az SZKP XX. kongresszusa és a nemzetközi helyzet alakulása már nem tette lehetővé számára, hogy esetleg a kemény kéz politikájához nyúljon, ezért időhúzásra igyekezett berendezkedni. Csakhogy 1956 májusától már Rákosi közvetlen környezetében is elhangzottak kritikus hangok személyéről és tevékenységéről. „Rákosi - mondta Hegedüs András miniszterelnök Jurij Andropov nagykövetnek május 4-én - az utóbbi időben keveset foglalkozik a jelentős politikai és népgazdasági problémákkal, időnként pedig nem fordít kellő figyelmet a párt előtt álló halaszthatatlan feladatokra."[18] Gerő Ernő is arról informálta Andropovot, hogy előadódhat olyan helyzet, amikor Rákosit már lehetetlen lesz megmenteni. Kovács István pedig azt jelentette a nagykövetnek, hogy Rákosi rendszeresen megsérti a kollektív vezetés elvét a Politikai Bizottság munkájában, s „a vezetés megjavítására irányuló helyes kezdeményezések sorra megtörnek Rákosi elvtárs konzervativizmusán."[19] Rákosi így nem utolsósorban a Politikai Bizottság nyomására mondta el önkritikus beszédét a május 18-i budapesti pártaktíván, s ismerte el a nagy nyilvánosság előtt saját felelősségét a személyi kultuszért éppen úgy, mint a „szocialista törvényesség" megsértéséért.

Mindez azonban nem volt elég Rákosi Mátyás elmozdításához, sőt június elején a helyzet az ő javára változott. A június 7. és 14. között Magyarországon tartózkodó M. A. Szuszlov az SZKP Elnökségének teljes bizalmáról biztosította Rákosit, és ezt látszott igazolni a hónap végi moszkvai kommunista csúcstalálkozó is. Ez utóbbin Hegedüs András, Gerő Ernő és Berei Andor is részt vett Rákosi Mátyással együtt.

Moszkvában akkor elsősorban a gazdasági együttműködés kérdéseiről tárgyaltak napirenden. A befejezést követő napon (június 24-én, már a jugoszláv és kínai vezetők részvétele nélkül) még egy beszélgetés zajlott le, amelyen megvitatták J. B. Tito moszkvai látogatásának eredményeit, valamint a kelet-európai országok belpolitikai helyzetét. N. Sz. Hruscsov itt arra szólította fel a „szocialista tábor" vezetőit, hogy keményebb kézzel fojtsák el a XX. kongresszus után feléledt ellenzéki hangulatokat: „Azt sem kell elfelejteni, hogy az ellenséggel szemben élni kell a hatalommal - mondotta. - A hatalommal nem szabad visszaélni, mint Sztálin tette, de élni kell vele. Az ellenséges törekvésekkel szemben fel kell használni az államvédelmet, a bíróságot, az elnyomás szerveit."[20] Rákosi önbizalma erősödött.

Gerő Ernő viszont július elején Andropovnak kijelentette, hogy Szuszlov látogatása és a moszkvai csúcstalálkozó óta a helyzet jelentősen megváltozott, „nagyon is komoly", s ezért kérdés, indokolt-e a szovjet vezetés mindenáron való ragaszkodása

[18] *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953-1956.* 280.

[19] Uo.

[20] A moszkvai tanácskozásról részletesebben lásd *Magyar-jugoszláv kapcsolatok, 1956. Dokumentumok.* Az iratokat gyűjtötte, válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Kiss József-Ripp Zoltán-Vida István. Budapest, 1995. 11-16., 77-85.; Feitl István: *A bukott Rákosi.* Politikatörténeti Alapítvány kiadása, 1993. 5-15.

Rákosihoz. Mikojannak hivatalosan Kádárt ajánlotta, miközben lelke mélyén saját jelöléséért szurkolt.[21] Kovács István is folytatta korábbi áskálódását Rákosi felmentése „érdekében", sőt még azt is felajánlotta, hogy ő „a párt érdekében hajlandó túltenni magát a formális mozzanatokon".[22] Mikojan Moszkvában valószínűleg megkapta a felhatalmazást arra, hogy a helyszínen tapasztaltak alapján maga döntse el, célszerű-e továbbra is támogatni Rákosit, vagy a szovjet érdekek azt követelik, hogy távozzék posztjáról.

Mikojan aktívan részt vett az MDP KV nagy várakozással teli ülésének előkészítésében. „Hogy a KV-ülésen ne érjék őket meglepetések - jelentette Moszkvába -, azt tanácsoltam, hogy a Politikai Bizottság tagjai még aznap este (július 17-én - *I. L.*) nem hivatalosan találkozzanak és beszéljenek a legbefolyásosabb tagokkal." A találkozó létrejött, mintegy 30 résztvevővel. „A felszólalók többsége kijelentette, hogy egyetért Gerő jelölésével, de fenntartásokat fűztek hozzá főképp Gerő jellembeli tulajdonságaival és munkamódszerével kapcsolatban - folytatódik Mikojan korabeli jelentése - ... Többségük hangoztatta, hogy Gerő elvtárs igen durván bánik az emberekkel, goromba, nem tűri a kritikát, nem fogadja meg az elvtársak tanácsait, türelmetlen, nem toleráns azokkal az elvtársakkal szemben, akikkel nem ért egyet; egyikük még azt is mondta, hogy Gerő nem szereti a népet, márpedig szeretnie kellene."[23]

Az MDP KV 1956. július 18-21-i ülésén - Anasztasz Mikojan ösztönző jelenlétében - felmentették Rákosit első titkári és politikai bizottsági tagsága alól. De azért tagja maradt a Központi Vezetőségnek, az Elnöki Tanácsnak és az Országgyűlésnek. Az első titkár Gerő Ernő lett. Gerő személye maximálisan biztosította a Rákosi-féle irányvonal kontinuitását. Moszkvának nem kellett nyugtalankodnia, hogy a magyar párt „vonala" túlságosan erősen megváltozik. „Még az ellenzéki szónokok is elvszerűen, az egység szellemében, a KV egésze és vezetése iránti bizalom szellemében szólaltak fel, nagyobb mértékben, mint az ülés előtti napon... Az ülésen senki mást nem léptettek fel jelöltül. Egyhangúlag őt választották meg... Mindent egybevetve, az elvtársak elégedettek az ülés menetével, és most bíznak erejükben" - összegezte tapasztalatait Mikojan.[24]

Rákosi és felesége az ülést követő napon elhagyta az országot, és a Moszkva melletti jól ismert kormányüdülőben, Bervihában rendezkedett be. A magyar történelem egyik leggyűlöletesebb politikusa megbukott.

Jellemző módon a Moszkvában tartózkodó Rákosi Mátyás már 1956. október 23-án a szovjet csapatok közbelépését javasolta Hruscsovnak, majd később a Moszkvába menekült volt vezetőtársaival (Gerő, Hegedüs, Révai, Piros László stb.) együtt részt vett a szovjet rendcsinálási tervek előkészítésében. Szeretett volna hazajönni, de ez már nem adatott meg neki - élete hátralévő részét a Szovjetunióban kellett eltöltenie. Kádár János hatalomra juttatása után a szovjet vezetők is egyre inkább mellőzték. 1957-ben a Fekete-tenger melletti Krasznodarba telepítették, ahol elkezdte írni emlék-

[21] *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP levéltárából.* Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Vjacseszlav Szereda-Alekszandr Sztikalin. Móra Ferenc Kiadó, 1993. 55.

[22] Uo. 32.

[23] Uo. 59-65.

[24] Uo. 65.

iratait. Amikor 1962 augusztusában az MSZMP őt, Gerőt és még 17 társukat kizárta a pártból (országgyűlési mandátumától még 1957 májusában megfosztották), a szovjetek még messzebbre vitték, a meglehetősen mostoha, szélsőséges időjárású, kulturálatlan Tokmak nevű kirgiz kisvárosba, ahol teljes elszigeteltségbe került.

Tokmaki száműzetéséből 1967 őszén engedték vissza Gorkijba, ahol egy külföldiek számára épülő zárt városrészbe költöztették, meglehetősen jó körülmények közé. Ezután többször is szóba került a hazatelepülése ügye, sőt az MSZMP illetékes szervei 1970 májusában jóváhagyták az erre vonatkozó részletes tervet is. Már csak egy nyilatkozat hiányzott Rákositól, amelyben kötelezte volna magát, hogy előzetes bejelentést tesz minden külföldi állampolgárral, illetve újságíróval való kapcsolatteremtési szándékáról, nyilvános rendezvényeken való részvételéről, a lakásán nem tart összejöveteleket, politikai kapcsolatokat nem létesít, és általában kerüli a feltűnésre alkalmat adó helyeket. Az aláírásért hozzá kiutazó MSZMP-képviselőknek Rákosi a következőket mondta: „Nem vállalom, nem írom alá. Sajnálom, hogy idefáradtak."[25] Majd köszönés nélkül távozott. Rákosi Mátyás 1971. február 5-én, 79. életévében, Gorkij városában magára hagyottan elhunyt. Hamvait február 16-án a családtagok – köztük jakut származású felesége – a legnagyobb diszkréció mellett, rendőri biztosítással a Farkasréti temetőben helyezték el. Az egykor ünnepelt vezér ravatalánál csak testvére, Bíró Ferenc mondott gyászbeszédet.

[25] Feitl István: *A bukott Rákosi.* 81.

SLACHTA MARGIT
1884–1974

„Slachta Margitban teljesen tökéletesen eggyé lett a vallásos és közéleti ember. Szétválaszthatatlan vegyület ez. Közéleti megnyilatkozásában a tízparancsolattal érvel, viszont ha lelki tanítást ad a testvéreknek, akkor a hazai vagy nemzetközi politikából, vagy a természettudományokból veszi a hasonlatát."[1] Ő volt a hazai keresztény feminizmus úttörője és a magyar parlamentarizmus történetének első nőképviselője.

Slachta Margit a „boldog békeidőkben", 1884. szeptember 18-án született Kassán, jómódú középosztálybeli családban. Hatan voltak testvérek, valamennyien leányok; Margit második volt a sorban. Atyja a Kassai Takarékpénztár igazgatója, majd rövid ideig vezérigazgatója; a takarékpénztárt majdnem csődbe vitte, így a család anyagi helyzete megrendült. 1908-ban feleségével és három gyermekével kivándorolt Amerikába. Margit és a többiek itthon maradtak. A későbbi politikusasszony Kassán elvégezte a felsőbb leányiskolát, majd tanítói képesítést szerzett és Kalocsára került, ahol a Miasszonyunk Nővérek tanárképzőjében tanult tovább, és német–francia–történelem szakos polgári iskolai tanári diplomát kapott. Rövid ideig a győri orsolyiták polgári iskolájában tanított, majd 1907 őszétől a budapesti Csalogány utcai állami tanítóképzőben lett nevelőtanár.

Még a tanítóképzőbe járt, amikor meghallgatta Farkas Edith előadását a patronázsról, a munkásnők védelméről. A karizmatikus egyéniség és nagyszerű előadó igen nagy hatást tett rá, felkeltette érdeklődését a gyakorlati szociális munka iránt. Rövidesen megismerkedett Korányi Saroltával, a magyar nőnevelés kiemelkedő személyiségével. „E két nő tevékenysége és szellemisége eltérítették eredeti hivatásától: bekapcsolódott a patronázsmunkába, majd megvált a tanítástól, hogy minden erejét a szociális munkának szentelhesse. 1908. november 19-én elsőként lépett be a Farkas Edith által alapított Szociális Missziótársulatba, amelynek pártfogója Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök volt."[2]

Slachta Margit élete a Szociális Missziótársulattól haladt a politika felé. A társulat célja a nyomor enyhítése, a szakszerű szociális gondozás, a rászoruló nők patronálása. Slachta számos előadást tartott, hosszabb előadókörutakon vett részt, ahol a munkásnők helyzetéről, a magyar katolikus női összefogás szükségességéről beszélt,

[1] Mona Ilona: *Slachta Margit.* Corvinus Kiadó, 1997. 207.

[2] Balogh Margit: Slachta Margit, a „keresztény feminista". In: *Asszonysorsok a 20. században.* Szerk.: Balogh Margit és S. Nagy Katalin. Budapest, 2000. 230.

adományokat gyűjtött, és főként Erdélyben szervezte a társulat helyi csoportjait. Közben szerkesztette és javarészt írta a *Keresztény Nő* (1918 márciusától *Magyar Nő*) című lapot, amelyben követelte a nők érdekképviseletét és politikai jogait, így az általános, egyenlő és titkos választójogot. Ez utóbbi megegyezett a szociáldemokraták korabeli törekvéseivel és követeléseivel. Hirdette és népszerűsítette a keresztény feminizmust, amelynek családközpontúnak kell lenni: a nők lássák el családi kötelezettségeiket, de kapjanak jogokat is. Tanulhassanak a nők is, és helyezkedjenek el női mivoltuknak megfelelő pályán. Slachta túlhaladottnak tartotta a karitászt, az örökös jótékonykodást: szerinte a nyomor okait kell megszüntetni, mégpedig azzal, hogy a nőknek is politikai-közéleti szerepet kell vállalniuk.

1918 elején Slachta Margit belépett a Keresztényszociális Néppártba, majd november végétől a párt „női tagozatának", az általa alapított Keresztény Női Tábornak lett a vezetője. A párt programja szerint a nők országos és várospolitikai tevékenységét keresztény, nemzeti, legitimista és szociális alapon kell megszervezni. 1919. március végén beadvánnyal fordult Garbai Sándorhoz, a tanácskormány elnökéhez, s arra kérte, hogy „bocsásson Országos Szervezetünknek rendelkezésére főleg a székesfővárosban és határában olyan üresen álló telkeket és meg nem művelt területeket (Vérmező, a Németvölgyi út mente, díszparkok, Város- és Népliget egyes részei stb.), melyeken haladéktalanul konyhakertészetet és baromfitenyésztést kezdhetünk, ami a fővárosnak esetleges körülzárása vagy ostromállapotba való jutása esetén a végzetessé váló élelmezési nehézségek közt fontos tényező lehetne."[3] Áprilisban pedig megszervezte a XL számú termelőszövetkezetet. Itt zöldségféléket termeltek, elsősorban saját konyhájuk és gondozottaik ellátására.

Slachta az 1920. március 25-i nemzetgyűlési választásokon a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja jelöltjeként fölényesen maga mögé utasította vetélytársait, és Magyarország első női képviselőjeként bekerült a Nemzetgyűlésbe. Parlamenti szűzbeszédét 1920. április 23-án tartotta. Beszélt a gyermekhalandóságról, az anyavédelemről, a nővédelmi mozgalom támogatásáról, végül határozati javaslatot terjesztett elő: a Ház utasítsa a kormányt, hogy sürgősen módosítsa az ipari munkásnőkre vonatkozó törvényeket úgy, hogy megfelelő számú női iparfelügyelőt állítanak be, az anyaság védelmét a betegsegélyezés keretében az eddiginél jobban biztosítják, és minden ipari munkásnak évente kéthetes fizetéses szabadságot adnak. Dolgozzanak ki sürgősen törvényjavaslatot a dajkaság eltörlésére, illetőleg a tejtestvériség kötelezővé tételére; a keresztény erkölcstannak megfelelően vegyék radikális revízió alá az összes erkölcsrendészeti törvényt és intézkedést, s végül dolgozzanak ki törvényjavaslatot az iskolareformra, „melynél a vezető szempontok: először a gyermek egészségének megvédése, másodszor a gazdasági érdekek szolgálata (munkaiskolák), és csak harmadsorban az elméleti tudás és klasszikus műveltség."[4] A kétéves nemzetgyűlési ciklus alatt Slachta 28 nagyobb beszédet mondott, lényegében minden fontosabb kérdéshez hozzászólt. Tiltakozott a női választójog megnyirbálása ellen, helyeselte a Nagyatádi-féle földreformot, és támogatott mindenféle szociálpolitikai kezdeményezést. Bár soha nem volt antiszemita, a keresztény középosztály védelme érdekében mégis megszavazta a *numerus clausust*. Ugyanakkor elkötelezett legitimista volt, ellenezte a trónfosztást, és a megkoronázott IV. Károlyt ismerte el törvényes államfőnek.

„Főként 1945 után Slachta Margitot azzal akarták dezavuálni, hogy állandóan felemlegették a botbüntetéssel kapcsolatos ekkori állásfoglalását. Itt azonban egy rosszindulatú csúsztatás történt – írja egy róla szóló életrajzi esszé szerzője. – A Nemzetgyűlés 1920-ban tárgyalt az árdrágító visszaélésekről (lánckereskedelem) és az élelmiszerhamisításról törvényjavaslatot, amely ezeket a cselekményeket akár botbüntetéssel is sújthatta. Slachta felszólalásában támogatta a javaslatot, és kiegészítést is tett: a botbüntetés lehetőségét terjesszék ki a nőkre is (így értelmezte a női egyenjogúságot). Az így megszületett 1920: XV. tc.-t Slachta megszavazta. Néhány hónap múlva, augusztusban terjesztette be a kormány az ún. bottörvény-javaslatot (a vagyon, az erkölcsiség és személyiség hatályosabb védelméről), amely szintén élni kívánt a bot elrettentő erejével. Az 1920: XVI. tc. hatálya egy évre szólt. Slachta azonban ennek sem a tárgyalásában, sem a szavazáson nem vett részt, mert szabadságon volt."[5]

1922. február 16-án lejárt a Nemzetgyűlés mandátuma, s ezzel Slachta Margit képviselői pályafutása is hosszabb időre megszakadt. Bár a Keresztény Női Tábor kérte a püspöki kart, hogy ismét indulhasson a választásokon, ezt főnöknője, Farkas Edith megtiltotta. Kettőjük vitája a politikai szereplés lehetőségéről, vállalható mélységéről odáig fajult, hogy 1923. május 5-én Slachtát több társával együtt elküldték a Szociális Missziótársulatból. Néhány nap múlva, május 12-én Slachta Margit megalapította a Szociális Testvérek Társaságát, amelynek egészen 1963-ig ő lett a választott főnöknője. Működésükhöz a szükséges anyagiakat itthoni és külföldi munkavállalással teremtették elő (Svájc, Franciaország, Amerikai Egyesült Államok). A Társaság anyaháza Budapesten, a Thököly út 69.-ben volt.

Slachta Margit a Keresztény Női Tábor tagjainak az évente január 6-án tartott évnyitón adta meg a világnézeti tájékoztatást, sőt a jövőre nézve ennél több útmutatással is szolgált. A második világháború küszöbén, 1939. január 6-án egyik későbbi munkatársa szerint beszédének a lényege a következő volt: „Ma Berlin a központja a parancsuralmi és antiszemita szellemnek, ami elárasztja Európát. Könnyű felgyújtani azt a világot, ahol éheznek, és ahol meg van rendülve az erkölcsi alap. Hitler Ukrajna felé tekint, de elfelejti, hogy ahová egy sín megy, onnan parallel jön vissza a másik. Most hazánkat fenyegeti a hitlerizmus. A miniszterelnök úgy tesz, mint a gátőr, aki hogy mentse a gátat, kinyitja a zsilipet ... tehát készül egy ún. zsidótörvény. Ezzel kapcsolatban a Tábor a következőket jelenti ki: »Mivel keresztény alapokon áll, nem teheti magáévá a zsidótörvényt, viszont javasolja a következőket, hogy kevéssé sértsék meg a keresztény jogrendet: 1. Nem köthető dátumhoz, kit tekint a törvény keresztténynek. 2. Nem bocsátható el zsidó vallású magyar honpolgár, hogy helyette egy idegen állampolgárt (németet) alkalmazzanak.«"[6]

[3] A beadványt teljes terjedelemben közli Mona Ilona: *Slachta Margit.* 53–54.
[4] Uo. 140.

[5] Gergely Jenő: Slachta Margit (1884–1974). In: Gergely Jenő–Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc: *Századformáló magyarok. Arcképek a XX. századból.* Gesta Könyvkiadó, Budapest, 2002. 306.
[6] Mona Ilona: *Slachta Margit.* 140.

A Szociális Testvérek Társasága s különösen vezetőjük, Slachta Margit kiemelkedően fontos szerepet játszott az 1940-es évek első felében a nácizmus és a nyilasok elleni harcban, az üldözöttek mentésében. Társelnöke volt a zsidómentést és -védelmet szervező Magyar Szent Kereszt Egyesületnek. Elhatárolta magát a zsidótörvényektől, és számtalan petíciót, feliratot, beadványt készített s terjesztett fel a hatóságoknak. 1940 novemberében a Keresztény Női Tábor nevében beadványt írt a munkaszolgálatosok érdekében. 1941 telén tiltakozott a kőrösmezei deportálás ellen. 1942-től az egész országban ún. világnézeti kurzusokat szervezett, hogy a keresztény értékrend közvetítésével ellensúlyozza a hitleri propagandát. A háborús körülmények között megjárta Pozsonyt és Rómát. Információi nyomán XII. Pius pápa utasította a szlovákiai püspököket, hogy tiltakozzanak Tiso államfőnél a deportálások ellen, így a szlovákiai zsidóság egy része megmenekült az elhurcolástól. Slachta irányításával a Társaság mintegy ezer zsidót mentett meg. Közülük sokan a Thököly úti rendházban találtak menedéket, így Heltai Jenő, Radnóti Miklósné, Rusznyák István (az MTA későbbi elnöke), vagy pl. Márkus Emília színésznő, Vágvölgyi Tibor szociáldemokrata politikus, Vilt Tibor szobrász és mások. Az embertelenség, a nyilas terror áldozatául esett munkatársa, Salkaházi Sára szociális testvér, akit a nyilasok az általa bújtatott négy zsidó személlyel és egy katolikus hitoktatónővel együtt 1944. december 27-én a Dunába lőttek.

Slachta Margit 1945 tavaszán tért vissza a politikai életbe. Előbb a Keresztény Demokrata Néppártban tevékenykedett, majd miután a Keresztény Női Tábor önálló pártként nem kapott „hivatalos belépőt" a politikába, az 1945. október 7-i budapesti törvényhatósági választásokon a Független Kisgazdapártot támogatta. A Tábor képviselői (Slachta Margit, Palágyi Natália, Krén Margit és Pusztaszeri Erzsébet) kisgazdapárti listán kerültek be a fővárosi törvényhatóságba. A budapesti választások után egy héttel a párt vezetője, Slachta Margit Mindszenty József hercegprímás tudomására hozta, hogy a november 4-i nemzetgyűlési választásokon a KNT már nem az FKGP-t, hanem a Polgári Demokrata Pártot támogatja.[7] Választási célkitűzéseiket tömören a következő pontokban fogalmazták meg: „1. Istenatyánk uralmának visszaállítása. 2. Az Úristen uralmával az emberi természetjogok elismerése. Jogelviség, jogbiztonság, jogrend. 3. Az emberben a földi mellett az örök értékek védelme. 4. Az egyház és az állam együttműködésének biztosítása. 5. Az összes társadalmi osztályok érdekeinek érvényesülése. 6. A nő lelkületének a közéletre való hatása. 7. A női becsületnek, a családi életnek és ezekben a nemzet egységének és erkölcsiségének védelme. 8. Kis nemzetek öncélú rendeltetésének elismertetése. 9. A rend békéje és a béke rendje."[8] Slachta Margit a PDP listáján lett 1945 őszén képviselő.

Parlamenti felszólalásai – amelyeket a közbeszólók, nagyrészt a két munkáspárt képviselői igyekeztek megzavarni – jórészt a jogrendről, a jogelvűségről, a jogbiztonságról szóltak. Ezeket csak a Szent István-i államrend keretében látta érvényesíthetőnek. Ahogy korábban, 1945 után is legitimista maradt, s Mindszentyvel egyetértve ellenezte a köztársaság 1946. február 1-jei kikiáltását. A törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában során egyedül vállalkozott arra, hogy nyíltan védelmezze a királyságot. Sőt,

[7] Részletesen lásd Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949.* 62–76.

[8] Uo. 78.

nemcsak a királyság intézményét, hanem a Habsburg-házat is. Külön felhívta a figyelmet Mária Terézia és II. József érdemeire, majd követelte, hogy a törvényben a Szent Koronáról is intézkedjenek. Sajátos módon foglalt állást ezután a királyság és a köztársaság közti különbségről. „Mindig csak azt beszéljük és azt halljuk, hogy mi rossz a királyságban – mondotta. – Úgy állítjuk be, mintha a köztársasági formában nem történhetnék semmi visszaélés. Csodálatos logikátlanság ez, hiszen mert Európának nagy szerencsétlenségét a legmodernebb vonalvezetés okozta, ami nem a királyságok idején történt, hanem köztársasági keretek között." Indítványozta, hogy halasszák el a törvényjavaslat tárgyalását, végül kijelentette, hogy a törvényjavaslatot a maga részéről nem fogadja el.[9] Elutasította a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946: VII. tc.-t is, amelyet Sulyok Dezső után szabadon csak hóhértörvényként emlegettek. A törvénnyel ugyanis – és ezt jól érzékelte Slachta Margit – a kommunisták olyan „eszköz" birtokába jutottak, amely valóban hatásosan mozdította elő érdekeik védelmét minden polgári kísérlettel szemben. 1946-ban sürgette a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását az Apostoli Szentszékkel. A határokon kívül rekedt magyarság és a kisnemzetek jogaiért is többször felszólalt. 1946 nyarán súlyos kritikával illette a Nagy Ferenc-kormányt, mert véleménye szerint a magyar békedelegáció felkészületlenül ment el a béketárgyalásokra. Egyúttal bejelentette azt is: a Keresztény Női Tábor memorandumot juttatott el az ENSZ-hez, hogy a béketárgyalást a San Franciscó-i Chartában[10] kifejtett elvek szerint folytassák.

1947 tavaszán a kormányzat szorgalmazta a fakultatív vallásoktatás bevezetését az iskolákban. Slachta Margit áprilisban a parlamentben nagy beszédben védelmezte a vallásos nevelést, s elutasította a fakultációt. Országos tiltakozás indult meg a történelmi egyházak részéről is, s így a fakultatív vallásoktatás ügye május végén, június elején, még mielőtt döntés született volna róla, lekerült a politikai élet napirendjéről. Ebben a kérdésben Rákosiék és szövetségeseik vereséget szenvedtek az egyházakkal szemben. A Nemzetgyűlés 1947. július végén vitatta meg és fogadta el az országgyűlési választásokról szóló törvényjavaslatot. A beterjesztett javaslat az 1945: VIII. tc.-hez képest számottevően szűkítette a választók és részében a választhatók körét is. „Jogellenes, antidemokratikus, szeszélyes... körülbástyázza az állítólagos hatalmon lévőket azzal, hogy egész sor kategóriát zár ki a választójogból – hangsúlyozta Slachta a vitában. – A törvény 6. paragrafusa ellene mond annak, hogy azok, akik a törvényt hozzák, hisznek abban, hogy az ország közvéleménye akarja ezt. ... Máskülönben nem kellene annyi szavazót kizárni ... mégsem jó az egész nagyvilág előtt kikiáltani saját gyengeségünket."[11]

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon – azzal a nem is nagyon leplezett humanista taktikai céllal, hogy széttördelje a koalíció majdani ellenzékét – a Keresztény Női Tábor önálló pártként indulhatott. A párt vezetői a következőképpen fogalmazták meg feladataikat és céljaikat: 1. A községi és megyei önkormányzatban és a parlamentben a nőknek megfelelő képviseletet kell biztosítani. 2. Érvényt szerezni a

[9] *A Nemzetgyűlés Naplója, 1946.* I. k. 297–314.

[10] 1945. június 28-án San Franciscóban 50 ország képviselői aláírták az ENSZ Alapokmányát.

[11] *A Nemzetgyűlés Naplója, 1947.* VIII. k. 487.

tízparancsolatnak és a Szent István-i tradícióknak a törvényhozásban és a politikai életben. 3. A párt képviselője személyében a valóban keresztény politikus típusát testesítse meg. 4. A nőket keresztény, nemzeti és szociális alapon országos, megyei és községpolitikai tevékenységre kell szervezni és képezni. 5. Lehetővé kell tenni a nő gazdasági és állampolgári elhelyezkedését és érvényesülését a gyermek és család érdekeinek biztosításával a köz javára, igazságos és méltányos alapon. 6. Teremtsünk a párt és az Országgyűlés, az Országgyűlés és a párt között organikus kapcsolatot, és alakítsunk ki olyan közmeggyőződést, amely képessé tesz az igazán keresztény politikára. 7. Nemzetközi kapcsolatok kiépítése külföldi politikai szervezetekkel. 8. Végül pedig a KNT-nek más politikai pártokhoz való viszonyáról: „Maga a Keresztény Női Tábor sem képezheti más pártnak részét, ellenben esetről esetre, vagy állandóbb jelleggel is, együttműködhet más erkölcsi alapon álló pártokkal, amennyiben azok nem egyházellenesek. Saját autonómiájának fenntartásával szövetséget is köthet velük."[12] A KNT a 16-ból négy választókerületben (Fejér-Komárom-Esztergom, Nagy-Budapest, Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok) indult, és 69 586 szavazatot szerzett. Így négy fővel (Gróh József, Kisházi Mihály, Slachta Margit és Veress Anna) képviseltette magát az új Országgyűlésben.

Az 1947–1949-es parlamenti ciklusban a hatalomra törő kommunisták és szövetségeseik Slachta Margitot tekintették a parlament legreakciósabb képviselőjének, ezért hol adminisztratív intézkedést foganatosítottak ellene, hol felszólalásait zavarták közbeszólásokkal és közbekiáltásokkal, vagy, ha tudták, beléfojtották a szót. Slachta választások utáni parlamenti bemutatkozása „rosszul" sikerült. A kormányprogram vitájában nem szólalt fel, de a felhatalmazási vita során elhangzott beszédében olyan sértő kifejezéseket, pontosabban a baloldal által annak minősített kifejezéseket használt a Szovjetunióval, Jugoszláviával és Csehszlovákiával szemben – „Vajon nem kell-e nekünk emberanyaggal is esetleg jóvátételt eszközölnünk?" –, amiért a mentelmi bizottság javaslatára 1947. október 30-án 60 napra kizárták a parlamentből.[13]

Slachta Margit utolsó beszédét 1948. június 16-án próbálta elmondani az iskolaállamosításról szóló törvényjavaslat vitájában. Szenvedélyesen érvelt az egyházak iskolafenntartó joga mellett, a keresztény valláserkölcsi és nemzeti nevelés érdekében. Beszédét alpári közbekiabálásokkal zavarták – amiben különösen a szociáldemokrata Marosán György tűnt ki –, s ezért nem is tudta elmondani. Slachta 2449 tiltakozólevelet, illetve táviratot is letett a Ház asztalára, de az Országgyűlés ezeket sem vette figyelembe. Határozati javaslatot is szeretett volna benyújtani, amelyben azt kérte, hogy az Országgyűlés szakítsa meg a javaslat tárgyalását, de erre nem jutott ideje, mert nem kapta meg a felszólalás idejének meghosszabbítását (amit egyébként minden szónok megkapott). Miután a képviselők törvényerőre emelték az iskolák államosítását, az ülést bezáró Himnusz eléneklésekor Slachta Margit ülve maradt. Ezért a mentelmi bizottság elé került. „A Mentelmi Bizottság kérdésére, hogy miért maradt ülve a Himnusz alatt, így számolt be testvérei körében: – Azt feleltem, hogy valóban hibáztam. – Nagyon mélyen érintett, hogy azok kezdik énekelni az „Isten áldd meg a

[12] Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949.* 166–167.
[13] *Szabad Nép*, 1947. október 31.

magyart", akik éppen most fosztották meg az ifjúságot Istentől. Tehát le kellett volna térdelnem, és azt a zsoltárt imádkoznom: »...Hogyan énekelhetnénk az Úr énekét idegen földön«" – írja biográfusa.[14] A mentelmi bizottság kétszer hat hónapra kizárta az Országgyűlésből, mire a büntetése letelt, az Országgyűlést feloszlatták, és új választásokat tartottak.

A letartóztatástól félve 1949 januárjától egy ideig a domonkos nővérek zárdájában rejtőzködött, az ő ruhájukat hordta. Mindszenty József lefogása után kiállt a hercegprímás ártatlansága mellett. 1949. január 21-én levelet írt Révai Józsefnek, válaszul január 9-i „Farizeusok" című cikkére, amelyben kijelentette: „Egy ember van csak Magyarországon, akinek kényszereszközök nélkül a tömegek fölött hatalma van, Hercegprímás atyánk. Most kidöntötték az egyetlen gátat... Csak könyörögni szeretnék, hogy gondoljanak már szebbet, jobbat, nemesebbet, okosabbat, mint azt a sok erőszakot, ami útjukat jellemzi."[15] A Keresztény Női Tábor képviselői közül 1949 márciusában Gróh Józsefet és Kisházi Mihályt a mentelmi bizottság javaslatára felfüggesztették, illetve kizárták az Országgyűlésből. A KNT-nek így már csak egy képviselője volt a parlamentben. Slachta Margit mégis beadta kérelmét, hogy indulhasson az 1949. évi választásokon, ám a Magyar Függetlenségi Népfront Tanácsa elutasította. Slachta, kockára téve személyes szabadságát, május 15-én megjelent az urnáknál, és leadta szavazatát. Egy héttel később, május 22-ről 23-ára virradó éjjel, két szociális testvérével együtt Ausztriába menekült, majd onnan szeptember közepén az Egyesült Államokba távozott.

Slachta Margit az emigrációban nem politizált, csak néha szerepelt – Nemes Borbála néven – a Szabad Európa Rádióban. 1951-ben visszatért Bécsbe, hátha sikerül hazatérnie. Ez a terv rövid időn belül kútba esett, és 1953-ban az Egyesült Államokban telepedett le; a Szociális Testvérek Társaságának amerikai közössége fogadta be. Igen magas kort élt meg – 90 esztendőt –, de élete utolsó két évtizedében súlyos agyérelmeszesedéssel küzdött. 1974. január 6-án Buffalóban, a Szociális Testvérek ottani házában „szegényen és kifosztottan halt meg, mint Krisztus a keresztben. Élete a nagy ellentétek, a sikerek és a sikertelenségek sorozata. A siker nem kábította el, a sikertelenség nem verte le."[16] Halála után Izrael Állam az Igaz Ember kitüntetést adományozta neki, és fát ültettek emlékére a Yad Vasem kertjében. Érdemeit itthon is elismerték, de a legnagyobb elégtétel mégis az lehet, hogy az általa alapított Szociális Testvérek Társasága újjáéledt a rendszerváltás utáni Magyarországon.

[14] Mona Ilona: *Slachta Margit.* 183.
[15] Uo. 187–188.
[16] Uo. 205.

SULYOK DEZSŐ
1897–1965

Kortársai közül politikai elvbarátai és ellenfelei is egyöntetűen rendkívül konok, nehéz embernek tartották ezt az ízig-vérig polgári politikust. Ugyanakkor elismerték, hogy kitűnő jogász, és pénzügyi kérdésekben is igen járatos. A hazai sajtó 1946 januárjában többször is közölte, hogy Tildy Zoltán utóda a miniszterelnöki székben „majdnem bizonyosan" Sulyok Dezső lesz.[1] Ám karrierje mégsem ívelt felfelé. 1947 nyarán emigrált, de a helyét külföldön sem találta meg.

1897-ben született a Veszprém megyei Simaházapusztán. Apja tehetős molnár volt, őseinek több generációja ugyancsak ezt a mesterséget űzte. Katolikus környezetben nőtt fel, mélyen vallásos nevelésben részesült. Érettségizett, majd bevonult katonának. A háború befejezése után csendőrtiszti tanfolyamra került. A Tanácsköztársaság idején Pápán ő lett a karhatalom vezetője, ezért 1919 augusztusában tiszti igazolásnak vetették alá, de egyetlen kihallgatás után igazolták. 1920 februárjában önként kilépett a csendőrségtől, Budapestre költözött és jogi diplomát szerzett, majd Pápán ügyvédi irodát nyitott. Ettől az időszaktól kezdve jelentős szerepet töltött be a város közéletében; így például tíz évig állt a helyi Katolikus Kör élén.

Világnézetének, politikai arculatának meghatározó eleme a vallásosság, amelynek forrása a szülői ház és az iskola mellett feltehetően Prohászka Ottokár szellemi befolyása volt. Mint Prohászka, ő is arra törekedett, hogy a súlyos szociális problémákat az uralkodó rendszer és az egyház oldja fel.

1935-ben a nyílt szavazásos választáson nem hivatalos kormánypárti jelöltként indult, s néhány száz szavazattöbbséggel, döntően a helyi katolikus plébános híveinek támogatásával, megválasztották képviselőnek Pápán, a kormányzó Nemzeti Egység Pártja programjával. Két hónappal később, 1935 nyarán azonban szakított a NEP-pel. Másfél év múlva, 1937 januárjában belépett az Eckhardt Tibor vezette Független Kisgazdapártba. Sulyok négy évig volt a képviselőház tagja, beválasztották az igazságügyi és a mentelmi bizottságba. Leginkább szociális, kulturális és jogi kérdésekkel foglalkozott, s az országgyűlési ciklus idején minden költségvetési vitában kifejtette saját, illetve pártja álláspontját.

Képviselői szűzbeszédében a családvédelem kérdését választotta tárgyául: így nevezte a népesedési politikát. A házasság felbonthatatlanságának és szentségének fenntartása mellett állt ki, de rámutatott számos olyan – a korabeli „hivatalos közvéleményt" kevésbé foglalkoztató – problémára, mint az egykerendszer kialakulása különösen a Dunántúlon, a fiatalok családalapítási gondjai stb. Több beszédét is az állástalan diplomások ügyének szentelte. Például 1937-es költségvetési beszédében elmondta, hogy a sok állástalan diplomás sorsa a magyar közélet egyik nagy problémája, olyan hatalmas kérdőjel, amelynek megoldása nélkül nincs nyugalom és stabilitás. „Ez a fiatalság megsavanyodik, elkeveredik, elveszti a jövőbe vetett hitét, közösségi érzését – mondta –, és ellenségévé válik annak a társadalomnak, mely őt kiközösítette."[2]

A harmincas évek második felében (a szociáldemokraták kivételével) kevés olyan tagja volt az Országgyűlésnek, aki nyíltan kiállt a hitlerista törekvésekkel szemben. Sulyok több interpellációjában kifogásolta a Németországba irányuló külkereskedelmi forgalom növelését, mivel ez a gyakorlatban egyet jelentett a német *Südostraum-Politik* kiszolgálásával, és Magyarországot gyarmati helyzetbe hozza. Újságcikkben tiltakozott a náci ideológia magyarországi terjesztése ellen. Általános feltűnést keltett 1938 tavaszán Szálasi Ferenc ellen intézett interpellációja. Bethlen István kérésére és adatai alapján Sulyok vállalta, hogy a Házban felveti Szálasi nem magyar származásának és állampolgárságának ügyét, amit csaknem tucatnyi eredeti, hiteles dokumentummal bizonyított.[3] 1939 tavaszán pedig, az ún. második zsidótörvény javaslatának tárgyalásakor Sulyok a maga részéről nem fogadta el a javaslatot. „Nem vagyok hajlandó semmilyen körülmények között kollektív ítélettel megbélyegezni bizonyos népcsoportokat, mert ez keresztényietlen és magyartalan álláspont – mondotta. – Azok, akik ma fajteóriát hirdetnek, tévutakon haladnak... Magyartalan és keresztényietlen a javaslat."[4] Kovács Imre *Néma forradalom* című szociográfiájának megrázó adatait Sulyok több parlamenti felszólalásában is idézte, a szerző elleni perben pedig vállalta a védő szerepét.

Amikor a nemzetközi fejlemények szükségessé tették az ország hadi potenciáljának növelését, Sulyok is határozottan kiállt a fegyverkezés ütemének meggyorsítása mellett. Úgy vélte, hogy egy erősen felfegyverzett nemzet majd „kardjára ütve" követelheti és el is érheti Trianon revízióját. Az első bécsi döntést így méltatta: „Ez a rendezés kezdete volt, de semmi körülmények között még csak jelentékeny részét sem jelenti annak, amit mi visszakövetelhetünk, revindikálhatunk Európában. A magyarságnak egy pillanatig sem szabad feladnia a történelmi határainkba vetett hitét s a történelmi határok visszaállítására vonatkozó szilárd és megmásíthatatlan akaratát."[5]

Az 1939. májusi országgyűlési választásokon nem indult. 1942-ben a magyar páncélos hadosztály tartalékos főhadnagyaként részt vett a 2. magyar hadsereg doni harcaiban. „Kötelességemet a harctéren híven teljesítettem – írja emlékirataiban –, kitüntetést kaptam, és leszerelésem után Horthy századossá léptetett elő."[6]

[1] *Világ,* 1946. január 29.

[2] *Képviselőházi Napló,* 1937. május 18. 309.

[3] Sulyok Dezső: Mit akartam a Szálasi-üggyel? *Magyar Nemzet,* 1939. március 14.; *Képviselőházi Napló,* 1938. április 26. 299. ülés

[4] Uo. 1939. március 13. 381. ülés

[5] *Magyar Nemzet,* 1938. november 8.

[6] Sulyok Dezső: *Magyar tragédia.* 105.

Közvetlenül a 2. magyar hadsereg voronyezsi katasztrófája előtt tért haza. Háborús tapasztalatai meggyőzték arról, hogy a németek elvesztették a háborút, s ezt a véleményét nem is rejtette véka alá. Része volt annak az emlékiratnak a kidolgozásában is, amelyet 1943. július 31-én Bajcsy-Zsilinszky Endre és Tildy Zoltán nyújtott át Kállay Miklós miniszterelnöknek. E memorandum szerint „Magyarországnak mindent meg kell tennie, hogy függetlenségét, szabadságát és semlegességét visszanyerje." Követelte, hogy a németbarát szélsőjobboldali elemeket távolítsák el a kormányból, a hadseregből és a közéletből. A zsidótörvényeket alkotmányellenesnek minősítette. Nagyobb politikai szabadságot kívánt a baloldali és a polgári liberális pártoknak, s nélkülözhetetlennek tartotta a nemzeti kérdés rendezését. Szót emelt a „szabadságharcos szellemmel" telített hadsereg felfegyverzéséért. A háború befejezésével kapcsolatban egyetlen alternatívában, az angolszász hatalmak győzelmében gondolkodott, erre építette a jövőt illető koncepcióját.[7] Ezzel is magyarázható, hogy amikor megindultak a tárgyalások a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt között egy pártszövetség létrehozása érdekében, a Kisgazdapárt delegációjában Tildy Zoltán, Nagy Ferenc és Varga Béla mellett Sulyok Dezsőt is ott találjuk. 1943. augusztus elején jelentették be, hogy aláírták a két párt szövetségéről és a közös teendőkről szóló megállapodást.

Sulyok Dezsőt az ország német megszállása után két hónapra internálták. A vád az volt ellene, hogy politikai felfogása „nem egyezik a hadviselés érdekeivel". Feleségének közbenjárására Mindszenty József - akkor veszprémi püspök - segítségével szabadult 1944. június elején. Sulyok korábban személyesen nem ismerte Mindszentyt, de mély vallásossága és a katolikus főpap iránti hálája magyarázza későbbi politikai együttműködésüket.

A nyilas hatalomátvétel után Sulyok kénytelen volt illegalitásba vonulni. Szálasi nem felejtette el neki korábbi interpellációját, és előállítási parancsot adott ki ellene. A pannonhalmi apátság pápakovácsi uradalmában, majd Somlóhegyen bujkált 1945. március 26-ig, Pápa szabaddá válásáig.

Két évtizedes ügyvédi tevékenysége, helyi ismeretei és kapcsolatai, s végül, de nem utolsósorban korábbi ellenzéki szerepe szinte predesztinálta arra, hogy Pápa polgármesterévé nevezzék ki. Ezt a tisztséget 1945 áprilisától szeptemberig viselte. Akkor a Pénzintézeti Központ elnöke lett, és így Budapestre költözött. Közben június 24-én - a dunántúli képviselők behívásával - a Kisgazdapárt képviseletében tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek.

Sulyok Dezsőt a Független Kisgazdapárt augusztusi Nagyválasztmányán már azok között találjuk, akik Tildyt és a koalíciós együttműködést bírálták. Ha rendkívül óvatos formában is, de kifogásolta Tildy „megalkuvásait". Néhány héttel később már a földosztás gyors végrehajtását kifogásolta. „Kétségtelen, hogy a földreform nem ideális. A legnagyobb hibát abban látom, hogy minden meggondolás nélkül kiosztották a földeket..."[8] Később emlékiratában ezt a nagy horderejű eseményt „Vorosilov-féle földreformnak" nevezte, habár ellenállási érdemei címén ő maga is mentesült birtokai kisajátításától.[9]

[7] Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája, 1944-1947.* 19-21.
[8] *Kis Újság,* 1945. szeptember 10.
[9] Sulyok Dezső: *Két éjszaka nappal nélkül.* Éghajlat Könyvkiadó, 2004. 35-37.

1945 szeptemberében Mindszenty arra kérte fel, hogy vállalja el a szerveződő Demokrata Néppárt elnöki tisztségét. A kisgazdapárti politikus azonban nem tartotta időszerűnek ezt a szervezkedést, ami megbontja a polgári arcvonal egységét, ezért nem vállalta a megbízatást. „Sokkal nagyobb érdek jelenleg az ilyen pártszervezkedésnél az - jelentette ki Mindszentynek -, hogy az ország polgári életformát követő népessége egységes arcvonalat képviseljen."[10]

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokra a Kisgazdapárt vezetősége Sulyokot a veszprémi választókerület listavezetőjeként jelölte. Győzelme után Sulyok továbbra is a Nemzetgyűlés tagja maradt mint pártja képviselője.

1945 novemberében Imrédy Béla volt miniszterelnök, háborús bűnös bűnperében ő képviselte a vádat. Tildy rábeszélésére Sulyok vállalta azt is, hogy a Kisgazdapárt jogi szakértőjeként részt vesz a köztársasági törvénytervezet kidolgozásában, s ő lesz a törvényjavaslat hivatalos parlamenti előadója. A Nemzetgyűlés közjogi és alkotmányjogi bizottsága 1946. január 28-án tárgyalta meg a köztársasági törvényjavaslatot. A vitában Sulyok arra törekedett, hogy az egymással szemben álló nézetek lehetőleg kölcsönösen elfogadható kompromisszumos formában oldódjanak meg. Másnap pedig ő terjesztette elő a Nemzetgyűlésben az elkészült javaslatot. „A magyarság eljutott történelmének ahhoz a pontjához, hogy ebben a vérgőzös és minden kezdeti indítást magában foglaló korban újra döntsön ama kérdés felett, hogy állami életét miképpen akarja megszervezni és felépíteni - mondotta Sulyok. - Amikor ebben a kérdésben döntenünk kell, akkor mindenekelőtt meg kell állapítanunk: ha a jót erkölcsi szempontból használjuk vagy hasznossági szempontból használjuk, akkor a királyság és köztársaság államformája egyformán lehet erkölcsös és hasznos is. Sem a morális, sem pedig a hasznossági szempontok nem utalnak kifejezetten sem az egyik, sem a másik megoldás felé, a királyságban éppenúgy megtalálhatja boldogulását valamely nép, mint a köztársaságban. Legjobb példa erre éppen az egymás mellett, fej-fej mellett haladó két angolszász világhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Brit Királyság példája...

De ha a kisebb államok között nézünk szét, akkor is megállapíthatjuk, hogy a kisebb államok is éppen úgy meg tudják találni boldogulásukat a köztársasági államforma mellett, mint a királyság mellett. Svájc óriási fejlődést ért el, és szinte az emberi kultúra élén áll hosszú idő óta; mellette a kis Dánia, mint királyság, szintén valóságos paradicsomot valósított meg állampolgárai számára. Lehet tehát fejlődés mindkét államforma mellett, lehet nagyot alkotni mindkettő mellett, egyik sem jobb vagy egyik sem rosszabb a másiknál.

Amikor most Magyarországon mégis - nyugodtan mondhatjuk -, nemcsak a Nemzetgyűlés egyhangú elhatározása, de szinte a nagyközönségnek is majdnem ilyen egyhangú elhatározása a köztársaság mellett foglal állást, akkor az a megoldás vezet bennünket, hogy meg kell szüntetnünk, és le kell vezetnünk azt a bizalmi válságot, amely a fiatal magyar köztársaság életét ma megnehezíti."[11]

1946. február 1-jén Tildy Zoltánt választották köztársasági elnöknek. Az üresen maradt miniszterelnöki szék egyik várományosa Sulyok Dezső volt. Tildy Zoltán sem

[10] *Kis Újság,* 1945. szeptember 15.
[11] *Nemzetgyűlés Naplója.* I. k. Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest, 1946. 331-332.

zárkózott el Sulyok esetleges támogatása elől, nem is szólva arról, hogy a Kisgazdapárt konzervatív szárnya kétségkívül szívesen látta volna őt a kormányfői poszton. A kisgazda képviselők többsége azonban nem támogatta Sulyokot. A munkáspártok – Rákosival az élen – azonnal és határozottan tiltakoztak jelölése ellen. Az MKP már a köztársasági elnök megválasztása előtt Nagy Ferencet javasolta miniszterelnöknek, és ezt a javaslatot a Nemzeti Parasztpárt is támogatta.

A Nagy Ferenc-kormány programjának vitájában Sulyok volt a kisgazdapárti vezérszónok. Az ország súlyos gazdasági helyzetét a jóvátételi kötelezettséggel magyarázta, sőt ezzel próbálta indokolni a rohamos inflációt is. A külpolitikai kérdések kapcsán pedig azt hangsúlyozta, hogy azokat a „... magyarokat, akik hozzánk tartoznak vérségi alapon, elszakítani tőlünk, azért mert a mi kormányaink bűnösek és vétkesek voltak, ezt semmiképpen nem tartom történelmileg igazságosnak és indokolhatónak".[12] Az 1946. február 27-én megkötött csehszlovák magyar lakosságcsere-egyezményt (amely nem két egyenrangú állam, hanem a győztesek közé sorolt Csehszlovákia és a legyőzött Magyarország megállapodása volt) pedig joggal minősítette a következőképpen: „Ez az egyezmény arculcsapása volt a magyar nemzet önérzetének, teljesen alárendelte annak nemzeti érdekeit a kommunista–cseh–szláv imperializmusnak, törvényes formában másodrendű néppé a magyart tette a szlovákkal szemben: történelmünk egyik legnagyobb vétke volt népünk megmaradása ellen"[13]

A demokratikus államrend és a köztársaság büntető védelméről szóló törvényjavaslat pártközi és parlamenti bizottsági tárgyalásai során Sulyok, továbbá Vásáry István és Pfeiffer Zoltán olyan módosító javaslatokat akartak keresztülvinni, amelyek jogi biztosítékokat nyújtottak volna egy esetleges baloldali fordulat megakadályozására. Így a Baloldali Blokk megalakulása után (az MKP nyomására és Tildy javaslatára) Sulyok is rákerült a Kisgazdapártból kizárandók listájára. A pártvezér álláspontját egyébként Nagy Ferenc és más pártvezetők is magukévá tették. Tildy indoklása az volt, hogy Sulyokékat azért kell kizárni, mert miattuk a párt állandóan „nehéz helyzetbe kerül"; kizárásában ezen túl szerepe lehetett annak is, hogy eltávolításával csökkent a párton belüli riválisok száma.

Sulyok a Kisgazdapártból kizárt társaival 1946. március 15-én megalakította az ellenzéki Magyar Szabadság Pártot. Ahhoz viszont, hogy e párt hivatalosan is elismert politikai szervezet legyen, szükség volt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) működési engedélyére. A SZEB 1946 őszén adta meg az engedélyt, Sulyok és társai mint képviselők addig a Nemzetgyűlés ülésein fejthették ki politikai tevékenységüket. Így került sor július 24-én a parlamentben Sulyok napirend előtti felszólalására, amelyben ismertette az általa megfogalmazott pártprogramot.

Külpolitikáját ismertetve megállapította, hogy egy újabb háborúban való részvétel elkerülése végett a legfőbb cél az ország semlegességének biztosítása. A békeszerződésnek úgy kell szabályoznia Magyarország területi, gazdasági és egyéb kérdéseit, hogy a Duna-völgy népei a kölcsönös megértés szellemében végre egymásra találjanak. De ehhez rögtön hozzátette azt is: olyan rendezésre van szükség, amely a néprajzi, történelmi és gazdasági szempontokat egyeztetve, egy államban egyesíti a földrajzilag egy tömbben lakó és népiség szerint egy testet alkotó népeket.

Sulyok megtagadott minden közösséget a fasizmussal, ugyanakkor mindenfajta egypártrendszert a fasizmus megjelenési formájának minősített. Sőt, még az olyan politikai rendszert is elítélte, amelyben a pártok együttműködése olyan szoros, hogy a szövetkezett pártokon kívül álló más demokratikus törekvések érvényesülését akadályozza. Kiállt a magántulajdonon felépülő gazdasági rend megteremtéséért, azaz nem kívánt továbbmenni a már megtörtént államosításokon. Követelte a volt földtulajdonosok kártalanítását és – a „tudatlanság nehézségeivel küzdő műkedvelőkkel" szemben – az ország újjáépítésének megindítását a régi szakemberekkel. A jövőben határozottan materialistaellenes platformról alapvető szerepet szánt a valláserkölcsi nevelésnek, és rokonságot vállalt a hasonló szellemiségű európai pártokkal.[14]

Politikai orientációt és szövetségeseket keresve Sulyok nem vonta kétségbe a munkásosztály politikai érvényesülésének fontosságát, de csak mint kisebbségről volt hajlandó tudomást venni róla. Nagyobb érvényesülést követelt a másik osztálynak, „a nagyobb, kevésbé szervezett, de gazdasági erejénél, számarányánál, hagyományainál fogva szintén jelentékeny tényezőt képező" polgárságnak.[15] Amikor pártja megkapta a működési engedélyt, rögtön felvetette a koalíció átalakításának tervét. 1946. november 24-i sportcsarnokbeli beszédében (amelyet ő maga később politikai pályája legkiemelkedőbb teljesítményének nevezett) kifejtette, hogy az „új koalíciónak" a két munkáspárt mellett „egy, az evangéliumra támaszkodó spiritualista világnézetet valló, az egyéni tulajdont fenntartani kívánó" párt (vagyis saját pártja) legyen a tagja.[16] Egy keresztény alapon álló polgári demokratikus kormányzat célja lebegett a szeme előtt.

Hazai politikai pályafutása során Sulyok soha sem mondott le arról, hogy Magyarország örökös semlegességét a parlament iktassa törvénybe. Alig egy héttel Truman amerikai elnök nevezetes 1947. március 12-i kongresszusi üzenetének elhangzása után (amelyet közkeletűen a hidegháború nyitányának tekintenek) Sulyok pártja nevében újból határozati javaslatot terjesztett elő az ország semlegességének törvénybe iktatásáról; úgy gondolta, hogy semleges állásfoglalásával akadályozhatja meg esetleg azt, hogy a kormány a későbbiekben elkötelezze magát a Szovjetunió mellett. Javaslatát azonban a Nemzetgyűlés elvetette.

1947 tavaszán–nyarán sem Sulyok, sem pártja nem tudott már átütő sikereket elérni. A két munkáspárt hevesen támadta, s a széthullóban levő Kisgazdapárttól nem kaphatott már támogatást. Mindszenty József hercegprímás is elhárította a segélykérését. Az MKP ekkor már nyíltan Sulyok pártjának szétzúzására, teljes felszámolására törekedett.

Nagy Ferenc lemondatása után Sulyok a parlamentben még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy összefogja a polgári ellenzéket. A Dinnyés-kormány programja feletti vitában ezért „új programot" hirdetett meg. Úgy vélekedett, hogy Magyarországon a polgári rendnek és a polgári politikának még van létjogosultsága, de ennek az a biztosíté-

[12] Uo. 404–405.

[13] Idézi Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története.* 266.

[14] *Magyarországi pártprogramok. 1944–1988.* 92–99.

[15] *Nemzetgyűlés Naplója,* II. k. 336.

[16] *Sulyok Dezső négy beszéde.* 8.

ka, hogy kifelé deklarálják a semlegességet, bent pedig az ország lakosságának többsége, mindenekelőtt a polgári társadalomnak tagjai a Kisgazdapárt mögé sorakozzanak fel. Egyúttal súlyos és őszinte kritikát mondott a korabeli állapotokról: megjövendölte az ország további sorsát, és sajnos igaza lett. „Rendőrállammá alakulunk át, valóságos rendőrállammá, ahol a rendőrség befolyása nemcsak a közéletre, hanem az egyes emberek magánéletére is elviselhetetlenül ránehezedik és szigorodik - mondotta. - Dinnyés miniszterelnök úr... beszéljen arról a szintkülönbségről, amely az 1945. novemberi demokrácia és az 1947. júniusi demokrácia között Magyarországon van! Azt számítsa ki és azt mondja meg, hogy e között a kettő között hány méter a szintkülönbség. Ha ezt meg tudja mondani és ki tudja itt fejteni, akkor mély tisztelettel fogok meghajolni politikai és matematikai képességei előtt... A valóság tehát az, amit elmondtam: ma már egy látszatdemokráciában élünk."[17] E beszéde után, 1947. június 13-án az amerikai Ball szenátor tiszteletét fejezte ki a Magyar Szabadság Párt vezére iránt: „Mint az Egyesült Államok Kongresszusának, a világ egyik törvényhozó testületének tagja, és a mi kormányzati alapelvünk szerint éppen a törvényhozó testületek a népek szabadságának hivatott őrei - mondta a szenátor -, nem mulaszthatom el, hogy kifejezést adjak mélységes tiszteletemnek a magyar parlament e tagja iránt. ... Mr. Sulyok kiérdemelte a helyét a történelem halhatatlanjainak sorában."[18] A választójogi törvény módosítása következtében az egykori Nemzeti Egység Pártjának tagjai elvesztették választójogukat, s minthogy Sulyok 1935-ben két hónapig tagja volt a NEP-nek, nem vállalhatott többé politikai szerepet. (E törvényt akkoriban „Lex Sulyok"-nak, azaz „Sulyok-törvénynek" keresztelték el.) Pártja ezek után kimondta feloszlását, Sulyok Dezső pedig 1947 augusztusában, a koalíció baloldalának nem kis megkönnyebbülésére, elhagyta az országot.

Sulyok Dezső egy ideig Nyugat-Európában tartózkodott. Közben *Zwei Nächte ohne Tag* (Két éjszaka nappal nélkül) címmel megírta emlékiratait, amely már 1948-ban megjelent Svájcban. Élete nagy pillanataként említi, hogy távozása után néhány hónappal (1948 márciusában) magánkihallgatáson fogadta őt XII. Pius pápa. Rövid európai tartózkodás után az Egyesült Államokba költözött, és New Brunswickban telepedett le. Több volt kisgazda és polgári ellenzéki politikus társaságában 1949-ben tagja lett a Nyugaton lényegében emigráns kormányként kezelt Magyar Nemzeti Bizottmánynak, sőt beválasztották a Bizottmány végrehajtó bizottságába is. Ez a szervezet - amerikai támogatással - tiszteletdíjat és utazási lehetőséget nyújtott tagjainak. Sulyok azonban hamarosan összekülönbözött a Bizottmány vezetőivel, mindenekelőtt korábbi kisgazdapárti képviselőtársával, Varga Bélával (akit nem tartott alkalmasnak a Bizottmány elnöki posztjára), és ezért távoznia kellett a végrehajtó bizottságból. Rövid ideig az *Amerikai Magyar Népszavát* szerkesztette, majd különböző emigráns lapokba írt, jobbára történelmi tárgyú cikkeket. Ügyvédi tevékenységét sohasem adta fel. Így biztos egzisztenciát tudott kiépíteni magának az Újvilágban is. Mint a Pénzintézeti Központ volt elnöke, pert indított a magyar állam ellen azon a címen, hogy neki végkielégítés jár. A pert a nemzetközi bíróságon megnyerte, s így az Amerikában zárolt

[17] *Nemzetgyűlés Naplója*, VII. k. 850–853.
[18] A beszédet közli Szerencsés Károly: *A nemzeti demokráciáért*. Pápa, 1997. 346.

magyar számlákról a szociáldemokrata Peyer Károly visszaemlékezése szerint 80 000,[19] a volt kisgazda, majd szabadságpárti tagtársa, Drózdy Győző szerint 100 000 dollárt kapott.[20]

1954-ben megjelent *Magyar tragédia* című könyvében vérig sértett számos magyar emigráns politikust, és feltehetően ezért lényegében valamennyi emigrációs szervezet kiközösítette őt. 1956-ban is hiába tett nyilatkozatot, hogy „hajlandó a kölcsönös, lojális és egyenjogú együttműködésre" - nem választották be a Magyar Nemzeti Bizottmányt felváltó Magyar Bizottságba.[21] Sulyok ezután írta egyik cikkében: „... Ha ezek, akik kitűnő parazitái tudtak lenni több mint egy évtizeden át egy üres jelszónak, még mindig nem hajlandók magukat a megérdemelt lomtárba helyezni, akkor ignorálni kell őket, és hátat kell nekik fordítani".[22]

Ő maga valóban szakított egykori társaival, és 1962-ben „Magyar Október 23. Mozgalom" néven külön szervezetet alapított. E szervezet programjában minden faji üldözést és kollektív felelősségre vonást elutasított. Nem értett egyet azzal sem, hogy a Nyugat valamiféle „emigráns kormányt" oktrojáljon a magyarságra; ezen túl teljes körű amnesztiát és nemzeti megbékélést hirdetett. A Duna-völgyi népek föderációs összefogását kívánta, de egyúttal azt is, hogy az etnikai elv alapján rendezzék a határokat, s a magyarság elszakított harmada visszatérhessen hazájához, Magyarországhoz. A keresztényszocializmus eszméjét fenntartva hangsúlyozta a magántulajdon elvét, és kártalanítást javasolt a korábban kisajátított vagyonokért. A kolhozrendszer helyett pedig „egészséges nagybirtokok"-at a parasztságnak, de nem mamutbirtokok létrehozásával, és nem a kis magángazdaság kárára. Hirdette továbbá a program a helyi önkormányzatok és autonómiák felélesztését, valamint a legteljesebb szellemi, lelkiismereti szabadságot és szabadságjogokat mindenkinek. Így próbálta korábbi nézeteit, a nemzeti demokrácia megvalósítását modernizálni, de kevés hívet talált, követői az új szervezetben kisebbségben voltak.[23]

Sulyok Dezsőnek már nem volt lehetősége rá, hogy kipróbálja igazát, megmérettesse új programját. 1965. május 17-én, távol a hazájától, New Yorkban meghalt, ott is temették el.

[19] Peyer Károly: *Válasz egy rágalmazónak*. A szerző kiadása, 1955. 15.
[20] *Drózdy Győző emlékirata az MTA TTI számára*. Kézirat. 18.
[21] Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza. 1945–1985*. 1. k. 428–432.
[22] Sulyok Dezső: *A magyar emigráció szerencsétlensége*. New York, 1967. 19.
[23] *A Magyar Október 23. Mozgalom programja*. Sulyok Dezső kommentárja. New York, 1962. 42.

TILDY ZOLTÁN
1889–1961

Tildy Zoltán politikai és közéleti pályája szorosan összefonódott a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt történetével, amelynek alapítója, programjának egyik kidolgozója, meghatározó személyisége, később vezére, majd a párt szétzúzásának szemlélője volt. Pártja 1945-ös elsöprő választási győzelme után miniszterelnök lett, rövid miniszterelnöki tevékenység után pedig a közélet legmagasabb tisztségébe, a köztársasági elnöki székbe emelték.

1889. november 18-án született Losoncon. A pápai református teológiai főiskola elvégzése után rövid ideig Belfastban tanul, majd 1916-tól 1921-ig a Somogy megyei Szennán segédlelkész, 1921–1929 között Tahitótfalun szolgál. Politikával 1917-től kezd foglalkozni, miután belép a Nagyatádi Szabó István vezette Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártba, és a párt megyei szervezője lesz. 1922-ben Nagyatádival együtt csatlakozik az új kormánypárthoz, az Egységes Párthoz, amelynek 1929-ig tagja. Valószínű, hogy politikai pályafutását és későbbi magatartását is befolyásolta apósának, Gyenis Antalnak a sorsa, akit a Tanácsköztársaság alatt viselt direktóriumi tagsága miatt felakasztottak. „A Horthy-korszakot a szörnyű jeggyel átbicegte, a demokráciában felesége bosszútól sarkalltan belehajszolta képességeit megütő szerepek vállalásába – írja visszaemlékezéseiben a parasztpárti Kovács Imre. – Fiai gazdaságilag tevékenykedtek, kitéve csábításoknak és csapdáknak; veje Bun Viktor, egy ismert bankárcsalád tagja, Csornoky Viktor néven belevetette magát a közéletbe, miközben ő is seftelt, mígnem kairói követté kinevezték. Ez volt a veszte, angol kémkedésért kivégezték."[1]

Tildy falusi lelkészként közelről ismerte meg a magyar paraszt nyomorúságos életét és helyzetét. A segíteni akarás, a parasztság politikai érdekképviseletének igénye vitte arra az útra, hogy 1930. októberben Nagy Ferenccel és másokkal együtt megalakítsa a kisgazdapártot, amelynek egyúttal ügyvezető alelnöke lett. Az 1931-es általános és az 1933-as mezőkeresztesi időközi választásokon nem sikerült mandátumhoz jutnia. Közben, 1932-ben elfogadta a szeghalmi református gyülekezet meghívását, és családjával odaköltözött lelkésznek. 1935-ben választási visszaélések ütötték el a képviselőségtől, a Kisgazdapárt petíciója nyomán azonban 1936. december 27-én a szeghalmi kerület egyhangúlag megválasztotta parlamenti képviselőnek. 1939-ben is képviselő lett, így a második világháború éveiben részt vett a parlament munkájában,

[1] Kovács Imre: *Magyarország megszállása.* 287.

egészen az ország német megszállásáig. A képviselőház ülésein főként az általános, titkos választójogért harcolt, illetve a földreformmal, a parasztság és a földmunkásság szociális helyzetével foglalkozott. Az ő kezdeményezésére alakult újjá 1937-ben a párt földmunkástagozata is. A pap-politikus 1942-ben részt vett a Magyar Történelmi Emlékbizottságban, majd 1943-ban egyik kezdeményezője volt a Szociáldemokrata Párttal megkötött szövetségnek. E szövetség meghatározta Tildy háború utáni politikai elképzeléseit is. A magyar parasztságot és polgárságot képviselő Kisgazdapárt és a munkásságot, az alkalmazottak nagyobb részét hagyományosan a baloldali értékek mentén szervező szociáldemokraták összefogása lehetett ugyanis biztosítéka a háború utáni polgári demokrácia kialakításának és a koalíció fenntartásának.

Az ország német megszállása (1944. március 19.) után bujdosnia kellett, de tevékeny részt vállalt a nemzeti ellenállás szervezésében, a Magyar Front munkájában. 1944 szeptemberében egyik kezdeményezője és fogalmazója volt annak a memorandumnak, amelyet a Magyar Front nevében október 11-én Szakasits Árpáddal együtt nyújtottak át Horthy Miklós kormányzónak. A memorandumban követelték, hogy Magyarország szüntesse be a háborút a szövetséges nagyhatalmak ellen, fegyverezze le a területén lévő német haderőt, üzenjen hadat a hitleri Németországnak, és küldjön fegyverszüneti delegációt a szövetségesek kormányaihoz, valamint azt, hogy alakuljon új koalíciós kormány a Magyar Front pártjai és a hadsereg képviselőiből.[2] A nyilas puccs, mint ismeretes, megakadályozta e törekvések keresztülvitelét.

Tildy Zoltán 1945 januárjában kapcsolódott be a politikai életbe. Átvette a Kisgazdapárt vezetését, irányította újjászervezését, tagja lett a Budapesti Nemzeti Bizottságnak, majd április 2-án Budapest egyik képviselőjeként delegálták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. A Kisgazdapárt első nagygyűlésén, április 8-án Budapesten kijelentette: „Nem az urak és szolgák régi Magyarországának életét akarjuk folytatni, de az egyenlő és szabad emberek országát."[3] 1945. augusztus 20-án a Kisgazdapárt Nagyválasztmánya megválasztotta a párt vezérének.

A párt újjászervezésekor és a Nagyválasztmány összehívása idején Tildy már tapasztalt, képzett, országosan ismert politikus, kitűnő szónok. Kortársai szerint legjellemzőbb, politikai magatartására is kiható személyiségvonása a megbékélésre, kiegyezésre, kompromisszumokra való képessége volt. „A nagyválasztmányi üléseken mindig lenyűgöztek józan okfejtései" – állítja róla a párt egyik parasztképviselője, Rácz Lajos. – „Tildynél nem megalkuvás volt, ha engedett, ha egyeztette a baloldali pártok követeléseit, hanem megfontolt előrelátás" – írja Vörös Vince.[4] Mások, elsősorban párton belüli politikai ellenfelei (Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán, Vásáry István) azt vallották róla, hogy könnyen befolyásolható személyiség, rendkívül elfogult a családtagjaival, kritikátlanul elfogadta véleményüket, s nem törődött azzal, kik vannak és kik kerülnek környezetébe.

Tildy pártvezérré választásakor felvázolta és megindokolta saját és pártja politikáját. Külön is méltatta a szociáldemokratákkal 1943-ban megkötött szövetséget, ame-

[2] A Magyar Front memorandumát közli *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai. 1944–1948.* 609–611.

[3] *Kis Újság,* 1945. április 9. Idézi Vörös Vince: *Politikai utam.* 75.

[4] Uo.

lyet változatlanul érvényben lévőnek tekintett. Határozottan állást foglalt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja és a pártok jövőbeni együttműködése mellett is. De nem hagyott kétséget afelől sem, hogy a „múlt", amely elveszejtette az országot, nem kaphat helyet a Kisgazdapártban. Tildy bírálta azokat, akik az általa hirdetett és követett politikával elégedetlenek voltak a pártban, és félreérthetetlenül leszögezte, hogy bármilyen jobbra „nyitás"-tól elhatárolja magát. „Világosan látható az az irány – mondta Tildy –, amit a politikai vezetésben követtem. Ez az irányzat a politikai béke fenntartása, elég határozott szembefordulás a múlttal, a múlt komoly és becsületes lezárása, a reakció elleni harc komoly értelmezése, egy tiszta, új, szabad és demokratikus világnak a megteremtése és a bizalom légkörének felépítése azokkal az országokkal szemben, amelyekkel eddig ellenséges viszonyban voltunk." Amikor 1945 nyarán tárgyalt Artur Schoenfeld budapesti amerikai követtel, kijelentette neki, hogy ő – mármint Tildy – minden felmerülő politikai és egyéb kérdést a Szovjetunióval barátságosan óhajt megoldani. Nem sokkal később, 1945. szeptember elején „Szabadságot befelé, függetlenséget kifelé!" jelszóval indította el a Kisgazdapárt választási küzdelmét.[5]

A nemzetgyűlési választások előestéjén hangsúlyozta: jelentsük ki mindnyájan, hogy a jövendő kormányzást is koalíciós kormányzásnak akarjuk, amelynek belső problémáit nem az dönti el, hogy egyik vagy másik párt két, három vagy tíz mandátuma többet hoz a Nemzetgyűlésbe. A Kisgazdapárt elsöprő győzelme után, pártja azon hangadóival szemben, akik „tiszta", vagy legalábbis kisgazdapárti többségű kormányt akartak, Tildy azt ajánlotta, hogy a miniszteri tárcákat fele-fele arányban osszák meg a Kisgazdapárt és a baloldali pártok között, mert így a munkáspártoknak is osztozniuk kell a kormányzati felelősségben, nem vonulhatnak ellenzékbe, mert az a koalíció felbomlását eredményezné. K. J. Vorosilovnak, a SZEB elnökének nyomására beleegyezett abba, hogy a belügyminiszteri tárcát az MKP kapja, s nem sokkal később hozzájárult ahhoz is, hogy a Gazdasági Főtanács s vele együtt a gazdasági élet irányítása és ellenőrzése is a kommunisták kezébe kerüljön.[6]

A Tildy Zoltán vezette kormány 1945. november 15-én alakult meg. Tildy javaslatának megfelelően hét kisgazdapárti, három-három kommunista és szociáldemokrata, valamint egy parasztpárti politikus kapott helyet benne. Dobi István, Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád államminiszterként került be a kormányba. Rákosi és Szakasits azonban rövidesen miniszterelnök-helyettesek lettek. A Kisgazdapártnak jutott tárcák közül csupán a földművelésügyit töltötte be ismertebb politikus, Kovács Béla pártfőtitkár személyében. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány pártonkívüli miniszterei valamennyien kimaradtak a kormányból. Tildy rövid ideig, 1946. február 1-jéig volt miniszterelnök.

A Tildy-kormány programja főbb vonásaiban még a nemzetgyűlési választásokat megelőző pártközi tanácskozásokon kialakult, majd a kormányalakítás után újabb egyeztetésre került sor a pártok között. A programot a miniszterelnök november 30-án ismertette a Nemzetgyűlésben. „A kormány, amely ma vezetésem alatt bemutatkozik, az egész Nemzetgyűlésnek, a nemzet egyetemének kormánya. Megtartottuk az országos választásokat; tisztán, példát adó rendben. Ezeken a választásokon a legszélesebb körű választójog alapján a magyar nép milliói kifejezték a maguk akaratát. Ez a Nemzetgyűlés tehát, történelmünkben először, valóban az egész nemzet igazi képviselete, teljes jogú Nemzetgyűlés, amely hivatott és jogosult minden nagy nemzeti kérdésünk megoldására, amely tegnapi megalakulásával az ideiglenesség átmeneti korszakát is lezárta – kezdte beszédét a miniszterelnök. – A választások alatt a pártok szabadon kifejthették és ki is fejtették a maguk álláspontját. De volt egy közös programunk is, amelyet négy párt együttes kiáltványa közölt a nemzettel, és még a választások alatt kialakult az az elhatározásunk, hogy nagy kérdéseink megoldása érdekében minden erőt a jövőben is összefogni, és a koalíciós kormányzást fenntartani kívánjuk. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés utolsó ülésén mondottam: azt szeretném a nemzet érdekében, ha a választások után ide, az ország Házába nem ellenfelekként, hanem barátokként térnénk vissza, hogy továbbra is őszinte egyetértésben dolgozva oszthassuk meg a munkát és a felelősséget.

Nagy megnyugvás számunkra, az egész nemzet számára, hogy ez így történt.

A kormány megalakítását viszonylag hosszú tárgyalások előzték meg. Ezeknek a tárgyalásoknak a jellemzője minden párt részéről a felelősségtudat és az egységkeresés volt, és azt hiszem, megbeszéléseinken annyira tisztáztuk a jövendő kormányzás szempontjait, hogy már csak ezért is jó volt a tárgyalások időt nem kímélő alapossága.

Súlyos helyzetben vettük át az ország kormányzását. Az előttünk álló feladatok óriásiak, de nagy biztonságot jelent ebben a helyzetben az az őszinte és reális koalíció, amelyben a nemzetgyűlés négy pártja kormányunkat megalkotta, amely kormányban mellettem a két nagy munkáspárt vezetői miniszterelnök-helyettesként vesznek részt.

Őszintén átérzett kötelezettés megemlékeznem elődöm, Dálnoki Miklós Béla kormányának munkájáról. Dálnoki Miklós Béla kormánya mély és halálosnak látszó szakadékból hozta fel a nemzetet, és hűségesen vezette az ország ügyét, nagyon nehéz körülmények között. Cselekedetei közül több – a fegyverszünet megkötése, a földreform, a választások levezetése –, mérföldkövekként fognak állni a magyar történelemben. Az ideiglenes nemzeti kormány működése alatt kelt fel az ájult nemzet, és fogott munkához. A munkát a kormány irányította, és annak eredményei az élet sok területén igen jelentékenyek voltak. Kérem a Nemzetgyűlést, hogy fejezze ki meleg elismerését Dálnoki Miklós Béla kormánya és az Ideiglenes Nemzetgyűlés iránt, s iktassa jegyzőkönyvébe e kormány és e Nemzetgyűlés elévülhetetlen érdemeit."[7]

Külpolitikai téren Tildy a kormány legfőbb feladatának a Szovjetunió bizalmának megszilárdítását, a gazdasági és kulturális kapcsolatok elmélyítését jelölte meg. Ezzel egyidejűleg nagy súlyt kívánt helyezni az USA-val és Angliával való kapcsolatok újbóli kiépítésére és a szomszédos országokkal való viszony megjavítására. Felemelte szavát a csehszlovákiai magyarság érdekében, és kijelentette: hazánk törekszik a jószomszédi viszony megteremtésére, de ez eddig nem sikerült a „Szlovákiában végbemenő és az ottani magyarságot súlyosan érintő események miatt" (a csehszlovákiai magyarok megfosztása állampolgárságuktól, üldözésük, deportálásuk stb. – *I. L.*).[8] Az elkövetkezendő békekötésre való felkészülést illetően annak a reményének és óhajának adott hangot, hogy a békeszerződések a magyar kérdést a világbéke ügyének és valamennyi közép-európai nép érdekének figyelembevételével rendezik.

[5] Idézi Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947.* 31.
[6] Uo. 105–110.
[7] *Nemzetgyűlés Naplója.* Athenaeum, 1946. I. k. 2–3.
[8] Uo.

Tildy Zoltán, kormányának belpolitikai célkitűzéseit elemezve mindenekelőtt az erős központi kormányzatban és saját, fegyelmezetten működő állami, közületi és rendészeti apparátus tevékenységében látta megvalósíthatónak és biztosítottnak a legfőbb feladat – az ország anyagi és szellemi újjáépítése – megoldását. Bejelentette azt is, hogy a kormány a legrövidebb időn belül a Nemzetgyűlés elé terjeszti a bányák és energiatelepek államosítására vonatkozó törvényjavaslatát. Sürgette a földreform gyors befejezését és az egyre inkább elhatalmasodó infláció megfékezését.

Tildy helytelenített minden olyan bírálatot és támadást, amely akár kívülről, akár pártja részéről érte a meghirdetett program következetes végrehajtásáért. Teljesítette a nemzetközi kötelezettségekből kormányára háruló feladatokat is. Így jelent meg 1945. december 29-én a 12 330/1945. ME sz. rendelet a magyarországi német lakosság kitelepítéséről.[9] Ez a rendelet összhangban volt a nemzetközi előírásokkal, de távolról sem felelt meg a kormány álláspontjának, amely hivatalosan is elutasította a kollektív felelősség elvét. A miniszterelnök szorgalmazta a kormány békecéljainak kidolgozását, továbbá tárgyalások kezdeményezését a csehszlovákiai magyarság helyzetének „megoldására". A magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt végül is 1946. február 27-én írták alá a két kormány képviselői Budapesten.

A Tildy-kormány programjának parlamenti vitája során a Szociáldemokrata Párt ismételten felvetette az új államforma kérdését. A Kisgazdapártban Dobi Istvánnal együtt Tildy Zoltán foglalt elsőként állást a köztársasági államforma mellett. A kisgazdapárti képviselők többsége Nagy Ferencet látta volna szívesebben az elnöki székben. Az MKP és szövetségesei, Rákosival az élükön, azonban ragaszkodtak Tildy személyéhez, s végül a békesség érdekében maga Nagy Ferenc ajánlotta őt elnöknek. „Úgy éreztem – írja emlékirataiban Nagy Ferenc –, hogy a történelmi igazság szerint Tildy Zoltán szolgált rá legjobban az államfői tisztségre. Idősebb ember is volt nálam, ő volt a párt politikai vezére, majd ő viselte legutóbb a miniszterelnöki tisztséget; azt tartottam igazságosnak, ha Tildyt választjuk meg a köztársaság elnökévé."[10] A Nemzetgyűlés Tildy Zoltánt 1946. február elsején közfelkiáltással választotta meg a Magyar Köztársaság elnökévé, meglehetősen szűk elnöki jogkörrel ellátva (1946: I. tc.).

Elnökké választásával pártbeli tekintélye és népszerűsége nem növekedett, hanem csökkent. Ennek az volt a fő oka, hogy egyre engedékenyebb volt a baloldal, mindenekelőtt az MKP követeléseivel és törekvéseivel szemben. 1946 márciusában lényegében fenntartás nélkül elfogadta a Baloldali Blokk követeléseit; döntő szerepe volt abban, hogy az 1946. június–júliusi politikai válság, ha kompromisszummal is, de a Kisgazdapárt rovására oldódott meg. Meghátráló politikájára jellemző, hogy 1947 tavaszán, a Magyar Közösség köztársaság-ellenes „összeesküvésének" felszámolása körüli politikai harcokban, bár védte a Kisgazdapárt vezetőit, de miután Kovács Bélát, a párt főtitkárát a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták, nem állt ki mellette, majd Nagy Ferenc miniszterelnök és Varga Béla, a Nemzetgyűlés kisgazdapárti elnöke emigrálása után mindkettőjüktől elhatárolta magát. Nem lépett fel a kisgazdapárti képviselők meghurcolása ellen a párt szétzúzása idején – 1947 tavaszán és nyarán –, azonnal támogatta az új, baloldali vezetőséget, hozzájárult a választójog antidemokratikus megváltoztatásához, s még a békeszerződés életbelépése, másképpen szólva az ország szuverenitásának helyreállítása előtt kiírta az új választásokat.

1947–1948 folyamán, vagyis a „fordulat" éveiben, a Kisgazdapárt és a maga feladatát úgy fogta fel, hogy jobb elébe menni az elkerülhetetlen változásoknak, mint kényszer hatására cselekedni. A belpolitikában ezért támogatta a polgári ellenzéki pártoknak a politikai életből való kiszorítását, a nagybankok államosítását, a száznál több munkást foglalkoztató üzemek köztulajdonba vételét, s ezzel együtt a Kisgazdapárt „végleges" balrafordulását. A külpolitikában, korábbi álláspontjának megfelelően, híve volt a Szovjetunióval és a többi népi demokráciával megkötött barátsági és segítségnyújtási szerződéseknek. 1948 nyarán Rákosiék mégis úgy döntöttek, hogy eltávolítják a közéletből. Jellemző volt Rákosi indoklása az MDP Központi Vezetőségének 1948. július 31-i ülésén: „Tildyről nem lehet azt állítani, hogy valami következetesen demokrata lett volna. Mi, akik így a politika kellős közepén álltunk, sajnos mindig azt tapasztaltuk, hogy minden nehéz helyzetben ingadozott, és a kiindulási pontja sem volt, mondjuk, valami szélső demokrata... Hogy nem szakítottunk vele, annak az volt az oka, hogy kötöttük magunkat a lenini bizonytalan szövetséges teóriájához, hogy ki kell használni a bizonytalan szövetségeseket is, de mindig szem előtt tartottuk, hogy ez a szövetségesünk eléggé bizonytalan, és természetesen nemcsak ő volt bizonytalan, hanem mint a mágnes magához vonzotta a hasonlóan bizonytalan embereket." Majd Csornoky Viktornak, Tildy vejének „kémkedési ügyét" hosszasan ecsetelve leszögezte: „Július 29-én a Politikai Bizottság elhatározta, hogy Tildynek azonnal le kell mondania, mégpedig olyan szöveg szerint, amit mi állapítunk meg."[11] Tildy ezután megírta lemondó levelét, s a parlament 1948. augusztus 3-án Szakasits Árpád személyében új köztársasági elnököt „választott". Tildy 1948 augusztusától, családjával együtt, 1956 májusáig házi őrizetben volt a Budakeszi úton lévő villájában. Kertészkedett, látogatókat sem fogadhatott.

Szabadulása után, 1956 nyarán Dobi István országjárásra vitte: üzemeket és termelőszövetkezeteket látogattak meg. A látottakról elismerően nyilatkozott, sőt Kaposváron kiállt a mezőgazdaság kollektivizálása mellett. Ilyen előzmények után érték a forradalom eseményei. 1956. október 25-től november 4-ig a Nagy Imre-kormány államminisztere lett. Korabeli megnyilatkozásaiban, rádióbeszédében síkraszállt a nemzeti függetlenség és szabadság eszméje, valamint a többpártrendszer mellett. Támogatta a parasztságot leginkább sújtó beszolgáltatási rendszer eltörlését, ugyanakkor Mindszentyt – rádióbeszéde elmondása előtt – arra kérte, hogy ne érintse a földkérdést. Megszavazta a Varsói Szerződésből való kilépést, és szabad választásokat követelt.

A forradalomban vállalt szerepe miatt 1957 nyarán letartóztatták, és a Nagy Imre-per vádlottjaként hat év börtönre ítélték. 1959 áprilisában, idős korára és rossz egészségi állapotára való tekintettel (amnesztia nélkül) szabadlábra helyezték. 1961. augusztus 3-án szívroham oltotta ki életét.

Tildy Zoltán, ingadozásai ellenére, olyan politikus volt, akinek nemzete és hazája iránti hűségét és tiszteletét nem lehet kétségbe vonni. Tevékenységének nyoma mindabban benne van, ami Magyarországon 1930 és 1948 között, illetve 1956 őszén történt.

[9] *Magyar Közlöny*, 1945/211.
[10] Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 1. k. 231.
[11] Idézi Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. 1944–1990*. 105.

ZSEDÉNYI BÉLA
1894–1955

1944 végére, 1945 elejére Magyarország nagyobb része felszabadult a német megszállás és a nyilas uralom alól, s immár a szovjet hadsereg szállta meg. Kisebb részén még dúlt a háború. „Ebben a helyzetben – Bibó István szavaival – a magyar demokrácia első hónapjainak az egyik legimpozánsabb teljesítménye volt az, ahogyan egy katonailag megszállt, háborús hadszíntérként szereplő országban, ahol helyi igazgatás nem volt, érvényes jogszabályok nem voltak... egy hét alatt, komoly népi gyökerekkel bíró nemzetgyűlést tudtak összehívni."[1] Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökévé Zsedényi Bélát választották.

Zsedényi Béla a Máramaros megyei Aknasugatagon született 1894. április 5-én protestáns családban. A nagyszebeni állami, majd a máramarosszigeti református gimnáziumban tanult, a jogi egyetemet Budapesten fejezte be. 1928-ban ügyvédi és bírói szakvizsgát tett. Volt másod-, majd főjegyző Komáromban, 1925-ben Miskolcra került az evangélikus jogakadémiára, ahol (miután Pécsett politikatudományból habilitált) 1928 őszén jogakadémiai rendes tanári kinevezést kapott, 1942-ben pedig rendkívüli egyetemi tanári címet szerzett. 1944. január 1-jével, ötvenedik életévét betöltve, „egészségi okokból" nyugdíjaztatta magát, és ügyvédi irodát nyitott Budapesten.

Tudományos munkássága elsősorban a közjog, a politika és az evangélikus egyházjog területére terjedt ki, de szerkesztett újságot, a *Felső-Magyarországot*, és 1936-tól egyik szellemi irányítója volt a konzervatív liberális polgári eszméket hirdető *Miskolc* című ellenzéki hetilapnak. Közéleti-politikai pályáját 1929-ben kezdte, amikor beválasztották Miskolc város törvényhatósági bizottságába, majd csatlakozott a helyi baloldali Független Demokrata Párthoz. 1939 novemberében átvette az akkor már ellenzéki *Felső-Magyarországi Reggeli Hírlap* szerkesztését, s lapját minden támadás ellenére a német megszállás utáni betiltásig fenntartotta. Ezután bujkálni kényszerült, mígnem a nyilasok 1944. október 17-én Szilvásváradra internálták. November 9-én sikerült hazaszöknie a táborból.

Zsedényi Béla szinte a város szabaddá válásának pillanatától részt vett a politikai életben. 1944. december 16-án, a Polgári Demokrata Párt egyik képviselőjeként a Miskolci Nemzeti Bizottság alelnökévé választották, majd másnap a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) egyik képviselőjeként bekerült az Ideiglenes Nemzetgyűlés küldöttei közé. A megválasztott képviselők december 19-én érkeztek Debrecenbe, ahol Teleki Géza gróf vezetésével már talpra állt a PDP. Zsedényi Béla ugyan az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökévé történt megválasztása után formálisan mindig pártonkívülinek tüntette fel magát, és a „hiteles" jegyzőkönyvekben is így szerepelt, valójában nem szakított a PDP-vel, sőt 1945 tavaszán még nemzetgyűlési elnöki funkcióját is felhasználta a párt országos megszervezésére.[2]

A miskolci jogakadémia professzora csaknem véletlenül, pontosabban szólva meglehetősen sajátos körülmények között emelkedett az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöki székébe, amivel elindult magas ívelésű karrierje, hogy azután hamarosan hanyatlani kezdjen, és 1947 végén kettétörjön. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésén, 1944. december 21-én vihar keletkezett az elnökválasztás körül. A napirend előadója, a szociáldemokrata Takács Ferenc ugyanis Szentpéteri Kun Béla debreceni egyetemi tanár megválasztására tett javaslatot, miközben „Éljenzés és Nem kell!" közbeszólások is elhangzottak. Majd ezután rögtön Valentiny Ágoston szegedi küldött kért szót, és azt indítványozta, hogy közfelkiáltással Juhász Nagy Sándort jelentsék ki elnöknek. E javaslat megtétele után derült ki, hogy nemcsak a szegedi, hanem a debreceni küldöttek sem támogatják az eredeti hivatalos ajánlatot, vagyis e fontos kérdést a politikai pártok nem készítették elő kellő gondossággal. Közben Purjesz Béla polgári demokrata párti képviselő Zsedényi Bélát alelnöknek javasolta, neve így került először szóba. Szentpéteri Kun rövid felszólalásában maga is kérte, hogy előrehaladott korára és megrokkant egészségi állapotára való tekintettel ne jelöljék az elnöki posztra. Ezután a Nemzetgyűlés tanácskozását rövid időre felfüggesztették, és a pártok vezetői megbeszélésre vonultak vissza.

Egyes források szerint itt a miskolci küldöttség javasolta Zsedényit, akit „Hitler-elleneskként és liberális felfogásúként" jellemeztek.[3] Mások szerint viszont Faragho Gábor tett rá javaslatot, mondván, hogy „a magyar közjognak egyik legalaposabb ismerője. Emellett pártokon felül álló. Demokratikus gondolkodásához kétség nem fér, és külső megjelenésben is megüti azt a mértéket, amely e díszes pozíció betöltésénél szinte elengedhetetlen."[4] A megbeszélésen a Magyar Kommunista Pártot Gerő Ernő képviselte, aki szintén egyetértett a javaslattal. Jól jellemzi őt december 28-án Moszkvába küldött levele, amely Rákosinak a következőket írta: „A Nemzetgyűlés elnökségé igen jelentős szerephez jutott. Az elnök, Zsedényi Béla egyetemi tanár, közjogász, nem mondható demokratának, bár valaha a polgári demokrata párthoz tartozott. Mindenesetre Horthy-szimpátiái vannak, de eddig paríroz, és azt hisszük, hogy később is parírozni fog, ha mi leszünk az erősebbek."[5]

Zsedényi, miután elfoglalta az elnöki széket, Ézsaiás prófétát idézte: „A nép, amely sötétségben jár vala, lát nagy világosságot. Hiába lakoznak a halál árnyékának völgyé-

[1] Bibó István: *A magyar demokrácia mérlege. Válogatott tanulmányok.* Második kötet. 1945–1949. Magvető Könyvkiadó, 1986. 137.

[2] Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949.* 15–18.

[3] Korom Mihály: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet. 1944–1945.* Akadémiai Kiadó, 1981. 412.

[4] Paál Jób-Radó Antal: *A debreceni feltámadás.* 211.

[5] *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* 15.

ben, fény ragyog fel felettük." A korábban sötétben járó nép a magyar volt, a világosság pedig „az út az új, szabad, demokratikus Magyarország felé".[6]

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-i ülése előzetes pártközi megállapodás alapján 23 tagú Politikai Bizottságot „választott", amelyben öt kisgazdapárti, négy-négy kommunista és szociáldemokrata párti, három nemzeti parasztpárti, két polgári demokrata párti és öt pártonkívüli képviselő kapott helyet. E bizottság elnöke is Zsedényi Béla lett. A Politikai Bizottság meglehetősen széles hatáskörrel rendelkezett, tulajdonképpen az Ideiglenes Nemzetgyűlés feladatát látta el. Az ülések közötti időben ugyanis ellenőrizte a kormányt, közreműködött a kormányzati tevékenységben, s mint „kisegítő szerv" elvégezte azokat a sürgős feladatokat, amelyek a nemzetgyűlési határozatokból következtek.

1945. január 26-án született döntés a háromtagú Nemzeti Főtanács felállításáról, amely a Politikai Bizottság vonatkozó határozata szerint: „Addig, amíg a magyar nép az államfői hatalom gyakorlásának módja felől nem dönt, az államfőt megillető egyes jogokat gyakorolja."[7] A Nemzeti Főtanács elnöke Zsedényi Béla, tagjai pedig Miklós Béla miniszterelnök és Gerő Ernő lettek. E testület jogkörébe tartoztak az olyan közhivatali és más tisztségekre vonatkozó kinevezések, amelyek meghaladták a kormány vagy a miniszterelnök kinevezési jogát, és a Nemzetgyűlés elnökségének jogkörébe sem tartoztak; továbbá a miniszterek kinevezése a miniszterelnök javaslata alapján; a kormány tagjainak felmentése; a honvédség állományába tartozóknak az állampolgársági kötelékből való elbocsátása s a házassági akadályok alóli felmentés megadása, valamint különféle kegyelmi ügyek, de általános kegyelmet (amnesztia) csak az Ideiglenes Nemzetgyűlés adhatott.

A fentiekből is világos, hogy Zsedényi Béla 1944–1945-ös közjogi állása szinte egyedülálló volt történelmünkben: akkor a nemzet mindenese volt. Képességei, munkabírása és az a nagy tisztelet, amely személyét körülvette, alkalmassá tette őt arra, hogy Magyarország történetének egyik legtragikusabb korszakában minden munkát és feladatot elvégezzen. Elképzelhetetlenül sokat dolgozott, napjai általában sorozatos tárgyalásokkal teltek. Ő vette fel először az érintkezést nemcsak az orosz diplomatákkal, hadsereg-parancsnokokkal, hanem az angol–amerikai missziók vezetőivel, illetve később a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) megbízottaival és képviselőivel is. Ott volt szinte minden tárgyaláson és pártközi értekezleten. 1945. január végén a magas közjogi méltóságok közül ő volt az első, aki Debrecenből Budapestre utazott, s április közepéig – amikor a kormány és hivatalai végleg a fővárosba költöztek – ezt a veszélyes utat többször is megtette. Legújabb kori történelmünk sorsfordulóján végzett eredményes munkáját, Zsedényi Béla valóságos történelmi érdemeit a demokratikusan megválasztott 1945-ös Nemzetgyűlés első ülése a jegyzőkönyvben örökítette meg. „A múlt év december 21. napján egy vesztett háború okozta felfordulásban, reménytelenség és pusztulás közt ült össze Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés... [A képviselők] Zsedényi Béla személyében megtalálták vezetőjüket, aki hivatottan tudta kiváló tudásával és közjogi érzékével áthidalni a reánk szakadt *vacuum iurist*, a nyilasok és németek által teremtett jogi anarchiát. A debreceni nemzetgyűlés példaadó méltósággal és rendben folytatta le tárgyalásait, bizonyítva ezzel, hogy a legdemokratikusabb alapon összeült népképviselet méltóan és eredményesen szolgálja a közt, ha tiszta szándék és becsületes akarat vezérli."[8]

Zsedényi Béla nem indult önálló jelöltként az 1945. őszi nemzetgyűlési választásokon. A Független Kisgazdapárt fölényes győzelmével végződő első, szabad és demokratikus választás után összeülő Nemzetgyűlés azonban első ülésén – a választójogi törvény által fenntartott 12 helyre – megválasztotta azokat a közéleti és szellemi vezető személyiségeket, akiknek az ajánlásáról az MNFF pártjai pártközi tárgyalásokon döntöttek. Bölöni György, Miklós Béla, Juhász Nagy Sándor, Károlyi Mihály, Kodály Zoltán, Moór Gyula, Pátzay Pál, Szent-Györgyi Albert, Szőnyi István, Tamási Áron, Vámbéry Rusztem társaságában bekerült Zsedényi Béla is.

Zsedényi ritkán szólalt fel, de ha szót kért, akkor valóban sorsdöntő bel- és külpolitikai kérdéseket vetett fel. Elnöke lesz a Nemzetgyűlés közjogi és alkotmányjogi bizottságának. Így 1946 február-márciusában, amikor e bizottság vitára terjesztette elő „A demokratikus államrendszer és a köztársaság büntetőjogi védelméről" szóló törvénytervezetet, Zsedényi elfogadhatatlannak tartotta azt. A bűncselekmények (lázítás, lázadás, izgatás) fogalmi meghatározásával kapcsolatban különösen az ellen kelt ki, hogy míg izgatáson korábban „nyilvános felhívást" értettek, most viszont a javaslat az izgatást elszakítja ettől, s egészen más meghatározást próbál adni neki. „Itt kétségtelenül izgatás az is – mondotta Zsedényi –, ha az nem nyilvános felhívással történik. Bizonyos beszélgetések, amelyeknek semmi különösebb jelentősége nincs, ide lesznek sorolhatók. Azt hiszem, nagy kárt okozunk, ha lefaragjuk a nyilvános felhívást az izgatásból."[9] A történelem, sajnos, Zsedényit igazolta; ma már tudjuk, hogy a koalíciós években, s azután még inkább, sőt az 1956-os forradalom után is e törvény alapján több ezer, más adatok szerint több tízezer becsületes magyar állampolgár került bíróság elé, és kapott jogtalanul súlyos elmarasztaló ítéletet.

1946 nyarán – Zsedényi kifejezésével élve – „a katasztrofális történelmi mélyponton, amelybe jutottunk", a nemzet minden polgára szorongással és aggodalommal tekintett Párizs felé, ahol a magyar békeszerződés tervezetét tárgyalták, illetve készültek végleges formába önteni. Zsedényi Béla Teleki Géza kultuszminiszterrel együtt már 1945 tavaszán felvetette, hogy a béke-előkészítést a legszélesebb alapokon, a magyar társadalom összes rétegeinek bevonásával, az illetékes tudományos körök meghallgatásával kell megkezdeni; a pártokat fel kell szólítani, hogy tisztázzák egymás között a békecélokat, pontosabban azt, hogy milyen célokért küzdenek. Sajnos, nem így történt. Az 1946. július–október folyamán lezajlott párizsi békekonferencián Magyarország a legyőzöttek sorában is hátrányos helyzetbe került.

Zsedényi Béla a Nemzetgyűlés 1946. augusztus 22-i ülésén még abban reménykedett, hogy a súlyos békefeltételek nem „véglegesek", ezért pártállásra való tekintet nélkül mindenkinek arra kell törekednie, hogy felrázza a nemzetközi közvéleményt Magyarország, a magyar jövő megmentésére. A magyar békefeltételek gazdasági oldalát

[6] *Az 1944. évi december hó 21-én Debrecenben összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója.* 7–8.

[7] Föglein Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 19.

[8] *Nemzetgyűlés Naplója,* I. k. Athenaeum, 1946. 16.

[9] Idézi Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947.* 172.

illetően rámutatott arra, hogy a jóvátételi terhek - az angolszászok kártérítési igényén kívül is - a nemzeti jövedelem több mint 25%-ára rúgnak. Maga a jóvátétel a 300 millió dolláros összegével és az 1938-as dollárértékeléssel annak tulajdonképpen a többszörösét jelenti. „Soha az egész történelem folyamán - Dzsingiszkán metódusait is beleértve - nemzetet még így meg nem nyomorították, mint ahogy bennünket nyomorítanának meg - hangsúlyozta Zsedényi -, ha ezeknek a követeléseknek nemcsak a demokrácia és az Atlanti Charta, hanem a humánum törvényeivel is ellenkező behajtását megkísérelnék."[10] Ezért azt javasolta: hívják fel az érdekelt hatalmak figyelmét arra, hogy állapítsák meg lecsökkent nemzeti termelésünk és teljesítőképességünk végső határait, és Magyarországgal szembeni követeléseiket ehhez a mértékhez szabják.

A békefeltételek között külön foglalkozott a felvidéki magyarság kálváriájával, rámutatva arra, hogy egy magát demokratikusnak nevező nemzet százezrével akarja elhajtani és kiüldözni a magyarságot szülőföldjéről. „Mennyire ésszerű és mennyire emberi ebben a tekintetben is a magyar álláspont - szögezte le Zsedényi Béla -, amely tiltakozik ezeknek a legkegyetlenebb hitleri eszközöknek használata ellen és azt mondja: ha üldözik ezt a kisebbséget, akkor adják át velük együtt az általa lakott és birtokolt földet is... El sem tudjuk képzelni, hogy ugyanazok a tollak, amelyekkel nem is olyan régen az Atlanti Chartát aláírták, jóváhagyhassák ezt a minden emberi jogot meghazudtoló szörnyűséget."[11]

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek nem volt összeférhetetlenségi törvénye, s 1946 szeptemberéig a nemzetgyűlési választások után létrejött parlamentnek sem. Az összeférhetetlenségi törvény 1946. szeptember 26-án került a parlament elé, s előadója Zsedényi Béla volt. E törvénynek - Zsedényi szavaival - „lelki függetlenséget" kell biztosítania a képviselőknek. Itt lényegében három dologról volt szó: 1. A törvényhozás legyen független a kormánytól, hiszen a kormányt a parlament hozza létre és ellenőrzi, s a kormány a parlamentnek tartozik felelősséggel; 2. A képviselők legyenek függetlenek a direkt gazdasági vállalati érdekektől, hogy ne korrumpálódhassanak, az önérdeket ne helyezhessék a közérdek fölé; 3. Szükséges a függetlenség a törvényhozó testület tekintélye és becsülete érdekében is. Mindezt azonban igen nehéz volt törvényben szabályozni, hiszen itt nem jogi, hanem döntően morális kérdésekről volt szó. „Ha van idő, amelyben a nemzetnek önzetlen, önfeláldozó, puritán jellemű, rettenthetetlen bátorságú, mondhatnám oroszlánszívű vezetőkre van szüksége - hangzottak fel napjainkig érvényesen Zsedényi szavai - a magyar nemzet és nép életében kétségtelenül a ma ilyen idő, amidőn az országot a múlt bűnei fölé omlott romokból építjük újjá, új fundamentumokra, új falakkal és új fedélszerkezettel, amidőn még a levegőt is ki akarjuk cserélni benne, hogy új, egészséges áramlások váltsák fel és napfény süsse át, s a mi boldog otthonokká akarjuk kiépíteni és a magunk részére akarjuk átmenteni minden időkre és minden poklon keresztül is."[12] Az elfogadott törvény akkor szerény, de határozott kísérlet volt arra, hogy a magyar nép akaratát majd ilyen képviselők hajtsák végre.

[10] *Nemzetgyűlés Naplója,* II. k. 179.
[11] Uo. 181.
[12] Uo. 750-751.

1947 tavaszán a Nemzetgyűlés több hónapig tárgyalta a kormány költségvetését, és akkor zajlott az ún. köztársaság-ellenes összeesküvési per is, amely végül is a Kisgazdapárt széthullását eredményezte. 1947. április 9-én Zsedényi Béla felvetette, hogy az emberi jogokat törvénnyel kell védelmezni. Példaként említette az összeesküvési pert, de a gazdasági rendőrség korabeli munkáját is, amely sokszor kiváló eredményeket ért el, de néha „túlbuzgalom" jellemezte, s így különböző visszaélések keletkeztek. Mindez azért volt lehetséges, mert az állampolgári alapjogokat, a személyes szabadság védelmét nem biztosították kellőképpen. „Olyan helyzetet, olyan lelkiállapotot kell végre ebben a magyar társadalomban teremteni - hangsúlyozta Zsedényi Béla -, hogy ha valaki akarata és legjobb elhatározása szerint a fennálló törvényeknek engedelmeskedve tisztességesen és becsületesen dolgozik, biztonságban lehessen kenyere felől, biztonságban lehessen emberi jogainak zavartalan élvezete felől, biztonságban lehessen afelől, hogy senki sem fog éjszaka becsengetni az ajtaján, és nem fogják őt esetleg illetéktelen és alaptalan vádak alapján meghurcolni, különböző veszedelmeknek és szenvedéseknek kitenni."[13]

1947 nyarán - a Független Kisgazdapárt szétzúzása, Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása után - a Dinnyés-kormány egyik legnehezebb feladata a békeszerződés ratifikálása volt. Zsedényi Béla a békeszerződés pozitívumának tartotta, hogy elfogadásával megnyílik a lehetőség arra, hogy Magyarország is belépjen az Egyesült Nemzetek tagjai közé. De ott tartsa kötelességének, hogy „a tőlünk elszakított testvérek, leszakított magyar véreink érdekeit mindig a magyarság egyetemes nagy ügyei között is képviselje. Ez a békeszerződés nyújt ugyan biztosítékot az egyetemes emberi jogok tekintetében, de megfeledkezik a kisebbségi jogok biztosításáról",[14] tehát elsősorban a mi kötelességünk a kisebbségi jogok hatékony védelme.

Tildy Zoltán köztársasági elnök 1947. július 25-én feloszlatta a parlamentet, és megkezdődött a választási küzdelem. Az országgyűlési választásokon Zsedényi Béla a Magyar Függetlenségi Párt listáján vállalt jelöltséget. „Pártunknak csak a neve és a kerete új - hangzottak a pártprogram bevezető sorai - szelleme és eszményei ezerévesek... Végső célunk a tiszta demokrácia! A Magyar Függetlenségi Párt nemzeti és polgári alapon áll, az evangéliumon alapuló szocializmus, s az egyéni szabadság elvét hirdeti."[15] A program a koalíciós kormányzás addigi külpolitikáját teljesen elhibázottnak minősítette, mégpedig azért, mert egyetlen nagyhatalom bizalmát sem sikerült megszereznie. „A magyar külpolitika útja csak a nagyhatalmak megbékélésének elvére épülhet fel - szögezte le -, mert tudatában vagyunk annak, hogy minden más irányzat csak a nemzet végső katasztrófáját eredményezi. A magyar külpolitikát csak nyílt és határozott eszközökkel és teljes őszinteséggel szabad irányítani. A Szovjetunió felé őszinte kívánságunk, hogy nagy szomszédunk bizalmát a magyar nép polgári elveket valló óriási többsége is kiérdemelje."[16]

1947. július végén Zsedényi Béla Esztergomban tárgyalásokat folytatott Mindszenty József hercegprímással, és igyekezett őt rávenni az MFP támogatására. E célból

[13] Uo. V. k. 435.
[14] Uo. VIII. 141.
[15] *Ellenzék,* 1947. augusztus 30.
[16] Uo.

egyébként felkereste Pétery József váci püspököt is. Tárgyalásai kevés eredménnyel jártak, a két főpap nem foglalt egyértelműen állást az MFP mellett.

A Magyar Függetlenségi Párt nyíltan ellenzéki pártként lépett fel. Nem tagadta, hogy liberális jellegű politikai és társadalmi berendezkedést szeretne megvalósítani Magyarországon. Ez a párt döntően az FKGP konzervatív szárnyának képviselőiből és követőikből verbuválódott, és nyíltan a soraiba várta a koalícióból időközben eltávolított vagy oda már eleve be sem került polgári irányzatokat és csoportokat. Az MFP a Sulyok-féle Szabadságpárt örökébe lépett, s döntően ezzel magyarázható, hogy alig két-három hét alatt 23 budapesti és több száz vidéki szervezetet sikerült létrehoznia. A párt vezetősége és képviselőjelöltjeinek egy része szintén a volt szabadságpártiak közül került ki; a másik, a nagyobbik rész pedig a Kisgazdapárt „alapítói" közül toborzódott. A párt vezetőségét - vagy ahogyan ők maguk nevezték, a „hetes fogatot" - Miklós Béla, Futó Dezső, Hegymegi Kiss Pál, Moór Gyula, Pfeiffer Zoltán, Vásáry István és Zsedényi Béla alkotta.

A közel egy hónapig tartó választási küzdelemben a Magyar Függetlenségi Párt propagandájának középpontjában a Magyar Kommunista Párt elleni harc állt. Jelszava - „Falu, város összefog, 7-es kocka győzni fog!" - sikeresnek bizonyult. Ennek ellenére a koalíció tagjai kevés figyelmet fordítottak az MFP bírálatára. Augusztus végén azonban az MKP a szó szoros értelmében nagy erővel lépett fel vele szemben. Az MFP augusztus 27-re meghirdetett Kossuth téri nagygyűlését Münnich Ferenc kommunista budapesti rendőrfőkapitány betiltotta, Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Csongrádban, Kiskunfélegyházán, Jánoshalmán és másutt pedig az MKP jól szervezett „hallgatósága" verekedéseket provokált ki a gyűléseken, ahonnan rendszerint a Pfeiffer-párt szónokai és választói voltak kénytelenek eltávozni. A párt szimpatizánsainak ezreit pedig kihagyták a választói névjegyzékből. Országosan összességében 460 000 emberről volt szó. Ezért 1947. augusztus 30-án az új ellenzéki pártok vezetői, köztük Pfeiffer Zoltán, a választások tisztasága miatt érzett súlyos aggodalmaik alapján közös beadványt intéztek Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz, és ebben tiltakoztak a névjegyzékekből történt tömeges kihagyások miatt. Sőt, azt is közölték: a jövőre nézve is fenntartják maguknak a jogot, hogy tiltakozásuk gyakorlati érvényesítése érdekében felléphessenek.

Az 1947. augusztus 31-én megtartott országgyűlési választásokon Zsedényi pártja, az MFP 670 547 szavazatot, az összes szavazatok 13,4%-át, s ezzel 49 mandátumot szerzett. Pfeiffer Zoltán pártelnök szeptember első napjaiban magabiztosan és őszintén üzente választóinak: „A Magyar Függetlenségi Párt fegyelmezetten rendezi sorait a győzelem után, hidegvérrel szemléljük a politikai fordulatokat, megyünk a magunk útján, ellenzékiek maradunk."[17] Pedig már ismerte Rákosi Mátyás szeptember 2-i nyilatkozatát, amelyben az MKP nevében megígérte, hogy a Magyar Függetlenségi Párt „demokráciaellenes aknamunkáját meg kell és meg fogjuk hiúsítani".[18] Rákosi kijelentése nem volt üres szó. Szeptember végén megalakult a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, amelynek az MKP is tagja lett; életbe lépett a magyar békeszerző-

[17] Uo. 1947. szeptember 6.
[18] *Szabad Nép*, 1947. szeptember 2.

dés, így a szovjet csapatok továbbra is hazánkban maradtak. Mindez az MKP-nak újabb kedvező feltételt teremtett a polgári ellenzék elleni harchoz. A Magyar Függetlenségi Párt ellen közvetlenül a választások után politikai, adminisztratív, majd október elejétől jogi síkon is megindította a harcot az MKP.

1947. szeptember második felében az ÁVO nyomozói több mint 9000 jegyzőkönyvet vettek fel arról, hogy a Pfeiffer-párt ajánlásgyűjtői részéről „hamisítások történtek". Ezek a jegyzőkönyvek szolgálták az alapot arra, hogy az MKP kezdeményezésére a koalíció tagjai, valamint a Magyar Radikális Párt október elején petícióval támadja meg az MFP mandátumait. A petíció benyújtásával nagyjában egy időben az MKP felhívására és ösztönzésére országszerte tiltakozógyűlések zajlottak le a Pfeiffer-párt betiltása érdekében. Az MFP azonban nem adta fel ellenzéki magatartását, sőt még a korábbiaknál is keményebben kiállt ellenzékisége mellett. Így a párt vezérszónoka, Moór Gyula a kormányprogram feletti vitában helytelenítette a hároméves terv megindítását, a bankok állami kezelésbe vételének tervét stb., és „tökéletes és teljes bizalmatlanságot" jelentett be Dinnyés Lajos miniszterelnök és kormánya iránt. A párt képviselői ellene szavaztak a munkásbíráskodásról szóló törvényjavaslat sürgősségi indítványának, majd elutasították az uzsorabírósági különtanácsokról szóló törvényjavaslatot, s nem fogadták el az államháztartás vitelének meghosszabbítására vonatkozó további felhatalmazást sem.

1947. október 20-án kezdődött meg a „petíciós per"; a tárgyalásokon az MFP-t a pártvezér, Pfeiffer Zoltán képviselte. Egyik felszólalásában jogosan mutatott rá arra, hogy az MFP mandátumainak esetleges megsemmisítése „a demokrácia súlyos megsértése lenne, mert az nem megengedhető, hogy egy hétszázezer főnyi tömeg a parlamentben képviselet nélkül maradjon".[19] Pfeiffer állításait nem tudták meggyőző hitelességgel visszautasítani, illetve megcáfolni. Ezután a budapesti népfőügyészség kérte az Országgyűlés elnökétől, hogy függesszék fel Pfeiffer Zoltán mentelmi jogát, és helyezzék őt előzetes letartóztatásba. November 4-én Pfeiffer Zoltán elhagyta az országot, és az Amerikai Egyesült Államokba távozott.

November elején Miklós Béla, Zsedényi Béla és Pardi Ferenc, háromtagú „direktóriumot" alkotva, átvette a párt vezetését, és kapcsolatot kerestek a kommunista párt vezetőivel, hogy a párt további sorsáról tárgyaljanak. „Önökkel nincs mit tárgyalni - üzente Farkas Mihály -, s valószínűleg valami tévedésről van szó." Révai József pedig a *Szabad Nép* 1947. november 16-i vezércikkében hozta az MFP vezetőinek és az ország közvéleményének a tudomására: „Aki a Pfeiffer-párt programjával kapott mandátumot, az egyetlen módon határolhatja el magát hazaáruló vezérétől: ha lemond a mandátumról, visszavonul a magánéletbe és megvárja, amíg a magyar demokrácia elfelejti a hazaáruló Pfeifferrel való kapcsolatait. Aki erre nem hajlandó, azt meg kell fosztani mandátumától."

A Választási Bíróság 1947. november 20-án megsemmisítette a párt listáján megválasztott 49 képviselő mandátumát, Rajk László belügyminiszter pedig feloszlatta a pártot.

[19] *Szabad Nép*, 1947. október 24.

Zsedényi Bélát ezután az ÁVO szorosan figyelte. Rövid időn belül, 1949 tavaszára Rákosiék a többi polgári pártot is eltüntették a politikai életből, így az MDP egyeduralkodóvá, valójában állampárttá vált. Zsedényi Béla több ezer társával együtt koncepciós per áldozata lett, pedig sem ő, sem a többi MFP-képviselő, illetve hasonló módon gondolkodó társaik nem ellenségei, hanem jogos bírálói voltak a korabeli rendszernek. Rákosiék azonban még ezt sem tudták elviselni, illetve eltűrni. Ezért kellett távozniuk sokuknak az országból, vagy mint Zsedényi Bélának, az életből.

1950 májusában letartóztatták, hosszú kihallgatások és kínzások után november 10-én életfogytiglani fegyházbüntetésre, hivatalvesztésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték. A vérbíró Olti Vilmos vezette büntetőtanács előtt az egyetlen olyan vádlott volt, aki összetörve ugyan, de ártatlannak vallotta magát. A váci börtönben töltötte büntetése első három esztendejét, majd a Kozma utcai Gyűjtőfogházba került, ahol valamelyest könnyítettek sorsán, pl. írhatott levelet hozzátartozóinak, csomagot kaphatott, s időnként látogatókat is fogadhatott. Kegyelmi kérvényét azonban elutasították, 1955. február 8-án a börtönben halt meg. Holttestét teljes titokban a 301-es parcellába helyezték el.

A család kezdeményezésére már 1957-ben megindult a rehabilitációja, de igen lassan haladt. A per többi elítéltjének kérésére a Legfelsőbb Bíróság csak 1963 decemberében, nem nyilvános perújítási eljárás során, ejtette el a vádat. Leánya, hosszú évek hiábavaló levelezése után, csak 1989-ben szerzett tudomást a huszonhat évvel korábbi döntésről. Ezután hivatalos közleményben is megjelent, hogy Zsedényi Béla ártatlan volt. Azonosított földi maradványait 1990. december 20-án a Rákoskeresztúri új köztemetőben Göncz Árpád köztársasági elnök és Antall József miniszterelnök jelenlétében helyezték örök nyugalomra.

A politikusportrék forrása: Barankovics István, Kovács Béla és Slachta Margit portréja kivételével Gergely Jenő–Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc: *Századformáló magyarok.* Arcképek a XX. századból (Gesta Kiadó, Budapest, 2002); Izsák Lajos-Pölöskei Ferenc–Romsics Ignác-Urbán Aladár: *Magyar miniszterelnökök 1848-2002* (Kossuth Kiadó, Budapest, 2004) című kötetek.

Felhasznált irodalom

Aczél György: Közelkép Kádárról. Életútvázlat Aczél György hagyatékából. Közli: Vida István. *Rubicon,* 2000/6.

Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon 1944–1962. Szerk.: Balogh Sándor–Pölöskei Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

Antall József: *Modell és valóság.* I–II. k. Atheneum Nyomda Rt., Budapest, 1993.

Arató Endre: *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975.* Magvető Könyvkiadó, 1977.

Arató Endre: *A magyar–cseh–szlovák viszony ötven éve.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946.* MTA Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 1998.

Balogh Margit: *Mindszenty József.* Elektra Kiadóház, Budapest, 2002.

Balogh Margit: Slachta Margit, a „keresztény feminista". In: *Asszonysorsok a 20. században.* Szerk.: Balogh Margit, S. Nagy Katalin Budapest, 2000.

Balogh Sándor: *A koalíción belüli ellentétek kiéleződése Magyarországon 1945-ben. A népi Magyarország negyedszázada.* Akadémiai Kiadó, 1972.

Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.

Balogh Sándor: Szociáldemokrata Alternatíva – 1973. *Múltunk,* 1991/2–3.

Balogh Sándor: *Választások Magyarországon 1945.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Balogh Sándor–Földesi Margit: *A magyar jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Balogh Sándor–Izsák Lajos: *Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944–1948.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.

Barankovics István öröksége. A modern magyar kereszténydemokrácia atyja. Szerk.: Kovács K. Zoltán–Rosdy Pál. Barankovics István Alapítvány, Budapest, 1997.

Barankovics István, dr.: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?* Budapest, 1947.

Barankovics István, dr.: *Programbeszéd a Demokrata Néppárt 1945. évi szeptember hó 25-iki értekezletén.* Budapest, 1945.

Baráth Magdolna: Az MDP vezetése és a rehabilitáció 1953-1956. *Múltunk,* 1999/4.
Beszélő összkiadás. 1984-1987. 2. k. AB-Beszélő kiadó, Budapest, 1992.
Bihari Mihály: *Magyar politika 1945-1995.* Korona Kiadó, 1996.
Bibó István: *Válogatott tanulmányok 1945-1949.* Szerk.: Vida István. Magvető Kiadó, Budapest, 1986.
Bibó István: *Válogatott tanulmányok.* 4. k. 1935-1979. Szerk.: ifj. Bibó István. Magvető Kiadó, Budapest, 1990.
Belényi Gyula: *A sztálini iparosítás emberi ára.* (1948-1956). Szeged, 1993.
Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza. 1945-1985.* 1-2. k. Európa Kiadó, Budapest, 1989.
Borhi László: *Megalkuvás és erőszak. Az Egyesült Államok és a szovjet térhódítás Magyarországon 1944-1949.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.
Botos János: *Münnich Ferenc a forradalmár, a politikus, a katona.* BM Könyvkiadó, Budapest, 1987.
Bozóki András (főszerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben.* I-IV. k. Magvető Kiadó, Budapest, 1999.
Bozóki András (főszerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben.* V-VIII. k. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000.
Böhm Vilmos: *Másodszor emigrációban...* AB Független Kiadó, Budapest, 1986.
A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1946. Szerk.: Gáspár Ferenc és Halasi László. Budapest, 1975.
Búcsú Hegedüs Andrástól 1922-1999. Szerk.: Rozgonyi Tamás, Zsille Zoltán. Osiris, Budapest, 2001.
Csáky Pál: *Magyarok Szlovákiában.* Pozsony 1998.
Csizmadia Andor, dr.: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége, 1944-1949.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968.
Csonka Emil: *A forradalom oknyomozó története 1945-1956.* München, 1981.
Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23-1945. november 15. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997.
Dancs József: Dobi István. In: *Politikus pályák.* Szerk.: Sánta Ilona. Kossuth Könyvkiadó, 1984.
Debreczeni József: *A miniszterelnök.* Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2.-szeptember 19. Szerk.: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000.
Dobi István: *Vallomás és történelem.* Kossuth Könyvkiadó, 1962.
Dobszay Tamás-Estók János-Salamon Konrád-Szerencsés Károly-Tombor László: Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848-1998. Budapest, 1998.
Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945-1948. Összeállította és a bevezetőt írta: Dancs Istvánné. Kossuth Könyvkiadó, 1979.
Drózdy Győző emlékirata az MTA TTI számára. Kézirat.
Edvard Beneš elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása. Szerk.: Kövesdi János. Bratislava-Pressburg, 1996.
Estók János-Fehér György-Gunst Péter-Varga Zsuzsanna: *Agrárvilág Magyarországon 1848-2002.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2003.

Az élet megindulása Miskolcon és Borsodban a felszabadulás után. Források Miskolc város és Borsod megye történetéhez. Miskolc, 1970.
Az 1944. évi december hó 21-én Debrecenben összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Athenaeum, 1946.
Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója. II. k. Athenaeum, Budapest, 1946.
1947. év hatályos jogszabályai. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. Budapest, 1948.
1948. év hatályos jogszabályai. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1949.
1956 a sajtó tükrében. Szerk.: Izsák Lajos-Szabó József. Kossuth Kiadó, Budapest, 1989.
1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok. Szerk.: Vida István. MTA Jelenkor-kutató Bizottság, Budapest, 1998.
1956 Kézikönyve. Megtorlás és emlékezés. 3. k. Szerk.: Kende Péter. 1956-os Intézet, Budapest, 1996.
1956 plakátjai és röplapjai, október 23.-november 4. Szerkesztette és összeállította: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1991.
1956 vidéki sajtója. Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Korona Kiadó, Budapest, 1996.
Fábry Zoltán: *Stószi délelőttök.* Bratislava, 1968.
Fábry Zoltán: *Vigyázó szemmel. Fél évszázad kisebbségben.* Bratislava, 1971.
Fehérváry István: *Börtönvilág Magyarországon 1945-1956.* Magyar Politikai Foglyok Szövetsége kiadása, Budapest, 1990.
Feitl István: *A bukott Rákosi.* Politikatörténeti Alapítvány kiadása, Budapest, 1993.
Feitl István: Pártvezetés és országgyűlési választások 1949-1988. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998.* Szerk.: Földes György, Hubai László. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.
Félbemaradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása? Róma, 1990.
Fordulat a világban és Magyarországon. 1947-1949. Szerk.: Feitl István-Izsák Lajos-Székely Gábor. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
Foreign Relations of the United States Diplomatie Papers. The Conference of Berlin. 1945. 11. k. Washington, 1960.
A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.-november 9. Főszerk.: Gyurgyák János. A Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közös kiadása, Budapest, 1989.
Föglein Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944-1949.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957-1986.* Maecenas Kiadó, Budapest, 1995.
Földes György: *Hatalom és mozgalom, 1956-1989.* Reform Könyvkiadó-Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989.
Földesi Margit-Szerencsés Károly: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán (1900-1981).* Kairosz, Budapest, 2003.
A Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt programtervezete. Budapest, 1947.

Fülöp Mihály–Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században.* Aula Kiadó, Budapest, 1998.
Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen. 1944–1948.* Századvég Kiadó, Budapest, 1998.
Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
Gergely Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.
Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek feloszlatása Magyarországon. Dokumentumok.* Vigilia Kiadó, Budapest, 1990.
Gergely Jenő: *Főpapok, főpásztorok, főrabbik.* Pannonica Kiadó, Budapest, 2004.
Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története.* Pannonica Kiadó, Budapest, 2000.
Gergely Jenő–Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc: *Századformáló magyarok.* Arcképek a XX. századból. Gesta Kiadó, Budapest, 2002.
Gerő Ernő: *Harcban a szocialista népgazdaságért.* Szikra, 1950.
Glatz Ferenc: *Nemzeti kultúra - kulturált nemzet. 1867–1987.* Kossuth Könyvkiadó, 1988.
Glatz Ferenc: *Történetírás korszakváltásban.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.
Gordon Ferenc: Adalékok 1945–1947 történetéhez. *Látóhatár,* 1955/1.
Gyönyör József: *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről.* Pozsony, 1989.
Gyurkó László: *A bakancsos forradalom.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2001.
Gyurkó László: *Arcképvázlat történelmi háttérrel.* Magvető Kiadó, Budapest, 1982.
Haas György: *Fénylő csillagok.* Kairosz Kiadó, 2005.
Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Gondolat Kiadó, 1983.
Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945–1982.* Közgazdasági és Jogi Kiadó–Gondolat Kiadó, 1985.
Haskó Katalin: Hegedüs András „Akadémiája". In: *Búcsú Hegedüs Andrástól. 1922–1999.*
Hegedüs András: *A történelem és a hatalom igézetében.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.
Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP levéltárából. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin. Móra Ferenc Kiadó, 1993.
Híven önmagunkhoz. Barankovics István összegyűjtött írásai a kereszténydemokráciáról. Szerk.: Kovács K. Zoltán–Gyorgyevics Miklós. Barankovics Akadémiai Alapítvány, é. n. Budapest, 2001.
Horn Gyula: *Azok a kilencvenes évek...* Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.
Horn Gyula: *Cölöpök.* Zenit Könyvek, Budapest, 1991.
Horváth Miklós–Zinner Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez.* Közlöny Kiadó, Budapest, 2008.
Huszár Tibor: A politikai gépezet 1951. tavaszán Magyarországon. Budapest, 1998.
Huszár Tibor: Kádár János. Politikai életrajz. I. k. 1912–1956. 2001. II. k. 1956. november–1989. június. Szabad Tér Kiadó–Kossuth Kiadó, Kiadó, Budapest, 2003.
Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon 1944–1949. Szerk.: Kovács K. Zoltán és Rosdy Pál. Budapest, 1996.
Ispánki Béla: *Az évszázad pere.* Lámpás Kiadó, Abaliget, 1995.
Izsák Lajos: *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
Izsák Lajos: *A koalíció évei Magyarországon 1944–1948.* Kozmosz Könyvek, Budapest, 1986.
Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956.* Pannónia Könyvek, Pécs, 1994.
Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig 1944–1990.* Kultúrtrade Kiadó, Budapest, 1998.
Izsák Lajos: Zsedényi Béla a magyar parlamentben 1944–1947. *Debreceni Szemle,* 1994/4.
Izsák Lajos–Nagy József: *Magyar történeti dokumentumok. 1944–2000.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.
Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc–Romsics Ignác–Urbán Aladár: *Magyar miniszterelnökök 1848- 2002.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2002.
Janics Kálmán: *A hontalanság évei.* Hunnia Kiadó, Budapest, 1989.
Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól. 1953. június 13–16. közli T. Varga György. *Múltunk,* 1992/2–3.
A „Jelcin-dosszié". Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk.: Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rainer M. János. Századvég Kiadó–56-os Intézet, Budapest, 1993.
Kádár János: *Hazafiság és internacionalizmus.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
Kahler Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* Magyarországi Mindszenty Alapítvány, 1998.
Kállai Gyula: *Életem törvénye.* Kossuth Könyvkiadó, 1980.
Kállai Gyula: *Megkésett börtönnapló.* Kossuth Könyvkiadó, 1987.
Kanyó Ferenc: *Népfrontpolitika és pártharcok Csongrád megyében 1944–1945-ben.* Kiadja az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága. Szeged, 1970.
Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül.* Magvető Kiadó–Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1977.
A Keresztény Demokrata Néppárt programja, 1945. In: *Indul a KALOT. Eligazítás az új helyzetben.* Kiadja Ugrin József, Szeged, 1945.
Késhly Anna: *Válogatott írásai és beszédei.* Budapest, 1990.
Ki volt Kádár; és Kádár-életút. *Rubicon,* 2000/6., 7–8.
Király Béla: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések 1912–2004.* HVG Kiadó, Budapest, 2004.
Kiss Gy. Csaba: *A szabadság kísértése. Politikai lecke-szövegek.* Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1991.
Kiss József (főszerk.): *Az 1990-ben megválasztott országgyűlés almanachja.* Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 1992.
Kissinger, Henry: *Diplomácia.* Panem-Grafo, Budapest, 1998.

„Konzultációk". Dokumentumok a magyar és szovjet pártvezetők két moszkvai találkozójáról 1954-1955-ben. Közli: Rainer M. János és Urbán Károly. Múltunk, 1992/4.

Kopácsi Sándor: *Életfogytiglan.* Bibliotéka Kiadó, Budapest, 1989.

Kopátsy Sándor: *Kádár és kora.* C.E.T. Belvárosi Kiadó, Budapest, [2001.]

Korom Mihály: A magyar népi demokratikus átalakulás néhány sajátossága (1944-1948). In: *Történelmi ismeret - történelmi tudat.* Szerk.: Balogh Sándor. Kossuth Könyvkiadó, 1984.

Korom Mihály: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet. 1944-1945.* Akadémiai Kiadó, 1981.

Kovács Imre: *Magyarország megszállása.* Katalizátor Iroda, Budapest, 1990.

Kovács K. Zoltán: *A Demokrata Néppárt küzdelme az országgyűlésben és a közéletben (1947-1949). Félbemaradt reformhon. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Róma, 1990.

Krónika 1956. Főszerk.: Izsák Lajos. Kossuth Kiadó, Budapest, 2006.

Kugler István: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön 1944-1948.* Osiris Kiadó, Budapest, 1992.

Lakitelek 1987. A magyarság esélyei. Antológia. Püski Kiadó, Budapest, 1991.

László Péter: *Fehérlaposok. Adalékok a magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezményhez.* Bonyhád, 2003.

A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Szerk.: Gunst Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

A magyar államiság ezer éve. Szerk.: Gergely Jenő, Izsák Lajos. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001.

A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956. Főszerk.: Izsák Lajos. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. 1954. május 24-30. Szikra, Budapest, 1954.

A magyar fegyverszüneti egyezmény (1945. január 20.). Közli: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Magyar-jugoszláv kapcsolatok, 1956. Dokumentumok. Az iratokat gyűjtötte, válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Kiss József, Ripp Zoltán, Vida István. MTA Jelenkor-kutató Bizottság, Budapest, 1995.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai. 1944-1948. Szerk.: Rákosi Sándor és Szabó Bálint. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

A Magyar Október 23. Mozgalom programja. Sulyok Dezső kommentárja. New York, 1962.

A Magyar Radikális Párt programja. Hungária Nyomda, Budapest, 1945.

Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998). I-II. k. Szerk.: Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 1998.

Magyarország helye a 20. századi Európában. Szerk.: Pritz Pál, Sipos Balázs, Zeidler Miklós. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2002.

Magyarországi pártprogramok 1944-1988. Összeállította, szerkesztette, a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette: Balogh Sándor, Izsák Lajos. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004.

Magyarországi pártprogramok 1988-1990. Szerk.: M. Kiss József-Vida István. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2005.

A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1947. Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963-1966. Szerk.: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, 1968.

A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. k. 1956. november 11.-1957. január 14. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Némethné Vágyi Karola, Sipos Levente. Intera RT., Budapest, 1993.

A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. k. 1957. január 25.-1957. április 2. Szerk.: Némethné Vágyi Karola, Urbán Károly. Intera RT., Budapest, 1993.

A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. k. 1957. április 5.-1957. május 17. Szerk.: Baráth Magdolna, Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 1993.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957-1958. évi jegyzőkönyvei. Szerk.: Soós László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997.

A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1957.

A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. 1988. május 20-21. Kossuth Könyvkiadó, 1988.

A második balatonkenesei értekezlet. Kiadja a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt. Budapest, 1948.

Major Ákos: *Népbíráskodás-forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései.* Minerva, Budapest, 1988.

Marelyn Kiss József-Vida istván (főszerk.): *Az 1947. évi országgyűlés almanachja.* Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 2005.

Mikecz Ferenc: Népi demokratikus forradalmi átalakulás. 1944-1948. In: *Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története.* Debrecen, 1970.

Mindszenty József: *Emlékirataim.* Az Apostoli Szentszék Központi Kiadója, Budapest, 1989.

A Mindszenty-per. A dokumentumokat összeállította, az előszót, Mindszenty József életrajzát írta, jegyzetekkel és annotált névmutatóval ellátta: Gergely Jenő, Izsák Lajos. Reform Kiadó, Budapest, 1989.

Molden, Hanna: *Griff és Rózsa. Esterházy Pál és Ottrubay Melinda, egy hercegi pár története.* Elektra Kiadóház, Budapest, 1999.

Molnár Imre-Tóth László: *Mint fészkéről kizavart madár...* Püski Kiadó, Budapest, 1990.

Molnár Imre-Varga Kálmán: *Hazahúzott a szülőföld...* Püski Kiadó, Budapest, 1992.

Mona Ilona: *Slachta Margit.* Corvinus Kiadó, Budapest, 1997.

Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948. Szerk. és az utószót írta: Izsák Lajos és Kun Miklós. Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

Münnich Ferenc: *Viharos út.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1966.

Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5.-1946. november 15. A-B. k. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2003.

Nagy Ferenc második kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22.-1947. május 31. A-B. k. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László, G. Vass István. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2008.

Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* I-II. k. Európa-História, Budapest, 1990.

Nagy Ferenc, Z.: *Ahogy én láttam...* Gondolat Kiadó, Budapest, 1965.

Nagy Imre: *A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek. 1955-1956.* A Magyar füzetek kiadása, Párizs, 1984.

Nagy Imre: *Egy évtized. Válogatott beszédek és írások 1948-1954.* 1-2. k. Szikra, Budapest, 1954.

Nagy József: *A szocializmus építése Heves megyében, 1945-1969.* Heves megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, Eger, 1970.

Nagy Töhötöm naplója. Kézirat. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára.

Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek.* Budapest, 1991.

Nagy Vince: *Októbertől októberig.* Emlékiratok. New York, 1962.

Nagy Zsuzsa, L.: *A budapesti liberális ellenzék, 1919-1944.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Nemes János: *Rákosi Mátyás születésnapja.* Láng Kiadó, Budapest, 1988.

Némethy Jenő, dr.: *A Kisgazdapárt útja. A Függetlenségi Frontban. 1945-1948.* (Kézirat.) 1968.

Nyers Rezső: Kádár János és a reformok. *Rubicon,* 2000/7-8.

Ólmosi Zoltán: Proletárdiktatúra és egyház, 1951. *História,* 1991/5-6.

Orbán Sándor: A Demokrata (Barankovics) Néppárt történetéhez, 1945-1949. *Századok,* 1958/1-4.

Ölvedi János: *Napfogyatkozás. Magyarok Szlovákiában.* New York, 1985.

Paál Jób-Radó Antal: *A debreceni feltámadás.* Debrecen, 1947.

Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon. 1944-1949.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.

Palasik Mária: *Kovács Béla. 1908-1959.* Occidental Press-Századvég Kiadó, Budapest, 2002.

Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Szerk.: Földes György-Hubai László. 2. kiad. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.

Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948. A dokumentumokat válogatta, szerkesztette, a jegyzetekkel ellátta: Horváth Julianna, Szabó Éva, Szűcs László, Zalai Katalin. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003.

Pataky Iván: *A vonakodó szövetséges.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996.

Pető Iván-Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985.* 1. k. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka. 1945-1968. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1985.

Peyer Károly: *Válasz egy rágalmazónak.* A szerző kiadása, New York, 1955.

Pintér István: *A Magyar Front és az ellenállás.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1970.

Polányi Imre: *A szlovákiai magyarok helyzete. Dokumentumok. 1944-1948.* Pécs, 1992

A Polgári Demokrata Párt programja. Budapest, 1945.

Politikuspályák. Szerk: Sánta Ilona. Kossuth Kiadó, Budapest, 1984.

Popély Gyula: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében. 1918-1945.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Pozsgay Imre: *1989. Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban.* Püski Kiadó, Budapest, 1993.

Pozsgay Imre: *Koronatanú és tettestárs.* Korona Kiadó, Budapest, 1998.

Pölöskei Ferenc-Gergely Jenő-Izsák Lajos (szerk.): *20. századi magyar történelem.* Korona Kiadó, Budapest, 1997.

Pölöskei Ferenc-Gergely Jenő-Izsák Lajos (szerk.): *Magyarország története 1918-1990.* Korona Kiadó, Budapest, 1995.

Pünkösti Árpád: *Rákosi a csúcson 1948-1953.* Európa Kiadó, Budapest, 1996.

Pünkösti Árpád: *Rákosi bukása, száműzetése és halála.* 1953-1971. Európa Kiadó, Budapest, 2001.

Pünkösti Árpád: *Rákosi a hatalomért 1945-1948.* Európa Kiadó, Budapest, 1992.

Rácz Erzsébet: *Feljegyzések a vihar kapujában. Emlékezés Tildy Zoltánra.* Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1995

Rainer M. János: *Nagy Imre Politikai életrajz.* 1. k. 1896-1953. 1956-os Intézet, Budapest, 1996.

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz.* II. k. 1953-1958. 1956-os Intézet, Budapest, 1999.

Rákosi Mátyás: *A magyar demokráciáért.* Szikra, 1948.

Rákosi Mátyás: *A magyar jövőért.* Szikra, 1950.

Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát.* Szikra, Budapest, 1949.

Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* Szikra, Budapest, 1950.

Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940-1956.* 1-2. k. Szerk.: Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.

A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. 2. k. Főszerk.: Bozóki András. Magvető Kiadó, Budapest, 1999.

Rendszerváltás történész szemmel. Szerk.: Kende János. Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1992.

Révai Valéria (szerk.): *Törvénytelen szocializmus.* A tényfeltáró bizottság jelentése. Zrínyi Kiadó-Új Magyarország, Budapest, 1991.

Révész Imre: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása Debrecenben (1944. december 21-22.). In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből.* Akadémia Kiadó, 1955.

Ripp Zoltán: *A pártvezetés végnapjai. Ötvenhat októbere és a hatalom.* Szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Horváth Julianna, Ripp Zoltán. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.

Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987-1990.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.

Ripp Zoltán: *Szabad Demokraták. Történelmi vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról.* 1988-1994. Napvilág Kiadó, Budapest, 1995.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Ságvári Ágnes: *Népfront és koalíció Magyarországon. 1936-1948.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.
Salamon Konrád: A harmadik út küzdelme. Népi mozgalom 1947-1987. Korona Kiadó, Budapest, 2002.
Schmidt Mária: *Diktatúrák ördögszekerén.* Magvető Kiadó, Budapest, 1998.
Schmidt Mária–Tóth Gy. László (szerk.): *Janus-arcú rendszerváltás.* Tanulmányok. Kairosz Kiadó, 1998.
Sipos Péter: Kádár János és az 1968. évi bevonulás. *História,* 1992/8.
Sipos Péter: Peyer Károly. In: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve.* Főszerk.: Varga Lajos. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.
Somlyai Magda, M.: Dinnyés Lajos. In: *Politikus Pályák.* Szerk.: Sánta Ilona. Kossuth Könyvkiadó, 1984.
Somlyai Magda, M.: *Szabadulás és magvetés. Az 1945-ös földreform történetéből.* Budapest, 1961.
Strassenreiter Erzsébet: Az 1947. utáni szociáldemokrata emigráció története. *História,* 1989/6.
Strassenreiter Erzsébet: Kéthly Anna. In: *Politikuspályák.* Szerk.: Sánta Ilona. Kossuth Könyvkiadó, 1984.
Sulyok Dezső négy beszéde. Magyar Szabadság Párt kiadása. Budapest, 1947.
Sulyok Dezső: *Zwei Nächte ohne Tag.* Zürich, 1948.
Sulyok Dezső: *A magyar emigráció szerencsétlensége.* New York, 1967.
Sulyok Dezső: *A magyar tragédia.* I. rész. A szerző kiadása, 1954.
Szabó Károly–E. Szőke István: Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere történetéhez. *Valóság,* 1982/10.
Szabó Miklós: A rákosista emigráció renegátja. In: *Búcsú Hegedüs Andrástól. 1922–1999.*
Szakács Sándor: *Gazdaságtörténet.* 2. k. SZÁMALK, Budapest, 1999.
Szakács Sándor–Zinner Tibor: *A háború „megváltozott természete". Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948.* Budapest, 1997.
Székely Gábor: A Kominform, 1947–1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949.* Szerk.: Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
Szekfü Gyula: *Forradalom után.* Cserépfalvi, é. n.
Szerencsés Károly: *A nemzeti demokráciáért. Sulyok Dezső 1897–1997.* Pápa, 1997.
Szirtes Gábor: *A „gatyás kommunisták"?* Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, Pécs, 1993.
Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései. Összeállította és a bevezető tanulmányt készítette: Baráth Magdolna. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.
Tájékoztató. Amit minden párttagnak tudnia kell. A Magyar Szabadság Párt kiadásában. Budapest, 1947.
Társadalmi szerződés. A politikai kibontakozás feltételei. Írta: Kis János, Kőszeg Ferenc, Solt Ottilia. Beszélő Összkiadás, II. k. Budapest, 1992.
A tartós békéért, a népi demokráciáért. Kilenc kommunista párt lengyelországi értekezletének beszámolói (1947. szeptember). Szikra, Budapest, 1947.

Tények könyve. Szerk.: Baló György–Lipovecz Iván. Ráció, Budapest, 1990.
Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között.* Kecskemét, 1993.
Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948.* Kossuth Könyvkiadó, 1972.
A többpártrendszer kialakulása Magyarországon. 1985–1991. Szerk.: Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992.Teleki Géza: *A kultúra fejlődése és a demokrácia.* Demokrácia [kiadás], Budapest, 1945.
Tőkés Rudolf: *A kialkudott forradalom.* Kossuth Kkiadó, Budapest, 1998.
Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1953. Budapest, 1954.
Vadkerty Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1999.
Vadkerty Katalin: *A deportálások. A szlovákiai magyarok csehországi kényszerközmunkája 1945–1948 között.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1996.
Vadkerty Katalin: *A reszlovakizáció.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1993.
Varga F. János: A Magyar Radikális Párt újjáalakítása 1945-ben. *Történelmi Szemle,* 1975/1.
Varga Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve.* Napvilág Kiadó, Budapest, 999.
Varga László: A Mindszenty-per – jogi szempontból. In: *Mindszenty József a népbíróság előtt. Politikai perek 2.* I.U.S, Irodalmi Újság, Párizs, 1986.
Varga László: Az „ismeretlen" ellenzék. *Új Látóhatár,* 1967. július–augusztus.
Varga László: *Kérem a vádlott felmentését.* Ohio, 1979.
Várkonyi Péter, dr.: *Magyar–amerikai kapcsolatok, 1945–1948.* Kossuth Könyvkiadó, 1971.
Vass István, G.: Békéscsaba *a felszabadulástól a fordulat évéig. Tanulmányok Békéscsaba történetéből.* Békéscsaba, 1970.
Vas Zoltán: *Hazatérés, 1944.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1970.
Vásárhelyi Miklós: *Az első meghiusított reform-kísérlet. Az 1953-as kormányprogram. A forradalom előzményei, alakulása és utóélete. Tanulmányok és kronológia.* Párizs–New Jersey, 1987.
Vida István (főszerk): *Az 1945. évi nemzetgyűlés almanachja 1945–1947.* Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 1999.
Vida István (főszerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944–1945.* Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 1994.
Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947.* Akadémiai Kiadó, 1976.
Vida István: A parasztpolitikus hányattatásai. *História,* 1989/1–2.
Vida István: Adatok a Független Kisgazdapárt újjászerveződéséhez 1956-ban. *Múltunk,* 1996/3.
Vida István: *Fejezetek Dobi István életéből 1898–1968.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977.
Vida István: *Koalíció és pártharcok, 1944-1948.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.
Vígh Károly: *A szlovákiai magyarság kálváriája 1945–1948.* Püski Kiadó, Budapest, 1998.
Vigh Károly: *Tildy Zoltán életútja.* Békéscsaba, 1991.

Vörös Vince: Nagy Ferenc, az ember és a politikus. Közli Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött.* 2. k. Európa-História, Budapest, 1990.
Vörös Vince: *Politikai utam.* Pécs, 1995.
Zinner Tibor: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945-1992.* Rejtjel, Budapest, 1999.
Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere.* Hamvas Intézet, Budapest, 2001.

Névmutató*

* A félkövér oldalszámok az életrajzi fejezet megfelelő oldalára utalnak.

Izsák Lajos egyetemi tanár (1943, ELTE BTK) több évtizedes történetírói munkásságának eredményeit összegzi e kötetben. A tanulmányok egységes művé állnak össze, sokoldalú képet adva Magyarország politikatörténetéről a 20. század második felében.

A szerző szűkebb szakterülete a magyarországi polgári pártok története. A könyv első részében a Polgári Demokrata Párt, a kereszténydemokraták, a liberális és konzervatív irányzatok pártalakításáról, programjukról és első lépéseikről olvashatunk bővebben az 1945–1947-es időszakban. A kötet lényegében időrendben követi a fejleményeket: egy-egy fontos problémát (a köztársaság kikiáltása, a békeszerződés aláírása, a választási pártok, lakosságcserék és kitelepítések, a Mindszenty-per stb) alaposabban is megvilágít. Ezeken a pontokon természetesen kibővül a témakör: a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Magyar Kommunista Párt politikájáról és politikusairól is részletesebben ír a szerző – végeredményben komplex politikatörténetet kapunk. Az 1956-tól 1994-ig terjedő időszakról és a rendszerváltozásról szóló írások pedig a 20. század politikatörténetéhez nyújtanak hasznos adalékot. A tanulmányokat politikusportrék egészítik ki olyan személyiségekről, akik a maguk korában történelemformáló szerepet játszottak.

A kötetet mindenki haszonnal forgathatja, aki közelmúltunk eseményei iránt érdeklődik, különösen ajánlható az egyetemek diákjai részére.

3900 Ft

ISBN 978 963 9697 67 6

Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994

IZSÁK

IZSÁK LAJOS

Pártok és politikusok Magyarországon

1944–1994

Napvilág Kiadó